'LUTHER EN DE HERVORMING IN DUITSLAND'

DEEL I, 1483 - 1521

DOOR

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ

Uit het Frans vertaald door

J. J. le Roy, predikant te Oude Tonge.

Gedrukt bij W. Bruining

en

Van van de Meer & Verbrugge,
Rotterdam 1837

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2012

DEZE DIGITALE UITGAVE VAN

'LUTHER EN DE HERVORMING IN DUITSLAND'

IS EEN VERKORTE VERSIE VAN DE COMPLETE UITGAVE,

'DE GESCHIEDENIS VAN DE HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW'
DIE IN VIJF DELEN BESTAAT

DOOR

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ

VOOR DE COMPLETE UITGAVE ZIE:

WWW.THEOLOGIENET.NL

RUBRIEK KERKGEGSCHIEDENIS

D'Aubigné, Merle

- De geschiedenis van de Hervorming in de Zestiende eeuw; 1e deel; RTF PDF
- De geschiedenis van de Hervorming in de Zestiende eeuw; 2e deel; RTF PDF
- De geschiedenis van de Hervorming in de Zestiende eeuw; 3e deel; RTF PDF
- De geschiedenis van de Hervorming in de Zestiende eeuw; 4e deel; RTF PDF
- De geschiedenis van de Hervorming in de Zestiende eeuw; 5e deel; RTF PDF

In deze digitale uitgave worden de indeling van boeken en de onderverdeling van hoofdstukken en titels behouden zoals in de de originele complete versie. Alleen wat betrekking heeft op Dr. Maarten Luther en de hervorming werd overgenomen.

Het eerste deel beslaat het tijdperk van 1483-1521.

Het tweede deel beslaat het tijdperk van 1522-1530.

Merle d' Aubigne heeft van onderstaande boeken gebruik gemaakt:

- De Duitse uitgave, gedrukt te Leipzig (L. Opp. (L.); de Duitse uitgave van WALCH (L. Opp. (W.), en de Latijnse uitgave van Wittenberg (L. Opp. Lat.).
- De brieven van LUTHER. Bijna altijd heb ik mij bediend van de voortreffelijke uitgave in 5 delen, van Dr. DE WETTE (L. Epp.).
- De werken van de andere Hervormers, en in het bijzonder van MELANCHTON.

- De bullen, decreten, brieven, van de pausen en vorsten, en andere oorkonden, in onderscheidene aangewezen verzamelingen vervat.
- De onderscheiden levensbeschrijvingen van LUTHER en van de andere Hervormers, vervaardigd of door tijdgenoten, of door schrijvers welke later hebben geleefd.
- De geschiedenis van het Lutheranisme en van de Hervorming door SECKENDORF in het Duits, in groot 4ø., Leipzig, 1714.
- En onder de nieuwere geschiedschrijvers, wier lezing mij van nut is geweest, zal ik de schriften van PLANCK, van GEORGE MÜLLER, van MENZEL aanhalen.

INHOUD VAN DEZE DIGITALE UITGAVE

'LUTHER EN DE HERVORMING IN DUITSLAND'

TWEEDE BOEK

JEUGD, BEKERING EN EERSTE BEDRIJVEN VAN LUTHER 1483 - 1517

Luther's ouders. Zijn geboorte. Zijn armoede. Het ouderlijke huis. Gestrenge opvoeding. Eerste kundigheden. De school in Maagdenburg. Armoedige omstandigheden. Eisenach. De Sunamitische. Het huis van Cotta. Herinnering van die tijden. Luther's studiën. Trebonius.

De hogeschool. Luther's Godsvrucht. Ontdekking. De Bijbel. Luther's ziekte. Zijn inwendige strijd. Dood van Alexis. Hevig onweder. De Voorzienigheid. Luther's afscheid. Komst in het klooster.

Luther's vader. Bijgeloof. Slaven - arbeid. Moed. Studiën. De Bijbel. Nauwgezette vroomheid. Angsten. Godvruchtige mensen in de kloosters. Staupitz. Zijn bezoek. Gesprekken. De genade van Christus. De boetvaardigheid. De verkiezing. De Goddelijke Voorzienigheid. De Bijbel. De oude monnik. De vergeving van de zonden. Priesterwijding. Het middagmaal. Roeping naar Wittenberg.

Eerste onderwijs. Bijbelse lessen. Algemene roep. Prediking in Wittenberg. De oude kapel. Indruk.

Reis naar Rome. Klooster, aan de Po. Herinneringen binnen Rome. Bijgelovige vroomheid van Luther. Ontheiligingen van de geestelijkheid. Luther's verkeer in Rome. Verwarringen binnen Rome. Bijbelse studiën. Invloed op het geloof. Invloed op de Hervorming. De deur van het Paradijs. Luther's belijdenis.

Terugkomst. Het doctoraat. Carlstadt. Eed van Luther. Grondbeginsel van de Hervorming. Luther's moed. Zijn liefde. De Scholastieken. Spalatijn. De zaak van Reuchlin. Het geloof. Volksredevoeringen. Academisch onderwijs. Uitwerking van Luther's onderwijzingen. De monnik Spenlein. Rechtvaardiging door het geloof. Erasmus. De werken.

Eerste stellingen. Bezoek van de kloosters. Dresden. Erfurt. De prior Tornator. Gevolgen van Luther's reis. Luther's werkzaamheden. Pest.

Luther's betrekking tot de keurvorst. Raadgevingen aan de hofprediker. Hertog George. Luther voor het hof. Het middagmaal aan het hof. De avondstond bij Emser.

Vrijheid en slavernij. Stellingen. 's Mensen natuur. Rationalisme. Erfurt uitgedaagd. Eck. Urbanus Regius. Zedigheid van Luther.

DERDE BOEK

DE AFLATEN EN DE THESEN 1517 - MEI 1518

Beweging. Stoet van de aflaatkramers. Tetzel. Tetzels rede. Biecht. Verkoop van de aflaten. Openlijke boete. Een aflaatbrief. Uitzonderingen. Vermaken en ongebondenheden.

De diaken van Schmiedberg. De ziel op het kerkhof. De schoenmaker van de Hagenau. De studenten. Myconius. Ontmoeting met Tetzel. List van een edelman. Redeneringen van de verstandigen en van het volk. Een mijnwerker van Scheeberg.

Leo X. Albert van Mentz. Pacht van de aflaten. De Franciscaners en de Dominicaners.

Tetzel nadert. Luther op de biechtstoel. Tetzels woede. Luther zonder plan. Luther's rede. Droom van de keurvorst.

Het allerheiligen - feest. De thesen. Hun kracht. Luther's gematigdheid. De Voorzienigheid. Brief aan Albert. Onverschilligheid van de bisschoppen. Verspreiding van de thesen.

Reuchlin. Erasmus. Fleck. Bibra. De keizer. De paus. Myconius. Vrees ten opzichte van Luther. Adelman. Een oud priester. De bisschop. De keurvorst. De lieden te Erfurt. Luther's antwoord.

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Aanval van Tetzel. Luther's antwoord. Goede werken. Luther en Spalatijn. Beoefening van de heilige Schrift. Scheurl en Luther. Luther en Staupitz. Luther en zijn volk. Een nieuw kleed. Redetwist te Frankfort. Thesen van Tetzel. Knipstrow. Luther's thesen verbrand. Geschreeuw van de monniken. Gemoedsrust van Luther. Tetzels thesen verbrand. Luther's smart. Bezoek van de bisschop.

Priëras. Stelsel van Rome. De samenspraak. Stelsel van de Hervorming. Antwoord aan Priërias. Hoogstraten. Eck. Obelisken. Luther's gevoelens. De Asterisken. Verwijdering tussen Luther en Eck.

Volksschriften. Over het gebed. Onze Vader. Uw koninkrijk. Uw wil. Ons dagelijks brood. Leerrede over de boetvaardigheid. De vergeving is afkomstig van Christus.

Vrees van Luther's vrienden. Reis naar Heidelberg. Bibra. Het kasteel van de Paltsgraaf. De paradoxen. Redetwist. De hoorders. Bucer. Brenz. Snepf. Verkeer met Luther. Werkzaamheden van die jonge leraren. Uitwerking op Luther. De oude hoogleraar. Het ware licht. Terugkomst in Wittenberg.

VIERDE BOEK

LUTHER VOOR DE LEGAAT MEI – DECEMBER 1518

Verklaring van de thesen. Boetvaardigheid. De paus. Leo X. Luther aan zijn bisschop. Luther aan de paus. Luther aan de vicaris - generaal. Rovere aan de keurvorst. Leerredenen over de ban. Luther's invloed en kracht.

Rijksdag in Augsburg. De keizer aan de paus. Luther in Rome gedagvaard. Schrik van zijn vrienden. Luther's gemoedrust. Tussenkomst van de hogeschool. Bevelschrift van de paus. Luther's verontwaardiging. De paus aan de keurvorst.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw. Philippus. Zijn geestvermogens. Zijn studiën. De Bijbel. Beroeping in Wittenberg. Leipzig. Minachting: Luther's vreugde. Vergelijking tussen Luther en Melanchton. Omwenteling in het onderwijs.

Gevoelens van Luther en Staupitz. Bevel om te verschijnen. Verontrustingen en moed. Vertrek naar Augsburg. Verblijf in Weimar en Neurenburg. Aankomst in Augsburg.

De Vio. Serra - Longa. Voorafgaand gesprek. Bezoek van de raadsheren. Terugkomst van Serra - Longa. De prior. Luther's voorzichtigheid. Luther en Serra - Longa. Het vrijgeleide. Luther aan Melanchton.

Eerste verschijning. Eerste woorden. Voorwaarden van Rome. Stellingen te herroepen. Luther's antwoord. Hij vertrekt. Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht. Aankomst van Staupitz. Mededeling aan de legaat.

Tweede verschijning. Verklaring van Luther. Antwoord van de legaat. Zijn bespraaktheid. Luther's verzoek.

Derde verschijning. Schriftelijke protestatie. Schat van de aflaten. Het geloof. Ootmoedige bede. Antwoord van de legaat. Wederantwoord van Luther. Woede van de legaat. Luther vertrekt.

De Vio en Staupitz. Staupitz en Luther. Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt. Het Avondmaal. Link en De Vio. Vertrek van Staupitz en Link. Luther aan Cajetanus. Stilzwijgen van de kardinaal. Vaarwel van Luther. Vertrek. Beroep op de paus. Schrik van de legaat.

Luther's vlucht. Algemene bewondering. Luther's begeerte. De legaat aan de keurvorst. Luther aan de keurvorst. De keurvorst aan de legaat. Voorspoed van de hogeschool.

Gedachten aan vertrek. Vaarwel aan de Kerk. Hachelijk ogenblik. Verlossing. Luther's moed. Ontevredenheid in Rome. Bul. Beroep op een kerkvergadering.

VIJFDE BOEK

DE LEIPZIGER REDETWIST 1519

Gevaren waarin Luther verkeert. God redt hem. De paus zendt Miltitz. De gouden roos. Reis van de legaat. Schrik van Luther's vrienden.

Dood van Maximiliaan. Oorlogen in het rijk. Tussenregering.

Miltitz bij Spalatijn. Vrees van Tetzel. Samenkomst van Miltitz en Luther. Overeenkomst. De kus van de nuntius. Tetzel voor Miltitz. Brief van Luther aan de paus. Aard van de Hervorming. Luther's werkzaamheden. Hij wordt in Trier gedagvaard, daarna tot de naastvolgende rijksdag verwezen.

Voortgang van de Hervorming in Duitsland, in Zwitserland, in Nederland, in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, in Italië.

De strijd schijnt in Duitsland geëindigd. Eck wakkert hem weer aan. Gevechten tussen Eck en Carlstadt. Het geschil over de paus. Luther antwoordt. Zijn geloof en moed. Weigering van hertog George. Tegenkanting van de bisschop. Mosellanus en Erasmus.

Aankomst van Eck en van de Wittenbergers in Leipzig. Amsdorf, de studenten. Plakkaten van de bisschop. Eck en Luther. Het Pleissenburg. De openbaarheid en de beoordelaars van de redetwist.

De trein. Aanroeping van de Heilige Geest. Afbeeldsels van Luther, Carlstadt en doctor Eck. De boeken van Carlstadt. Vraagstuk van de vrije wil. Betamelijke verdienste. Natuurlijke krachten. Punt waarin Rome en de Hervorming van elkaar verschillen. Het opstel van Carlstadt. De tribunen.. Melanchton gedurende de redetwist. Toestemming van doctor Eck.

Luther predikt. De burgerij van Leipzig. Twisten van de studenten en leraren. Hertog George.

Redetwist tussen Eck en Luther. De oppervoogdijschap van Rome. Deze is volgens menselijk recht. Gelijkheid van de bisschoppen. Wie is het fundament, Petrus of Jezus Christus? Eck geeft van ter zijden te kennen dat Luther een Hussiet is. Luther verklaart zich voor de leer van Huss. Beweging onder de hoorders. Scherts van doctor Eck.

De hofnar. Luther bij de mis. Woorden van de hertog. Het vagevuur. De aflaten, enz. Einde van de redetwist.

Belangstelling van de wereldlijken in de redetwist. Luther's gedachte. Bekentenissen van doctor Eck. Pocherijen van Romes aanhangers Uitwerkselen van de redetwist. Poliander. Cellarius. De jeugdige prins van Anhalt. De studenten van Leipzig. Cruciger. Roeping van Melanchton. Luther's vrijmaking van het pauselijk juk.

Behendigheid van doctor Eck. Hij valt Melanchton aan. Melanchton's geschrift. Vastberadenheid van Luther. Twist tussen Emser en Luther. Staupitz verwijdert zich. De gouden roos aangeboden.

Luther geeft zijn eerste verklaring van de brief aan de Galaters in het licht. Nieuwe aanvallen. Verblinding van de tegenstanders. Eerste denkbeelden over het Avondmaal. Het Sacrament is zonder het geloof niet voldoende. Luther beschuldigd van in Bohemen geboren te zijn. Kracht van Gods Woord. Eck in verscheidene schriften aangerand. Hij vertrekt naar Rome. Onverschrokkenheid van Luther.

ZESDE BOEK

DE BUL VAN ROME, 1520

Verkiezing van een keizer. Karakter van Maximiliaan. Pretendenten van het rijk. Karel. Franciscus I. Hendrik VIII. Geneigdheid van de Duitsers en van de paus. De kroon aangeboden aan Frederik van Saksen die deze weigert. Karel wordt gekozen.

Luther schrijft aan de keizer. Veroordeling door de universiteiten van Keulen en Leuven uitgesproken. Gevaren waarin Luther verkeert. Teutleben in Rome. Inlichtingen van de keurvorst voor het Roomse hof. Vastberadenheid van Luther. Vrees van Melanchton. Duitse edelen verklaren zich vóór de Hervorming. Schaumburg, Sickingen, Cronberg, Ulrich van Hutten. Luther wordt vrijer.

Vertoog over de goede werken. Het geloof de bron van de werken. De oorzaak van het geloof.

Beroep op de Christelijke adel van de Duitse natie. Wantrouwen aan zichzelf. De drie muren. Alle Christenen zijn priesters. De overheid moet de geestelijkheid bestraffen. Misbruiken van Rome. De paus. Italië ten ondergang gebracht door het hof van Rome. Gevaren waarin Duitsland verkeert. Beroep. Hervorming van de paus. De legaten. De monniken. De ongehuwde staat van de priesters. De feestdagen. De Bohemers. De universiteiten. Het rijk. Besluit. Goede uitslag van dit beroep. Gewichtige uitwerkselen.

Rome ontwaakt. Oorzaken van haar tegenstand. Het weifelt in het begin. Pogingen van doctor Eck. Rome neemt een besluit. God stelt de scheiding daar. Een Zwitsers priester pleit voor Luther in tegenwoordigheid van Rome. De geestelijke raad van Rome. Aanvang van de bul van excommunicatie. Veroordeling van Luther.

Melanchton in Wittenberg. Zijn huwelijk. Catharina. Huiselijk leven. Melanchton's weldadigheid en goedaardigheid. Christus en de oudheid. Melanchton's werkzaamheid, verkeer, liefde voor de letteren. Zijn vaderland en zijn moeder. Oproer van de Studenten.

Luther wil Evangeliepredikers naar Italië zenden. Rede over de heilige mis. De Babylonische gevangenschap van de Kerk. De Doop. Vernietiging van de overige geloften. Wijze waarop de Hervorming is daargesteld.

Het kapittel van de Augustijners in Eisleben. Aandrang van Miltitz. Deputatie van het kapittel naar Luther. Miltitz en de keurvorst. Bijeenkomst van Miltitz en Luther in Lichtenberg. Brief van Luther aan de paus. Boek over de vrijheid van de Christen. Vereniging tussen Christus en de gelovige. Vrijheid en dienstbaarheid.

De bul in Duitsland. Misslag van de paus door deze doctor Eck ter hand te stellen. Hoe Eck wordt bejegend. Dood van Miltitz. De bul in Erfurt, in Wittenberg. Tussenkomst van Zwingli.

Luther ziet tot God op. Wat hij van de bul denkt. Bilibald, Charitas en Clara Pirckheimer. Mensen in de veroordeling betrokken. Geschrift van Luther tegen de bul van de antichrist. De paus verbiedt te geloven. De schriften van Luther in verschillende plaatsen verbrand. De landvoogdes van de Nederlanden. De graaf van Nassau. Luther blijft gerust.

Luther maakt zich gereed om te antwoorden. Beroep op een algemeen concilie. Luther verbrandt de bul van de paus. Betekenis van deze stoutmoedige daad. Luther's verklaring in de academie. Woorden over de paus. Geschrift van Melanchton. Hoe Luther zijn vrienden gerust stelt. Melanchton over de verwarringen welke de waarheid veroorzaakt. Gronden van de door de bul veroordeelde artikelen. Luther is alleen. Hij verkondigt nieuwe dingen. Noodzakelijkheid van de genade. Herroeping van Luther.

Kroning van Karel V. De nuntius Aleander. Maatregelen van de pauselijke gezanten bij de keizer tegen de boeken en de persoon van Luther. De keurvorst geeft aan de gezanten gehoor. Moeilijke toestand van de keurvorst. Zijn neef, Johan Frederik, spreekt voor Luther. Vertrouwen van de Hervormer. Antwoord van de keurvorst aan de gezanten. Hun verontwaardiging. Erasmus, de voorstander van het rechte midden, te Keulen. Zijn vrees. Erasmus bij de keurvorst. Rondborstige verklaring. Zijn raad en zijn staatkunde. Stelsel van Karel V.

Kwelling in de biechtstoel. Luther over de biecht. (Unterricht der Beichtkinder.) Aanduiding van de antichrist in zijn antwoord aan Catharinus. Geestdrift voor Luther. Satyren. Ulrich van Hutten. Ontboezeming over de brand van Luther. Platen van Lukas Cranach. Een geschrift van Emser. Het karnaval in Wittenberg, Staupitz wankelt. Luther's werken. Zijn onverschrokkenheid. Zijn nederigheid. Kracht van de Hervorming.

ZEVENDE BOEK

DE RIJKSDAG IN WORMS, JANUARI - MEI 1521

Zegepraal van Gods Woord. De rijksdag in Worms. Beweegreden welke de vorsten daarheen trok. Moeilijkheden. De keizer begeert Luther's komst. Deze verklaart zich bereid te vertrekken. De keurvorst weigert hem naar Worms te voeren. Aleander ziet op zijn reis de gesteldheid van de gemoederen. Hij verzet er zich tegen dat men Luther hoort. De redenen van Aleander hebben in Worms weinig gevolg. Hij doet Rome ontwaken. De paus spreekt de ban tegen Luther uit. Luther over de gemeenschap met Christus. Afkondiging van de bul. Luther ontvouwt de beweegredenen waarmee hij te werk ging.

Ontwerp dat de diplomaten van het keizerlijke hof smeden. Johan Glapio biechtvader van Karel. Pontanus kanselier van de keurvorst. Onderhandelingen tussen de biechtvader en de kanselier. Vruchteloosheid van deze kunstgrepen. Voorstel van een Dominicaner. Behendig - heid van Aleander. Luther is voor geweld beducht.

Karel V nodigt Aleander uit om de rijksdag te overtuigen. De nuntius begeeft zich naar de vergadering. Zijn rede. Luther beschuldigd. Rome gerechtvaardigd. Beroep op Karel V tegen Luther. Uitwerking van de redevoering van de nuntius. De vorsten willen de grieven van de natie handhaven. Redevoering van hertog George. Onderscheid tussen de hertog en Luther. Karakter van de Hervorming. Honderd en één grieven aan de keizer voorgesteld. Karel geeft enigszins toe. Aleander verzet zich tegen de verschijning van Luther. De groten van Spanje. Gerustheid van Luther. De lofzang van Maria. Luther wil naar Worms gaan om te sterven, maar niet om te herroepen.

Karel V besluit om Luther in Worms te dagvaarden. Zal men hem een vrijgeleide geven? Dagvaarding van de keizer. Het vrijgeleide. Vrees van de keurvorst. De witte donderdag in Rome. Afkondiging van de bul in *Coena Domini*. De paus en Luther. De keizerlijke heraut komt in Wittenberg aan. Het Evangelie in Pommeren. Melanchton wil met Luther vertrekken. Amsdorff, Schurff, Suaven vergezellen hem. Hutten aan Karel V. Bede in naam van Duitsland.

Vertrek van Luther. De beeltenis van Savonarola. Men plakt te Weimar Luther's veroordeling aan. Ontmoeting bij Erfurt. Justus Jonas. Luther predikt in Erfurt. Het geloof en de werken. Luther ongesteld. Toeloop van het volk. Luther's moed. Luther en een officier. Verblijf in Frankfort. Plan van de keizerlijke hovelingen. Glapio bij Sickingen. Onwrikbare standvastigheid van Luther.

Intocht binnen Worms. Lijkzang. Raadsvergadering door Karel V gehouden. Capito en de lieden die zich naar de tijd schikten. Toeloop rondom Luther. Dagvaarding. Brief van Hutten. Onrust van Luther. Zijn gebed. Optocht naar de rijksdag. Gezegde van de oude generaal George van Freundsberg. Achtbare vergadering. Zegepraal op Rome behaald. Bemoedigende woorden van enige vorsten.

Stilte. Aanspraak van de kanselier. Tussenkomst van Schurff. Luther's antwoord. Zijn wijsheid. Woord van Karel V. Verontrustigingen van Luther's vrienden. Zijn onverschrokken - heid. Baldadigheden van de Spaanse soldaten. Raad aan Luther gegeven. Zijn eed aan de heilige Schrift. Luther in het hof van het stadhuis. Aanspraak van de kanselier. Rede van Luther. Drie soorten van schriften. Hij begeert dat men zijn dwaling bewijst. Woorden van waarschuwing aan de rijksdag. Hij herhaalt zijn rede in het Latijn. Bestraffing van de kanselier. "Hier sta ik; ik kan niet anders: God helpe mij! Amen." Nieuwe proefneming. De vergadering staat op.

Beweging onder het terugkeren. Uitwerkselen van de verschijning. De bierkan van hertog Erik. De keurvorst en Spalatijn. Heimelijke aanslagen van Aleander. Boodschap van de keizer aan de rijksdag. Men stelt voor om Luther ter dood te brengen. Latere gevoelens van Karel V. Hevige tegenstand. Geestdrift van het volk voor Luther. Stemmen tot bevrediging. Toelating van de keizer. Vrees van de keurvorst. Toeloop bij Luther. Bezoek van Philip van Hessen.

Onderhandeling tot bemiddeling bij de aartsbisschop van Trier. Aleander en Cochloeus. Vermaning van de kanselier Wehe aan Luther. Luther's antwoord. Bijzonder gesprek. Bezoek van Cochleus bij Luther. De avondmaaltijd bij de aartsbisschop van Trier. Proefneming in de herberg van de ridders van Rhodus. Men stelt een kerkvergadering voor. Laatste onderhoud van Luther en de aartsbisschop. Bezoek bij een zieke vriend. Luther ontvangt bevel om Worms te verlaten. Antwoord. Vertrek.

Laatste dag in Worms. Luther aan Cranach. Brief aan de keizer aan de staten van het rijk. Luther bij de abt van Hirschfeld. Luther predikt te Eisenach. Vele vorsten verlaten de rijksdag. Invloed van Aleander. Karel V tekent de veroordeling van Luther. Het edict van Worms. Het begin of het einde? Luther begeeft zich naar zijn bloedverwanten in Mora. Hij wordt aangevallen en opgelicht. Gods wegen. Men voert Luther naar het kasteel de ***Wartburg.*** Men geeft hem de klederen van een ridder. Zijn gevangenschap.

VOOR HET EERSTE BOEK ZIE 'DE GESCHIEDENIS VAN DE HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW', door Merle d'Aubigné

De auteur beschrijft de toestand van de kerk vóór de Reformatie. Hij toont aan er een beweging opgang gebracht werd, waardoor de bevolking rijp werd gemaakt voor de Hervorming.

TWEEDE BOEK

JEUGD, BEKERING EN EERSTE BEDRIJVEN VAN LUTHER 1483 - 1517

Luther's ouders. Zijn geboorte. Zijn armoede. Het ouderlijke huis. Gestrenge opvoeding. Eerste kundigheden. De school in Maagdenburg. Armoedige omstandigheden. Eisenach. De Sunamitische. Het huis van Cotta. Herinnering van die tijden. Luther's studiën. Trebonius.

De hogeschool. Luther's Godsvrucht. Ontdekking. De Bijbel. Luther's ziekte. Zijn inwendige strijd. Dood van Alexis. Hevig onweder. De Voorzienigheid. Luther's afscheid. Komst in het klooster.

Luther's vader. Bijgeloof. Slaven - arbeid. Moed. Studiën. De Bijbel. Nauwgezette vroomheid. Angsten. Godvruchtige mensen in de kloosters. Staupitz. Zijn bezoek. Gesprekken. De genade van Christus. De boetvaardigheid. De verkiezing. De Goddelijke Voorzienigheid. De Bijbel. De oude monnik. De vergeving van de zonden. Priesterwijding. Het middagmaal. Roeping naar Wittenberg.

Eerste onderwijs. Bijbelse lessen. Algemene roep. Prediking in Wittenberg. De oude kapel. Indruk.

Reis naar Rome. Klooster, aan de Po. Herinneringen binnen Rome. Bijgelovige vroomheid van Luther. Ontheiligingen van de geestelijkheid. Luther's verkeer in Rome. Verwarringen binnen Rome. Bijbelse studiën. Invloed op het geloof. Invloed op de Hervorming. De deur van het Paradijs. Luther's belijdenis.

Terugkomst. Het doctoraat. Carlstadt. Eed van Luther. Grondbeginsel van de Hervorming. Luther's moed. Zijn liefde. De Scholastieken. Spalatijn. De zaak van Reuchlin. Het geloof. Volksredevoeringen. Academisch onderwijs. Uitwerking van Luther's onderwijzingen. De monnik Spenlein. Rechtvaardiging door het geloof. Erasmus. De werken.

Eerste stellingen. Bezoek van de kloosters. Dresden. Erfurt. De prior Tornator. Gevolgen van Luther's reis. Luther's werkzaamheden. Pest.

Luther's betrekking tot de keurvorst. Raadgevingen aan de hofprediker. Hertog George. Luther voor het hof. Het middagmaal aan het hof. De avondstond bij Emser.

Vrijheid en slavernij. Stellingen. 's Mensen natuur. Rationalisme. Erfurt uitgedaagd. Eck. Urbanus Regius. Zedigheid van Luther.

Luthers ouders.

De auteur beschreef in het eerste hoofdstuk de toestand van de kerk vóór de Reformatie. Hij toont aan er een beweging opgang gebracht werd, waardoor de bevolking rijp werd gemaakt voor de Hervorming. ...

Alles was gereed. God, die Zijn werk gedurende eeuwen voorbereid, voltooit het, te Zijner tijd, door de zwakste werktuigen. Grote zaken door de geringste middelen daar te stellen, zodanig is de wet Gods. Wanneer Hij een grote boom wil tevoorschijn brengen, onder wiens takken de geslachten van de mensen een schuilplaats vinden, bedient Hij zich van een onmerkbaar zaad. Deze wet, die zich alom in de natuur vertoont, wordt ook in de geschiedenis weergevonden. Wij moeten nu het geringe zaadje, dat God in de aarde leide om er Zijn heil opnieuw te doen bloeien, in de beginselen en eerste ontwikkelingen onderzoeken. Hij nam de Hervormers van de Kerk van daar, waar Hij de Apostelen had genomen. Hij verkoos hen uit die arme klasse, welke, schoon niet tot het lage gemeen behorende, echter ternauwernood tot de burgerstand behoort. Alles moet aan de wereld tonen, dat het niet van de mensen, maar dat het Gods werk is.
De Hervormer ZWINGLI kwam uit de hut van een herder op de Alpen; MELANCHTON, de Godgeleerde van de Hervorming, uit de winkel van een wapensmid; en LUTHER uit de nederige stulp van een arme mijnwerker.

De eerste leeftijd van de mens, waarin hij onder Gods hand gevormd wordt en zich ontwikkelt, is altijd gewichtig. Vooral is dat in de levensloop van LUTHER. Daar staat de Hervorming reeds in haar geheel. De verschillende verschijnselen van dit werk volgden elkaar op in de ziel van hem die er het werktuig van was, vóórdat het in de wereld tot stand werd gebracht. De kennis van de hervorming, welke in het hart van LUTHER gewrocht werd, geeft alleen de sleutel tot de Hervorming van de Kerk. Het is alleen door het bestuderen van het *bijzondere* werk, dat men over het *algemene* werk kan oordelen. Zij die het eerste verwaarlozen, zullen van het tweede niets dan vormen en omtrekken kennen. Zij zullen zekere gebeurtenissen en zekere uitkomsten kunnen weten, maar zullen de innerlijke natuur dier vernieuwing niet kennen, omdat hun het levensbeginsel, dat er de ziel van was, verborgen zal blijven. Laat ons dan in LUTHER de Hervorming leren kennen vóórdat wij haar bestuderen in de gebeurtenissen, die de Christenheid van gedaante veranderden.

JOHAN LUTHER, zoon van een landman uit het dorp Mora, nabij Eisenach, in het graafschap Mansfeld in Thuringen, gesproten uit een oud en talrijk geslacht van eenvoudige burgers, trad in het huwelijk met MARGARETHA LINDEMANN, de dochter van een inwoner van Neustadt, in het bisdom Wurzburg. De twee echtgenoten verlieten de velden van Eisenach, en zetteden zich in het kleine stadje Eisleben in Saksen neer.
SECKENDORF verhaalt, op de getuigenis van REBHAN, superintendent te Eisenach ten jare 1601, dat de moeder van LUTHER, de tijd van haar bevalling nog verwijderd oordelende, naar de jaarmarkt van Eisleben was gegaan, en dat zij aldaar, tegen haar verwachting, van haar zoon beviel. Niettegenstaande al de achting, welke aan SECKENDORF toekomt, schijnt deze zaak geen geloof te verdienen; althans geen van de oudste levensbeschrijvers van LUTHER maakt daarvan melding; daarenboven

moet Mora omtrent vier en twintig mijlen van Eisleben gelegen zijn, een afstand, welke men in de staat waarin LUTHERS moeder zich bevond niet zo gemakkelijk aflegt, *om de jaarmarkt te gaan bezoeken*; en eindelijk schijnt de getuigenis van LUTHER geheel met deze verzekering te strijden.
JOHAN LUTHER was een oprecht, arbeidzaam, openhartig man, die zijn vastheid van karakter zelfs tot eigenzinnigheid dreef. Meer beschaafd van geest dan de lieden van zijn stand, las hij veel. De boeken waren toen zeldzaam, maar JOHAN liet geen gelegenheid voorbijgaan om zich deze aan te schaffen. Zij waren zijn uitspanning in de ogenblikken van rust, welke een zware en aanhoudende arbeid hem vergunde. MARGARETHA bezat die deugden, welke eerbare en Godvruchtige vrouwen versieren. De ingetogenheid, de vreze Gods en het gebed blonken vooral in haar uit. Zij werd door de overige huismoeders in de omtrek als een model beschouwd, dat zij moesten trachten te volgen.

Zijn geboorte.
Men weet niet juist hoe lang deze twee echtgenoten te Eisleben gewoond hadden, toen op de 10de november, des avonds te elf uur, MARGARETHA een zoon ter wereld bracht. MELANCHTON vroeg dikwijls de moeder van zijn vriend naar het tijdstip van de geboorte van haar zoon. "Ik herinner mij zeer wel de dag en het uur," antwoordde zij dan, "maar van het jaar ben ik niet zeker." Maar JAKOB, LUTHERS broeder, een braaf en rechtschapen man! heeft verhaald dat MARTIJN, naar de mening van de gehele familie, op de 10de november des jaars van CHRISTUS 1483 is geboren; het was de avond vóór St. maarten. De eerste gedachte van de vrome ouders was, het kind, dat God hun geschonken had, aan Hem door de heilige Doop toe te wijden. De volgende dag, welke men bevindt een Dinsdag te zijn, droeg de vader met dankbaarheid en vreugde zijn zoon naar de St. Pieterskerk; het was dáár, dat hij het zegel ontving van zijn toewijding aan de Heer. Men noemde hem MARTIJN, ter gedachtenis van deze dag.
De jonge MARTIJN telde nog geen zes maanden, toen zijn ouders Eisleben verlieten, om zich naar Mansfeld te begeven, dat slechts vijf mijlen van daar was gelegen. De mijnen van Mansfeld waren toen zeer beroemd. JOHAN LUTHER, een arbeidzaam man, bemerkende dat hij mogelijk geroepen zou worden om een talrijk gezin te onderhouden, hoopte aldaar gemakkelijker zijn brood en dat voor zijn kinderen te zullen verdienen. Het was in die stad, dat het verstand en de krachten van de jonge LUTHER hun eerste ontwikkeling ontvingen; het was daar dat zijn werkzaamheid zich begon te vertonen, dat zijn innerlijk bestaan zich in zijn daden en woorden openbaarde. De vlakten van Mansfeld, de oevers van de Viper waren het toneel van zijn eerste spelen, waarmee hij zich met de kinderen uit de nabuurschap vermaakte.

Zijn armoede.
Het eerste verblijf te Mansfeld was voor de eerlijke JOHAN en zijn vrouw bezwaarlijk. Zij leefde erin het eerst in een grote armoede. "Mijn ouders," zegt de Hervormer, "zijn zeer arm geweest. Mijn vader was een arme houthakker, en mijn moeder droeg dikwijls haar hout op de rug, om iets tot onderhoud van ons, hun kinderen, te verdienen. Zij hebben voor ons zware, bloedige arbeid ondergaan." Het voorbeeld van ouders, welke hij eerde, de levenswijze, waaraan zij hem gewenden, maakten LUTHER vroegtijdig tegen de arbeid en de ontbering gehard. Hoe menigmaal zal MARTIJN zijn moeder in het bos vergezeld, en aan haar zijde zijn kleine takkebos gebonden en gedragen hebben!

Ondertussen zijn er beloften gedaan op de arbeid van de rechtvaardige, en JOHAN LUTHER ondervond de waarheid van deze. Hij verkreeg een weinig groter inkomen. Hij richtte te Mansfed twee smeltovens op. Van allen om zijn waardig karakter, zijn vlekkeloos leven en juistheid van oordeel geëerd, werd hij aangesteld tot raadsheer van die stad, de hoofdplaats van het graafschap van die naam. Een staat van te grote armoede zou het kind hebben kunnen bezwaren; het ruimer bestaan in de vaderderlijke woning verruimde zijn hart en verhief zijn karakter.

Het ouderlijke huis.

JOHAN bediende zich van zijn nieuwe staat, om het gezelschap, dat hij de voorkeur gaf, te zoeken. Hij had veel op met de geleerden, en nodigde dikwijls de kerkelijken en schoolmeesters van de plaats aan zijn tafel. Zijn huis bood een schouwspel aan van die verenigingen van eenvoudige burgers, welke in het begin van de 16de eeuw Duitsland tot ere verstrekten. Het was een spiegel, waarin die talrijke beelden, welke elkaar op het beroerde en vooringenomen toneel dier tijden opvolgden, werden teruggekaatst. Het kind deed er zijn voordeel mee. Voorzeker, het gezicht van die mannen, voor welke men in het huis van zijn vader zoveel eerbied toonde, verwekte meer dan eens in het hart van de jonge MARTIJN de eerzuchtige begeerte om zelf eenmaal een schoolmeester of geleerde te worden.

Gestrenge opvoeding.

Zodra hij oud genoeg was om enig onderwijs te ontvangen, zochten zijn ouders hem de kennis van God mee te delen, de vreze des Heeren in te boezemen en hem tot Christelijke deugden te vormen. Zij besteedden al hun zorgen aan deze eerste huiselijke opvoeding. Doch dit was het niet alleen, waarbij hun tedere bezorgdheid zich bepaalde.

Eerste kundigheden.

Zijn vader, hem de eerste beginselen van de kundigheden, welke hij zo hoog waardeerde, wensende te zien verkrijgen, smeekte over hem de Goddelijke zegen af, en zond hem ter schole. MARTIJN was nog zeer jong. Zijn vader, of een jongeling van Mansfeld, NIKOLAAS EMLER, droegen hem dikwijls op hun armen naar het huis van GEORGE EMILIUS, en gingen er hem vervolgens weer afhalen. EMLER trad later met een zuster van LUTHER in het huwelijk. Vijftig jaren daarna herinnerde de Hervormer de oude NIKOLAAS dat treffend bewijs van toegenegenheid, in de eerste jaren van zijn kindsheid ontvangen, en schetste het op de eerste bladen van een boek, dat hij aan deze oude vriend ten geschenke gaf.

De vroomheid van zijn ouders, hun werkzaamheid, hun strenge deugd, gaven de jonge knaap een gelukkige stoot, en vormden in hem een ernstige en vaardige geest. Het was toen, met betrekking tot de opvoeding, de regering van tucht en vreze. MARGARETHA, schoon soms het al te strenge gedrag van haar echtgenoot in alles goedkeurende, opende dikwijls voor MARTIJN haar moederlijke armen, om hem te midden van zijn tranen te troosten. Ondertussen dreef zij zelf ook de voorschriften van die wijsheid te ver, welke ons zegt: "Die zijn zoon lief heeft haast zich om hem te kastijden." Het hevig karakter van het kind gaf dikwijls aanleiding tot berispingen en bestraffingen. "Mijn ouders," zei LUTHER naderhand, "hebben mij hard behandeld, zodat ik zeer vreesachtig werd. Mijn moeder kastijdde mij eens zo sterk om een hazelnoot, dat het bloed er bij afliep. Zij meenden van ganse harte dat zij wel deden; maar zij wisten de gemoederen niet te onderscheiden; iets wat echter nodig is om te weten wanneer, wie en hoe men moet straffen.

Het arme kind had in de school niet minder strenge behandeling te verduren. Zijn meester kastijdde hem vijftienmaal achter elkaar op één morgen met roeden. "Men moet," zei LUTHER, deze zaak vermeldende, "de kinderen kastijden, maar men moet hen te gelijker tijd beminnen." Onder zulk een opvoeding leerde LUTHER vroegtijdig de aangenaamheden van een zinnelijk leven verachten. "Hetgene groot moet worden, moet gering beginnen," merkt één van zijn oudste geschiedschrijvers met juistheid op, "en wanneer de kinderen in hun jeugd zo teer en verwijfd opgevoed worden, benadeelt men hen voor hun gehele leven."
MARTIJN leerde het een en ander op de school. Men leerde hem de afdelingen van de catechismus, de tien geboden, het geloof, het gebed des Heeren, lofzangen, formulier - gebeden, de *donat*, een Latijnse grammatica, in de 4de eeuw door DONATUS, meester van St. HIERONYMUS, vervaardigd, en welke, in de 11de eeuw door een Franse monnik, REMIGIUS, tot meerdere volkomenheid gebracht, lange tijd in al de scholen in grote achting stond; hij bestudeerde daarenboven de Cisio - Janus, een zeer zonderlinge kalender, vervaardigd in de 10de of 11de eeuw; kortom, hij leerde al wat men op de Latijnse school van Mansfeld kon leren.
Maar het kind schijnt niet tot God te zijn geleid. Het enige Godsdienstige gevoel, dat men toen bij hem bespeurde, was dat van de vreze. Telken reize als hij de naam van CHRISTUS hoorde uitspreken, verbleekte hij van schrik; want men had Hem niet dan als een verschrikkelijk rechter en vol van gramschap aan hem voorgesteld. Deze slaafse vreze, welke zo ver van de ware godsdienst verwijderd is, bereidde hem mogelijk voor tot de blijde boodschap des Evangelies, en tot die vreugde welke hij later gevoelde, toen hij CHRISTUS leerde kennen als zacht en nederig van harte.

De school in Maagdenburg

JOHAN LUTHER wilde, uit een zekere voorliefde, van zijn zoon een geleerde maken. Geheel die nieuwe wereld van verlichting en wetenschap, welke zich alom begon te bewegen, drong zelfs tot in de woning van de mijnwerker van Mansfeld, en wekte de eerzucht van de vader op. De voortreffelijke aanleg, de volhardende vlijt van de jongeling deden JOHAN de schoonste hoop koesteren. Toen dan MARTIJN, in het jaar 1497, de ouderdom van veertien jaren bereikt had, nam zijn vader het groot besluit om zich van hem te scheiden, ten einde hem naar de school van de Franciscaners te Maagdenburg te zenden. MARGARETHA moest er zich aan onderwerpen, en MARTIJN maakte zich gereed om ver van het vaderlijk dak zijn loopbaan te beginnen.

Onder de jonge lieden van Mansfeld bevond zich de zoon van een brave burger, met name JOHAN REINECKE. MARTIJN en JOHAN, schoolmakkers van hun kindsheid af, waren nauw aan elkaar verbonden. Deze vriendschap duurde hun gehele leven voort. JOHAN vergezelde vier en twintig jaren later zijn uitstekende vriend op de vermaarde en gevaarlijke reis van Worms. Hij werd opzichter van de smelterij te Mansfeld, en verwierf door zijn deugde de achting van al zijn medeburgers. De Hervormer hield niet op met hem een innige vriendschap te onderhouden. - De twee jonge lieden vertrokken gelijktijdig naar Maagdenburg. Het was daar dat zij, verwijderd van hun betrekkingen, de banden van de vriendschap nauwer toehaalden.
Maagdenburg was voor MARTIJN als een nieuwe wereld. Te midden van ontelbare ontberingen, (want hij had nauwelijks genoeg om van te leven,) onderzocht hij en was hij opmerkzaam. ANDREAS PROLES, provinciaal van de orde van de Augustijners, verkondigde toen met veel warmte de noodzakelijkheid om de godsdienst en de Kerk

te hervormen. Mogelijk deden deze predikatiën in het gemoed van de jongeling de eerste en vluchtige denkbeelden ontstaan van wat er zich later in openbaarde.

Armoedige omstandigheden.

Het was voor LUTHER de tijd van harde leerjaren. Op zijn veertiende jaar in de wereld geworpen, zonder vrienden en zonder beschermers, beefde hij voor zijn meesters, en zocht hij, in de uren van uitspanning, onder veel bezwaar, met kinderen zo arm als hij zelf, zijn voedsel. "Ik bedelde," zegt hij, "met mijn makkers om een weinig spijze, ten einde in onze nooddruft te voorzien. Eens, ten tijde dat de Kerk het feest van CHRISTUS geboorte vierde, liepen wij gezamenlijk de naburige dorpen rond, gaande van huis tot huis en zingende op vier stemmen de gewone lofzangen op het kleine kind JEZUS, te Bethlehem geboren. Wij bleven staan voor een afgelegen boerenwoning aan het einde van een dorp. De boer, ons onze kerszangen horende zingen, kwam met enige spijze aan, die hij ons wilde geven, en vroeg met een zware stem en op een ruwe toon. "Waar zijt gij, knapen?" Door deze woorden verschrikt, vloden wij uit alle macht heen. Wij hadden geen reden om ons vervaard te maken; want de boer bood ons uit goeder harte deze ondersteuning aan; maar onze harten waren ongetwijfeld door de bedreigingen en de dwingelandij, waarmee de meesters te die tijde de scholieren mishandelden, vreesachtig gemaakt, zodat een onverwachte schrik ons had aangegrepen. Ten laatste echter bleven wij op het aanhoudend roepen van de boer staan, lieten onze vrees varen, liepen naar hem toe, en ontvingen uit zijn hand het voedsel dat hij ons aanbood." "Eveneens," voegt LUTHER er bij, "zijn wij gewoon te beven en te vluchten, wanneer ons geweten schuldig en beangstigd is. Dan zijn wij zelfs bevreesd voor een onderstand die men ons aanbiedt, en voor degenen die onze vrienden zijn en ons allerlei soort van weldaden willen bewijzen."

Eisenach.

Nauwelijks was er een jaar verlopen, toen JOHAN en MARGARETHA, vernemende hoeveel bezwaar hun zoon vond om te Maagdenburg te leven, hem naar Eisenach zonden, waar zich een beroemde school bevond en waar zij vele bloedverwanten hadden. Zij hadden nog andere kinderen; en hoewel hun vermogen vermeerderd was, konden zij hun zoon niet in een vreemde stad onderhouden. De smeltovens en de onvermoeide arbeid van JOHAN LUTHER kon slechts in het onderhoud van het gezin te Mansfeld voorzien. Hij hoopte dat MARTIJN, te Eisenach gekomen, aldaar gemakkelijker zijn bestaan zou vinden. Maar hij was er niet gelukkiger. Diegenen van zijn nabestaanden, welke in deze stad woonden, lieten zich niet aan hem gelegen zijn, of konden, daar zij mogelijk zelf arm waren, hem geen hulp bewijzen.

Wanneer de honger zich bij de scholier deed gevoelen, moest hij, evenals te Maagdenburg, zich met zijn schoolmakkers verenigen en met hen aan de huizen zingen om een bete broods te bekomen. Deze gewoonte van LUTHERS tijd is tot op onze dagen in verscheidene steden van Duitsland in gebruik gebleven. De stemmen dier jongelieden maken Soms een zeer harmonisch gezang. Dikwijls ontving de arme en zedige knaap, in plaats van brood, enige harde woorden. Meer dan eens van droefheid overstelpt, stortte hij in het geheim vele tranen; hij dacht niet dan met siddering aan de toekomst.

De Sunamitische.

Eens onder anderen had men hem reeds aan drie huizen afgewezen, en was hij op het punt nuchter naar zijn verblijf terug te keren, toen hij, op het St. Georges - plein gekomen, voor het huis van een aanzienlijke burger onbewegelijk bleef staan, in

treurige overdenkingen verzonken. Zal hij, uit gebrek aan brood, de studiën moeten vaarwel zeggen, en genoodzaakt zijn met zijn vader in de mijnen van Mansfeld te gaan werken?... Eensklaps wordt er een deur geopend; een vrouw vertoont zich op de dorpel: het is de echtgenoot van CONRAAD COTTA, de dochter van de burgemeester van Hefeld. Zij heette URSULA. De kroniekschrijvers van Eisenach noemen haar "de Godvruchtige *Sunamitische*," ter gedachtenis van die vrouw welke met zoveel aandrang de profeet ELIZA nodigde brood bij haar te eten. De Christelijke Sunamitische had reeds meer dan eens de jonge MARTIJN in de vergaderingen van de gelovigen opgemerkt; zij was bewogen geworden door de welluidendheid van zijn gezang en door de vroomheid van dit kind. Zij had de harde woorden gehoord waarmee men de arme scholier overlaadde. Zij zag hem geheel bedroefd voor haar deur; zij kwam te zijner hulpe, zij wenkte hem binnen te komen, en bediende hem van het nodige om zijn honger te stillen.
CONRAAD keurde de weldadigheid van zijn vrouw goed; hij vond zelfs in het gezelschap van de jongen LUTHER zoveel behagen, dat hij hem, enige dagen later, geheel in zijn huis nam.
Van dit ogenblik af zijn zijn studiën gered. Hij zal niet meer naar de mijnen van Mansfeld behoeven terug te keren, hij zal het talent, dat God hem heeft toevertrouwd, niet in het verborgen leven van een gemeen werkman behoeven te begraven. God heeft hem het hart en de deur van een Christelijk huisgezin geopend, op het ogenblik dat hij niet meer wist wat hij zou beginnen. Deze gebeurtenis leide in zijn ziel de eerste kiemen van dat vertrouwen op God, wat in het vervolg de zwaarste stormen niet konden doen wankelen.

Het huis van Cotta.
LUTHER ondervond in het huis van COTTA een geheel ander leven, dan hij tot hiertoe had gekend. Hij had er een aangenaam bestaan, vrij van zorg en kommer; zijn geest werd helderder, zijn aard vrolijker, zijn hart meer geopend. Geheel zijn aanwezen ontwaakte door de liefelijke stralen van de liefdadigheid, en begon zich in levensvreugde en geluk te vermaken. Zijn gebeden waren vuriger, zijn weetlust groter, hij maakte snelle vorderingen.
Bij de letteren en de wetenschappen voegde hij de schone kunsten; want de kunsten namen ook meer en meer in Duitsland toe. De mensen, welke God bestemt om op hun tijdgenoten te werken, worden eerst zelf door al de neigingen van hun eeuw overmeesterd en weggesleept. LUTHER leerde op de fluit en de luit spelen. Met dit laatste speeltuig paarde hij dikwijls zijn schone alt - stem: op die wijze stemde hij zijn hart in ogenblikken van droefheid tot vreugde. Hij schiep er zijn vermaak in, dus door zijn akkoorden aan zijn pleegmoeder, welke de muzijk zeer beminde, zijn levendige erkentelijkheid te bewijzen. Hij zelf is tot in zijn ouderdom een liefhebber van deze kunst geweest, en heeft de woorden en de zangwijzen van enige van de schoonste liederen van Duitsland vervaardigd. Verscheidene zijn er zelfs in onze taal overgebracht.

Herinnering van die tijden.
Gelukkige tijd voor de jongeling! LUTHER herinnerde zich deze altijd met aandoening; en toen vele jaren daarna een zoon van CONRAAD te Wittenberg was komen studeren, nadat de arme scholier van Eisenach de leraar van zijn eeuw geworden was, ontving hij hem met vreugde aan zijn tafel en onder zijn dak. Hij wilde gedeeltelijk aan de zoon vergelden, wat hij van de vader en moeder had genoten.

Het was bij de gedachte aan de Christelijke vrouw, welke hem brood had gegeven toen de gehele wereld hem terugstootte, dat hij deze schone woorden sprak: "Er is niets liefelijker op aarde dan het hart van een vrouw waarin de Godsvrucht woont."

Luther's studiën.

Maar nooit schaamde zich LUTHER de dagen, waarin hij, door honger gedreven, in bedruktheid het nodige brood bedelde, tot instandhouding van zijn studiën en van zijn leven. Wel ver van dat, dacht hij met erkentelijkheid aan die grote armoede van zijn jeugd. Hij beschouwde deze als één dier middelen, waarvan God zich bediend had om van hem degenen te maken die hij later werd, en hij dankte Hem er voor. De arme kinderen, die verplicht waren hetzelfde leven te leiden, roerden zijn hart. "Veracht," zei hij, "de knapen niet, welke, al zingende voor de deuren, het brood om Gods wil (*panem propter Deum*) zoeken; ik heb dat ook gedaan. Het is waar dat mijn vader mij naderhand met veel liefde en trouw aan de hogeschool te Erfurt heeft onderhouden, en in het zweet van zijn aangezicht bijgestaan; maar ik ben een arme bedelaar geweest. En nu ben ik, door middel van mijn pen, zo ver gekomen, dat ik zelfs met de Grote Heer niet van stand zou willen verwisselen. Ja wat meer is: wanneer men al de goederen van de aarde op elkaar hoopte, zou ik deze voor wat ik heb niet ruilen. En echter zou ik niet tot die hoogte geklommen zijn, waarop ik mij bevinde, wanneer ik niet school gegaan had en niet had leren schrijven." Zo vindt de grote man in deze eerste en nederige beginselen de oorsprong van zijn roem. Hij vreest niet te herinneren hoe die stem, wier tonen het Duitse rijk en de wereld verbaasden, niet lang geleden in de straten van een arme stad om een bete broods verzocht. De Christen schept in die herinneringen zijn vermaak, omdat zij hem te binnen brengen dat God het is, in Wie hij moet roemen.

Zijn doordringend verstand, zijn levendige verbeelding, zijn voortreffelijk geheugen deden hem weldra boven al zijn schoolmakkers uitmunten. Hij maakte vooral snelle vorderingen in de oude talen, in de welsprekendheid en in de dichtkunst. Hij schreef redevoeringen, hij maakte verzen. Vrolijk, innemend, bezittende wat men noemt een goed hart, was hij van zijn meesters en kameraden geliefd.

Onder zijn leermeesters hechtte hij zich bijzonder aan JOHANNES TREBONIUS, een geleerd man, met een innemend voorkomen, en welke zulk een achting had voor de jeugd als geschikt is om deze aan te moedigen. MARTIJN had opgemerkt dat, wanneer TREBONIUS in de school kwam, hij het hoofd ontblootte om de leerlingen te groeten. Grote inschikkelijkheid in die zo waanwijze tijden! Dit had de jongeling bevallen. Hij had begrepen dat hij ook enige waarde bezat. De eerbewijzing van de meester had de leerling in zijn eigen ogen verhoogd. De ambtgenoten van TREBONIUS, welke diezelfde gewoonte niet hadden, hem eens hun verwondering over die uiterste inschikkelijkheid te kennen gegeven hebbende, antwoordde hij hun, en dit trof niet minder de jongen LUTHER: "Er zijn onder deze knapen mensen, waarvan God eenmaal burgemeesters, kanseliers, leraars, overheidspersonen zal maken. Al is het ook dat gij hen nog niet ziet met de tekenen van hun waardigheden, het is echter billijk dat gij achting voor hen hebt." Ongetwijfeld hoorde de jonge scholier met vermaak deze woorden, en mogelijk zag hij toen reeds in het verschiet een doctorale kap op het hoofd.

De hogeschool.

LUTHER had zijn achttiende jaar bereikt. Hij had het aangename van de letteren gesmaakt. Hij brandde van begeerte om deze te beoefenen. Hij haakte naar een

hogeschool. Hij wenste zich naar een dier bronnen van al de wetenschappen te begeven, waar zijn dorst naar wetenschap kon gelest worden. Zijn vader wilde dat hij in de rechten zou studeren. Vol van hoop omtrent de natuurlijke gaven van zijn zoon, wenste hij deze ten algemene nut aan te kweken, en in volle glans te doen schijnen. Hij zag hem reeds onder zijn medeburgers luisterrijke ambten bekleden, de gunst van de vorsten winnen, en schitteren op het toneel van de wereld. Het werd vastgesteld dat de jongeling zich naar Erfurt zou begeven.
LUTHER kwam, in het jaar 1501, op deze hogeschool. JODOCUS, bijgenaamd de leraar van Eisenach, onderwees aldaar met zeer goed gevolg de schoolse wijsbegeerte. MELANCHTON betreurt het dat men toen te Erfurt niet dan een met spitsvindigheden opgevulde redeneerkunde leerde. Hij meent dat, indien LUTHER er andere hoogleraren gevonden had, indien men hem de aangenamer en vreedzamer kundigheden van de ware wijsbegeerte onderwezen had, dit de hevigheid van zijn natuur zou hebben kunnen matigen en verzachten. De nieuwe leerling begon dan de wijsbegeerte van de middeleeuwen in de schriften van OCCAM, SCOTUS, BONAVENTURA en THOMAS AQUINAS te beoefenen. Later had hij van al die schoolgeleerdheid een afkeer. Hij beefde van verontwaardiging, wanneer men in zijn tegenwoordigheid slechts de naam van ARISTOTELES uitsprak; en zelfs ging hij zo ver van te zeggen, dat, zo ARISTOTELES geen mens was, hij niet zou vrezen hem voor de Duivel te houden. Maar zijn leergierige geest had behoefte aan beter voedsel; hij zette er zich toe om de schone gedenkschriften van de oudheid, de werken van CICERO, van VIRGILIUS en anderen te bestuderen. Hij hield zich niet, als het gros van de studenten, tevreden met de werken van deze schrijvers van buiten te leren, maar trachtte bovenal hun gedachten te doorgronden, tot de geest welke hen bezielde door te dringen, zich hun wijsheid eigen te maken, het doel van hun schriften te bevatten, en zijn verstand met hun kernachtige spreuken en levendige beelden te verrijken. Met een vaardig geheugen en een sterke verbeelding begaafd, bleef hem al wat hij las of hoorde altijd voor de geest; het was alsof hij het zelf had gezien. "Zo schitterde LUTHER van zijn jeugd af. De gehele hogeschool," zegt MELANCHTON, "bewonderde zijn vernuft."

Luther's Godsvrucht.
Maar reeds op dit tijdstip werkte de achttienjarige jongeling niet eniglijk voor de beschaving van zijn verstand; er was in hem die ernstige gedachte, dat naar boven verheven hart, wat God geeft aan degenen waarvan Hij Zijn ijverigste dienaren wil maken. LUTHER gevoelde dat hij van God afhing: eenvoudig en veelvermogend denkbeeld, wat te gelijker tijd de bron is van een diepe ootmoed en van grote daden! Hij smeekte met ijver de Goddelijke zegen af over zijn oefeningen. Elke morgen begon hij de dag met het gebed; daarna begaf hij zich naar de kerk; vervolgens begon hij aan de studie, en hij liet gedurende de gehele dag geen ogenblik verloren gaan. "Goed gebeden," was hij gewoon te zeggen, "is meer dan half volbrachte studie."

Ontdekking.
De jonge student bracht in de bibliotheek van de hogeschool de ogenblikken door, welke hij van zijn academische werkzaamheden kon afzonderen. Daar de boeken nog zeldzaam waren, was het voor hem een groot voorrecht van de in deze uitgebreide verzameling bijeengebrachte schatten gebruik te kunnen maken. Eens, (hij was toen twee jaren te Erfurt en twintig jaar oud,) eens opende hij de boeken van de bibliotheek, het één na het ander, om er de schrijvers van te leren kennen. Een boek, dat hij op zijn beurt heeft geopend, trekt zijn aandacht. Hij heeft tot op deze stond

dergelijk niet gezien. Hij leest de titel.... het is een Bijbel! een zeldzaam, onbekend boek te die tijde. Zijn belangstelling wordt levendig opgewekt; hij staat geheel verwonderd iets anders in dit boekdeel te vinden dan die brokstukken van evangelies en brieven, welke de Kerk uitgekozen heeft om ze iedere Zondag van het jaar in de tempel voor het volk te lezen. Hij had tot hiertoe geloofd dat dit het gehele Woord van God was. En ziedaar zoveel bladzijden, zoveel hoofdstukken, zoveel boeken, waarvan hij nimmer iets had gehoord! Zijn hart klopt terwijl hij die gehele Schrift, welke Van God is ingegeven, in zijn handen houdt. Hij doorloopt met gretige blikken en met onuitsprekelijke gewaarwordingen al die bladeren Gods. De eerste bladzijde, waarop hij zijn aandacht vestigt, verhaalt hem de geschiedenis van ANNA en van de jonge SAMUEL. Hij leest, en kan ternauwernood al de vreugd, waarvan zijn ziel doordrongen is, weerhouden. Dit kind, wat door zijn ouders de Heere wordt overgegeven al de dagen van zijn leven; de lofzang van ANNA, waarin zij verkondigt dat de Heer de geringe verheft uit het stof en de nooddruftige verhoogt uit het slijk, om hem te doen zitten bij de vorsten; die jonge knaap SAMUEL, welke opgroeit in de tempel voor het aangezicht des Heeren; die ganse geschiedenis, dat gehele Woord, wat hij ontdekt heeft, doen hem een nooit gekende vreugde smaken. Hij keert met een vol hart weer huiswaarts. "Och, of God mij eenmaal," zo dacht hij, "zulk een boek in eigendom wilde geven!"
LUTHER kende nog geen Grieks of Hebreeuws. Het is niet zeer waarschijnlijk, dat hij gedurende de twee of drie eerste jaren van zijn verblijf aan de hogeschool deze talen beoefend heeft. Het was een Latijnse Bijbel, die hem van vreugde vervoerd had. Hij kwam weldra in de bibliotheek terug, om er zijn schat weer te vinden. Hij las en herlas en in zijn verbazing en vreugde begon hij daarna nogmaals te lezen. De eerste stralen van een nieuwe waarheid braken toen bij hem door.

De Bijbel.
Zo dan heeft God hem Zijn Woord doen vinden. Hij heeft het boek ontdekt, waarvan hij eenmaal aan zijn volk die bewonderenswaardige overzetting moest geven, in welke Duitsland gedurende drie eeuwen de Goddelijke orakelen leest. Het is mogelijk voor de eerste maal dat een hand dit kostbare boekdeel van de plaats, die het in de bibliotheek van Erfurt had, heeft genomen. Dit boek, in een onbekende hoek van een donkere zaal neergelegd, is bestemd om voor een geheel volk het boek des levens te worden. De Hervorming was in deze Bijbel verborgen.
Het was in hetzelfde jaar dat LUTHER de eerste academische graad, namelijk die van baccalaureus, verkreeg.

Luther's ziekte.
De al te grote arbeid, waaraan hij zich tot het welgelukken van zijn examens overgegeven had, stortte hem in een gevaarlijke ziekte. De dood naderde hem. Zwaarmoedige gedachten vervulden zijn geest. Hij waande dat alles voor hem op aarde was afgedaan. Men was met de jongeling bewogen. Het was te bejammeren, dacht men, zoveel verwachtingen zo spoedig te zien verijdeld. Vele vrienden kwamen hem aan zijn ziekbed bezoeken. Onder hun getal bevond zich een grijsaard, een eerwaardig priester, die de student van Mansfeld in zijn werkzaamheden en in zijn academische loop met belangstelling had gadegeslagen. LUTHER kon hem de gedachte, waarmee hij gekweld werd, niet verbergen. "Weldra," zei hij, "zal ik uit deze wereld geroepen worden." Maar de grijsaard antwoordde hem als een profeet, met innemende vriendelijkheid: "Mijn waarde baccalaureus, heb goede moed! gij zult van deze ziekte niet sterven. Onze God zal van u nog een man maken, die op zijn

beurt ook velen zal vertroosten. Want God legt degenen zijn kruis op die Hij bemint, en zij die het geduldig dragen worden veel wijsheid deelachtig." Deze woorden troffen de jonge zieke. Zo hoorde hij zich toen, in het stof des doods nederliggende, door de mond eens priesters herinneren, dat God (gelijk de moeder van SAMUEL gezegd had) de ellendige opricht. De grijsaard heeft een zachte troost in zijn hart verspreid; hij heeft zijn levensgeesten weer opgewekt; dat zal hij nimmer vergeten. "Dit is de eerste voorspelling welke de doctor gehoord heeft," zegt MATTHESIUS, LUTHERS vriend, die ons deze verhaalt, "en hij heeft daar dikwijls aan gedacht." Men begrijpt lichtelijk in welke zin MATTHESIUS dit woord een voorspelling noemt.

Zijn inwendige strijd.

Toen LUTHER hersteld was, had er iets nieuws in hem plaats. De Bijbel, zijn ziekte, de woorden van de oude priester, scheen hem een nieuwe roeping aangewezen te hebben. Er was echter nog niets bepaalds in zijn geest. Hij zette zijn studiën voort. In het jaar 1505 werd hij tot meester in de vrije kunsten of tot doctor in de wijsbegeerte bevorderd. De hogeschool te Erfurt was toen de vermaardste van Duitsland; de overige waren in vergelijking niet meer dan lagere scholen. De plechtigheid had, naar het gebruik, met grote staatsie plaats. Een optocht met flambouwen kwam LUTHER hulde bewijzen. Het feest was prachtig. Allen waren verheugd. LUTHER, misschien door die eerbewijzingen aangemoedigd, was op het punt zich geheel en al aan de rechten toe te wijden, overeenkomstig de wil van zijn vader.

Maar God wilde het anders. Terwijl LUTHER zich uiterlijk met verschillende studiën bezig hield, terwijl hij de natuurkunde en de zedenleer van ARISTOTELES, en andere takken van de wijsbegeerte begon te onderwijzen, hield zijn hart niet op hem toe te roepen dat de Godzaligheid het enige nodige was, en dat hij vóór alle dingen van zijn behoud moest verzekerd zijn. Hij wist welk ongenoegen God betoont over de zonde; hij herinnerde zich de straffen welke Zijn Woord aan de zondaar bedreigt; en hij vroeg zichzelf met vreze af, of hij verzekerd was de Goddelijke genade te bezitten. Zijn geweten riep hem toe: Nee! Zijn karakter was vaardig en beslist: al wat hem een vaste hoop op de onsterfelijkheid zoude kunnen verzekeren, had hij besloten te doen. Twee gebeurtenissen schokten, de ene na de andere, zijn ziel, en kwamen zijn besluit verhaasten.

Dood van Alexis.

Onder zijn academie - vrienden was er één, met name ALEXIS, met wie hij ten nauwste was verbonden. Op een zekere morgen verspreidt zich binnen Erfurt het gerucht, dat ALEXIS verraderlijk is vermoord. LUTHER verzekert zich in allerijl omtrent de waarheid van dit verhaal. Deze zo onverwachte dood van zijn vriend ontroert hem, en de vraag, welke hij zichzelf doet: "Wat zou er van mij geworden zijn, indien ik zo plotseling opgeroepen was geworden?" vervult zijn ziel met de levendigste schrik.

Het was toen de zomer van het jaar 1505. LUTHER, wie de gewone academische vacantiën meerder vrijheid lieten, besloot een reis naar Mansfeld te doen, om de geliefkoosde plaatsen van zijn jeugd eens weer te zien en zijn ouders te omhelzen. Mogelijk wilde hij ook zijn hart voor zijn vader openen, hem polsen omtrent het voornemen dat zich in zijn geest begon te vormen, en zijn toestemming verkrijgen om een andere bestemming te kiezen. Hij voorzag al de moeilijkheden welke hem wachtten. Het luie leven van de meerderheid van de priesters mishaagde de vlijtige mijnwerker van Mansfeld ten hoogste. De kerkelijken waren daarenboven weinig geacht in de wereld; zij genoten voor het grootste gedeelte slechts een gering

inkomen; en de vader, die grote opofferingen voor het onderhoud van zijn zoon aan de hogeschool had gedaan, die hem, sinds zijn twintigste jaar, in een beroemde school openlijk zag leren, wilde de verwachtingen, waardoor zijn hoogmoed gestreeld werd, geenszins laten varen.

Hevig onweder.

Wij zijn onkundig van hetgene er gedurende LUTHERS verblijf te Mansfeld voorviel. Misschien maakte de uitdrukkelijk verklaarde wil van zijn vader hem bevreesd zijn hart voor hem te openen. Hij vertrok. Opnieuw verliet hij de vaderlijke woning voor de gehoorzalen van de hogeschool. Hij bevond zich nog slechts op een kleine afstand van Erfurt, toen hij door een hevig onweer werd overvallen. De donder barst los; de bliksem schiet op de grond aan zijn zijde neer. LUTHER valt verschrikt ter aarde. Zijn uur is mogelijk gekomen. Deze bliksemstraal komt hem het leven benemen. De dood, het oordeel, de eeuwigheid omringen hem met al hun verschrikkingen, en doen hem een stem horen, welke hij niet langer kan weerstaan. "Met de angsten en de schrik des doods omgeven," gelijk hij het zelf verhaalt, doet hij een gelofte, zo God hem uit dit gevaar verlost, de wereld vaarwel te zeggen en zich geheel aan Hem toe te wijden. Van de grond opgestaan, nog altijd die dood voor ogen ziende die hem eenmaal moet vellen, onderzoekt hij zich ernstiglijk en vraagt hij zichzelf af wat hij moet doen. De gedachten, die hem onlangs ontrustten, hernieuwden zich met meerder kracht. Het is waar, hij heeft al zijn plichten trachten te vervullen. Maar in welke staat bevindt zich zijn ziel? Kan hij met een onreine ziel voor de rechterstoel van zulk een ontzaggelijk God verschijnen? Hij moet heilig worden. Hij heeft nu begeerte naar heiligheid, gelijk hij begeerte naar kennis had. Maar waar deze gevonden? Hoe deze verkregen? De hogeschool heeft hem de middelen verschaft om zijn eerste wensen te bevredigen. Wie zal die angst, die vlam welke hem verteert, verdoven? Naar welke heiligheids - school zal hij zijn treden richten? - Hij zal zich in een klooster begeven; het monnikenleven zal hem behouden. Hoe menigmaal heeft hij van dezelfs vermogen horen verhalen om een hart te veranderen, om een zondaar te heiligen, om een mens te volmaken! Hij zal in een monnikorde treden. Hij zal er heilig worden. Hij zal zich zo het eeuwige leven verzekeren.

De Voorzienigheid.

Zodanig was de gebeurtenis welke LUTHER geheel van roeping en bestemming deed veranderen. Hier is de vinger Gods zichtbaar. Het was Zijn machtige hand, welke de jonge meester van de vrije kunsten, de aanstaande pleiter voor de gerechtsbalie, de toekomstige rechtsgeleerde, op de grote weg neerwierp, om aan zijn leven een geheel nieuwe richting te geven. RUBIANUS, één van LUTHERS vrienden aan de hogeschool te Erfurt, schreef hem naderhand: "De Goddelijke Voorzienigheid lette op wat gij eenmaal moest worden, toen op uw terugreize van de woonplaats van uw ouders het vuur van de hemel u nabij de stad Erfurt, als een andere PAULUS, ter aarde deed neerstorten, en, u uit ons gezelschap wegvoerende, tot de aanhang van AUGUSTINUS deed overgaan." Gelijksoortige omstandigheden hebben de bekering van de twee grootste werktuigen gekenmerkt, waarvan de Goddelijke Voorzienigheid zich bediend heeft bij de twee grootste omwentelingen, welke Hij op aarde heeft daargesteld: de heilige PAULUS en LUTHER.

Enige geschiedschrijvers zeggen, dat ALEXIS gedood is geworden door het onweer dat LUTHER verschrikte; maar twee tijdgenoten, MATTHESIUS en SELNECCER, (in Orat. de LUTH.,) onderscheiden deze twee gebeurtenissen van

elkaar: men zou zelfs bij hun getuigenis die van MELANCHTON kunnen voegen, welke zegt in zijn Vita LUTHERI: "Sodalem nescio quo casu interfectum." ("Het is mij onbekend door welk toeval zijn vriend het leven heeft Verloren.")

Luthers afscheid.

LUTHER komt te Erfurt terug. Zijn besluit staat onbewegelijk vast. Nochtans is het niet zonder moeite dat hij de hem zo dierbare banden gaat verbreken. Hij maakt niemand zijn voornemen bekend. Maar op zekere avond nodigt hij zijn academie - vrienden op een vrolijke en eenvoudige maaltijd. De muziek komt nog eenmaal deze vriendenkring verlustigen. Het is het laatste vaarwel dat LUTHER aan de wereld geeft. Van nu voortaan, in plaats van die metgezellen in vreugde en werkzaamheid - monniken; in plaats van die levendige en geestige gesprekken - de stilte van de kloosters; in plaats van die vrolijke gezangen - de sombere tonen van de eenzame kapel. God eist het. Alles moet hij opofferen. Intussen nog eens voor de laatste maal de vermaken van zijn jeugd! Het avondmaal wekt zijn vrienden op. LUTHER zelfmoedigt hen aan. Maar op het ogenblik dat zij zich onbekommerd aan hun vrolijkheid overgeven, kan de jongeling de ernstige gedachten, die zijn hart vervullen, niet langer verkroppen. Hij spreekt... Hij ontdekt zijn voornemen aan zijn verbaasde vrienden: deze trachten het te bestrijden; maar tevergeefs. En nog diezelfde nacht verlaat LUTHER, misschien voor lastige aanzoeken bevreesd, zijn kamer. Hij laat al zijn goederen en al zijn boeken achter, niets met zich nemende dan VIRGILIUS en PLAUTUS: (een Bijbel bezat hij nog niet.) VIRGILIUS en PLAUTUS! een heldendicht en blijspel! Zonderlinge vertoning van de geest van LUTHER! Inderdaad, alles was in hem een heldendicht, een schoon, een groot, een verheven gedicht; maar in zijn aard tot blijgeestigheid, tot scherts, tot kluchten geneigd, mengde hij meer dan één gemeenzame trek onder de ernst en de deftigheid, hem zijn gehele leven eigen.

Komst in het klooster.

Van deze twee boeken voorzien, begeeft hij zich geheel alleen in de duisternis, naar het heremietenklooster van de heilige AUGUSTINUS. Hij verzoekt daarin opgenomen te worden. De deur opent zich en wordt weer gesloten. Ziedaar hem voor altijd van zijn ouders, van zijn medestudenten, en van de wereld gescheiden! Het was de 17de augustus van het jaar 1505. LUTHER was toen een en twintig jaar en negen maanden oud.

Eindelijk is hij in de nabijheid van God. Zijn ziel is in zekerheid. Die zozeer gewenste heiligheid zal hij dan daar vinden. Zonder twijfel, LUTHER heiligde zijn komst in dit eenzame verblijf door vurige gebeden. Nochtans vergat hij zijn vrienden niet. Hij schreef hun een brief, waarin hij afscheid van hen en van de wereld nam; en de volgende dag zond hij hun die met de kleren welke hij tot hiertoe had gedragen, en met zijn meesterlijke ring, welke hij aan de hogeschool terugzond, opdat niets meer hem die wereld zou herinneren, welke hij verliet.

Zijn vrienden te Erfurt waren verslagen. Moet zulk een uitstekend vernuft zich in dat monnikenleven, wat niet meer is dan een halve dood gaan verbergen? Van hevige smart vervuld, ijlde zij naar het klooster, in de hoop van LUTHER van een zo bedroevende stap te doen terugkomen; maar alles was vruchteloos. De deuren bleven voor hen gesloten. Er verliep een gehele maand, zonder dat iemand de nieuwe monnik kon zien of spreken.

Luther's vader.

LUTHER had zich ook gehaast aan zijn ouders de grote verandering, die in zijn leven had plaats gehad, bekend te maken. Zijn vader was als door de bliksem getroffen. Hij beefde voor het lot van zijn zoon, gelijk LUTHER zelf ons doet verstaan in de opdracht van zijn boek over de monniks - geloften, aan zijn vader gericht. Zijn zwakheid, zijn jongheid, het vuur van zijn driften, alles deed hem vrezen dat na de eerste ogenblikken van enthousiasme een monniken - traagheid de jongeling of in wanhoop of in grote ondeugden zou doen vallen. Hij wist dat het kloosterleven reeds velen had bedorven. Daarenboven had de raadsheerlijke mijnwerker van Mansfeld geheel andere oogmerken met zijn zoon. Hij stelde zich voor, hem een rijk en aanzienlijk huwelijk te doen aangaan. En ziedaar al zijn eerzuchtige plannen in één nacht door die roekeloze daad omver geworpen!
JOHAN schreef aan zijn zoon een vinnige brief waarin hij hem met minachting behandelde, gelijk deze zelf verhaalt; terwijl hij hem met onderscheiding behandeld had sinds hij de graad van meester in de vrije kunsten had verkregen. Hij onttrok hem al zijn toegenegenheid, en verklaarde hem van de vaderlijke liefde onterfd. Tevergeefs trachtten de vrienden van JOHAN LUTHER, en zonder twijfel zijn vrouw, hem tot zachtheid te bewegen, en zeiden tot hem: "Indien gij Gode een offer wilt brengen, dat het dan zijn moge wat u het liefst en dierbaarste is, uw zoon, uw IZAAK;" maar de onverbiddelijke raadsheer van Mansfeld wilde niets daarvan horen.
Enige tijd echter daarna, (het is ook LUTHER die het verhaalt in een rede, de 20ste januari 1544 te Wittenberg uitgesproken,) enige tijd daarna woedde de pest, welke JOHAN LUTHER twee van zijn zonen ontrukte. Tijdens dit voorval kwam iemand de vader, wiens gemoed door droefheid verslonden werd, aanzeggen: De monnik van Erfurt is zelf ook gestorven!...Men nam deze gelegenheid te baat om de jonge kloosterling de genegenheid van zijn vader te doen herwinnen. Indien dit een vals gerucht is, zeiden zijn vrienden tot hem, heilig tenminste uw smart door van goeder harte erin te bewilligen dat uw zoon monnik zij!... "In Gods naam het zij zo!" zei toen JOHAN LUTHER met een verbrijzeld en nog weerbarstig hart, "en God geve dat het hem welga!" Toen LUTHER naderhand, met zijn vader verzoend, hem de gebeurtenis verhaalde, welke hem bewogen had zich in de monnikorden te begeven, antwoordde de wakkere mijnwerker: "Gave God, dat gij niet voor een teken van de hemel had aangezien wat slechts een hersenschim van de Duivel was!"

Bijgeloof.

Er werd toen in LUTHER datgene nog niet gevonden, wat later van hem de Kerkhervormer moest maken. Zijn intrede in het klooster strekt daarvan ten bewijze. Het was een daad in de geest van de eeuw, die weldra het haar moest bijdragen om hem de Kerk te doen verlaten. Hij die eenmaal de leraar van de wereld moest worden, was nu nog haar slaafse navolger. Een nieuwe steen werd aan het gebouw van de bijgelovigheden toegebracht door de persoon zelf, die het weldra moest omkeren. LUTHER zocht toen zijn heil in zichzelf, in menselijke instellingen en gebruiken: het was hem nog onbekend dat het heil geheel en al afkomstig is van God. Hij zocht zijn eigen gerechtigheid en zijn eigen eer, miskennende de gerechtigheid en de eer van de Heeren. Maar wat hij toen niet wist, leerde hij weldra kennen. Het was in het klooster te Erfurt, dat die onbeschrijfelijk grote verandering gewrocht werd, welke in zijn hart God en Zijn wijsheid in de plaats stelde van de wereld en haar overleveringen, en die de veelvermogende omwenteling voorbereidde waarvan hij het uitstekendste werktuig is geweest.
MARTIJN LUTHER veranderde, bij zijn komst in het klooster, van naam, en liet zich AUGUSTINUS noemen. "Wat is onzinniger en Godonterender" zei hij bij de

vermelding van deze omstandigheid, "dan de naam, bij zijn Doop ontvangen, ter liefde van een monnikskap te verwerpen! Eveneens schamen zich de pausen de naam welke zij in de Doop ontvangen hebben, en tonen zo dat zij verzakers zijn van JEZUS CHRISTUS."

Slaven - arbeid. Moed.

De monniken hadden hem met vreugde ontvangen. Het was voor hun eigen liefde geen geringe voldoening, een van de meest geachte doctoren de hogeschool voor een verblijf van hun orde te zien verlaten. Desniettegenstaande behandelden zij hem hard en lagen zij hem het gemeenste werk op. Men wilde de doctor in de wijsbegeerte vernederen, en hem leren dat zijn kennis hem niet boven zijn medebroeders verhief. Men dacht hem daarenboven op die wijze in de voortzetting van zijn studiën te beletten waarvan het klooster geen voordeel zou trekken. De gewezen meester in de vrije kunsten moest de post van deurwachter waarnemen, de poorten openen en sluiten, het uurwerk opwinden, de kerk vegen, de kamers stoffen. Vervolgens, wanneer de arme monnik, tegelijkertijd portier, bewaarder van het heiligdom en bediende van het klooster, zijn werk verricht had, riepen de broeders: *Cum sacco per civitatem*! (Met de zak door de stad!) En met de knapzak op de rug, moest hij in al de straten van Erfurt van huis tot huis gaan bedelen, mogelijk verplicht zich te vertonen aan de deur van degenen die zijn vrienden of zijn onderhorigen waren geweest. Maar hij verdroeg alles. Van nature gewoon zich geheel en al toe te wijden aan wat hij ondernam, was hij met geheel zijn ziel monnik geworden. Zou hij daarenboven het lichaam willen sparen? Achtslaan op wat het vlees kan behagen? Zou hij dan op die wijze die ootmoed, die heiligheid deelachtig worden, welke hij binnen de muren van het klooster was komen zoeken?

Studiën.

De arme monnik, van droefheid overladen, bevlijtigde zich, om elk ogenblik dat hij aan zijn geringe bezigheden kon ontstelen voor de wetenschap ten nutte maken. Hij zonderde zich dan af, en gaf zich aan zijn geliefkoosde studiën over. Maar ras ontdekten hem de broeders, omringden hem, morden tegen hem, trokken hem van zijn oefeningen af, en zeiden tot hem: "Kom, kom! Het is niet met studeren, maar met brood, koren, eieren, vis, vlees en geld te bedelen, dat men het klooster van dienst is." En LUTHER onderwierp zich, leide zijn boeken weg, en nam zijn zak weer op. Zou hem het juk berouwen dat hij op zich had genomen? Nee. Hij moet tot aan zijn einde dit werk verrichten. Het was toen, dat die onwrikbare standvastigheid, waarmee hij te allen tijde zijn eens genomene besluiten volvoerde, zich in zijn ziel begon te ontwikkelen. De volharding, waarmee hij woeste aanvallen weerstond, gaf een onbuigbare vastheid aan zijn wil. God oefende hem in kleine zaken, opdat hij zou leren in de grote standvastig te blijven. Daarenboven, om zijn eeuw van de ellendige bijgelovigheden, waaronder zij zuchtte, te kunnen verlossen, moest hij al de last daarvan torsen. Om de beker te legen, moest hij de droesem drinken.

Deze harde leertijd strekte zich echter niet zoverre uit als LUTHER had kunnen vrezen. Door tussenkomst van de hogeschool, waarvan LUTHER lid was, ontsloeg hem de prior van het klooster van de lage diensten welke men hem had opgelegd. De jonge monnik leide zich toen met nieuwe ijver op de studie toe. De werken van de kerkvaders, bovenal die van AUGUSTINUS, trokken zijn aandacht. De verklaring welke deze beroemde leraar van de Psalmen gegeven heeft, en zijn boek over de letter en de geest, waren zijn geliefkoosde schriften. Niets trof hem meer dan de gevoelens van die kerkvader over de verdorvenheid van ‘s mensen wil en over de Goddelijke

genade. Hij gevoelde door zijn eigen ondervinding de wezenlijkheid van dat bederf, en de noodzakelijkheid dier genade. De woorden van AUGUSTINUS beantwoordden aan zijn hart: indien hij tot een andere school dan die van CHRISTUS had kunnen behoren, zou hij voorzeker behoord hebben tot die van de leraar van Hippo. Hij kende de werken van PETRUS D'AILLY en GABRIEL BIEL bijna van buiten. Hij was getroffen over wat de eerste zegt, dat, zo de Kerk zich niet voor het tegendeel verklaard had, het verkieslijker zijn zou, aan te nemen dat men in het heilig Avondmaal wezenlijk brood en wijn en geen loutere hoedanigheden (simples accidents) ontvangt.
Hij bestudeerde ook zorgvuldig de Godgeleerde OCCAM en GERSON die zich beiden over het gezag van de pausen zo vrijmoedig laten horen. Bij het lezen van deze boeken voegde hij andere oefeningen. Men hoorde hem, in openbare redetwisten, de ingewikkeldste redeneringen ontwarren, en zich uit doolhoven redden, waarvan niemand dan hij het einde kon vinden. Al de toehoorders stonden er over verbaasd .
Maar het was niet om de naam van een groot vernuft te verkrijgen, dat hij zich in het klooster had begeven: het was om voedsel voor de Godzaligheid te vinden. Hij zag daarom die werkzaamheden slechts als bijwerken aan.

De Bijbel.
Boven alles wenste hij de wijsheid uit de zuivere bron van Gods Woord te putten. Hij vond in het klooster een Bijbel aan een ketting gehecht. Onophoudelijk ging hij de vastgeketende Bijbel bezoeken. Hij begreep het Woord slechts weinig; maar het was echter zijn aangenaamste lectuur. Soms gebeurde het dat hij een gehele dag besteedde om een enkele plaats te overdenken. Op een andere tijd leerde hij verscheidene stukken uit de Profeten van buiten; maar vooral wenste hij, dat de schriften van de Apostelen en Profeten dienstbaar mochten zijn om hem Gods wil recht te doen kennen, de vreze, welke hij had voor Zijn naam, te vermeerderen, en zijn geloof door de gewisse getuigenissen van het Woord aan te kweken.
Het was, naar het schijnt, op dit tijdstip, dat hij de heilige Schrift in de oorspronkelijke talen begon te bestuderen, en zo de grondslag te leggen van het volmaaktste en nuttigste van zijn werken, de vertaling van de Bijbel. Hij bediende zich van een Hebreeuws woordenboek van REUCHLIN, wat juist in het licht was gekomen. Een kloosterbroeder, die in het Grieks en Hebreeuws ervaren was, en met wie hij immer in nauwe vriendschap verbonden bleef, JOHANNES LANGE, gaf hem waarschijnlijk het eerste onderricht. Hij maakte ook veel gebruik van de geleerde commentariën van NIKOLAAS LYRA, die in het jaar 1340 is gestorven. Van daar het zeggen van PFLUG, die later bisschop van Naumbourg was: "Zo LYRA niet eerst op de lier had gespeeld, Zou LUTHER nooit hebben gedanst."

Nauwgezette vroomheid.
De jonge monnik studeerde met zoveel vlijt en ijver, dat het dikwijls gebeurde dat hij in twee of drie weken tijd zijn getijden (horae) niet opzei. Maar weldra was hij verschrikt bij de gedachte dat hij de wetten van zijn orde overtrad. Hij sloot zich dan op, om zijn nalatigheid te herstellen. Hij begon al de verzuimde getijden nauwgezet op te zeggen, zonder aan eten of drinken te denken. Eens had hij gedurende zeven weken zijn slaap er om verlaten.
Brandende van begeerte om die heiligheid te bereiken, welke hij in het klooster was komen zoeken, gaf LUTHER zich aan al de gestrengheid van het kloosterleven over. Hij trachtte door vasten, kastijdingen en waken het vlees te kruisigen. In zijn cel als in een gevangenis opgesloten, worstelde hij zonder ophouden tegen de boze gedachten

en de boze neigingen van zijn hart. Een weinig brood en een magere haring waren dikwijls zijn enig voedsel. Hij was van nature zeer matig. Ook zijn vrienden zagen hem dikwijls, zelfs naderhand en toen hij niet meer de hemel door onthoudingen dacht te kunnen verdienen, zich met het geringste voedsel vergenoegen, en zelfs vier achtereenvolgende dagen zonder eten of drinken blijven. Het is een geloofwaardig getuige - MELANCHTON - die het verhaalt, en men ziet er uit wat men heeft te denken van de verdichtselen, welke de onkunde en het vooroordeel omtrent de onmatigheid van LUTHER hebben verbreid. Niets was hem, op het tijdstip dat wij beschrijven, te kostbaar om heilig te zijn en de hemel te verkrijgen. Nooit kweekte de Roomse Kerk vromer monnik. Nooit zag enig klooster oprechter en onvermoeider arbeid verrichten, om de eeuwige zaligheid te verdienen. Toen LUTHER, Hervormer geworden, zei dat men de hemel niet kon kopen, wist hij wat hij zei. "Waarlijk," zo schreef hij aan de hertog GEORGE van Saksen, "ik ben een vrome monnik geweest, en heb de wetten van mijn orde zo gestreng opgevolgd dat ik het niet zou kunnen zeggen. Indien er ooit enig monnik door zijn monnikerij in de hemel was gekomen, zou ik er voorzeker ingekomen zijn. Al de kloosterbroeders, die mij gekend hebben, zouden dit kunnen getuigen. Wanneer het nog lang had moeten duren, zou ik mij dood gemarteld hebben, door het veelvuldig waken, bidden, lezen, en andere werken."
Wij naderen tot het tijdstip, wat van LUTHER een nieuw mens maakte, en dat, terwijl het hem de onmetelijkheid van de Goddelijke liefde openbaarde, hem in staat stelde om deze aan de wereld te verkondigen.

Angsten.
LUTHER vond in de stilte van het klooster en in de monniken - volmaaktheid niet die vrede, welke hij er was komen zoeken. Hij wilde zekerheid hebben van zijn behoud: hieraan had zijn ziel het meest behoefte; zonder dat geen rust. Maar de vreze, die hem in de wereld gekweld had, vervolgde hem ook in zijn cel. Wat meer is, zij vermeerderde daar; de minste zucht van zijn hart weergalmde met kracht onder de stille gewelven des kloosters. God had er hem heen gevoerd, opdat hij zichzelf zoude leren kennen, en aan zijn eigen krachten en eigene deugden wanhopen. Zijn geweten, door het Goddelijk Woord verlicht, zei hem wat het was heilig te zijn; maar hij was vervuld van schrik, daar hij noch in zijn hart noch in zijn leven dat beeld van heiligheid ontmoette, wat hij met bewondering in het Woord van God had beschouwd. Treurige ontdekking, welke ieder oprecht mens doet! Geen gerechtigheid van binnen, geen gerechtigheid van buiten; overal nalatigheid, zonde, besmetting...Hoe vuriger het natuurlijke karakter van LUTHER was, hoe krachtiger zich ook die verborgen en aanhoudende weerstreving, waarmee de menselijke natuur het goede tegenstaat, in hem openbaarde en hem tot wanhoop vervoerde!

Godvruchtige mensen in de kloosters.
De monniken en Godgeleerden des tijds spoorde hem aan tot het doen van werken, om van de Goddelijke rechtvaardigheid voldoening te geven. Maar welke werken, dacht hij, zouden kunnen voortkomen uit een hart als het mijne? Hoe zou ik met werken, in hun beginsel zelf onrein, voor de heiligheid van mijnen Rechter kunnen bestaan? "Ik vond mij voor God een groot zondaar," zei hij, "en ik dacht niet dat het in mijn vermogen ware, Hem door mijn verdiensten te bevredigen."
Een nauwgezet geweten deed hem de minste feil als een grote zonde beschouwen. Nauwelijks had hij die ontdekt, of hij bevlijtigde zich deze door de gestrengste kastijdingen te boeten; en dit diende alleen om hem het vruchteloze van alle menselijke hulpmiddelen te doen ondervinden. "Ik heb mij bijna dood gemarteld," zei

hij, "om aan mijn gefolterd hart, aan mijn ontrust geweten de vrede voor God te bezorgen; maar met verschrikkelijke duisternis omringd, vond ik nergens die vrede des gemoeds."
Al de werken van een monniken - heiligheid, die zoveel gewone gemoederen rondom hem in slaap wiegde, en waartoe hij zelf in zijn angst de toevlucht nam, scheen hem weldra niet meer dan nutteloze hulpmiddelen van een Godsdienst van kwakzalvers en bedriegers te zijn. "Toen ik, nog monnik zijnde, mij door enige verzoekingen voelde bespringen, dacht ik: Ik ben verloren!... Terstond nam ik tot duizend middelen mijn toevlucht om de angsten van mijn hart te stillen. Ik ging dagelijks ter biecht...Maar dit alles vermocht niets. Toen, van droefheid overstelpt, kwelde ik mij door de menigte van mijn gedachten. Let wel! zei ik, zie hoe afgunstig, ongeduldig, gramstorig gij zijt...Daarom baat het u niets, o rampzalige! dat gij in deze heilige orde gekomen zijt.... "
En nochtans had LUTHER, met de vooroordelen zijns tijds doortrokken, van zijn jeugd af de gebruikelijke oefeningen in acht genomen, waarvan hij nu het onvermogen ondervond, om als beproefde geneesmiddelen voor een zieke ziel te dienen. Hoe moest hij denken over de vreemde ontdekking, welke hij in de eenzaamheid van het klooster kwam te doen? Men kan dan in het heiligdom wonen, en in zijn binnenste een hart vol zonde (un homme de péché) omdragen...Hij heeft een ander kleed gevonden, maar niet een ander hart. Zijn verwachtingen zijn teleurgesteld. Waaraan zal hij zich houden?...Zouden dan al die regelen en instellingen niets dan menselijke uitvindingen zijn? Zulk een vooronderstelling scheen hem nu een verleiding van de Duivel, en dan een onweerstaanbare waarheid te wezen. Worstelende met de heilige stem, die in zijn hart spreekt, of met de eerwaardige instellingen, welke door eeuwen zijn geheiligd, bracht LUTHER zijn leven door in een aanhoudende strijd. Zijn lichaam teerde uit, zijn krachten verlieten hem; soms was hij als een dode.
Eens, van droefheid overstelpt, sloot hij zich in zijn cel op, en stond hij gedurende vele dagen en nachten niemand toe om tot hem te naderen. Een van zijn vrienden, LUKAS EDEMBERGER, ongerust over de ongelukkige monnik, en enig voorgevoel hebbende van de toestand waarin hij zich bevond, nam jonge knapen met zich die gewoon waren op het koor te zingen, en ging aan de deur van de cel kloppen. Niemand opent, niemand antwoordt. De goede EDEMBERGER, nog meer beangstigd, breekt de deur open. LUTHER ligt uitgestrekt op de vloer, buiten kennis en zonder teken van leven. Zijn vriend tracht tevergeefs hem weer bij te brengen: hij blijft even onbewegelijk. Nu beginnen de jonge knapen een liefelijk lied te zingen. Hun welluidende stemmen werken als een toverslag op de arme monnik, voor wie de muziek altijd een van de grootste vermaken geweest was; en langzamerhand bekomt hij zijn krachten, zijn kennis, en het leven weer. Maar zo de muziek hem al voor enige ogenblikken een weinig kon opbeuren, er was een ander en krachtiger geneesmiddel nodig om zijn kwaal wezenlijk te genezen; hier werd dat liefelijk en rein geluid des Evangelies, dat de stem van God zelf is, gevorderd. Hij begreep het wèl. Ook spoorden zijn smarten en angsten hem aan, om met nieuwe ijver de schriften van de Apostelen en Profeten te onderzoeken.
LUTHER was niet de eerste monnik die dergelijke strijd had doorgestaan. De kloosters hielden dikwerf binnen de duisternis van hun muren afschuwelijke ondeugden verholen, welke, zo men ze in ‘t openbaar had gebracht, ieder eerbaar gemoed zouden hebben doen beven; maar dikwijls hielden zij ook Christelijke deugden verborgen, welke erin stilte onder de schaduw van een heilzame vergetelheid opwiessen, en die, aan het oog van de wereld geopenbaard, bewonderd zouden zijn geworden. Degenen welke die deugden bezaten, alleen met zichzelve en met God

levende, trokken de aandacht niet en waren dikwijls zelfs aan het zedige klooster, waar zij opgesloten waren, niet bekend; hun wandel was alleen bekend aan God. Soms vervielen die nederige kluizenaars tot die mystieke Godgeleerdheid, (treurige ziekte van de voortreffelijkste geesten!) waarmee zich weleer de eerste monniken aan de oevers van de Nijl vermaakten, en die de gemoederen, waarvan zij zich meester maakt, nutteloos verteert.
Nochtans, wanneer een dier mannen zich tot een hoge bediening geroepen zag, spreidde hij daarin deugden ten toon, wier heilzame invloed zich lange tijd en ver deed gevoelen. De kaars was op de kandelaar geplaatst, en bescheen het gehele huis. Velen waren door dit licht opgewekt. Zo plantten zich die Godvruchtige gemoederen voort van geslacht tot geslacht; en men zag hen als afzonderlijke lichttoortsen schitteren, in de tijden zelfs toen de kloosters dikwijls niet anders dan de onreine verzamelplaatsen van de diepste duisternis waren.

Staupitz.
Een jong man had zich aldus in een van Duitslands kloosters doen kennen. Hij heette JOHANNES STAUPITZ en was uit een adellijk geslacht van Meissen gesproten. Een edele neiging had hem van zijn tederste jeugd af naar wetenschap en deugd doen streven. Hij gevoelde behoefte aan stille afzondering, om zich aan de letteren te wijden. Maar weldra bespeurde hij dat de wijsbegeerte en de beoefening van de natuur voor ons eeuwig heil weinig vermochten. Hij begon dan de Godgeleerdheid te beoefenen. Doch hij bevlijtigde zich vooral om de praktijk met de wetenschap te verbinden; "want," zegt een van zijn levensbeschrijvers, "het is tevergeefs dat men met de naam van Godgeleerde prijkt, wanneer men die schone naam niet door zijn levenswandel verkondigt. Het onderzoek des Bijbels, de kennis van zichzelf, de strijd die hij, evenals LUTHER, moest voeren met de arglistigheid en de boze lusten van zijn hart, brachten STAUPITZ tot de Verlosser. Hij vond in het geloof in CHRISTUS de vrede van zijn gemoed. Behalve een voortreffelijk uiterlijk en manieren vol van waardigheid, strekten de deugdzaamheid van zijn leven, de diepte van zijn kennis, de welsprekende kracht van zijn redenen tot sieraad van deze merkwaardige man. De keurvorst van Saksen, FREDERIK DE WIJZE, maakte hem tot zijn vriend; hij gebruikte hem bij verschillende gezantschappen, en stichtte onder zijn opzicht de hogeschool te Wittenberg. STAUPITZ werd opper - decanus van de Godgeleerde faculteit aan deze school, van waar het licht zich eenmaal moest verspreiden, om de scholen en kerken van zoveel volken te verlichten. Hij was op de kerkvergadering van het Lateraan, als afgezant van de aartsbisschop van Saltsburg, tegenwoordig, werd provinciaal van zijn orde in Thuringen en Saksen, en later vicaris - generaal van de Augustijners voor geheel Duitsland.
STAUPITZ zuchtte over het zedenbederf en de dwalingen in de leer, welke de Kerk verwoestten. Zijn schriften over de liefde Gods, over het Christelijk geloof, over de gelijkheid met de dood van CHRISTUS, en de getuigenis van LUTHER strekken daarvan ten bewijze. Maar hij beschouwde het eerste kwaad als veel groter dan het laatste. Daarenboven maakten de zachtheid en besluiteloosheid van zijn karakter, zijn begeerte om de werkkring, waarvoor hij zich bestemd rekende, niet te buiten te gaan, hem meer geschikt om de hersteller van een klooster dan de hervormer van de Kerk te worden. Hij zou voor ondernemingen van enig gewicht alleen uitstekende mannen hebben willen gebruiken; maar de zodanigen niet vindende, hield hij zich met andere tevreden. "Men moet ploegen," zei hij; "met de paarden die men vindt, en indien men geen paarden heeft, moet men met ossen ploegen."

Zijn bezoek.
Wij hebben gezien aan welke zielsangsten en worstelingen LUTHER in zijn klooster te Erfurt ten prooi was. Op dit tijdstip kondigde men een bezoek van de vicaris - generaal aan. STAUPITZ kwam werkelijk het klooster als naar gewoonte in ogenschouw nemen. De vriend van FREDERIK, de stichter van de Wittenbergse hogeschool, het opperhoofd van de Augustijners, sloeg welwillende blikken op die aan zijn gezag onderworpen monniken. Terstond trok één van de broeders zijn aandacht. Het was een jong mens van middelmatige grootte, die door de studie, door de onthouding en het waken zozeer was vermagerd, dat men al zijn beenderen kon tellen. Zijn ogen, welke men naderhand met valkenogen vergeleek, waren ingevallen; zijn gang was treurig, zijn blik verried een gefolterde ziel, aan duizend aanvechtingen ten prooi, maar nochtans sterk en tot weerstand bekwaam. Er was in zijn gehele wezen iets deftigs, iets zwaarmoedigs en plechtigs. STAUPITZ, wiens oordeel door een langdurige ondervinding geoefend was, ontdekte lichtelijk wat erin die ziel omging, en onderscheidde vervolgens deze jonge broeder van al degenen die hem omringden. Hij voelde zich tot hem getrokken, en koesterde weldra voor zijn ondergeschikte een vaderlijke genegenheid. Hij had evenals LUTHER moeten worstelen, hij kon hem dan begrijpen. Vooral kon hij hem de weg tot gemoedsrust aanwijzen, die hij zelf had gevonden. Hetgene hij vernam van de omstandigheden, welke de jongen Augustijner in het klooster gebracht hadden, vermeerderde nog zijn toegenegene belangstelling. Hij verzocht de prior hem met meer zachtheid te behandelen. Hij bediende zich van de gelegenheden welke zijn post hem aanbood, om het vertrouwen van de jonge broeder te winnen. Hij naderde tot hem met liefde, en trachtte op allerlei wijzen de beschroomdheid van de nieuweling te verdrijven, die nog vermeerderd werd door het ontzag en de vreze, welke een man van zulk een hoge stand als STAUPITZ hem inboezemde.

Gesprekken.
Het hart van LUTHER, dat door harde bejegeningen tot hiertoe gesloten was geweest, opende zich eindelijk en verwijdde zich voor de zachte stralen van de liefde. "Gelijk in het water het aangezicht overeenkomt met het aangezicht, zo stemt het hart van de ene mens overeen met dat van een ander." Het hart van STAUPITZ stemde overeen met het hart van LUTHER. De vicaris - generaal verstond het. De monnik gevoelde voor hem een vertrouwen, zo als hij nog nooit had gekend. Hij openbaarde hem de oorzaak van zijn droefgeestigheid, hij schilderde hem de ijselijke gedachten af die hem kwelden, en toen begonnen in het klooster te Erfurt gesprekken vol van wijsheid en onderrichting. "Het is tevergeefs," zei LUTHER met verslagenheid tot STAUPITZ, "dat ik beloften doe aan God; de zonde is altijd het sterkste."

De genade van Christus.
"O mijn vriend!" antwoordde hem de vicaris - generaal, terwijl hij tot zichzelf inkeerde, "ik heb meer dan duizendmaal aan onze heilige God gezworen, Godzalig te zullen leven, en ik heb het nooit gehouden. Voortaan wil ik het niet meer zweren: want ik weet dat ik het niet zou houden. Zo God mij om CHRISTUS wille geen genade wilde bewijzen, en mij, wanneer ik deze aarde zal moeten verlaten, geen zalige uitgang verlenen, dan zoude ik met al mijn geloften en al mijn goede werken voor Hem niet kunnen bestaan. Ik zou moeten omkomen."
De jonge monnik verschrikt op de gedachte van de Goddelijke rechtvaardigheid. Hij openbaart aan de vicaris - generaal al zijn vreze. De onuitsprekelijke heiligheid Gods,

Zijn hoge majesteit beangstigen hem. Wie zal de dag van Zijn komst kunnen verdragen? Wie zal kunnen bestaan wanneer Hij zal verschijnen?
STAUPITZ herneemt het woord. Hij weet waar hij de vrede voor zijn gemoed heeft gevonden, hij zal het de jongen man doen horen. "Waarom," zegt hij tot hem, "kwelt gij u met al die bespiegelingen en die hoge gedachten?...Zie op de wonde van JEZUS CHRISTUS, op het bloed dat Hij voor u heeft gestort: hierin zal Gods genade zich aan u vertonen. In plaats van u voor uw zonden te pijnigen, werp u in de armen van de Verlosser. Stel uw vertrouwen op Hem, op de rechtvaardigheid van Zijn leven, op de verzoening van Zijn dood. Deins niet terug; God is niet op u vertoornd, gij zijt vertoornd op God. Hoor Gods Zoon. Hij is mens geworden om u van de Goddelijke gunst te Verzekeren. Hij zegt tot u: "Gij zijt mijn schaap; gij hoort mijn stem; niemand zal u uit mijn hand rukken."

De boetvaardigheid.
Maar LUTHER vindt in zich de boetvaardigheid niet, welke hij voor de zaligheid nodig rekent: hij antwoordt, (en dit is het gewone antwoord van beangstigde en schroomvallige gemoederen:) "Hoe zou ik aan Gods gunst durven geloven, zolang er geen waarachtige bekering in mij plaats heeft? Ik moet mij veranderen om van Hem aangenomen te worden."
Zijn eerwaardige leidsman toont hem aan, dat er geen waarachtige bekering kan plaats hebben, zolang de mens God als een strenge rechter vreest. - "Wat zult gij dan zeggen," roept LUTHER uit, "tot zoveel gemoederen, aan welke men duizende onverdragelijke bevelen voorschrijft om de hemel te verdienen?"
Nu hoort hij dit antwoord van de vicaris - generaal, of liever hij gelooft niet dat het van een mens komt: het schijnt hem toe dat het een stem is die van de hemel klinkt: "Er bestaat," zegt STAUPITZ, "geen oprechte boetvaardigheid dan die welke van de liefde tot God en de gerechtigheid aanvangt. Wat anderen zich voorstellen het einde en de voltooiing van de bekering te zijn, is daarentegen niets meer dan het begin. Om vervuld te worden met liefde voor het goede, moet gij vooral vervuld worden met liefde voor God. Indien gij u wilt bekeren, neem de toevlucht niet tot al die kastijdingen en pijnigingen des lichaams. Heb Hem lief die u eerst heeft lief gehad."
LUTHER hoort: hij hoort nogmaals. Die vertroostingen vervullen hem met een ongekende vreugde, en geven hem een nieuw licht. "Het is JEZUS CHRISTUS," zo denkt hij in zijn hart, "ja, het is JEZUS CHRISTUS zelf, die mij zo wonderbaarlijk vertroost door deze liefelijke en heilzame woorden."
Dit woord inderdaad drong tot in het binnenste van het hart van de jonge monnik als de scherpe pijl van een sterke man. Om boete te doen moet hij God liefhebben! Met dit nieuwe licht bestraald, begon hij de heilige Schrift te vergelijken. Hij zocht al de plaatsen op waar zij spreekt van boetvaardigheid, van bekering. Deze woorden, tot hiertoe zo gevreesd, (om zijn eigenaardige uitdrukkingen te bezigen,) zijn voor hem een aangenaam spel en het zoetste vermaak geworden. Al de plaatsen van de Schrift welke hem verschrikten, schijnen hem nu van alle kanten tegemoet te snellen, hem toe te lachen, rondom hem te dansen en met hem te spelen.
"Hoe zorgvuldig ik tevoren," roept hij uit, "de toestand van mijn hart voor God verbergde, en wat moeite ik mij ook aandeed om Hem een liefde te betuigen, welke niet anders dan dwang en loutere inbeelding was, er was voor mij in de Schrift geen bitterder woord dan dat van *boetvaardigheid*. Maar nu klinkt mij niets liefelijker en aangenamer dan. O! hoe liefelijk zijn Gods geboden, wanneer men deze niet alleen in de boeken, maar ook in de dierbare wonden van de Heiland leest."

Nochtans verviel LUTHER, schoon door de woorden van STAUPITZ vertroost, soms weer in neerslachtigheid. De zonde deed zich opnieuw aan zijn vreesachtig geweten gevoelen, en dan volgde op de vreugde over zijn behoud al zijn vorige wanhoop. "O mijn zonde! mijn zonde! mijn zonde!" riep eens de jonge monnik, in tegenwoordigheid van de vicaris - generaal, en op de toon van de hevigste droefheid, uit. - "Ei! zoudt gij slechts in schijn een zondaar willen zijn," hernam deze, "en ook slechts in schijn een Zaligmaker willen hebben?" Vervolgens voegde STAUPITZ met nadruk er bij: "Weet dat JEZUS CHRISTUS een Zaligmaker, zelfs van de grootste en niets dan veroordeling waardige zondaren is."

De verkiezing.

Het was niet alleen de zonde, welke LUTHER in zijn hart ontdekte, die hem kwelde: bij de stormen van het geweten voegden zich die van de rede. Indien de heilige geboden des Bijbels hem kwelden, menig leerstuk van het Goddelijk boek vermeerderde nog zijn smart. De waarheid, die het grote middel is waardoor God aan de mens de gemoedsrust schenkt, moet noodzakelijk beginnen met hem de valse gerustheid, welke hem ten verderve leidt, te ontnemen. De leer van de verkiezing bracht de jonge man vooral in verwarring, en wierp hem op een veld, moeielijk te doorlopen. Moest hij geloven dat het de mens was die het eerst God tot zijn deel verkoos, of dat God het was die het eerst de mens verkoos? De Bijbel, de geschiedenis, de dagelijkse ondervinding, de schriften van AUGUSTINUS, alles had hem getoond dat hij altijd en in alles ten hoogste tot die oppermachtige wil moest opklimmen, waardoor alles bestaat en waarvan alles afhangt. Maar zijn vurige geest zou verder hebben willen gaan. Hij zou in de verborgen raad Gods hebben willen indringen, de geheimen ontdekken, het onzienlijke zien, en het onbegrijpelijke bevatten. STAUPITZ hield hem tegen. Hij vermaande hem de verborgen God niet te willen doorgronden, maar zich te houden aan wat ons van Hem is geopenbaard in CHRISTUS. "Beschouw de wonden van CHRISTUS," zei hij tot hem," en gij zult er de raad Gods omtrent de mensen met klaarheid in zien doorstralen. Men kan God niet begrijpen buiten JEZUS CHRISTUS. In CHRISTUS zult gij ontdekken wie Ik ben, en wat Ik vorder, heeft de Heere gezegd. Gij zult het nergens anders ontdekken, noch in de hemel, noch op de aarde.

De Goddelijke Voorzienigheid.

De vicaris - generaal deed nog meer. Hij maakte LUTHER opmerkzaam op het vaderlijk doel van de Goddelijke Voorzienigheid, in de toelating dier onderscheidene verzoekingen en aanvechtingen, welke zijn gemoed moest ondergaan. Hij stelde ze voor hem in zulk een daglicht als het meest geschikt was om zijn moed weer te verlevendigen. God bereidt door zulke beproevingen de gemoederen, welke hij tot een gewichtig werk bestemt. Men moet van het schip de proef nemen, eer men het de wijde zee inzendt. Indien ieder mens opvoeding nodig heeft, hebben het bijzonder diegenen van node welke op hun geslacht moeten werken. Dit is het dat STAUPITZ aan de monnik van Erfurt voorstelde. "Het is niet tevergeefs," zei hij tot hem, "dat God u door zoveel strijd oefent: gij zult het zien; er zijn grote zaken, waarin Hij zich van u als van Zijn dienaar zal bedienen."

De Bijbel.

Deze woorden, welke LUTHER met verbazing en nederigheid aanhoort, vervullen hem met moed, en doen hem krachten in zich ontdekken, welke hij zelfs niet had vermoed. De wijsheid en voorzichtigheid van een verstandig vriend ontdekken

langzamerhand de grote man aan zichzelf. STAUPITZ laat het daarbij niet berusten. Hij geeft hem voor zijn studiën kostbare onderrichtingen. Hij vermaant hem om van nu voortaan zijn gehele Godgeleerdheid uit de Bijbel te putten, met terzijdestelling van de stelsels van de scholen. "Het onderzoek van de heilige Schrift," zei hij tot hem, "zij uw geliefkoosde bezigheid." Nooit werd er beter raad beter gevolgd. Maar wat LUTHER het meest verblijdde, was het geschenk van een Bijbel, dat hij van STAUPITZ ontving. Eindelijk bezit hij zelf die schat, welke hij tot hiertoe of in de boekerij van de hogeschool, of aan de ketting van het klooster, of in de cel van een vriend heeft moeten zoeken. Van nu aan onderzoekt hij de heilige Schrift, en vooral de brieven van de heilige PAULUS, met steeds toenemende ijver. Hij voegt bij het onderzoek van de Bijbel niets anders dan dat van de heilige AUGUSTINUS. Al wat hij leest maakt krachtige indruk op zijn gemoed. De aanvechtingen hebben zijn hart toebereid om het Woord te bevatten. De grond is zeer diep beploegd geworden; het onvergankelijke zaad dringt er met kracht in. Toen STAUPITZ Erfurt verliet was er een nieuwe dageraad voor LUTHER aangebroken.

De oude monnik.

Het werk was echter niet voleindigd. De vicaris - generaal had het voorbereid: God bespaarde het voor een nederiger werktuig dat te voltooien. Het geweten van de jonge Augustijner had nog geen rust gevonden. Zijn lichaam bezweek eindelijk onder de vermoeiende inspanning van zijn geest. Hij werd door een ziekte aangetast, die hem aan de rand van het graf bracht. Het was toen het tweede jaar van zijn verblijf in het klooster. Al zijn angsten en verschrikkingen ontwaakten met nieuwe kracht bij het naderen van de dood. Zijn onreinheid en de heiligheid Gods beroerden opnieuw zijn ziel. Eens toen de wanhoop hem geheel neerdrukte, kwam een oude monnik in zijn cel, en sprak hem enige woorden van deelneming toe. LUTHER opende voor hem zijn hart en maakte hem de vreze, die hem kwelde, bekend. De eerbiedwaardige grijsaard was niet in staat, evenals STAUPITZ, die ziel in al haar twijfelingen te volgen; maar hij kende zijn geloofsbelijdenis (*Credo*), en had daarin troost voor zijn hart gevonden. Hij zal dit zelfde middel bij de jonge broeder aanwenden. Terwijl hij LUTHER dan bij die Apostolische geloofsbelijdenis bepaalde, welke deze reeds in zijn kindsheid op de school te Mansfeld geleerd had, sprak de oude monnik met lieftalligheid dit artikel uit: *Ik geloof de vergeving van de zonden*. Deze eenvoudige woorden, welke de vrome broeder met hartelijkheid in een beslissend ogenblik voorlas, verspreidden een grote troost in het gemoed van LUTHER. "Ik geloof," herhaalde hij kort daarna bij zichzelf op zijn ziekbed, "ik geloof de vergeving van de zonden." - "Ach," zei de monnik, "men moet niet alleen geloven dat de zonden aan DAVID of aan PETRUS vergeven zijn; de duivelen geloven dat ook. Het is Gods bevel te geloven dat ze ook ons vergeven zijn *(38)*." Hoe aangenaam scheen dit bevel de arme LUTHER toe! "Ziehier wat de heilige BERNARDUS zegt in zijn vertoog over de groetenis des engels," voegde de oude broeder er bij: "De getuigenis welke de Heilige Geest in uw hart geeft is deze: Uw zonden zijn u vergeven." LUTHER zocht van toen af in de schriften van de Apostelen en Profeten alles op wat die hoop, welke zijn hart vervulde, konden versterken. Elke dag bad hij om de hulp van boven, en elke dag vermeerderde ook het licht in zijn ziel.

De vergeving van de zonden.

De gezondheid, welke zijn geest had bekomen, gaf ook aan zijn lichaam de gezondheid weer. Hij herstelde spoedig van het ziekbed. Hij had dubbel een nieuw leven ontvangen. Het Kersfeest, dat kort daarna inviel, deed hem rijkelijk al de troost

des geloofs smaken. Hij nam met een aangename ontroering aan die heilige plechtigheden deel; en toen hij te midden van al de luister van deze dag de woorden moest zingen: *O beata culpa quae talem meruisti Redemptorem*! zei daarop zijn gehele hart *amen*, en sprong op van vreugde. (*O zalige schuld, die zulk een Verlosser hebt verdiend*!)

Priesterwijding.
LUTHER was sinds twee jaren in het klooster, Hij moest als priester gewijd worden. Hij had veel ontvangen, en zag met vreugde het verschiet, dat hem het priesterambt aanbood, om voor niet te geven wat hij om niet ontvangen had. Hij wilde van de naderende plechtigheid gebruik maken om zich ten volle met zijn vader te verzoenen. Hij nodigde hem om er bij tegenwoordig te zijn, en verzocht hem zelfs de dag te bepalen. Johan LUTHER, die nog niet geheel met zijn zoon tevreden was, nam desniettegenstaande deze uitnodiging aan, en bepaalde Zondag de 2de mei 1507.

Onder het getal van LUTHERS vrienden bevond zich de vicaris van Eisenach, JOHANNES BRAUN, die voor hem gedurende zijn verblijf in die stad een trouwe raadsman geweest was. LUTHER schreef hem de 22ste april; het is de oudste brief van de Hervormer. Deze heeft ten opschrift: "Aan JOHANNES BRAUN, heilig en eerwaardig priester van CHRISTUS en MARIA."
Het is slechts in de twee eerste brieven van LUTHER, dat de naam van MARIA wordt gevonden.
"Daar God, die heerlijk en heilig is in al Zijn werken," zegt de kandidaat tot het priesterambt, "zich verwaardigd heeft, mij, ellendigen en allezins onwaardige zondaar, uitstekend te verhogen, en mij uit loutere en onbegrensde barmhartigheid, tot Zijn verheven dienst te roepen, ben ik verplicht, ten einde mijn erkentelijkheid voor een zo Goddelijke en heerlijke goedheid te bewijzen, (zo ver tenminste het stof dat doen kan,) met geheel mijn hart de post, die mij toevertrouwd is, waar te nemen.
"Daarom, waardste vader, heer en broeder! kom ik u verzoeken, zo de tijd en uw kerkelijke en huiselijke bezigheden het u toelaten, u te verwaardigen om mij met uw tegenwoordigheid en uw gebeden bij te staan, opdat mijn offer aangenaam zij voor het aanschijn Gods.
"Maar ik bericht u, dat gij rechtstreeks naar ons klooster moet komen, en er enige tijd bij ons wonen, zonder buiten op de kruiswegen een andere herberg te zoeken. Gij moet een bewoner van onze cellen worden."
LUTHER voegde erin een *postscriptum* bij: "Wanneer het niet zulk een geringe zaak, en een arme monnik, die voor de wereld dood is, betrof, zou ik ook het collegie van SCHALB nodigen, die voortreffelijke mannen, welke mij zo grote diensten bewezen hebben; maar ik durf hen niet lastig vallen."

Eindelijk brak de dag aan. De mijnwerker van Mansfeld was bij de wijding van zijn zoon tegenwoordig. Hij gaf hem zelfs een ondubbelzinnig bewijs van zijn toegenegenheid en edelmoedigheid, door hem, bij deze gelegenheid, een geschenk van twintig gulden te vereren.
De plechtigheid had plaats. Het was HIERONYMUS, bisschop van Brandenburg, die de dienst verrichtte, op het ogenblik dat hij aan LUTHER de macht verleende om de mis te vieren, gaf hij hem de bekerin de hand, en sprak tot hem deze plechtige woorden: *"Accipe potestatem sacrificandi pro vivis et mortuis (Ontvang de macht om voor de levenden en doden te offeren*!" LUTHER hoorde toen in bedaardheid die woorden, welke hem de macht verleenden om het werk zelf van Gods Zoon te

verrichten; maar naderhand beefde hij er over. "Dat de aarde toen ons beiden niet verslonden heeft," zegt hij, "dit was ten onrechte, en een groot geduld en langmoedigheid van de Heer *(42)*" - "In het Pausdom," zegt hij ook, "wijdde men de priesters niet om Gods Woord te prediken, maar om de mis te lezen. Doch wij wijden ons, naar het bevel van CHRISTUS, aan de prediking van het zuivere Evangelie. De wijding van het Pausdom is dan onvolkomen; want, alle Godsdienst welke niet naar Gods bevel ingericht is, is zonder enige kracht *(43)*." Indien LUTHER al niet door de mensen overeenkomstig de waarheid gewijd was, ontving hij nochtans van God de waarachtige wijding om Zijn Woord te verkondigen.

Het middagmaal.

De vader hield vervolgens in het klooster met zijn zoon, met de vrienden van de jonge priester en met de monniken, het middagmaal. Het gesprek kwam op het in het klooster gaan van MARTIJN. De broeders prezen die daad zeer als een allerverdienstelijkst werk. Toen zei de onverzettelijke JOHAN, zich tot hen wendende, tot hen: "Hebt gij niet in de Schrift gelezen, dat men zijn vader en zijn moeder moet gehoorzaam zijn?" Deze woorden troffen LUTHER; zij vertoonden hem de daad, welke hem in de schoot van het klooster gevoerd had, in een ander licht, en klonken nog lang in zijn hart.

LUTHER deed, volgens de raad van STAUPITZ, kort na zijn wijding, kleine voetreizen naar de kerspelen en kloosters in de omtrek, hetzij om zich wat te verzetten en zijn lichaam de nodige beweging te verschaffen, hetzij om zich aan de prediking te gewennen.

Eens was hij naar Amstadt gegaan, twee Duitse mijlen van Erfurt gelegen, om er het klooster van de barrevoets gaande Carmeliten te bezoeken. "Een van de kloosterlingen" verhaalt hij zelf, "HENDRIK DE STOUTE, die men als een buitengewoon man beschouwde, hield een voorlezing, terwijl wij aan de tafel zaten. Hij verhief het monniken - leven hemelhoog, en deed de hoge voorrechten kennen welke het boven alles bezat. Wij overige jonge monniken, rondom de tafel geschaard, sloegen grote ogen op, en al etende namen wij een houding vol vanzelfvoldoening aan, vervuld van blijdschap zo onze heilige monnikerij te horen verheffen."

Roeping naar Wittenberg.

LUTHER moest niet verborgen blijven in een onbekend klooster. De tijd was voor hem gekomen om op een groter toneel overgebracht te worden. STAUPITZ, met wie hij altijd in nauwe betrekking bleef, bemerkte zeer wel dat erin de jonge monnik een al te werkzame geest was om in een beperkte kring besloten te blijven. Hij sprak over hem met FREDERIK, keurvorst van Saksen; en deze verlichte vorst benoemde LUTHER, in 1508, (waarschijnlijk op het einde van de jaars,) als hoogleraar aan de universiteit te Wittenberg. Wittenberg was de plaats waar hij zware veldslagen moest leveren. LUTHER gevoelde dat dáár zijn roeping was. Men verzocht hem, zich spoedig naar zijn nieuwe post te begeven. Hij gaf zonder verwijl aan die roepstem gehoor, en vertrok zonder afscheid te nemen van vele van zijn vertrouwdste vrienden. In de haast van zijn verplaatsing, had hij zelfs de tijd niet hem te schrijven die hij zijn meester en veel geliefden vader noemde, de priester van Eisenach, JOHANNES BRAUN. Hij deed het enige maanden later. "Verwonder u niet" schreef hij hem van Wittenberg, "dat ik mij als in het geheim, en zonder u iets te zeggen, verwijderd heb; denk niet dat een ijskoude noordenwind al het vuur van mij liefde heeft uitgedoofd. Mijn vertrek is zo onverwacht geweest, dat degenen met welke ik verkeerde er bijna niets van hebben geweten. Ik ben verwijderd, ik beken het; maar mijn beter deel is bij

u gebleven, en hoe meer ik verwijderd ben met het lichaam, hoe nader ik bij u ben met de geest *(45)*." LUTHER was drie jaren in het klooster te Erfurt geweest.

Eerste onderwijs.

Te Wittenberg gekomen, begaf hij zich naar het klooster van de Augustijners, waar hem een cel werd aangewezen: want, hoewel hoogleraar, bleef hij nochtans monnik. Hij was geroepen om de natuurkunde (*physica*) en de redeneerkunde (*dialectica*) te onderwijzen. Men hield voorzeker, toen men hem die bedieningen opdroeg, het oog gevestigd op de wijsgerige studiën, welke hij te Erfurt beoefend had, en op de graad van meester in de vrije kunsten, waarvan hij was voorzien. Zo zag LUTHER, die toen honger en dorst had naar Gods Woord, zich verplicht om zich bijna uitsluitend aan de studie van de schoolse wijsbegeerte van ARISTOTELES te wijden. Hij had behoefte aan het brood des levens, dat God aan de wereld geeft, en hij moest zich met menselijke spitsvindigheden bezig houden. Welk een dwang! hoeveel zuchten ontboezemde hij niet! "Ik vaar, door Gods genade, wèl," schreef hij aan BRAUN, "uitgezonderd dat ik met alle krachten de wijsbegeerte moet beoefenen. Ik heb sinds mijn aankomst te Wittenberg hartelijk gewenst, deze studie met die van de Godgeleerdheid te verwisselen; maar, voegde hij er bij, opdat men niet zou geloven dat hij van de Godgeleerdheid des tijds sprak, "ik spreek van die Godgeleerdheid, welke de kern van de noot, de bloem van de tarwe en het merg van de beenderen naspoort. Wat er ook van zij, God is God," vervolgt hij met dat vertrouwen, wat de ziel van zijn leven was, "de mens bedriegt zich bijna altijd in zijn oordeel; maar deze is onze God. Hij zal ons eeuwig met goedertierenheid leiden." Het werk dat LUTHER toen verplicht was te doen, was hem van groot nut om naderhand de dwalingen van de Scholastieken te bestrijden.

Bijbelse lessen.

Hij kon zich daar niet bij bepalen. Het verlangen van zijn hart moest bevredigd worden. Die zelfde drang, welke LUTHER enige jaren tevoren van de balie naar het kloosterleven gedreven had, dreef hem nu van de wijsbegeerte naar de Bijbel. Hij leide zich met ijver toe op de studie van de oude talen en vooral van het Grieks en Hebreeuws, om de wetenschap en de leer uit de bronnen zelf waaruit zij ontsprongen te putten. Enige maanden na zijn komst aan de hogeschool verlangde hij de graad van baccalaureus in de Godgeleerdheid. Hij verkreeg die op het einde van maart des jaars 1509, met de bijzondere roeping om zich aan de Bijbelse Godgeleerdheid (ad Biblia) te wijden.

Elke dag was LUTHER, te één uur na de middag, geroepen om over de Bijbel te spreken: kostbaar uur voor de hoogleraar en voor de leerlingen, en wat hen steeds dieper deed doordringen in de Goddelijke zin dier openbaringen, welke zolange tijd voor het volk en de school verloren waren geweest!

Hij begon die lessen met de verklaring van de Psalmen, en vorderde weldra tot de brief aan de Romeinen. Het was vooral door deze te overdenken dat het licht van de waarheid zijn hart bestraalde. In zijn eenzame cel teruggekeerd, wijdde hij uren aan het onderzoek van Gods Woord, terwijl de brief van de heilige PAULUs voor hem geopend lag. Eens, aan het zeventiende vers van het eerste hoofdstuk gekomen, las hij er deze plaats van de profeet HABAKUK: "De rechtvaardige zal door het geloof leven." Dit onderricht roert hem. Er is dan voor de rechtvaardige een ander leven dan dat van het overige deel van de mensen: en het is het geloof wat dit leven geeft. Dit woord, wat hij in zijn hart ontvangt alsof God zelf het erin neerlegt, ontdekt hem het geheim van het Christelijke leven, en vermeerdert dat leven in hem. Nog lang daarna

meende hij, te midden van zijn bezigheden, deze stem te horen: "De rechtvaardige zal door het geloof leven."
De lessen van LUTHER, dus ingericht, geleken weinig op wat men tot hiertoe had gehoord. Het was niet meer een welsprekende redenaar of een waanwijze Scholastieker die sprak; het was een Christen, die de kracht van de geopenbaarde waarheden ondervonden had; die deze uit de Bijbel putte; die ze uit de schat van zijn hart voortbracht, en ze allen vol leven aan zijn verbaasde toehoorders voordroeg. Het was niet meer een onderwijs des mensen: het was een onderwijs Gods.

Algemene roep.
Deze geheel nieuwe ontvouwing van de waarheid maakte gerucht, de roep werd daarvan ver verbreid, en trok naar de onlangs gestichte hogeschool een menigte van jonge, vreemde studenten. Zelfs waren er vele hoogleraren bij de lessen van LUTHER tegenwoordig, en onder anderen de beroemde MARTIJN POLLICH VAN MELLERSTADT, doctor in de medicijnen, in de rechten en in de wijsbegeerte, die met STAUPITZ de hogeschool te Wittenberg opgericht had, en daarvan de eerste rector geweest was. MELLERSTADT, dikwijls "het licht van de wereld" genoemd, rangschikte zich zediglijk onder de leerlingen van de nieuwen hoogleraar. "Deze monnik," zei hij, "zal al de leraren van de weg brengen; hij zal een nieuwe leer invoeren en heel de Kerk hervormen; want hij grondt zich op het Woord van CHRISTUS, en niemand ter wereld is in staat dit Woord te bestrijden of omverre te werpen; al ware het zelfs dat men het met al de wapenen van de filosofie, van de Sophisten, van de Scotisten, van de Albertisten, van de Thomisten, en met de gehele hel bestormde!..."
STAUPITZ, die de hand van de Voorzienigheid was om de verborgen gaven en schatten in LUTHER te ontwikkelen, nodigde hem weldra uit om in de Augustijner - kerk te prediken. Voor dit voorstel deinst de jonge hoogleraar terug. Hij wil zich bij de academische ambtsverrichtingen bepalen; hij beeft op de gedachte daarbij die van de prediking te voegen. Tevergeefs dringt STAUPITZ er op aan: "Nee, nee," antwoordt hij, "het is geen geringe zaak, in de plaats van God tot de mensen te spreken." Treffende zedigheid in die grote Hervormer van de Kerk! STAUPITZ blijft aanhouden. Maar de vernuftige LUTHER vindt, zegt één van zijn levensbeschrijvers, vijftien redenen, voorwendsels en verontschuldigingen, om zich van die uitnodiging te verschonen. Eindelijk, het opperhoofd van de Augustijners zijn aanval steeds volhoudende, zei LUTHER: "Ach! mijn heer de doctor, dit doende beneemt gij mij het leven. Ik zou het geen drie maanden kunnen uithouden" - "Het verscheelt niet," antwoordde de vicaris - generaal, "dat het zo zij in Gods naam! Want onze Heere God heeft ook daar boven aan Zijn dienst zich wijdende en geschikte mensen van node." LUTHER moest zich gewonnen geven.

Prediking in Wittenberg. De oude kapel.
Midden op de markt te Wittenberg bevond zich een oude, houten kapel, van dertig voet lang en twintig breed, waarvan de schoeisels, aan alle zijde onderstut, instortten. Een oude predikstoel, van planken gemaakt en drie voet hoog, ontving de prediker. Het was in die ellendige kapel dat de prediking van de Hervorming begon. God wilde dat datgeen, wat zijn eer moest herstellen, het nederigste begin zou nemen. Men had nog slechts de fondamenten van de Augustijner - kerk gelegd, en terwijl men moest wachten totdat zij voltooid was, bediende men zich van deze geringen tempel. "Dit gebouw," voegt de tijdgenoot van LUTHER er bij welke ons die omstandigheden verhaalt, "kan wel vergeleken worden met de stal waarin CHRISTUS geboren werd.

Het was binnen die ellendige wanden dat God, om zo te zeggen, ten tweedenmale Zijn veelgeliefde Zoon heeft willen doen geboren worden. Onder die duizenden hoofd - en parochiekerken, waarvan de wereld vol is, was er toen geen welke God verkoos voor de heerlijke prediking des eeuwigen levens." (MYCONIUS)
LUTHER predikt: alles is zieltreffend in de nieuwe prediker. Zijn gelaat vol uitdrukking, zijn edele houding, zijn zuivere en luide stem boeien de hoorders. Vóór hem hadden de meeste predikers zich meer toegelegd op wat hun toehoorders kon vermaken, dan op wat hen kon bekeren. De hoge ernst welke in de predikatiën van LUTHER heerst, en de blijdschap waarmee de kennis van het Evangelie zijn hart vervuld heeft, geven tevens aan zijn welsprekendheid een waardigheid, een warmte en een zalving, welke zijn voorgangers niet bezaten. "Begaafd met een vlug en doordringend verstand," zegt één van zijn tegenstanders; "met een gelukkig geheugen, terwijl hij met een bijzondere gemakkelijkheid zijn moedertaal sprak, week LUTHER voor niemand van zijn tijd in welsprekendheid. Van omhoog van de predikstoel af sprekende, alsof hij door enige sterke gemoedsbeweging gedreven ware geweest, terwijl hij zijn gebaren naar zijn woorden schikte, roerde hij op een verrassende wijze de gemoederen van zijn hoorders, en als een stroom sleepte hij hen weg waar hij wilde. Zoveel kracht, bevalligheid en welsprekendheid ziet men slechts zelden bij de volken van het Noorden." "Hij had," zegt BOSSUET, "een levendige en krachtige welsprekendheid, welke de volken wegsleepte en verrukte."

Indruk.
Weldra kon de kleine kapel de toehoorders niet meer bevatten, welke derwaarts in menigte heen stroomden. De raad van Wittenberg koos toen LUTHER tot de prediker, en beriep hem om in de stadskerk te preken. De indruk, welke hij daar maakte, was nog groter. De kracht van zijn vernuft, de welsprekendheid van zijn woorden, en de voortreffelijkheid van de leringen welke hij verkondigde, verbaasden om strijd zijn hoorders. Zijn roem werd ver verbreid, en FREDERIK DE WIJZE kwam zelf eenmaal naar Wittenberg om hem te horen.
Zo gaf LUTHER tegelijkertijd onderwijs in de academische gehoorzaal en in de tempel, toen hij in deze werkzaamheden werd belemmerd. In het jaar 1510, volgens sommigen eerst in 1511 of 1512, zond zijn orde hem naar Rome, waarschijnlijk ter oorzake van enige inwendige verdeeldheden. Deze Goddelijke beschikking was voor LUTHER noodzakelijk. Hij moest Rome leren kennen. Vol van vooroordelen en begoochelingen des kloosters, had hij zich steeds die stad als de zetel van de heiligheid voorgesteld.

Reis naar Rome. Klooster aan de Po.
Hij reisde heen. Hij trok de Alpen over. Maar naauwelijks was hij in de vlakten van het rijke en wellustige Italië afgedaald, of hij vond, waar hij zijn treden richtte, redenen tot verbazing en ergernis. De arme Duitse monnik werd gehuisvest in een rijk klooster van de Benedictijners, gelegen aan de Po, in Lombardije. Dit klooster had een inkomen van zes en dertigduizend dukaten: twaalfduizend dukaten waren voor de tafel bestemd, twaalfduizend voor de gebouwen, en twaalfduizend voor de overige behoeften van de monniken. De kostbaarheid van de vertrekken, de schoonheid van de klederen, de keur van de gerechten troffen LUTHER om strijd. Het marmer, de zijde, de pracht onder allerlei gedaante, welk nieuw schouwspel voor de nederige broeder van het arme klooster te Wittenberg! Hij stond verbaasd en hij zweeg; maar de Vrijdag aangekomen zijnde, welk een verbazing! overvloed van vleesgerechten bedekte nog de tafel van de Benedictijners. Toen besloot hij te spreken. - "De Kerk,"

zei hij tot hen, "de paus verbieden zulke dingen." De Benedictijners waren verontwaardigd over deze bestraffing van de lompe Germaan. Maar daar LUTHER was blijven aanhouden en hen mogelijk bedreigd had hun ongeregeldheden openbaar te maken, geloofden enigen dat het eenvoudigste was, zich van hun lastige gast te ontdoen. De deurwachter van het klooster onderrichtte hem dat hij gevaar liep wanneer hij langer bleef. Hij vluchtte dan uit dit wellustig klooster, en kwam te Bologna, waar hij ziek werd. Men heeft in deze ziekte de gevolgen van een vergiftiging willen zien. Het is eenvoudiger, te vooronderstellen dat de verandering van levenswijze de matige monnik van Wittenberg aandeed, daar hij gewoon was slechts haringen en brood als zijn voornaamste voedsel te gebruiken. Hersteld zijnde, begaf hij zich op weg naar Rome, verwachtende dat hij er een geheel ander leven dan in de Lombardische kloosters zou vinden, en ongeduldig om door het gezicht van Romes heiligheid de treurige indrukken uit te wissen, welke zijn verblijf aan de Po in zijn ziel had achtergelaten.
Eindelijk, na een moeilijke reis onder de brandende zon van Italië, in het begin van de zomer, naderde hij de stad op zeven bergen. Zijn hart was ontroerd; zijn ogen zochten de koningin van de wereld en van de Kerk. Zodra hij van ver de eeuwige stad ontdekte, de stad van de heilige PETRUS en PAULUS, de hoofdstad van de algemene Christenheid, viel hij ter aarde met de uitroep: "Wees gegroet, heilig Rome!"

Herinneringen binnen Rome.
LUTHER is binnen Rome; de hoogleraar van Wittenberg bevindt zich te midden van de welsprekende bouwvallen van het Rome van de consuls en keizers, en van het Rome van de belijders van CHRISTUS en van de martelaren. Daar bevonden zich eens die PLAUTUS en die VIRGILIUS, wier werken hij met zich naar zijn klooster droeg, en al die grote mannen, wier geschiedenis zo menigmaal zijn hart heeft doen kloppen. Hij vindt hun standbeelden, de vergruisde overblijfsels van de gedenkzuilen, die van hun roem getuigen, weer. Maar al die roem, al die macht is voorbij: hij vertreedt het stof ervan met de voeten. Hij herinnert zich bij iedere trede de treurige voorgevoelens van SCIPIO, die tranen stortte op het gezicht van het verwoeste Carthago, van haar verbrande paleizen en van haar vernielde muren, en die uitriep: "Hetzelfde lot zal Rome ondergaan!" "En inderdaad," zei LUTHER, "het Rome van de SCIPIO’S en van de CESARS is in een lijk veranderd geworden. Er is zoveel puin, dat nu de fondamenten van de huizen liggen waar men eertijds de daken vond. Het is daar," voegde hij er bij, terwijl hij een droefgeestige blik op die bouwvallen wierp, "het is daar dat de rijkdommen en schatten van de wereld verzameld zijn geweest." Al die puinhopen, waar zijn voeten zich tegen stoten, verkondigen aan LUTHER, zelfs binnen de muren van Rome, dat wat het sterkste is in de ogen van de mensen, gemakkelijk kan verwoest worden door de adem des Heeren.
Maar met ongewijde as vermengt zich heilige as: hij herinnert zich dat. De grafplaats van de martelaren is niet ver van die van Romes veldheren en zegepralende overwinnaars verwijderd. Het Christelijke Rome met haar smarten maakt meer indruk op het hart van de Saksische monnik dan het heidense Rome met al haar luister. Hier was het dat men die brief ontving waarin PAULUS schreef: "De rechtvaardige wordt gerechtvaardigd door het geloof." Hij was niet ver van de markt van APPIUS en de drie tabernen. Daar was dat huis van NARCISSUS, hier dat paleis van CESAR, waar de Heer de Apostel uit de leeuwenkuil verloste. O! hoe Versterkten deze herinneringen het hart van de Wittenberger monnik.
Rome leverde toen een geheel andere vertoning op. De oorlogszuchtige JULIUS II was op de pauselijke stoel gezeten, en niet LEO X, gelijk dat, ongetwijfeld door

onoplettendheid, uitstekende geschiedschrijvers in Duitsland gezegd hebben. LUTHER heeft dikwijls een trek van deze paus verhaald, Toen men hem de tijding bracht dat zijn leger door de Fransen voor Ravenna geslagen was geworden, was hij bezig met het lezen van zijn getijden: hij wierp het boek tegen de grond, en zei, onder het uitspreken van een ijselijke vloek: "Ziedaar nu, zo zijt gij Frans geworden!...Beschermt gij aldus uw Kerk?..." Vervolgens zich kerende naar de zijde van het land tot welks wapenen hij de toevlucht dacht te nemen, riep hij uit: "Heilig Zwitserland! bid voor ons." De onkunde, de lichtzinnigheid en ongebondenheid, een wereldsgezinde geest, de verachting van al wat heilig is, een schandelijke handel in Goddelijke zaken, zie daar het schouwspel dat die ongelukkige stad aanbood! Nochtans bleef de vrome monnik enige tijd in zijn begoochelingen.
Omstreeks de tijd van het St. Jans - feest aangekomen, hoort hij de Romeinen rondom zich een onder het volk verspreid spreekwoord herhalen. "Welgelukzalig," zei men, "is de moeder wier zoon een mis op St. Jans - avond leest." "O! hoe zoude ik mijn moeder gelukkig willen maken!" zei LUTHER tot zichzelf. De Godvrezende zoon van MARGARETHA zocht dan een mis te lezen op deze dag; maar hij kon dat niet, de drang was te groot.

Bijgelovige vroomheid van Luther.

In vrome ijver liep hij al de kerken en kapellen af; hij geloofde al de bedriegerijen, welke men er aan de man hielp, hij kweet zich in stille aandacht van de oefeningen van heiligheid welke er gevorderd werden; zich gelukkig gevoelende zoveel Godvruchtige werken te kunnen doen, waarvan zijn landgenoten waren verstoken. "O! hoe spijt het mij," zei de vrome Duitser tot zichzelf, "dat mijn vader en mijn moeder nog leven: welk een vermaak zou het mij geven, hen met mijne missen, met mijn gebeden en zoveel andere voortreffelijke werken uit het vagevuur te verlossen!" Hij had het licht gevonden; maar het was er ver af dat de duisternis geheel van zijn verstand was verwijderd. Zijn hart was veranderd, doch zijn geest was nog niet verlicht; hij had het geloof en de liefde, maar de kennis had hij nog niet. Het was geen geringe zaak uit die stikdonkere nacht te geraken, welke sinds zoveel eeuwen de aarde bedekte.

Ontheiligingen van de geestelijkheid.

LUTHER las verscheidene malen de mis te Rome. Hij deed het met al de zalving en waardigheid, welke zodanig een verrichting hem voorkwam te vereisen. Maar welk een aandoening beving het hart van de Saksische monnik, toen hij de betreurenswaardige en oneerbiedige werktuigelijkheid zag, waarmee de Roomse priesters het sacrament des altaars bedienden! De priesters lachten van hun kant over zijn eenvoudigheid. Eens, toen hij de dienst verrichtte, trof het dat men bij het naastgelegen altaar reeds zeven missen gelezen had vóórdat hij een enkele had gelezen. "Haast u, haast u!" riep een van de priesters hem toe, "geef onze Lieve - Vrouw haar zoon spoedig terug;" makende zo een goddeloze zinspeling op de transsubstantiatie, of de verandering van het brood in het lichaam en bloed van CHRISTUS. Op een andere tijd was LUTHER nog slechts aan het Evangelie, toen de priester die ter zijde hem stond zijn mis reeds had geëindigd. "*Passa! passa*!" riep deze hem toe, "spoed u! spoed u! maak toch eens een einde!"
Zijn verbazing werd nog groter, toen hij bij de hoge personaadjen van het Pausdom hetzelfde ontdekte dat hij bij de lagere priesters had gevonden. Hij had betere dingen van hen verwacht. In zijn hoedanigheid van afgezant van de Augustijners van Duitsland werd hij bij onderscheidene aanzienlijke kerkelijke verenigingen genodigd.

Eens inzonderheid bevond hij zich met verschillende prelaten aan tafel; deze vertoonden zich onbewimpeld aan hem in hun kluchtige manieren en goddeloze gesprekken, en zij ontzagen zich niet in zijn tegenwoordigheid duizend potsen te maken, ongetwijfeld menende dat hij evenals zij gezind was. Zij verhaalden onder andere de monnik al lachende en hun eer erin stellende, hoe zij bij het altaar, wanneer zij de mis lazen, in plaats van de sacramentele woorden die het brood en de wijn in vlees en bloed van de Verlosser moeten veranderen, over het brood en de wijn deze spottende woorden uitspraken: "*Panis es et panis manebis, vinum es et vinum manebis.*" ("Brood zijt gij en brood zult gij blijven, wijn zijt gij en wijn zult gij blijven.") "Dan," vervolgde zij, "heffen wij het hoogwaardige op, en al het volk aanbidt het." LUTHER kan nauwelijks zijn oren geloven. Zeer levendig en vrolijk van geest in het gezelschap van zijn vrienden, was hij hoogst ernstig wanneer er over heilige zaken werd gesproken. De kluchten van Rome ergerden hem. "Ik was," zegt hij, "een ernstige en vrome jonge monnik; zulke woorden troffen mij geweldig. Indien men te Rome dus onbeschroomd en openlijk aan tafel spreekt, dacht ik bij mijzelf, wat zou het zijn wanneer de daden aan de woorden beantwoordden, en wanneer allen, paus, kardinalen, hovelingen, dus de mis lazen. En wat mij aangaat, die hen een zo groot aantal missen aandachtig heb horen lezen, hoe zouden zij mij bedrogen hebben!"

Luthers verkeer in Rome.

LUTHER had veel verkeer met de monniken en burgers van Rome. Indien enigen de paus en de zijnen al verhieven, de meesten gaven aan hun klachten en spotternijen de vrije loop. Wat had men niet al van de regerende paus, van ALEXANDER VI, en van zoveel anderen te vertellen! Eens beschreven hem zijn vrienden te Rome die maaltijd, waarop de paus en zijn zoon enige kardinalen, wie zij vijandig waren, genodigd hadden, na het vergif, dat men hun moest toedienen, te hebben toebereid. Maar men diende het bij vergissing de twee BORGIA'S toe. De vader stierf ervan; de zoon ontkwam door middel van een tegengif. Na vele gruweldaden gepleegd te hebben, vervolgden de sprekers, werd hij in Spanje gevangen genomen; en toen men hem ging oordelen, riep hij in zijn kerker: Genade! om een biechtvader smekende. Men zond hem een monnik. Hij vermoordde deze, zette zijn kap op het hoofd, en ontsnapte. "Dit heb ik te Rome gehoord; het is een ware gebeurtenis," zegt LUTHER. Op een andere tijd, door een grote straat gaande, welke naar de St. Pieters - kerk leidde, bleef hij geheel verwonderd voor een stenen beeld stilstaan, dat een paus voorstelde onder de gedaante van een vrouw, houdende een scepter in de hand, bekleed met de pauselijke mantel en dragende een kind op de arm. "Het is een meisje van Mentz," zei men tot hem, "wat de kardinalen tot paus verkozen, en dat op deze plaats beviel. Er komt ook nooit een paus in deze straat." "Het verwondert mij," zegt LUTHER, "dat de pausen dit beeld laten staan!"

LUTHER had gemeend, het gebouw van de kerk van heerlijkheid en sterkte omgeven te zullen vinden; maar de deuren lagen op de grond gesmeten en zijn muren waren door het vuur verteerd. Hij zag de verwoestingen van het heiligdom, en deinsde van schrik terug. Hij had alleen van heiligheid gedroomd, hij ontdekte niets dan ontheiliging.

Verwarringen binnen Rome.

De verwarringen buiten de tempels troffen hem niet minder. "Het gerecht is te Rome hard en gestreng," zei hij. "De rechter of hoofdman doorkruist alle nachten de stad te paard met driehonderd dienaren; hij neemt ieder die zich op straat bevindt in verzekerde bewaring: ontmoet hij een gewapend man, hij hangt hem op of werpt hem

in de Tiber. En nochtans is de stad vol van verwarring en moorden; terwijl men dáár waar Gods Woord zuiver en recht verkondigd wordt, orde en rust ziet heersen, zonder dat er de gestrengheid van de wet vereist wordt. "Men zou niet kunnen geloven," zegt hij ook, "welke zonden en verfoeilijke daden erin Rome gepleegd worden; men moet het zien en horen om het te geloven. Ook is men gewoon te zeggen: Indien er een hel is, is Rome er boven gebouwd; het is een afgrond waaruit alle ongerechtigheden voortkomen."
Dit schouwspel maakte toen reeds een diepe indruk op LUTHERS gemoed; deze werd naderhand nog groter. "Hoe meer men Rome nadert, hoe slechter Christenen men vindt," zei hij vele jaren later. "Men is gewoon te zeggen dat degene die naar Rome gaat, er voor de eerste maal een schelm zoekt; dat hij hem voor de tweede maal vindt, en dat hij hem voor de derde maal met zich voert op het ogenblik dat hij er uitkomt. Maar nu is men zo behendig geworden, dat men de drie reizen inees doet." Een van de treuriglijk vermaardste, maar ook scherpzinnigste vernuften van Italië, MACHIAVEL, die te Florence leefde toen LUTHER er doorreisde om zich naar Rome te begeven, heeft dezelfde opmerking gemaakt. "Het grootste voorteken," zei hij, "van de aanstaanden ondergang van het Christendom, (waardoor hij het Rooms Catholicisme verstond,) is, dat, hoe nader bij de hoofdstad van de Christenheid zich de volken bevinden, hoe minder Christelijke geest men bij hen vindt. De ergerlijke voorbeelden en de misdaden van het Roomse hof zijn oorzaak dat Italië alle beginselen van Godsvrucht en alle Godsdienstig gevoel heeft verloren. Wij Italianen," vervolgt de grote geschiedschrijver, "wij hebben het voornamelijk aan de Kerk en aan de priesters te danken, dat wij goddeloze booswichten geworden zijn. LUTHER gevoelde later al de waarde van deze reis: "Ofschoon men mij honderdduizend gulden gaf," zei hij, "zou ik niet willen dat ik Rome niet gezien had!"
Deze reis was hem ook met betrekking tot de wetenschap voordelig. Even als REUCHLIN, wist LUTHER zich zijn verblijf in Italië ten nut te maken, om dieper tot het rechte verstand van de heilige Schrift door te dringen. Hij nam er les in het Hebreeuws bij een beroemde rabbijn, met name ELIAS LEVITA. Hij verkreeg gedeeltelijk te Rome de kennis van dat Goddelijk Woord, onder welks slagen Rome moest vallen.

Bijbelse studiën.

Maar die reis was vooral in een ander opzicht van groot gewicht voor LUTHER. Niet alleen was de sluier opgelicht, en de bedwongen lach, de spottende ongelovigheid, welke zich achter de Roomse bijgelovigheden verscholen, aan de toekomstige Hervormer ontdekt, maar ook het levendige geloof, dat God in hem gelegd had, toen krachtig versterkt. Reeds gedurende de reis was het hem gegeven geworden om de leer van het Evangelie beter te begrijpen. Te Bologna in een gevaarlijke ziekte gestort, zo als wij reeds gezien hebben, hadden de droefgeestigheid, de neerslachtigheid, welke hem eigen waren, zich toen geheel van hem meester gemaakt. Welk een lot, zo ver van Duitsland, onder die hete luchtstreek, alléén in het land van de vreemdelingschap, te sterven! Maar op het ogenblik dat zijn zwaarmoedigheid de hoogste trap had bereikt, vertoonde zich dat woord van de heilige PAULUS, wat hem reeds te Wittenberg had getroffen: "De rechtvaardige zal door het geloof leven!" Rom. 1:17, met kracht aan zijn geest, en kwam als een straal van de hemel zijn ziel verlichten. Hersteld, vertroost, kreeg hij spoedig zijn krachten weer, en verliet hij Bologna om naar de pauselijke stad te vertrekken.

Invloed op het geloof.

Wij hebben gezien hoe hij zich terstond aan al de ijdele oefeningen had overgegeven, aan welke de Kerk de vergeving van de zonden als een loon had verbonden. Eens onder anderen een aflaat willende verdienen, welke door de paus aan ieder beloofd was die op de knieën de zogenoemde trap van PILATUS zoude opklimmen, klauterde de arme Saksische monnik nederiglijk die trappen op, welke men hem zei op een wonderdadige wijze van Jeruzalem naar Rome overgebracht te zijn. Maar terwijl hij zich van dit verdienstelijk werk kweet, meende hij als ware het een stemme des donders te horen, welke hem tot in het binnenste van zijn hart toeriep: "De rechtvaardige zal door het geloof leven!" Dit woord, wat hem reeds tot twee herhaalde malen als de stem van een engel Gods heeft getroffen, klinkt onophoudelijk en met kracht in zijn ziel. Hij staat verschrikt van de trappen op, langs welke hij zijn lichaam voortsleepte; hij heeft een afgrijzen van zichzelf; hij schaamt zich te zien, hoe diep het bijgeloof hem verlaagd heeft. Hij vliedt ver van de plaats van zijn dwaasheid.
Dit veelvermogend woord heeft iets geheimzinnigs in het leven van LUTHER. Het was een scheppend woord voor de Hervormer en voor de Hervorming. Het was door het dat God toen zei: "Er zij licht!" en er was licht.
Het gebeurt dikwijls dat een waarheid verscheidene malen aan onze geest moet voorgesteld worden, vóórdat zij die uitwerking doet welke zij moet hebben. LUTHER had zozeer de brief aan de Romeinen bestudeerd, en nochtans was de rechtvaardiging door het geloof, welke men er geleerd vindt, nooit zo klaar voor hem geweest. Nu begrijpt hij die gerechtigheid welke alleen voor God bestaat; nu ontvangt hij voor zichzelf uit de hand van CHRISTUS die gehoorzaamheid, welke God uit genade de zondaar toerekent, zodra hij in ootmoed op de gekruiste God - mens ziet. Hier is het beslissend ogenblik van LUTHERS inwendig leven. Dat geloof, wat hem uit de verschrikkingen des doods verlost heeft, wordt de ziel van zijn Godgeleerdheid, zijn steun in alle gevaren, de kracht van zijn woorden, de sterkte van zijn liefde, de grond van zijn rust, de drijfveer van zijn daden, zijn troost in leven en in sterven.

Invloed op de Hervorming.
Maar deze voorname leer van een heil dat van God afkomstig is en niet van de mens, was niet alleen de kracht Gods om de ziel van LUTHER te verlossen, zij werd ook de kracht Gods om de Kerk te hervormen; krachtig wapen waarvan de Apostelen zich bedienden, te lang verwaarloosd, maar eindelijk in zijn oorspronkelijke glans uit het wapenhuis van de almachtige God te voorschijn gebracht. Op het ogenblik dat LUTHER binnen Rome zich opricht, geheel ontroerd en overmeesterd door dat woord wat PAULUS vijftien eeuwen tevoren aan de bewoners van deze hoofdstad geschreven had, herrees de waarheid - tot hiertoe ongelukkig in de Kerk gevangen gehouden en geketend - om niet meer te vallen.

De deur van het Paradijs.
Men moet hem zelf hier horen. "Ofschoon ik een heilig en onbesproken monnik was," zegt hij, "mijn geweten was echter vol onrust en angsten. Ik kon dat woord: "Rechtvaardigheid Gods," niet verdragen. Ik had die rechtvaardige en heilige God niet lief, die de zondaren straft. Ik was met een heimelijke wrevel jegens Hem vervuld; ik haatte Hem, omdat Hij zich niet alleen tevreden hield met ons, arme, door de erfzonde reeds bedorven schepselen, door de wet en al de rampen dezes levens te verschrikken, maar daarenboven nog onze kwelling door het Evangelie vermeerderde...Maar zodra ik door Gods Geest die woorden leerde verstaan, zodra ik vernam hoe de rechtvaardiging des zondaars voortkomt uit de loutere barmhartigheid des Heeren, door middel van het geloof...toen gevoelde ik mij als een nieuw mens herleven, en ik

trad door open deuren het paradijs van God zelf binnen. Ik beschouwde ook van toen af de dierbare en heilige Schrift met geheel nieuwe ogen. Ik doorbladerde de gehele Bijbel, ik verzamelde een groot aantal plaatsen die mij leerden wat Gods werk was. En gelijk ik te voren met geheel mijn hart een afkeer had van dat woord: "Rechtvaardigheid Gods," begon ik het van toen af als het aangenaamste en meest vertroostende woord hoog te schatten en te beminnen. In waarheid, dit woord van PAULUS was voor mij de rechte deur van het paradijs."

Luther's belijdenis.

Ook wanneer hij geroepen werd, bij plechtige gelegenheden, die leer te belijden, vond LUTHER altijd zijn geestvervoering en zijn krachtige nadruk weer. "Ik zie," zei hij in een gewichtig ogenblik, "dat de Duivel onophoudelijk dit hoofdartikel door middel van zijn dienaren, de doctoren, aanvalt, en dat hij in dit opzicht niet kan ophouden of rusten. Wel nu! ik, doctor MARTIJN LUTHER, onwaardig Evangelie - dienaar van onze Heer JEZUS CHRISTUS, ik belijd dit artikel dat "het geloof alleen voor God rechtvaardigt zonder de werken," en ik verklaar dat de Roomse keizer, de keizer van de Turken, de keizer van de Tartaren, de keizer van de Perzen, de paus, al de kardinalen, de bisschoppen, de priesters, de monniken, de nonnen, de koningen, de vorsten, de heren, geheel de wereld en alle duivelen het moeten laten staan en toelaten dat het voor altoos blijve. Zo zij het willen ondernemen die waarheid te bestrijden, zullen zij zich het helse vuur op het hoofd halen. Dit is het waarachtige en heilige Evangelie, en de verklaring van mij, doctor LUTHER, volgens het licht van de Heilige Geest... Niemand," vervolgt hij, "is voor onze zonden gestorven, dan JEZUS CHRISTUS, Gods Zoon. Ik zeg het nog eens: ofschoon de wereld en alle duivelen elkaar verscheurden en van woede barstten, nochtans blijft dat waarachtig. En indien Hij alleen het is die de zonden wegneemt, kunnen wij het niet doen met onze werken. Maar de goede werken volgen de verlossing, gelijk de vruchten zich aan de boom vertonen. Dit is onze leer, het is die welke de Heilige Geest met geheel de heilige Christenheid leert. Wij bewaren deze in de naam van God. Amen!"

Aldus vond LUTHER wat tot nu toe zelfs aan de beroemdste leraren en hervormers had ontbroken. Het was binnen Rome dat God hem dat heldere inzicht in de hoofdleer van het Christendom gaf. Hij was in de stad van de pausen de oplossing van enige moeilijkheden rakende een monnikorde komen zoeken; hij nam van daar in zijn hart het heil van de Kerk mee.

Terugkomst.

LUTHER verliet Rome en kwam te Wittenberg terug, met een hart vervuld van droefheid en verontwaardiging. Met afkeer zijn blikken van de pauselijke stad afwendende, vestigde hij deze vol verwachting op de heilige Schriften, en op dat nieuwe leven, wat Gods Woord toen aan de wereld scheen te beloven. Dit Woord groeide aan in zijn hart naarmate de Kerk de plaats in het verloor. Het ontdeed zich van de een om zich naar het andere te wenden. De gehele Hervorming lag in deze beweging besloten. Zij bracht God waar de priester was.

Het doctoraat.

STAUPITZ en de keurvorst verloren de monnik, die zij aan de hogeschool te Wittenberg geroepen hadden, niet uit het oog. Het schijnt dat de vicaris - generaal een voorgevoel had van het werk dat er te verrichten was in de wereld, en dat hij, het te zwaar voor zich vindende, er LUTHER toe wilde aanzetten. Niets is merkwaardiger en mogelijk geheimzinniger dan die grote man, die zich overal bevindt om de monnik

op de weg waarop God hem roept voort te drijven, en die zelf daarna treuriglijk zijn dagen in een klooster gaat eindigen. De prediking van de jonge hoogleraar had indruk op de vorst gemaakt; hij had de scherpzinnigheid van zijn geest, de kracht van zijn welsprekendheid en de voortreffelijkheid van de zaken welke hij voordroeg, bewonderd. De keurvorst en zijn vriend een man willende bevorderen die zoveel groots deed verwachten, besloten hem de hoge graad van doctor in de Godgeleerdheid te doen bekomen. STAUPITZ begaf zich naar het klooster. Hij leidde LUTHER in de tuin, en zich daar alleen met hem onder een boom bevindende, zei de eerwaardige vader tot hem: "Mijn vriend! nu moet gij doctor worden van de heilige Schrift." LUTHER deinsde op dat denkbeeld terug. Die hoge eer verschrikte hem. "Zoek daarvoor een waardiger persoon," antwoordde hij: "Ik voor mij kan er niet in bewilligen." De vicaris - generaal bleef er op staan. "De Heere God," zei hij, "heeft veel te doen in de Kerk; hij heeft thans jonge en moedige leraren nodig." "Dit woord was mogelijk schertsenderwijze gezegd," voegt MELANCHTON er bij; "nochtans werd het door de uitkomst bewaarheid: want gewoonlijk gaan vele voorspellingen grote omwentelingen vooraf." Het is niet noodzakelijk te vooronderstellen dat MELANCHTON hier van bovennatuurlijke voorzeggingen spreekt. De ongelovigste eeuw, namelijk die welke ons is voorafgegaan, heeft deze uitspraak door zichzelf zien bevestigen. Welke voorspellingen, zonder dat er iets wonderdadigs in was, hebben de omwenteling, waarmee deze eindigde, niet aangekondigd!

"Maar ik ben zwak en ziekelijk," hernam LUTHER; "ik zal niet lang meer leven. Zoek een sterk man." - "De Heer," antwoordde de vicaris - generaal, "heeft zowel in de hemel als op aarde werk; dood of levend, God heeft u nodig."

"Er is niemand dan de Heilige Geest die een doctor in de Godgeleerdheid kan aanstellen," riep toen de monnik al meer verschrikt uit. - "Doe wat uw klooster begeert," zei STAUPITZ, "en wat ik zelf, uw vicaris - generaal, u beveel: want gij hebt beloofd ons te zullen gehoorzamen." - "Maar mijn armoede?" hernam de broeder: "ik heb niet om de kosten te betalen, welke zulk een bevordering vereist." - "Ontrust u daar niet over," zei zijn vriend tot hem: "de vorst bewijst u de gunst om al de kosten op zich te nemen." Van alle kanten gedrongen, meende LUTHER gehoor te moeten geven.

Het was tegen het einde van de zomer van het jaar 1512. Op de 22ste september maakte LUTHER zijn oude metgezellen, de Augustijner monnikken van Erfurt, bekend welk een eer men hem stond te bewijzen. "Ik zal tot u niet van mijn onvermogen spreken," zei hij tot hen; "ik zal mij zelf niet zoeken te beschuldigen, uit vreze dat zich, onder de schijn van nederigheid, hoogmoed en begeerte naar loftuiting mochten verbergen. Maar vooral bid ik u, in de naam van de barmhartigheid van CHRISTUS, mij in uw gemeenschappelijke gebeden Gode aan te bevelen, opdat Zijn welgevallen en Zijn zegen op mij rusten mogen. Gij zijt hierin mijn schuldenaren overeenkomstig de wet van de liefde."

Weinig tijds daarna vertrok LUTHER naar Leipzig, om van de schatmeesters van de keurvorst het nodige geld voor zijn bevordering te ontvangen. Maar, volgens de gewoonten van het hof, kwam het geld niet opdagen. De ongeduldige kloosterbroeder wilde vertrekken; de monniken - gehoorzaamheid hield hem terug. Eindelijk ontving hij, op de 4de oktober, Van PFEFFINGER en JOHANNES DOLTZIG vijftig gulden. Hij gaf er hun een kwitantie van. Hij neemt in dit ontvangschrift geen andere hoedanigheid dan die van monnik aan. "Ik, MARTIJN," zei hij, "broeder van de orde van de Heremieten" LUTHER haastte zich om naar Wittenberg terug te keren.

Carlstadt.

De decanus van de Godgeleerde faculteit was toen ANDREAS BODENSTEIN van *Carlstadt*. Onder de naam van CARLSTADT is die leraar het meest bekend. Men noemde hem ook dikwijls het A, B, C. Het was vooral MELANCHTON welke hem dus noemde, uithoofde van de drie hoofdletters van zijn naam. BODENSTEIN verkreeg in zijn vaderland de eerste beginselen van de kennis. Hij was van een sombere aard, tot toorn, tot ijverzucht, tot ijdele roem geneigd, een liefhebber van beweging, maar zeer leergierig en met grote geestvermogens begaafd. Hij bezocht onderscheidene hogescholen, om zijn kundigheden te vermeerderen, en bestudeerde de Godgeleerdheid te Rome zelve. Uit Italië in Duitsland teruggekomen, zette hij zich te Wittenberg neer. Hij werd er doctor in de Godgeleerdheid. "Op dit tijdstip," zei hij zelf naderhand, "had ik de heilige Schrift nog niet gelezen." Deze trek geeft een zeer juist begrip van wat de Godgeleerdheid van die tijd was. CARLSTADT was boven zijn bediening van hoogleraar ook kanunnik en aartsdeken. Ziedaar de man die eenmaal de Hervorming moest beroeren. Hij zag toen in LUTHER slechts iemand van mindere waarde, maar de Augustijner werd weldra voor hem een voorwerp van jaloezie. Eens zei hij: "Ik wil niet minder groot zijn dan LUTHER." Toen geenszins de grootheid voorziende waartoe de jonge hoogleraar bestemd was, droeg CARLSTADT aan zijn toekomstige mededinger de hoogste academische waardigheid op.

Eed van Luther.

Op de 18de oktober 1512 werd LUTHER tot licentiaat in de Godgeleerdheid bevorderd, en leide hij deze eed af: "Ik zweer de Evangelische waarheid uit al mijn vermogen te zullen verdedigen." De volgende dag droeg BODENSTEIN hem plechtig, in tegenwoordigheid van een talrijke vergadering, de waardigheid van doctor in de Godgeleerdheid op. Hij werd tot Bijbels doctor en niet tot doctor van de schoolse leerstellingen (sentences) bevorderd, en werd dus geroepen om zich aan de studie van de Bijbel en niet aan die van menselijke overleveringen te wijden. Toen leide hij, gelijk hij het zelf verhaalt, de eed af aan zijn dierbare en heilige Schrift. Hij beloofde deze getrouwelijk te verkondigen, zuiver te leren, gedurende zijn gehele leven te beoefenen, en door zijn redetwisten en schriften tegen alle valse leraren te verdedigen.
Deze plechtige eed was voor LUTHER zijn roeping tot Hervormer. Door de hogeschool, door zijn vorst, in naam van zijn keizerlijke Majesteit en van de Roomse stoel zelf geroepen, door de heiligste eed verbonden, werd hij van toen af de kloekmoedigste verkondiger van het Woord des levens. Op die gedenkwaardige dag werd LUTHER als ridder van de Bijbel gewapend.

Grondbeginsel van de Hervorming.

Ook kan deze aan de heilige Schrift afgelegde eed als één van de oorzaken beschouwd worden van de vernieuwing van de Kerk. Alleen het onfeilbare gezag van Gods Woord was het eerste en het grondbeginsel van de Reformatie. De gehele Hervorming, stukswijze naderhand in de leer, in de zeden, in het bestuur van de Kerk en in de eredienst daargesteld, was alleen een gevolg van dit eerste beginsel. Men kan zich nu de indruk nauwelijks voorstellen, welke deze zo eenvoudige, maar sinds eeuwen miskende grondwaarheid moest teweegbrengen. Slechts weinige mannen, van dieper doorzicht dan het algemeen, voorzagen daarvan de onmetelijke gevolgen. Weldra verkondigden de kloekmoedige stemmen van al de Hervormers dit veelvermogende grondbeginsel, op welks weerklank Rome begon te waggelen: "De Christenen nemen geen andere leringen aan dan die welke op de uitdrukkelijke woorden van CHRISTUS, van de Apostelen en Profeten rusten. Geen mens, geen vergadering van leraren hebben het recht er nieuwe voor te schrijven."

Luther's moed.

De toestand van LUTHER was veranderd. De roeping, welke hij ontvangen had, werd voor de Hervormer als een dier buitengewone roepingen, welke de Heer aan de Profeten onder het oude verbond, en aan de Apostelen onder de nieuwe bedeling had opgedragen. De plechtige verbintenis, welke hij aanging, maakte zulk een diepe indruk op zijn ziel, dat de gedachte aan die eed in het vervolg genoeg was om hem te midden van de grootste gevaren en van de hevigste strijd te vertroosten. En toen hij geheel Europa in beweging en geschokt zag door het woord dat hij had verkondigd; toen de beschuldigingen van Rome, de verwijten van vele Godvruchtige lieden, de twijfelingen en vrees van zijn eigen zo licht bewogen hart, hem zouden hebben kunnen doen wankelen, bevreesd maken en tot wanhoop vervoeren, toen herinnerde hij zich de eed die hij had afgelegd, en bleef standvastig, gerust en met blijdschap vervuld. "Ik ben voortgegaan in de naam van de Heeren;" zei hij in een hachelijk ogenblik, "en ik heb mij in Zijn handen gesteld. Zijn wil geschiede! Wie heeft van Hem gevorderd mij tot doctor aan te stellen?...Indien Hij mij heeft aangesteld, zo ondersteune Hij mij, of wel, indien het Hem berouwt dat gedaan te hebben, zo zette Hij mij af.... Die angst verschrikt mij dan niet. Ik zoek slechts één zaak, namelijk om 's Heeren gunst te behouden in alles waartoe Hij mij roept." Op een andere tijd zei hij: "Degene die iets zonder Goddelijke roeping onderneemt zoekt zijn eigen eer. Maar ik, doctor MARTIJN LUTHER, werd gedwongen om doctor te worden. Het Pausdom heeft mij willen tegenhouden in het vervullen van mijn last: maar gij ziet wat het is overgekomen, en aan het zal nog veel erger lot te beurt vallen; zij zullen zich tegen mij niet kunnen verdedigen. Ik wil in Gods naam op de leeuwen treden, en de draken en adderen met de voet vertreden. Dit zal in mijn leven beginnen, en na mijn dood eindigen."

Van het ogenblik af dat LUTHER zijn eed had afgelegd, zocht hij niet meer de waarheid alleen voor zichzelf, hij zocht haar voor de Kerk. Nog geheel met herinneringen van Rome vervuld, zag hij duisterlijk een loopbaan voor zich, waarin hij beloofde met alle inspanning van geest te zullen wandelen. Het geestelijk leven, dat zich tot hiertoe in zijn binnenste had geopenbaard, breidde zich naar buiten uit. Dit was het derde tijdperk van zijn ontwikkeling. De komst in het klooster had zijn gedachten naar God gewend; de kennis van de vergeving van de zonden en van de rechtvaardigheid des geloofs had zijn ziel vrijgemaakt; de eed als doctor afgelegd gaf hem die vuur - doop, waardoor hij Hervormer van de Kerk werd.

De monniken en hoogleraren van Erfurt waren er zeer over gebelgd, dat, terwijl hij in hun stad zijn academische loopbaan begonnen had, hij te Wittenberg de doctorale graad had bekomen. Het was, zo men naar hen wilde horen, een bewijs van minachting; het was meineedigheid. Hoe! een geheel nieuwe school boven de beroemde universiteit van Erfurt gesteld? Herinnert hij zich niet al de eer, welke men eraan de doctoren van de Godgeleerdheid bewijst, en hoe dan prachtig geklede ruiters de stad in alle richtingen doorkruisen? Erfurt gevoelde dat de Wittenbergse hogeschool aan de haar de doodsteek moest geven. Een Augustijner monnik vervaardigde tegen LUTHER een lasterschrift, opgevuld van bittere leugentaal. LUTHER vergenoegde zich met aan de prior van Erfurt een brief vol wijsheid en zachtheid te schrijven. "Hoe! zou ik uw hogeschool verachten, ik, die haar al wat ik ontvangen heb verschuldigd ben, gelijk een kind alles aan zijn moeder heeft te danken? Ik ben goedsmoeds, en vreedzaam jegens u allen gezind, welk een onrecht men mij ook moge hebben aangedaan. God heeft mij, niettegenstaande mijn onwaardigheid, dermate gezegend, dat ik degenen die iets anders dan liefde verdiend

hebben hartelijk moet beminnen. Ach! ik heb zelf van de Heer al het tegenovergestelde verdiend van wat ik van Hem heb ontvangen."

Zijn liefde.
Maar indien hij wist lief te hebben; hij wist ook voor de waarheid te strijden, die in het boek van God is vervat. De eerste tegenstanders die hij aanviel waren die alom bekende Scholastieken, welke hij zelf zozeer had bestudeerd, en die toen op al de academiën de opperheerschappij voerden. Hij beschuldigde hen van Pelagianismus, hij verzette zich met kracht tegen BONAVENTURA en THOMAS AQUINAS.

De Scholastieken.
"ARISTOTELES, PORPHYRIUS, de leerstellige Godgeleerden (de Scholastieken)" schreef hij aan LANGE, "maken de bedorven studiën uit van onze eeuw. Ik begeer niets vuriger dan om aan velen die kluchtspeler te ontdekken, die met de Kerk gespeeld heeft door zich met een Grieks masker te bedekken, en om aan allen zijn schande te tonen." In alle openbare redetwisten hoorde men hem dikwijls zeggen: "De schriften van de Apostelen en Profeten zijn zekerder en verhevener dan al de drogredenen en de gehele Godgeleerdheid van de school." Zodanige woorden waren nieuw; maar langzamerhand werd men eraan gewoon. En omstreeks een jaar daarna kon hij in zegepraal schrijven: "God werkt. Onze Godgeleerdheid en de heilige AUGUSTINUS maken merkwaardige vorderingen, en voeren heerschappij op onze hogeschool. ARISTOTELES neemt af; hij helt reeds naar zijn aanstaande en eeuwige ondergang. De lessen over de leerstelsels zijn bijzonder verdrietig. Niemand kan op toehoorders rekenen, wanneer hij de Bijbelse Godgeleerdheid niet onderwijst." Gelukkige hogeschool, waarvan men zulk een getuigenis kan geven!

Spalatijn.
In dezelfde tijd dat LUTHER ARISTOTELES aanviel, koos hij de partij van ERASMUS en REUCHLIN tegen hun vijanden. Hij kwam in betrekking met die grote mannen, en met andere geleerden, als PIRCKHEIMER, MUTIAN, HÜTTEN, welke meer of minder tot dezelfde partij behoorden. Hij knoopte ook op dit tijdstip een andere vriendschap aan, welke van hoger aanbelang was voor zijn gehele leven.
Er bevond zich toen aan het hof van de keurvorst een man, merkwaardig door zijn wijsheid en oprechtheid, het was GEORGE SPALATIJN. Geboren te Spalatus of Spalt, in het bisdom Eichstadt, was hij eerst priester van het dorp Hohenkirch, nabij de wouden van Thuringen, geweest. Hij werd vervolgens door FREDERIK DE WIJZE verkozen tot zijn geheimschrijver, tot zijn hofkapellaan, en tot leermeester van zijn neef, JOHAN FREDERIK, die eenmaal de keurvorstelijke kroon moest dragen. SPALATIJN was een eenvoudig man, te midden van het hof, vreesachtig bij grote gebeurtenissen, bedachtzaam en voorzichtig gelijk zijn meester, tegenover de voortvarende LUTHER, met wie hij dagelijkse briefwisseling onderhield. Gelijk STAUPITZ, was hij eerder voor vreedzame tijden geschapen. Zodanige mensen zijn noodzakelijk; zij zijn gelijk die zachte stoffen waarmee men de juwelen en kristallen omwindt, om ze voor de beweging van de reis te bewaren. Zij schijnen nutteloos; zonder deze echter zouden al die kostbare kleinoden gebroken en beschadigd zijn geworden.
SPALATIJN was geen geschikt man om grote zaken ten uitvoer te brengen; maar hij kweet zich getrouw en zonder gedruis van de taak welke hem was opgelegd. Hij was eerst één van de voornaamste meehelpers van zijn meester, om die relikwiën van heiligen te verzamelen, waarvan FREDERIK lange tijd een groot liefhebber was.

Maar allengs keerde hij zich met zijn vorst tot de waarheid. Het geloof, dat toen weer in de Kerk verscheen, greep hem niet zo levendig aan als LUTHER: hij ging langzamer voort. Hij werd de vriend van LUTHER aan het hof, de staatsdienaar in wiens handen al de zaken tussen de Hervormer en de vorsten gesteld werden, de middelaar tussen de Kerk en de staat. Voor het overige, de hoflucht bedwelmde vaak de goede SPALATIJN; zij stortte hem in diepe droefgeestigheid; hij zou al die eer wel hebben willen laten varen, en weer eenvoudig priester in de bossen van Thuringen worden; maar LUTHER vertroostte hem, en vermaande hem om standvastig op zijn post te blijven. SPALATIJN verwierf zich de algemene achting. De vorsten en de geleerden van zijn tijd gaven hem de ondubbelzinnigste eerbewijzingen. ERASMUS zei: "Ik schrijf de naam van SPALATIJN niet alleen onder mijn voornaamste vrienden, maar ook onder mijn meest geëerde begunstigers, en dat niet op het papier, maar in mijn eigen hart."

De zaak van Reuchlin.

De zaak tussen REUCHLIN en de monniken maakte toen groot gerucht in Duitsland. De Godvruchtigste lieden wisten dikwijls niet welke partij zij moesten omhelzen: want de monniken wilden Joodse boeken vernielen, waarin godslasteringen tegen CHRISTUS werden gevonden. De keurvorst droeg zijn hofkapellaan de last op, om te die aanzien de doctor van Wittenberg, wiens roem reeds groot was, te raadplegen. LUTHER antwoordde, en dit was de eerste brief die hij aan de hofprediker schreef:

"Wat zal ik zeggen? Die monniken menen Beëlzebul te verjagen, maar het is niet door Gods vinger. Ik houd niet op er over te klagen en te zuchten. Wij overige Christenen, wij beginnen wijs te worden van buiten, en zinneloos van binnen. Er zijn op alle plaatsen van Jeruzalem honderdmaal erger godslasteringen dan die van de Joden; en alles is er vol van geestelijke afgoden. Wij moesten, met een edele ijver bezield, die inwendige vijanden wegdoen en verdelgen. Maar wij laten ons niet gelegen liggen aan wat ons drukt, en de Duivel zelf overreedt ons om ons te onttrekken aan wat ons zelve betreft, in dezelfde tijd dat hij ons belet te Verbeteren wat anderen aangaat.

"Maar wat doe ik? Al de profeten hebben voorzegd, dat de Joden JEZUS CHRISTUS, hun God en Koning, zouden vloeken en lasteren. Verbeelden zich die monniken de vervulling van dit woord te kunnen beletten? Menen zij God tot een leugenaar te maken? God zal waarachtig bevonden worden, in weerwil van al de pogingen dier ontelbare monniken."

LUTHER verdiepte zich echter niet in deze twist. Het levendige geloof in CHRISTUS, ziedaar wat bovenal zijn hart en zijn leven vervulde. "In mijn hart," zei hij, "heerst alleen, en moet ook alleen heersen, het geloof in mijn Heer JEZUS CHRISTUS, die alleen het begin, het midden en het einde is van al de gedachten, die nacht en dag mijn geest vervullen."

Het geloof.

Al zijn toehoorders hoorden hem, zo op de professorale katheder als in de tempel met verbazing spreken over dat geloof in JEZUS CHRISTUS. Zijn onderwijs verspreidde het licht. Men verwonderde zich, niet vroeger waarheden herkend te hebben, welke in zijn mond zo duidelijk scheen. "De begeerte om zichzelf te rechtvaardigen is de bron van al de angsten van hart," zei hij. "Doch hij die CHRISTUS als Verlosser aanneemt heeft de vrede; en niet alleen de vrede, maar ook de reinheid des harten. Alle heiligmaking van hart is een vrucht van het geloof: want het geloof is in ons een Goddelijk werk, dat ons verandert en ons een nieuwe geboorte geeft, welke van God zelf uitgaat. Het doodt ADAM in ons; en door de Heilige Geest, welke het ons

meedeelt, geeft het ons een nieuw hart en maakt ons nieuwe mensen." "Het is niet door ijdele bespiegelingen," riep hij ook nog uit, "maar het is door deze praktische weg, dat men een heilzame kennis van JEZUS CHRISTUS kan verkrijgen."

Volksredevoeringen.
Het was toen dat LUTHER predikatiën over de tien geboden hield, welke ons onder de titel van Volks redevoeringen zijn bewaard gebleven. Zonder twijfel worden daarin nog dwalingen gevonden. LUTHER werd zelf niet dan langzamerhand verlicht. "Het pad van de rechtvaardigen is gelijk een schijnend licht, toenemende in glans tot de volle dag toe." Maar welk een waarheid, welk een eenvoudigheid, welk een welsprekendheid in deze leerredenen! Hoezeer kan men zich de indruk voorstellen, welke de nieuwe prediker op zijn toehoorders en zijn eeuw moest maken! Wij zullen slechts een gedeelte, uit het begin genomen, aanhalen.

LUTHER beklimt de kansel van Wittenberg en leest deze woorden: "Gij zult geen andere goden hebben." Daarna zich tot het volk kerende, dat het heiligdom vervult, zegt hij:
"Alle kinderen van ADAM zijn afgodendienaars, en schuldig tegen dit eerste gebod."
Ongetwijfeld verbaast deze vreemde stelling de hoorders. Er wordt bewijs gevorderd: de redenaar vervolgt: "Er zijn twee soorten van afgoderij, de een van het uit - , de andere van het inwendige.
"Die van het uitwendige, wanneer de mens hout, steen, beesten, sterren aanbidt.
"Die van het inwendige, wanneer de mens, de kastijding vrezende, of zijn rust zoekende, wel geen eer bewijst aan het schepsel maar het innerlijk lief heeft en daarop zijn vertrouwen stelt...
"Welke godsdienst is deze? Gij buigt de knieën niet voor de rijkdommen en de eer, maar gij wijdt hun uw hart, het edelste deel van u zelf, toe...Ach! gij aanbidt God met het lichaam, en met de geest het schepsel.
"Deze afgoderij heerst in ieder mens, tot zo lang als hij er genadig van wordt genezen, door het geloof wat in JEZUS CHRISTUS is.
"En hoe wordt die genezing voltooid?
"Hoort het. Het geloof in CHRISTUS beneemt u alle vertrouwen op uw wijsheid, op uw gerechtigheid, op uw kracht; het leert u, dat, indien CHRISTUS voor u niet gestorven ware en u zo niet hadde behouden, gij noch enig ander schepsel het zoudt hebben kunnen doen. Dan leert gij al die dingen, welke u nutteloos bleven, verachten.
"Er blijft u niets anders over dan JEZUS, JEZUS alleen, JEZUS volkomen genoegzaam voor uw ziel. Niets meer van enig schepsel verwachtende, hebt gij niet anders dan CHRISTUS, van Wie gij alles verwacht, en Die gij boven alles bemint.
"Maar JEZUS is de enige, de waarachtige God. Wanneer gij Hem tot God hebt, hebt gij geen andere goden meer." Aldus wijst LUTHER aan hoe de ziel teruggebracht wordt tot God, haar hoogste goed, door het Evangelie, volgens dit woord van CHRISTUS: "Ik ben de weg: niemand komt tot de Vader dan door mij."

De man die dus tot zijn eeuw spreekt wil niet slechts enige misbruiken vernietigen, hij wil vooral de ware godsdienst invoeren. Zijn werk is niet alleen ontkennend (negatief), het is in de eerste plaats stellig (positief).
LUTHER wendt vervolgens zijn rede tegen de bijgelovigheden, welke toen de Christenheid vervulde, de wonderen en geheimzinnige tekenen, de onderhouding van zekere dagen en maanden, de beschermgeesten, de geestverschijningen, de invloed van de sterren, de toverijen, de gedaante - veranderingen, de nachtmerries en

nachtduivels, het beschermrecht van de heiligen, enz., enz., enz.; hij viel deze afgoden de één na de ander aan, en wierp met kracht deze valse goden neer.

Academisch onderwijs.

Maar het was bovenal aan de hogeschool, voor die verlichte en naar waarheid dorstende jongelingschap, dat LUTHER al de schatten van Gods Woord ontdekte. "Hij verklaarde op zulk een wijze de Schriften," zegt zijn beroemde vriend MELANCHTON, "dat het, volgens het oordeel van alle vrome en verlichte lieden, was alsof er na een lange en stikdonkere nacht een nieuwe dageraad aanbrak over de leer. Hij wees het onderscheid aan, dat tussen de wet en het Evangelie bestaat. Hij weerleide deze te dier tijd in de kerken en scholen heersende dwaling, dat de mensen door hun eigen werken de vergeving van de zonden verdienen, en door eeen uitwendige tucht voor God gerechtvaardigd worden. Hij voerde zo de harten van de mensen terug tot de Zoon van God. Gelijk JOHANNES *de Doper*, wees hij op het Lam Gods, dat de zonden van de wereld heeft gedragen; hij deed bevatten dat de zonde uit genade, om Gods Zoons wille, vergeven zijn, en dat de mens die weldaad erlangt door het geloof. Hij veranderde niets in de kerkplechtigheden. De gevestigde tucht daarentegen had bij zijn orde geen getrouwer onderhouder en verdediger. Maar hij bevlijtigde zich al meer en meer, om aan allen die grote en gewichtige leerstukken van de bekering, de vergeving van de zonden, het geloof en de wezenlijke troost, welke in het kruis wordt gevonden, te doen verstaan. De vrome zielen werden aangedaan en getroffen door de zachtheid dier leer; de geleerden ontvingen deze met vreugde. Men zoude gezegd hebben, dat CHRISTUS, de Apostelen en de Profeten uit de duisternis en uit een onreine kerker te voorschijn traden."

Uitwerking van Luther's onderwijzingen.

De vastheid, waarmee LUTHER op de heilige Schrift steunde, zette zijn onderwijs groot gezag bij. Maar andere omstandigheden gaven hem nog meerder kracht. Bij hem beantwoordde de levenswandel aan de woorden. Men wist dat deze leerredenen geen werk van de lippen waren. Zij kwamen voort uit het hart, en werden in al zijn werken in beoefening gebracht. En toen naderhand de Hervorming doorbrak, werden vele invloedhebbende lieden, die met grote smart de verwoestingen van de Kerk aanschouwden, door de heiligheid van de zeden des Hervormers en de luister van zijn verstand ten voordele gewonnen, zodat zij zich niet alleen niet tegen hem aankanten, maar ook de leer, van welke zijn werken getuigenis gaven, omhelsden. Ziedaar wat degenen die LUTHER kenden, en in het bijzonder de wijste man van zijn eeuw, MELANCHTON, zeggen. Haat en vooroordelen alleen hebben van zijn uitspattingen durven spreken. Wittenberg was door die prediking van de geloofs veranderd. Die stad was het brandpunt geworden van een licht, dat weldra Duitsland moest verlichten, en zich over de gehele Kerk verspreide.

De monnik Spenlein.

LUTHER, met een aandoenlijk en teder hart bedeeld, wenste degenen die hij beminde in bezit van dat licht te zien, wat hem op de paden van de vrede had geleid. Hij bediende zich van alle gelegenheden die hij als hoogleraar, als prediker, als monnik had, evenals van zijn uitgebreide briefwisseling, om zijn schat aan anderen mee te delen. Een van zijn oudste kloosterbroeders van Erfurt, de monnik GEORGE SPENLEIN, bevond zich toen in het klooster van Memmingen, na misschien enige tijd te Wittenberg doorgebracht te hebben. SPENLEIN had de doctor belast enige voorwerpen te verkopen, welke hij bij hem had achtergelaten, een tunica van

Brusselse zijde, een boekwerk van een doctor van Eisenach, en een monnikskap. LUTHER kweet zich zorgvuldig van deze last. Hij had, zo als hij aan SPENLEIN berichtte in een brief van de 7de april 1516, een gulden voor de tunica, een halven gulden voor het boek, een gulden voor de monnikskap ontvangen, en het geheel aan de vader vicaris ter hand gesteld, aan wie SPENLEIN drie gulden schuldig was.

Rechtvaardiging door het geloof.

Maar LUTHER ging spoedig van deze rekening van oude monnikskleederen tot een gewichtiger onderwerp over.

"Ik wenste wel te weten," schreef hij aan broeder GEORGE, "hoe het met uw ziel gesteld is. Is zij niet vermoeid van haar eigen gerechtigheid; haakt zij niet eindelijk naar, en vertrouwt zij niet op de gerechtigheid van CHRISTUS? In onze dagen verleidt de hoogmoed velen, en bovenal degenen die zich met al hun krachten bevlijtigen rechtvaardig te zijn. De rechtvaardigheid Gods, die ons uit genade in JEZUS CHRISTUS gegeven is, niet begrijpende, willen zij voor God bestaan door hun verdiensten. Maar dit kan niet. Toen gij onder ons verkeerde waart gij in deze dwaling, en ik was er ook in. Ik bestrijd deze nog onophoudelijk, en heb nooit geheel gezegepraald.

"o Mijn waarde broeder! leer CHRISTUS kennen, en CHRISTUS gekruist. Leer Hem te zingen een nieuw lied, aan u zelf te wanhopen, en tot Hem te zeggen: - Gij, o Heere JEZUS! zijt mijn gerechtigheid, en ik ben Uw zonde. Gij hebt het mijne genomen, en Gij hebt mij het Uwe gegeven. Wat Gij niet waart, zijt Gij geworden, opdat ik zou worde hetgene ik niet was! - Zijt op uw hoede, o mijn waarde GEORGE! van niet naar zulk een reinheid te staan, dat gij u niet meer als een zondaar zoudt willen erkennen. Want CHRISTUS woont alleen bij de zondaren. Hij is van de hemel neergedaald, waar Hij bij de rechtvaardigen woonde, om ook bij de zondaren te wonen. Overdenk zorgvuldig die liefde van CHRISTUS, en gij zult er de onuitsprekelijke troost van smaken. Indien onze werken en onze kommer ons de rust van het geweten kon geven, waartoe zou CHRISTUS gestorven zijn? Gij zult geen vrede vinden dan in Hem, wanhopende aan u en uw werken, en lerende met welke liefde Hij u de armen opent, terwijl Hij al uw zonden op zich neemt, en u al zijn gerechtigheid schenkt."

Zo werd door LUTHER met kracht en klaarheid die veelvermogende leer ontvouwd, welke reeds ten tijde van de Apostelen de wereld gered had, en die haar andermaal moest redden ten tijde van de Hervormers. Na verloop van vele eeuwen van onkunde en bijgeloof, reikte hij hier de hand toe aan de heilige PAULUS.

SPENLEIN was het niet alleen, die hij omtrent deze grondleer trachtte te onderrichten. De weinige waarheid, die hij te die aanzien in de schriften van ERASMUS vond, verontrustte hem. Het kwam er hier op aan een man te verlichten, wiens gezag zo groot, en wiens verstand zozeer te bewonderen was. Maar hoe het aangelegd? Zijn vriend aan het hof, de kapellaan van de keurvorst, is in achting bij ERASMUS, en LUTHER schrijft hem de volgende brief:

"Mijn waarde SPALATIJN! Wat mij in ERASMUS, die man van zo grote geleerdheid, mishaagt, is dat hij door de rechtvaardigheid van de werken of van de wet, waarvan de Apostel spreekt, de vervulling van de ceremoniële wet verstaat. De rechtvaardiging van de wet, bestaat niet alleen in de ceremoniën, maar in al de werken van de wet van de tien geboden. Wanneer die werken buiten het geloof in CHRISTUS volbracht worden, kunnen zij, het is waar, FABRICIUSSEN, REGULUSSEN, en andere in het oog van de wereld volkomen rechtschapene mannen teweegbrengen; maar zij verdienen evenmin de naam van *rechtvaardigheid*, als de vrucht van een

mispelboom die van *vijg* verdient. Want wij worden niet rechtvaardig, gelijk ARISTOTELES beweert, door werken van rechtvaardigheid te doen; maar wanneer wij rechtvaardig zijn geworden, doen wij zodanige werken. Eerst moet de persoon veranderd worden, vervolgens de werken. ABEL was eerst aangenaam aan God, en daarna zijn offer." LUTHER vervolgt: "Ik bid u, volbreng de plicht van een vriend en Christen, door deze dingen aan ERASMUS te kennen te geven." Deze brief is gedagtekend: "In haast, uit ons klooster, de 19de oktober 1516."
Deze stelt de onderhandelingen van LUTHER met ERASMUS in het ware daglicht, en toont welk een oprecht belang hij stelde in wat hij wezenlijk nuttig achtte te zijn voor die beroemde schrijver. De tegenkanting van ERASMUS aan de waarheid noodzaakte hem ongetwijfeld naderhand hem openlijk te bestrijden; maar hij deed dat niet dan na alle middelen te hebben beproefd welke de liefde kon ingeven, om zijn tegenstander te verlichten. Men hoorde dan eindelijk zo duidelijke als diepzinnige denkbeelden over de natuur van het goede ontwikkelen. Men verkondigde dit grondbeginsel, dat wat de wezenlijke deugdelijkheid van een werk uitmaakt, niet de uitwendige vorm, maar de geest is waarin het wordt verricht. Het was de doodsteek toegebracht aan al de bijgelovige instellingen, welke sinds eeuwen de Kerk verstikten, en de Christelijke deugden beletteden er te tieren en te bloeien.

Erasmus.
"Ik lees ERASMUS," schreef LUTHER nog daarenboven, "maar hij verliest van dag tot dag bij mij zijn vertrouwen. Ik zie hem graag met zoveel kennis en bondigheid de priesters en monniken wegens hun vadzige onkunde hekelen; maar ik vrees dat hij geen grote diensten aan de leer van CHRISTUS bewijst. Het menselijke gaat hem meer ter harte dan het Goddelijke. Wij leven in gevaarlijke tijden. Men is geen goed en oordeelkundig Christen omdat men Grieks en Hebreeuws verstaat. HIERONYMUS, die vijf talen kende, is beneden AUGUSTINUS, die er slechts één verstond; hoewel ERASMUS het tegendeel denkt. Ik verberg met de meeste zorgvuldigheid mijn gevoelen ten opzichte van ERASMUS, uit vrees van iets aan zijn tegenstanders gewonnen te zullen geven. De Heer zal hem misschien het verstand geven te Zijner tijd."

De werken.
Het onvermogen van de mensen, de almacht Gods, dit waren de twee waarheden welke LUTHER wilde herstellen. Het is een treurige godsdienst en een treurige wijsbegeerte, welke de mens naar zijn natuurlijke krachten verwijzen. De eeuwen hebben die zo hoog geroemde krachten beproefd; en terwijl de mens uit zichzelf tot een bewonderenswaardige hoogte is geklommen in wat zijn aards bestaan betreft, heeft hij nooit de nevelen kunnen verdrijven, welke de kennis van de ware God voor zijn geest verbergen, noch een enkele neiging van zijn hart veranderen. De hoogste trap van wijsheid, welke leergierige verstanden of gemoederen, die van begeerte naar volmaking branden, bereikt hebben, is geweest aan zichzelf te wanhopen. Het is dan een milde, vertroostende en hoogstwaarachtige leer, welke ons ons onvermogen ontdekt, om ons een kracht Gods bekend te maken, waardoor wij alle dingen kunnen. Zij is groot, die Hervorming, welke op aarde de ere des hemels herstelt, en die onder de mensen de rechten van de machtige God verdedigt.

Doch niemand kende beter dan LUTHER de innige en onverbreekbare band, die het onverdiende heil van God en de vrije werken van de mens verenigt. Niemand toonde beter aan dan hij, dat de mens daarom alleen veel aan zijn broeders kan geven, omdat

hij alles van CHRISTUS ontvangt. Hij stelde altijd die twee handelingen, van God en de mens, in hetzelfde tafereel voor. Na aan broeder SPENLEIN ontvouwd te hebben welke de zaligmakende gerechtigheid is, vervolgt hij aldus: "Indien gij dit vastelijk gelooft, gelijk het u betaamt, (want vervloekt is een ieder die het niet gelooft,) bejegen uw nog onkundige en dwalende broeders, gelijk JEZUS CHRISTUS ook u bejegend heeft. Verdraag hen met geduld; maak van hun zonden uw eigen; en indien gij iets goeds hebt, deel het hun mee. Neem elkaar aan, zegt de Apostel, gelijk ook CHRISTUS ons aangenomen heeft tot heerlijkheid Gods. Het is eeen betreurenswaardige rechtvaardigheid, welke anderen niet wil verdragen, omdat zij hen slecht vindt, en welke alleen denkt om de eenzaamheid van de woestijn te zoeken, in plaats van hun door geduld, gebed en voorbeeld wèl te doen. Indien gij de "lelie en roos van CHRISTUS" zijt, weet dat uw verblijf onder de doornen is. Zijt slechts op uw hoede dat gij door uw ongeduld, uw vermetele oordeelvellingen en uw verborgen hoogmoed, niet zelf een doorn wordt. CHRISTUS heerst te midden van Zijn vijanden. Indien Hij alleen onder de goeden had willen leven, en alleen sterven voor degenen die Hem lief hadden, voor wie, vraag ik u, zou Hij gestorven zijn, en in wier midden zou Hij geleefd hebben?"

Het is treffend te zien, hoe LUTHER zelf die voorschriften van liefde in beoefening bracht. Een Augustijner monnik van Erfurt, GEORGE LEIFFER, stond aan vele beproevingen ten doel. LUTHER vernam het, en acht dagen na het schrijven van de brief aan SPENLEIN schreef hij hem met mededogen:
"Ik verneem dat gij door vele stormen geschokt wordt, en dat uw gemoed door de baren ginds en herwaarts wordt gedreven...Het kruis van CHRISTUS is over de gehele aarde verdeeld, en een ieder krijgt daarvan zijn deel. Verwerp gij dan dat niet, wat u is te beurt gevallen. Ontvang het veeleer als een heilige reliquie, niet in een gouden of zilveren vaas, maar, wat hoger is te waarderen, in een gouden hart, in een hart vol van zachtmoedigheid. Indien het hout van het kruis door het bloed en vlees van CHRISTUS zozeer is geheiligd geworden, dat wij het als het eerwaardigste overblijfsel beschouwen, hoeveel temeer moeten de smaad, de vervolging, het lijden, de haat van de mensen voor ons heilige relikwiën zijn, niet alleen omdat CHRISTUS deze in het vlees gevoeld heeft, maar omdat zij door Zijn onmetelijke liefde omhelsd, gekust, gezegend zijn geworden."
Het onderwijs van LUTHER droeg vruchten. Vele van zijn leerlingen gevoelden zich reeds gedrongen om openlijk de waarheden te belijden, welke de lessen van de meester hun hadden geopenbaard. Onder zijn toehoorders bevond zich een jong geleerde, BERNARD VAN FELDKIRCHEN, hoogleraar aan de universiteit in de fysica van ARISTOTELES, en die vijf jaren later de eerste was van al de Evangelische kerkelijken om in het huwelijk te treden.

Eerste stellingen, 1516.
LUTHER begeerde dat FELDKIRCHEN, onder zijn voorzitting, enige stellingen zou verdedigen, waarin zijn beginselen werden opengelegd. De door LUTHER beledene gevoelens werden dus opnieuw openbaar. De redetwist had in het jaar 1516 plaats.
Hier werd, gelijk LUTHER zelf zich uitdrukt, zijn eerste aanval tegen het rijk van de Sophisten en tegen het Pausdom begonnen. Hoe zwak die aanval ook was, hij kostte hem veel vrees. "Ik laat deze stellingen drukken," zei hij vele jaren later, toen hij ze onder zijn werken in het licht gaf, "hoofdzakelijk opdat de grootheid van mijn zaak en de goede uitslag, waarmee God deze bekroond heeft, mij niet hoogmoedig zouden maken. Want zij tonen ten volle mijn schande, dat is te zeggen, de zwakheid en

onkunde, de vrees en angst, waarmee ik die worstelstrijd begon. Ik stond alleen; ik had mij onvoorzichtig in deze zaak gewikkeld. Niet kunnende terugtreden, stemde ik de paus vele gewichtige punten toe, en bewees hem zelfs grote eer.
"De oude mens is ijdelheid van de ijdelheden; hij is geheel ijdelheid; en maakt andere schepselen ijdel, hoe goed zij ook wezen mogen."
"De oude mens wordt het vlees genoemd, niet alleen omdat hij door de begeerlijkheid van de zinnen bestuurd word, maar ook omdat hij (zelfs wanneer hij rein, voorzichtig en rechtvaardig was) niet wedergeboren is uit God door de Geest."
"Een mens, die buiten de Goddelijke genade leeft, kan de wet Gods niet onderhouden, noch geheel of ten dele zich geschikt maken om de genade te ontvangen; maar hij blijft noodzakelijk onder de zonde."
"De menselijke wil zonder de genade is niet vrij, maar is slaaf, en hij is dat uit eigen verkiezing."
"JEZUS CHRISTUS, onze kracht, onze gerechtigheid, Hij die harten en nieren proeft, is alleen de beoordelaar en rechter van onze verdiensten."
"Daar voor degenen die gelooft alles mogelijk is door CHRISTUS, is het bijgelovigheid, elders, hetzij bij de menselijke wil of bij de heiligen, enige hulp te zoeken."
*Deze redetwist maakte groot gerucht, en men heeft dezelve als het **begin** van de **Hervorming** aangemerkt.*

Bezoek van de kloosters.
Het ogenblik naderde dat die Hervorming stond door te breken. God spoedde zich om het werktuig toe te rusten, waarvan Hij zich wilde bedienen. De keurvorst te Wittenberg een nieuwe kerk gesticht hebbende, waaraan hij de naam van Allerheiligenkerk gaf, zond hij STAUPITZ naar de Nederlanden om er de relikwiën te verzamelen, waarmee hij de nieuwe tempel wilde versieren. De vicaris - generaal belastte LUTHER om gedurende zijn afwezendheid zijn plaats te vervullen, en in het bijzonder veertig kloosters van Meissen en Thuringen te bezoeken.

Dresden.
LUTHER begaf zich eerst naar Grimma en van daar naar Dresden. Overal bevlijtigde hij zich om de waarheden, welke hij had leren kennen, in te voeren, en de leden van zijn orde te verlichten. - "Hecht u niet aan ARISTOTELES of aan andere leraren van een bedorvene wijsbegeerte," zei hij tot de monniken, "maar leest onophoudelijk Gods Woord. Zoek uw heil niet in uw krachten en goede werken, maar in de verdiensten van CHRISTUS en in de Goddelijke genade."
Een Augustijner monnik van Dresden was uit zijn klooster gevlucht, en bevond zich te Mentz, waar de prior van de Augustijners hem aangenomen had. LUTHER schreef aan die prior *(1 mei 1516)*, om van hem dit verloren schaap terug te vragen, en voegde deze woorden vol waarheid en liefde er bij: "Ik weet, ik weet, dat het nodig is dat er ergernissen komen. Het is geen wonder dat de mens valt; maar het is een wonder dat de mens zich weer opricht en staande blijft. PETRUS viel, opdat hij zou weten dat hij een mens was. Men ziet heden nog de cederen van de Libanon vallen. De engelen zelfs, (wat alle verbeelding te boven gaat,) zijn gevallen in de hemel, en ADAM in het paradijs. Waarom zich dan verwonderd, zo een riet bewogen wordt door de wervelwind, en zo een rokend lemmet wordt uitgeblust?"

Erfurt.

Van Dresden begaf LUTHER zich naar Erfurt, en verscheen, om de betrekking van vicaris - generaal uit te oefenen, weer in hetzelfde klooster, waar hij, elf jaren tevoren, het uurwerk opgewonden, de poort geopend en de kerk geveegd had. Hij stelde zijn vriend, de baccalaureus JOHANNES LANGE, een geleerd en vroom, maar gestreng man, tot prior van het klooster aan; ook vermaande hij hem tot vriendelijkheid en geduld. "Wapen u," schreef hij hem kort daarna, "met een geest van zachtmoedigheid jegens de prior van Neurenberg: dit betaamt, omdat de prior een scherpe en bittere geest bezit. Bitterheid wordt niet door bitterheid, dat is, de Duivel wordt niet door de Duivel verjaagd; maar het lieftallige verdrijft het bittere, dat is, Gods vinger verjaagt de boze geesten." Men moet het mogelijk betreuren, dat LUTHER bij onderscheidene gelegenheden zich die voortreffelijke raad niet heeft te binnen gebracht.

De prior Tornator.

Te Neustadt aan de Orla vond men niets dan verdeeldheden. Oproerigheden en twisten heersten in het klooster. Al de monniken waren in oorlog met hun prior. Zij besprongen LUTHER met hun klachten. De prior, MICHIEL DRESSEL, (*Draaijer*,) of TORNATOR, gelijk LUTHER, door overbrenging van zijn naam in het Latijn, hem noemde, leide van zijn kant aan de doctor al zijn angsten bloot. - "Vrede! vrede!" riep hij uit. - "Gij zoekt de vrede," antwoordde LUTHER; maar gij zoekt de vrede van de wereld en niet die van CHRISTUS. Weet gij dan niet dat onze God Zijn vrede te midden van de oorlog geplaatst heeft? Niet hij die door niemand verontrust wordt heeft de vrede. Maar hij die, door alle mensen en al de dingen van deze levens gekweld, alles stil en met vreugde verdraagt, die bezit de ware vrede. Gij zegt met Israël: vrede! vrede! en er is geen vrede. Zeg veel liever met CHRISTUS: het kruis! het kruis! en er zal geen kruis wezen. Want het kruis houdt op kruis te zijn, van het ogenblik af dat men goedwillig zegt: O gezegend kruis! er is geen hout dat het uwe gelijkt." Te Wittenberg teruggekomen en een einde aan de verdeeldheden willende maken, gaf LUTHER aan de monniken verlof een andere prior te kiezen.

Gevolgen van Luther's reis.

LUTHER was na een afwezendheid van zes weken te Wittenberg teruggekeerd. Hij was bedroefd over al wat hij gezien had; maar deze reis deed hem de Kerk en de wereld beter kennen, gaf hem meer zekerheid in zijn betrekkingen met de mensen, en bood hem veelvuldige gelegenheden aan om die grondwaarheid in te voeren, dat "de heilige Schrift alleen ons de weg aanwijst naar de hemel." Er is geen twijfel of een overvloedig zaad werd gedurende de reis van de Hervormer in de verschillende Augustijner kloosters gestrooid. De monnikorden, die lange tijd de steun van Rome geweest waren, deden mogelijk meer voor dan tegen de Hervorming. Dit is vooral van de Augustijner orde waar. Bijna alle Godvruchtige mensen, van een vrije en verheven geest, die zich in de kloosters bevonden, wendden zich naar het Evangelie. Een nieuw en weldadig bloed stroomde weldra in die orden, welke als het ware de slagaderen van de Catholieke Christenheid in Duitsland waren. Men wist in de wereld nog niets van de nieuwe begrippen van de Augustijner van Wittenberg, toen deze reeds het hoofdonderwerp van de gesprekken in de kapittels en kloosters uitmaakten. Meer dan één klooster was zo een kweekschool van hervormers. Op het ogenblik dat de grote aanval begonnen werd, kwamen Godvruchtige en dappere mannen uit hun schuilhoeken te voorschijn, die de eenzaamheid van het kloosterleven voor de werkzame loopbaan van bedienaars van Gods Woord verlieten.

Reeds op deze bezoekreis van het jaar 1516 deed LUTHER door zijn woorden vele slapende gemoederen ontwaken. Daarom heeft men dit jaar "de morgenster van de Evangelische dag" genoemd.

Luther's werkzaamheden.
LUTHER begaf zich weer, bij zijn terugkomst te Wittenberg, aan zijn gewone bezigheden. Hij was op dit tijdstip met werk overladen: het was niet genoeg hoogleraar, prediker, biechtvader te zijn, hij was nog daarenboven met een grote menigte tijdelijke werkzaamheden, rakende zijn orde en zijn klooster, belast. "Ik heb," schreef hij, "bijna onophoudelijk twee geheimschrijvers van node: want ik doe de gehele dag bijna niets anders dan brieven schrijven. Ik ben prediker van het klooster, spreker aan tafel, herder en leraar van de parochie, bestuurder van de studiën, vicaris van de prior (dat is elfmaal prior!) opzichter van de vijvers van Litzkau, advokaat van de herbergen van Herzberg bij Turgau, lezer van de heilige PAULUS, uitlegger van de Psalmen...Ik heb zelden de tijd van mijn getijden op te zeggen en te zingen; om daarenboven niet te spreken van de strijd met het vlees en bloed, met de Duivel en de wereld.... Zie, welk een ledig zittend mens ik ben!"

Pest.
Omstreeks deze tijd vertoonde zich de pest te Wittenberg, Een groot gedeelte van de studenten en leraars verliet de stad. LUTHER bleef. "Ik weet niet," schreef hij aan zijn vriend te Erfurt, of de pest mij vergunnen zal de brief aan de Galaten te eindigen. Snel voortgaande, richt zij vooral onder het jonge geslacht grote verwoestingen aan. Gij raadt mij te vluchten. Waar zou ik heen vluchten? Ik hoop dat de wereld niet zal vergaan wanneer broeder MARTIJN valt. Indien de pest voortgang maakt zal ik de broeders naar alle kanten verspreiden; maar ik, ik ben hier geplaatst; de gehoorzaamheid laat mij niet toe te vluchten, vóórdat Hij die mij geroepen heeft mij terugroept. Niet dat ik de dood niet vrees, (want ik ben de Apostel PAULUS niet, ik ben slechts zijn uitlegger;) maar ik hoop dat de Heer mij van de vrees zal verlossen." Ziedaar de standvastigheid van de doctor van Wittenberg! Hij, die de pest geen trede kan doen teruggaan, zou hij voor Rome wijken? zou hij voor het schavot terugdeinzen?

Luther's betrekking tot de keurvorst.
Dezelfde moed, welke LUTHER in het aanzien van de vreselijkste onheilen bewees, betoonde hij voor de machtigen van de aarde. De keurvorst was over de vicaris - generaal zeer tevreden. Deze had in de Nederlanden een goede verzameling van relikwiën opgedaan. LUTHER doet er verslag van aan SPALATIJN. Het is iets bijzonders dat die zaak van de relikwiën behandeld wordt op het ogenblik dat de Hervorming een aanvang staat te nemen. Waarlijk, de Hervormers wisten het weinig, waartoe zij eens geroepen zouden worden. Een bisdom scheen de keurvorst toe alleen een waardige beloning voor de vicaris - generaal te zijn. LUTHER, aan wie SPALATIJN hierover schreef, keurde dit denkbeeld sterk af. "De liefde verbant het oordeel, gelijk CHRYSOSTOMUS zegt," antwoordde hij. "Er zijn vele zaken die uw vorst behagen, en welke nochtans Gode mishagen. Ik ontken niet dat hij bedreven is in de dingen van deze wereld; maar in wat God en het heil van de zielen betreft, houd ik hem voor zevenmaal blind, evenals PFEFFINGER, zijn raadsman. Ik zeg dit niet achter de rug als een lasteraar: verberg het hun niet, want ik ben zelf bereid het hun bij iedere gelegenheid in het aangezicht te zeggen." Waarom wilt gij," vervolgt hij, "die

man (STAUPITZ) met al de dwarlwinden en stormen van de bisschoppelijke zorgen omringen?"
De keurvorst nam de rondborstigheid van LUTHER niet euvel op. "De vorst," schreef SPALATIJN hem, "spreekt dikwijls en met veel achting van u." FREDERIK zond de monnik zeer schoon laken om er een kleed van te laten maken. "Het zou te schoon zijn," zei LUTHER, "indien het niet een vorstelijk geschenk was. Ik ben niet waardig dat enig mens, veel minder nog een vorst en zulk een groot vorst, van mij gedenkt. Diegenen bewijzen mij de meeste dienst, die het meeste kwaad van mij denken. Bedank onze vorst voor zijn gunst; maar weet dat ik noch van u noch van enig mens wil geprezen worden, omdat alle mensen - lof ijdel, maar de lof die van God komt alleen van waarde is."
De voortreffelijke kapellaan wilde zich niet bij zijn bedieningen aan het hof bepalen. Hij wenste nuttig te zijn voor het volk; maar gelijk velen te allen tijde, wilde hij dit zonder de gemoederen te kwetsen, zonder iemand te verbitteren, door zich de algemene toegenegenheid te verwerven. "Wijs mij," schreef hij aan LUTHER, "enig geschrift aan om het in de gewone taal over te zetten, maar een geschrift dat algemeen bevalt en tegelijkertijd nuttig is." - "Aangenaam en nuttig!" antwoordde LUTHER, "dit verzoek gaat mijn krachten te boven. Hoe beter de zaken zijn, hoe minder zij bevallen. Is er iets heilzamer dan CHRISTUS? En nochtans is Hij voor de meesten een reuk des doods. Gij zult mij antwoorden, dat gij alleen nuttig wilt zijn voor degenen die het goede beminnen. Doe dan slechts de stem van CHRISTUS horen: gij zult aangenaam en nuttig zijn, twijfel er niet aan, maar voor een zeer gering getal; want er worden weinig schapen gevonden in dit land van de wolven"
LUTHER prees intussen zijn vriend de leerredenen van de Dominicaner TAULER aan. "Ik heb," zei hij, "noch in het Latijn, noch in onze taal ooit een gezonder en meer met het Evangelie overeenstemmende Godgeleerdheid gevonden. Smaak dan en zie hoe liefelijk de Heer is, maar dan moet gij eerst gesmaakt en gezien hebben hoe bitter alles is wat wij zijn."

Hertog George.

Het was in de loop van het jaar 1517 dat LUTHER met de hertog GEORGE van Saksen in betrekking kwam. Het huis van Saksen had toen twee hoofden. Twee vorsten, ERNEST en ALBERT, in hun jeugd met geweld door KUNZ VAN KAUFUNGEN uit het kasteel van Altenberg weggevoerd, waren, door het verdrag van Leipzig, de grondleggers geworden van de twee huizen die nog hun naam dragen. De keurvorst FREDERIK, zoon van ERNEST, was, op het tijdstip van welke geschiedenis wij beschrijven, het hoofd van de Ernestijnsche tak; en zijn neef, de hertog GEORGE, was dat van de Albertijnschen. Dresden en Leipzig bevonden zich in de staten van de hertog, en hij hield zijn hof in de eerste van die steden. Zijn moeder, SIDONIA, was de dochter van de koning van Bohemen, GEORGE PODIEBRAD. De langdurige worsteling, welke Bohemen sinds de tijden van JOHANNES HUSS met Rome had volgehouden, had op de vorst van Saksen enige invloed gehad. Dikwijls had hij zich begerig getoond naar een hervorming. "Hij heeft het aan de borst van zijn moeder ingezogen," zei men; "hij is van nature de geestelijkheid vijandig."
Op allerlei wijzen kwelde hij de bisschoppen, de abten, de kanunniken en de monniken; en zijn neef, de keurvorst FREDERIK, moest meer dan eens ter hunner gunst tussen beiden komen. Het scheen dat de hertog GEORGE de warmste voorstander van een hervorming moest wezen. De Godvruchtige FREDERIK daarentegen, die zich nog onlangs in het heilige graf van de sporen van GODFRIED

voorzien had, die het grote en onhandelbare zwaard van de veroveraar van Jeruzalem aangegord, en gezworen had voor de Kerk, gelijk eertijds de dappere ridder, te zullen strijden, scheen de ijverigste kampvechter van Rome te moeten zijn. Maar wanneer ‘t het Evangelie geldt, worden al de vooruitzichten van de menselijke wijsheid dikwijls teleurgesteld. Het tegendeel gebeurde. De hertog zou vermaak geschept hebben om de Kerk en de dienaren van de Kerk te vernederen, om bisschoppen, wier vorstelijke stoet de zijnen ver overtrof, te verootmoedigen; maar in zijn hart de Evangelieleer, die hem moest vernederen, te ontvangen, zichzelf te erkennen als zondaar, strafwaardig, niet kunnende behouden worden dan alleen door genade, dit was een geheel andere zaak. Hij zou graag anderen hebben hervormd, maar hij bekommerde zich niet om zichzelf te hervormen. Mogelijk zou hij de hand aan het werk geslagen hebben om de bisschop van Mentz te dwingen zich met een enkel bisdom tevreden te houden, en niet meer dan veertien paarden in zijn stallen te hebben, gelijk hij dat meer dan eens zei; maar toen hij een ander dan zichzelf als Hervormer zag optreden; toen hij een eenvoudige monnik dit werk zag ondernemen, en de Reformatie in talrijke aanhangers uit de volksklasse toenemen, werd de hoogmoedige kleinzoon van de koning van de Hussiten de hevigste tegenstander van de Hervorming, waarvan hij zich een voorstander betoond had.
In de maand juli van het jaar 1517 verlangde hertog GEORGE van STAUPITZ, dat hij hem een geleerde en welsprekende prediker zou zenden. Deze zond LUTHER, hem aanbevelende als een man van grote geleerdheid en onbesproken gedrag. De vorst nodigde hem, te Dresden, in de kapel van het kasteel, op de dag van JACOBUS de oude te prediken.

Luther voor het hof.

Zodra die dag gekomen was, begaf zich de hertog met zijn hof naar de kapel, om de prediker van Wittenberg te horen. LUTHER nam met blijdschap de gelegenheid waar, om voor zulk een vergadering van de waarheid getuigenis te geven. Hij nam tot tekst het Evangelie van de dag: "Toen kwam de moeder van de zonen van ZEBEDEUS tot hem met haar zonen, enz." Mat 20:20 - 23. Hij predikte over de onzinnige begeerten en beden van de mensen, daarna sprak hij met kracht over de zekerheid van de behoud. Hij grondde deze hierop, dat degenen die Gods Woord gelovig horen de ware discipelen van CHRISTUS zijn, tot het eeuwige leven verkoren. Vervolgens handelde hij over de verkiezing uit genade; hij toonde aan dat deze leer, wanneer men deze in verband met het werk van CHRISTUS beschouwt, een grote kracht bezit om de angsten van het geweten te verdrijven, zodat de mensen, in plaats van op het gezicht van hun onwaardigheid ver van de heiligen God te vluchten, met zachtheid ertoe gebracht worden om bij Hem hun toevlucht te zoeken. Eindelijk verhaalde hij een gelijkenis van drie maagden, waaruit hij stichtelijke leringen trok.
Het woord van de waarheid maakte een diepe indruk op de hoorders. Twee onder hen scheen vooral een bijzondere aandacht op de leerredenen van de Wittenbergse monnik te hebben. De eerste was een dame van een eerbiedwekkend voorkomen, welke zich in de banken van het hof bevond, en op wier gelaat men een diepe ontroering had kunnen lezen. Zij heette mevrouw DE LA SALE en was grootmeesteres van de hertogin. De tweede was een licentiaat in het kerkelijk recht, ‘s hertogs geheimschrijver en raadsman, met name HIERONYMUS EMSER. EMSER was met talenten en uitgebreide kundigheden begaafd. Een hoveling en doorslepen staatkundige zijnde, zou hij de twee tegenovergestelde partijen te gelijk hebben willen bevredigen: te Rome voor een verdediger van het Pausdom doorgaan, en tegelijkertijd in Duitsland schitteren onder de geleerde van zijn eeuw. Maar onder deze doorslepen

geest verborg zich een driftig karakter. Het was in de kapel van het kasteel van Dresden, dat LUTHER en EMSER, die later meermalen met elkaar in het strijdperk moesten komen, elkaar voor de eerste maal ontmoetten.

Het middagmaal aan het hof.

Het uur van het middagmaal sloeg voor het kasteel, en weldra waren de hertogelijke familie en de onderscheidene personen van het hof aan tafel verenigd. Het gesprek kwam natuurlijk op de prediker die zich des morgens had doen horen. "Hoe heeft u de preek bevallen?" zei de hertog tot mevrouw DE LA SALE. - "Zo ik nogmaals zulk een rede kon horen," antwoordde zij, "stierf ik in vrede." - "En ik," antwoordde GEORGE in toorn, "ik zou veel geld geven wanneer ik deze niet gehoord had; want zulke leerredenen zijn alleen goed om de lieden met zelfvertrouwen te doen zondigen."

De meester aldus zijn gevoelen hebbende doen verstaan, gaven zich de hovelingen zonder moeite aan al hun misnoegen over. Ieder maakte zijn aanmerkingen. Enigen beweerden dat LUTHER in zijn gelijkenis van de drie maagden drie hofdames op het oog had gehad; waarop groot gesnap en veel beweging ontstond. Men schertst met de drie dames, welke de monnik van Wittenberg dus, gelijk men verzekert, in het openbaar heeft ten toon gesteld. Het is een weet niet, zeiden sommigen; het is een verwaande monnik, zeiden anderen. Ieder verklaart de preek op zijn wijze, en doet de prediker zeggen al wat hem behaagt. De waarheid was te midden van een hof gevallen, weinig bereid om deze te ontvangen. Ieder hoonde deze naar welgevallen. Maar terwijl zo het Woord van God voor velen een steen des aanstoots was, was het voor de grootmeesteres een oorzaak van bemoediging. Haar wensen werden vervuld. Een maand daarna werd zij ziek: zij omhelsde met vertrouwen de genade van de Verlosser, en stierf met blijdschap.

Wat de hertog betreft, het was mogelijk niet tevergeefs dat hij van de waarheid getuigenis hoorde geven. Hoedanig ook gedurende zijn leven zijn tegenkanting aan de Hervorming geweest zij, men weet dat hij bij zijn sterven verklaarde in niets anders dan in de verdiensten van CHRISTUS zijn hoop te stellen.

De avondstond bij Emser.

Het was natuurlijk dat EMSER in naam van zijn meester LUTHER ere aandeed. Hij nodigde hem op het avondmaal. LUTHER wees het van de hand; maar EMSER hield aan en bewoog hem eindelijk. LUTHER dacht dat hij er zich slechts met enige vrienden zou bevinden; maar spoedig bemerkte hij dat men hem een strik had gespannen. Een meester in de vrije kunsten van Leipzig en vele Dominicaner monniken waren bij de geheimschrijver van de vorst. De meester in de vrije kunsten, vervuld met een hoge gedachte van zichzelf en met haat tegen LUTHER, sprak hem op een vriendelijke en vleiende toon aan, maar spoedig geraakte hij in vervoering, en begon uit alle macht te schreeuwen. De strijd ving aan. De twist, zegt LUTHER, liep over de beuzelingen van ARISTOTELES en de heilige THOMAS.Eindelijk daagde LUTHER de meester in de vrije kunsten uit om met al de geleerdheid van de Thomisten te bepalen, wat het was de geboden Gods te volbrengen. De meester van de vrije kunsten, in verlegenheid gebracht, toonde zich vriendelijk. "Betaal mij mijn honorarium (da pastum)," zei hij, terwijl hij de hand uitstak. Men zou gezegd hebben dat hij wilde beginnen om een les in de vormen te geven, de gasten voor zijn scholieren houdende. "Op dit dwaze antwoord," voegt de Hervormer er bij, "begonnen wij allen te lachen, en daarop verlieten wij elkaar."

Gedurende dit gesprek had een Dominicaner aan de deur geluisterd. Hij had willen binnen komen en LUTHER in het aangezicht spuwen. Hij bedwong zich echter; maar

beroemde er zich later op. EMSER, er mee ingenomen dat hij zijn gasten zag twisten, en dat hij zelf een juist midden scheen te bewaren, beijverde zich sterk om zich over de wijze waarop de avond doorgebracht was bij LUTHER te verontschuldigen. Deze keerde naar Wittenberg terug.

Vrijheid en slavernij.

Hij begaf zich weer met ijver aan het werk. Hij bereidde zes of zeven jonge Godgeleerden voor, die binnenkort een examen moesten ondergaan, ten einde de vrijheid om te onderwijzen te verkrijgen. Wat hem het meest vermaakte, was dat deze bevordering tot schande van ARISTOTELES zou strekken. "Ik zou gaarne zijn vijanden hoe eer hoe liever zien toenemen," zei hij. Te die einde bracht hij enige stellingen in het openbaar, welke onze aandacht verdienen.

De vrijheid was het gewichtig onderwerp dat hij behandelde. Hij had het reeds in de stellingen van FELDKIRCHEN aangeroerd; nu onderzocht hij het meer in de grond. Er heeft van het begin van het Christendom af tussen de leer van ‘s mensen vrijheid en die van zijn dienstbaarheid een meer of minderlevendige worstelstrijd plaats gehad. Enige Scholastieken hadden, gelijk PELAGIUS en andere leraren, geleerd dat de mens uit zichzelf de vrijheid of het vermogen bezat om God lief te hebben en het goede te doen. LUTHER ontkende deze vrijheid; niet om de mens ervan te beroven, maar om hem daarentegen deze te doen verkrijgen. De strijd over dit grote vraagstuk is dan niet, gelijk men gewoonlijk zegt, tussen de vrijheid en de slavernij: deze is tussen een vrijheid die uit de mens voortkomt, en een vrijheid die afkomstig is van God. De een, die zich de voorstanders van de vrijheid noemen, zeggen tot de mens: "Gij bezit het vermogen om het goede te doen, gij hebt geen grotere vrijheid nodig." De anderen, die men de voorstanders van de slavernij genoemd heeft, zeggen daarentegen tot hem: "De ware vrijheid ontbreekt u, en God biedt u deze in het Evangelie aan." Van de ene zijde spreekt men van vrijheid om de slavernij te verdedigen; van de andere kant spreekt men van slavernij om de vrijheid te geven: zodanig is de strijd geweest ten tijde van PAULUS, ten tijde van AUGUSTINUS, ten tijde van LUTHER. De enen, die zeggen: "Verander niets!" zijn voorvechters van de slavernij. De anderen, die zeggen: "Laat uw kluisters vallen!" zijn voorvechters van de vrijheid.

Maar men zou zich bedriegen, wanneer men de gehele Hervorming in dit bijzondere vraagstuk begrepen waande. Het is slechts één van de talrijke leerstukken welke de leraar van Wittenberg voorstond: dit is het al. Vooral zou men een verkeerd begrip maken, wanneer men meende dat de Hervorming een leer van een onvermijdelijk noodlot, een tegenkanting aan de vrijheid was. Zij was een heerlijke vrijmaking van ‘s mensen geest. De menigvuldige boeien, waarin de hiërarchie de menselijke gedachten had vastgekluisterd, verbrekende; de denkbeelden van vrijheid, van recht, van onderzoek herstellende, verloste zij haar eeuw, ons zelf, en de late nakomelingschap. En men zegge niet, dat de Hervorming de mens, wel is waar, van alle menselijke heerschappij vrijmaakte, maar hem aan de andere kant in slavernij bracht, door de oppermacht van de genade te verkondigen. Ongetwijfeld wilde zij de menselijke wil tot de Goddelijke wil terugvoeren, die aan deze geheel onderwerpen, die met deze vermengen. Doch waar is de wijsgeer die niet weet dat de volkomen gelijkvormigheid aan Gods wil de enige, de hoogste, de volmaakte vrijheid is, en dat de mens slechts dan waarlijk vrij zal zijn, wanneer de hoogste rechtvaardigheid en de eeuwige waarheid alleen in hem heersen?

Ziehier enige van de **99 stellingen**, welke LUTHER in de Kerk tegen het Pelagiaansche Rationalisme van de schoolse Godgeleerdheid opwierp:
"Het is waar dat de mens, die een kwade boom geworden is, niets dan het kwade kan willen en doen.
"Het is vals dat de aan zichzelf overgelaten wil het goede gelijk het kwade kan doen; want deze is niet vrij, maar gevangen.
"Het staat niet in de macht van ‘s mensen wil te willen of niet te willen al wat hem voorkomt.
"De mens kan van nature niet willen dat God God zij. Hij zou liever zelf God willen zijn, en wensen dat God geen God was.
"De voortreffelijke, onfeilbare, enige voorbereiding tot de genade is de eeuwige verkiezing en voorbeschikking Gods.
"Het is vals, te zeggen dat, indien de mens alles doet wat hij kan, hij de beletselen van de genade wegneemt.
"In één woord, de natuur bezit noch een zuivere rede, noch een goede wil.
"Van de zijde van de mensen is er niets dat de genade voorafgaat, of het zou het onvermogen en zelfs de weerspannigheid moeten zijn.

"Er is geen zedelijke deugd zonder hoogmoed, noch zonder droefheid, dat is: zonder zonde.
"Van het begin tot het einde zijn wij geen meesters van onze daden, maar wij zijn derzelver slaven.
"Wij worden niet rechtvaardig door het rechtvaardige te doen; maar rechtvaardig geworden zijnde, doen wij wat rechtvaardig is.
"Hij die zegt dat een Godgeleerde, die niet ervaren is in de redeneerkunde, een ketter en waaghals is, voert een gewaagde en ketterse taal.
"Er is geen vorm van redenering, (van syllogismus,) welke met Goddelijke zaken overeenstemt.
"Wanneer de vorm van de syllogismus op Goddelijke zaken kon toegepast worden, zou men het leerstuk van de heilige Drieëenheid weten, en men zoude het niet geloven.
"In één woord, ARISTOTELES is ten opzichte van de Godgeleerdheid wat de duisternis is voor het licht.
"De mens is meer de Goddelijke genade dan de wet zelf vijandig.
"Hij die buiten de Goddelijke genade leeft zondigt onophoudelijk, al is het ook dat hij geen doodslag begaat, noch steelt, noch overspel bedrijft.
"Hij zondigt; want hij volbrengt de geestelijke wet niet.
"Alleen uitwendig, en wat de daden betreft, niet te doden of overspel te begaan, dit is de rechtvaardigheid van schijnheiligen.
"De wet Gods en de wil des mensen zijn twee tegenstanders, die zonder de Goddelijke genade niet kunnen bevredigd worden.
"Wat de wet wil, wil de wil nooit, of het zoude moeten zijn dat hij uit vrees of liefde zich hield alsof hij het wilde.
"De wet is de tuchtmeester van de wil; maar deze erkent niemand als heer dan het Kind dat ons is geboren. Jesaja 9:5
"De wet doet de zonde meerder worden; want zij vertoornt de wil en stoot die terug.
"Maar de Goddelijke genade doet de rechtvaardigheid overvloediger worden door JEZUS CHRISTUS, die de wet doet beminnen.
"Alle werken van de wet schijnen goed van buiten, maar het is alles zonden van binnen.

"Wanneer de wil zich wendt tot de wet zonder de Goddelijke genade, doet hij het alleen uit eigenbelang.
"Vervloekt zijn al degenen die de werken van de wet doen.
"Welgelukzalig zijn al degenen die de werken van de Goddelijke genade doen.
"De wet, die goed is en waarin men het leven heeft, is de liefde Gods die in onze harten uitgestort is door de Heilige Geest. Ro 5:5
"De genade is niet gegeven opdat het werk zoveel temeer en zoveel te gemakkelijker geschiede, maar omdat men zonder de genade geen werk van liefde kan verrichten.
"God lief te hebben is zichzelf te haten en niets te weten buiten God."

Zo schrijft LUTHER aan God al het goede toe wat de mens kan doen. Het is niet genoeg ‘s mensen wil te verbeteren en op te sieren, zo men het dus noemen mag: er moet hem een geheel nieuwe gegeven worden. God alleen heeft dit kunnen zeggen, omdat God alleen het kan volbrengen. Ziedaar een van de grootste en belangrijkste waarheden, welke de menselijke geest kan ontdekken.

’s Mensen natuur.

Maar LUTHER, schoon het onvermogen des mensen verkondigende, viel niet in het andere uiterste. Hij zegt in de achtste stelling: "Daaruit volgt niet, dat de wil van nature slecht is, dat is dat de natuur die van het kwaad zelf is, gelijk de Manicheërs geleerd hebben." ‘s Mensen natuur was oorspronkelijk wezenlijk goed: zij is afgeweken van het goede dat God is, en geneigd tot het kwade, Nochtans blijft haar heilige en heerlijke oorsprong, en is zij door de kracht Gods bekwaam die oorsprong weer te krijgen. Het is de taak van het Christendom om haar deze terug te geven. Het Evangelie vertoont ons, wel is waar, de mens in een staat van vernedering en onvermogen, maar tussen tweederlei soort van roem en grootheid: een voorbijgegane roem, waarvan hij is afgevallen, en een toekomende roem, waartoe hij is geroepen. Dit is de waarheid: de mens weet het, en wanneer hij er slechts een weinig over nadenkt, ontdekt hij lichtelijk dat al wat men hem zegt van zijn zuiverheid, zijn vermogen, zijn roem, die hij nog zou bezitten, niets dan een leugen is waarmee men zijn hoogmoed in slaap wil wiegen.

Rationalisme.

LUTHER verzette zich in zijn stellingen niet alleen tegen de gewaande voortreffelijkheid van ‘s mensen wil, maar ook tegen het gewaande licht van zijn verstand in al wat Goddelijke zaken betreft. Inderdaad, de Scholastiek had de rede zowel als de wil opgehemeld. Deze Godgeleerdheid, gelijk enige van haar leraren ze beoefend hadden, was in de grond niet anders dan een soort van Rationalisme. De stellingen welke wij aangehaald hebben wijzen het aan. Men zou deze tegen het Rationalisme van onze dagen kunnen achten gericht te zijn. In de thesen, die het sein waren van de Hervorming, had LUTHER het op de Kerk en de volksbijgelovigheden gemunt, welke aan het Evangelie de affaten, het vagevuur en zo vele andere misbruiken hadden toegevoegd. In die welke wij nu mededelen had hij het gemunt op de School en het Rationalisme, welke van dat zelfde Evangelie de leer van Gods oppermacht, van Zijn openbaring en genade hadden afgescheiden. De Hervorming verzette zich tegen het Rationalisme vóórdat zij zich tegen het bijgeloof verzette. Zij verkondigde Gods rechten vóórdat zij de wanstaltigheden van de mens wegnam. Zij was stellig (positief) vóórdat zij ontkennend (negatief) was. Dit heeft men niet genoeg in het oog gehouden; en echter, wanneer men het niet in aanmerking neemt, kan men

niet tot een rechte waardering van die Godsdienstige omwenteling en van haar ware aard geraken.

Erfurt uitgedaagd.

Hoe het ook zij, het waren geheel nieuwe waarheden, welke LUTHER met zoveel nadruk kwam verkondigen. Het zou hem ligt gevallen zijn, deze stellingen te Wittenberg te verdedigen. Zijn invloed was daar groot. Men zou gezegd hebben dat hij zich een slagveld koos, waar hij wist dat geen strijder kon verschijnen. Door de strijd op een andere hogeschool aan te bieden zouden deze meer in ‘t openbaar komen; en door de openbaarheid werd de Hervorming daargesteld. Hij sloeg het oog op Erfurt, wier Godgeleerden zich op hem zo verbitterd hadden getoond.

Hij zond dan zijn thesen aan JOHANNES LANGE, prior van Erfurt, en schreef hem: "Mijn verwachting, welk oordeel gij over deze wonderspreuken zult vellen, is groot, gespannen, misschien al te groot, en met angstvalligheid vervuld. Ik heb grote vrees dat uw Godgeleerden als wonderspreukig en zelfs onrechtzinnig (kakodox) zullen aanmerken wat voor mij niet dan zeer rechtzinnig kan wezen. Bericht mij dan, zo spoedig gij kunt, hoe het hiermee gelegen is. Geliefe aan de Godgeleerde faculteit en aan allen bekend te maken, dat ik bereid ben tot u over te komen en deze stellingen in het openbaar te verdedigen, hetzij op de hogeschool of in het klooster. Zij moeten niet denken dat ik voornemens ben die zaken binnen ‘s monds in een afgelegen hoek te prevelen; ofschoon onze hogeschool niet zo verachtelijk is als men haar wel zou willen afschilderen." Het blijkt niet dat de uitdaging van LUTHER aangenomen is geworden. De monniken van Erfurt hielden zich tevreden met hem te doen weten dat zijn thesen hun grotelijks hadden mishaagd.

Maar hij wilde deze ook naar een ander gedeelte van Duitsland zenden. Hij sloeg daarom het oog op een man die een voorname rol speelt in de geschiedenis van de Hervorming, en die men moet leren kennen.

Eck.

Een zich onderscheidend hoogleraar, met name JOHANNES MEYER, leerde te dier tijd aan de hogeschool te Ingolstadt in Beieren. Hij was geboren te Eck, een dorp in Zwaben, en men noemde hem gewoonlijk doctor ECK. Hij was met LUTHER bevriend, die zijn talenten en kundigheden waardeerde. Hij bezat zeer veel verstand, had veel gelezen, en was met een sterk geheugen begaafd. Aan geleerdheid paarde hij welsprekendheid. Zijn gebaren en stem openbaarden de vlugheid van zijn verstand. ECK was in het zuiden van Duitsland, met betrekking tot het talent, wat LUTHER was in het noorden. Het waren de twee merkwaardigste Godgeleerden des tijds, ofschoon van zeer verschillende soort, gelijk het vervolg zal bewijzen. Ingolstadt was bijna de mededingster van Wittenberg. De roem van deze twee leraars lokte van alle kanten naar hun hogescholen een menigte studenten, die begerig waren hun lessen te horen. Hun persoonlijke hoedanigheden, niet minder dan de geleerdheid van hun onderwijs, maakten hen voor hun leerlingen dierbaar. Men heeft het karakter van ECK aangerand. Een trek uit zijn leven zal tonen dat, tenminste op dit tijdstip, zijn hart niet voor edele aandoeningen was gesloten.

Urbanus Regius.

Onder de studenten die door zijn naam naar Ingolstadt gelokt waren, bevond zich een jongeling geboren aan de oevers van een meer van de Alpen, met name URBANUS REGIUS. Hij had eerst gestudeerd aan de hogeschool te Freiburg in Brisgau. De vermaarde rechtsgeleerde ZASIUS nam hem in zijn gezin op. URBANUS begroef

zich als het ware in de boekerij van de geleerde. Hij verliet deze nacht noch dag. Door slapeloosheid gekweld, stond ZASIUS dikwijls in het midden van de nacht op, en vond Soms de student in slaap, met het hoofd op de tafel liggende, waar zijn kaars en zijn boeken op geplaatst waren. Dan nam de deftige geleerde twee zware rechtsgeleerde boekdelen, leide deze op beide schouders van zijn leerling, en verwijderde zich, wachtende dat de boeken, die URBANUS in slaap gebracht hadden, hem ook zouden doen ontwaken. ZASIUS beminde hem als zijn zoon: want hij ontdekte in hem een kostbare kiem, welke hij voorzag dat weldra in schone vruchten moest veranderen.

Zedigheid van Luther.

Te Ingolstadt gekomen, werwaarts de naam van doctor ECK hem getrokken had, woonde URBANUS aldaar zijn lessen over de wijsbegeerte bij, en verwierf hij zijn toegenegenheid. Geroepen om zelf in zijn behoeften te voorzien, zag hij zich genoodzaakt om zich met het opzicht over enige jonge edellieden te belasten. Hij moest niet alleen een wakend oog houden over hun gedrag en hun studiën, maar daarenboven zelfs voor hen boeken en kleren kopen. Deze kleedden zich smaakvol en leefden overdadig. REGIUS, in verlegenheid gebracht, smeekte de ouders hun zonen terug te ontbieden. - "Houd moed," antwoordde men hem. Zijn schulden vermeerderde; zijn schuldeisers vervolgden hem. Hij wist niet wat te beginnen. De keizer verzamelde te dier tijd een leger tegen de Turken. Er kwamen wervers te Ingolstadt. In zijn wanhoop nam URBANUS dienst. In krijgsgewaad gekleed verscheen hij in de gelederen, op het ogenblik dat de wapenschouwing, vóór de afreize, plaats had. Doctor ECK kwam toen juist op het plein, met vele van zijn ambtgenoten. Tot zijn grote verbazing herkent hij onder de manschappen zijn student. "URBANUS REGIUS!" zei hij tot hem, terwijl hij hem naderde en een doordringende blik op hem wierp. - "Hier ben ik," antwoordde de jonge soldaat. - "Wat is, bid ik u, de oorzaak van deze verandering?" De jongeling verhaalde zijn geschiedenis. - "Ik neem de zaak op mij," antwoordde ECK. Daarop ontrukte hij hem zijn hellebaard en verloste hem uit de handen van de wervers. De ouders, door de doctor met de ongenade van de vorst bedreigd, zonden het nodige geld om de uitgaven van hun zonen te betalen. URBANUS REGIUS werd gered, om later één van de sterkste steunpilaren van de Hervorming te worden.

Het was aan doctor ECK dat LUTHER dacht, om in het zuiden des rijks zijn stellingen over het Pelagianismus en het schoolse Rationalisme bekend te doen worden. Hij zond deze echter niet rechtstreeks aan de hoogleraar van Ingolstadt, maar bezorgde ze aan hun gemeenschappelijke vriend, de voortreffelijke CHRISTOPHORUS SCHEURL, geheimschrijver van de stad Neurenberg, hem verzoekende deze aan ECK te Ingolstadt te zenden, dat niet zeer ver van Neurenberg was gelegen. "Ik zend u," schreef hij hem, "mijn stellingen, welke aan velen geheel wonderspreukig en zelfs zeer onrechtzinnig (kakistodoxav) voorkomen. Deel ze aan onze waarden ECK, die zeer geleerden en zeer verstandige man, mee, opdat ik vernemen en zien mag, wat hij er van denkt." Zó sprak LUTHER te dier tijd over doctor ECK; zodanig was de vriendschap welke hen verenigde. LUTHER was niet de man die deze verbrak.

Maar het was niet op dit veld dat de strijd moest aanvangen. Deze stellingen liepen misschien over belangrijker leerstukken dan die, welke, twee maanden later, de Kerk geheel in vlam zetten. En echter, niettegenstaande de uitdagingen van LUTHER, ging men ze onopgemerkt voorbij. Men las deze ten hoogste in de boezem van de school, en zij maakten geen opzien van buiten. Dit kwam omdat het slechts akademische stellingen en Godgeleerde gevoelens waren; terwijl de thesen die volgden betrekking

hadden tot een kwaad, wat toegenomen was onder het volk, en dat toen van alle kanten in Duitsland doorbrak. Zo lang LUTHER zich tevreden hield met in vergetelheid geraakte leerstukken weer in het licht te stellen, zweeg men. Zodra hij misbruiken die de gehele wereld ergerden ten toon stelde, luisterde ieder toe.
Niettemin stelde LUTHER zich in beide gevallen slechts voor, die, toen op de universiteiten zo in zwang zijnde, Godgeleerde strijdvragen te verlevendigen. Hierbij bepaalde zich zijn gedachte. Hij dacht er niet aan Hervormer te worden. Hij was nederig, en zijn nederigheid grensde zelfs aan angstvalligheid en mistrouwen omtrent zichzelf. "Ik ben uithoofde van mij onkunde," zei hij, "niets anders waardig, dan in een hoek verborgen te blijven, zonder bij iemand onder de zon bekend te zijn." Maar een machtige hand trok hem uit de hoek, waar hij voor de wereld onbekend zou hebben willen blijven. Een omstandigheid, van LUTHERS wil onafhankelijk, bracht hem op het strijdtoneel, en de oorlog begon. Het is deze door de Voorzienigheid verwekte omstandigheid, welke het vervolg van de gebeurtenissen ons roept te verhalen.

DERDE BOEK

DE AFLATEN EN DE THESEN

1517 - MEI 1518

Beweging. Stoet van de aflaatkramers. Tetzel. Tetzels rede. Biecht. Verkoop van de aflaten. Openlijke boete. Een aflaatbrief. Uitzonderingen. Vermaken en ongebondenheden.

De diaken van Schmiedberg. De ziel op het kerkhof. De schoenmaker van de Hagenau. De studenten. Myconius. Ontmoeting met Tetzel. List van een edelman. Redeneringen van de verstandigen en van het volk. Een mijnwerker van Scheeberg.

Leo X. Albert van Mentz. Pacht van de aflaten. De Franciscaners en de Dominicaners.

Tetzel nadert. Luther op de biechtstoel. Tetzels woede. Luther zonder plan. Luther's rede. Droom van de keurvorst.

Het allerheiligen - feest. De thesen. Hun kracht. Luther's gematigdheid. De Voorzienigheid. Brief aan Albert. Onverschilligheid van de bisschoppen. Verspreiding van de thesen.

Reuchlin. Erasmus. Fleck. Bibra. De keizer. De paus. Myconius. Vrees ten opzichte van Luther. Adelman. Een oud priester. De bisschop. De keurvorst. De lieden te Erfurt. Luther's antwoord.

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Aanval van Tetzel. Luther's antwoord. Goede werken. Luther en Spalatijn. Beoefening van de heilige Schrift. Scheurl en Luther. Luther en Staupitz. Luther en zijn volk. Een nieuw kleed. Redetwist te Frankfort. Thesen van Tetzel. Knipstrow. Luther's thesen verbrand. Geschreeuw van de monniken. Gemoedsrust van Luther. Tetzels thesen verbrand. Luther's smart. Bezoek van de bisschop.

Priëras. Stelsel van Rome. De samenspraak. Stelsel van de Hervorming. Antwoord aan Priërias. Hoogstraten. Eck. Obelisken. Luther's gevoelens. De Asterisken. Verwijdering tussen Luther en Eck.

Volksschriften. Over het gebed. Onze Vader. Uw koninkrijk. Uw wil. Ons dagelijks brood. Leerrede over de boetvaardigheid. De vergeving is afkomstig van Christus.

Vrees van Luther's vrienden. Reis naar Heidelberg. Bibra. Het kasteel van de Paltsgraaf. De paradoxen. Redetwist. De hoorders. Bucer. Brenz. Snepf. Verkeer met Luther. Werkzaamheden van die jonge leraren. Uitwerking op Luther. De oude hoogleraar. Het ware licht. Terugkomst in Wittenberg.

Beweging.
Er had in die tijd een grote beweging onder het volk van Duitsland plaats. De Kerk had zich in de bedrijvigheid van de handel gewikkeld. Zij had op aarde een grote markt geopend. De menigte van de kopers, het geschreeuw en de potsen van de verkopers gaven daaraan het voorkomen van een kermis, maar een kermis welke door monniken werd gehouden. De koopwaar, welke zij aan de man hielpen en tot zeer verminderden prijs aanboden, was, zeiden zij, het heil van de zielen.

Stoet van de aflaatkramers.
De kooplieden doorreisden in een fraai rijtuig het land, van drie ruiters vergezeld, een grote stoet voerende en zware kosten makende. Men waande de een of andere priesterlijke Hoogheid in plechtstatige omgang, met zijn gevolg en zijn bedienden, en niet een gewone uitventer van zijn waren of een geld verzamelende monnik te zien. Zodra de optocht een stad naderde, begaf zich een afgezant naar de magistraat: "De genade Gods," dus sprak hij dan, "en van de heilige vader is voor uw poorten." Terstond was alles in de plaats in beweging. De geestelijkheid, de priesters, de nonnen, de raad, de schoolmeesters, de scholieren, de gilden met hun vaandels, mannen en vrouwen, jongen en ouden gingen de kooplieden van de paus tegemoet, houdende brandende waskaarsen in de hand en voortrukkende op het geluid van de muziek en van al de klokken, "zodat men" - gelijk een historieschrijver zegt - "God zelf niet luisterrijker zou hebben kunnen ontvangen." De begroetingen afgelegd zijnde, begaf zich heel de stoet naar de kerk. De genadebul van de paus werd vooruit gedragen, op een fluwelen kussen, of op een met goud geborduurd laken. Het opperhoofd van de aflaatkramers volgde daarop, houdende een groot, rood houten kruis in de hand; en de gehele optocht ging aldus onder gezangen, gebeden en de rook van de reukwerken voort. De orgeltonen en een luid klinkende muziek ontvingen in de tempel de handeldrijvende monnik en al wat hem vergezelde. Het kruis, dat hij droeg, werd voor het altaar opgericht; men hing de pauselijke wapenen eraan op, en gedurende al de tijd dat het daar geplaatst bleef kwamen de plaatselijke geestelijkheid, de biechtvaders, de onder - commissarissen elke dag na de vesper of vóór de lofzang het plechtstatig eer bewijzen, houdende kleine witte staven in de hand. Deze voorname handel verwekte een grote opschudding in Duitslands vreedzame steden.

Tetzel.

Eén personage trok bij die plechtige verkopingen bijzonder de aandacht van de aanschouwers. Het was degene die het grote rode kruis droeg en met de hoofdrol belast was. In het gewaad van de Dominicaners gekleed, deed hij een luide stem horen, en scheen nog in de kracht van zijn leven, ofschoon hij reeds zijn drie en zestigste jaar had bereikt. Deze man, zoon van een goudsmid te Leipzig, met name DIEZ, heette JOHAN DIEZEL of TETZEL. Hij had in zijn geboortestad gestudeerd, was in het jaar 1487 tot baccalaureus bevorderd, en had zich twee jaren daarna in de Dominicaner orde begeven. Menigvuldige eer had zich boven zijn hoofd verenigd. Hoewel baccalaureus in de Godgeleerdheid, Dominicaner prior, apostolische commissaris, inquisiteur, had hij sinds het jaar 1502 niet opgehouden de bediening van aflaatventer uit te oefenen. Door de bekwaamheid welke hij als ondergeschikte verkregen had, was hij weldra tot hoofdcommissaris benoemd geworden. Hij had een maandelijks inkomen van tachtig gulden; al zijn kosten werden betaald; men onderhield voor hem een rijtuig en drie paarden; maar men kan licht denken dat zijn bijkomende winsten zijn gewoon inkomen ver overtroffen. In het jaar 1507 won hij te Freiburg in twee dagen tweeduizend gulden. Indien hij de broodwinning van kwakzalver uitoefende, hij bezat ook daarmee overeenkomstige zeden. Te Insprück van overspel en een schaamteloos gedrag overtuigd, had hij bijna zijn ondeugden met zijn leven geboet. Keizer MAXIMILIAAN had bevolen dat hij in een zak gebonden en in de rivier geworpen zou worden. De keurvorst FREDERIK van Saksen tussen beide gekomen zijnde verwierf voor hem genade. Maar de les, welke hij ontvangen had, had hem geen meerdere ingetogenheid gegeven. Hij voerde twee van zijn kinderen met zich: de pauselijke legaat MILTITZ verhaalt deze daadzaak in een van zijn brieven. Het zou moeilijk geweest zijn, in een van de kloosters van Duitsland een man te vinden geschikter dan hij voor de handel waarmee men hem belastte. Met de Godgeleerdheid van een monnik, met de ijver en de geest van een inquisiteur verenigde hij de grootste onbeschaamdheid; en wat bovenal zijn werk gemakkelijk maakte, was de uitvinding van die wonderlijke verhalen, waardoor men de gemoederen van het volk wint. Elk middel was hem goed genoeg om de geldkist te vullen. Zijn stem verheffende en zich van een kwakzalvers welsprekendheid bedienende, bood hij een ieder zijn aflaten aan, en wist beter dan enig marskramer zijn waar te vertieren.

Tetzels rede.

Nadat het kruis opgericht was, en de pauselijke wapenen eraan waren gehangen, beklom TETZEL de kansel, en begon op een stoute toon de waarde van de aflaten te verheffen, in tegenwoordigheid van de menigte, welke door de plechtigheid naar de heilige plaats gelokt was. Het volk hoorde hem, en opende grote ogen bij het vernemen van die ongehoorde wonderen, welke hij verhaalde. Een geschiedschrijver onder de Jezuïten zegt zelf, sprekende van de Dominicaner monniken met welke TETZEL zich verbonden had: "Enige van die predikers bleven niet in gebreke om, als naar gewoonte, de zaak welke zij behandelden te ver te drijven, en de waarde van de aflaten dermate te verhogen, dat zij aan het volk aanleiding gaven te geloven dat men van zijn behoud en de verlossing van de zielen uit het vagevuur verzekerd was, zodra men het geld had gegeven." Indien zodanig de leerlingen waren, kan men denken wat de meester was. Horen wij één van die redevoeringen welke hij na de verheffing van het kruis hield:

"De aflaten," zei hij, "zijn het kostbaarste en hoogste geschenk van God.

"Dit kruis (wijzende op het rode kruis) heeft zoveel kracht als het kruis van JEZUS CHRISTUS zelf."
"Komt en ik zal u gezegelde brieven geven, in welke zelfs al de zonden die gij in het toekomende zou begeren te doen u zullen vergeven worden.
"Ik zou mijn voorrechten niet willen ruilen met die van de heilige PETRUS in de hemel: want ik heb met mijn aflaten meer zielen behouden dan de Apostel met zijn redenen.
"Er is geen zonde zo groot dat de aflaat dezelfde niet zou kunnen kwijtschelden; ja zelfs wanneer iemand, wat voorzeker onmogelijk is, de heilige maagd MARIA, de moeder Gods, verkracht had, hij betaalt, betaalt slechts goed, en het zal hem vergeven worden.
"Zelfs is er geen boetvaardigheid nodig.
"Maar nog meer: de aflaten redden niet alleen de levenden, zij redden ook de doden.
"Priester! edelman! koopman! vrouw! jonge dochter! jongeling! hoort uw ouders en uw andere overleden vrienden, die u uit het binnenste van de afgrond toeroepen: "Wij lijden een verschrikkelijke pijn! Een kleine aalmoes zou ons verlossen; gij kunt die geven, en wilt het niet doen!"

Een siddering beving de gemoederen bij het horen van die woorden, welke door de vreselijke stem van de geestelijke kwakzalver uitgesproken werden.
"Op hetzelfde ogenblik," vervolgde TETZEL, "dat het stuk geld op de bodem van de geldkist klinkt, vliegt de ziel uit het vagevuur, en vaart, daaruit verlost, ten hemel.
"O onverstandige lieden, die de beesten schier gelijk zijt en de genade niet begrijpt welke u zo rijkelijk wordt aangeboden!...Nu is allerwegen de hemel geopend! - Weigert gij thans deze binnen te treden? Wanneer zult gij er dan ingaan?... Nu kunt gij zoveel zielen vrijkopen!...Ongevoelig en onopmerkzaam mens! met twaalf grossen kunt gij uw vader uit het vagevuur verlossen, en gij zijt ondankbaar genoeg om hem niet te redden. Ik zal in de dag des oordeels vrijgesproken worden; maar gij, gij zult zoveel te strenger gestraft worden, naardat gij zo groot een zaligheid versmaad hebt. - Ik verklaar het u: wanneer gij slechts één enkel kleed had, zou gij verplicht zijn het af te leggen en te verkopen, ten einde die genade te verwerven.... Onze Here God is geen God meer. Hij heeft de paus alle macht in handen gegeven."

Vervolgens nog van andere wapenen trachtende gebruik te maken, voegde hij er bij: "Weet gij waarom onze allerheiligste Heer zo groot een genade uitdeelt?...Het geldt hier de herbouw van de verwoeste kerk van de heilige PETRUS en PAULUS, van die voege dat zij in de gehele wereld haar gelijke niet hebben. Die kerk bevat de lichamen van de heilige Apostelen PETRUS en PAULUS en van een menigte martelaren. Die heilige lichamen worden nu, helaas! door de tegenwoordige staat van het gebouw onophoudelijk vertrapt, overstroomd, verontreinigd, geschonden, aan regen en hagel blootgesteld en zo van de verrotting prijs gegeven.... Ach! moet die heilige as nog langer in slijk en smaadheid blijven verkeren?" (Voorschrift van de aartsbisschop van Mentz, enz.)

Deze schildering liet niet na op velen indruk te maken. Men brandde van verlangen om de arme LEO X te hulp te komen, wie de middelen ontbraken om de lichamen van de heilige PETRUS en PAULUS tegen de regen in veiligheid te stellen.
Toen voer de redenaar uit tegen de vitters en lasteraars, die zich tegen zijn bedrijf aankantten: "Ik verklaar hen in de ban gedaan!" riep hij uit.

Zich vervolgens tot de gehoorzame gemoederen wendend en een goddeloos gebruik van de heilige Schrift makende, zei hij: "Zalig zijn de ogen die zien hetgene gij ziet: want ik zeg u dat vele profeten en koningen hebben begeerd te zien de dingen die gij ziet, en hebben ze niet gezien, en te horen de dingen die gij hoort, en hebben ze niet gehoord!" En eindelijk, wijzende op de ijzeren kist waarin men het geld ontving, besloot hij gewoonlijk zijn zielroerende rede met dit driewerf herhaald geroep tot het volk: "Draag bij! draag bij! draag bij!" - "Hij schreeuwde deze woorden met zulk een vervaarlijk gebulk uit," schreef LUTHER, "dat men hem voor een woedende os zou gehouden hebben, die op de lieden aanviel en hen met zijn hoornen stootte." Wanneer hij zijn rede geëindigd had, klom hij de kansel af, liep naar de geldkist, en wierp, voor het oog van al het volk, er een stuk geld in, wat hij zorg droeg van zeer hard te doen klinken.
Zodanig waren de redevoeringen welke het verbaasde Duitsland hoorde ten dage dat God LUTHER toerustte.

Biecht.
De rede geëindigd zijnde, werd de aflaat beschouwd "zijn zetel als het ware, in deze plaats op ene plechtige wijze gevestigd te hebben." Er werden biechtstoelen in gereedheid gebracht en met de pauselijke wapenen versierd. De ondercommissarissen en de biechtvaders, die zij verkozen, werden geacht de Apostolische biechtvaders van Rome ten tijde van een groot jubelfeest voor te stellen; en op ieder' van hun biechtstoelen las men in grote letters hun namen, hun voornamen en hun titels.
Dan stroomde men in menigte naar die biechtvaders. Men kwam, niet met verslagen harten, maar met een stuk gelds in de hand. Mannen, vrouwen, kinderen, armen, en zelfs dezulken die van aalmoezen leefden, ieder vond dan geld. De biechtvaders, na opnieuw aan ieder in het bijzonder de grootheid van de aflaat ontvouwd te hebben, richtten deze vraag tot de boetelingen: "Hoeveel geld kunt gij volgens uw geweten ter verkrijging van ene zo volkomene vergiffenis besteden?" Deze vraag, zegt het voorschrift van de aartsbisschop van Mentz aan de commissarissen, deze vraag moet in dit ogenblik gedaan worden, opdat de boetelingen zoveel te bereidwilliger zouden zijn om hun bijdragen te leveren.
Voor het overige werden er geen andere voorbereidingen gevorderd. In de pauselijke bul werd ten minste nog van de boetvaardigheid van hart en de belijdenis des monds gesproken; maar TETZEL en zijn medgezellen wachtten zich wel er melding van te maken: hun beurs zou ledig gebleven zijn. Het voorschrift van de aartsbisschop verbood zelfs van bekering of berouw te spreken. Er werd driederlei hoge genade beloofd; het is genoeg de eerste aan te wijzen. "De eerste genade, welke wij u bekend maken," zeiden de commissarissen naar de letter van hun voorschrift, "is de volkomen vergeving van al uw zonden: en men kan niets groters noemen dan zulk ene genade, overmits de mens, die in de zonde leeft, van de Goddelijke gunst beroofd is, en hij door die volkomen vergeving opnieuw Gods genade verwerft...Maar wij verklaren dat er ter verkrijging van al die voortreffelijke genade niets anders nodig is dan een aflaat te kopen. En wat hen aangaat die zielen uit het vagevuur willen verlossen en haar vergiffenis van al haar misdaden bezorgen, zij moeten slechts geld in de kist storten; maar het is niet nodig dat zij de droefheid des harten of de belijdenis des monds bezitten. Dat zij zich slechts haasten om hun geld aan te brengen: want zij zullen aldus voor de zielen van de afgestorvenen en de opbouw van de St. Pieterskerk een allernuttigst werk verrichten." Nooit konden groter goederen tot lagere prijs worden aangeboden.

Verkoop van de aflaten.
De biecht geëindigd zijnde (en dit had spoedig plaats), haastten zich de gelovigen om bij de aflaatventer te komen. Eén enkel persoon was met de verkoop belast. Hij hield zijn kantoor bij het kruis. Hij wierp zijnen navorsende blik op degenen die hem naderden. Hij gaf acht op hun voorkomen, op hun houding en hun kleding, en vroeg ene som geëvenredigd naar het aanzien van degenen die zich aanbood. De koningen, koninginnen, vorsten, aartsbisschoppen, bisschoppen, enz. moesten, volgens de verordening, voor een gewone aflaat vijfentwintig dukaten betalen; de abten, de graven, de vrijheren, enz. tien. De overige edellieden, degenen die in enig hoog bestuur geplaatst waren, en al degenen die een inkomen van vijfhonderd gulden hadden, betaalden er zes. Zij die tweehonderd gulden jaarlijks hadden, betaalden er één; nog anderen een halve. Voor het overige, wanneer deze schatting niet naar de letter kon gevolgd worden, had de Apostolische commissaris volmacht op eigen gezag te handelen; en alles moest overeenkomstig de voorschriften van de "gezonde rede" en naar de milddadigheid des edelmoedigen gevers ingericht zijn. Voor bijzondere zonden had TETZEL ene bijzondere belasting. De polygamie kostte zes dukaten; de kerkroof en de meineed negen dukaten; de doodslag acht dukaten; de toverij twee dukaten. SAMSON, die in Zwitserland dezelfde handel als TETZEL in Duitsland dreef, had ene een weinig verschillende belasting. Hij liet voor een kindermoord vier Franse guldens, voor een vadermoord, broedermoord, enz. een dukaat betalen.
De Apostolische commissarissen ontmoetten Soms moeilijkheden in hun vertier. Het gebeurde dikwijls, zo in de steden als dorpen, dat de mannen deze gehele handel vijandig waren, en hun vrouwen verboden van enige bijdrage aan die kooplieden te leveren. Wat hadden hun vrome echtgenoten te doen? "Hebt gij uw bruidsschat of andere goederen niet ter van u beschikking?" zeiden de aflaatventers tot haar. "In dit geval kunt gij er voor zulk een heilig werk over beschikken tegen de wil van uw man." De hand welke de aflaat gegeven had kon het geld niet ontvangen; dit was onder de strengste straffen verboden: men had gegronde redenen om te vrezen dat die hand niet eerlijk zou zijn. De boeteling moest met zijn eigen handen de prijs van zijn vergiffenis in de geldkist neerleggen. Men toonde een toornig gelaat aan degenen die stoutmoedig hun beurzen gesloten hielden.

Openlijke boete.
Indien onder degenen die elkaar bij de biechtstoelen verdrongen zich iemand bevond wiens misdaad openbaar geworden was, zonder dat de burgerlijke wetten hem hadden achterhaald, moest hij vooral openlijke boete doen. Men leidde hem eerst in ene kapel of sakristy; daar beroofde men hem van zijn klederen, men ontnam hem zijn schoenen en liet hem niets over dan alleen zijn hemd. Men leide hem de armen kruiselings op de borst; men gaf hem in de ene hand een licht, in de andere ene waskaars. Vervolgens stelde de boeteling zich aan het hoofd van de optocht, welke zich naar het rode kruis begaf. Hij viel op de knieën totdat het gezang en de inzameling van de gelden geëindigd waren. Dan hief de commissaris de psalm: *Miserere mei*! aan. De biechtvaders naderden daarop de boeteling en leidde hem midden door de stoet naar de commissaris, die, ene roede in de hand houdende en hem daarmee tot driemaal zachtelijk op de rug slaande, tot hem zei: "God ontferme zich van u en vergeve u uw zonde!" Dan hief hij het *Kyrie eleison* aan. De boeteling daarna weer voor het kruis gebracht zijnde, sprak de biechtvader de Apostolische vrijspraak uit en verklaarde hem in de gemeenschap van de gelovigen hersteld. Treurige huichelarij met een heilig woord geëindigd, dat in zulk een ogenblik niets was dan ontheiliging!

Een aflaatbrief.
Ziehier één van de aflaatbrieven. Het is de moeite waardig om de inhoud van de genadebrieven te kennen, welke tot de Kerkhervorming aanleiding hebben gegeven.
"Onze Heer JEZUS CHRISTUS ontferme zich van u, N. N. * *, en schenke u vergiffenis door de verdiensten van Zijn allerheiligst lijden! En uit kracht van de Apostolische macht, welke mij toevertrouwd is geworden, ontsla ik u van al de kerkelijke straffen, oordelen en kastijdingen welke gij hebt kunnen verdienen; daarenboven van al de overtredingen, zonde en misdaden die gij hebt kunnen begaan, hoe groot en afschuwelijk zij ook wezen mogen en om welke reden ook, al waren zij zelfs aan onze allerheiligste vader de paus en de Apostolische stoel ter beoordeling verbleven. Ik wis al de vlekken van onbevoegdheid uit en al de tekenen van eerloosheid, welke gij te van deze oorzake op u zou hebben kunnen laden. Ik scheld u de straffen kwijt, die gij in het vagevuur zou hebben moeten lijden. Ik maak u opnieuw deelgenoot van de sacramenten der Kerk. Ik lijf u wederom in de gemeenschap der heiligen in, en ik herstel u in de onschuld en reinheid, waarin gij op het tijdstip van uw doop verkere. Zodat op het ogenblik van uw dood de deur, waardoor men de plaats van de pijniging en straffen binnenkomt, voor u zal gesloten zijn, en daarentegen de deur welke naar het paradijs van de vreugde leidt voor u zal geopend wezen. En zo gij niet spoedig mocht sterven, blijft die genade onveranderlijk tot uw laatste ogenblik zal komen.
"In de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes. Amen!
"Broeder JOHAN TETZEL, commissaris, heeft het met zijn eigen hand ondertekend."

Met welke behendigheid vindt men hier vermetele en leugenachtige woorden onder heilige en Christelijke woorden vermengd!

Uitzonderingen.
Al de gelovigen moesten ter zelfder plaatse komen biechten waar het rode kruis opgericht was. Alleen waren de zieken, grijsaards en zwangere vrouwen daarvan uitgezonderd. Indien echter in de nabuurschap zich enig edelman op zijn kasteel, enig voornaam personage in zijn paleis bevond, had er ook omtrent hem verschoning plaats: want hij kon zich toch niet tot zijn kwelling onder al dat volk mengen, en zijn geld was wel de moeite waardig dat men hem in zijn huis ging bezoeken.
Was er enig klooster welks opperhoofden, de handel van TETZEL vijandig, hun monniken verboden om de plaatsen waar de aflaat zijn zetel gevestigd had te bezoeken, er werd nog middel gevonden om het kwaad te herstellen: men zond hun biechtvaders, die in last hadden hen te ontslaan, tegen de wetten van hun orde en de wil van hun opperhoofden. Men liet geen ader van de goudmijn varen zonder middel te vinden om deze te bewerken. Vervolgens had datgene plaats, wat het doel en het einde was van de gehele handel: de telling namelijk van de penningen. Om alle gevaar te ontgaan had de kist drie sleutels: de ene was in de handen van TETZEL, de andere in die van de aangestelden schatmeester van het handelshuis FUGGER van Augsburg, aan wie men de onderneming van de uitgebreide geldwinning opgedragen had, en de derde was aan het burgerlijk gezag toevertrouwd. Wanneer de tijd gekomen was, werden de geldkisten in tegenwoordigheid van een openbare notaris geopend, en alles behoorlijk geteld en aangetekend. Moest CHRISTUS niet opstaan om die ontheiligende verkopers uit het heiligdom te drijven?

Vermaken en ongebondenheden.

De zending volbracht zijnde, herstelden zich de handelaars van hun vermoeienissen. Het voorschrift van de commissaris - generaal verbood hun, wel is waar, om wijnhuizen en verdachte plaatsen te bezoeken; maar zij bekommerden zich weinig over dat verbod. De zonden moesten zeer weinig afschuwelijkheid hebben in het oog van lieden die er een zo gemakkelijke handel van maakten. "De inzamelaars der gelden leidden een slecht leven," zegt een Rooms Catholiek geschiedschrijver; "zij verkwistten in herbergen, speelhuizen en schandelijke plaatsen al wat het volk van zijn eerste levensbehoeften afzonderde." Men verzekert zelfs dat, wanneer zij in de wijnhuizen waren, zij soms om het heil der zielen speelden.

De diaken van Schiedberg.

Maar laat ons zien, tot welke tonelen die verkoping van de vergeving van de zonden van de tijd in Duitsland aanleiding gaf. Het behoort tot de trekken, die alleen genoeg zijn om de tijden te doen kennen. Wij laten graag de mensen spreken wier geschiedenis wij beschrijven.

De priester van Schmiedberg was naar Wittenberg gegaan om zijn jaarwedde te ontvangen. Het was Woensdag na het Sacramentsfeest. De diaken JACOBUS PRYNAU en de kerkbewaarder SEVERINUS WEISSEN sloten, nadat de dienst geëindigd was, het sacrament zorgvuldig in de gewone plaats. Maar de volgende dag, toen zij de deur openden, welke men de vorige avond zo zorgvuldig had gesloten, was er, helaas! de hostie niet meer te vinden. Het slot was echter onaangeroerd gebleven. Daar staan zij vol verbazing en schrik! De priester is, bij zijn terugkomst, vertoornd en verbiedt hun weer in de kerk te komen, vóórdat zij de bisschoppelijke vrijspraak hebben mogen erlangen. Gelukkig was TETZEL in de nabijheid. De twee ongelukkigen ijlen naar hem toe, verhalen hem hun wedervaren, en TETZEL spreekt hen vrij van straf. De aflaat, die hij hun gaf, is voor ons bewaard gebleven. Ziehier deze: "Gij hebt ons verzocht enig middel te mogen vinden om uw arme ziel te redden. Daarom spreken wij, die het heil van alle mensen zoeken, u vrij, u, die naar uw gering vermogen hebt bijgedragen.... en wij verbieden al degenen wie dit aangaat u op enigerlei wijze te verontrusten.... Gegeven te Wurzen op de 1 juni des jaars 1516, in het vierde jaar van de regering van onze allerheiligste heer, paus LEO X."

Te Maagdenburg weigerde TETZEL ene rijke vrouw vrijspraak te geven, ten ware zij hem, gelijk hij haar zei, honderd gulden vooruit betaalde. Deze vroeg haar gewone biechtvader, die een Franciscaner was, om raad. "God schenkt uit genade de vergeving van de zonden," antwoordde haar die man; "Hij verkoopt deze niet." Intussen verzocht hij haar aan TETZEL niets te zeggen van het onderricht dat zij van hem ontvangen had. Maar de aflaatkramer, desniettegenstaande zulke met zijn voordeel zo strijdige woorden hebbende horen verhalen, riep uit: "Zulk een raadsman verdient weggejaagd of verbrand te worden."

TETZEL vond slechts zelden mensen die verlicht genoeg waren, en nog zeldzamer dezulken die moeds genoeg bezaten om hem weerstand te bieden. Gewoonlijk had hij goede aftrek bij de bijgelovige menigte. Hij had te Zwickau het rode aflaatkruis opgericht, en de goede parochianen hadden zich gehaast om het geld, dat tot hun bevrijding moest dienen, op de bodem van de kist te doen klinken. Hij ging met ene volle beurs heen. Op de dag vóór zijn vertrek verzoeken de kapellanen en hun dienaars van hem een afscheidsmaal. Het verzoek was billijk.

De ziel op het kerkhof.

Maar wat gedaan? het geld was reeds geteld en verzegeld. De volgende dag liet hij vroegtijdig de grote klok luiden. De menigte spoedt zich naar de tempel; ieder meent dat er iets buitengewoons is voorgevallen, nademaal de plechtigheid reeds geëindigd was. "Ik was voornemens," zegt hij, "deze morgen te vertrekken; maar in de laatst verlopen nacht word ik door een naar gekerm wakker; ik luister.... het komt van het kerkhof.... Helaas! het is ene arme ziel, die mij roept en vurig smeekt om haar van de smart die haar verteert te verlossen! Ik ben dan een dag langer gebleven, om ten aanzien van die rampzalige ziel de Christelijke harten tot medelijden te bewegen. Ik zelf wil de eerste zijn; maar die mijn voorbeeld niet volgt, zal alle veroordeling waardig zijn." Welk hart in Zwickau zou niet aan zulk ene roepstem hebben gehoor gegeven? Wie weet daarenboven, welke die ziel is die op het kerkhof om hulp schreit? Men geeft in overvloed, en TETZEL brast lustig met de kapellanen en bedienden, van het offer, dat men ter liefde van de Zwickausche ziel heeft aangeboden!...

De schoenmaker van Hagenau. De studenten.

De aflaatkramers hadden zich in het jaar 1517 te Hagenau neergezet. De vrouw van een schoenmaker, gebruik makende van de vergunning welke het voorschrift van de commissaris - generaal gaf, had zich, tegen de wil van haar man, een aflaatbrief aangeschaft, en daarvoor een goudgulden betaald. Weldra stierf zij, en de weduwenaar liet gene mis lezen voor haar ziel. Uit die hoofde klaagde de priester hem als een verachter van de Godsdienst aan, en de rechter van Hagenau dagvaardde hem om te verschijnen De schoenmaker stak de aflaat van zijn vrouw in de zak en begaf zich naar de plaats der dagvaarding. - "Is uw vrouw dood?" vroeg hem de rechter. "Ja," antwoordde hij. - "Wat hebt gij met haar gedaan?" "Ik heb haar lichaam begraven en haar ziel Gode bevolen" - "Maar hebt gij voor het heil harer ziel ene mis doen lezen?" - "Dat heb ik niet gedaan: het was nutteloos; zij is op het ogenblik van haar dood in de hemel gekomen." "Van waar weet gij dat?" "Ziehier het bewijs." - De weduwenaar trekt daarop de aflaatbrief uit zijn' zak, en de rechter las, in tegenwoordigheid van de priester, daarin met zoveel woorden, dat de vrouw welke denzelve ontvangen heeft op het ogenblik van haar dood niet in het vagevuur komen zal, maar rechtstreeks naar de hemel zal gaan. - "Indien mijn heer de priester," herneemt daarop de beschuldigde, "beweert dat ene mis nog noodzakelijk is, dan is mijn vrouw door onze allerheiligste vader de paus bedrogen geworden; maar zo dit niet het geval is geweest, dan word ik door mijn heer de priester bedrogen." Zo deed het gezond verstand van het volk over die afzetterijen recht. Men wist er niets tegen in te brengen; de beschuldigde werd vrijgesproken en ontslagen. Toen TETZEL eens te Leipzig predikte, en hij enige van die vertelselen, waarvan wij een staal geleverd hebben, in zijn preek mengde, liepen twee studenten verontwaardigd uit de kerk, met de uitroep: "Het is ons onmogelijk langer het kinderachtig geklap van die monnik aan te horen." Een van hen, verzekert men, was de jonge CAMERARIUS, die later de boezemvriend van MELANCHTON was, en welke zijn leven heeft beschreven.

Myconius.

Maar van al de jonge lieden van die tijd was het ongetwijfeld **MYCONIUS,** later als Hervormer en geschiedschrijver van de Reformatie beroemd, op wie TETZEL het meeste indruk maakte.

Hij had ene Christelijke opvoeding ontvangen. "Mijn zoon!" zei dikwijls zijn vader, een Godvruchtig man in Frankenland, tot hem; "bid menigmaal; want God alleen heeft ons alle dingen uit genade geschonken." "Het bloed van CHRISTUS," voegde hij er bij, "is de enige losprijs voor de zonden van de gehele wereld. O mijn zoon! wanneer

er slechts drie mensen door het bloed van CHRISTUS konden behouden worden, geloof echter en geloof het vastelijk dat gij een van die drie mensen zijt. Men doet het bloed van de Verlosser smaadheid aan, wanneer men twijfelt of het zalig maakt." Vervolgens zijn zoon tegen de handel die zich toen in Duitsland begon te vestigen waarschuwende, zei hij tot hem: "De Roomse aflaten zijn netten, geschikt om geld te vissen en de eenvoudigen te bedriegen. De vergeving van de zonden en het eeuwige leven worden niet gekocht."

Ontmoeting met Tetzel.

Op de ouderdom van dertien jaar werd FREDERIK naar Annaberg naar school gezonden, om zijn studie te voltooien. Kort daarna kwam TETZEL in die stad, en hield er zich twee jaren op. Men liep in menigte naar zijn predikatiën. "Er is," riep TETZEL met zijn donderende stem uit, "er is geen ander middel om het eeuwige leven te verkrijgen, dan de genoegdoening van de werken. Maar deze genoegdoening is de mens onmogelijk. Er blijft hem dan niets anders over dan deze van de Roomse paus te kopen."

Toen TETZEL Annaberg moest verlaten, werden zijn redenen dringender. "Weldra," riep hij op een dreigende toon uit, "weldra zal ik het kruis neerwerpen, de deur des hemels sluiten, en de glans van de genadezon, die u beschijnt, uitblussen." Daarna opnieuw de roerende stem van de vermaning bezigende, zei hij: "Ziet, nu is het de welaangename tijd, nu is het de dag van de zaligheid!" En om de aanval meer kracht bij te zetten, riep de pauselijke Stentor, terwijl hij zich wendde tot de bewoners van een land welks rijkdom in de mijnen bestond, met verheffing van stem uit: "Burgers van Annaberg! haast u voor de aflaten milde bijdragen te leveren, en al uw mijnen en bergen zullen met louter zilver opgevuld worden." Eindelijk maakte hij op Pinksteren bekend, dat hij aan de armen Zijn brieven om niet en ter liefde Gods zou uitdelen.

De jonge MYCONIUS bevond zich onder de toehoorders van TETZEL. Hij voelde ene brandende begeerte in zich om van dat aanbod gebruik te maken. "Ik ben," zei hij in het Latijn tot de commissarissen, tot welke hij zich wendde, "ik ben een arme zondaar, en heb aan ene vergiffenis om niet behoefte." –

"Alleen diegenen," antwoordden de aflaatkramers, "kunnen aan de verdiensten van CHRISTUS deel verkrijgen, die aan de Kerk de behulpzame hand bieden, dat is te zeggen: die geld geven." –

"Wat betekenen dan," zegt MYCONIUS, "die beloften van om niet te schenken, welke aan de deuren en muren van de tempels aangeplakt zijn?"

"Geef tenminste een stuiver," zeggen de bedienden van TETZEL, nadat zij tevergeefs bij hun meester ten voordele van de jongeling gesproken hadden. –

"Ik kan het niet."

"Slechts zes penningen." –

"Ik heb ook die niet."

De Dominicaners vrezen toen dat hij mogelijk gekomen is om hen te verschalken. "Hoor," zeggen zij tot hem, "wij willen u de zes penningen schenken." Daarop antwoordt de jongeling, terwijl hij diep verontwaardigd zijn stem verheft: "Ik wil gene aflaten welke men koopt. Wanneer ik ze kopen wilde, zou ik slechts één van mijn schoolboeken behoeven te verkopen. Ik wil ene vergiffenis om niet en om Gods wil alleen. Gij zult eens aan God rekenschap geven, dat gij voor zes penningen het heil van ene ziel hebt laten varen." –

"Ha! Ha!" zeggen de anderen, "wie heeft u gezonden om ons op de proef te stellen?..."

"Nee," herneemt de jongeling, "alleen de begeerte om de Goddelijke genade te ontvangen, heeft mij voor zulke grote heeren kunnen doen verschijnen." En hij vertrok.
"Ik was zeer bedroefd," zegt hij, "van zo onmeedogend weggezonden te worden. Maar ik voelde echter in mij een trooster, welke mij zei dat er een God in de hemel was, die zonder geld en zonder prijs, om Zijns Zoons JEZUS CHRISTUS' wille, aan boetvaardige zielen vergiffenis schonk. Toen ik van die lieden afscheid nam, roerde de Heilige Geest geheel mijn hart. Ik smolt in tranen weg, en bad al snikkende de Heer. "O God!" riep ik uit, "nademaal die mensen mij de vergeving van mij zonde geweigerd hebben, omdat ik geen geld had om deze te betalen, heb Gij, o Heer! medelijden met mij en vergeef mij deze uit loutere genade."
Ik begaf mij in mijn kamer; ik nam mijn crucifix, dat op mijn' lessenaar stond, plaatste het op mijn stoel en knielde daarvoor neer. Ik zou niet meer in staat zijn, de gewaarwordingen, die in mijn binnenste plaats hadden, te beschrijven. Ik smeekte God om mijn Vader te willen zijn, en met mij te doen gelijk Hem behaagde. Ik voelde mijn natuur veranderd, omgekeerd, herschapen. Hetgene mij tevoren vermaakte, was mij nu tot walging. Met God te leven en Hem te behagen, dit werd mijn vurigste, mijn enigste begeerte."

Aldus bereidde TETZEL zelf de Hervorming voor. Door schreeuwende misbruiken baande hij de weg voor ene reiner leer; en de verontwaardiging, welke hij bij ene edele jongelingschap verwekte, moest eenmaal met kracht uitbarsten. Men kan daarover oordelen uit het volgende staaltje, dat wij nog willen mededelen.

List van een edelman.
Een Saksisch edelman had TETZEL te Leipzig gehoord, en was diep verontwaardigd over zijn leugentaal. Hij begeeft zich naar de monnik en vraagt hem "of hij recht heeft de zonden te vergeven welke men voornemens is te doen." –
"Zekerlijk," antwoordt TETZEL, "daartoe heb ik van de paus volmacht gekregen." –
"Welnu!" herneemt de ridder, "ik wenste mij op een van mijn vijanden een weinig te wreken, zonder de hand aan zijn leven te slaan. Ik geef u tien kronen, indien gij mij een aflaatbrief wilt ter hand stellen, die mij volkomen rechtvaardigt." TETZEL maakt zwarigheden: zij komen overeen voor dertig kronen. Kort daarna vertrekt de handeldrijvende monnik van Leipzig. De edelman, van zijn dienaren vergezeld, wacht hem op in een bos tussen Jüterbock en Treblin, valt op hem aan, laat hem enige stokslagen geven en neemt de rijke aflaatkist, welke de inquisiteur bij zich had, mee. TETZEL schreeuwt over het gepleegde geweld, en brengt zijn klacht voor de rechtbanken. Maar de edelman toont de door TETZEL zelf getekende brief, welke hem vooruit van alle verantwoordelijkheid ontslaat.
De hertog GEORGE, die in het eerst over die daad zeer verstoord was geweest, beval op grond van dit geschrift dat men de beschuldigde in vrijheid zou stellen.

Redeneringen van de verstandigen en van het volk.
Overal bracht die handel de gemoederen in beweging, overal werd ervan gesproken. Het was het onderwerp van de gesprekken zowel in de kastelen, de akademiën en de huizen van de burgers, als in de herbergen, wijnhuizen en alle plaatsen van samenkomst van het volk. De gevoelens waren verdeeld: velen geloofden, velen waren verontwaardigd. Maar het verstandig deel van de natie verwierp met afkeer het gehele aflaatstelsel. Die leer was zozeer met de heilige Schrift en de zedelijke zin in strijd, dat alle mensen die met enige Bijbelkennis of enig natuurlijk licht begaafd

waren, haar reeds bij zichzelf veroordeeld hadden en slechts op een teken wachtten om hun verontwaardiging ruchtbaar te doen worden. Van een andere kant vond men ruime stof tot spotternijen. Het volk, dat sinds zoveel jaren over het slechte gedrag van de priesters verstoord was, en alleen door vrees voor straf nog in enig ontzag werd gehouden, gaf zich geheel aan Zijn haat over. Overal hoorde men klachten en bittere scherts over de geldzucht, welke de geestelijkheid overmeesterde.
Men bleef daar niet bij. Men viel de macht der sleutelen en het gezag van de opperpriester aan. "Waarom," zei men, "verlost de paus niet op eenmaal al de zielen uit het vagevuur, uit naardien hij er zovelen uit verlost ter liefde van een vergankelijk geld en ten voordeel van de hoofdkerk van de heilig en PETRUS?"
"Waarom viert men nog voor de doden heilige dagen en jaarlijkse missen? Waarom geeft de paus niet terug, of laat hij niet toe dat men terugnemende voordelen en inkomsten, welke men ten behoeve van de doden geschonken heeft, nademaal het voortaan onnut en zelfs berispelijk is om voor diegenen te bidden welke de aflaten voor altoos hebben verlost? Waarin bestaat dan die nieuwe heiligheid van God en de paus, wanneer zij uit liefde voor het geld liever aan een goddeloos en Gode vijandig mens de macht verlenen om ene vrome en de Heere welgevallige ziel uit het vagevuur te verlossen, dan zelf die ziel om niet, uit wezenlijke liefde en ter oorzake van haar grote ellende, te verlossen?"
Men sprak van het ruwe en onzedelijke gedrag der aflaatpredikers. "Om te betalen," zei men, "hetgene zij aan de voerlieden die hen met hun koopwaren overbrengen, aan de herbergiers bij wie zij hun intrek nemen, of aan wie ook die hun enige dienst bewijst, verschuldigd zijn, geven zij een aflaatbrief voor vier, vijf of zoveel zielen als men wil hebben." Zo waren de heilbrieven in de herbergen en op de markten evenals bankbilletten of papieren geld gangbaar. "Draag bij! draag bij! Ziedaar," zei het gemeen, "het hoofd, de staart, de buik en de gehele inhoud van hun preek."

Een mijnwerker van Scheeberg.
Een mijnwerker van Scheeberg een aflaatventer ontmoetende, zei tot hem: "Moet men dan al wat gij zo dikwijls van de kracht van de aflaten en het gezag van de paus gezegd hebt, voor waarheid aannemen, en geloven dat men met een penning, in de geldkist geworpen, ene ziel uit het vagevuur kan vrijkopen?" De aflaatkramer bevestigt dat. "Ach," herneemt de mijnwerker, "welk een onmeedogend mens moet dan de paus zijn, dat hij dus om een geringe penning ene arme ziel zolang in de vlammen laat kermen! Bijaldien hij geen gereed geld heeft, laat hij dan enige honderdduizend kronen opzamelen, en al die zielen te gelijk verlossen. Wij arme lieden zouden er hem graag de intresten en het kapitaal van betalen."
Aldus was Duitsland de schandelijken handel moede, welke binnen het werd gedreven. "Men kon," gelijk LUTHER zegt, "de bedriegerijen van die aartsschelmen van Rome niet langer verdragen." Nochtans was er niet een enig bisschop, niet een enig Godgeleerde, die hun kwakzalverij en bedriegerijen durfde aantasten. De gemoederen verkeerden in twijfel. Men vroeg elkaar of God niet enig man zou verwekken, bekwaam om het werk dat te doen stond ten uitvoer te brengen. Maar nergens zag men die verschijnen.

Leo X.
De paus welke toen op de bisschoppelijke stoel zetelde was geen BORGIA: het was LEO X, uit het doorluchtig geslacht van de MEDICIS. Hij was bekwaam, oprecht, vol van goedheid en inschikkelijkheid. Zijn omgang was vriendelijk en innemend, zijn edelmoedigheid onbeperkt, en zijn persoonlijke zeden ver boven die van zijn hof

verheven. Bij die onderscheidene hoedanigheden voegde hij vele voortreffelijke eigenschappen van een groot vorst. Hij was vooral een groot voorstander van de wetenschappen en kunsten. Hij beminde de pracht, en geen hof overtrof het zijn in luister en feesten. Maar het Godsdienstig gevoel was voor LEO ene geheel onbekende zaak. "Hij bezat," zegt SARPI, "zoveel bevalligheid in zijn manieren, dat hij een volmaakt man zou geweest zijn, indien hij enige kennis van Godsdienstzaken gehad had en een weinig meer neiging tot de Godsvrucht, waarover hij zich nimmer sterk bekommerde."
LEO had veel geld nodig. Hij moest in zijn grote uitgaven voorzien, toereikend zijn bij al zijn milddadigheden, de goudbeurs vullen welke hij dagelijks voor het volk uitstortte, de ongebondene vermakelijkheden van het Vaticaan onderhouden, aan talrijke verzoeken van zijn bloedverwanten en van zijn, aan de vermaken overgegevene, hovelingen voldoen, zijn zuster, die met de prins CIBO, natuurlijke zoon van paus INNOCENTIUS VIII, getrouwd was, een bruidschat geven, en al wat hem zijn smaak voor de letteren, kunsten en vermaken kostte, betalen. Zijn neef, de kardinaal PUCCI, zo bedreven in de kunst van bijeenschrapen als LEO in die van verkwisten, raadde hem, tot het redmiddel van de aflaten de toevlucht te nemen. De paus deed dan ene bul uitgaan, waarin hij ene algemene aflaat afkondigde, welks opbrengst, zo als hij zei, voor de opbouw van de St. Pieterskerk, dat gedenkteken van priesterlijke grootheid, zou besteed worden.
In een brief, gegeven te Rome, onder de vissersring, in november 1517, verlangt LEO van zijn aflaatcommissaris 147 gouden dukaten, om een handschrift van het 33ste boek van TITUS LIVIUS te betalen. Van al het gebruik, dat hij van het geld van de Germanen maakte, was dit ongetwijfeld het beste. Maar met dat al was het vreemd, de zielen uit het vagevuur te verlossen, ten einde het handschrift van de oorlogen des Romeinse volks te kopen.

Albert van Mentz.
Er bevond zich toen in Duitsland een jong vorst, die in vele opzichten een levend beeld van LEO X was: het was ALBERT, een jonger broeder van de keurvorst JOACHIM van Brandenburg. Deze jonge man van 24 jaar was aartsbisschop en keurvorst van Mentz en Maagdenburg geworden; twee jaren later werd hij tot kardinaal benoemd. ALBERT bezat noch de deugden, noch de ondeugden, welke dikwerf de hoge personage van de Kerk hebben gekenmerkt. Jong, lichtzinnig, wereldsgezind, maar niet zonder enige edelmoedige gevoelens, zag hij zeer wel verscheidene misbruiken in de Catholieke Christenheid, en bekreunde zich weinig aan de geestdrijvende monniken die hem omringden. Zijn billijkheid deed hem, tenminste gedeeltelijk, de rechtvaardigheid erkennen van hetgene de vrienden van het Evangelie verlangden. In het binnenste van zijn hart was hij LUTHER niet zeer vijandig. CAPITO, een der uitstekendste Hervormers, was lange tijd zijn kapellaan, zijn raadsman en innigste vertrouweling. ALBERT woonde geregeld zijn predikatiën bij. "Hij verachtte het Evangelie niet," zegt CAPITO, "hij achtte het integendeel zeer hoog, en gedurende lange tijd verhinderde hij de monniken om LUTHER aan te randen." Maar hij zou gewild hebben dat deze hem niet in gevaar bracht, en dat, schoon hij de dwalingen in de leer, en de ondeugden van de lagere geestelijkheid deed kennen, hij zich wel zou wachten om de gebreken van de bisschoppen en vorsten in helder daglicht te stellen. Hij vreesde bovenal zijn naam in geheel die zaak vooraan geplaatst te zien. "Zie," zei later tot LUTHER CAPITO, geneigd om zich met ene bedrieglijke hoop te vleien, gelijk dat in omstandigheden aan de zijn gelijk gewoonlijk het geval is; "zie het voorbeeld van CHRISTUS en de Apostelen: zij hebben de

Farizeërs en de bloedschande van Corinthe bestraft; maar zij hebben hen nooit genoemd. Gij weet niet wat erin het hart van de bisschoppen omgaat. Er wordt meer goeds in gevonden dan gij mogelijk wel denkt." Maar de lichtzinnige en van Godsvrucht ontblote geest van ALBERT moest hem nog meer van de Hervorming verwijderen, dan de ingevingen en schroom van zijn eigenliefde. Vriendelijk, geestig, welgemaakt, een liefhebber van pracht, verkwistend, een vriend van tafelvreugde, rijke hofstoet, prachtige gebouwen, buitensporige vermaken en geleerde genootschappen, was die jonge aartsbisschop en keurvorst in Duitsland, wat LEO was te Rome. Zijn hof was een van de prachtigste in het rijk. Hij was bereid, aan de vermaken en grootheid alle indrukken van de waarheid, die in zijn hart konden dringen, op te offeren. Niettemin bespeurde men in hem, tot aan zijn einde, ene zekere worsteling met betere overtuigingen; en meer dan eenmaal gaf hij bewijzen van gematigdheid en billijkheid.

Pacht van de aflaten.

ALBERT had evenals LEO geld nodig. Rijke handelaars van Augsburg, de FUGGERS, waren hem in voorschot geweest. Hij moest zijn schulden voldoen. Maar nog meer: schoon hij twee aartsbisdommen en een bisdom had weten bijeen te voegen, had hij niet genoeg om aan Rome Zijn bisschoppelijke mantel te betalen. Dit pronkgewaad, dat van witte wol gemaakt, met zwarte kruisen geborduurd en door de paus gewijd was, die het aan de aartsbisschoppen zond ten teken van hun heerschappij, kostte 26,000, volgens enigen 30,000 gulden.

ALBERT kwam zeer natuurlijk op het denkbeeld om ter verkrijging van geld tot dezelfde hulpmiddelen als zijn opperhoofd de toevlucht te nemen. Hij verzocht aan de paus om de algemene pacht der aflaten, of, gelijk men te Rome zei, van de "zonde van de Germanen."

Soms dreven de pausen zelf deze geldhandel; soms verpachtten zij deze, gelijk men nog in enige staten met een speelhuis zou doen. ALBERT bood LEO aan om met hem het voordeel van die handel te delen. LEO, het verdrag sluitende, eiste dat men het geld van de bisschopsmantel achtervolgens zou voldoen. ALBERT, die juist op de aflaten rekende om er mee te betalen, wendde zich opnieuw tot de FUGGERS, welke, de zaak deugdelijk achtende, onder zekere voorwaarde het verlangde voorschot gaven, en tot kassiers van de grote onderneming benoemd werden. Het waren de bankiers van de vorsten in die tijd. Later benoemde men hen tot graven, voor de diensten welke zij hadden bewezen.

De Franciscaners en de Dominicaners.

De paus en de aartsbisschop dus de buit van Duitslands vrome zielen vooruit gedeeld hebbende, kwam het er op aan om tot de uitvoering over te gaan, en te onderzoeken wie zich wilde belasten om die geldhandel te bewerkstelligen. Dit werk werd eerst aan de orde van de Franciscaners opgedragen, en hun guardiaan aan ALBERT toegevoegd. Maar deze bekreunde zich weinig aan die onderneming, welke reeds bij alle brave lieden ter kwader faam stond. De Augustijners, onder welke zich meer verlichte mannen dan in de andere monnikorden bevonden, namen deze nog minder ter harte. Intussen vreesden de Franciscaner de paus te mishagen, die hun generaal DE FORLI de kardinaalshoed had gezonden, een hoed, welke die arme bedelorde 30.000. gulden gekost had. De guardiaan oordeelde het dan voorzichtiger niet ronduit te weigeren; maar hij wierp ALBERT allerlei zwarigheden voor. Nimmer konden zij het onderling eens worden; ook nam de keurvorst met graagte het hem gedane voorstel aan, om zich alléén met de zaak te belasten. De Dominicaners waren van hun kant

zeer begerig naar een aandeel in de algemene verkoping, welke stond te beginnen. TETZEL, reeds in het bedrijf van uitroeper vermaard, ijlde naar Mentz, om de keurvorst zijn diensten aan te bieden. Men herinnerde zich de verdiensten welke hij aan de dag gelegd had bij het afkondigen van de aflaten voor de ridders van de Teutonische orde in Pruisen en Lijfland; men ontving hem, en aldus kwam geheel die handel in de handen van zijn orde.

Tetzel nadert.

De eerste maal dat LUTHER van TETZEL hoorde spreken, was, zover wij weten, te Grimma, in het jaar 1516, op het tijdstip dat hij zijn kerkbezoek begon. Men kwam STAUPITZ, die zich nog bij LUTHER bevond, melden dat zich te Würzen een aflaatkramer bevond, met name TETZEL, die veel gerucht maakte. Zelfs verhaalde men hem enige van zijn overdrevene woorden: LUTHER verontwaardigde zich er over en riep uit: "Zo God het wil, zal ik een gat in zijn trommel slaan."

TETZEL kwam te Berlijn terug, waar hij door de keurvorst JOACHIM, broeder van de algemene pachter, op het vriendelijkst ontvangen was geworden, toen hij zich te Jüterbock kwam nederzetten. De vorsten van Saksen, over die schandelijke handel verontwaardigd, hadden de marskramer het binnenkomen in hun gewesten verboden. Hij moest zich dan op het grondgebied van zijn' meester, de aartsbisschop van Maagdenburg, ophouden. Maar hij naderde Saksen, zoveel hij slechts kon. Hij was te Jüterbock op niet meer dan vier mijlen afstands van Wittenberg. "Die grote beurzendorscher," zegt LUTHER, "begon wakker het land te dorsen, zodat het geld begon te springen, te vallen, te klinken in de kisten." Het volk stroomde in menigte van Wittenberg tot de aflaatkramer te Jüterbock.

LUTHER was op dit tijdstip nog vervuld met eerbied voor de Kerk en de paus. "Ik was toen de onzinnigste monnik en pausgezinde," zegt hij, "en zo blind, zelfs zo doortrokken met de leringen van Rome, dat ik, zo ik slechts had gekunt, gaarne een ieder zou hebben helpen om het leven brengen, die maar enigszins de paus gehoorzaamheid hadden durven weigeren. Ik was een echte SAUL, gelijk er zulke nog vele zijn." Maar in dezelfde tijd was zijn hart gereed om te ontvlammen voor alles wat hij erkende waarheid te zijn, en tegen al hetgene hij geloofde dwaling te wezen. "Ik was een jong doctor, kortelings uit de smederij gekomen, ijverig en blijmoedig in het Woord des Heeren."

Luther op de biechtstoel.

LUTHER bevond zich eens op de biechtstoel te Wittenberg. Vele burgers van de stad verschijnen achtervolgens voor hem; zij belijden aan grove ongeregeldheden schuldig te zijn. Overspel, ongebondenheid, woeker, oneerlijkheid, en andere dergelijke zonden, ziedaar waarover zij de dienaar des Woords komen spreken, die zielen waarvan hij eenmaal rekenschap zal moeten geven. Hij berispt, hij bestraft, hij onderricht. Maar hoe groot is zijn verbazing toen die lieden hem antwoorden, dat zij hun zonden niet willen vaarwel zeggen!...De vrome monnik verklaart hun, geheel ontroerd, dat, wanneer zij niet willen beloven zich te zullen beteren, hij hun geen vrijspraak kan geven. Die lieden beroepen zich nu op hun aflaatbrieven; zij brengen ze te voorschijn, en beweren derzelver deugdelijkheid, Doch LUTHER antwoordt, dat hij zich weinig bekreunt aan het papier dat men hem toont, en voegt er bij: "Wanneer gij u niet bekeert, zult gij allen vergaan." Men tiert, men klaagt over verongelijking; de doctor is onbewegelijk: men moet ophouden van kwaad te doen, men moet leren goed te doen, anders geen vrijspraak. "Wacht u," voegt hij er bij, "aan het geschreeuw van

de aflaatkramers gehoor te geven: gij hebt nuttiger dingen te doen dan die vrijbrieven te kopen, welke zij u tot de geringste prijs geven."

Tetzels woede.

Zeer ontsteld keren die inwoners van Wittenberg in allerijl naar TETZEL terug, en verhalen hem dat een Augustijner monnik zijn brieven volstrekt in geen aanmerking neemt. Op die tijding brult TETZEL van woede. Hij raast, scheldt, vloekt op de predikstoel; en om het volk meer schrik aan te jagen, laat hij tot herhaalde malen op de grote markt een vuur aansteken, en maakt bekend dat hij van de paus bevel heeft ontvangen om de ketters, die zich tegen zijn allerheiligste aflaten zouden durven verzetten, te verbranden.

Zodanig is het feit, dat niet de oorzaak, maar de eerste aanleiding tot de Hervorming was. Een herder ziet de schapen van zijn kudde op een weg die ten verderve leidt; hij zoekt ze daarvan af te brengen. Hij denkt nog niet om de Kerk en de wereld te hervormen. Hij heeft Rome en haar verdorvenheid gezien; maar hij staat tegen Rome niet op. Hij kent de misbruiken, onder welke de Christenheid zucht; maar hij denkt er niet aan om die misbruiken te verbeteren. Hij wil geen Hervormer worden. Hij blijft stil in de werkkring, die hem is aangewezen. Hij gaat waar zijn Meester hem roept. Hij neemt te Wittenberg zijn plichten als hoogleraar, als prediker, als herder waar. Hij is gezeten in de tempel waar de leden van zijn Kerk hem hun hart komen openen. Hier is het, op deze plaats, dat het kwaad hem komt bestoken en dat de dwaling zelf hem komt zoeken. Men wil hem beletten zich van zijn last te kwijten. Zijn geweten, de verplichtingen welke hem aan Gods Woord binden, doen zich gelden. Is het God niet die hem roept? Weerstand te bieden is plicht. Het is dus ook rechtmatig. Hij moet spreken.

Luther zonder plan.

Na deze voorstelling is het gewis niet nodig, ene leugenachtige aantijging, door enige van LUTHERS vijanden, maar ook slechts na zijn dood, uitgevonden, te weerleggen. Het was een jaloezie, aan iedere orde eigen, heeft men gezegd, het was de smart van een schandelijke en verwerpelijke handel aan de Dominicaners meer dan aan de Augustijners toevertrouwd te zien: welke de doctor van Wittenberg vervoerden om TETZEL en zijn leringen aan te vallen. De wel bewezene daadzaak dat die handel eerst aan de Franciscaners, doch welke dezelfde niet begeerd hadden, was aangeboden geweest is genoeg om een verzinsel, dat de kardinaal PALLAVICINI zelf ene lastering noemt, te weerleggen. Voor het overige, wij hebben het zielelijden van LUTHER gezien. Zijn gedrag heeft geen andere verklaring nodig. Hij moest openlijk de leer belijden aan welke hij zijn geluk te danken had. In het Christendom, wanneer men een schat voor zichzelf gevonden heeft, wil men die ook aan anderen meedelen. In onze dagen heeft men die kinderachtige en laaghartige verklaringen ten opzichte van de grote omwenteling van de zestiende eeuw laten varen. Men weet dat er een krachtiger hefboom vereist wordt om ene wereld in beweging te brengen. Men weet dat de Hervorming in LUTHER alléén haar aanwezen niet had, maar dat zijn eeuw haar moest doen geboren worden.

Luther's rede.

LUTHER, door gehoorzaamheid aan de Goddelijke waarheid, en door liefde tot de mensen in gelijke mate gedreven, beklom de kansel. Hij wapende vooraf zijn hoorders, maar met zachtheid, gelijk hij zelf zegt. Zijn vorst had van de paus bijzondere aflaten voor de slotkerk te Wittenberg verkregen. Enige van de slagen,

waarmee hij de aflaten van de inquisiteur zou treffen, konden wel op die van de keurvorst vallen. Maar geen nood! hij zal zijn ongenade trotseren. Wanneer hij mensen zocht te behagen, zou hij geen dienaar van CHRISTUS zijn. "Niemand kan uit de heilige Schrift bewijzen, dat de rechtvaardigheid Gods van de zondaar ene boete of genoegdoening eist," zo spreekt de getrouwe dienaar des Woords tot het volk van Wittenberg. "De enige plicht, welke zij hem oplegt, is een waarachtig berouw, ene oprechte bekering, het voornemen om het kruis van CHRISTUS te dragen en goede werken te doen. Het is ene grove dwaling, zelf voor zijn zonden aan Gods gerechtigheid te willen voldoen: want God vergeeft dezelfde steeds om niet, uit onwaardeerbare genade.
"De Christelijke Kerk, wel is waar, vordert iets van de zondaar, en bij gevolg kan zij het hem kwijtschelden. Maar dit is alles...En ook worden die aflaten van de Kerk slechts toegelaten om de trage en onvolkomene Christenen, die zich niet met ijver in goede werken willen oefenen: want zij sporen niemand tot heiligmaking aan, maar laten een ieder in zijn zonde."
Daarna het voorwendsel aantastende, waaronder de aflaten afgekondigd zijn, gaat hij dus voort: "Men zou veel beter doen om Gods wil tot de opbouw der St. Pieterskerk bij te dragen, dan tot dit oogmerk aflaten te kopen...Maar, zegt gij, zullen wij ze dan nimmermeer kopen? - Ja, ik heb het reeds gezegd, en ik herhaal het: het is mijn wil, het is mijn raad, dat niemand ze koopt. Laat ze over aan Christenen die slapen; maar gij, scheid u van hen af en gaat uw eigenen weg! Men moet de gelovigen van de aflaten afbrengen en hen tot de werken, die zij nalaten, aansporen."
Vervolgens een blik werpende op zijn tegenstanders, eindigt LUTHER met te zeggen: "En schoon enigen ook roepen dat ik een ketter ben; (want de waarheid die ik verkondig is zeer schadelijk voor hun geldkist,) ik stoor mij toch weinig aan hun geschreeuw, want het zijn slechts enige verduisterde en zwakke hersenen, die de Bijbel nooit geroken, de Christelijke leer nooit gelezen, hun eigen leraars nooit verstaan hebben, en die, in de verscheurde lompen van hun ijdele begrippen gekleed, in hun morsigheid omkomen .... Intussen, God geve hun en ons een rechte zin...Amen!" En de leraar steeg de predikstoel af, latende zijn hoorders over zijn vrijmoedige toespraak zeer bewogen.
Deze predikatie werd gedrukt, met graagte gelezen en maakte een diepe indruk op al degenen die hetzelfde lazen. TETZEL antwoordde er op; en LUTHER verdedigde zich; doch dit had eerst later plaats, ten jare 1518.
Het Allerheiligen - feest naderde. Enige jaarboeken maken hier melding van ene omstandigheid, welke, schoon van weinig belang voor de geschiedenis van die tijd, echter kan dienen om dezelfde te kenmerken. Het is een droom van de keurvorst, welke ongetwijfeld ene waarheid ten grondslag heeft, hoewel er enige omstandigheden kunnen bijgevoegd zijn, door degenen die hetzelfde hebben vermeld. SECKENDORF voert hem aan. De vrees van de tegenstanders te doen zeggen, dat de leer van LUTHER op dromen gegrond was, heeft, gelijk die achtenswaardige schrijver opmerkt, mogelijk verscheidene geschiedschrijvers belet om ervan te spreken.

Droom van de keurvorst.

De keurvorst FREDERIK van Saksen, zeggen de jaarboeken, was toen op zijn kasteel van Schweinitz, op zes mijl afstands van Wittenberg. Op de 31ste oktober, des morgens zich alleen bevindende met zijn broeder de hertog JAN, die toen mederegent was, en na zijn dood alleen regeerde, terwijl ook zijn kanselier tegenwoordig was, zei de keurvorst tot de hertog: "Ik moet u, mijn broeder! een droom verhalen, die ik deze nacht gehad heb en waarvan ik de betekenis wel wilde weten. Deze is zo sterk in mijn

geest gegrift, dat ik die niet zou vergeten, al leefde ik nog duizend jaren; want hij is driemaal achter elkaar en gedurig met nieuwe bijzaken bij mij opgekomen."
HERTOG JAN. "Is het een goede of kwade droom?"
DE KEURVORST. "Ik weet het niet; God weet het."
HERTOG JAN. "Ontrust er u niet over: gelief mij hetzelfde mee te delen.
DE KEURVORST. "Gisteren avond mij vermoeid en neerslachtig te bed begeven hebbende, sliep ik spoedig na mijn gebed in, en genoot omtrent twee en een half uur ene zoete rust. Daarop ontwaakt zijnde, had ik tot middernacht allerlei gedachten. Ik peinsde hoe ik het feest van Allerheiligen wilde vieren, ik bad voor de arme zielen in het vagevuur en smeekte God, mij, mijn overwegingen en mijn volk in de waarheid te willen leiden. Ik sliep opnieuw in; en toen droomde ik dat de almachtige God mij een monnik toezond, die de echte zoon van de heilige Apostel PAULUS was. Al de heiligen vergezelden hem, naar het bevel van God, om van hem bij mij getuigenis te geven en te verklaren dat hij geen bedrog kwam plegen, maar dat al wat hij deed overeenkomstig Gods wil was. Zij verzochten mij in dezelfde tijd, goedgunstiglijk te willen toelaten dat hij iets schreef op de deur van de slotkerk te Wittenberg; wat ik door middel van mijn kanselier toestond. Daarop vertrok de monnik en begon te schrijven, maar dit deed hij in zulke grote letteren, dat ik van Schweinitz kon lezen wat hij schreef. De pen die hij gebruikte was zo groot, dat het uiterste einde tot aan Rome reikte, er de oren van een rustig nederliggende leeuw trof, en de drievoudige kroon op het hoofd van de paus deed waggelen. Al de kardinalen en vorsten, in allerijl toeschietende, beijverden zich om deze op haar plaats te houden. Ik zelf en gij, mijn broeder! wilden deze onderstutten: ik strekte de arm uit...maar ik ontwaakte met opgeheven arm, zeer ontsteld en verstoord op die monnik, welke zijn pen niet beter wist te besturen. Ik kwam een weinig bij mij zelf...het was slechts een droom.
"Maar ik was nog half in de slaap en sloot op nieuw de ogen. De droom hervat zich. De leeuw, steeds door de pen verontrust, begint uit al zijn macht te brullen, zodat de gehele stad Rome en al de staten van het heilige rijk toeliepen om te onderzoeken wat er gebeurde. De paus verlangde, dat men zich tegen die monnik zou verzetten, en wendde zich vooral tot mij, omdat hij zich in mijn land bevond. Ik ontwaakte nogmaals; ik zei éénmaal het *Onze Vader* op, bad God, zijn pauselijke heiligheid te willen beschermen, en sliep weer op nieuw in....
"Toen droomde ik dat al de vorsten des rijks, onder anderen gij en ik, naar Rome liepen, en wij ons de een na de ander' beijverden om die pen in stukken te breken; maar hoe meer pogingen wij in het werk stelden, hoe sterker zij werd; deze kraakte alsof zij van ijzer geweest was: wij werden het eindelijk moede. Ik liet toen aan de monnik vragen, (want ik was nu te Rome en dan te Wittenberg:) Van waar hij die pen bezat en waardoor het veroorzaakt werd dat deze zo sterk was. "De pen," antwoordde hij, "is afkomstig van ene oude gans in Bohemen, oud honderd jaren. Ik bezit deze van een van mij vorige schoolmeesters. Wat haar kracht aangaat, die komt hieruit voort, dat men haar de ziel of het merg niet kan ontnemen, en ik zelf sta er geheel over verbaasd..." Eensklaps hoorde ik een groot getier; er was uit de lange pen van de monnik een groot aantal andere pennen voortgekomen...Ik ontwaakte voor de derde maal: het was dag..."
HERTOG JAN. "Mijn heer de kanselier! wat dunkt er u van? Indien wij nu een van God verlichte JOZEF of DANIëL hier hadden!..."
DE KANSELIER. "Uw Hoogheden kennen het gemene spreekwoord, dat de dromen van jonge meisjes, van geleerden en grote heeren gewoonlijk een verborgen' zin hebben. Maar men zal die van deze droom slechts binnen enige tijd weten, wanneer de

dingen, waarop deze betrekking heeft, zullen gebeurd zijn. Beveelt daarom Gode de vervulling er van aan, en stelt alles in Zijn hand."
HERTOG JAN. "Ik denk als gij, mijn heer de kanselier; het is niet behoorlijk dat wij ons verstand gaan uitputten om na te sporen wat dit kan betekenen. God zal alles ter van Zijn ere weten te besturen."
DE KEURVORST. "Onze getrouwe God doe zo! Intussen zal ik nooit de droom vergeten. Ik heb wel op ene uitlegging gepeinsd.... maar ik bewaar die voor mij. De tijd zal misschien leren of ik goed geraden heb."
Zodanig was, volgens het handschrift van Weimar, de morgen van de 31ste oktober te Schweinitz; zien wij hoe er de avond van was te Wittenberg. Wij komen hier weer geheel op het gebied van de geschiedeis, en bevinden ons aan ene van de merkwaardigste plaatsen, welke de hand van de eeuwen erin heeft opgetekend.
De woorden van LUTHER hadden weinig uitwerking gehad. TETZEL ging zonder enige belemmering met zijn handel en zijn godonterende redenen voort. Zal LUTHER zich aan die schreeuwende misbruiken onderwerpen en het stilzwijgen bewaren? Als herder, heeft hij degenen die tot zijn bediening de toevlucht genomen hadden nadrukkelijk vermaand; als prediker, heeft hij van de kansel ene stem van waarschuwing doen horen. Er blijft hem nog over als Godgeleerde te spreken; er blijft hem over zich te wenden, niet meer tot enige zielen in de biechtstoel, niet meer tot de vergadering van de gelovigen te Wittenberg in de tempel, maar tot al degenen die, gelijk hij, leraars zijn van Gods Woord. Zijn besluit is genomen.
Het is niet de Kerk welke hij denkt aan te vallen; het is niet de paus met wie hij ene twistzaak gaat aanvangen: integendeel, zijn eerbied voor de paus laat hem niet toe langer omtrent aanmatigingen, waardoor men hem beledigt, te zwijgen, Men moet de partij van de paus kiezen tegen vermetele mensen, die zijn eerwaardige naam in hun schandelijke handel durven mengen. Wel ver van aan ene omwenteling die het oppergezag van Rome omkeert te denken, meent LUTHER, tegen onbeschaamde monniken, de paus en de Catholieke Christenheid met zich te hebben.

Het allerheiligen feest.
Het feest van Allerheiligen was voor Wittenberg een zeer gewichtige dag, en vooral voor de kerk welke de keurvorst er gesticht had, en die hij met reliquiën had vervuld. Een ieder die op die dag deze kerk bezocht, en er ter biecht ging, verwierf een rijke aflaat. Ook was op die hoge feestdag te Wittenberg de toevloed van pelgrims zeer groot. LUTHER, reeds besloten, spoedt zich op de avond van de 31ste oktober 1517 kloekmoedig naar de kerk, werwaarts zich de bijgelovige menigte der pelgrims begaf, en slaat aan de deur van deze tempel vijf en negentig thesen of stellingen tegen de leer der aflaten aan. Noch de keurvorst, noch STAUPITZ, noch SPALATIJN, noch iemand zelfs van zijn vertrouwdste vrienden zijn van die stap onderricht geworden.

De thesen.
LUTHER verklaart daarbij in ene soort van inleiding, dat hij die thesen geschreven heeft uit oprechte liefde, en met de uitdrukkelijke begeerte om de waarheid in helder daglicht te stellen. Hij verklaart zich bereid om hetzelfde de volgende dag aan de universiteit zelf, tegen allen en in aller tegenwoordigheid, te verdedigen.
De opmerkzaamheid welke zij verwekken is groot: men leest en herleest deze. Weldra is alles, de pelgrims, de hogeschool, de gehele stad in roer. Ziehier enige van de stellingen, welke men toen met de pen van de monnik geschreven zag aan de deur der kerk te Wittenberg.

1. "Wanneer onze Meester en Heer JEZUS CHRISTUS zegt: Bekeert u, wil Hij dat geheel het leven Zijner gelovigen op aarde ene standvastige en voortdurende boetvaardigheid zij."
2. "Dit woord kan niet verstaan worden van het Sacrament van de boete, (dat is van de biecht en de genoegdoening,) zo als het door de priester bediend wordt."
3. "Intussen wil de Heer hier niet alleen van de inwendige boetvaardigheid spreken: de inwendige boetvaardigheid betekent niets, wanneer zij uitwendig niet allerlei dodingen des vleses te weeg brengt."
4. "De boetvaardigheid en de droefheid, dat is te zeggen de waarachtige boete, duren zolang als een mens zich over zichzelf mishaagt, dat is: totdat hij uit dit leven in het eeuwige leven overgaat."
5. "De paus kan of wil gene andere straf kwijtschelden, dan die hij naar zijn goedvinden, of overeenkomstig de kerkelijke wetten, te weten de pauselijke verordeningen, heeft opgelegd."
6. "De paus kan geen veroordeling wegnemen, maar alleen de vergiffenis, welke God zelf te dien opzichte heeft geschonken, verkondigen en bevestigen; of het moest zijn in de gevallen die aan hem behoren. Wanneer hij anders handelt, blijft de veroordeling geheel dezelfde."
8. "De wetten van de kerkelijke boete moeten slechts aan de levenden opgelegd worden en raken in generlei wijze de doden."
21. "De aflaatcommissarissen bedriegen zich, wanneer zij zeggen dat de mens door de aflaat van de paus van alle straf verlost en behouden wordt."
25. "Dezelfde macht welke de paus over het vagevuur heeft in de gehele Kerk, hebben ieder bisschop en ieder zielverzorger in het bijzonder in hun bisdom en in hun parochie."
27. "Diegenen verkondigen menselijke dwaasheden, welke voorgeven dat op hetzelfde ogenblik als het geld in de kist klinkt de ziel uit het vagevuur vliegt."
28. "Dit is zeker: dat, zodra het geld klinkt, de gierigheid en de winzucht te voorschijn komen, toenemen en vermeerderen. Doch de bijstand en de gebeden van de Kerk zijn alleen van Gods wil en welbehagen afhankelijk."
32. "Zij die zich inbeelden zeker te zijn van hun zaligheid door de aflaten, zullen met degenen die het hun wijsmaken naar de Duivel gaan."
35. Diegenen verkondigen antichristelijke leringen, die beweren dat, om ene ziel uit het vagevuur te verlossen of om een aflaat te kopen, er noch droefheid, noch berouw vereist wordt."
36. "Ieder Christen, die een oprecht berouw over Zijn zonden ondervindt, heeft ene gehele kwijtschelding van straf en schuld, zonder dat hij daartoe aflaten behoeft."
37. "Ieder oprecht Christen, hetzij dood of levend, heeft deel aan de heilgoederen van CHRISTUS of der Kerk, door Gods gave en zonder aflaatbrief."
38. "Nochtans moet men de uitdeling en de vergiffenis van de paus niet versmaden: want zijn vergiffenis is ene betuiging van de Goddelijke vergeving."
40. "De waarachtige boetvaardigheid en droefheid zoeken de bestraffing en hebben deze lief; maar de zachtheid van de aflaat ontslaat van de bestraffing, en maakt dat men met haat tegen deze vervuld wordt."
42. "Men moet de Christenen leren, dat de paus niet denkt of wil dat men in enig opzicht het kopen van aflaten met enig werk van barmhartigheid vergelijke."
43. "Men moet de Christenen leren, dat degene die de armen meedeelt en de behoeftigen helpt beter doet dan die een aflaat koopt."

44. "Want het werk van de liefde doet de liefde wassen en maakt de mens Godvruchtiger; terwijl de aflaat hem niet beter maakt, maar alleen geruster voor zichzelf en beter tegen de straf beveiligd."
45. Men moet de Christenen leren, dat hij die Zijn naaste in nood ziet, en desniettegenstaande een aflaat koopt, geen aflaat van de paus koopt, maar de toorn van God op zich laadt."
46. "Men moet de Christenen leren, dat wanneer zij geen overvloed hebben, zij verplicht zijn alles voor hun huisgezinnen te bewaren, om er zich het nodige voor aan te schaffen, en zij dat niet voor aflaten moeten verkwisten."
47. "Men moet de Christenen leren, dat het kopen van een aflaat ene vrijwillige en geenszins ene geboden zaak is."
48. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, meer behoefte hebbende aan een gelovig gebed dan aan geld, het gebed meer dan het geld begeert, wanneer hij de aflaten uitdeelt."
49. "Men moet de Christenen leren, dat de aflaat van de paus goed is, indien men er zijn vertrouwen niet op stelt; maar dat er niets schadelijker is, indien deze de Godsvrucht doet verloren gaan."
50. "Men moet de Christenen leren, dat, indien de paus de knevelarijen van de aflaatpredikers kende, hij liever zou hebben dat de hoofdkerk van de heiligen PETRUS verbrand en in de as gelegd was, dan deze met de huid, het vlees en de beenderen van zijn schapen opgebouwd te zien."
51. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, gelijk zijn plicht is, al moest hij er zelfs de hoofdkerk van de heilige PETRUS voor verkopen, van zijn eigen geld zou uitdelen aan arme lieden, die nu door de aflaatpredikers van hun laatste stuiver worden beroofd."
52. "Te hopen zalig te zullen worden door middel van de aflaten is ene bedrieglijke en nietige hoop, al ware het ook dat de aflaatcommissaris, ja, wat zeg ik? de paus zelf, tot verzekering daarvan, hun zielen ten onderpand wilden geven."
53. "Diegenen zijn vijanden van de paus en van CHRISTUS, die om de prediking van de aflaten het Woord Gods verbieden te verkondigen."
55. "De paus kan geen andere gedachten koesteren dan deze: indien men de aflaat, (ene zaak van minder belang,) met ene klok, een optocht en ene ceremonie eer bewijst, moet men, en met oneindig meer recht, het Evangelie, (dat voortreffelijker is,) met honderd klokken, honderd optochten en honderd ceremoniën eren en prijzen."
62. "De ware en dierbare schat van de Kerk is het heilig Evangelie van Gods heerlijkheid en genade."
65. "De schatten van het Evangelie zijn netten, waarin men eertijds rijke lieden, en dat tot hun blijdschap, placht te vissen."
66. "Maar de schatten van de aflaat zijn netten, waarmee men in deze tijd de rijkdommen van de mensen vist."
67. "Het is de plicht van de bisschoppen en herders, met allen eerbied de Apostolische aflaatcommissarissen te ontvangen."
68. "Maar het is nog veel meer hun plicht, zich met ogen en oren ervan te verzekeren, dat de genoemde commissarissen niet de dromerijen van hun eigen verbeelding, in plaats van ‘s pausen bevelen, verkondigen."
71. "Vervloekt zij een ieder die spreekt tegen de aflaat van de paus."
72. "Maar gezegend zij een ieder die spreekt tegen de dwaze en onbedachte woorden van de aflaatpredikers."
76. "De aflaat van de paus kan de minste dagelijkse zonde niet wegnemen, voor zover het de schuld of misdaad betreft."

79. "Te zeggen dat het kruis, met de pauselijke wapenen versierd, zoveel vermogend is als het kruis van CHRISTUS, is ene godslastering."
80. "De bisschoppen, herders en Godgeleerden, die gedogen dat men van zulke dingen tot het volk spreekt, zullen daarvan rekenschap moeten geven."
81. "Die schandelijke prediking, die onbeschaamde lofredenen op de aflaten, maken het voor de verstandigen moeilijk de waardigheid en eer van de paus tegen de lasteringen van de predikers, en de fijne en behendige vragen van de gewone lieden te verdedigen."
86. "Waarom, zeggen zij, bouwt de paus de hoofdkerk van de heilige PETRUS niet liever van zijn eigen geld dan van dat van de arme Christenen, daar zelfs zijn staat hoger is dan die van de rijkste CRASSUS."
92. "Mochten wij dan van alle predikers ontslagen worden die tot de Kerk van CHRISTUS zeggen: "Vrede! vrede!" en er is geen vrede."
94. "Men moet de Christenen vermanen om zich te beijveren CHRISTUS, hun Hoofd, door kruis, dood en hel te volgen."
95. "Want het is meer waard door vele verdrukkingen in het koninkrijk van de hemel in te gaan, dan ene vleselijke gerustheid te bekomen door zich met een gewaande vrede te troosten."

Ziedaar dan het begin van het werk. De kiemen der Hervorming waren in deze thesen van LUTHER verborgen. Dat de misbruiken van de aflaten erin aangetast werden, was van minder belang; maar onder die aanvallen bevond zich een beginsel, dat, schoon veel minder de aandacht van de menigte tot zich trekkende, eenmaal het gebouw des Pausdoms moest omkeren. De Evangelische leer van ene vrije en genadige vergeving van de zonden was voor de eerste maal openlijk beleden. Nu moest het werk voortgang hebben. Een ieder die dat geloof aan de vergeving der zonden, door de doctor van Wittenberg verkondigd, bezat; een ieder die dat berouw, die bekering en die heiligmaking bezat, waarvan hij de noodzakelijkheid aandrong, zou zich niet meer aan menselijke instellingen bekreunen, zou zich van de windselen en kluisters van Rome ontdoen en de vrijheid van de kinderen Gods deelachtig worden. Alle dwalingen moesten voor deze waarheid vallen. Het is door haar dat het licht in LUTHERS ziel was beginnen te schijnen; het was Eveneens door haar dat het licht zich in de Kerk moest verspreiden. Het was ene heldere kennis van die waarheid, waaraan het de vorige Hervormers had ontbroken. Van daar de onvruchtbaarheid van hun pogingen. LUTHER erkende later onbewimpeld, dat hij, door het verkondigen van de rechtvaardiging door het geloof, de bijl aan de wortel van de boom gelegd had. "Het is de leer," zegt hij, "welke wij in de aanhangers van het Pausdom aanvallen. HUSS en WIKLEFF hebben alleen hun levenswandel aangetast; maar door hun leer aan te tasten, grijpen wij de gans bij de keel. Alles hangt af van het Woord, dat de paus ons heeft ontnomen en vervalst. Ik heb de paus overwonnen, omdat mijn leer van God is, en de Zijn van de Duivel."

Wij hebben ook in onze dagen die hoofdleer van de rechtvaardiging door het geloof vergeten, ofschoon in een tegenovergestelde zin als onze vaderen. "In LUTHERS tijd kostte de vergeving van de zonden ten minste geld," heeft een van onze tijdgenoten gezegd, "maar in onze dagen bezorgt iedereen zichzelf die voor niet." Die twee tegenstellingen hebben veel overeenkomst met elkaar. Zelfs is er misschien meer vergetenis van God in die welke ons betreft, dan in die van de zestiende eeuw. Het beginsel der rechtvaardiging door de genade van God, dat op het tijdstip van de Hervorming de Kerk uit zoveel duisternis trok, kan alleen ook ons geslacht

vernieuwen, aan van dezelfs twijfelingen en slingeringen een einde maken, het egoïsme, waardoor het verteerd wordt, vernietigen, de zedelijkheid en rechtvaardigheid onder de volken vestigen, in één woord, de wereld, die van God gescheiden is, weer aan Hem verbinden.

Hun kracht.

Maar indien de thesen van LUTHER veelvermogend waren door de kracht van de waarheid welke erin verkondigd werd, zij waren dat niet minder door het geloof van hem die zich als verdediger daarvan aanbood. Hij had met moed het zwaard des Woords uitgetrokken. Hij had die daad in het geloof aan de kracht van de waarheid verlicht. Hij had gevoeld, dat men, volgens de taal van de wereld, iets kan wagen, wanneer men zich op Gods beloften verlaat. "Hij die iets goeds wil beginnen," zegt hij, sprekende van die stoutmoedige aanval, "onderneme het in vertrouwen op de deugdelijkheid van de zaak, en niet, (hiervoor wachte hij zich!) op de bijstand en troost der mensen. Daarenboven vreze hij de mensen en zelfs de gehele wereld niet. Want dit woord zal niet liegen: "Het is goed op de Heer te betrouwen. En zeker, een ieder die op U betrouwt zal niet beschaamd worden." Maar hij die niets wil of kan wagen in vertrouwen op God, wachte zich wel om iets te ondernemen." Na zijn thesen aan de deur van de kerk van al de heilige aangeslagen te hebben, keerde LUTHER ongetwijfeld in zijn vreedzame cel terug, vervuld met die vrede en die blijdschap, welke ene in de naam des Heeren en voor de eeuwige waarheid verrichte daad veroorzaakt.

Luther's gematigdheid.

Hoe groot de onversaagdheid ook zij die in deze thesen doorstraalt, men wordt daarin nog de monnik gewaar, die zou beven om in zijn ziel enige twijfel aan het gezag van de zetel van Rome te ontdekken. Maar door de leer van de aflaten aan te vallen, kantte LUTHER zich, zonder het zelf te vermoeden, tegen vele dwalingen aan, welker ontdekking de paus niet aangenaam kon wezen, aangezien zij vroeg of laat moest meewerken om zijn opperhoofdigheid in twijfel te trekken. LUTHER zag toen zo ver niet; maar hij voelde hoe stout de stap was die hij deed, en meende uit die hoofde de stoutheid ervan te moeten matigen, zoveel dat de aan de waarheid verschuldigde eerbied toeliet. Hij bood dan zijn thesen slechts als twijfelachtige stellingen aan, ten opzichte van welke hij de inlichting van de geleerden verzocht; en voegde er (wel is waar volgens een gevestigd gebruik) ene plechtige verklaring bij, waarin hij betuigde niets te willen zeggen of verzekeren dat niet gegrond was op de heilige Schrift, de kerkvaders en de wetten en verordeningen van de stoel van Rome.

De Voorzienigheid.

LUTHER stond, in het vervolg, bij het zien van de onmetelijke en onverwachte gevolgen van die moedige aanval, dikwijls over zichzelf verbaasd, en kon niet begrijpen dat hij die had durven ondernemen. Het is dat een machtiger en onzichtbare hand hier de stuurlijnen vasthield, en de heraut van de waarheid op ene weg bracht die zij hem nog verborgen hield, en voor welks moeilijkheden hij misschien zou teruggedeinsd zijn, zo hij ze gekend hadde en alleen en uit zichzelf voortgerukt was. "Ik ben," zegt hij, "zonder overlegd plan, buiten mijn gedachte en mijn wil in die twistzaak geraakt, ja geheel onvoorziens erin gewikkeld. Ik neem God tot getuige, die alle harten doorgrondt."

Brief aan Albert.

LUTHER had de bron der misbruiken leren kennen. Men had hem een met de wapenen van de aartsbisschop van Mentz en Maagdenburg versierd boekske gebracht, dat de voorschriften inhield die men bij het vertier van de aflaten moest volgen. Het was dus die jonge prelaat, die smaakvolle vorst, welke die ganse kwakzalverij voorgeschreven, of tenminste goedgekeurd had. LUTHER ziet in hem steeds zijn' overste, wie hij ontzag en eerbied moet toedragen. Hij wil niet zonder overleg in de lucht schermen, doch zich liever wenden tot degenen die met het bestuur van de Kerk belast zijn. Hij schreef hem een brief vol van rondborstigheid en nederigheid tevens. Het was op dezelfde dag toen hij de thesen aansloeg, dat LUTHER aan ALBERT schreef.

"Vergeef mij, eerwaardigste vader in CHRISTUS en doorluchtigste vorst!" zegt hij tot hem, "wanneer ik, die slechts de geringste van de mensen ben, de stoutheid heb van aan Uw Doorluchtigheid te schrijven. De Heer JEZUS is mijn getuige, dat ik, voelend hoe gering en verachtelijk ik ben, lange tijd geaarzeld heb om het te doen...Uw Hoogheid gelieve echter een blik te slaan op een nietige stofworm, en neme, volgens zijn bisschoppelijke zachtmoedigheid, mijn verzoek in genade aan.
"Men draagt hier en daar in het land in naam van Uwe Genade de pauselijke aflaat rond. Ik wil mij niet zozeer over het geschreeuw van de predikers beklagen, (want ik heb het zelf niet gehoord,) als wel over de verkeerde begrippen van de eenvoudige en onbeschaafde lieden onder het volk, die door het kopen van aflaten zeker van hun zaligheid menen te wezen....

"Grote God! de zielen die aan uw zorgen, voortreffelijkste vader! toevertrouwd zijn, worden niet onderwezen ten leven, maar ten dood. De rechtvaardige en gestrenge rekenschap, die van u zal afgeeist worden, vermeerdert en neemt van dag tot dag toe.... Ik heb niet langer kunnen zwijgen. Nee! de mens wordt niet behouden door het werk of de dienst van zijn bisschop...Nauwelijks zelfs wordt de rechtvaardige behouden, en de weg is nauw die ten leven leidt. Waarom vervullen dan de aflaatpredikers door nietige fabelen het volk met ene vleselijke gerustheid?

"Volgens hun zeggen, moet de aflaat alléén verkondigd, alléén verheven worden.... Wel zo!...Is het niet de voornaamste en enige plicht van de bisschoppen aan het volk het Evangelie en de liefde van CHRISTUS te onderwijzen? CHRISTUS zelf heeft nergens geboden de aflaat te prediken; maar Hij heeft nadrukkelijk bevolen het Evangelie te prediken. Hoe afschuwelijk en gevaarlijk is het dan voor een bisschop, wanneer hij toelaat dat men van het Evangelie zwijgt, en dat het geraas van de aflaten alleen en onophoudelijk zijn volk in de oren klinkt!....
"Waardste vader in God! in het voorschrift der commissarissen dat (ongetwijfeld buiten uw weten) in naam van Uw Genade is bekend gemaakt geworden, wordt gezegd dat de aflaat de kostbaarste schat is; dat daardoor de mens met God verzoend wordt, en dat het berouw niet noodzakelijk vereist wordt bij degenen die hem kopen.
"Wat kan ik en wat moet ik dan doen, waardste bisschop, doorluchtigste vorst? Ach! ik smeek Uwe Hoogheid, door de Heer JEZUS CHRISTUS, op deze zaak een oog van vaderlijke oplettendheid te slaan, dat boek geheel te doen verdwijnen, en de predikers te bevelen om andere vertogen voor het volk te houden. Indien gij het niet doet, vrees dan van eenmaal zich ene stem te zien verheffen welke die predikers zal weerleggen, tot grote schande van Uwe doorluchtige Hoogheid."

LUTHER zond te gelijker tijd de aartsbisschop zijn thesen, en verzocht hem in een naschrift deze te lezen, om zich te overtuigen van de weinige zekerheid welke de leer van de aflaten bezat.

Onverschilligheid van de bisschoppen.

Zo was het LUTHERS gehele begeerte dat de wachters van de Kerk mochten ontwaken en eindelijk eens bedacht zijn om de rampen die haar verwoestten te doen ophouden. Niets ademt meer grootheid van geest en eerbied dan deze brief van een monnik aan een van de grootste vorsten van de Kerk en des rijks. Nooit handelde men meer in de geest van het bevel van CHRISTUS: "Geeft de keizer dat des keizers is en Gode dat Gods is." Dit is niet de gang van onstuimige revolutionnairen, die de heerschappijen verachten en de machten versmaden. Het is de stem des gewetens van een Christen en priester, die allen eere geeft, doch die bovenal de vreze Gods bezit. Maar alle beden en smekingen waren vruchteloos. De jeugdige ALBERT, te zeer op zijn vermaken en het involgen van zijn eerzucht gezet, antwoordde niet op een zo plechtig verzoek. De bisschop van Brandenburg, een geleerd en Godvruchtig man, onder wiens gebied LUTHER behoorde, en wie hij ook zijn thesen zond, antwoordde dat hij de macht van de Kerk aantastte; dat hij zichzelf veel moeite en verdriet zou veroorzaken, en dat hij hem sterk raadde de zaak te laten varen. De voornaamsten van de Kerk sloten het oor voor de stem van God, welke zich door middel van LUTHER op zulk ene nadrukkelijke en treffende wijze liet horen. Zij wilden de tekenen van de tijds niet onderscheiden; zij waren met die zelfde blindheid geslagen welke reeds de val van zoveel machten en heerschappijen na zich gesleept heeft. "Zij dachten toen beiden," zei LUTHER later, "dat de paus voor zulk een ellendige bedelaar als ik veel te sterk zou zijn."

Maar LUTHER kon beter dan de bisschoppen oordelen over de treurige invloed van de aflaten op de zeden en het leven van het volk: want hij stond met het in nauwe betrekking. Hij zag bestendig en van nabij hetgene de bisschoppen alleen uit ontrouwe berichten kenden. Indien de bisschoppen hem begaven, God begaf hem niet. De Heer van de Kerk, die Zijn troon heeft in de hemel en Wien alleen alle macht gegeven is op aarde, had zelf de grond bereid en het zaad in de hand van Zijn dienaar gelegd; Hij gaf vleugelen aan die zaden van de waarheid, en verspreidde ze in één ogenblik over de ganse uitgestrektheid van Zijn Kerk.

Niemand bood zich de volgende dag aan de hogeschool aan om de stellingen van LUTHER te bestrijde. TETZELS handel was te zeer in verachting en te schandelijk dan dat een ander dan hij zelf, of één van zijns gelijken, de handschoen zou hebben durven opnemen. Maar die thesen waren bestemd om verder dan onder de gewelven van een academische gehoorzaal weerklank te vinden. Nauwelijks waren zij aan de deur van de slotkerk te Wittenberg vastgenageld, of er volgde, op het zwak geluid van de hamerslagen, in geheel Duitsland zulk een slag, dat deze tot de fondamenten van het trotse Rome doordrong, de muren, deuren en posten van het Pausdom met een haastige val bedreigde, zijn helde schrik en ontsteltenis aanjoeg, en te gelijker tijd vele duizenden mensen uit de slaap van de dwaling deed ontwaken.

Verspreiding van de thesen.

Die thesen verspreidden zich met de snelheid van de bliksem. Gene maand was er verstreken of zij waren reeds te Rome. "In veertien dagen," zegt een geschiedschrijver van die tijd, "waren zij door geheel Duitsland verspreid, en in vier weken hadden zij genoegzaam de gehele Christenheid doorkruist, evenalsof de engelen zelf de boodschappers er van geweest waren en ze voor de ogen van alle mensen hadden

gebracht. Niemand zou het kunnen geloven welk een opzien zij baarden." Zij werden later in het Hollands en Spaans vertaald, en een reiziger verkocht ze te Jeruzalem. "Ieder," zegt LUTHER, "klaagde over de aflaten, en terwijl al de bisschoppen en leraars het stilzwijgen bewaard hadden, en niemand de bel had willen aanbinden, Werd de arme LUTHER een vermaard doctor, omdat er toch eindelijk, zei men, één gekomen was die het gewaagd had. Maar ik wilde die eer niet, en de zang scheen mij te hoog voor de woorden."
De pelgrims die om het feest van Allerheiligen uit alle oorden te Wittenberg samengevloeid waren, brachten veelal ten hunnent, in plaats van aflaten, de beroemde thesen van de Augustijner monnik over. Zij werkten dus mee om ze te verspreiden. Ieder las, overdacht, verklaarde ze. Een groot aantal oprechte en brave mensen verheugde zich over die eenvoudige en treffende belijdenis van de waarheid, en wenste van ganser harte dat LUTHER het werk zou voortzetten dat hij had begonnen. "Ik bemerk," zegt een zeer geloofwaardig man, een van de grootste mededingers van de Hervormer, ERASMUS namelijk, "dat hoe zuiverder zeden en hoe meer Evangelische Godsvrucht men bezit, men LUTHER ook minder vijandig is. Zijn wandel wordt zelfs door diegenen geprezen die zijn geloof niet kunnen verdragen. De wereld was verdrietig over ene leer waarin zich zo veel kinderachtige fabelen en menselijke inzettingen bevonden, en dorstte naar dat levende, zuivere en verborgen water, dat uit de aderen van de Evangelisten en Apostelen stroomt. LUTHERS geest was geschikt om die dingen te volvoeren, en zijn ijver moest hem voor ene zo schone onderneming ontvlammen."
Om zich enig denkbeeld te vormen van de onderscheidene maar verbazende uitwerkselen welke deze stellingen in Duitsland te weeg brachten, moet men ze overal waar zij doordrongen, in de kabinetten van de geleerden, in de cellen van de monniken, in de paleizen van de vorsten, volgen.

Reuchlin.
REUCHLIN ontving ze. Hij was de harde strijd moede, die hij tegen de monniken had te leveren gehad. De kracht welke de nieuwe kampvechter in zijn thesen aan de dag leide, wekte de verdoofde geesten van de oude voorstander van de letteren weer op, en gaf zijn treurig harte de vreugde weer. "Gode zij dank!" riep hij na het lezen ervan uit: "nu hebben zij een man gevonden die hun zoveel zal te doen geven, dat zij wel genoodzaakt zullen zijn om mijn ouderdom in vrede te laten gaan.

Erasmus.
De voorzichtige ERASMUS bevond zich in de Nederlanden, toen de thesen hem in handen kwamen. Hij verheugde zich inwendig van zijn geheime wensen voor de verbetering van de misbruiken met zoveel moed uitgesproken te zien: hij gaf de schrijver zijn goedkeuring, hem alleen tot meer gematigdheid en voorzichtigheid vermanende. Enige nochtans in zijn tegenwoordigheid LUTHER van onstuimigheid beschuldigende, zei hij: "God heeft aan de mensen een arts gegeven, die dus in het vlees snijdt, omdat anders de wond ongeneeslijk werd." En toen later de keurvorst van Saksen hem zijn oordeel vroeg over de zaak van LUTHER, antwoordde hij al glimlachende: "Ik verwonder er mij in het geheel niet over dat hij zoveel opzien heeft verwekt; want hij heeft twee onvergeeflijke misslagen begaan, doordien hij de driedubbele kroon van de paus en de buik van de monniken aangerand heeft."

Fleck.

Doctor FLECK, prior van het klooster te Steinlausitz, las sinds lange tijd de mis niet meer, maar had aan niemand de ware oorzaak ervan gezegd. Op zekere dag vond hij in de eetzaal van zijn klooster de thesen van LUTHER; hij nam ze; hij las ze; en, zich niet meer van vreugde kunnende bedwingen, riep hij uit: "O! eindelijk is hij gekomen die het u, o monniken! zal doen zien.... " Daarna schreef hij aan de doctor om slechts met moed die roemvolle strijd vol te houden. LUTHER noemt hem een man vol van blijdschap en vertroosting.

Bibra. De keizer.

Er bevond zich toen op de oude en beroemde bisschoppelijke zetel van Würzburg een Godvruchtig, braaf en wijs man, volgens de getuigenis zijner tijdgenoten, LA URENTIUS VAN BIBRA, die wij reeds gelegenheid gehad hebben te noemen. Toen hem een edelman kwam boodschappen dat hij zijn dochter voor het klooster bestemde, zei hij tot hem: "Geef haar liever een man." Vervolgens voegde hij er bij: Hebt gij daartoe geld nodig? ik zal het u lenen." De keizer en al de vorsten hadden voor hem de hoogste achting. Hij zuchtte over de ongeregeldheden van de Kerk en vooral van de kloosters. De thesen kwamen ook in Zijn bisschoppelijk paleis; hij las ze met grote blijdschap, en verklaarde openlijk dat hij LUTHER zijn goedkeuring gaf. Later Schreef hij aan keurvorst FREDERIK: "Laat de vrome doctor MARTIJN LUTHER niet vertrekken; want men doet hem onrecht." De keurvorst, over deze betuiging verblijd, schreef het eigenhandig aan de Hervormer. Keizer MAXIMILIAAN, voorganger van KAREL V, las zelf met bewondering de thesen van de Wittenbergse monnik; hij ontdekte de bekwaamheid van deze man; hij voorzag dat die onbekende Augustijner voor Duitsland wel eens een machtig bondgenoot zou kunnen worden in de worsteling met Rome. Hij liet de keurvorst van Saksen door een afgezant zeggen: "Neem de monnik LUTHER zorgvuldig in acht; want er zou wel eens een tijd kunnen komen dat men hem nodig had." En kort daarna zich met de vertrouwdste raadsman van de keurvorst, PFEFFINGER, op de rijksdag bevindende, zei hij tot hem: "Eilieve! wat doet uw Augustijner? Waarlijk, zijn stellingen zijn niet te verachten. Hij zal eraan de monniken schone van doen zien."

De paus.

Te Rome zelf en in het Vaticaan werden de thesen niet zo slecht ontvangen. LEO X beoordeelde ze meer als beminnaar van de letteren dan als paus. Het vermaak dat zij hem veroorzaakten deed hem de harde waarheden die ze behelsden vergeten; en toen de opziener van het heilig paleis, SYLVESTER PRIERIAS, die met het onderzoeken van de boeken belast was, hem aanspoorde om LUTHER als ketter te behandelen, antwoordde hij: "Deze broeder MARTIJN LUTHER is een zeer voortreffelijk genie, en al wat men ten Zijn nadeel zegt is niets anders dan monniken - jaloezie."

Myconius.

Er waren weinig mensen op welke LUTHERS thesen meer invloed hadden dan op de scholier van Annaberg, die TETZEL zo onmeedogend van zich had gestoten. MYCONIUS had zich in een klooster begeven. Dezelfde nacht van zij ne aankomst had hij in een droom een uitgestrekt veld met rijpe korenaren bedekt menen te zien. "Maai af," had tot hem de stem van zijn leidsman gezegd; en toen hij zich wegens zijn onbekwaamheid verontschuldigd had, had zijn gids hem een maaier getoond die met onbegrijpelijke vlijt werkte. "Volg hem en doe als hij," had de gids gezegd.
MYCONIUS, gelijk LUTHER, naar heiligheid begerig, gaf zich in het klooster aan waken, vasten, ontberingen en alle door mensen uitgevondene werken over. Maar ten

laatste wanhoopte hij van ooit tot het doel van zijn streven te zullen geraken. Hij liet de studiën varen, en gaf zich alleen aan handenarbeid over. Nu bond hij boeken in, dan oefende hij zich op de draaibank, dan weer deed hij iets anders. Deze uitwendige werkzaamheid kon echter zijn ontrust geweten niet stillen. God had tot hem gesproken, hij kon niet weer in zijn' vorige slaap vallen. Deze angstvolle toestand duurde verscheidene jaren.
Men verbeeldt zich soms dat de wegen der Hervormers zeer gemakkelijk waren, en dat hun bij het verwerpen van de door de Kerk gebodene oefeningen niets anders overbleef dan aangename rust en gemak. Men weet niet dat zij niet tot de waarheid geraakten dan door inwendige worstelingen, duizendmaal zwaarder dan de onderhouding van kloostergebruiken, waaraan zich slaafse gemoederen gemakkelijk onderwierpen.

Eindelijk kwam het jaar 1517; de thesen van LUTHER verscheen in het licht, zij liepen de Christenheid door; zij kwamen ook in het klooster waar zich toen de scholier van Annaberg bevond. Hij verborg zich met een ander monnik, JOHAN VOIT, in een afgelegen' hoek, om ze geheel op zijn gemak te lezen. Dit was wel de waarheid die hij van zijn vader geleerd had; zijn ogen werden geopend; hij werd in zich ene stem gewaar die beantwoordde aan die welke toen in geheel Duitsland gehoord werd, en een grote troost vervulde zijn hart.
"Ik zie wel," zei hij, "dat MARTIJN LUTHER de maaier is die ik in de droom gezien heb, en die mij de aren heeft leren inzamelen." Hij begon terstond de leer te belijden welke LUTHER verkondigd had. De monniken verschrikten toen zij hem hoorden: zij bestreden hem; zij kwamen tegen LUTHER en zijn klooster op.
"Dit klooster," antwoordde MYCONIUS, "is als het ware het graf van de Heer: men zou willen beletten dat CHRISTUS er uit verrijze; maar men zal er niet in slagen." Eindelijk zijn oversten ziende dat zij hem niet konden overtuigen, verboden zij hem gedurende anderhalf jaar allen toegang van buiten, lieten hem niet toe brieven te schrijven of te ontvangen, en bedreigden hem met ene eeuwigdurende gevangenis. Nochtans brak ook voor hem het uur van de verlossing aan. Later tot herder te Zwickau benoemd, was hij de eerste die zich in de kerken van Thuringen tegen het Pausdom verklaarde. Toen kon hij, zegt hij, met zijn eerwaardige vader LUTHER arbeide in de oogst des Evangelies' JONAS heeft hem genoemd *een man die kon wat hij wilde.*

Vrees ten opzicht van Luther.
Er waren buiten twijfel nog andere zielen voor wie de thesen van LUTHER het teken des levens waren. Zij ontstaken een nieuw licht in vele cellen, hutten, paleizen. Het volk zelf, dat het Godgeleerd geschil niet zeer begreep, doch slechts wist dat die man zich tegen de heerschappij van de monniken verzette, ontving hem met onuitsprekelijke vreugde. Er werd door die vrijmoedige stellingen ene grote opschudding in Duitsland veroorzaakt. Maar andere tijdgenoten van de Hervormer voorzagen de gewichtige gevolgen welke zij konden hebben, en de menigvuldige hinderpalen die zij moesten ontmoeten. Zij gaven openlijk hun vrees te kennen en verblijdden zich niet dan al bevende.

Adelman.
"Ik vreze zeer," schreef de voortreffelijke kanunnik van Augsburg, BERNARD ADELMAN, aan zijn' vriend PIRCKHEIMER, "dat de waardige man eindelijk voor de geldzucht en macht van de aflaatpachters zal moeten wijken. Zijn vertogen hebben

zo weinig invloed, dat de bisschop van Augsburg, onze primaat en metropolitaan, in naam van de paus nieuwe aflaten voor St. Pieter te Rome heeft bevolen. Hij haaste zich om de hulp van de vorsten te zoeken; hij wachte zich om God te verzoeken: want men zou van zijn zinnen beroofd moeten zijn om het dreigend gevaar waarin hij verkeert niet te zien." ADELMAN verheugde zich zeer toen het gerucht liep dat HENDRIK VIII LUTHER naar Engeland geroepen had. "Hij zal daar," zo dacht hij, "in vrede de waarheid kunnen verkondigen."
Velen verbeeldden zich zo dat de leer des Evangelies de macht van de vorsten ten steun moest hebben. Zij wisten niet dat zij zonder die macht voortgaat, en dat, wanneer die met haar is, zij daardoor dikwijls wordt belemmerd en gekrenkt. De vermaarde geschiedschrijver ALBERT KRANS lag te Hamburg op zijn sterfbed, toen men hem de thesen van LUTHER bracht. "Gij hebt gelijk, broeder MARTIJN!" riep de stervende uit; "maar gij zult er niet in slagen.... Arme monnik! ga in uw cel en zeg: o God! ontferm U over mij!"

Een oud priester.
Een oud priester te Hexter in Westfalen, de thesen in zijn pastorie ontvangen en gelezen hebbende, zei in plat Duits, terwijl hij het hoofd schudde: "Waarde broeder MARTIJN! indien gij erin slaagt om dat vagevuur en al die kooplieden in papier omver te werpen, zijt gij waarlijk een groot heer." ERBENIUS, die ene eeuw later leefde, schreef onder die woorde deze regelen: *Zo hij nog in leven was*?"
Niet alleen was een groot aantal van LUTHERS vrienden wegens zijn stap met vrees bezet, ook velen gaven hem hun afkeuring te kennen.

De bisschop.
De bisschop van Brandenburg, met kommer een zo gewichtig geschil in zijn bisdom ziende aanvangen, zou het hebben willen onderdrukken. Hij besloot het met zachtheid te beginnen. "Ik vind," liet hij, door de abt van LENIN, LUTHER zeggen, "in de thesen over de aflaten niets dat met de Catholieke waarheid strijdig is; ik zelf veroordeel dat onvoegzaam rondbazuinen; maar om des vredes wille en uit achting voor uw bisschop, laat af van over dat onderwerp te schrijven." LUTHER was er over bewogen dat een zo voornaam abt en een zo voornaam bisschop zich met zoveel nederigheid tot hem wendde. Getroffen en door de eerste ontroering van zijn hart vervoerd, antwoordde hij: "Ik ben tevreden: ik wil veel liever gehoorzamen dan mirakelen doen, schoon mij dat ook mogelijk was."

De keurvorst.
De keurvorst zag met smart het begin van een strijd, wettig voorzeker, maar waarvan men het einde niet kon voorzien. Geen vorst wenste meer dan FREDERIK de openbare rust te handhaven. Maar, welk een geweldige brand kon dit kleine vuur niet veroorzaken? Welke grote oneeigheden, welk ene vaneerijting van de volken kon die monnikentwist niet verwekken? De keurvorst liet bij herhaling aan LUTHER de smart te kennen geven welke hij voelde.
In zijn orde zelf en tot in zijn klooster te Wittenberg ontmoette LUTHER dezulken die zijn werk afkeurden. De prior en de onderprior waren verschrikt over de luide kreten welke TETZEL en al zijn medegenoten ontboezemden. Vol ontroering en angst begaven zij zich naar de cel van broeder MARTIJN. "Wij bidden u," zeiden zij tot hem, "maak de orde niet te schande! Reeds springen de andere orden en vooral de Dominicaners van vreugde op, omdat zij de enige niet zijn die verachting ondergaan." LUTHER was over deze woorden getroffen; doch zich spoedig herstellende,

antwoordde hij: "Waarde vaders! indien de zaak niet in de naam van God verricht is, zal zij vallen; is het anders, laat ze voortgang hebben." De prior en de onderprior zwegen. "De zaak heeft nu nog voortgang," voegt LUTHER er bij, na deze ontm oeting verhaald te hebben, "en zo het God behage, zal zij ten einde toe steeds beter gaan. Amen."

De lieden te Erfurt.

LUTHER had nog wel andere aanvallen te verduren. Te Erfurt beschuldigde men hem van hevigheid, van hoogmoed in de wijze waarop hij de gevoelens van anderen veroordeelde; een verwijt, dat men gewoonlijk doet aan mensen welke die kracht van overtuiging bezitten die het Woord van God geeft. Men beschuldigde hem van overijling en lichtvaardigheid. "Zij eisen van mij bescheidenheid," antwoordde LUTHER, "en zij trappen die zelf met voeten in het oordeel dat zij over mij vellen!...Wij zien steeds de splinter in het oog van een ander, en de balk die in het onze is bemerken wij niet.... De waarheid zal niet meer door mijn bescheidenheid winnen, dan zij door mijn vermetelheid zal verliezen."

"Ik wens te weten," vervolgde hij, zich tot LANGE wendende, "welke dwalingen gij en uw Godgeleerden in mijn thesen gevonden hebt. Wie weet niet dat men zelden een nieuw denkbeeld voorstelt, zonder het voorkomen van hoogmoed te hebben en zonder beschuldigd te worden van twist te zoeken? Zo de nederigheid zelf iets nieuws wilde ondernemen, zouden zij die van ene andere mening zijn haar voor ene hovaardige uitkrijten! Waarom zijn CHRISTUS en alle martelaren ter dood gebracht? Omdat men hen heeft gehouden voor hoogmoedige verachters van de wijsheid des tijds, en omdat zij nieuwe meningen hebben geopperd, zonder alvorens nederig raad gepleegd te hebben met de voorstanders van het oude gevoelen."

"Dat dan de hedendaagse wijzen van mij gene nederigheid (of liever geveinsdheid) genoeg verwachten, om hun raad te vragen vóór het openbaar maken van hetgene mijn plicht mij gebiedt te zeggen. Hetgene ik doe, zal niet door menselijk beleid, maar door Gods raad geschieden. Indien het werk uit God is, wie zal het stuiten? Indien het niet uit Hem is, wie zal het bevorderen?... Niet mijn wil, noch de hunne, noch de onze, maar Uw wil, o heilige Vader, die in de hemel zijt!" - Welk een moed, welk ene edele geestdrift, welk een vertrouwen op God! en bovenal, welk ene waarheid in deze woorden, en welk ene waarheid voor alle tijden!

Intussen lieten de verwijten en beschuldigingen, die van alle kanten tot LUTHER kwamen, niet na, op zijn geest enige indruk te maken. Hij was in zijn verwachtingen bedrogen. Hij had zich voorgesteld, de bestuurders van de Kerk, de uitstekendste geleerden van de natie zich openlijk met hem te zullen zien verenigen; maar het was hiermee anders gelegen. Een woord, hem bij de eerste indruk ontvallen, was, dat de betergezinden met hem instemde, en vele van degenen die hij tot hiertoe het meest had geacht, hem openlijk lasterden. Hij voelde zich alleen in de gehele Kerk, alleen tegen Rome, alleen aan de voet van dat oude en ontzaggelijke gebouw, welks fondamenten tot de ingewande van de aarde doordrongen, welks muren zich tot de wolken verhieven, en waartegen hij een stoute aanval richtte. Hij was daardoor bekommerd en neerslachtig. Twijfelingen, die hij meende overwonnen te hebben, kwamen met meerder kracht in zijn geest terug. Hij beefde bij de gedachte dat hij het gezag van de gehele Kerk tegen zich had: zich aan dat gezag te onttrekken, die stem te verwerpen waaraan de volken en de eeuwen ootmoediglijk hadden gehoorzaamd, zich tegen die Kerk aan te kanten, welke hij van zijn kindsheid af gewoon was geweest als de moeder van de gelovigen te eerbieden...hij, geringe monnik!...dit was ene poging die

het menselijk vermogen te boven ging. Gene poging kostte hem meer dan deze. Maar het was ook deze, die over de Hervorming besliste.

Luther's antwoord.

Niemand kan beter dan hij de strijd beschrijven welke hij toen in zijn ziel ondervond. "Ik heb," zegt hij, "deze zaak met grote vrees en grote angst begonnen. Wie was ik toen? een arme, ellendige, verachtelijke broeder, meer een lijk dan een mens gelijk. Wie was ik om op te staan tegen de majesteit van de paus, waarvoor niet alleen de koningen van de aarde en de gehele wereld, maar ook, indien ik dus spreken mag, de hemel en de hel beefden, terwijl zij gedwongen waren om hem op de wenk van zijn ogen te gehoorzamen?... Niemand kan zich voorstellen wat mijn hart in die twee eerste jaren geleden heeft, en in welke moedeloosheid, ik zou kunnen zeggen in welke wanhoop, ik dikwijls verzonken ben geweest. Zij kunnen er zich geen denkbeeld van vormen, die laatdunkende geesten, die daarna de paus met ene grote vermetelheid hebben aangevallen, hoewel zij met al hun bekwaamheid hem niet het minste kwaad zouden hebben kunnen doen, zo CHRISTUS hem niet reeds door mij, zijn zwak en onwaardig werktuig, ene voor altijd ongeneeslijke wonde had toegebracht.... Maar terwijl zij zich vergenoegden met toe te zien en mij in het gevaar alleen lieten, was ik niet zo goedsmoeds, zo gerust, en zo zeker van mijn zaak. Want ik wist toen vele dingen niet, die ik, Gode zij dank! nu weet. Het is waar, er werden verscheidene vrome Christenen gevonden, aan wie mijn stellingen zeer bevielen en die er veel werk van maakten; maar ik kon hen niet erkennen en aanmerken als werktuigen van de Heilige Geest; ik had het oog alleen op de paus, op de kardinalen, op de bisschoppen, op de Godgeleerden, op de rechtsgeleerden, op de monniken, op de priesters.... Het was van dien kant dat ik verwachtte de Geest te zullen zien blazen. Nochtans, na door de Schrift overwinnaar gebleven te zijn van al de tegenstrijdige bewijsgronden, heb ik eindelijk, door de genade van CHRISTUS, ter nauwernood met veel angst en moeite de enige bewijsgrond welke mij nog tegenhield, te weten: "dat men de Kerk moet horen," overwonnen; want ik eerbiedigde, en uit grond van mijn hart, de Kerk van de paus als de ware Kerk; en ik deed dat met veel meer oprechtheid en eerbied, dan die onbeschaamde en eerloze bedriegers doen, die, om mij tegen te staan, haar nu zo hoog verheffen. Indien ik de paus veracht had, gelijk al diegenen hem in hun hart verachten, die hem zozeer met de lippen roemen, zou ik gebeefd hebben van vrees dat de aarde op hetzelfde ogenblik zou gespleten zijn en mij, evenals KORAH en allen die met hem waren, geheel levend zou verzwolgen hebben."

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Hoezeer strekken die worstelingen LUTHER tot eer! Welk ene oprechtheid, welk ene rechtschapenheid ontdekken zij ons in zijn ziel! en hoe maken die zware aanvechtingen, welke hij van binnen en buiten had door te staan, hem meer onze achting waardig dan ooit ene onverschrokkenheid zonder worstelingen en zonder strijd zou hebben kunnen doen! Die arbeid van zijn geest toont ons ten volle de waarheid en Goddelijkheid van zijn werk. Men ziet dat de grond en het beginsel van alles in de hemel was. Wie zal, na al die trekken welke wij hebben doen uitkomen, durven zeggen dat de Hervorming een werk van staatkunde was? Nee, voorzeker, zij was niet het gevolg van de staatkunde van de mensen, maar van de kracht Gods. Wanneer LUTHER niet dan door menselijke driften gedreven was geworden, zou hij onder zijn angsten bezweken zijn; zijn misrekeningen, zijn bekommernissen zouden het vuur, dat in zijn ziel ontstoken was geworden, hebben uitgeblust, en hij zou in de Kerk slechts een voorbijgaand schijnsel hebben teweeggebracht, gelijk zoveel ijverige

en vrome mannen, wier namen tot ons gekomen zijn, gedaan hebben. Maar nu was Gods tijd gekomen; het werk moest niet tegengehouden worden; de vrijmaking van de Kerk moest worden voltooid. LUTHER moest tenminste die volkomene vrijmaking en die uitgestrekte ontwikkelingen, welke aan het rijk van JEZUS CHRISTUS toegezegd zijn, voorbereiden. Ook ondervond hij de waarheid van deze heerlijke belofte: "De jongen zullen moe en mat worden, en de jongelingen zullen gewis vallen; maar die de Heere verwachten, zullen de kracht vernieuwen; zij zullen opvaren met vleugelen gelijk de arenden." En die Goddelijke kracht, welke, het hart van de doctor van Wittenberg vervullende, hem in de strijd gevoerd had, gaf hem weldra al zijn' vorige moed weer.

Aanval van Tetzel.

De verwijten, de vreesachtigheid of het stilzwijgen zijner vrienden hadden hem ontmoetigd; de aanvallen zijner vijanden bezielden hem weer met nieuwe moed: dat is gewoonlijk het geval. Wanneer de vijanden der waarheid menen door hun geweld hun eigen werk te bevorderen, bevorderen zij dat van God zelf . TETZEL nam, maar met ene zwakke hand, de handschoen op, die hem was toegeworpen. De leerrede van LUTHER, welke voor het volk hetzelfde geweest was als de thesen geweest waren voor de geleerden, was het onderwerp van zijn eerste antwoord. Hij wederleide dat vertoog van stuk tot stuk en op zijn wijze; vervolgens maakte hij bekend dat hij zich gereed maakte om zijn tegenstander in thesen, die hij aan de beroemde hogeschool te Frankfort aan de Oder zou verdedigen, meer in het brede te bestrijden. "Dan," zei hij, antwoordende op het slot van LUTHERS rede, "zal ieder kunnen zien wie een aartsketter is, een ketter, een scheurmaker, een dwaalleraar, een vermetele, een lasteraar, enz., enz. Dan zal het allen in de ogen stralen, wie een verduisterd brein bezit, wie nooit de Bijbel geroken, de Christelijke leer gelezen en zijn eigen leraars verstaan heeft.... en om de stellingen, welke ik opwerp, te verdedigen, ben ik bereid gevangenis, slagen, water of vuur, ja wat het ook zij, te ondergaan.... "

Een zaak valt bij het lezen van dit geschrift van TETZEL in het oog, het is het onderscheid dat er bestaat tussen zijn Duits en dat van LUTHER. Men zou zeggen dat een afstand van enige eeuwen hen van elkaar scheidt. Een vreemdeling vooral heeft Soms moeite om TETZEL te begrijpen; terwijl LUTHERS taal bijna geheel die van onze dagen is. Het is genoeg twee van hun schriften te vergelijken, om te zien dat LUTHER de schepper van de Duitse taal is. Het is ongetwijfeld een van zijn mindere verdiensten; maar het is er echter één van.

Luther's antwoord.

LUTHER antwoordde zonder TETZEL te noemen; TETZEL had hem niet genoemd. Maar er was niemand in Duitsland die aan het hoofd van hun bekendmakingen de namen niet konden schrijven, welke zij dienstig oordeelden te verzwijgen. TETZEL trachtte de boetvaardigheid, welke God verlangt, met de boete die de Kerk oplecht te verwarren, om zo doende aan zijn aflaten ene hogere waarde te geven. LUTHER bevlijtigde zich om dit stuk op te helderen.

"Om vele woorden te ontgaan," zei hij in zijn beeldspraak, "geef ik zijn overige redenen, die niets meer dan papieren bloemen en verdorde bladeren zijn, aan de wind over, (welke daarenboven meer lege tijd heeft dan ik,) en ik vergenoeg mij met de grondslagen van zijn klissengebouw te onderzoeken."

"De boete, welke de heilige vader oplecht, kan niet dezelfde zijn als die JEZUS CHRISTUS eist: want hetgene de heilige vader oplecht, daarvan kan hij ontslaan; en zo deze twee boeten één en dezelfde zaak zijn, volgt er uit dat de heilige vader

wegneemt wat CHRISTUS daarstelt, en Gods gebod krachteloos maakt... O! laat hij mij maar kwalijk bejegenen" (vervolgt LUTHER, na andere valse uitleggingen van TETZEL aangehaald te hebben), "laat hij mij vrij een ketter noemen, een scheurmaker, een lasteraar, en al wat hem zal goeddunken, ik zal daarom zijn vijand niet zijn, en ik zal voor hem bidden als voor een vriend... Maar het is onmogelijk te dulden dat hij de heilige Schrift, onze troost, (Ro 15.4,) behandelde als ene zeug een haverzak behandelt..."

Men moet er zich aan gewennen om LUTHER Soms enigszins scherpe en voor onze eeuw al te gemeenzame uitdrukkingen te zien gebruiken: het was de gewoonte des tijds; en men vindt gewoonlijk onder die woorden, welke in onze dagen tegen de welvoegelijkheid van de taal strijden, ene juistheid en kracht die er de ruwheid van vergoeden! Hij vervolgt, "Hij die aflaten koopt," zeggen ook de tegenstanders, "doet beter dan die ene aalmoes geeft aan een arme die niet tot het uiterste gebracht is. - Nu brenge men ons vrij de tijding dat de Turken onze kerken en kruisen ontheilige; wij kunnen dat zonder gruwen vernemen: want wij hebben in ons midden honderdmaal erger Turken, die het enige waarachtige heiligdom, Gods Woord, dat alle dingen heiligt, ontheilige en vernietigen.... - Die dit voorschrift volgen wil, draagt wel zorg om dengene die honger heeft te eten te geven, en die naakt is te kleden, eer zij de geest geven en bij gevolg zijn hulp niet meer behoeven."

Goede werken.

Het is van belang die ijver van LUTHER voor de goede werken te vergelijken met hetgene hij zegt van de rechtvaardiging door het geloof Voor het overige, al wie enige ondervinding en enige kennis van het Christendom heeft, heeft dat nieuwe bewijs ener waarheid, waarvan hij de volle klaarheid ontdekt heeft, niet nodig; te weten: dat, hoe meer men gehecht is aan de rechtvaardiging door het geloof, hoe meer men ook de noodzakelijkheid van de werken kent en aan de beoefening ervan gehecht is; terwijl de verflauwing ten aanzien van de leer des geloofs noodwendig de verflauwing ten aanzien van de werken na zich sleept. LUTHER, en vóór hem PAULUS, en na hem HOWARD, zijn bewijzen voor de eerste stelling. Alle mensen zonder geloof, waarvan de wereld vol is, zijn bewijzen voor de tweede.

LUTHER, vervolgens aan de smaadredenen van TETZEL komende, geeft ze hem op zijn wijze weer, en zegt: "Bij het horen van die scheldwoorden verbeeld ik mij een grote ezel tegen mij te horen balken. Ik verheug er mij zeer over, en zou zeer bedroefd zijn wanneer zulke lieden mij een goed Christen noemden..." Men moet LUTHER geven zo als hij is en met zijn zwakheden. Hiertoe behoort die neiging tot scherts en tot ene grove scherts. Hij was een groot man, een man Gods; maar hij was een mens en geen engel, en zelfs niet eens een volmaakt mens. Wie heeft recht om dat van hem te vorderen?

"Voor het overige," voegt hij er bij, terwijl hij al de tegenstanders tot de strijd oproept en uitdaagt, "schoon men om zulke gevoelens niet gewoon is de ketters te verbranden, ziehier echter te Wittenberg ben ik, ik doctor MARTIJN LUTHER; en is er enig inquisiteur die zich beroemt ijzer te kunnen eten en rotsen in de lucht te doen springen? ik laat hem weten dat hij een vrij geleide heeft om er zich heen te begeven, dat de poorten voor hem geopend zijn en hij ene weltoebereide tafel en veilige huisvesting zal vinden, en dat alles door de vriendelijke zorgen van de lofwaardige

vorst hertog FREDERIK, keurvorst van Saksen, die nooit de ketterij in bescherming zal nemen.... "
Men ziet dat het LUTHER niet aan moed ontbrak. Hij steunde op Gods Woord; en dit is ene rots die nooit in de storm bezwijkt. Maar God, die getrouw is, verleende hem ook andere hulp. Op de luidruchtige vreugde, waarmee de menigte de thesen van LUTHER ontving, was spoedig een diep stilzwijgen gevolgd. De geleerden waren op het horen van de laster - en smaadtaal van TETZEL en al de Dominicaners vreesachtig teruggedeinsd. De bisschoppen, die tevoren de misbruiken van de aflaten luide gegispt hadden, deze eindelijk aangevallen ziende, waren niet in gebreke gebleven, gelijk dat altijd gebeurt, de aanval toen als ontijdig te beschouwen. De meeste vrienden van de Hervormer waren verschrikt. leder had zich weggemaakt. Maar zodra de eerste schrik voorbij was, greep er ene tegenovergestelde beweging in de gemoederen plaats. De monnik van Wittenberg, die zich gedurende enige tijd bijna alleen in het midden van de Kerk bevonden had, zag zich weldra opnieuw van een groot aantal vrienden en goedkeurders omringd.

Luther en Spalatijn.
Onder deze was er één die, schoon vreesachtig, hem echter in al die hachelijke ogenblikken getrouw bleef, en wiens vriendschap hem dus tot troost en ondersteuning verstrekte. Het was SPALATIJN. Hun briefwisseling hield niet op. "Ik betuig u mijn' dank," zegt hij, sprekende van een bijzonder bewijs van vriendschap dat hij van hem ontvangen had; "maar wat ben ik u niet verschuldigd?"
Het is op de 11de november 1517, elf dagen na het openbaar maken van de thesen, en gevolgelijk op het tijdstip dat de gisting van de gemoederen ongetwijfeld op het hoogste was, dat LUTHER dus zijn erkentelijkheid in het hart van zijn vriend wenst uit te storten. Het is belangrijk, in die zelfde brief aan SPALATIJN, die krachtvolle man, die de moedigste onderneming begonnen had, te zien verklaren van waar zijn kracht ontstaat. "Wij kunnen niets uit ons zelf: wij kunnen alles door de genade Gods. Alle onwetendheid is geheel onoverwinnelijk voor ons: gene onwetendheid is onoverwinnelijk voor de genade Gods. Hoe meer wij trachten uit ons zelf tot de wijsheid te komen, zoveel temeer naderen wij de dwaasheid. En het is niet waar dat die onoverwinnelijke onwetendheid de zondaar verschoont: want anders was er geen zonde in de wereld."
LUTHER had zijn stellingen noch aan de vorst, noch aan een van zijn hovelingen gezonden. Het schijnt dat de kapelaan aan zijn vriend daar enige verwondering over betuigde. "Ik heb niet gewild," antwoordt LUTHER, "dat mijn thesen onze zeer doorluchtige vorst, of iemand van de zijnen, ter hand kwamen, vóórdat degenen die menen erin aangeduid te zijn zelf ze ontvangen hadden, opdat zij niet denken zouden dat ik op bevel van de vorst, of om zijn gunst te verwerven, of uit tegenkanting aan de bisschop van Mentz ze heb uitgegeven. Ik hoor dat er reeds velen zijn die van zulke dingen dromen. Maar nu kan ik het in alle waarheid met ede bevestigen, dat mijne thesen buiten weten van de hertog FREDERIK uitgegeven zijn."

Beoefening van de heilige schrift.
Terwijl SPALATIJN zijn vriend vertroostte en hem, zoveel zijn invloed vermocht, ondersteunde, trachtte LUTHER van zijn kant te antwoorden op de vragen welke de zedige kapelaan hem deed. Onder andere vragen deed hij er hem toen éne, welke nog dikwijls in onze dagen herhaald wordt. "Welke is de beste wijze," vroeg hij hem, "om de heilige Schrift te bestuderen?"

"Tot nog toe," antwoordde LUTHER, "hebt gij mij niets gevraagd, voortreffelijke SPALATIJN! dan dingen die in mijn vermogen waren. Doch u in de beoefening van de heilige Schriften te besturen, dit gaat mijn krachten te boven. Indien gij echter volstrektelijk mijn manier wilt weten, zal ik u die niet verbergen."
"Zeer zeker is het dat men noch door de studie, noch door het verstand tot de rechte kennis van de Schriften kan geraken. Het is dan uw eerste plicht om met het gebed te beginnen. Bid de Heer dat het Hem behage, u, naar Zijn grote barmhartigheid, het rechte verstand van Zijn Woord te verleenen. Er is geen ander uitlegger van Gods Woord, dan de Auteur van dit Woord zelf, volgens hetgene Hij gezegd heeft: "Zij zullen allen van God geleerd zijn." Verwacht dan niets van uw werk, niets van uw verstand; stel uw vertrouwen alleen op God en de invloed van Zijn Geest. Geloof iemand die er ondervinding van heeft."
Men ziet hier hoe LUTHER tot het bezit van de waarheid kwam, waarvan hij de verkondiger was. Het was niet, gelijk enige zeiden, door op ene hoogmoedige rede te steunen; het was niet, gelijk anderen voorgaven, door zich aan hatelijke driften over te geven. Het was de zuiverste, de heiligste, de verhevenste bron, God zelf, door de ootmoed, het vertrouwen en het gebed gezocht, waaruit hij putte. Maar er zijn weinig mensen in onze eeuw die hem navolgen, en van daar komt het dat er weinigen zijn die hem begrijpen. Alleen deze woorden van LUTHER zijn voor een opmerkzaam gemoed genoeg om de Hervorming te rechtvaardigen.

Scheurl en Luther.

LUTHER vond ook troost in de vriendschap van achtenswaardige leken. CHRISTOPHORUS SCHEURL, die voortreffelijke geheimschrijver van de keizerlijke stad Neurenberg, gaf hem toen treffende bewijzen zijner vriendschap. Men weet hoe aangenaam de blijken van belangstelling zijn voor het hart des mensen, wanneer hij zich van alle kanten aangevallen ziet. De geheimschrijver van Neurenberg deed nog meer; hij zou voor zijn vriend vele vrienden hebben willen winnen. Hij nodigde hem uit om één van zijn schriften aan een van die tijd beroemd Neurenbergs rechtsgeleerde, HIERONYMUS EBNER, op te dragen. "Gij hebt ene hoge gedachte van mijn studies," antwoordde LUTHER hem met veel zedigheid; "maar ik denk er niet dan zeer gering over. Desniettegenstaande heb ik mij naar uw begeerte willen schikken. Ik heb gezocht...Maar in al mijn voorraad, die ik nooit zo gering had bevonden, is mij niets voorgekomen, dat mij niet geheel onwaardig toescheen om aan een zo groot man door een zo onbeduidend mens opgedragen te worden." Treffende nederigheid! Het is LUTHER die spreekt, en het is de onbekende naam van doctor EBNER die het geldt. Het nageslacht heeft dit oordeel niet bekrachtigd.

LUTHER, die niets gedaan had om zijn thesen te verspreiden, had ze zo min aan SCHEURL als aan de keurvorst en zijn hovelingen gezonden. De geheimschrijver van Neurenberg betuigde hem daar zijn verwondering over. "Het was mijn oogmerk niet geweest," antwoordde hij hem, "om aan mijn thesen zulk ene ruchtbaarheid te geven. Ik wilde slechts over derzelver inhoud met enige weinigen, die bij ons en in onze omtrek verkeren, onderhandelen. Wanneer zij ze hadden veroordeeld, zou ik ze vernietigd hebben. Wanneer zij ze goedgekeurd hadden, zou ik ze hebben openbaar gemaakt. Maar nu zijn zij gedrukt, herdrukt, en ver boven mijne verwachting verspreid, zodanig dat mij dit voortbrengsel berouwt; niet dat ik vrees dat de waarheid gekend worden van het volk: dit is het alleen wat ik gezocht heb; maar het is de rechte manier niet om het te onderwijzen: er bevinden zich vraagstukken in, die voor mijzelf nog twijfelachtig zijn. En indien ik gedacht had dat mijn thesen zulk een opzien

zouden baren, zijn er zaken die ik zou hebben weggelaten, en andere die ik met sterker verzekering zou bevestigd hebben." LUTHER dacht later anders. In plaats van te vrezen dat hij te veel gezegd had, verklaarde hij dat hij nog veel meer had moeten zeggen. Maar de schroomvalligheid, welke LUTHER aan SCHEURL openbaarde, strekt Zijn oprechtheid tot eer. Zij toont dat er bij hem geen tevoren gemaakt plan en partijzucht bestond, dat hij niet eigenwijs was, en dat hij niets dan de waarheid zocht. Zodra hij die geheel en al had gevonden, veranderde hij van toon. "Gij zult in mijn eerste schriften ontdekken," zei hij vele jaren daarna, "dat ik de paus zeer nederig vele en gewichtige dingen heb toegestemd, welke ik nu als afschuwelijk en godslasterlijk beschouw en verfoei."
SCHEURL was niet de enige leek van naam, die toen aan LUTHER bewijzen van zijn vriendschap gaf. De vermaarde schilder ALBERT DURER zond hem een geschenk, mogelijk een van zijn kunststukken, en de doctor liet er hem zijn erkentelijkheid voor betuigen.

Luther en Staupitz.
Zo ondervond LUTHER toen voor zichzelf de waarheid van dat woord van de Goddelijke wijsheid: "Een vriend heeft te allen tijde lief, en als een broeder wordt hij in de benauwdheid geboren." Maar hij dacht er ook aan ten opzichte van anderen. STAUPITZ, wiens hand hem bij zoveel ontmoetingen geleid en ondersteund had, en die zo hoog in ‘s vorsten gunst had gestaan, was in ongenade gevallen. Het schijnt dat een brief van de vicaris - generaal de keurvorst mishaagd had. LUTHER trok zich zijn zaak met warmte aan. De erkentelijkheid huisvestte in zijn hart, met zoveel andere deugden welke God er in gelegd had. "Ik heb hem gezien, ik heb hem gesproken," schreef hij aan de vorst, "toen hij, zich naar Torgau begevende om Uw Hoogheid te zien, Wittenberg doorgereisd is, en ik heb in hem niet anders kunnen ontdekken dan een hart dat u geheel is toegewijd, zozeer dat hij mij ten laatste gezegd heeft: "Ik weet niet dat ik ooit mijn beminnelijke heer tegen mij vertoornd heb, ten ware dat ik dat gedaan had door te veel liefde voor hem te hebben." Woorden welke geheel het hart van STAUPITZ afschilderen. "Daarom," vervolgt LUTHER, "smeek ik u hem weer in uw gunst te doen delen."

Luther en zijn volk.
LUTHER hield zich niet tevreden met zich als voorspraak van zijn in ongenade gevallene vrienden te gedragen, hij verdedigde ook de zaak van zijn gehele volk. De keurvorst had onlangs ene schatting geheven, en men verzekerde dat hij er nog een zou heffen, waarschijnlijk volgens de raad van PFEFFINGER, ‘s vorsten raadsman, tegen wie LUTHER zich dikwijls enige schampere woorden liet ontvallen. De doctor stelde zich vrijmoedig in de bres. "Uw Hoogheid," zei hij, "versmade niet het verzoek van een arme bedelmonnik. Ik bid u in de naam van God, beveel geen nieuwe schatting. Mijn hart is verslagen geweest, zowel als dat van vele dergenen die u het meest toegedaan zijn, bij het zien hoezeer de laatste de goede naam en de toegenegenheid, welke Uw Hoogheid genoot, had benadeeld. Het is waar dat God u met een verheven verstand begaafd heeft, zodat gij veel verder in die dingen ziet dan ik, en buiten twijfel dan al uw onderdanen; maar misschien is het Gods wil dat een klein verstand een groot onderrichte, opdat niemand op zichzelf vertrouwt, maar alleen op God, onze Heer; Wien het behage uw lichaam ten onze beste bij de gezondheid te bewaren, en uw ziel voor de eeuwige gelukzaligheid. Amen!" Het is zo dat het Evangelie, terwijl het de koningen doet eren, ook de zaak van het volk doet verdedigen. Het verkondigt aan de natie haar plichten en haar rechten, het brengt deze

de vorst te binnen.. stem van een Christen als LUTHER, in het kabinet van een souverein weergalmende, kan dikwijls de plaats van ene gehele vergadering van wetgevers bekleden.

Een nieuw kleed.

In die zelfde brief waarin LUTHER zijn vorst twee gewichtige lessen geeft, vreest hij niet hem een verzoek te doen, of liever hem ene belofte te herinneren, om hem namelijk een nieuw kleed te geven. Deze vrijmoedigheid van LUTHER, op een ogenblik dat hij kon vrezen FREDERIK beledigd te hebben, strekt evenzeer de vorst als de Hervormer tot eer. "Maar indien PFEFFINGER er mee belast is," voegt hij er bij, "dat hij het mij dan met van de daad en niet met betuigingen van vriendschap geve. Want goede woorden te weven, dit weet hij te doen, maar daar komt nimmer goed laken van." LUTHER meende dat hij, door de trouwe raad die hij zijn vorst gegeven had, zijn hofkleed zeer had verdiend. Hoe het ook zij, twee jaren later had hij het nog niet ontvangen, en hij verzocht er nogmaals om. Dit schijnt aan te tonen dat FREDERIK niet zozeer, als men het wel gezegd heeft, ter beschikking van LUTHER stond.

Zo waren dan de gemoederen langzamerhand van hun eerste schrik bekomen. LUTHER zelf was geneigd te verklaren dat zijn woorden niet dat vermogen bezaten, wat men hun toegekend had. Nieuwe omstandigheden konden de algemene aandacht afwenden, en die aanval, tegen de Roomse leer gericht, eindigde met, als zoveel andere, in de lucht te verdwijnen. Maar de aanhangers van Rome belette dat zulk ene zaak zulk een einde zou hebben. Zij deden de vlam toenemen, in plaats van deze uit te blussen.

Redetwist te Frankfort.

TETZEL en de Dominicaners namen stoutmoedig de handschoen op door de doctor hun toegeworpen. Brandende van begeerte om de vermetelen monnik, die hun handel was komen verstoren, te verpletteren, en om de gunst van de Roomse bisschop te verwerven, hieven zij een kreet van woede aan; zij waanden dat het aanranden van de door de paus bevolen aflaat hetzelfde was als de paus zelf aan te randen, en riepen al de monniken en Godgeleerden van hun school te van hun hulp. Inderdaad, TETZEL voelde zeer wel dat een tegenstander als LUTHER te sterk voor hem was. Geheel onthutst over de aanval van de doctor, maar vooral vol van toorn, verliet hij de omstreken van Wittenberg, en begaf zich naar Frankfort aan de Oder, waar hij reeds in de maand november 1517 aankwam. CONRAAD WIMPINA, een man van veel welsprekendheid, en een van de uitstekendste Godgeleerden van die tijd, was professor aan de hogeschool van die stad. WIMPINA zag de doctor en de hogeschool van Wittenberg met nijdige ogen aan. De roem van de een en de andere verduisterde hem. TETZEL verzocht hem om een antwoord op de thesen van LUTHER, en WIMPINA schreef twee reeksen van anti - thesen, ten doel hebbende, de eerste, om de leer van de aflaten, en de tweede, om het gezag van de paus te verdedigen.

Thesen van Tetzel.

Na reeds lang tevoren voorbereid en met zoveel gezwets aangekondigd te zijn, had op de 20ste Januari 1518 die redetwist plaats, waarop TETZEL zijn hoop bouwde. Hij had het sein gegeven. Van al de kloosters uit de omtrek waren monniken gezonden. Meer dan driehonderd van hen ontmoetten daar elkaar. TETZEL las zijn thesen. Men vond er zelfs die verklaring in weer, dat "al wie zegt dat de ziel niet uit het vagevuur vliegt zodra de penning op de bodem van de geldkist klinkt, in dwaling verkeert."

Maar vooral wierp hij stellingen op, uit kracht van welke de paus waarlijk scheen "gezeten als God, in de tempel Gods," volgens de taal van een Apostel. Het was voor die onbeschaamde aflaatkramer gemakkelijk, met al zijn ongeregeldheden en ergernissen onder de mantel van de paus te schuilen. Ziehier wat hij zich bereid verklaarde te verdedigen, in tegenwoordigheid van de talrijke vergadering welke hem omringde:
3. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, naar de grootheid van zijn macht, boven de gehele algemene Kerk en de conciliën is verheven, en dat men zijn bevelen in alle onderdanigheid moet gehoorzamen."
4. "Men moet de Christenen leren, dat de paus alleen het recht heeft in zaken van Christelijk geloof te beslissen; dat hij alleen de macht heeft, en niemand buiten hem, naar zijn mening de zin van de heilige Schrift te verklaren, en alle woorden of werken van anderen goed te keuren of te veroordelen."
5. "Men moet de Christenen leren, dat het oordeel van de paus, in zaken die het Christelijk geloof betreffen, en die tot het heil van het menselijk geslacht nodig zijn, in generlei wijze kan dwalen."
6. "Men moet de Christenen leren, dat men, in zaken van het geloof, meer moet steunen en zich verlaten op het gevoelen van de paus, zodanig als Zijn uitspraken dat openbaren, dan op het gevoelen van alle wijze mensen, zodanig als zij dat uit de Schrift ontlenen."
8. "Men moet de Christenen leren, dat zij die de eer en waardigheid van de paus aanranden, zich schuldig maken aan gekwetste majesteit en vervloeking waardig zijn."

17. "Men moet de Christenen leren, dat er vele dingen zijn welke de Kerk als zekere artikelen der algemene waarheid beschouwt, ofschoon zij noch in de canon des Bijbels, noch bij de oude leraren gevonden worden."
44. "Men moet de Christenen leren, dat men voor hardnekkige ketters moet houden degenen die door hun woorden, daden of schriften verklaren, dat zij hun ketterse stellingen niet zouden herroepen, al regende en hagelde het over hen banvloeken op banvloeken."
48. "Men moet de Christenen leren, dat zij die de dwaling van de ketters voorstaan, en door hun gezag beletten dat zij voor de rechter gebracht worde, die het recht heeft hen te horen, in de ban gedaan worden; dat, indien zij binnen de tijd van een jaar niet nalaten dat te doen, zij eerloos verklaard en naar de regelen des rechts, en tot schrik van alle mensen, wreed met vele kastijdingen zullen gestraft worden."
50. "Men moet de Christenen leren, dat diegenen welke zoveel boeken en papier bekladden, die openlijk en boosaardig prediken of redetwisten over de biecht, over de genoegdoening van de werken, over de rijke en grote aflaten van de bisschop van Rome en over zijn macht; diegenen welke zich voegen bij hen die over zulke zaken preken of schrijven, in hun schriften vermaak scheppen en deze onder het volk en in de wereld verspreiden; diegenen, eindelijk, welke in het verborgen, op ene smadelijke wijze en zonder schaamte over die dingen spreken, dat die allen moeten beven te vallen in de straffen welke wij zo even opgenoemd hebben, en zichzelf en anderen ten toekomende dage in de eeuwige verdoemenis, en hier beneden reeds in grote schande te storten. Want elk beest dat de berg aanraakt zal gestenigd worden."

Men ziet dat TETZEL LUTHER niet alleen aanviel. Hij had in de 48ste these waarschijnlijk de keurvorst van Saksen op het oog. Deze stellingen doen, voor het overige, juist de Dominicaner kennen. Elke tegenpartij met wrede straffen te bedreigen, was ene bewijsreden van een inquisiteur, waarop men weinig wist te

antwoorden. De driehonderd monniken, welke TETZEL had samengeroepen, openden allen grote ogen, en bewonderden hetgene TETZEL gezegd had. De Godgeleerden van de hogeschool vreesde te zeer van onder het getal van de begunstigers van de ketterij gerangschikt te worden, en waren te zeer aan de beginselen van WIMPINA gehecht, om rondborstig de opzienbarende thesen, die alom gelezen werden, aan te vallen.

Knipstrow.

Geheel die zaak, waarvan men zo grote ophef gemaakt had, scheen dan slechts een geveinsde strijd te moeten zijn; maar onder de menigte studenten, die bij de plechtigheid tegenwoordig waren, bevond zich een jonge man van twintig jaren, met name JOHAN KNIPSTROW. Hij had de thesen van LUTHER gelezen en ze overeenkomstig de leer van de Schrift bevonden. Verontwaardigd van de waarheid openlijk met voeten te zien treden, zonder dat iemand zich aanbood om haar te verdedigen, verhief de jonge student zijn stem, tot grote verbazing van de gehele vergadering, en viel de laatdunkenden TETZEL aan. De arme Dominicaner, die op zulk ene tegenkanting niet gerekend had, werd geheel in verwarring gebracht. Na enige vergeefse pogingen verliet hij het slagveld en gaf zijn plaats aan WIMPINA over. Deze bood krachtiger' tegenstand; maar KNIPSTROW bracht hem zozeer in het nauw, dat, om aan zulk een lastige strijd een einde te maken, WIMPINA, die het voorzittersambt bekleedde, de redetwist voor geëindigd verklaarde, en zonder anderen overging tot de bevordering van TETZEL tot de graad van doctor, als beloning voor die roemvolle strijd. WIMPINA, om zich van de jonge redenaar te ontdoen, liet hem naar het klooster te Pyritz, in Pommeren, zenden, met bevel om hem streng te bewaken. Maar dit opkomend licht was alleen aan de oevers van de Oder ontrukt, om later in Pommeren een grote glans te verspreiden. God, wanneer Hij het goedvindt, bezigt scholieren om doctoren te beschamen.

TETZEL, de nederlaag welke hij ontvangen had willende herstellen, nam de toevlucht tot de *ultima ratio (de laatste bewijsreden)* van Rome en der inquisiteurs: het vuur. Hij liet op ene wandelplaats van ene van de voorsteden van Frankfort een predikstoel en brandstapel oprichten. Hij begaf er zich met de tekenen van zijn waardigheid als geloofsonderzoeker, in plechtstatige optocht, heen. Hij vierde op de predikstoel aan zijn woede de vrije teugel, wierp banbliksemen uit, en riep met zijn zware stem, dat die ketter, LUTHER, door vuur moest ter dood gebracht worden. Daarna de stellingen en de preek van de doctor op de brandstapel leggende, gaf hij deze aan de vlammen over. Hij verstond zich daar beter op dan om thesen te verdedigen. Hij vond geen tegensprekers, en ditmaal was zijn overwinning volkomen. De onbeschaamde Dominicaner trok in zegepraal Frankfort weer binnen. Wanneer machtige partijen overwonnen zijn, nemen zij tot zekere vertoningen de toevlucht, welke men haar wel als een troost in haar schande moet laten. De andere stellingen van TETZEL nemen ene gewichtige plaats in bij de Hervorming. Zij verplaatsten de twist; zij brachten die van de aflaatmarkten in de zalen van het Vaticaan over, en wendde denzelve van TETZEL op de paus. Voor die verachtelijke makelaar, die LUTHER aangetast en overmeesterd had, stelden zij de geheiligde persoon van het opperhoofd van de Kerk in de plaats. LUTHER stond er over verbaasd. Het is waarschijnlijk dat hij later uit zichzelf die stap zou gedaan hebben; maar zijn vijanden bespaarden hem de moeite. Van toen af was het niet meer alleenlijk de vraag van een schandelijke handel, maar van Rome; en de slag, waarmee ene stoute hand de winkel van TETZEL had willen omver werpen, deed de troon van de priester - koning op zijn grondvesten waggelen.

Luther's thesen verbrand.

De thesen van TETZEL waren, voor het overige, niet anders dan het sein, aan de troep van Rome gegeven. Er verhief zich tegen LUTHER een kreet onder al de monniken, woedend van een meer te vrezen tegenstander te zien verschijnen dan ooit de ERASMUSSEN en de REUCHLINS geweest waren. De naam van LUTHER klonk van al de predikstoelen der Dominicaners. Zij werkten op de driften van het volk; zij noemden de moedige doctor een uitzinnige, een verleider, een van de Duivel bezetene. Zijn leer werd als de verschrikkelijkste ketterij gebrandmerkt. "Wacht nog slechts veertien dagen, ten hoogste vier weken," riepen zij uit, "en die beruchte ketter zal verbrand worden." Indien dit alleen van de Dominicaners afgehangen had, zou het lot van HUSS en HIERONYMUS weldra dat van de Saksische leraar geweest zijn; maar God waakte over hem. Zijn leven moest voltooien hetgene de as van HUSS had begonnen. Want elk is dienstbaar aan het werk Gods: de een door zijn leven, de ander door zijn dood. Velen riepen reeds dat de hogeschool te Wittenberg geheel en al door de ketterij aangetast was, en verklaarden haar voor eerloos.

"Laat ons," zo gingen zij voort, "die booswicht en al zijn aanhangers vervolgen!" En in vele oorden wekten die kreten inderdaad de driften van het volk op. Zij die de gevoelens van de Hervormer toegedaan waren, ontgingen de algemene opmerkzaamheid niet, en overal waar de monniken zich de sterkste bevonden, ondervonden de vrienden van het Evangelie de uitwerkselen van hun haat. Zo begon dan ten aanzien van de Hervorming deze voorzegging van de Zaligmaker vervuld te worden: "Men zal u smaden, men zal u vervolgen, men zal liegende alle kwaad tegen u spreken, om mijnent wille." Deze beloning der wereld ontbreekt te gener tijd aan de echte discipelen van het Evangelie.

Zodra LUTHER met de thesen van TETZEL en de algemene aanval, waartoe zij het sein gaven, bekend werd, ontvlamde zijn moed. Hij voelde dat men zulke tegenstanders in het aangezicht moest weerstaan; zijn onversaagde geest kon daar gemakkelijk toe besluiten. Maar in dezelfde tijd openbaarde hun zwakheid hem zijn kracht, en deed hem voelen wat hij zelf was.

Geschreeuw van de monniken.

Hij liet zich echter niet door die beweegredenen van hoogmoed vervoeren, zo natuurlijk eigen aan het menselijk hart. "Ik heb meer moeite," schreef hij te dier tijd aan SPALATIJN, "om mij te onthouden van mijn vijanden te versmaden, en van zo tegen CHRISTUS te zondigen, dan ik zou hebben om hen te overwinnen. Zij zijn zo onkundig in Goddelijke en menselijke zaken, dat het schande is om met hen over iets in strijd te treden. En echter is het deze onkunde zelf welke hun onbegrijpelijke vermetelheid en hun onbeschaamdheid veroorzaakt."

Maar hetgene bovenal zijn hart versterkte te midden van die algemene hoon, was de innige overtuiging dat zijn zaak die van de waarheid was. "Verwonder u niet," schreef hij aan SPALATIJN in het begin van het jaar 1518, "dat men mij zo sterk aanvalt. Ik hoor met blijdschap die beledigingen. Indien men mij niet vervloekte, zouden wij niet zo vast kunnen geloven dat de zaak welke ik ondernomen heb die van God zelf is. CHRISTUS is gesteld geworden om een teken te zijn dat wedersproken zou worden."

"Ik weet," zei hij op een andere tijd, "dat het Woord van God van het begin van de wereld af van zulk een aard geweest is, dat al wie het in de wereld heeft willen invoeren, evenals de Apostelen alle dingen heeft moeten vaarwel zeggen en de dood verwachten. Indien dit zo niet ware, zou het het Woord van CHRISTUS niet zijn. ("Door de dood is het Woord van God gekocht, door de dood van velen is het

verspreid, door veler dood bewaard, door veler dood moet het bewaard blijven of teruggebracht worden.") Die zielevrede te midden van de beroering is ene zaak, onbekend aan de helden van de wereld. Men ziet mensen, die aan het hoofd staan van ene regering, van ene staatkundige partij, onder hun zorgen en hun kommer bezwijken; - de Christen verkrijgt gewoonlijk in de worsteling nieuwe krachten. Het is omdat hij ene verborgene bron kent van rust en moed, waarvan hij wiens ogen voor het Evangelie gesloten zijn niets weet.

Gemoedsrust van Luther.

Eén ding kwelde echter soms LUTHER: het was de gedachte aan de onenigheden welke zijn moedige tegenstand zou kunnen verwekken. Hij wist dat één woord genoeg kon zijn om de gehele wereld in vlam te zetten. Hij zag soms vorst tegen vorst, misschien volk tegen volk. Zijn Duits hart was daarover bedroefd, zijn Christelijke liefde was er van verschrikt. Hij zou de vrede gewild hebben. Echter moest hij spreken. Zó wilde het de Heer. "Ik beef," zei hij, "ik sidder bij de gedachte dat ik ene oorzaak van tweedracht zou kunnen zijn tussen zulke grote vorsten."

Hij bewaarde nog het stilzwijgen omtrent de stellingen van TETZEL welke de paus betroffen. Indien de drift hem vervoerd had, zou hij ongetwijfeld terstond met onstuimigheid die ontzaglijke leer aangevallen hebben, achter welke zijn tegenstander zich meende te verschuilen. Hij deed het niet. Er is in zijn wachten, in zijn omzichtigheid, in zijn stilzwijgen iets statigs en plechtigs, dat genoegzaam de geest die hem bezielde openbaart. Hij wachtte, maar niet uit zwakheid: want de aanval werd er te krachtiger door.

Tetzel's thesen verbrand.

TETZEL haastte zich, na zijn auto - da - fé van Frankfort aan de Oder, zijn thesen naar Saksen te zenden. Zij zullen er, dacht hij, aan die van LUTHER tot tegengift strekken. Een man kwam van Halle te Wittenberg, door de inquisiteur belast om er Zijn stellingen te verspreiden. De studenten van de hogeschool, nog geheel verontwaardigd dat TETZEL de thesen van hun meester verbrand had, hadden nauwelijks de aankomst van zijn bode vernomen, of zij zochten hem op, omringden hem, vielen hem op het lijf en verschrikten hem met de vraag: "Hoe durft gij zulke dingen hier brengen?" Enigen kochten van hem een deel van de exemplaren waarvan hij voorzien was; anderen maakten zich van het overschot meester, en zo bemachtigde men de gehele voorraad, die achthonderd exemplaren bedroeg. Daarna plakten de studenten te Wittenberg, buiten weten van de keurvorst, van de senaat, van de rector, van LUTHER en van al de professoren, deze woorde aan de deuren van de universiteit aan: "Degene die lust heeft bij het verbranden en de uitvaart van TETZELS thesen tegenwoordig te zijn, laat zich te twee ure op het marktplein vinden."

Luther's smart.

Zij kwamen daar op dat uur in menigte samen en gaven onder veelvuldige toejuichingen de stellingen van de Dominicaner aan de vlammen over. Één exemplaar ontkwam de brand. LUTHER zond het later aan zijn vriend LANGE te Erfurt. Die grootmoedige maar onbedachte jongelingschap volgde het voorbeeld van de ouden; "Oog om oog en tand om tand," en niet dat van CHRISTUS. Maar wanneer leraren en hoogleraren zulk een voorbeeld te Frankfort gaven, moet men zich dan verwonderen dat jonge studenten het te Wittenberg volgden? Het gerucht van deze academische strafoefening verspreidde zich door geheel Duitsland, en gaf veel stof tot spreken. LUTHER voelde daarover ene levendige smart.

"Ik verwonder mij," schreef hij aan zijn oude meester JODOCUS te Erfurt, "dat gij hebt kunnen geloven dat ik het was die de thesen van TETZEL had doen verbranden. Denkt gij dan dat ik zozeer het verstand verloren heb? Maar wat kan ik doen? Wanneer het mij betreft, geloven allen alles van allen. Kan ik de monden van alle lieden sluiten? Welnu! laat ze zeggen, horen, zien, voorgeven wat hun behaagt. Ik zal werken zolang de Heer mij daartoe kracht verleent, en met Gods hulp zal ik nimmer iets vrezen." "Wat ervan worden zal," zei hij tot LANGE, "ik weet het niet, of het zou moeten zijn dat het gevaar waarin ik mij bevind daardoor zelfs veel groter werd."
Die daad toont hoezeer de harten van de jonge lieden reeds brandde voor de zaak welke LUTHER verdedigde. Het was een verschijnsel van hoog gewicht: want ene beweging die bij de jeugd plaats heeft, slaat spoedig onvermijdelijk tot het gehele geslacht over.

Bezoek van de bisschop.

De thesen van TETZEL en WIMPINA, schoon weinig geacht, brachten zekere uitwerking te weeg. Zij vermeerderden de twist, zij maakten de scheur in het kleed van de Kerk nog groter, zij wierpen in het geschil vraagstukken door eigenbaat gekenmerkt op. Ook de bestuurders van de Kerk begonnen er zich meer aan te laten gelegen liggen, en zich met nadruk tegen de Hervormer te verklaren. "Ik weet waarlijk niet op wie LUTHER vertrouwt," zei de bisschop van Brandenburg, "dat hij zo de macht van de bisschoppen durft aanvallen." Begrijpende dat deze nieuwe omstandigheid nieuwe maatregelen vereiste, kwam de bisschop zelf te Wittenberg. Maar hij vond LUTHER met die inwendige blijdschap vervuld, welke een goed geweten geeft, en met vaste wil bezield om de strijd te voeren. De bisschop voelde dat de Augustijner monnik ene hogere macht dan de zijn gehoorzaamde, en hij keerde verstoord naar Brandeburg terug.
Eens, (het was nog gedurende de winter van 1518,) voor zijn haard gezeten, zei hij, terwijl hij zich wendde tot degenen die hem omringden: "Ik wens mijn hoofd niet in rust neer te leggen vóór dat ik MARTIJN evenals dit hout in de vlammen geworpen heb;" en hij wierp het hout dat hij in de hand hield op het vuur. De omwenteling van de zestiende eeuw moest evenmin door de hoofden van de Kerk, als die van de eerste eeuw door de Sanhedrin en de Synagoge daargesteld worden. De hoofden van de geestelijkheid waren, in de zestiende eeuw, gekant tegen LUTHER, tegen de Hervorming, tegen haar dienaren, evenals zij het geweest waren tegen JEZUS CHRISTUS, tegen het Evangelie, tegen Zijn Apostelen, en gelijk zij het in alle tijden te dikwijls zijn tegen de waarheid. "De bisschoppen," zegt LUTHER, sprekende van het bezoek dat de prelaat van Brandenburg bij hem had afgelegd, "beginnen te bemerken dat zij zouden hebben moeten doen hetgene ik doe, en zij zijn er beschaamd over. Zij noemen mij hoogmoedig, vermetel, en ik loochen niet dat ik het ben. Maar zij zijn de lieden niet om te weten wat God is en wat wij zijn."

Priërias.

Een gewichtiger tegenstand dan die van TETZEL werd reeds aan LUTHER geboden. Rome had geantwoord. Een wederantwoord was van de muren van het heilig paleis uitgegaan. LEO X was geen man om over Godgeleerde zaken te spreken. "Het is een monnikentwist, "had hij gezegd; "het beste is om er zich niet mee te bemoeien;" en op een andere tijd: "Het is een beschonken Duitser die deze thesen geschreven heeft: wanneer zijn roes voorbij is zal hij geheel anders spreken."

Een Dominicaner van Rome, SYLVESTER PRIERIAS, opziener van het heilig paleis, oefende de bediening van boekbeoordelaar uit. Hij was als zodanig de eerste die in Italië de thesen van de Saksischen monnik leerde kennen.
Een Rooms boekbeoordelaar en de thesen van LUTHER, welk ene ontmoeting! De vrijheid van het woord, de vrijheid van onderzoek, de vrijheid van het geloof komen in de stad Rome die macht bestrijden welke zich aanmatigt de alleenhandel van de wetenschappen in handen te houden, en de mond der Christenheid naar goedvinden te openen en te sluiten. De worsteling van de Christelijke vrijheid, welke kinderen Gods voortbrengt, met het pauselijk despotismus, dat slaven van Rome verwekt, is, als het ware, in de eerste dagen van de Hervorming zinnebeeldig voorgesteld in de ontmoeting van LUTHER en PRIERIAS.
De Roomse boekbeoordelaar, prior - generaal der Dominicaners, belast om te beslissen wat de Christenheid moet zeggen of zwijgen, en wat zij moet weten en niet weten, haastte zich te antwoorden. Hij gaf een geschrift uit, dat hij aan LEo X opdroeg. Daarin liet hij een blik van verachting op de Duitse monnik vallen, en verklaarde, met geheel Romeinse zelfverbeelding, "dat het veel waard was te onderzoeken of die MARTIJN toch een ijzeren neus en een koperen hoofd had, zodat men hem niet in stukken zou kunnen breken !..." Vervolgens valt hij, bij wijze van samenspraak, de thesen van LUTHER aan, beurtelings zich van spotternijen, scheldwoorden en bedreigingen bedienende.

Stelsel van Rome.

Deze strijd tussen de Augustijner van Wittenberg en de Dominicaner van Rome werd gevoerd over het vraagstuk zelf dat het beginsel is van de Hervorming, te weten: "Welk is voor de Christenen het enig onfeilbaar gezag?" Ziehier het stelsel der Kerk, volgens haar voortreffelijkste en onafhankelijkste woordvoerders ontvouwd:
"De letter van het geschreven Woord is dood, zonder de geest van uitlegging, welke er alleen de verborgen zin van doet verstaan. Doch die geest wordt niet aan ieder Christen, maar aan de Kerk, dat is: aan de priesters, geschonken. Het is ene grote vermetelheid, te beweren dat Hij die aan de Kerk beloofd heeft altijd met haar te zijn tot het einde der wereld, haar aan de macht van de dwaling zou hebben kunnen overgeven. Men zal veellicht zeggen dat de leer en inrichting van de Kerk niet zodanig zijn als men ze in de heilige orakelen vindt. Buiten twijfel; maar die verandering is slechts schijnbaar; zij heeft betrekking tot de vorm, en niet tot het wezen van de zaak. Wat meer is: die verandering is een voortgang. De levendmakende kracht van de Goddelijke Geest heeft wezenlijkheid gegeven aan hetgene in de Schrift slechts denkbeeldig was voorgesteld; zij heeft een lichaam gegeven aan de ruwe trekken van het Woord; zij heeft de laatste hand gelegd aan de losse schetsen, en het werk volmaakt, waarvan het slechts de eerste trekken geleverd had. Men moet dan de zin van de heilige Schrift verstaan, zo als de Kerk, geleid door de Heilige Geest, die heeft bepaald."
Hier waren de Catholieke leraars onder elkaar verdeeld. De algemene kerkvergaderingen, zeiden sommigen, en GERSON behoorde onder dit getal, zijn de vertegenwoordigers van de Kerk; het is de paus, zeiden anderen, wie de geest van uitlegging toevertrouwd is, en niemand heeft het recht de Schrift anders te verstaan dan het de Roomse paus bepaalt. Dit was het gevoelen van PRIëRIAS.
Zodanig was de leer welke de opziener van het heilig paleis aan de opkomende Hervorming tegenstelde. Hij opperde over de macht van de Kerk en des pausen stellingen, waarover de grootste vleiers van het Roomse hof zich zouden hebben geschaamd. Ziehier één van de grondslagen welke hij leide aan het hoofd van zijn

geschrift: "Al wie," zegt hij, "zich niet vasthoudt aan de leer van de Roomse Kerk en van de Roomse paus, als aan de onfeilbaren regel van de geloofs, waaruit de heilige Schrift zelf haar kracht en haar aanzien ontleent, is een ketter."

De samenspraak.

Daarna, in ene samenspraak, waarvan de sprekers LUTHER en SYLVESTER zijn, tracht deze de stellingen van de doctor te weerleggen. De gevoelens van de Saksische monnik waren iets geheel vreemds voor een boekbeoordelaar van Rome; ook toont PRIëRIAS dat hij noch de roerselen van zijn hart, noch de beweegredenen van zijn karakter heeft begrepen. Hij mat de leraar van de waarheid naar de geringe maatstaf van Romes dienaren af. "O! waarde LUTHER!" zei hij tot hem, "zo gij van onze heer de paus een goed bisdom en een volle aflaat tot herstelling van u Kerk ontvingt, zou gij beter woorden geven, en zelfs de aflaat ophemelen, dien het u nu belieft zwart te maken!" De Italiaan, zo trots op zijn beschaafdheid van zeden, spreekt Soms op de ruwste toon: "Indien het de honden eigen is te bijten," zegt hij tot LUTHER, "vrees ik zeer dat gij een hond tot vader gehad hebt."

De Dominicaner verwondert zich, bijna op het einde, over de inschikkelijkheid welke hij gebruikt heeft om tot een oproerige monnik te spreken, en eindigt met aan zijn tegenstander de wrede tanden van een inquisiteur te laten zien.

"De Roomse Kerk," zegt hij, "die in de paus ten toppunt van geestelijke en tijdelijke macht opklimt, kan door de wereldlijke arm diegenen dwingen die van het geloof afwijken, dat zij eerst ontvangen hadden. Zij is niet gehouden om tot het bestrijden en overwinnen van oproermakers redenen te gebruiken."

Zodanige woorden, komende uit de mond van een der voornaamsten van het Roomse hof, betekende wat; zij maakten LUTHER niet vervaard; hij geloofde of veinsde te geloven dat deze samenspraak niet van PRIëRIAS was, maar van ULRICH VAN HUTTEN, of van een van de andere vervaardigers van de Brieven van enige onvermaarde mannen, die, zei hij, op zijn gewone spottende wijze en om LUTHER tegen PRIëRIAS in het harnas te jagen, deze verzameling van zotternijen en onzin opgesteld had. Intussen, na enige tijd het stilzwijgen bewaard te hebben, was zijn twijfel, zo hij die had, verdwenen: hij begaf zich aan het werk, en in twee dagen was zijn antwoord gereed.

Stelsel van de Hervorming.

De Bijbel had over LUTHER beslist. Deze had de Hervormer verwekt en de Hervorming begonnen. LUTHER had de getuigenis van de Kerk niet nodig gehad om te geloven: Zijn geloof was uit de Bijbel zelf gekomen: van binnen en niet van buiten. Hij was zo innig overtuigd dat de Evangelieleer onomstotelijk op Gods Woord was gegrond, dat alle uit wendig gezag hem onnut was. Deze ondervinding, welke LUTHER verkregen had, opende voor de Kerk ene nieuwe toekomst. De levende bron, welke voor de monnik van Wittenberg kwam te ontspringen, moest een stroom worden die de dorst van de volken zou lessen.

Om het Woord te bevatten, moet de Geest Gods er het verstand van geven, had de Kerk gezegd; en zij had gelijk gehad. Maar haar dwaling was geweest te geloven dat die Heilige Geest een alleenhandel was, aan zekere kaste toegestaan, en dat Hij in vergaderingen en collegiën, in ene stad, in een conclave of kabinet kon opgesloten worden. "De wind blaast waarheen hij wil," had de Zoon van God gezegd, sprekende van de Geest Gods; en bij ene andere gelegenheid: "Zij zullen *allen* van God geleerd zijn."

Het bederf van de Kerk, de eerzucht der pausen, de hartstochten van de conciliën, de geschillen van de geestelijkheid, de pracht van de prelaten hadden die Heilige Geest, die geest van nederigheid en vrede, ver van de priesterlijke verblijven doen vlieden. Hij had de vergaderingen van de hoogmoedigen, de paleizen van de vorsten van de Kerk verlaten, en werd bij eenvoudige Christenen en zedige priesters gevonden. Hij was ene heerschappijvoerende hiërarchie, welke voor haar voeten menigmaal het bloed der armen deed stromen, ene trotse en onkundige geestelijkheid, wier hoofden niet de Bijbel, maar het zwaard wisten in de hand te houden, ontvlucht, en werd nu bij verachte sekten, dan bij mensen van kunde en wetenschap gevonden. De heilige wolk, welke zich van de prachtige tempelgebouwen en trotse hoofdkerken verwijderd had, was neergedaald op de onbekende plaatsen waar de nederigen woonde, en op de vreedzame binnenkameren, die van een nauwgezette arbeid getuigden. De Kerk, die zich door haar begeerte naar macht en geld had verlaagd, die zich in de ogen van het volk, door het winzuchtig gebruik dat zij van de leer des levens maakte, had onteerd; de Kerk, die de zaligheid verkocht om de schatkist te vullen, welke haar hoogmoed en haar uitspattingen ledigden, had alle achting verloren, en de verstandige lieden stelden haar getuigenis niet meer op prijs. Een zo in minachting geraakt gezag versmadende, keerden zij zich met blijdschap naar het Goddelijk Woord en de onfeilbaar gezag, als naar de enige toevlucht die hen in zulk ene algemene verwarring niet begeeft.

Antwoord aan Priëras.

De eeuw was dan bereid. De stoute beweging, waardoor LUTHER het steunpunt van de grote verwachtingen van ‘s mensen hart veranderde, en met ene machtige hand deze van de muren van het Vaticaan op de steenrots van Gods Woord overbracht, werd met geestdrift begroet. Dit is het werk dat de Hervormer zich voorstelde in zijn antwoord aan PRIERIAS. Hij liet de gronden daar, welke de Dominicaner aan het hoofd van zijn werk gelegd had: "Maar," zei hij, "op uw voorbeeld zal ik ook enige gronden leggen.

"De eerste is dit woord van de heilige PAULUS: "Zo iemand u een ander Evangelie verkondigt dan wat wij u verkondigd hebben, al was het iemand van onze, of een engel uit de hemel, die zij vervloekt."

"De tweede is deze plaats van de heilige AUGUSTINUS aan de heilige HIERONYMUS: "Ik heb geleerd om niet dan alleen aan de canonieke boeken de eer te bewijzen van zeer vastelijk te geloven dat geen van deze gedwaald heeft; wat de andere betreft, ik geloof niet wat zij zeggen, alleen daarom dat zij het zeggen.""

LUTHER stelde dan hier met ene vaste hand de grondbeginselen van de Hervorming neer: het Woord van God; geheel het Woord van God; niets dan het Woord van God. "Indien gij deze gronden wèl verstaat," vervolgt hij, "zult gij ook verstaan dat geheel uw samen spraak gans en al omver geworpen is: want gij hebt niets anders gedaan, dan woorden, meningen van de heilige THOMAS, enz. op de voorgrond te stellen." Daarna de aangenomen grondstellingen van zijn tegenstander aanvallende, verklaart hij onbewimpeld, dat hij van mening is dat pausen en conciliën kunnen dwalen. Hij klaagt over de vleierijen van de Roomse hovelingen, die de paus de ene en andere macht toekennen. Hij verklaart dat de Kerk, naar haar wezenlijke natuur, alleen in CHRISTUS, en bij vertegenwoordiging alleen in de kerkvergaderingen bestaat. En op de onderstelling komende welke PRIëRIAS gemaakt had, zei hij tot hem: "Ongetwijfeld beoordeelt gij mij naar u zelf; maar indien ik naar de bisschoppelijke waardigheid stond, zou ik voorzeker deze redenen, die u zo kwalijk in de oren klinken, niet houden. Verbeeldt gij u dat ik niet weet hoe men te Rome aan de

bisdommen en het priesterambt komt? De kinderen zelf, zingen zij niet in al de straten van die stad die zo bekende woorden:

"Een stad zo snood, zo vol van zonden
Als Rome, wordt thans niet gevonden?"

Het waren liederen die te Rome in omloop waren vóór de verkiezing van een van de laatste pausen. Niettemin spreekt LUTHER met achting van LEO. "Ik weet," zegt hij, dat wij in hem, als ware het, DANIEL in Babel hebben; zijn onschuld heeft reeds menigmaal zijn leven in gevaar gebracht." Hij eindigt met enige woorden op de bedreigingen van PRIERIAS te antwoorden: "Eindelijk, gij zegt dat de paus te gelijk priester en keizer is, en dat hij de macht heeft om door de wereldlijken arm te dwingen. Hebt gij lust om te moorden?...Ik verklaar het u: gij zult mij door uwe snorkerijen en door het dreigend getier uwer woorden niet vervaard maken. Al brengt men mij ter dood, CHRISTUS leeft: CHRISTUS, mijn Heer en de Heer van allen, in eeuwigheid geprezen! Amen."
Zo dan richtte LUTHER, met ene vaste hand, tegen het trouweloze altaar van het Pausdom, het alleen heilige, alleen onfeilbare altaar van Gods Woord op, waarvoor hij wilde dat zich alle knieën zou buigen, en waarop hij zich bereid verklaarde zijn leven te offeren.

Hoogstraten.

Weldra vertoonde zich een nieuwe vijand in het strijdperk: het was ook een Dominicaner. JAKOB HOOGSTRATEN, inquisiteur te Keulen, die wij reeds tegen REUCHLIN en de beminnaars van de wetenschappen hebben horen uitvaren, beefde van woede zodra hij de eerste stappen van de held van de Hervorming vernam. Het kon wel niet anders of het monnikenobscurantismus en fanatismus moesten handgemeen worden met hem die hun de doodsteek moest geven. Het monnikendom had zich gevormd zodra de oorspronkelijke waarheid was begonnen verloren te gaan. Sinds die tijd waren de monniken en de dwalingen in gelijke mate toegenomen. Hij die hun ondergang moest verhaasten was verscheen. Maar die sterke kampvechters konden het slagveld niet verlaten zonder met hem een woeste strijd te hebben gevoerd. Zij voerden die met hem gedurende zijn gehele leven; maar het is in HOOGSTRATEN dat die strijd bijzonder persoonlijk is voorgesteld.
HOOGSTRATEN en LUTHER: de vrije en moedige Christen en de driftige slaaf van van de monniken bijgelovigheden! HOOGSTRATEN wordt verbitterd, vaart uit, eist met groot getier de dood van de ketter...Hij wil dat men Rome door vlammen zal doen zegepralen. "Het is ene misdaad van hoog verraad tegen de Kerk," riep hij uit, "indien men zulk een verschrikkelijke ketter nog een uur langer laat leven. Men richte ogenblikkelijk voor hem een brandstapel op!" Die bloedige raad werd spoedig maar al te zeer in verscheiden koninkrijken en gewesten gevolgd, en de stem van vele martelaren gaf, gelijk in de eerste tijden der Kerk, te midden van de vlammen, van de waarheid getuigenis. Maar het was tevergeefs dat het zwaard en het vuur tegen LUTHER werden te hulp geroepen. De Engel des Heeren legerde zich onophoudelijk geheel om hem heen en beschermde hem.

LUTHER antwoordde HOOGSTRATEN onverschrokken en met weinige woorden. "Ga heen," zei hij ten slotte tot hem, "uitzinnige moordenaar! die nooit kunt verzadigd worden van het bloed van de broeders; het is mijn oprechte begeerte dat gij u wel wacht van mij een Christen en gelovige te noemen, en dat gij daarentegen niet ophoudt mij als een ketter uit te krijten. Begrijp die dingen wel, bloeddorstig mens! vijand van de waarheid! En zo uw dolle woede u vervoert om iets tegen mij te

ondernemen, draag dan zorg met omzichtigheid te werk te gaan en de rechte tijd waar te nemen; God weet wat ik voornemens ben, als Hij mij het leven vergunt...Mijn hoop en verwachting, zo God het wil, zullen niet teleurgesteld worden." HOOGSTRATEN zweeg.

Eck.

Een voor LUTHERS hart grievender aanval wachtte de Hervormer. Doctor ECK, de beroemde hoogleraar van Ingolstadt, de bevrijder van URBANUS REGIUS, de vriend van LUTHER, had de geruchtmakende thesen ontvangen. ECK was geen man om de misbruiken der aflaten te verdedigen; maar hij was doctor der School, en niet van de Bijbel, bedreven in de Scholastieken, en niet in het Woord van God. ECK was zo de vertegenwoordiger van ene nieuwe klasse van mensen. Had PRIëRIAS Rome, HOOGSTRATEN de monniken vertegenwoordigd, de nieuwe kampvechter vertegenwoordigde de School.

Men moest niet menen dat die Scholastiek, welke omtrent sinds vijf eeuwen over de Christenheid heerschappij voerde, zich door de eerste stoot met de lans van de Hervormer overwonnen rekende. De School verhief zich en wilde degenen verpletteren die over haar stromen van verachting uitgoot. Het ogenblik was gekomen dat de scheiding voltrokken moest worden. De mensen die het ware geloof bezaten en de mensen die slechts zeker gevoelen toegedaan waren konden niet met elkaar vermengd blijven. Aan de ene kant de voorstanders van het Goddelijk Woord; aan de andere kant die van menselijke leraren; en het was niet éne worsteling welke het geschil besliste. ECK en LUTHER, de School en het Woord werden nog meer dan eens handgemeen met elkaar. Maar toen was het dat de strijd werd begonnen.

ECK moet in verscheidene stellingen van LUTHER dwalingen vinden. Niets noodzaakt ons om aan de oprechtheid van zijn overtuigingen te twijfelen. Hij was iemand die met geestdrift de gevoelens van de Scholastieken voorstond, gelijk LUTHER met geestdrift zich vasthield aan Gods Woord. Men zou zelfs kunnen onderstellen dat ECK enige smart voelde, toen hij zich genoodzaakt zag zich tegen zijn oude vriend aan te kanten; het schijnt echter, uit de manier waarop hij hem aanviel, dat de drift en jaloezie ene rol in deze twist speelden.

Obelisken.

Het was onder de naam van *Obelisken*, dat hij zijn aanmerkingen tegen LUTHERS thesen schreef. In het eerst bewaarde hij nog enigszins de welvoegelijkheid. Hij maakte zijn werk niet openbaar, en hield zich tevreden met het in vertrouwen aan zijn gewone prelaat, de bisschop van Eichstadt mee te delen. Maar spoedig waren de Obelisken overal verspreid, hetzij dat die onbescheidenheid de schuld was van de bisschop of van de doctor zelf. Er kwam een afschrift van in handen aan een vriend van LUTHER, met name LINK, prediker te Neurenberg; deze haastte zich het aan zijn vriend te zenden. ECK was een geheel ander tegenstander dan TETZEL, PRIERIAS en HOOGSTRATEN; hoe meer zijn geschrift de hunne in wetenschap en scherpzinnigheid overtrof, hoe gevaarlijker het was. Hij nam een toon aan van medelijden over zijn "zwakken tegenstander," wel wetende dat mededogen meer kwetst dan toorn. Hij gaf zachtelijk te kennen, dat LUTHERS stellingen het Boheemse vergift verspreidden; dat zij naar Bohemen riekten, en deed op LUTHER, door die vuilaardige zinspelingen, de ongunst en de haat nederkomen, in Duitsland onafscheidelijk aan de naam van HUSS en van de Boheemse scheurmakers verbonden.

Luthers gevoelen.
De boosaardigheid die in dit geschrift doorstraalde verontwaardigde LUTHER. Maar de gedachte dat deze aanval kwam van een oude vriend, kwelde hem nog meer. Het is dan ten koste van de vriendschap der zijnen dat men de waarheid moet verdedigen. LUTHER stortte zijn hart en zijn droefheid uit in een brief aan EGRANUS, priester te Zwickau. "Men noemt mij in de Obelisken een venijnig mens," zegt hij, "een Bohemer, een ketter, een muiter, een onbeschaamde, een vermetele. Ik ga de lichtste scheldwoorden voorbij, als die van suffer, onnozele, weetniet, verachter van de opperpriester, enz. Er worden niet dan de vuilaardigste beschimpingen in gevonden. En hij die ze geschreven heeft is een beroemd man, van een geest vol wetenschap, van ene wetenschap vol geest, en, wat mij het meeste verdriet veroorzaakt, een man die aan mij door ene grote, kortelings gemaakte vriendschap was verbonden: het is JOHANNES ECK, doctor in de Godgeleerdheid, kanselier van Ingolstadt, enz.; een man, vermaard en beroemd door zijn schriften. Indien ik de overleggingen van de satan niet kende, zou ik mij verbazen over de woede die hem vervoerd heeft om ene zo aangename en nog zo jonge vriendschap te verbreken; en dat zonder mij te waarschuwen, zonder mij te schrijven, zonder mij één woord te zeggen..."
Maar indien LUTHERS hart verbrijzeld is, zijn moed is niet terneer geslagen. Hij ontvlamt daarentegen in de strijd. "Verblijd u, mijn broeder!" zei hij tot EGRANUS, die ook door een hevig' tegenstander was aangevallen, "verblijd u, en laat u door al die vliegende bladeren niet verschrikken! Hoe meer mijn tegenstanders zich aan hun woede overgeven, hoe meer ik vorder. Ik laat de dingen varen die achter mij zijn, opdat zij ze achterna blaffen, en zet die voort welke vóór mij zijn, opdat zij tegen deze op hun beurt blaffen."

ECK voelde al het schandelijke van zijn gedrag, en beijverde zich om zich in een brief aan CARLSTADT te verontschuldigen. Hij noemde in deze LUTHER "hun gemeenschappelijke vriend." Hij wierp de gehele schuld op de bisschop van Eichstadt, op wiens aanzoek hij voorgaf zijn werk geschreven te hebben. Het was zijn oogmerk niet geweest de Obelisken openbaar te maken. Hij zou zonder dat meer eerbied gehad hebben voor de vriendschapsbanden welke hem aan LUTHER verbonden. Hij verzocht eindelijk, dat LUTHER, in plaats van openlijk handgemeen met hem te worden, veeleer zijn wapenen tegen de Godgeleerden van Frankfort zou richten. De hoogleraar van Ingolstadt, die niet gevreesd had de eerste aanval te doen, begon te vrezen bij de gedachte aan de sterkte van de vijand, die hij de onvoorzichtigheid gehad had aan te vallen. Hij zou graag de strijd hebben ontgaan. Het was te laat.

Asterisken.
Al zijn mooie woorden overreedden LUTHER niet. Echter wilde deze zwijgen. "Ik zou," zei hij, "die brok, een CERBERUS waardig, geduldig geslikt hebben." Maar zijn vrienden waren van andere gedachten. Zij hielden bij hem aan en dwongen hem. Hij antwoordde op de Obelisken van ECK door zijn *Asterisken*, of Sterren, stellende, zo als hij zei, tegenover de roest en de loodverwige kleur van de Obelisken van de doctor van Ingolstadt, het licht en de schitterende glans van de sterren des hemels. In dit werk behandelde hij zijn nieuwe tegenstander minder streng dan die welke hij vóór hem had te bestrijden gehad; maar zijn verontwaardiging straalt te midden van zijn woorden door.
Hij toonde aan dat erin dat gehele mengelmoes der Obelisken niets uit de heilige Schriften, niets uit de kerkvaders, niets uit de kerkelijke canons gevonden werd; maar

daarentegen de grootste Scholastiekerij, niets anders dan meningen en loutere dromerijen, in één woord, dat alles zelfs wat LUTHER aangetast had. De Asterisken zijn vol beweging en leven. De auteur is over de dwalingen van het boek zijns vriends verontwaardigd; maar hij heeft medelijden met de man. Hij belijdt opnieuw het grondbeginsel dat hij ten grondslag gelegd heeft in zijn antwoord aan PRIëRIAS: "De opperpriester is een mens en kan feilen; maar God is de Waarheid, en niemand zal Hem misleiden." En verder, gebruikende een argument *ad hominem* omtrent de schoolse leraar, zegt hij tot hem: "Het is voorzeker ene onbeschaamdheid, wanneer iemand in de wijsbegeerte van ARISTOTELES onderwijzende iets leert dat hij door het gezag van die oude niet kan bewijzen. - Gij stemt het toe. - Welnu, het is nog met veel meer recht de onbeschaamdste van alle vermetelheden, in de Kerk en onder de Christenen iets te verzekeren, dat CHRISTUS zelf niet heeft geleerd. Maar, dat de schat van CHRISTUS' verdiensten in de handen van de paus is, waar wordt dit in de Bijbel gevonden?"
Eindelijk voegt hij er bij: "Wat het boosaardig verwijt van Boheemse ketterij betreft, ik draag met geduld die smaad om CHRISTUS' wil. Ik leef in ene beroemde universiteit, in ene geachte stad, in een aanzienlijk bisdom, in een machtig hertogdom, waar allen rechtgelovig zijn, en waar men buiten twijfel zulk een snode ketter niet zou dulden."
LUTHER maakte de Asterisken niet openbaar: hij deelde ze slechts aan enige vrienden mee; het was eerst later dat zij in het licht werden gegeven.

Verwijdering tussen Luther en Eck.
Deze verwijdering tussen de doctor van Ingolstadt en de doctor van Wittenberg baarde opzien in Duitsland. Zij hadden gemeenschappelijke vrienden. SCHEURL vooral, die het middel schijnt geweest te zijn waardoor de twee leraren met elkaar in vriendschapsbetrekking waren geraakt, SCHEURL was er van verschrikt. Hij behoorde tot degenen die de Hervorming in het lichaam van de Duitse Kerk en door middel van haar uitstekendste woordvoerders wenste te zien daargesteld. Maar indien, van het begin af, de aanzienlijkste Godgeleerden des tijds handgemeen werden; indien, terwijl LUTHER met nieuwe dingen voortging, ECK zich als de vertegenwoordiger van de oude dingen aanstelde, welk ene tweespalt was er niet te duchten. Zouden zich niet talrijke aanhangers rondom die beide hoofden scharen, en zou men niet twee legers zich in de boezem van de rijks zien vormen?"
SCHEURL beijverde zich dan om ECK en LUTHER met elkaar te verzoenen. Deze verklaarde dat hij bereid was alles te vergeten, dat hij het verstand van ECK beminde, dat hij zijn kennis bewonderde, en dat hetgene die oude vriend gedaan had hem meer smart dan gramschap had veroorzaakt. Hij schreef aan ECK een brief vol van toegenegenheid." "Ik ben bereid," zei hij aan SCHEURL, "tot de vrede en tot de oorlog; maar ik trek de vrede voor. Begeef u dan aan het werk; bedroef er u met ons over dat de Duivel tussen ons dat begin van tweedracht gezaaid heeft, en verblijd er u vervolgens over dat CHRISTUS het in Zijn barmhartigheid vernietigd heeft." Maar ECK antwoordde niet op LUTHERS brief. Hij liet hem zelfs niets boodschappen. Het was geen tijd meer de gemoederen met elkaar te bevredigen. De strijd werd steeds groter. De hoogmoed van ECK en zijn onverzoenlijk gemoed verbraken weldra geheel en al de laatste draden van de reeds zieltogende vriendschap.
Zodanig waren de worstelingen welke de voorvechter van Gods Woord, van zijn eerste intrede in het strijdperk af, had door te staan. Maar die gevechten welke onder de hoge standen van de maatschappij geleverd worden, die academische redetwisten, zijn voor de Christen van weinig waarde. Menselijke leraren verbeelden zich de

schoonste zegepraal behaald te hebben, wanneer zij enige tijdschriften en enige zalen van hun stelsels met ophef doen gewagen. Daar hun meer ene zaak van eigenliefde of partijzucht dan het welzijn van de mensheid ter harte gaat, hebben zij aan die voor het oog der wereld zo schitterende uitkomsten genoeg. Ook hun werkzaamheden zijn niets anders dan rook, die, na verblind te hebben, verdwijnt zonder sporen achter te laten. Zij hebben verzuimd het vuur in de volksmenigten te ontsteken; zij hebben het menselijk geslacht slechts even aangeroerd.

Volksschriften.

Zo is het niet met de Christen; het geldt bij hem niet een maatschappelijk of academisch geluk, maar het heil van de zielen. Hij laat dan graag de schitterende strijd varen, die hij geheel op zijn gemak met de kampvechters van de wereld zou kunnen voeren, en waardeert de verborgene werkzaamheden hoger, die het licht en het leven aanbrengen in de landhutten en afgelegen hoeken van het volk. Dit is het wat LUTHER deed, of liever, volgens het voorschrift van zijn Meester "deed hij deze dingen, zonder de andere na te laten." Terwijl hij de inquisiteurs, de kanseliers van hogescholen, de opzieners van het heilig paleis bestreed, beijverde hij zich om onder de volksmenigte gezonde begrippen in het stuk van godsdienst te verspreiden. Tot dit doel hebben verschillende volksschriften, welke hij toen in het licht gaf, betrekking, zo als zijn leerredenen over de tien geboden, twee jaren tevoren in de kerk te Wittenberg uitgesproken, en waarvan wij reeds gesproken hebben, en zijn verklaring van het gebed des Heeren voor eenvoudige en onkundige leken. Wie zou niet graag weten wat de Hervormer toen aan het volk voordroeg? Wij zullen dan enige van de woorden aanhalen, welke hij "het land liet rondlopen," gelijk hij zegt in de voorrede van het tweede van de schriften.

Over het gebed.

Het gebed, dat innige werk van hart, zal ongetwijfeld steeds een van de punten zijn waarvan ene hervorming in leer en leven moet aanvangen; en al wie de gebeden - en misboeken van het volk kent, zal de noodzakelijkheid van een praktikaal onderwijs omtrent dit stuk erkennen.

Het is moeilijk, en zelfs onmogelijk, de taal van LUTHER vol kracht en leven, en het kernachtige van de taal, welke zich, om zo te zeggen, onder de pen van de schrijver, naarmate hij opstelde, vormde, weer te geven. Het is moeilijk om ene keuze te doen; en stukken uit het verband genomen verliezen bijna al hun waarde. Wij willen het echter beproeven.

LUTHER zag rondom zich het arme volk in ene aanbidding met de lippen verzonken. "Wanneer gij bidt," zei hij, "gebruik weinig woorden, maar vele en bovenal ernstige gedachten en aandoeningen. Hoe minder gij spreekt, hoe beter gij bidt. Weinig woorden en veel gedachten, dat is Christelijk. Veel woorden en weinig gedachten, dat is Heidens.... " "Het schijn - en lichamelijk gebed is dat geprevel met de lippen, dat uitwendig geklap, dat zonder enige aandacht gemaakt wordt, en wat de ogen en oren van de mensen aandoet; maar het gebed in geest en in waarheid is de innige begeerte, het verlangen, de verzuchtingen, die uit het binnenste van de harten voortkomen. Het eerste is het gebed van de geveinsden en van al degenen die op zichzelf vertrouwen. Het tweede is het gebed van Gods kinderen, die in Zijn vreze wandelen.... "

Onze Vader.

Daarna zegt hij over de eerste woorden van het gebed des Heeren: "Onze Vader:" - "Er is geen naam, onder al de namen, die ons beter omtrent God gezind maakt dan de naam van Vader. Het zou ons niet zoveel liefde en troost verschaffen Hem Heer, of

God, of Rechter te noemen...Door die naam van Vader worden de ingewanden des Heeren bewogen: want er is geen beminnelijker en vermogender stem dan die van een kind tot zijn' vader." Hij vervolgt en zegt op deze woorden: "Die in de hemelen zijt:" "Degene die belijdt, dat hij een Vader heeft die in de hemel is, erkent zichzelf als verlaten op aarde. Van daar komt het dat erin zijn hart een brandend verlangen is, als bij een kind dat buiten zijn vaderland, onder vreemdelingen, in ellende en jammer verkeert. Het is alsof hij zei: Helaas! Vader! Gij zijt in de hemel, en ik, uw ongelukkig kind, ik ben op aarde, ver van U, in allerlei gevaren, behoeftigheden en druk."
Hij voegt op deze woorden: "Uw naam worde geheiligd," er bij: "Die toornig en nijdig is, die vloekt en lastert, onteert Gods naam, waarin hij gedoopt is geworden. Een godonterend gebruik makende van het vat dat God zich heeft geheiligd, gelijkt hij aan een priester, die zich van de gewijde kelk wilde bedienen, om ene zeug te laten drinken, of om mest te laden..."

Uw koninkrijk.
Hij vervolgt en zegt op de woorden: "Uw koningrijk kome:" - "Zij die goederen bijeenschrapen, die prachtige gebouwen stichten, die alles najagen wat de wereld kan geven, en met de lippen dit gebed uitspreken, gelijken aan die grote orgelpijpen, welke uit alle macht en zonder ophouden in de kerken zingen en schreeuwen, zonder woorden, of gevoel, of verstand te hebben.... ."
Wat verder tast LUTHER de toen zo verspreide dwaling van de bedevaarten aan: "De een gaat naar Rome, de ander naar St. Jakob; deze bouwt ene kapel, gene legt een gesticht aan om in Gods rijk te komen; maar allen verwaarlozen het gewichtigste punt, om namelijk zelf Zijn koninkrijk te worden. Waarom gaat gij het Godsrijk zoeken aan gene zijde der zeeën?...Het is in uw hart dat het moet opgericht worden."

Uw wil.
"Het is ene verschrikkelijke zaak," vervolgt hij, "ons deze bede te horen doen: "Uw wil geschiede!" - Waar ziet men in de Kerk die wil van God?...De ene bisschop verheft zich tegen de andere bisschop, de ene Kerk tegen de andere Kerk Priesters, monniken, nonnen twisten, strijden, krijgen, en in alle plaatsen is er niets dan tweedracht. En echter roept iedere partij dat er een goede wil, ene oprechte gezindheid is; en zo verrichten allen tesamen, tot eer en heerlijkheid Gods, een werk van de Duivel.... "

Ons dagelijks brood.
"Waarom zeggen wij: "ons brood?" "zo gaat hij voort terwijl hij de woorden: "Geef ons heden ons dagelijks brood," verklaart. "Omdat wij niet bidden om het gewone brood te hebben dat de Heidenen eten, en dat God aan alle mensen geeft, maar om *ons* brood, voor ons die *kinderen* zijn van de hemelse Vaders."
"En wat is dan dat brood van God?" Het is JEZUS CHRISTUS, onze Heer. "Ik ben het levende brood dat van de hemel neergedaald is en dat der wereld het leven geeft." Daarom, dat men zich niet bedriege! Alle leerredenen en alle onderwijzingen, die ons JEZUS CHRISTUS niet afmalen en doen kennen, zouden het dagelijks brood en het voedsel onzer zielen niet kunnen zijn.... "
"Waartoe dient het dat zulk brood ons is toebereid geworden, wanneer het ons niet wordt toegedeeld en wij het zo niet kunnen smaken!.... Het is alsof men een prachtig gastmaal bereid had' en er niemand was om het brood rond te delen, om de gerechten op te dragen, om de wijn te schenken, zodat de gasten zich met het gezicht en de reuk moesten voeden.... Daarom moet men CHRISTUS alleen verkondigen."

Leerrede over de boetvaardigheid.
Maar wat is het dan CHRISTUS te kennen, zegt gij, en welk voordeel ontstaat daaruit?...Antwoord: CHRISTUS te leren en te kennen is te verstaan wat de Apostel gezegd heeft: "CHRISTUS is ons van God geworden wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing." Nu dan, gij verstaat dat, wanneer gij erkent dat al uw wijsheid ene verwerpelijke dwaasheid, uw rechtvaardigheid ene verwerpelijke ongerechtigheid, uw heiligheid ene verwerpelijke onreinheid, uw verlossing ene rampzalige veroordeling is; wanneer gij voelt dat gij waarlijk voor God en alle schepselen, een dwaas, een zondaar, een onreine, een veroordeeld mens zijt; en wanneer gij, niet slechts door woorden, maar uit grond uws harten, en door uw werken toont, dat u geen andere troost en geen ander heil overblijft dan CHRISTUS. Geloven is niets anders dan dit hemelse brood te eten."

Zo bleef LUTHER aan zijn besluit trouw om de ogen van een blind volk te openen, dat door priesters naar goedvinden geleid werd. Zijn schriften, in weinig tijds door geheel Duitsland verspreid, deden er een nieuwe dageraad opgaan, en strooiden overvloediglijk de zaden van de waarheid op een welbereide grond. Maar terwijl hij dacht aan degenen die ver waren, vergat hij diegenen niet die nabij waren. De Dominicaners verdoemden van al de kansels de eerloze ketter. LUTHER, de man van het volk, en die' zo hij het gewild had, met enige woorden de verbolgen driften van het zou hebben kunnen gaande maken, verachtte steeds zulk ene zegepraal, en dacht op niets anders dan om zijn hoorders te onderwijzen.

De vergeving is afkomstig van Christus.
Dat deed hij. Zijn roem, die zich meer en meer verbreidde, de moed waarmee hij de banier van CHRISTUS in het midden van de in slavernij gebrachte Kerk plantte, vermeerderden steeds te Wittenberg het verlangen om zijn predikatiën te horen. Nooit was de toeloop zo groot geweest. LUTHER ging recht op het doel aan. Eens de predikstoel beklommen hebbende, ontvouwde hij de leer van de boetvaardigheid, en sprak bij deze gelegenheid ene rede uit welke daarna zeer beroemd werd, en waarin hij verscheidene grondslagen van de Evangelische leer leide. Hij stelt eerst de menselijke vergiffenis tegenover de vergiffenis des hemels. "Er is tweederlei kwijtschelding," zegt hij: "de kwijtschelding van straf en de kwijtschelding van schuld. De eerste verzoent uitwendig de mens met de Christelijke Kerk. De tweede, welke de hemelse aflaat is, verzoent de mens met God. Wanneer de mens in zichzelf dat gerust geweten, dat blij gemoed niet vindt, welke de vergeving van God veroorzaakt, is er geen aflaat die hem kan helpen, al kocht hij die allen welke ooit op aarde geweest zijn."
Hij vervolgt: "Zij willen goede werken doen vóór dat de zonden vergeven zijn; terwijl de zonden vergeven moeten zijn vóór dat er goede werken kunnen gedaan worden. Het zijn niet de goede werken die de zonde verdrijven; maar verdrijft de zonde en gij zult de werken hebben! Want de goede werken moeten gedaan worden met een blij gemoed en een goed geweten voor God, dat is: met de vergeving der zonden."
Nu komt hij op het hoofddoel van deze preek, wat ook dat van de Hervorming was. De Kerk had zich in de plaats van God en Zijn Woord gesteld; hij verwerpt dat, en doet alles afhangen van het geloof aan Gods Woord.
"De kwijtschelding van schuld is niet in de macht van de paus, van de bisschop, van de priester, of van enig mens wie het ook zij; maar zij rust eniglijk op het Woord van CHRISTUS en op uw eigen geloof. Want CHRISTUS heeft onze troost, onze

verwachting, ons heil niet willen bouwen op een woord of op een werk van de mens, maar alleen op zichzelf en op Zijn werk en op Zijn Woord...Uw berouw en uw werken kunnen u bedriegen... Maar CHRISTUS, uw God, zal u niet misleiden, noch wankelen, en de Duivel zal Zijn woorden niet omver werpen.
"Een paus, een bisschop hebben niet meer macht dan de minste priester, wanneer het de vergeving ener misdaad betreft. En zelfs, wanneer er geen priester is, kan ieder Christen, al was het ene vrouw of een kind, hetzelfde doen. Want wanneer een eenvoudig Christen tot u zegt: "God vergeeft de zonde in de naam van JEZUS CHRISTUS," en gij dat woord met een vast geloof aanneemt, alsof God zelf het tot u sprake, dan zijt gij vrijgesproken...
"Indien gij niet gelooft dat uw zonden u vergeven zijn, maakt gij uw God tot een leugenaar, en verklaart gij u zekerder van uw ijdele gedachten dan van God en Zijn Woord....
"Onder het Oude Testament hadden noch priester, noch koning, noch profeet de macht om de vergeving der zonden te verkondigen. Maar onder het Nieuwe heeft ieder Christen de macht. De Kerk is geheel vol van vergeving van de zonden! Indien een Godvruchtig Christen, hetzij man of vrouw, jong of oud, uw geweten troost door het Woord des kruises, ontvang die troost met zulk een geloof, dat gij u liever verscheidene malen liet ter dood brengen dan te twijfelen dat het zo zij voor God.... Heb berouw, doe alle werken die gij kunt doen; maar dat het geloof wat gij hebt in de vergeving van CHRISTUS de eerste plaats beklede, en alleen bevel voere op het slagveld."
Zo sprak LUTHER tot zijn verbaasde en opgetogene hoorders. Al die stellaadjen welke onbeschaamde priesters, tot hun voordeel, tussen God en ‘s mensen ziel hadden opgericht, werden omver geworpen, en de mens in onmiddellijke betrekking met zijn’ God gebracht. Het woord van de vergeving daalde zuiver uit de hoogte neer, zonder door duizend bedorven kanalen te komen. Opdat Gods getuigenis mocht gelden, was het niet meer nodig dat mensen er hun leugenachtig zegel op drukten. De alleenhandel van de priesterlijke kaste was vernietigd; de Kerk was vrijgemaakt.

Vrees van Luthers vrienden. Reis naar Heidelberg.

Intussen moest het vuur, dat te Wittenberg ontstoken was, ook elders ontstoken worden. LUTHER, niet tevreden van de waarheid des Evangelies in zijn woonplaats, hetzij aan de academische jongelingschap of aan het volk, te verkondigen, begeerde de zaden van de gezonde leer in andere plaatsen te verspreiden. De Augustijner - orde hield, in de lente van het jaar 1518, haar algemeen kapittel te Heidelberg. LUTHER werd er als een van de uitstekendste manmen van de orde op geroepen. Zijn vrienden deden al wat zij konden om hem het ondernemen van die reis af te raden. Inderdaad, de monniken hadden alles in het werk gesteld om de naam van LUTHER, in al de plaatsen die hij moest doorreizen, gehaat te maken. Bij beledigingen voegden zij bedreigingen. "Binnen veertien dagen," zeiden sommigen, "binnen ene maand," zeiden anderen, "beloven wij u zijn as." Er was weinig nodig om op zijn’ doortocht ene volksbeweging te verwekken, waarvan hij het slachtoffer zijn zou. "Of wel," hielden al zijn vrienden aan, "wat zij niet met geweld durven doen, zullen zij door hinderlagen en bedrog verrichten." Maar LUTHER liet zich nimmer door vrees zelfs voor het dreigendst gevaar in de vervulling van een plicht weerhouden. Hij sloot dan het oor voor de vreesachtige redenen van zijn vrienden: hij wees hen op Hem op Wien hij zijn vertrouwen stelde, en onder Wiens bescherming hij die zo gevreesde reis wilde ondernemen. Op de 13de april 1518, na de afloop van het Paasfeest, begaf hij zich gerustelijk te voet op weg.

Hij had een gids bij zich, met name URBANUS, die zijn klein reispakje droeg en hem tot Wurzburg moest vergezellen. Hoe vele gedachten moesten elkaar niet verdringen in het hart van de dienaar des Heeren gedurende deze eenzame reis! Te Weissenfels werd hij door de priester, die hij niet kende, voor de leraar van Wittenberg herkend en voortreffelijk onthaald. Te Erfurt voegden zich twee andere broeders van de Augustijner - orde bij hem. Te Judenbach ontmoetten deze drie de vertrouwdste raadsman van de keurvorst, DEGENHARD PFEFFINGER, die de hun opzichte de eer van de herberg, waar zij hem aantroffen, ophield. "Ik heb het genoegen moeten hebben," schreef LUTHER aan SPALATIJN, "die rijke heer enige grossen armer te maken: want gij weet hoe graag ik bij iedere gelegenheid de rijken enig nadeel toebreng, ten voordele van de arme. vooral wanneer de rijken van mijn vrienden zijn."
Hij kwam geheel afgemat te Coburg aan. "Alles gaat, door Gods genade, wèl," schrijft hij, "uitgenomen dat ik beken gezondigd te hebben door die reis te voet te ondernemen. Maar ik heb, denk ik, voor die zonde de vergeving van de aflaten niet nodig: want het berouw is volmaakt en de voldoening is volkomen. Ik ben van vermoeienis bezweken en alle rijtuigen zijn vol. Is dit niet genoeg en zelfs te veel boete, berouw en voldoening?"
De Hervormer van Duitsland, zelfs niet ene plaats in de openbare rijtuigen, noch iemand die hem de Zijn wilde afstaan, vindende, was, niettegenstaande zijn vermoeienis, verplicht de andere dag vroegtijdig opnieuw in alle nederigheid te voet van Coburg te vertrekken. Hij kwam de tweede Zondag na Pasen tegen de avond te Wurzburg aan. Daar zond hij de bode terug, die hij te Wittenberg aangenomen had, en wiens trouw hij in een brief aan SPALATIJN roemt. "Laat aan hem nog iets geven," zegt hij; "want daar ik arm ben, en arm moet zijn, heb ik hem gering beloond."

Bibra.

Het was in deze stad dat zich bisschop BIBRA bevond, die zijn thesen met zoveel goedkeuring ontvangen had. LUTHER had voor hem bij zich een brief van de keurvorst van Saksen. De bisschop, zeer verblijd over de gelegenheid die zich aanbood, om die onverschrokken voorvechter van de waarheid persoonlijk te leren kennen, haastte zich hem in het bisschoppelijk paleis te laten roepen. Hij ging hem tegemoet, sprak met veel hartelijkheid tot hem, en bood hem aan, hem een gids tot Heidelberg te bezorgen. Maar LUTHER had te Wurzburg zijn twee vrienden, de vicaris - generaal, STAUPITZ, en de prior van Erfurt, LANGE, ontmoet, die hem ene plaats in hun rijtuig aangeboden hadden. Hij bedankte dan BIBRA voor zijn aanbod, en de volgende dag vertrokken de drie vrienden van Wurzburg. Zij reisde dan nu omtrent drie dagen in elkaars gezelschap. Al de gemoederen zowel als de tijd waren zwanger van de dingen die stonden te gebeuren. De 21ste april bereikten zij Heidelberg. LUTHER stapte aan het Augustijnerklooster af.

Het kasteel van de Paltsgraaf.

De keurvorst van Saksen had hem een brief meegegeven voor de paltsgraaf WOLFGANG, hertog van Beijeren. LUTHER begaf zich naar zijn prachtig kasteel, welks heerlijke ligging nog op dit tijdstip de bewondering van de vreemdelingen tot zich trekt. De monnik uit de vlakten van Saksen bezat een hart om die ligging van Heidelberg te bewonderen, waar zich de twee schone valleien van de Rijn en de Nekker met elkaar verenigen. Hij stelde zijn aanbevelingsbrief aan JACOBUS SIMLER, intendant van het hof, ter hand. Deze, hem aangenomen en gelezen hebbende, zei: "Waarlijk, gij hebt daar een kostelijke geloofsbrief!"

De paltsgraaf ontving LUTHER met veel beleefdheid. Hij nodigde hem dikwijls aan zijn tafel, zowel als LANGE en STAUPITZ. Zulk een vriendelijk onthaal was voor LUTHER een grote troost. "Wij verlustigden ons," zegt hij, "en vermaakten ons met elkaar door een genoegelijke en aangename omgang, etende, drinkende, al de schoonheden van het paleis van de paltsgraaf in ogenschouw nemende, de sieraden, de wapenrustingen, de harnassen, met één woord alles wat dit doorluchtig, waarlijk koninklijk kasteel merkwaardigs opleverde, bewonderende."

De paradoxen.
Intussen had LUTHER een ander werk te verrichten. Hij moest werken terwijl het dag was. Overgebracht ter plaatse van ene hogeschool die een grote invloed op het westen en het zuiden van Duitsland uitoefende, moest hij er iets ondernemen dat dit belangrijk gedeelte van de Germaanse Kerken zou doen waggelen. Hij begon dan thesen te schrijven, welke hij voornemens was in een openbare redetwist te verdedigen. Zodanige redetwisten waren zeer gewoon; maar LUTHER voelde, dat, wanneer deze nut zou doen, zij de gemoederen moest treffen. Zijn natuurlijke neiging bewoog hem daarenboven de waarheid onder ene vreemde *(paradoxale)* gedaante voor te stellen. De hoogleraren der universiteit wilden niet toestaan dat de redetwist in hun grote gehoorzaal zou plaats hebben. Men nam ene zaal in het Augustijnerklooster, en de 26ste april werd vastgesteld als de dag van de strijd.

Redetwist.
De redetwist van Heidelberg was geheel iets anders dan die pennestrijd welke LUTHER tevoren met onderscheidene doctoren gevoerd had. Heidelberg ontving later het Evangelische Woord, en de onderhandeling in het Augustijnerklooster bijwonende, kon men begrijpen dat zij vruchten zou dragen.

De hoorders.
De beroemde naam van LUTHER trok een grote toeloop van hoorders derwaarts: hoogleraren, hovelingen, burgers, studenten bevonden er zich in menigte. Ziehier enige van de "paradoxen van de doctor:" dit is de naam die hij aan zijn thesen gaf. Zij zijn mogelijk nog in onze dagen paradoxen, gelijk ten tijde van de Hervormer. Het zou echter gemakkelijk zijn deze voor het natuurlijk verstand in duidelijke stellingen over te brengen.

1. "De wet van God is ene heilzame leer van het leven. Nochtans kan zij de mens niet helpen in het najagen van de gerechtigheid; integendeel is zij hem een hinderpaal."
3. "Menselijke werken, hoe schoon en goed zij ook zijn mogen, zijn echter, naar allen schijn, niets anders dan doodzonden."
4. "Werken van God, hoe lelijk en slecht zij ook schijnen mogen, hebben echter ene onsterfelijke waarde."
7. "De werken van de rechtvaardigen zelf zouden doodzonden zijn, zo zij niet, vervuld van heilig ontzag voor de Heer, vreesden dat hun werken inderdaad doodzonden waren."
9. "Te zeggen dat de werken, buiten CHRISTUS gedaan, wel is waar, dood zijn, maar niet dodelijk, is een gevaarlijk vergeten van de vreze Gods."
13. "De vrije wil na ‘s mensen val is niet meer dan een louter woord; en indien hij doet al wat hem mogelijk is, zondigt hij dodelijk."
16. "Een mens die zich verbeeldt tot de genade te komen door zoveel te doen als hem mogelijk is, voegt de ene zonde bij de andere, en hij is tweemaal schuldig."

18. "Het is zeker dat de mens geheel aan zichzelf moet wanhopen, ten einde vatbaar te worden gemaakt om de genade van CHRISTUS te ontvangen."
21. "Een Godgeleerde in naam noemt kwaad wat goed is, en goed wat kwaad is; maar een Godgeleerde van het kruis spreekt juist over de zaak."
22. "De wijsheid die Gods onzienlijke volmaaktheden in Zijn werken leert kennen, maakt de mens opgeblazen, verblindt en verhardt hem"
23. "De wet verwekt Gods toorn, doodt, vervloekt, beschuldigt, oordeelt en verdoemt al wat niet in CHRISTUS is"
24. "Nochtans is die wijsheid niet slecht, en de wet niet te verwerpen; maar de mens die de kennis van God niet beoefent onder het kruis, verandert al wat goed is in kwaad."
25. "Diegene wordt niet gerechtvaardigd die veel werken doet, maar hij die, zonder werken, veel in CHRISTUS gelooft."
26. "De wet zegt: Doe dat! en het wordt nooit gedaan. De genade zegt: Geloof in Hem! en reeds is alles gedaan."
28. "De liefde Gods vindt niets in de mens, maar zij schept in hem wat zij bemint. De liefde des mensen ontstaat uit hetgene haar beminnelijk is."

Bucer.
Vijf doctoren in de Godgeleerdheid vielen deze thesen aan. Zij hadden deze gelezen met ene verwondering, welke de nieuwheid van een zaak verwekt. Die Godgeleerdheid kwam hun zeer vreemd voor. Intussen redetwistten zij, naar de getuigenis van LUTHER zelf, met ene vriendelijkheid, welke hem veel achting voor hen inboezemde, maar te gelijker tijd met kracht en fijne onderscheiding. LUTHER betoonde van zijn kant ene bewonderenswaardige zachtzinnigheid in zijn antwoorden, een onvergelijkelijk geduld om de tegenwerpingen van zijn tegenstanders te horen, en al de scherpzinnigheid van de heilige PAULUS om de moeilijke vragen, welke men hem gedaan had, op te lossen. Zijn korte antwoorden, maar die vol waren van Gods Woord, vervulden allen die hem hoorden met bewondering. "Hij is in alles aan ERASMUS gelijk," zeiden velen; "maar in éne zaak overtreft hij hem: namelijk dat hij openlijk belijdt wat ERASMUS zich tevreden houdt in stilte in te boezemen."
De redetwist was bijna geëindigd. De tegenstanders van LUTHER waren tenminste met ere van het slagveld teruggetrokken; de jongste onder hen, doctor GEORGE NIGER, bleef alleen met de machtige kampvechter handgemeen: niet meer wetende hoe zich van de zaak af te maken, en verschrikt over de stoute stellingen welke LUTHER uitsprak, riep hij op de toon van de vrees uit: "Indien onze boeren zulke dingen hoorden, zouden zij u stenigen en om het leven brengen!" Op deze woorden ontstond er een algemeen schaterend gelach in de gehoorzaal.
Nooit hadden echter enige hoorders met zoveel aandacht een Godgeleerde redetwist aangehoord. De eerste woorden van de Hervormer hadden de gemoederen doen ontwaken. Vraagstukken die een weinig tevoren niet dan onverschilligheid zouden ontmoet hebben, ondervonden op dit ogenblik de levendigste belangstelling. Men las op het gelaat van vele van de aanwezigen de nieuwe begrippen, welke de stoute stellingen van de Saksische doctor in hun geest deden ontstaan.

Drie jonge lieden vooral waren hevig bewogen. Een van hen was een Dominicaner van zeven en twintig jaren, die, niettegenstaande de vooroordelen zijner orde, niet één van de woorden van de doctor scheen te willen verliezen. Geboren in ene kleine stad in de Elzas, was hij op zijn zestiende jaar in een klooster getreden. Hij gaf weldra zoveel blijken zijner geestvermogens, dat de verlichtste monniken van hem hoge

verwachtingen opvattenden. "Hij zal eenmaal onze orde tot ere verstrekken," zeiden zij. Zijn oversten zonden hem dan naar Heidelberg, opdat hij zich daar aan de studie van de wijsbegeerte, van de Godgeleerdheid, van het Grieks en Hebreeuws zou toewijden. Op dit tijdstip gaf ERASMUS verscheidene van zijn werken in het licht. MARTIJN BUCER, (zo was de naam van de jonge Dominicaner,) las deze gretig.
Weldra verscheen de eerste schriften van LUTHER. De student van de Elzas beijverde zich om de leer van de Hervormer met de heilige Schriften te vergelijken. Toen kwam er enige argwaan omtrent de waarheid van de pauselijke godsdienst in zijn geest op. Zo verspreidde zich het licht in die dagen. De keurvorst van de Palts onderscheidde deze jongen man. Zijn krachtige en heldere stem, de bevalligheid van zijn manieren, de welsprekendheid zijner redenen, de vrijmoedigheid waarmee hij de heersende ondeugden aantastte, maakten van hem een uitstekend' prediker. Hij werd tot kapellaan van de keurvorst benoemd; en hij nam zijn bedieningen waar toen men de reis van LUTHER naar Heidelberg aankondigde. Welke blijdschap voor BUCER! Niemand begaf zich met meer ongeduld naar de zaal van het Augustijnerklooster. Hij nam met zich papier, pennen, inkt: hij wilde in geschrift stellen al wat de doctor zou zeggen. Maar, terwijl zijn hand met gezwindheid op zijn bladeren aanstipte wat LUTHER zei, schreef de hand Gods met onuitwisbaarder letteren in zijn hart de grote waarheden welke hij hoorde. De eerste lichtstralen van de leer van de genade verspreidden zich in zijn ziel gedurende deze merkwaardige stond. De Dominicaner was voor CHRISTUS gewonnen.

Brenz.
Niet ver van BUCER bevond zich JOHANNES BRENZ of BRENTIUS, toen negentien jaren oud. BRENZ, de zoon van een magistraatspersoon van ene stad in Zwaben, was op zijn dertiende jaar op de rol der studenten te Heidelberg ingeschreven geworden. Niemand toonde zoveel vlijt. Wanneer het uur van middernacht geslagen had, stond BRENZ op en begaf zich aan het werk. Hij maakte zich hiervan zulk ene gewoonte, dat hij gedurende zijn gehele leven na dit uur niet meer kon slapen. Later wijdde hij die stille ogenblikken aan de overdenking van de Schriften.
BRENZ was een van de eersten om het nieuwe licht, dat toen in Duitsland scheen, te bemerken. Hij ontving het met ene ziel vol van liefde. Hij las met gretigheid de schriften van LUTHER. Maar hoe groot was zijn geluk, toen hij hem zelf binnen Heidelberg kon horen! Een van de stellingen van de doctor trof vooral de jongen BRENZ; het was deze: "Diegene wordt niet voor God gerechtvaardigd die veel werken doet, maar hij die, zonder werken, veel in JEZUS CHRISTUS gelooft."

Snepf.
Ene Godvruchtige vrouw van Heilbronn aan de Nekker, echtgenoot van een raadsheer van die stad, met name SNEPF, had, op het voorbeeld van ANNA, haar eerstgeboren zoon de Heere geheiligd, met ene levendige begeerte van hem eenmaal zich geheel aan de Godgeleerdheid te zien toewijden. Deze jongeling, geboren in het jaar 1495, maakte snelle vorderingen in de letteren; doch, hetzij uit smaak, hetzij uit eerzucht, of óm de begeerte van zijn vader op te volgen, hij gaf zich aan de studie van de rechtsgeleerdheid over. De vrome moeder zag met smart haar zoon, haar EHRHARD, ene andere loopbaan betreden dan die waaraan zij hem had toegewijd. Zij waarschuwde hem, zij vermaande hem, zij spoorde hem zonder ophouden aan om zich de gelofte te herinneren, welke zij op de dag van zijn geboorte gedaan had. Eindelijk, door het aanhouden zijner moeder overwonnen, gaf EHRHARD SNEPF zich over.

Weldra had hij zelf zoveel smaak in zijn nieuwe studie, dat niets ter wereld hem ervan zou hebben kunnen afbrengen.

Verkeer met Luther.

Hij was innig met BUCER en BRENZ verbonden, en zij bleven gedurende hun gehele leven vrienden: "want," zegt een van hun levensbeschrijvers, "de vriendschap, op de liefde voor de letteren en de deugd gegrond, wordt nimmer verbroken." Hij was met zijn twee vrienden bij de redetwist te Heidelberg tegenwoordig. De paradoxen en de moedige worstelingen van de Wittenbergse doctor gaven hem ene nieuwe veerkracht. De ijdele mening van de menselijke verdiensten verwerpende, omhelsde hij de leer van de genadige rechtvaardiging des zondaars.

De volgende dag begaf BUCER zich naar LUTHER. "Ik had met hem", zegt hij, "een gemeenzaam en vertrouwelijk gesprek, het heerlijkste maal, niet wegens de gerechten, maar wegens de waarheden die mij voorgesteld werden. Welke tegenwerpingen ik ook maakte, de doctor beantwoordde en verklaarde alles met de meeste duidelijkheid. Och! of het God behaagde dat ik de tijd had er u meer van te schrijven!..." LUTHER zelf was over de gevoelens van BUCER getroffen. "Het is de enige broeder van zijn orde," schreef hij aan SPALATIJN, "die een goed geloof bezit; het is een jong mens van grote verwachting. Hij heeft mij in alle eenvoudigheid ontvangen; hij heeft met mij een leergierig gesprek gehouden. Hij is ons vertrouwen en onze liefde waardig."

BRENZ, SNEPF en meer anderen, door de nieuwe waarheden, welke in hun geest begonnen op te gaan, gedrongen, gingen LUTHER evenzo bezoeken; zij spreken en redeneren met hem; zij vragen hem inlichting omtrent hetgene zij niet hebben begrepen. De Hervormer, op de Bijbel steunende, antwoordt hun. Ieder van zijn woorden doet voor hen een nieuw licht opgaan. Ene nieuwe wereld wordt hun geopend.

Werkzaamheden van de jonge leraren.

Na LUTHERS vertrek begonnen die edele mensen te Heidelberg te onderwijzen. Men moest voortzetten wat de man Gods had begonnen, en de lichttoorts welke hij ontstoken had niet laten uitgaan. De leerlingen zullen spreken wanneer de leraren zwijgen. BRENZ, schoon nog zo jong, verklaarde echter de heilige MATTHEUS, eerst in zijn eigen kamer; daarna, het vertrek te klein wordende, in de philosophische gehoorzaal. De Godgeleerden, vol van nijd bij het gezicht van de grote toeloop van hoorders welke die jonge man tot zich trok, werden op hem verbitterd. BRENZ nam toen de orde aan, en bracht zijn lessen naar het collegie van de kanunniken van de Heilige Geest over. Zo dan werd het vuur, dat reeds in Saksen ontvlamd was, ook binnen Heidelberg ontstoken. Het licht vermenigvuldigde zijn brandpunten. Het was, gelijk men het uitdrukte, de zaaitijd voor de Palts.

Maar het was niet alleen de Palts die de vruchten van de redetwist van Heidelberg inoogstte. Die kloekmoedige vrienden van de waarheid werden ras grote lichttoortsen in de Kerk. Zij bezetteden alle verhevene plaatsen, en namen aan vele onderhandelingen deel waartoe de Hervorming aanleiding gaf. Straatsburg, en later Engeland, zijn aan de werkzaamheden van BUCER ene zuiverder kennis van de waarheid verschuldigd. SNEPF onderwees deze eerst te Marburg, daarna te Stuttgard, te Tubingen en te Jena.

BRENZ eindelijk, na te Heidelberg geleraard te hebben, deed het lange tijd te Halle in Zwaben en te Tubingen. Wij zullen deze mannen in de loop der Hervorming weervinden.

Uitwerking op Luther.
Deze redetwist deed LUTHER zelf vorderen. Hij nam van dag tot dag toe in de kennis van de waarheid. "Ik ben," zei hij, "een van diegenen die door schrijven en anderen te onderwijzen gevorderd zijn, en niet van diegenen welke eensklaps, van niets, aanzienlijke en zeer geleerde leraren worden."
Bovenal gaf deze hem nieuwe moed. Hij was vervuld van vreugde te zien met welke begeerte de schooljeugd de opkomende waarheid ontving. Hij troostte er zich dus over dat de oude leraren zo sterk aan hun gevoelens gehecht bleven. "Ik heb de heerlijke hoop," zei hij, "dat, evenals CHRISTUS, door de Joden verworpen, naar de Heidenen gegaan is, wij nu de ware Godgeleerdheid, welke die grijsaards voor ijdele en hersenschimmige meningen verwerpen, tot het nieuwe geslacht zullen overgebracht zien."

De oude hoogleraar.
Het kapittel geëindigd zijnde, dacht LUTHER om naar Wittenberg terug te keren. De paltsgraaf stelde hem voor de keurvorst een brief ter hand, gedagtekend van de 1ste mei, waarin hij zei dat "LUTHER in de redetwist zoveel bekwaamheid had aan de dag gelegd, dat daardoor een grote roem over de Wittenbergse hogeschool uitging." Men wilde niet toelaten dat hij de terugreis te voet ondernam. De Augustijners van Neurenberg namen hem tot Wurzburg mee. Van daar begaf hij zich naar Erfurt met de kloosterbroeders van die stad. Nauwelijks was hij daar aangekomen, of hij begaf zich naar het huis van zijn voormalige meester, JODOCUS. De oude hoogleraar, zeer gebelgd en geërgerd over de weg welke LUTHER ingeslagen had, was gewoon voor al de gevoelens van LUTHER ene *thêta* te plaatsen, van welke letter de Grieken zich bedienden om de veroordeling aan te duiden. Hij had de jonge doctor geschreven, om hem onderscheidene verwijten te doen. Deze wenste op zijn letteren mondeling te antwoorden. Daar hij echter niet ontvangen was geworden, schreef hij zijn meester: "De gehele hogeschool, uitgezonderd één licentiaat, denkt als ik. Ja, wat meer is: de vorst, de bisschop, met één woord, vele andere prelaten, en alle verlichte burgers die wij hebben, verklaren uit één mond dat zij tot hiertoe CHRISTUS en Zijn Evangelie niet gekend of gehoord hebben. Ik ben bereid uw berispingen te ontvangen. En al waren zij zelfs hard, zij zouden mij zeer zacht toeschijnen. Stort uw hart dan zonder vrees uit, ontlast uw toorn. Ik wil noch kan op u verstoord zijn. God en mijn geweten zijn daarvan getuigen."

Het ware licht.
De oude doctor was over de gevoelens van zijn vorige leerling getroffen. Hij wilde zien of er geen middel was om de veroordelende thêta weg te nemen. Zij hadden ene verklaring, maar deze was zonder gevolg. "Ik heb hem tenminste doen begrijpen," zegt LUTHER, "dat al hun gevoelens gelijk waren aan dat beest wat, naar men zegt, zichzelf verslindt. Maar het is vergeefs spreken tot een dove. Die doctoren houden zich hardnekkig aan al hun kleine onderscheidingen vast, ofschoon zij bekennen niets anders te hebben om ze te bevestigen dan het licht, zo als zij zeggen, der natuurlijke rede, een donkere chaos voor ons, die geen ander licht verkondigen dan JEZUS CHRISTUS, het enige en waarachtige licht:"

Terugkomst in Wittenberg.
LUTHER verliet Erfurt in het rijtuig van het klooster, dat hem te Eisleben bracht. De Augustijners in die plaats, trots op de doctor die zoveel luister verspreidde over hun orde en hun stad, waar hij het eerste levenslicht aanschouwd had, lieten hem van daar

met hun paarden en op hun kosten naar Wittenberg vervoeren. Ieder wilde die buitengewone man, die bij iedere trede steeds groter werd, een bewijs van toegenegenheid en hoogachting geven.
Hij kwam des Zaterdags na Hemelvaartsdag aan. De reis had hem goed gedaan, en zijn vrienden vonden hem van beter voorkomen, en welvarender dan vóór zijn vertrek, weer. Zij verblijdden zich over al wat hij gezien en gedaan had. LUTHER rustte enige tijd van de vermoeienissen van zijn reis en van de strijd van Heidelberg uit. Maar deze rust was niet dan ene voorbereiding tot zwaarder arbeid.

VIERDE BOEK

LUTHER VOOR DE LEGAAT

MEI – DECEMBER 1518

Verklaring van de thesen. Boetvaardigheid. De paus. Leo X. Luther aan zijn bisschop. Luther aan de paus. Luther aan de vicaris - generaal. Rovere aan de keurvorst. Leerredenen over de ban. Luther's invloed en kracht.

Rijksdag in Augsburg. De keizer aan de paus. Luther in Rome gedagvaard. Schrik van zijn vrienden. Luther's gemoedrust. Tussenkomst van de hogeschool. Bevelschrift van de paus. Luther's verontwaardiging. De paus aan de keurvorst.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw. Philippus. Zijn geestvermogens. Zijn studiën. De Bijbel. Beroeping in Wittenberg. Leipzig. Minachting: Luther's vreugde. Vergelijking tussen Luther en Melanchton. Omwenteling in het onderwijs.

Gevoelens van Luther en Staupitz. Bevel om te verschijnen. Verontrustingen en moed. Vertrek naar Augsburg. Verblijf in Weimar en Neurenburg. Aankomst in Augsburg.

De Vio. Serra - Longa. Voorafgaand gesprek. Bezoek van de raadsheren. Terugkomst van Serra - Longa. De prior. Luther's voorzichtigheid. Luther en Serra - Longa. Het vrijgeleide. Luther aan Melanchton.

Eerste verschijning. Eerste woorden. Voorwaarden van Rome. Stellingen te herroepen. Luther's antwoord. Hij vertrekt. Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht. Aankomst van Staupitz. Mededeling aan de legaat.

Tweede verschijning. Verklaring van Luther. Antwoord van de legaat. Zijn bespraaktheid. Luther's verzoek.

Derde verschijning. Schriftelijke protestatie. Schat van de aflaten. Het geloof. Ootmoedige bede. Antwoord van de legaat. Wederantwoord van Luther. Woede van de legaat. Luther vertrekt.

De Vio en Staupitz. Staupitz en Luther. Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt. Het Avondmaal. Link en De Vio. Vertrek van Staupitz en Link. Luther aan Cajetanus. Stilzwijgen van de kardinaal. Vaarwel van Luther. Vertrek. Beroep op de paus. Schrik van de legaat.

Luther's vlucht. Algemene bewondering. Luther's begeerte. De legaat aan de keurvorst. Luther aan de keurvorst. De keurvorst aan de legaat. Voorspoed van de hogeschool.

Gedachten aan vertrek. Vaarwel aan de Kerk. Hachelijk ogenblik. Verlossing. Luther's moed. Ontevredenheid in Rome. Bul. Beroep op een kerkvergadering.

Verklaring van de thesen.

De waarheid had eindelijk in de boezem van de Christenheid het hoofd opgeheven. Overwinnaar van de lagere organen des Pausdoms, moest zij in strijd treden met het opperhoofd zelf. Nu zullen wij LUTHER handgemeen zien met Rome.

Het was bij zijn terugkomst van Heidelberg dat LUTHER die hoogte beklom. Hij had gezien dat zijn eerste thesen over de aflaten verkeerd begrepen waren geworden. Hij nam het besluit de zin er van met klaarheid te ontvouwen. Uit de kreten welke een blinde haat zijn vijanden deed aanheffen, was hij er van overtuigd geworden van hoeveel belang het was, het verlichte deel van de natie ten voordele van de waarheid te winnen: hij besloot zich op de oordeel te beroepen, door het de gronden voor te stellen waarop zijn nieuwe overtuiging rustte. Eindelijk moest men toch eens de uitspraken van Rome eisen. hij zal er dan deze verklaringen heen zenden; en terwijl hij deze met de ene hand aan alle onpartijdige en verlichte lieden van zijn volk aanbiedt, zal hij ze met de andere voor de troon van de opperpriester neerleggen.

Deze verklaringen van zijn thesen, welke hij ***Oplossingen*** noemde, waren met veel gematigdheid geschreven. LUTHER trachtte de plaatsen die het meest hadden verbitterd te verzachten, en leide ene ware zedigheid aan de dag. Maar aan de andere kant gaf hij blijken van een onwrikbare standvastigheid, en verdedigde hij met moed al de stellingen welke de waarheid hem verplichtte staande te houden. Hij herhaalde met vaste beradenheid dat ieder Christen, die ene waarachtige boetvaardigheid heeft, zonder aflaat de vergeving van de zonde bezit; dat de paus, zowel als de minste van de priesters, niet meer kan dan eenvoudig bekend maken wat God reeds heeft vergeven; dat de schat van de verdiensten van de heiligen, waarover de paus het opzicht heeft, ene ijdele inbeelding was; en dat de heilige Schrift de enige regel was van het geloof. Maar laat ons hem zelf over enige van die punten horen.

Boetvaardigheid

Hij begint met de natuur van de ware boetvaardigheid te bepalen, en stelt dat werk Gods, wat de mens vernieuwt, tegenover de schijnheilige werken van de Roomse Kerk. "Het Griekse woord metanoeite," zegt hij, "betekent: doet aan een nieuwe geest,

een nieuw gevoel, bezit een nieuwe natuur, zodat gij, ophoudende aards te zijn, hemelse mensen wordt... CHRISTUS is een Leraar van de geestes en niet van de letter, en Zijn woorden zijn geest en leven. Hij onderwijst dus ene boetvaardigheid naar de geest en de waarheid, en niet die uitwendige boeten, waarvan zich de hoogmoedigste zondaars zonder zich te verootmoedigen kunnen kwijten; Hij wil ene boetvaardigheid die volbracht kan worden in alle omstandigheden des levens, onder het purper van de koningen, onder de mantel van de priesters, onder de hoed van de vorsten, te midden van die pracht van Babel, waar zich eens een DANIëL in bevond, zowel als onder het gewaad van de monniken en onder de verscheurde lompen van de bedelaars."

De paus.

Wat verder vindt men deze stoute woorden: "Ik stoor mij niet aan hetgene de paus behaagt of mishaagt. Hij is een mens gelijk and ere mensen. Er zijn verscheidene pansen geweest die niet alleen dwalingen en ondeugden, maar nog buitengewoner dingen bemind hebben. Ik hoor de paus als paus, dat is te zeggen, wanneer hij in de canons, naar de canons spreekt, of als hij met ene kerkvergadering iets bepaalt; maar niet wanneer hij naar zijn eigen gedachten spreekt. Zo ik anders deed, moest ik dan niet zeggen, met degenen die JEZUS CHRISTUS niet kennen, dat de verschrikkelijke slachtingen van Christenen, waarmee JULIUS II zich bezoedeld heeft, de weldaden geweest zijn van een getrouwe herder omtrent de schapen van de Heere?.."

"Ik moet mij verwonderen," vervolgt hij, "over de eenvoudigheid van diegenen welke gezegd hebben, dat de twee zwaarden des Evangelies voorstellen, het ene de geestelijke en het andere de wereldlijke macht. Ja, de paus voert een ijzeren zwaard; en hij toont zich aldus aan de Christenheid, niet als een teder vader, maar als een ontzaglijk tiran. Ach! God heeft ons in Zijn toorn het zwaard gegeven dat wij begeerd hebben, wij hebben versmaad. Nergens ter wereld hebben vreselijker oorlogen plaats gehad dan onder de Christenen...Waarom heeft de schrandere geest welke die schone verklaring uitgevonden heeft niet even behendig de geschiedenis van de twee aan de heilige PETRUS toevertrouwde sleutelen uitgelegd, en als leerstuk van de Kerk bepaald, dat de ene dient om de schatten des hemels en de andere om de schatten der wereld te ontsluiten?"

"Het is onmogelijk;" zegt hij ook, "dat een mens Christen zij zonder CHRISTUS te hebben; en indien hij CHRISTUS heeft, heeft hij in dezelfde tijd al wat CHRISTUS toebehoort. Hetgene onze gemoederen de vrede geeft, is dat door het geloof onze zonden niet meer aan ons, maar aan CHRISTUS toebehoren, op Wien God ze alle geworpen heeft; en dat van de andere kant al de gerechtigheid van CHRISTUS ons toebehoort, aan wie God ze gegeven heeft. CHRISTUS legt Zijn hand op ons en wij zijn genezen. Hij werpt Zijnen mantel op ons en wij zijn bedekt: want Hij is de Heiland in eeuwigheid geprezen en gezegend."

Met zulke inzichten ten opzichte van de rijkdom van het door CHRISTUS aangebrachte heil, had hij geen aflaten meer nodig.

Leo X.

LUTHER, schoon het Pausdom aanvallende, spreekt echter op ene eerbiedige wijze van LEO X. "De tijden waarin wij verkeren zijn zo slecht," zegt hij, "dat zelfs de grootste mannen de Kerk niet te hulp kunnen komen. Wij hebben thans een zeer goede paus in LEO X. Zijn oprechtheid, zijn kunde vervullen ons met vreugde. Doch wat kan hij alleen doen, die zo beminnelijke en behagelijke man? Hij was voorzeker

waardig in betere tijden paus te zijn. Wij verdienen in onze dagen niet dan een JULIUS en een ALEXANDER VI."
Hij komt tot de zaak: "Ik wil het in weinige woorden en vrijmoedig zeggen: de Kerk heeft ene hervorming nodig. En dit is noch het werk van een enkel mens als de paus, noch van vele mensen als de kardinalen en de vaders van de kerkvergaderingen; maar van de gehele wereld; of liever, het is een werk dat aan God alleen behoort. Wat de tijd betreft dat zulk ene hervorming moet beginnen, dat weet Hij alleen die de tijden gemaakt heeft.... De dam is doorgebroken, en het is niet meer in onze macht de golven, die met onstuimigheid worden voortgestuwd, te keren."

Luther aan zijn bisschop.
Zodanig zijn enige van de verklaringen en gedachten welke LUTHER aan de verlichte lieden van zijn vaderland voorstelde. Het Pinksterfeest naderde, en het was op dit tijdstip, waarin de Apostelen aan JEZUS CHRISTUS, uit de dood verrezen, de eerste getuigenis gaven van hun geloof, dat LUTHER, die nieuwe Apostel, die getuigenis vol leven openbaar maakte, waarin hij met sterk verlangen ene opstanding van de Kerk begeerde.
Zaterdags vóór Pinksteren, de 22ste mei 1518, zond hij dat geschrift aan de bisschop van Brandenburg, zijn gewone prelaat, terwijl hij hem schreef:

"Zeer waarde vader in God! Het is sinds enige tijd, dat er ene nieuwe, ongehoorde leer, rakende de Apostolische aflaten, in deze streken is beginnen gehoord te worden, waarover de geleerde en onkundigen verbaasd staan, en dat vele, van aangezicht mij bekende of onbekende, personen mij verzocht hebben mondeling of schriftelijk bekend te maken wat ik van de nieuwigheid, ik wil niet zeggen van de onbeschaamdheid, van de leer dacht. Ik hield mij eerst stil en teruggetrokken. Maar eindelijk klommen de zaken tot zulk ene hoogte, dat de heiligheid van de paus in gevaar gebracht werd.
"Wat moest ik doen? Ik meende die leer noch te moeten goedkeuren, noch veroordelen, maar een redetwist over dit gewichtig punt te moeten houden, totdat de heilige Kerk uitspraak zou gedaan hebben.
"Daar niemand zich tot de strijd, waartoe ik de gehele wereld samengeroepen had, heeft aangeboden, en mijn thesen niet als stof tot onderhandeling, maar als onbetwistbare stellingen opgenomen zijn geworden, zie ik mij verplicht ene verklaring er van openbaar te maken. Verwaardig u dan, goedertierenste bisschop! deze beuzelingen, welke ik u aanbied, te ontvangen. En opdat de gehele wereld zien moge dat ik niet vermetel te werk ga, bid ik Uw Eerwaardigheid pen en inkt te nemen, en al wat u mocht mishagen door te halen, of zelfs op het vuur te werpen en te verbranden. Ik weet dat CHRISTUS mijn werk en mijn diensten niet nodig heeft, en dat Hij wel zonder mij aan Zijn Kerk goede tijdingen zal weten bekend te maken. Niet dat de bullen en bedreigingen van mij vijanden mij vervaard maken: veeleer het tegendeel; indien zij niet zo onbeschaamd en eerloos waren, zou niemand van mij horen spreken: ik zou mij in een hoek verschuilen en er alleen voor mijzelf studeren. Indien deze zaak niet die van God is, zal zij voorzeker niet meer de mijne of die van enig mens, maar ene zaak van gene waarde zijn. Hem zij de heerlijkheid en eer, Wien zij alléén toebehoren!"

Luther aan de paus.
Acht dagen daarna, op Zondag van de heilige Drievuldigheid, de 30ste mei 1518, sloeg LUTHER zijn blikken op Rome. Hij was nog vervuld met eerbied voor het

opperhoofd van de Kerk. Hij schreef LEO rechtvaardigheid en ene oprechte waarheidsliefde toe. Het is tot hem, dat hij zich wil wenden. Ziehier enige stukken uit zijn brief.
"Aan de welgelukzaligen vader LEO X, opperste bisschop, wenst broeder MARTIJN LUTHER, Augustijner, het eeuwige heil!
"Ik verneem, allerheiligste vader! dat er ten mijne opzichte kwade geruchten lopen, en dat men mijn naam in een kwade reuk brengt bij Uwe Heiligheid. Men noemt mij een ketter, afvallige, meinedige, en met duizend andere scheldnamen. Al wat ik zie verbaast mij, al wat ik hoor verschrikt mij. Maar het enige fundament van mij gerustheid blijft, het is een zuiver en gerust geweten. Gelief mij te horen, o allerheiligste vader! mij, die slechts een kind en onwetende ben."

LUTHER verhaalt de eersten aanvang van de gehele zaak, daarna vervolgt hij:
"Men hoorde in alle herbergen niets dan klachten over de geldzucht van de priesters, dan aanvallen tegen de macht van de sleutelen en des opperste bisschops. Geheel Duitsland is er getuige van. Bij het vernemen van die dingen is mijn ijver voor de eer van CHRISTUS ontvlamd, zo als het mij toeschijnt, of, Zo men het anders wil uitleggen, mijn jeugdig en opbruisend bloed ontstoken.
"Ik waarschuwde enige van de voornaamsten der Kerk. Maar sommigen dreven met mij de spot, anderen waren horende doof. De schrik van uw naam scheen hen allen vast te kluisteren. Toen heb ik deze redetwist openbaar gemaakt.
"En ziedaar, o allerheiligste vader! ziedaar de brand, welke men zegt dat de gehele wereld in vlam gezet heeft.
"Wat moet ik nu doen? Ik kan niet herroepen, en ik zie dat die openbaarmaking van alle kanten op mij een onbegrijpelijke haat doet nederdalen. Ik wil niet graag op het toneel van de wereld verschijnen; want ik ben zonder kennis, zonder geest, en veel te klein voor zulke grote zaken, vooral in deze beroemde eeuw, waarin CICERO zelf, zo hij leefde, verplicht zou zijn zich in een donkere hoek te verbergen.
"Maar om mijn tegenstanders te bevredigen, en aan de verzoeken van velen te voldoen, ziehier, zo maak ik mijn gedachten openbaar. Ik maak ze openbaar, heilige vader! om zoveel temeer onder de schaduw van u vleugelen in veiligheid te zijn. Al degenen die het willen, zullen zo kunnen verstaan met welke eenvoudigheid van hart ik het kerkelijk gezag verzocht heb mij te onderrichten, en welk een eerbied ik aan de macht van de sleutelen betoond heb. Indien ik in mijn zaak niet behoorlijk te werk gegaan was, was het onmogelijk geweest dat de doorluchtige FREDERIK, hertog en keurvorst van Saksen, die onder de vrienden van de Apostolische en Christelijke waarheid uitblinkt, ooit een zo gevaarlijk mens, als men beweert dat ik ben, aan zijn universiteit te Wittenberg zou geduld hebben.
"Daarom, allerheiligste vader! val ik aan de voeten van Uw Heiligheid neer, en onderwerp mij aan haar met al wat ik heb en al wat ik ben. Laat mijn zaak varen of omhels haar; geef mij recht of geef mij onrecht; beneem mij het leven of geef het mij weder, zo als u zal behagen. Ik zal uw stem voor de stem van CHRISTUS erkennen, die voorzit en die spreekt door u. Indien ik de dood verdiend heb, ik weiger niet te sterven; de aarde behoort de Heere toe met al wat in deze is. Hij zij geprezen in alle eeuwigheid! Amen. Hij handhave u eeuwig! Amen." Gegeven op de dag van het feest van de heilige Drievuldigheid, in het jaar 1518.
"Broeder MARTIJN LUTHER, Augustijner."

Welk ene nederigheid en waarheid in deze vreesachtigheid, of liever in deze bekentenis van LUTHER, dat zijn jeugdig en opbruisend bloed mogelijk te snel is

ontstoken! Men herkent hier de oprechte man, die, zichzelf niets latende voorstaan, de invloed der driften vreest in zijn, zelfs met Gods Woord meest overeenkomstige handelingen. Zijn taal is ver van die eens hoogmoedige geestdrijvers verwijderd. Men ziet in LUTHER de begeerte die hem kwelt, om LEO voor de zaak van de waarheid te winnen, om alle scheuring te voorkomen, en die hervorming, waarvan hij de noodzakelijkheid verkondigt, van het hoofd van de Kerk te doen uitgaan. Waarlijk, hij is het niet die men kan beschuldigen van in het Westen die eenheid te hebben verwoest, welker gemis zoveel personen van alle partijen later hebben betreurd. Hij offerde alles op om deze te verdedigen: alles, behoudens de waarheid. Maar het waren zijn trotse tegenstanders, die, terwijl zij weigerde de volheid en genoegzaamheid van het door JEZUS CHRISTUS aangebrachte heil te erkennen, aan de voet van het kruis de rok des Heeren verscheurden.

Luther aan de vicaris - generaal.

Na deze brief geschreven te hebben, wendde LUTHER zich nog dezelfde dag tot zijn vriend STAUPITZ, vicaris - generaal van zijn orde. Het was door zijn tussenkomst dat hij zijn Oplossingen en zijn brief aan LEO wilde doen toekomen.

"Terwijl deze gedachten mijn ziel deden ontvlammen," zegt hij, "hoor ik eensklaps nieuwe aflaattrompetten groot geschal maken en cimbalen van genade weergalmen, welke ons niet tot de ware strijd roepen. Zodanig is de zaak waarvoor ik nu geroepen worde openlijk op te treden, met groot gevaar van mijn leven: ik, die veel liever stil in een hoek zou willen blijven zitten en met vreugde de schitterende worsteling aanschouwen, waarin zoveel geleerde mannen in onze dagen hun vernuft ten toon spreiden.

"Ik bid u dan, met toegenegenheid de armhartigheden, (zijn Oplossingen) welke ik u zende, te ontvangen, en deze aan de voortreffelijke paus LEO X te doen toekomen. Niet dat ik u hierdoor in het gevaar waar ik mij in bevinde wil trekken: ik wil daarbij alléén gevaar lopen. CHRISTUS zal zien of hetgene ik gezegd heb van Hem of van mij komt; CHRISTUS, zonder Wiens wil de tong van de paus zich niet kan bewegen, en het hart van de koningen niets kan uitrichten.

"Wat hen betreft die mij bedreigen, ik heb hun niets te antwoorden dan het woord van REUCHLON: "De arme heeft niets te vrezen; want hij heeft niets te verliezen." Ik heb noch goed, noch geld, en ik begeer het niet. Indien ik eertijds enige eer en enige goede naam gehad heb, Hij die begonnen heeft ze mij te ontnemen voleindige Zijn werk. Er blijft mij niets over dan dit ellendige lichaam, dat door zoveel beproevingen verzwakt is. Zij mogen het doden, door list of geweld, ter ere Gods! zij zullen zo mogelijk de tijd van mijn leven een uur of twee verkorten. Het is mij genoeg een dierbare Verlosser te hebben, een Hogepriester, mijne Heer JEZUS CHRISTUS. Ik zal Hem prijzen zolang ik adem haal. Indien iemand Hem niet met mij wil prijzen, wat gaat het mij aan!"

Rovere aan de keurvorst.

Terwijl LUTHER zo op Rome de blikken van een kinderlijk vertrouwen sloeg, had Rome op LUTHER reeds die van de wraak geworpen. Sinds de 3de april had de kardinaal RAPHAËL DE ROVERE, in naam van de paus, aan de keurvorst FREDERIK geschreven, dat men enige argwaan omtrent zijn geloof koesterde, en dat hij zich moest wachten LUTHER in bescherming te nemen. "De kardinaal RAPHAëL," zegt deze, "zou groot vermaak hebben van mij door de hertog FREDERIK te zien verbranden." Zo begon dan Rome de wapenen tegen LUTHER te

richten: het was in de geest van zijn beschermheer dat het tegen hem de eerste aanval deed. Indien men erin slaagde de schuilplaats waaronder de Wittenbergse monnik rustig neerlag te vernielen, werd hij ene gemakkelijke prooi. Alles was welhaast geëindigd.
De onderneming was wèl berekend. De Duitse vorsten stonden sterk op hun goede naam als Christen - vorsten. Het geringste vermoeden van ketterij vervulde hen met vrees. Het hof van Rome had van die gemoedsstemming behendig gebruik gemaakt. FREDERIK had daarenboven een oude eerbied voor de godsdienst zijner vaderen. Ook maakte die brief van de Roomsen hoveling een sterke indruk op zijn geest. Maar van een andere kant had de keurvorst tot grondbeginsel zich nergens in te overijlen. Hij wist dat de waarheid niet altijd aan de zijde van de sterkste was. De geschillen tussen het rijk en Rome hadden hem de belangzuchtige oogmerken van dat hof doen kennen. Hij had leren inzien dat, om Christen - vorst te zijn, het niet nodig was slaaf van de paus te wezen.
"Hij behoorde niet tot die onheilige geesten," zegt MELANCHTON, "die willen dat men alle veranderingen terstond en in hun eerste beginselen onderdrukken. FREDERIK onderwierp zich aan God. Hij las zorgvuldig de schriften welke verscheen, en liet niet toe dat men hetgene hij waarheid oordeelde te zijn vernietigde." Hij had er macht toe. Meester in zijn staten, genoot hij in het rijk een ontzag tenminste zo groot als dat wat men de keizer zelf toedroeg.

Leerredenen over de ban.
Het is waarschijnlijk dat er wel iets van die brief van de kardinaal RAPHAËL, de 7de juli de keurvorst ter hand gesteld, LUTHER ter oren kwam. Mogelijk was het het vooruitzicht van de ban, welke deze brief van Rome scheen te voorspellen, dat hem, op de 15de derzelfde maand, de kansel te Wittenberg deed beklimmen, en over dat onderwerp ene rede uitspreken, welke een diepe indruk maakte. Hij onderscheidde daarin de inwendige en de uitwendige ban, de eerste, die van de Goddelijke gemeenschap, en de tweede, die van de ceremoniën van de Kerk uitsluit. "Niemand," zegt hij, "kan het afvallig gemoed met God verzoenen, dan alleen de Heer. Niemand kan een mens van de gemeenschap met God scheiden, dan alleen die mens zelf, door zijn eigen zonden. Welgelukzalig degene die sterft in een onrechtvaardige ban! Terwijl hij, om van de gerechtigheid wille, van de kant der mensen ene zware tuchtiging ondergaat, ontvangt hij uit de hand Gods de kroon van de eeuwige gelukzaligheid.... "
Enigen gaven over die vrijmoedige woorden hun goedkeuring luidt te kennen; anderen werden er nog meer door verbitterd.

Luther's invloed en kracht.
Maar reeds was LUTHER niet meer alleen; en schoon zijn geloof geen andere steun nodig had dan die van God zelf, er had zich rondom hem ene macht gevormd welke hem tegen zijn vijanden verdedigde. Het Duitse volk had de stem van die man gehoord. Uit zijn redenen, uit zijn schriften kwamen stralen te voorschijn, welke zijn tijdgenoten uit hun slaap opwekten en verlichtten. De kracht van zijn geloof stortte als een vuurstroom op de verdoofde harten neer. Het leven dat God in die buitengewone ziel gelegd had, deelde zich aan het dode lichaam van de Kerk mee. De Christenheid, sinds zoveel jaren zonder leven, werd met ene Godsdienstige geestdrift bezield. Ongetwijfeld hadden niet allen het rechte inzicht in de dieper liggende leringen welke LUTHER verkondigde. Het was voor de grote menigte genoeg te weten dat de nieuwe leraar zich tegen de paus verzette, en dat op zijn veelvermogend woord de

heerschappij van de priesters en monniken begon te waggelen. De aanval van LUTHER was voor hen als één dier ontstoken vuren op de bergen, die aan ene gehele natie het tijdstip verkondigen van het verbreken harer ketenen. LUTHER twijfelde er niet aan, het zover gebracht te hebben, dat reeds al wat er edelmoedigs was onder zijn volk hem onder toejuiching voor de hoofd erkend had. Maar voor een groot aantal was de verschijning van LUTHER nog meer. Het Woord van God, waarvan hij zich met zoveel kracht bediende, drong tot de gemoederen door als een tweesnijdend zwaard. Men zag in vele harten ene brandende begeerte ontsteken, om zekerheid van de vergeving en van het eeuwige leven te vinden. Sinds de eerste eeuwen had men zulk een honger en dorst naar de gerechtigheid niet gezien. Had het woord van PETRUS de Heremiet en van BERNARDUS op de volken van de middeleeuwen gewerkt om hen uitwendig een vergankelijk kruis te doen aannemen, het woord van LUTHER werkte inwendig, om het ware kruis, de waarheid die zalig maakt, te doen omhelzen. Het stellaadjewerk dat toen op de Kerk drukte had alles verstikt; de vormen hadden het leven vernietigd. Het veelvermogend Woord aan LUTHER gegeven verspreidde een levendmakende adem over de grond van de Christenheid. Overal vond men het inwendige gevoel, dat men werkzaam was, niet tot de stichting van een sekte, maar tot ene nieuwe geboorte van de Kerk en van de maatschappij. Degenen die toen door de adem van de Geest Gods geboren werden, schaarden zich rondom hem, die het middel was waardoor God werkte. De Christenheid was in twee legers verdeeld: de een streed met de geest tegen de vorm; de ander met de vorm tegen de geest. Aan de kant van de vorm waren, het is waar, alle schijnbare kracht en grootheid; aan de kant van de geest waren onvermogen en geringheid. Maar de vorm, van geest ontbloot, is niet dan een ledig lichaam, dat de eerste wind kan omver werpen. De schijnbare kracht dient zelfs niet anders dan om tegen hem te verbitteren, en zijn einde te verhaasten. Zo had het eenvoudige woord van de waarheid aan LUTHER een machtig leger verwekt.

Rijksdag in Augsburg.

Dat moest het: want de groten begonnen zich in beweging te stellen, en het rijk en de Kerk sloegen reeds de handen inéén om die lastige monnik te verwijderen. Keizer MAXIMILIAAN hield toen een keizerlijke rijksdag te Augsburg. Zes keurvorsten hadden zich in persoon naar die samenkomst begeven. Al de Germaanse staten werden er vertegenwoordigd. De koningen van Frankrijk, van Hongarije en van Polen hadden er hun afgezanten. Al die vorsten en gezanten leiden ene grote pracht aan de dag. De oorlog tegen de Turken was een van de onderwerpen waarom de rijksdag vergaderd was. De sultan SELIM, na zijn vader vergiftigd, na zich van zijn broeders en hun kinderen ontdaan te hebben en zijn zegepralende wapenen in Armenië, in Egypte en Syrië te hebben overgebracht, zou wel eens, zo dacht men, verder kunnen gaan, en Italië en Hongarije bedreigen. De dood kwam hem kort daarna verhinderen. Maar LEO X zette er niet te minder het voordeel van een nieuwe kruistocht om voort. Zijn legaat spoorde de Germaanse staten nadrukkelijk aan om zich tot de oorlog toe te rusten. "Laat de kerkelijken," zegt hij, "het tiende, de leken het vijftigste deel van hun inkomsten betalen; laat ieder huis de soldij van een soldaat bekostigen; laat de rijken jaarlijkse bijdragen leveren, en alles zal wel gaan." De staten, afgeschrikt door het slecht gebruik dat men tevoren van zodanige bijdragen gemaakt had, en door de keurvorst FREDERIK wijselijk geraden, hielden zich tevreden met te verklaren dat zij de zaak in overweging zouden nemen, en brachten in dezelfde tijd nieuwe bezwaren tegen Rome in. Ene Latijnse redevoering, staande de rijksdag uitgegeven, gaf onverschrokken aan de Duitse vorsten de plaats waar het meeste gevaar was te kennen. "Gij wilt," zei de schrijver, "de Turk op de vlucht drijven. Het is zeer goed;

maar ik vrees zeer dat gij u in de persoon bedriegt. Het is in Italië, en niet in Azië, dat gij hem moet zoeken. Ieder van onze vorsten bezit macht genoeg om zijn land tegen de Turk van Azië te verdedigen; maar wat de Turk van Rome betreft, de gehele Christelijke wereld is niet in staat hem te overwinnen. De eerste heeft ons nog geen kwaad gedaan; de tweede zwerft overal, dorstende naar het bloed van de ongelukkigen!"

De keizer aan de paus.

Ene andere zaak, niet minder gewichtig, moest de rijksdag bezig houden. MAXIMILIAAN wenste zijn kleinzoon KAREL, die reeds koning van Spanje en Napels was, als koning van de Romeinen en als zijn opvolger in de keizerlijke waardigheid te doen uitroepen. De paus kende zijn belangen te wel, dan dat hij de keizerlijke troon door een vorst wiens macht in Italië voor hem zo geducht kon worden zou wensen bezeten te zien. De keizer dacht reeds het grootste gedeelte van de keurvorsten en staten ten Zijn voordeel gewonnen te hebben; maar hij vond een sterke tegenstand bij FREDERIK. Te vergeefs zocht hij hem aan; tevergeefs voegden de staatsdienaren en vertrouwdste vrienden van de keurvorst hun bede bij de aanzoeken des keizers; die vorst was onbewegelijk en toonde, gelijk men gezegd heeft, dat hij zulk ene vastheid van karakter en grootheid van geest bezat dat hij nooit van besluit veranderde, wanneer hij er eens de billijkheid van had ingezien. Het oogmerk van de keizer mislukte.

Van toen af zocht de keizer ‘s pausen gunst te verwerven, ten einde hem voor zijn geliefkoosd plan te winnen. Hem een bijzonder bewijs van zijn belangstellende genegenheid willende geven, schreef hij hem de 5de augustus de volgende brief: "Heiligste vader! Wij hebben sinds enige dagen vernomen, dat er een broeder van de Augustijnerorde, MARTIJN LUTHER genoemd, begonnen heeft verscheidene stellingen over de aflaathandel te verdedigen. Hetgene ons temeer mishaagt, omdat gezegde broeder veel beschermers vindt, waaronder machtige personages zijn. Indien Uw Heiligheid en de zeer waardige vaders van de Kerk (de kardinalen) niet spoedig hun gezag gebruiken om aan die ergernissen een einde te maken, zullen die verderfelijke leraars niet alleen de eenvoudige lieden verleiden, maar ook grote vorsten in hun verderf meeslepen. Wij zullen er voor waken dat al wat Uw Heiligheid in dit opzicht ter ere van de almachtige God bepalen zal, door allen in ons rijk nagekomen worde."

Deze brief zegt men geschreven te zijn ten gevolge van ene vrij levendige onderhandeling van MAXIMILIAAN met FREDERIK. Dezede dag schreef de keurvorst aan RAPHAëL DE ROVERE. Hij wist buiten twijfel dat de keizer zich tot de Roomse paus gewend had, en, om de slag af te keren, wendde hij zichzelf evenzo tot Rome.

"Ik zal nooit iets anders begeren," zei hij, "dan mij onderdanig te tonen aan de algemene Kerk."

"Ook heb ik nooit de schriften en leerredenen van doctor MARTIJN LUTHER verdedigd. Ik hoor bovendien dat hij zich steeds aangeboden heeft om met een vrijgeleide voor onpartijdige, geleerde en Christelijke rechters te verschijnen, ten einde zijn leer te verdedigen en, in geval men hem door de heilige Schrift zelve overtuigde, zich te onderwerpen."

Luther in Rome gedagvaard.

LEO X, die tot dit ogenblik toe de zaak haar gang had laten gaan, door het geschreeuw van de Godgeleerden en monniken ontwaakt, stelde te Rome een kerkelijk gerechtshof in, belast om LUTHER te oordelen, en bij wat SYLVESTER PRIËRIAS, de grote vijand van de Hervormer, te gelijk beschuldiger en rechter was. De zaak was spoedig in orde gebracht, en het hof dagvaardde LUTHER om binnen de tijd van zestig dagen in persoon voor het te verschijnen. LUTHER wachtte gerustelijk te Wittenberg de goede uitwerking af, welke de brief vol van onderdanigheid, door hem aan de paus geschreven, naar zijn gedachte moest teweegbrengen, toen men hem de 7de augustus, dat is slechts twee dagen na het vertrek van de brieven van MAXIMILIAAN en FREDERIK, de dagvaarding van de Romeinse vierschaar ter hand stelde. "Op het ogenblik dat ik de zegen wachtte," zegt hij, "zag ik de banbliksem op mij neerdalen. Ik was het schaap dat het water van de wolf beroert. TETZEL ontsnapte, en ik - ik moest mij laten verslinden."

Schrik van zijn vrienden.

Deze dagvaarding sloeg Wittenberg terneer: want welke partij LUTHER ook koos, hij kon het gevaar niet ontkomen. Begaf hij zich naar Rome, hij zou er het slachtoffer van zijn vijanden worden. Weigerde hij, hij zou, naar het gebruik, bij verstek veroordeeld worden en niet ontsnappen: want men wist dat de legaat bevel van de paus had ontvangen, alles in het werk te stellen om de keizer en de Duitse vorsten tegen LUTHER in het harnas te jagen. Zijn vrienden waren verschrikt. Zal de leraar van de waarheid zijn leven gaan prijsgeven aan die grote stad, welke dronken is van het bloed van de heiligen en van het bloed van de martelaren van JEZUS?" Zal het genoeg zijn dat er zich een hoofd uit de boezem der in slavernij gebrachte Christenheid voor een ogenblik verheffe, om spoedig weer te vallen? Die man, welke God scheen geschapen te hebben om ene macht te weerstaan waartegen tot op dit ogenblik niets was bestand geweest, zal hij ook worden te onder gebracht? Al de vrienden van de Hervormer, welke zich te zwak voelden om zijn plaats te vervangen, zagen onder elkaar naar enig middel uit om hem aan het gevaar te onttrekken. LUTHER zelf zag niemand dan de keurvorst die hem kon redden; maar hij wilde veel liever sterven dan zijn vorst in ongelegenheid brengen. Zijn vrienden bedachten eindelijk eenstemmig een middel dat FREDERIK niet zou blootstellen. Hij weigere LUTHER een vrijgeleide: dit zal ene wettige reden zijn om niet te Rome te verschijnen.

Luther's gemoedsrust.

De 8ste augustus schreef LUTHER aan SPALATIJN, om hem te verzoeken dat de keurvorst zijn invloed zou aanwenden om hem in Duitsland te doen dagvaarden. "Weet," zei hij enige dagen later tot hem, "dat ik onder dit alles gene de minste vrees heb. Wanneer hun vleierijen of hun bedreigingen erin slaagden om mij voor allen een voorwerp van haat te maken, blijft mij deze zekerheid over, dat al wat die machtige mensen aanvallen ik van God ontvangen heb, Wien ik het wedergeef en aanbiedt uit goeder harte. Indien Hij het mij ontneme, het is wel; indien Hij het mij beware, het is wel. Zijn naam worde geheiligd en eeuwig geprezen! Amen" –

"Zie," schrijft hij aan STAUPITZ, "met welke hinderlagen men mij nadert, en hoe ik met doornen omringd ben. Maar CHRISTUS leeft en regeert, gisteren, heden en in eeuwigheid. Mijn geweten verzekert mij dat het de waarheid is welke ik geleerd heb, schoon zij nog meer gehaat wordt omdat ik haar leer. De Kerk is de buik van REBECCA. Het is noodzakelijk dat de kinderen tegen elkaar stoten, zelfs zo dat zij de moeder in gevaar brengen. Voor het overige, bid de Heer dat ik niet te veel vreugde in deze beproeving hebbe. God rekene hun dit kwaad niet toe!"

LUTHERS vrienden bepaalden zich niet bij raadgevingen en klachten. SPALATIJN schreef, in naam van de keurvorst, aan RENNER, ‘s keizers geheimschrijver: "Doctor MARTIJN wil graag al de universiteiten van Duitsland tot rechters hebben, uitgezonderd die van Erfurt, van Leipzig en van Frankfort aan de Oder, welke zich verdacht hebben gemaakt. Het is hem onmogelijk in persoon te Rome te verschijnen.

Tussenkomst van de hogeschool.

"De hogeschool te Wittenberg schreef aan de paus zelf een brief van voorspraak. "De zwakheid van zijn lichaam," zei zij, sprekende van LUTHER, "de gevaren van de reis maken het hem moeilijk en zelfs onmogelijk aan het bevel van Uw Heiligheid te gehoorzamen. Zijn smarten en zijn beden bewegen ons om medelijden met hem te hebben. Wij bidden u dan, heiligste vader! als gehoorzame kinderen, hem wel voor een mens te willen houden, die nooit is besmet geweest met leringen welke met het gevoelen van de Roomse Kerk strijden."

De hogeschool wendde zich in haar bekommering op dezelfde dag tot KAREL VAN MILTITZ, een Saksisch edelman en kamerheer van de paus, die in grote achting stond bij LEO X. Zij leide in die brief van LUTHER ene beslissender getuigenis af dan zij in de eerste had durven doen. "Wij hebben," zei zij, "niet zonder innige smart vernomen, waarde heer KAREL! dat de waardige vader MARTIJN LUTHER, Augustijner, het edelste en eerwaardigste lid onzer hogeschool, in grote ongenade bij de heilige Apostolische stoel gevallen is. Sinds verscheidene jaren hebben wij zijn bekwaamheid, zijn kundigheden, zijn verheven verstand in kunsten en wetenschappen, zijn onbesprokene zeden en zijn geheel Christelijk gedrag gezien en gekend. Wij bidden u dan, hem aan de paus LEO X aan te bevelen, opdat men hem toestaat wat hij verzocht heeft. Bewijs deze dienst aan ons dierbare vaderland, en dat men weten moge dat nimmer een Duitser een landgenoot verlegen laat.

Bevelschrift van de paus.

LUTHER had vrienden, en zij begaven hem in de beproeving niet. Deze werkdadige liefde van al degenen die hem omringden is zijn schoonste lofrede. Terwijl men met angstvalligheid de uitslag van de zaak afwachtte, werd zij gemakkelijker beslecht dan men had kunnen hopen. De legaat DE VIO, vernederd door niet geslaagd te zijn in de last die hij had ontvangen om ene algemene oorlog tegen de Turken voor te bereiden, wenste zijn zending in Duitsland door enige andere verdienstelijke daad te verhogen en op te luisteren. Hij dacht dat, wanneer hij de ketterij uitroeide, hij weer met ere binnen Rome zou kunnen verschijnen. Hij verzocht dan de paus dat men hem die zaak zou opdragen. LEO nam het van zijn kant FREDERIK in dank af van zich zo sterk tegen de verkiezing van de jeugdigen KAREL verzet te hebben. Hij voelde dat hij zijn hulp nog nodig zou kunnen hebben. Zonder meer van de dagvaarding te spreken, droeg hij zijn legaat, bij een bevelschrift van de 23ste Augustus, de last op om de zaak in Duitsland te onderzoeken. De paus verloor op die wijze niets van zijn recht, en zelfs, wanneer men LUTHER tot ene herroeping kon brengen, ontging men het opzien en de ergernis welke zijn verschijning te Rome zoude hebben verwekt.

"Wij gelasten u," zei hij, "om voor u in persoon te doen verschijnen, om zonder enig uitstel, en zodra gij deze brief van ons zult ontvangen hebben, te vervolgen en te noodzaken, voornoemde LUTHER, die reeds door onze waarde broeder HIERONYMUS, bisschop van Asculum, voor een ketter verklaard is geworden."

Vervolgens beval de paus tegen LUTHER de gestrengste maatregelen.

"Roep te die einde de macht en de hulp van onze zeer waarde zoon in CHRISTUS, MAXIMILIAAN, en van de andere vorsten van Duitsland, van alle gemeenschappen,

hogescholen en gezagvoerders, zo kerkelijke als wereldlijke, in. En indien gij hem achterhaalt, laat hem gestreng bewaken, opdat hij voor ons gebracht worde."
Men ziet dat die toegevende inschikkelijkheid van de paus niet veel meer was dan een zekerder middel om LUTHER naar Rome te voeren. Hierop volgen de maatregelen van zachtheid.
"Indien hij tot inkeer komt, en uit zichzelf, zonder ertoe aangespoord te worden, voor zulk een misdrijf genade verzoekt, geven wij u de macht om hem in de gemeenschap van de heilige moeder de Kerk op te nemen."
De paus gaat spoedig weer tot vervloekingen over.
"Indien hij in zijn hardnekkigheid volhardt, en gij u van hem niet meester kunt maken, geven wij u de macht om hem in alle plaatsen van Duitsland vogelvrij te verklaren, om allen die hem aanhangen te bannen, te vervloeken, van de gemeenschap uit te sluiten, en om alle Christenen te bevelen dat zij hun tegenwoordigheid zullen schuwen."
Intussen is dit nog niet genoeg.
"En opdat die pest," vervolgt de paus, "zoveel te gemakkelijker worde uitgeroeid, zult gij in de ban doen alle prelaten, geestelijke orden, hogescholen, gemeenschappen, graven, hertogen en gezagvoerders, uitgezonderd keizer MAXIMILIAAN, die genoemden MARTIJN LUTHER en zijn aanhangers niet gevangen nemen, en hen u niet naar behoren en wel verzekerd toezenden."
Deze verschrikkelijke tirannie van Rome, welke toen op de Kerk drukte, zet haar bevelen en vervloekingen voort.
"En indien, (wat God verhoede,) gemelde vorsten, gemeenschappen, hogescholen en gezagvoerders, of wie ook daartoe behoort, op enigerlei wijze genoemde MARTIJN en zijn aanhangers ene schuilplaats aanbieden, hem openlijk of in het geheim, door hen of door anderen, hulp en raad verschaffen, brengen wij die vorsten, gemeenschappen, hogescholen en gezagvoerders onder het interdict, met hun steden, burchten, landen en dorpen, waar genoemde MARTIJN zou mogen heen vluchten, zo lang als hij er zal vertoeven, en drie dagen nadat hij ze zal verlaten hebben."
Die vermetele leerstoel, welke beweert Hem op aarde te vertegenwoordigen die gezegd heeft: "God heeft Zijn Zoon niet gezonden in de wereld opdat Hij de wereld veroordelen zou, maar opdat de wereld door Hem zou behouden worden," gaat met zijn banvloeken voort; en na de straffen tegen de kerkelijken aangekondigd te hebben, zegt hij:
"Wat de leken aangaat, zo zij niet terstond, zonder enig uitstel en enige tegenstand, aan uwe bevelen gehoorzamen, verklaren wij hen eerloos (met uitzondering van de zeer waardigen keizer), onbevoegd tot het volbrengen van enig nuttig werk, beroofd van de begrafenis van de Christenen en vervallen van alle leengoederen die zij bezitten, hetzij van de Apostolische stoel, of van enig' heer wie het ook zijn moge.

Dergelijk lot wachtte LUTHER. De monarch van Rome heeft alles tot zijn verderf doen samenspannen. Hij heeft alles, ja zelfs de vrede des grafs er om bewogen. Zijn val schijnt gewis. Hoe zal hij die uitgebreide samenzwering ontkomen? Maar Rome had zich bedrogen; de beweging door Gods Geest verwekt kon niet gestild worden door de besluiten van zijn kanselarij.
Men had zelfs niet de schijn aangenomen alsof men een rechtvaardig en onpartijdig onderzoek wilde houden; en LUTHER was reeds voor een ketter verklaard geworden, niet slechts vóórdat men hem had gehoord, maar lang vóór het einde van de tijd, die hem was gegeven om te verschijnen. De driften (en nergens tonen zij zich sterker dan bij Godsdienstverschillen,) doen alle vormen van het recht verwaarlozen. Het is niet

slechts in de Roomse Kerk, het is ook in de Protestantse Kerken, die zich van het Evangelie hebben afgekeerd, het is overal waar de waarheid niet is, dat men ten haar opzichte zulke vreemde handelwijzen wedervindt. Alles is goed tegen het Evangelie. Men ziet dikwijls dat mensen, die, in ieder ander geval, er zich ene gewetenszaak van zouden maken om de minste onrechtvaardigheid te begaan, niet schromen alle regelen en rechten met voeten te treden, zodra er spraak is van het Christendom en van de getuigenis die men daaromtrent aflegt.

Luther's verontwaardiging.

Toen LUTHER later van dat pauselijk bevelschrift kennis droeg, drukte hij al zijn verontwaardiging uit. "Het opmerkelijkste van de zaak is dit," zei hij: "dit bevelschrift is de 23ste augustus afgegeven, en ik ben de 7de augustus gedagvaard geworden, zodat tussen de dagvaarding en het bevelschrift 16 dagen verlopen zijn. Maak nu de rekening, en gij zult bevinden dat mijn heer HIERONYMUS, bisschop van Asculum, mij in rechten vervolgd, het oordeel uitgesproken, mij veroordeeld en voor een ketter verklaard heeft vóórdat ik de dagvaarding ontvangen had, of ten hoogste 16 dagen nadat men mij die had ter hand gesteld. Nu vraag ik, waar dan de 60 dagen, die mij in de dagvaarding toegestaan zijn, blijven? Zij zijn begonnen de 7de augustus, zij moesten eindigen de 7de oktober...Is het de manier en het gebruik van het hof van Rome, dat het op één en dezelfde dag dagvaardt, vermaant, beschuldigt, oordeelt, veroordeelt en schuldig verklaart, en dat wel een mens die zo ver van Rome verwijderd is, en die niets van al die dingen weet? Wat antwoorden zij op dit alles? Ongetwijfeld dat zij vergeten hebben de hersenen met nieskruid te zuiveren vóórdat zij zulke leugenen in het werk stelde."

De paus aan de keurvorst.

Maar in dezelfde tijd dat Rome in het geheim zijn banbliksemen zijn legaat in handen stelde, trachtte hij, door schone en vleiende woorden, de vorst wiens macht hij het meeste vreesde van LUTHERS zaak af te trekken. Dezelfde dag, de 23ste Augustus 1518, schreef de paus aan de keurvorst van Saksen. Hij nam de toevlucht tot de kunstgrepen van de oude staatkunde welke wij reeds beschreven hebben, en werkte er door op de eigenliefde van de vorst.

"Waarde zoon!" zei de paus van Rome, "wanneer wij denken aan uw edel en lofwaardig geslacht, aan u die er het hoofd en sieraad van zijt; wanneer wij ons herinneren hoe gij en uw voorzaten steeds het Christelijk geloof, de eer en waardigheid van de heilige stoel hebt wensen te handhaven, kunnen wij niet geloven dat een mens, die het geloof verlaat, op de gunst van Uw Hoogheid kan steunen, en stoutelijk aan zijn snoodheid de vrije teugel vieren. Nochtans is ons van alle kanten bericht dat zekere broeder MARTIJN LUTHER, heremiet van de orde van de heilige AUGUSTINUS, als een boosaardig kind en verachter Gods, zijn kleed en zijn orde vergeten heeft, welke bestaan in nederigheid en gehoorzaamheid, en zich beroemt noch het gezag, noch de straf van enig mens te vrezen, verzekerd zijnde dat hij uw gunst en bescherming geniet.

"Maar daar wij weten dat hij zich bedriegt, hebben wij goed gevonden Uw Hoogheid te schrijven, en u aan te sporen, volgens het bevel van de Heer, om voor de eer van de naam van een zo Christelijk vorst als gij zijt te waken, om u tegen die laster te verdedigen, u, het sieraad, de roem en de goede reuk van uw edel geslacht, en om u te wachten niet slechts voor zulk een grote misslag als men u aantijgt, maar ook voor de argwaan zelf welken de uitzinnige vermetelheid van die broeder op u tracht te doen komen."

LEO X maakte te gelijker tijd aan FREDERIK bekend, dat hij de kardinaal van de heilige SIXTUS gelast had de zaak te onderzoeken, en beval hem LUTHER in de handen van de legaat te stellen, "opdat," voegde hij er bij, nogmaals op zijn geliefkoosde bewijsreden terugkomende: "opdat sommige vrome lieden nu of in het toekomende zich niet eenmaal mochten beklagen en zeggen: "De verderfelijkste ketterij waardoor ooit Gods Kerk verontrust is geweest heeft het hoofd opgestoken, met behulp en onder begunstiging van dit aanzienlijk en lofwaardig huis."
"Zo had Rome dan al zijn maatregelen genomen. Met de ene hand deed het het steeds zo bedwelmend reukwerk van de loftuiting inademen, en in de andere hield het zijn wraak en zijn' schrik verborgen.
Al de machten van de aarde, keizer, paus, vorsten en legaten, begonnen zich tegen die nederige broeder van Erfurt te verzetten, wiens inwendige strijd wij hebben gevolgd. "De koningen van de aarde stellen zich op, en de vorsten beraadslagen tezamen tegen de Heer en tegen Zijn Gezalfde."
Deze brief en dat bevelschrift van de paus waren niet in Duitsland aangekomen, en LUTHER verkeerde nog in vrees zich verplicht te zien te Rome te verschijnen, toen een gelukkig voorval zijn hart kwam vertroosten. Hem ontbrak een vriend, in wiens boezem hij zijn smarten kon uitstorten, en wiens getrouwe liefde hem troostte op het tijdstip dat hij door moedeloosheid werd overvallen. God gaf hem dit alles in MELANCHTON.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw.
GEORGE SCHWARZERD was een bekwaam wapensmid van Bretten, ene kleine stad in de Palts. De 14de Februari 1497 werd hem een zoon geboren, die PHILIPPUS genoemd en later onder de naam van MELANCHTON beroemd werd. Zeer gezien bij de vorsten van de Palts, bij die van Beijeren en Saksen, was GEORGE een man van een allerbraafst karakter. Dikwijls weigerde hij de kopers de prijs die hem werd geboden; en wanneer hij vernam dat zij arm waren, noodzaakte hij hen hun geld terug te nemen. Hij stond gewoonlijk te middernacht op en deed dan, op de knieën, zijn gebed. lndien het hem eens gebeurde dat hij de morgen aanschouwde zonder het gedaan te hebben, was hij de gehele dag over zichzelf ontevreden. De vrouw van SCHWARZERD, BARBARA genoemd, was de dochter van een achtbaar magistraatspersoon, JOHANNES REUTER. Zij was van een zacht karakter, enigszins tot bijgelovigheid geneigd, voor het overige met wijsheid en voorzichtigheid begaafd. Het is van haar dat deze welbekende Duitse regelen afkomstig zijn:

"Deel vrij een aalmoes uit, verarmen zal 't u niet,
Bezoek de tempel Gods, verhind'ring geeft 't u niet,
Smeer uw wagen steeds, 't vertraagt uw reis niet,
Haat onrechtvaardig goed, gedijen zal het niet,
Geloof het Boek van God, bedriegen kan het niet."

En deze andere regelen:

"Hij die steeds meerder wil verteren
Dan ooit zijn ploeg hem schenken kan,
Moet eens met schade en schande leren,
En sterft vaak als een eerloos man."

Philippus.
De jonge PHILIPPUS was nog geen elf jaar oud toen zijn vader stierf. GEORGE liet twee dagen vóór zijn einde zijn zoon aan zijn sterfbed komen, en vermaande hem de gedachte aan God steeds in zijn geest levendig te houden. "Ik voorzie," zei de

stervende wapensmid, "dat verschrikkelijke stormen de wereld zullen komen schokken. Ik heb vele grote dingen zien gebeuren; maar er bereiden zich nog grotere. God leide en besture u!" Nadat PHILIPPUS de vaderlijke zegen ontvangen had, zond men hem naar Spiers, opdat hij geen getuige zou zijn van de dood van zijn vader. Hij verwijderde zich geheel in tranen. De grootvader van de jonge knaap, de waardige ambtman REUTER, die zelf een jonge zoon had bekleedde bij PHILIPPUS de plaats van vader, en nam hem met zijn broeder GEORGE in zijn huis. Weinig tijds daarna gaf hij de drie jongen knapen tot leermeester JOHANNES HUNGARUS, een voortreffelijk' man, die later met grote kracht en tot in hoge ouderdom het Evangelie verkondigde. Hij verschoonde de jongeling in niets. Hij strafte hem voor iedere feil, maar met wijsheid. "Op die wijze," zei MELANCHTON in 1554, "heeft hij van mij een taalkundige gemaakt. Hij beminde mij als een zoon: ik beminde hem als een vader, en wij zullen, hoop ik, elkaar in het eeuwige leven wedervinden."

Zijn geestvermogens.

PHILIPPUS onderscheidde zich door de voortreffelijkheid van zijn geest, door zijn vlugheid in het leren en in het uitleggen van hetgene hij had geleerd. Hij kon niet ledig blijven, en zocht altijd iemand op met wie hij over hetgene hij gehoord had kon redetwisten. Het gebeurde dikwijls dat wèl onderwezene vreemdelingen Bretten doorreisden en REUTER bezochten. Terstond naderde hen de kleinzoon van de ambtman, trad met hen in gesprek, en bracht hen onder het redetwisten zozeer in het nauw, dat de hoorders er over verbaasd stonden en zijn kampvechters in verlegenheid raakten.

Aan zijn geestkracht paarde hij ene grote zachtaardigheid, en verwierf zich zo de toegenegenheid van allen. Hij had een gebrek aan het spraakorgaan; hij stamelde; maar, als de beroemde redenaar der Grieken, leide hij er zich met zoveel zorgvuldigheid op toe om zich daarvan te genezen, dat men er later geen spoor meer van ontdekte.

Zijn studiën.

De grootvader gestorven zijnde, werd de jonge PHILIPPUS met zijn broeder en zijn jeugdige oom, JOHAN, naar Pforzheim ter schole gezonden. Die jonge knapen woonden bij ene van hun bloedverwanten, zuster van de vermaarden REUCHLIN. Naar kundigheden begerig, maakte PHILIPPUS, onder de leiding van GEORGE SIMLER, snelle vorderingen in de wetenschappen, en bovenal in de studie van de Griekse taal, waarvoor hij ene wezenlijke neiging had. REUCHLIN kwam dikwijls te Pforzheim. Hij maakte bij zijn zuster kennis met haar jonge kostgangers, en was spoedig getroffen over de antwoorden van PHILIPPUS. Hij gaf hem ene Griekse spraakleer en een Bijbel. Deze twee boeken moesten de studie van zijn gehele leven uitmaken. -

Toen REUCHLIN van zijn tweede reis naar Italië terugkwam, vierde zijn jonge bloedverwant, twaalf jaren oud, de dag van zijn aankomst, door voor hem met enige vrienden een Latijns blijspel, dat hij zelf vervaardigd had, te spelen. REUCHLIN, over het talent van de jongeling verbaasd, omhelsde hem tederlijk, noemde hem zijn veelgeliefde zoon, en gaf hem al lachende zijn rode hoed, welke hij ontvangen had toen hij doctor was geworden. Het was toen dat REUCHLIN zijn naam van SCHWARZERD in die van MELANCHTON veranderde. Deze beide woorden betekenen *zwarte aarde*, het een in het Duits, en het andere in het Grieks. De meeste geleerden van die tijd brachten hun namen in het Grieks of Latijn over.

MELANCHTON begaf zich, op de ouderdom van twaalf jaren, naar de universiteit van Heidelberg. Dáár begon hij zijn dorst naar wetenschap, die hem verteerde, te lessen. Hij werd op zijn veertiende jaar tot baccalaureus bevorderd. In 1512 riep REUCHLIN hem naar Tubingen, waar een groot aantal uitstekende geleerden zich verenigd bevonden. Hij hoorde hen allen. Hij woonde te gelijk de lessen in de Godgeleerdheid, in de medicijnen en in de rechtsgeleerdheid bij. Er was gene kundigheid welke hij niet meende te moeten verkrijgen. Het was geen lof die hij najoeg, maar het bezit en de vruchten der wetenschap.

De Bijbel.

De heilige Schrift hield hem toen vooral bezig. De geestelijken van de Kerk te Tubingen hadden opgemerkt dat hij dikwijls een boek in handen had, waarmee hij zich onder de dienst bezig hield. Dit onbekende boekdeel scheen groter dan de gewone gebedenboeken, en men verspreidde dat PHILIPPUS op die tijd ongewijde werken las. Maar men bevond dat het zo verdachte boek een exemplaar van de heilige Schriften was, kort tevoren te Bazel bij JOHANNES FROBENIUS gedrukt. Hij ging in het lezen daarvan zijn gehele leven met de onvermoeidste vlijt voort. Hij had dat dierbare boek altijd bij zich, wat zozeer de verwondering van de gelovigen te Tubingen had opgewekt, en droeg het naar alle openbare samenkomsten, waar hij geroepen werd, mee. Hij verwierp de ijdele stelsels van de Scholastieken, en hield zich aan het eenvoudige Evangeliewoord vast.

"Ik heb van MELANCHTON," schreef ERASMUS te dier tijd aan ŒCOLAMPADIUS, "de uitmuntendste gedachten en heerlijke verwachtingen. CHRISTUS geve slechts dat die jongeling ons lange tijd overleve. Hij zal ERASMUS geheel verduisteren."

Desniettemin deelde hij in de dwalingen zijner eeuw. "Ik beef," zei hij op meer gevorderden leeftijd, "wanneer ik denk aan de eer welke ik aan de beelden gaf toen ik mij nog in het Pausdom bevond.

In het jaar 1514 werd hij tot doctor in de philosophie bevorderd, en begon te onderwijzen. Hij was 17 jaar oud. De bevalligheid en aantrekkelijkheid welke hij zijn onderwijs wist bij te zetten, maakten de treffendste tegenstelling met de smakeloze leerwijze welke de leraren, en vooral de monniken, tot hiertoe hadden gevolgd. Hij nam een levendig aandeel in de strijd, waarin REUCHLIN zich gewikkeld zag met de duisterlingen van zijn eeuw. Minzaam in zijn omgang, zachtaardig, wellevend, van allen die hem kenden bemind, zag hij zich weldra in de geleerde wereld met groot gezag en uitgestrekten roem overladen.

Beroeping in Wittenberg.

Het was toen dat de keurvorst FREDERIK het voornemen opvatte om MELANCHTON als hoogleraar in de oude talen naar zijn universiteit te Wittenberg te beroepen. Hij begreep al de luister, welke die jonge Hellenist over ene inrichting die hem zo dierbaar was zou verspreiden.

De keurvorst wendde zich tot REUCHLIN, die, verblijd van voor zijn jonge vriend zich zulk een schoon veld te zien openen, hem deze woorden van Jehova aan ABRAHAM schreef: "Ga uit uw land en uit uw maagschap en uit uw vaders huis, en Ik zal uw naam groot maken, en gij zult gezegend worden." - "Ja," vervolgt de grijsaard, "ik hoop dat dit omtrent u bewaarheid zal worden, mijn waarde PHILIPPUS, mijn werk en mijn troost!" MELANCHTON erkende in dit beroep ene roepstem van God. Bij zijn vertrek was de gehele universiteit bedroefd. Hij verliet zijn

vaderland met de uitroep: "De wil des Heeren geschiede!" Hij was toen een en twintig jaar oud.

Leipzig.
MELANCHTON deed de reis te paard. Te Neurenberg verbond hij zich met de voortreffelijke PIRCKHEIMER; te Leipzig met de geleerde Hellenist MOSELLANUS. De hogeschool gaf in deze laatste stad ter zijner ere een gastmaal. Het was een recht akademische maaltijd. De schotels volgden elkaar in overvloed op, en bij elke nieuwe schotel stond een van de hoogleraren op en richtte ene tevoren gereed gemaakte Latijnse aanspraak tot MELANCHTON. Deze gaf een antwoord uit het hoofd. Eindelijk zei hij tot hen. "Zeer vermaarde mannen! sta mij toe eens voor al op uw toespraken te antwoorden; want daar ik niet voorbereid ben, zou ik in mijn antwoorden niet zoveel verscheidenheid als gij in uw aanspraken kunnen brengen." Van toen af kwamen de schotels op tafel zonder van ene rede vergezeld te worden.
De jonge bloedverwant van REUCHLIN kwam de 25ste augustus 1518 te Wittenberg; twee dagen nadat LEO X het bevelschrift aan CAJETANUS en de brief aan de keurvorst getekend had.

Minachting.
De hoogleraren van Wittenberg ontvingen MELANCHTON niet met zoveel toegenegenheid als hem die van Leipzig ontvangen hadden. De eerste indruk beantwoordde niet aan hun verwachting. Zij zagen een jongeling die nóg jonger scheen dan hij werkelijk was, met een weinig betekenend voorkomen, met een zwak en schroomvallig gelaat. Is dit die beroemde doctor, die de grootste mannen des tijds, ERASMUS en REUCHLIN, zo hoog verheffen?...Noch LUTHER, met wie hij het eerste kennis maakte, noch Zijn ambtgenoten, hadden van hem grote verwachting, zodra zij zijn jeugd, zijn verlegenheid en zijn manieren zagen.
Vier dagen na zijn aankomst, de 29ste Augustus, sprak hij zijn inwijdingsrede uit. De ganse hogeschool was tezamen gekomen. De jonge knaap, gelijk LUTHER hem noemde, sprak in zo sierlijk Latijn en leide zoveel kunde, een zo beschaafde geest, een zo gezond oordeel aan de dag, dat al zijn hoorders er over opgetogen waren.

Luther's vreugde.
De rede geëindigd zijnde, beijverden zich allen om hem geluk te wensen; maar niemand voelde meer vreugde dan LUTHER. Hij haastte zich de gevoelens, die zijn hart vervulden, aan zijn vrienden mee te delen. "MELANCHTON," schreef hij de 31ste Augustus aan SPALATIJN, "heeft vier dagen na zijn aankomst ene zo schone en zo geleerde redevoering uitgesproken, dat allen hem met goedkeuring en bewondering hebben gehoord. Wij zijn spoedig van de vooroordelen teruggekomen welke zijn gestalte en zijn persoon hadden doen ontstaan; wij prijzen en bewonderen zijn woorden; wij danken de vorst en u voor de dienst welke gij ons hebt bewezen. Ik verlang geen andere meester in het Grieks. Maar ik vrees dat zijn zwak lichaam ons voedsel niet zal kunnen verdragen, en dat wij hem niet lang zullen houden uithoofde van de geringheid van zijn inkomen. Ik hoor dat de lieden te Leipzig zich reeds beroemen van hem ons te ontnemen. O mijn waarde SPALATIJN! draag zorg dat gij zijn ouderdom en persoon niet veracht. Deze man is alle ere waardig."
MELANCHTON begon dadelijk HOMERUS en de brief van PAULUS aan TITUS te verklaren. Vier dagen na de inwijding schreef LUTHER nogmaals aan SPALATIJN:

"Ik beveel u de zeer geleerde en zeer beminnelijke Griek PIIILIPPUS allerbijzonderst aan. Zijn gehoorzaal is altijd vol. Alle Godgeleerden vooral komen hem horen. Hij maakt dat allen, van hoge, lage en middenstand, het Grieks beginnen te leren."
MELANCHTON beantwoordde van zijn kant al die toegenegenheid van LUTHER. Hij ontdekte weldra in hem ene deugdzaamheid van karakter, ene sterkte van geest, ene moed, ene wijsheid, welke hij tot hiertoe bij geen mens had gevonden. Hij eerde hem, hij beminde hem boven allen. "Indien er iemand is," zei hij, "die ik in nadruk bemin, en die ik met mijn gehele hart omhels, het is MARTIJN LUTHER."

Vergelijking tussen Luther en Melanchton.
Zo kwamen LUTHER en MELANCHTON met elkaar in betrekking, en zij waren vrienden tot in de dood. Men kan de goedheid en wijsheid van God niet genoeg bewonderen, die twee zo verschillende en echter voor elkaar zo onontbeerlijke mensen verenigde. Wat LUTHER was in warm gevoel, in onverzettelijkheid, in kracht, was MELANCHTON in helder inzicht, in wijsheid, in zachtzinnigheid. LUTHER bezielde MELANCHTON met moed, MELANCHTON hield LUTHER in toom. Zij waren als twee tegenstrijdig geëlectriseerde lichamen, het ene *positief*, het andere *negatief*; welke elkaar onderling temperen. Indien LUTHER MELANCHTON gemist had, zou misschien de stroom buiten zijn oevers getreden zijn. Zodra MELANCHTON LUTHER miste, twijfelde hij en gaf toe zelfs daar waar hij niet had moeten toegeven. LUTHER deed veel met kracht. MELANCHTON deed mogelijk niet minder, houdende een langzamer en stiller gang. Beiden waren rechtschapen, openhartig, edelmoedig; beiden vol van liefde voor het Woord des eeuwigen levens, dienden het met ene getrouwheid en overgegevenheid, welke hun gehele leven beheersten.

Omwenteling in het onderwijs.
Voor het overige, de komst van MELANCHTON bewerkte ene omwenteling, niet alleen in Wittenberg, maar zelfs in geheel Duitsland en de gehele geleerde wereld. De studie van de Griekse en Latijnse klassieke schrijvers en van de wijsbegeerte, waarop hij zich toegelegd had, gaf hem ene geleidelijkheid, ene duidelijkheid, ene juistheid van begrip, welke over al de onderwerpen die hij behandelde een nieuw licht, ene onbeschrijfelijke schoonheid verspreidden. De zachte geest des Evangelies bezielde en maakte al zijn overdenkingen vruchtbaar, en de droogste wetenschappen zelfs zag men in zijn vertogen met ene ongewone bevalligheid, die al de hoorders innam, bekleed. De onvruchtbaarheid, welke de Scholastiek over het onderwijs had verspreid, nam een einde. Er begon met MELANCHTON ene nieuwe manier van onderwijzen en studeren. "Hem zij dank," zegt een beroemd Duits geschiedschrijver, "Wittenberg werd de school van de natie."
De opwekking, welke MELANCHTON LUTHER gaf tot de vertaling van de Bijbel, is ene van de merkwaardigste omstandigheden in de vriendschap van die twee grote mannen. Reeds in het jaar 1517 had LUTHER enige proeven van vertaling begonnen. Hij schafte zich zoveel Griekse en Latijnse boeken aan als hij slechts kon bekomen. Thans maakte zijn arbeid, met zijn dierbare PHILIPPUS, nieuwe voortgang; LUTHER noodzaakte MELANCHTON aan zijn onderzoekingen deel te nemen; hij raadpleegde hem over moeilijke plaatsen; en dit werk, wat een der grootste weldaden van de Hervormer zijn moest, ging zekerder en sneller voort.
Ongetwijfeld gaf de komst van MELANCHTON aan LUTHER ene aangename afleiding, in een voor hem zo hachelijk ogenblik; ongetwijfeld, onder de aangename uitstortingen van een ontluikende vriendschap, en te midden van de Bijbelse werkzaamheden waaraan hij zich met nieuwe ijver overgaf, vergat hij soms Rome,

PRIËRIAS, LEO, en het kerkelijk hof waarvoor hij moest verschijnen. Nochtans waren dat slechts vlugtige ogenblikken. In de loop zijner gedachten kwam hij natuurlijk op de geduchte vierschaar terug, waarvoor onverzoenlijke vijanden de ketterse monnik hadden doen dagvaarden. Met welk een schrik zou niet deze gedachte een gemoed, dat iets anders dan de waarheid gezocht had, hebben vervuld! Maar LUTHER beefde niet; vol van geloof aan Gods getrouwheid en macht, bleef hij onverschrokken, en was geheel bereid om zich alléén bloot te stellen aan nog verschrikkelijker vijanden dan die de brandstapel van HUSS hadden ontstoken.

Weinige dagen na de komst van MELANCHTON en vóórdat het besluit van de paus, dat LUTHERS dagvaarding van Rome naar Augsburg overbracht, bekend kon zijn, schreef deze aan SPALATIJN: "Ik verneem dat enige onze doorluchtigste vorst in hemel en op aarde zwart zoeken te maken. Welke schreeuwende onrechtvaardigheid! Hetgene ik altijd gezegd heb herhaal ik nogmaals. Ik begeer niet dat onze onschuldige souverein iets in het minste tot verdediging van mij thesen doe; maar ik wil alléén overgeleverd en geworpen worden in de handen van al mijn tegenstanders. Ik hoop dat de keurvorst, ten minste zo hij dat kan zonder zich in ongelegenheid te brengen, zal doen beletten dat men mij geweld aandoet. Kan hij het niet, hij laat slechts geheel het onweer over mij losbarsten. Hetgene ik ondernomen heb te verdedigen, hoop ik, in spijt van alle sophisten, met de hulp van CHRISTUS te kunnen volhouden. Wat het geweld betreft, men moet daarvoor wel wijken; niettemin behoudens de waarheid."

Gevoelens van Luther en Staupitz.

LUTHERS moed nam meer en meer toe; de zachtaardigste en vreesachtigste mensen vonden, bij het zien van het gevaar dat de getuige van de waarheid over het hoofd hing, woorden vol van kracht en verontwaardiging. De voorzichtige, vredelievende STAUPITZ schreef SPALATIJN de 7de september: "Houd niet op de doorluchtigste vorst, uw meester en de mijnen, te vermanen om zich niet door het gebrul van de leeuwen te laten verschrikken; want er staat geschreven: "Gij zult de leeuwen en de draken vertreden." De vorst verdedige de waarheid, zonder zich over LUTHER, of over STAUPITZ, of over de orde te verontrusten. Er zij ene plaats waar men vrij en zonder vrees kan spreken. Ik weet dat de pest van Babel (ik zou haast gezegd hebben: van Rome) uitbreekt tegen een ieder die de misbruiken van degenen die JEZUS CHRISTUS verkopen aantast. Ik zelf heb een prediker die de waarheid leerde van de kansel zien nederwerpen; ik heb hem, schoon het een feestdag was, zien binden en in de kerker slepen. Anderen hebben nog wreder dingen gezien. Daarom, waardste! zorg dat Zijn Hoogheid in Zijn gevoelens volharde."

Bevel om te verschijnen.

Eindelijk ontving LUTHER het bevel om te Augsburg voor de kardinaal - legaat te verschijnen. Het is met één van de voornaamsten van de Kerk van Rome dat hij voortaan te doen zal hebben. Al zijn vrienden raadde hem, niet te vertrekken. Zij vreesden dat men hem reeds gedurende de reis strikken zou spannen, en op zijn leven zou toeleggen; enige maakten hun werk om voor hem ene vrijplaats te zoeken. STAUPITZ zelf, de vreesachtige STAUPITZ, voelde zich ontroerd bij de gedachte aan de gevaren aan welke die broeder MARTIJN zou blootgesteld worden, die hij uit de vergetelheid des kloosters had getrokken, en welke hij op dat beroerde toneel, waar zijn leven thans in gevaar was, had geworpen. Ach! zou het voor de arme broeder niet beter geweest zijn voor altijd onbekend te blijven! Het is te laat. Desniettegenstaande zal hij doen wat hij kan om hem te redden. Hij schreef hem dan uit zijn klooster te

Saltzburg, de 15de september, om hem te rade van te vluchten en bij hem ene schuilplaats te zoeken. "Het schijnt mij toe," zei hij, "dat de gehele wereld tegen de waarheid verbitterd en verenigd is. De gekruiste JEZUS werd Eveneens gehaat. Ik zie niet dat gij iets anders te wachten hebt dan vervolging. Weldra zal niemand, zonder vergunning van de paus, de Schriften mogen onderzoeken en er JEZUS CHRISTUS in zoeken, wat CHRISTUS toch geboden heeft. Gij hebt slechts weinige vrienden, en och! behaagde het Gode, dat de vrees voor uwe tegenstanders dit kleine getal niet verhinderde zich ter van u gunste te verklaren! Het is derhalve het voorzichtigste dat gij voor enige tijd Wittenberg verlaat, en dat gij naar mij komt. Dan zullen wij te samen leven en sterven. Dit is ook," voegt STAUPITZ er bij, "de raad van de vorst."

Verontrustingen en moed.

Van onderscheidene kanten ontving LUTHER de meest ontrustende berichten. De graaf ALBERT VAN MANSFELD liet hem zeggen dat hij zich zou wachten om zich op weg te begeven, aangezien enige grote heeren gezworen hadden zich van zijn persoon meester te maken, en hem te worgen of te verdrinken. Doch niets kon hem verschrikken. Hij dacht van het aanbod van de vicaris - generaal geen gebruik te maken. Hij zal zich niet in de vergetelheid van het klooster te Saltzburg gaan verbergen; hij zal getrouw op dat onstuimige toneel blijven waar Gods hand hem op geplaatst heeft. Het is door te volharden in spijt van de vijanden, het is door met luider stem de waarheid te verkondigen te midden van de wereld, dat het rijk van de waarheid vordert. Waarom zou hij dan vluchten? Hij is niet van degenen die terugdeinzen om te vergaan, maar van degenen die het geloof bewaren om hun ziel te redden. Onophoudelijk klinkt dit woord van de meester, die hij wil dienen en welke hij meer dan het leven bemint, in zijn hart: "Die mij zal belijden voor de mensen, zal ik ook belijden voor mijne Vader die in de hemelen is."

Men vindt overal in LUTHER en in de Hervorming die onverschrokken moed, die hoge zedelijke zin, die onmetelijke liefde weer, welke de eerste komst van het Christendom reeds aan de wereld had doen zien. "Ik ben als JEREMIA," zegt LUTHER op het tijdstip waarmee wij ons bezig houden, "de man des twistes en des krakeels; maar hoe meer zij hun bedreigingen vermenigvuldigen, hoe meer zij mijn blijdschap vermeerderen. Mijn vrouw en mijn kinderen zijn wel bezorgd; mijn landerijen, mijn huizen en al mijn goederen zijn in orde. Zij hebben reeds mijn eer en mijn' goede naam geschonden. Er blijft mij niets over dan alleen mijn ellendig lichaam; laat ze het nemen, zij zullen zo mijn leven enige uren verkorten. Maar wat mijn ziel aangaat, zij zullen mij die niet ontnemen. Hij die het Woord van CHRISTUS in de wereld wil invoeren, moet ieder uur de dood verwachten: "want onze bruidegom is een bruidegom van de bloeds."

Vertrek naar Augsburg.

De keurvorst bevond zich toen te Augsburg. Kort vóórdat hij die stad en de rijksdag verliet, beloofde hij de legaat dat LUTHER voor hem zou verschijnen. SPALATIJN schreef zijn vriend, in naam van de vorst, dat de paus ene commissie benoemd had om hem in Duitsland te horen, dat de keurvorst niet zou toestaan hem naar Rome te slepen. en dat hij zich moest gereed maken om naar Augsburg te vertrekken. LUTHER besloot te gehoorzamen. Het bericht dat de graaf VAN MANSFELD hem had doen toekomen bewoog hem aan FREDERIK een vrijgeleide te verzoeken. Deze antwoordde dat dit niet nodig was, en zond hem slechts aanbevelingsbrieven voor enige van de aanzienlijkste raadsheren van Augsburg.

Hij deed hem enig geld voor zijn reis ter hand stellen; en de Hervormer vertrok arm en zonder bescherming, te voet, om zich in de handen van zijn vijanden te gaan stellen.
Met welke gewaarwordingen moest hij Wittenberg verlaten en zich naar Augsburg begeven, waar de pauselijke legaat hem wachtte! Het doel van deze reis was niet, als te Heidelberg, ene vriendschappelijke hereniging; hij ging zonder vrijgeleide voor de macht van Rome verschijnen, en het einde kon zijn - de dood. Maar zijn geloof bestond niet in woorden; het was een waarachtig geloof. Het gaf hem ook de vrede des gemoeds, en in de naam van de God van de heerscharen ging hij onbevreesd voort om het Evangelie getuigenis te geven.

Verblijf in Weimar en Neurenberg.
Hij kwam de 28ste september te Weimar aan, en nam in het Franciscaner klooster zijn intrek. Eén der monniken kon zijn blikken niet van hem afwende; het was MYCONIUS. Hij zag LUTHER voor de eerste maal; hij wilde naderen, hem zeggen dat hij hem zijn zielrust te danken had, dat het al Zijn begeerte was met hem te werken. Doch MYCONIUS werd door zijn opzieners van nabij bespied: men liet hem niet toe met LUTHER te spreken.
De keurvorst van Saksen hield toen te Weimar zijn hof, en het was waarschijnlijk te van deze oorzake dat de Franciscaners de doctor ontvingen. Daags na zijn aankomst vierde men het feest van de heilige MICHAEL. LUTHER las de mis, en werd zelfs uitgenodigd in de slotkerk te prediken. Het was een gunstbewijs dat zijn vorst hem graag wilde geven. Hij predikte hoofdzakelijk voor het hof, over de tekst van de dag, Mt 18.1 - 11. Hij sprak met nadruk tegen de geveinsden, en tegen degenen die zich op hun eigen gerechtigheid beroemen. Maar hij sprak niet van de engelen, ofschoon dit steeds op de dag van de heilige MICHAëL de gewoonte was. Die moed van de Wittenbergse doctor, welke zich gerustelijk en te voet naar ene dagvaarding begaf, die voor zoveel anderen vóór hem ene dagvaarding des doods geweest was, verbaasde degenen die hem zagen. De belangstelling, de bewondering, het medelijden volgden elkaar in de harten op. JOHAN KESTNER, provisor van de Franciscaners, ontroerd bij de gedachte aan de gevaren die zijn gast wachtten, zei tot hem: "Mijn broeder! gij zult te Augsburg Italianen ontmoeten, welke geleerde lieden, behendige tegenstanders zijn, en die u veel te doen zullen geven. Ik vrees dat gij tegen hen uw zaak niet zult kunnen verdedigen. Zij zullen u op het vuur werpen en de vlammen zullen u verteren."
LUTHER antwoordde met waardigheid: "Waarde vriend! bid onze Heere God, die in de hemel is, en wijd hem een *Pater noster* voor mij en voor zijn geliefd kind JEZUS, Wiens zaak mijn zaak is, opdat Hij genade omtrent Hem gebruike. Zo Hij Zijn zaak handhaaft, wordt de mijne gehandhaafd. Maar indien Hij Hem deze niet wil handhaven, ben ik het voorzeker niet die Hem deze zal handhaven, en Hij is het die er de schande van zal dragen." LUTHER zette te voet zijn reis voort, en kwam te Neurenberg aan. Hij ging een bezoek afleggen bij een voornaam kerkelijk persoon; hij wilde behoorlijk verschijnen. Het kleed dat hij droeg was reeds oud, en had daarenboven veel door de reis geleden. Hij leende dan een rok van zijn trouwe vriend WENCESLAUS LINK, prediker te Neurenberg.
LUTHER hield zich ongetwijfeld niet tevreden met LINK te bezoeken; hij bezocht ook zijn overige vrienden te Neurenberg: de stadsgeheimschrijver SCHEURL, de beroemde schilder ALBERT DURER, voor wie deze stad thans een standbeeld opricht, en nog meer andere. Hij sterkte zich in de omgang met deze voortreffelijken van de aarde. Maar hij vond ook onder de monniken en de wereldlijken vele lieden die over Zijn tocht verschrikt waren, en hem bezwoeren dezede weg terug te keren. Enige

brieven, welke hij uit die stad schreef, tonen de geest die toen die moedige getuige van de waarheid bezielde: "Ik heb," zegt hij, "kleinmoedige mensen ontmoet die mij wilden overreden om mij niet naar Augsburg te begeven; maar ik heb vast besloten het te doen. De wil van de Heeren geschiede! Zelfs te Augsburg, zelfs te midden van Zijn vijanden, voert JEZUS CHRISTUS heerschappij. CHRISTUS leve; LUTHER sterve, en ieder zondaar, gelijk er geschreven is! De God mijns heils zij geprezen! Vaarwel, volhard, blijf staande: want het is nodig òf door de mensen, òf door God verworpen te worden; maar God is waarachtig en de mens leugenachtig."
LINK en een Augustijner monnik, met name LEONARDUS, konden niet besluiten LUTHER alléén de gevaren, die hem bedreigden, tegemoet te laten gaan. Zij kenden zijn karakter en wisten dat hij, vol vanzelfverloochening en moed, misschien weinig voorzichtigheid zou gebruiken. Zij vertrokken dan alle drie gezamenlijk te voet. Maar toen zij ongeveer op vijf mijlen afstands van Augsburg waren, werd LUTHER, die de vermoeienis van de reis en de onderscheidene aandoeningen van zijn hart ongetwijfeld geschokt had, door hevige maagpijnen aangetast. Hij dacht er van te sterven. Zijn twee vrienden, zeer verontrust, huurden een wagen waarop men de doctor vervoerde. Zij kwamen Vrijdags de 7de oktober in de avond te Augsburg aan, en stapten aan het Augustijnerklooster af. LUTHER was zeer afgemat, maar hij kwam weldra weer tot zichzelf; en buiten twijfel zijn geloof en de levendigheid van zijn geest herstelde spoedig zijn lichaam.

Aankomst in Augsburg.

Nauwelijks te Augsburg aangekomen, en vóór zelfs iemand gezien te hebben, verzocht LUTHER, die de legaat alle mogelijke eer wilde bewijzen, WENCESLAUS LINK om naar hem toe te gaan, ten einde hem Zijn aankomst bekend te maken. LINK deed het, en verklaarde zeer nederig de kardinaal in naam van de doctor van Wittenberg, dat deze bereid was voor hem te verschijnen zodra hij het gebood. DE VIO verheugde zich op die tijding. Hij had dan eindelijk de onstuimige ketter onder zijn bereik; hij beloofde zich wel dat hij de muren van Augsburg niet weer zou uitgaan gelijk hij erin gekomen was. In dezelfde tijd dat LINK zich naar de legaat begaf, vertrok de monnik LEONARDUS om LUTHERS komst te Augsburg aan STAUPITZ bekend te maken. De vicarisgeneraal had de doctor geschreven dat hij gewis terstond zou komen, zodra hij zijn aankomst vernam. LUTHER wilde geen ogenblik dralen om hem Zijn tegenwoordigheid te doen weten.
De rijksdag was geëindigd. De keizer en de keurvorsten waren reeds van elkaar gescheiden. De keizer, wel is waar, was niet vertrokken; maar hij bevond zich in de omstreken op de jagt. De afgezant van Rome bleef dus alleen te Augsburg over. Wanneer LUTHER er staande de rijksdag verscheen was, zou hij er krachtige verdedigers gevonden hebben; maar alles scheen nu te moeten buigen onder het juk van het pauselijk gezag.

De Vio.

De rechter voor wie LUTHER moest verschijnen was niet zeer geschikt om hem gerust te stellen. THOMAS DE VIO, die de bijnaam van CAJETANUS voerde, van de stad Gaëta in het koninkrijk Napels, waar hij ten jare 1469 geboren was, had van zijn jeugd af veel goeds doen verwachten. Op zijn zestiende jaar was hij in de Dominicaner - orde getreden, tegen de uitdrukelijke wil van zijn ouders. Later was hij generaal van zijn orde en kardinaal van de Roomse Kerk geworden. Maar hetgene erger was voor LUTHER, die geleerde doctor was een van de ijverigste voorstanders van de schoolse Godgeleerdheid welke de Hervormer steeds zo onmeedogend had

behandeld. Zijn kunde, de gestrengheid van zijn karakter en de zuiverheid van zijn zeden verzekerden hem daarenboven in Duitsland een invloed en een gezag, welke andere Roomse hovelingen niet licht hadden verkregen. Het was ongetwijfeld aan dat gerucht van heiligheid dat hij zijn zending te danken had. Rome had berekend dat deze haar oogmerken van zeer veel dienst zou zijn. Zo maakten dan de hoedanigheden zelf van CAJETANUS hem nog meer gevreesd. Voor het overige, de zaak, waarmee hij belast was, was niet zeer ingewikkeld. LUTHER was reeds voor ketter verklaard. Indien hij niet wilde herroepen, moest de legaat hem gevangen zetten; en indien hij hem ontsnapte, moest hij over ieder die hem ene schuilplaats zou durven geven het banvonnis uitspreken. Ziedaar wat de gezagvoerder van de Kerk, voor wie LUTHER stond te verschijnen, vanwege Rome had te doen.

Serra - Longa.

LUTHER had gedurende de nacht weer enige krachten bekomen. Zaterdags ‘s morgens de 8ste oktober, reeds een weinig van de reis uitgerust, begon hij zijn vreemde toestand te overwegen. Hij was onderworpen en wachtte af wat er zou gebeuren: hij wachtte niet lang. Een bevel van de legaat dagvaardde hem weldra om voor hem te verschijnen. LUTHER dacht zich naar die dagvaarding te begeven, toen hij een bericht ontving van een voornaam man die hem onbekend was en die hem liet zeggen, alsof hij hem geheel toegedaan geweest was, dat hij bij hem zou komen, en dat hij, vóór hem ontmoet te hebben, zich wel moest wachten voor de legaat te verschijnen. Deze boodschap kwam van een Italiaans hoveling, met name URBANUS DE SERRA - LONGA, die dikwijls als afgezant van de markgraaf van Montferrat in Duitsland geweest was. Hij had de keurvorst van Saksen, bij wie hij in aanzien geweest was, leren kennen, en na de dood van de markgraaf had hij zich aan de kardinaal DE VIO verbonden.

Voorafgaand gesprek.

De listigheid en de handelwijze van de hoveling maakten de treffendste tegenstelling met de edele rondborstigheid en edelaardige rechtschapenheid van LUTHER. De Italiaan kwam weldra in het Augustijnerklooster. De kardinaal zond hem om de Hervormer te polsen en hem tot de herroeping, welke men van hem wachtte, voor te bereiden. SERRA-LONGA verbeeldde zich dat het verblijf wat hij in Duitsland gehad had hem boven de overige hovelingen uit het gevolg van de legaat hoge voordelen gaf; hij hoopte weinig moeite met die Duitse monnik te zullen hebben. hij kwam vergezeld van twee bedienden, en deed zich voor alsof hij uit eigen beweging kwam, uithoofde van de vriendschap welke hij een gunsteling van de keurvorst van Saksen toedroeg, en uit liefde voor de heilige Kerk. Na LUTHER vlijtig gegroet te hebben, voegt de staatsman hem met innemende vriendelijkheid toe:

"Ik kom u een wijze en goede raad geven. Verbind u weer aan de Kerk. Onderwerp u zonder uitzondering aan de kardinaal. Herroep uw smaadredenen. Denk aan de abt JOACHIM van Florence: hij had, gij weet het, ketterse dingen gezegd, en echter werd hij niet voor ketter verklaard, omdat hij zijn dwalingen herriep."

LUTHER spreekt toen van zich te zullen rechtvaardigen.

SERRA - LONGA. "Wacht u dat te doen!.. Zoudt gij evenals in een tornooispel de legaat van Zijn Heiligheid willen bestrijden?..."

LUTHER. "Indien men mij bewijst dat ik iets tegenstrijdigs met de Roomse Kerk geleerd heb, zal ik mijn eigen rechter zijn en terstond herroepen. Het zal er op

aankomen te weten of de legaat op de heilige THOMAS steunt meer dan het geloof hem daar recht toe geeft. Indien hij het doet, zal ik voor hem niet wijken."
SERRA - LONGA. "Ei! Ei! gij denkt dan in het strijdperk te treden!..." Vervolgens begon de Italiaan dingen te zeggen welke LUTHER gruwelijk noemt. Hij beweerde dat men valse stellingen kon staande houden, zo zij slechts geld aanbrachten en de geldkisten vulden; dat men zich wel moest wachten op de hogescholen over het gezag van de paus te redetwisten; maar dat men daarentegen moest volhouden dat de opperpriester met een enkele oogwenk geloofsartikelen kan veranderen en afschaffen; en andere dergelijke zaken.
Maar de sluwe Italiaan bemerkte weldra dat hij zichzelf vergat; hij bediende zich weer van schone woorden, en trachtte LUTHER te overreden zich in alles aan de legaat te onderwerpen en zijn leer, zijn eden en zijn thesen te herroepen.
De doctor, die in het eerste ogenblik enig geloof gegeven had aan de schone betuigingen van de redenaar URBANUS, (gelijk hij hem in zijn verhalen noemt,) begon overtuigd te worden dat zij weinig betekende, en dat hij veel meer aan de zijde van de legaat dan aan de Zijn was. Hij hield zich dan een weinig meer in, en hield zich tevreden van te zeggen dat hij geheel bereid was ootmoed en gehoorzaamheid te tonen en in alles waarin hij zich mocht bedriegen voldoening te geven. Bij deze woorden riep SERRA-LONGA geheel verblijd uit: "Ik ga naar de legaat, gij zult mij volgen. Alles zal ten beste aflopen en spoedig een einde aan de zaak gemaakt zijn."
Hij vertrok, en de Saksische monnik, die meer oordeel dan de Roomse hoveling bezat, dacht bij zichzelf: "Die loze SINON heeft zich door zijn Grieken zeer slecht laten onderrichten."
LUTHER, alléén gebleven, bevond zich tussen vrees en hoop. Nochtans nam de hoop de overhand. Het bezoek van SERRA - LONGA, die hij later een onverstandige bemiddelaar noemt, en zijn wonderlijke betuigingen gaven hem moed.

Bezoek van de raadsheren.

De onderscheidene raadsheren en andere aanzienlijke mannen van Augsburg, aan wie de keurvorst LUTHER aanbevolen had, beijverden zich allen om degenen te komen zien wiens naam reeds in geheel Duitsland bekend was. PEUTINGER, raadsheer van het rijk, één van de uitstekendste patriciërs van de stad en die LUTHER dikwijls aan zijn tafel nodigde, de raadsheer LANGMANTEL, de doctor AUERBACH van Leipzig, de twee gebroeders ADELMANN, kanunniken te Augsburg, en nog verscheidene anderen kwamen in het Augustijnerklooster. Zij overlaadden met de ondubbelzinnigste vriendschap die buitengewone man, die ene grote reis deed om zich in de handen van Romes aanhangers te komen stellen. "Hebt gij een vrijgeleide?" zeiden zij tot hem. "Nee," antwoordde de onverschrokken monnik. "Welk ene onversaagdheid!" riepen zij uit. "Het was," zegt LUTHER, "een eervol woord om mijn roekeloze dwaasheid aan te duiden." Allen verzochten hem uit één mond zich niet bij de legaat te vervoegen vóórdat hij een vrijgeleide van de keizer zelf had bekomen. Het is waarschijnlijk dat er reeds iets van het pauselijk bevelschrift, wat de legaat bij zich had, bekend was geworden.
"Maar," hernam LUTHER, "ik heb mij wel zonder vrijgeleide naar Augsburg begeven, en ik ben er in goede haven aangeland."
"De keurvorst," hernam LANGMANTEL op ene hartelijke maar beslissende wijze, "heeft u aan ons aanbevolen: gij moet ons dus gehoorzamen en doen wat wij u zeggen."

Doctor AUERBACH verenigde zich met de voorstellen van LANGMANTEL. "Wij weten," zei hij, "dat de kardinaal in de grond van zijn hart ten hoogste op u verbitterd is. Men kan niet op de Italianen vertrouwen."
De kanunnik ADELMANN hield evenzo aan. "Men heeft u zonder bescherming gezonden," zei hij, "en men heeft juist vergeten u van datgene te voorzien wat gij het meest nodig had."
Zijn vrienden belastten zich om van de keizer het nodige vrijgeleide te bekomen. Zij zetten voor het overige het gesprek voort: zij zeiden hem hoeveel zelfs belangrijke personen ter van zijn gunste gestemd waren. "De minister van Frankrijk zelf, die weinige dagen geleden Augsburg verlaten heeft, heeft van u op de vereerendste wijze gesproken." Dit gesprek trof LUTHER, en hij gedacht er later dikwijls aan.

Terugkomst van Serra - Longa.

Zo is dan reeds al wat het meest in de burgerij van ene van de eerste steden des rijks in aanzien was voor de Hervorming gewonnen. Zo was men gezind, toen SERRA-LONGA weer verscheen. "Kom," zei hij tot LUTHER, "de kardinaal wacht u. Ik zelf zal u tot hem geleiden. Hoor slechts hoe gij in zijn tegenwoordigheid moet verschijnen. Wanneer gij de zaal waar hij zich bevindt binnentreedt, zult gij voor hem neerknielen met het aangezicht ter aarde; wanneer hij u gezegd zal hebben van op te staan, zult gij u op de knieën verheffen; en om u geheel op te richten, zult gij nog wachten totdat hij het u beveelt. Denk dat het voor een vorst der Kerk is dat gij gaat verschijnen. Voor het overige, vrees niets: alles zal spoedig en zonder moeite ten einde gebracht worden."
LUTHER, die tevoren de redenaar beloofd had hem te zullen volgen zodra hij er hem toe uitnodigde, voelde zich verlegen. Intussen aarzelde hij niet de raad van zijn Augsburgse vrienden te doen kennen, en sprak van een vrijgeleide.
"Wacht u daarvoor," hernam terstond SERRALONGA; "gij hebt erin generlei opzicht een nodig. De legaat is zeer geneigd en geheel bereid de zaak in van de minne te eindigen. Wanneer gij een vrijgeleide begeert, bederft gij geheel uw zaak."
"Mijn genadige heer, de keurvorst van Saksen," antwoordde LUTHER, "heeft mij in deze stad aan vele achtbare mannen aanbevolen. Zij raden mij niets zonder vrijgeleide te ondernemen; ik moet hun raad volgen: want indien ik het niet deed en wanneer er iets gebeurde, zouden zij de keurvorst, mijn' meester, schrijven dat ik hen niet heb willen horen."
LUTHER bleef bij zijn besluit, en SERRA-LONGA zag zich verplicht naar zijn gebieder terug te keren, om hem de tegenstand bekend te maken die zijn zending ontmoet had, op het ogenblik dat hij zich vleide deze met een goede uitslag bekroond te zien.
Zo eindigden dan de onderhandelingen van deze dag met de redenaar van Montferrat.

De prior.

Ene andere uitnodiging werd LUTHER gedaan, maar met ene geheel andere bedoeling. De prior der Carmelieten, JOHAN FROSCH, was zijn oude vriend. Hij had, twee jaren tevoren, als licentiaat in de Godgeleerdheid, onder LUTHERS voorzitting, enige thesen verdedigd. Hij kwam hem bezoeken, en bad hem ernstelijk bij hem zijn intrek te komen nemen. Hij maakte aanspraak op de eer de leraar van Duitsland tot gast te hebben. Reeds vreesde men niet hem in tegenwoordigheid van Rome hulde te bewijzen; reeds was de zwakke de sterkste. LUTHER nam die uitnodiging aan, en begaf zich gevolgelijk van het klooster van de Augustijners naar dat van de Carmelieten.

De dag liep niet ten einde zonder dat hij ernstige overdenkingen maakte. Het dringende aanzoek van SERRA-LONGA en de vrees van de raadsheren deden hem in gelijke mate de moeilijke toestand waarin hij zich bevond beseffen. Desniettemin had hij zijn God in de hemel, en met Hem kon Hij zonder schrik insluimeren.
De volgende dag was een Zondag, hij had een weinig meer rust. Nochtans moest hij ene andere soort van vermoeienis doorstaan. Er werd in de ganse stad niet dan van doctor LUTHER gesproken, en allen begeerden, (gelijk hij aan MELANCHTON schreef)" die nieuwe Herostraat te zien, die een zo grote brand had veroorzaakt." Men haastte zich hem op al zijn treden te volgen; ieder wilde de onverschrokken monnik aanschouwen; en de goede doctor glimlachte ongetwijfeld over die zonderlinge begeerte.

Luther's voorzichtigheid.
Maar hij moest nog ene andere soort van kwellingen ondergaan. Was men begerig hem te zien, men was het nog meer om hem te horen. Van alle kanten verzocht men hem te prediken. LUTHER had geen groter vreugde dan het Woord te verkondigen. Het zou hem aangenaam geweest zijn, in die grote stad en in de plechtige omstandigheden waarin hij zich bevond, CHRISTUS te prediken. Maar hij leide bij vele gelegenheden een zeer juist gevoel van welvoegelijkheid en veel ontzag voor zijn meerderen aan de dag. Dat deed hij ook ditmaal. Hij weigerde vriendelijk, te prediken, uit vrees dat de legaat mogelijk zou menen dat hij het deed om hem verdriet aan te doen en hem te trotseren. Deze gematigdheid en voorzichtigheid waren buiten twijfel wel zo goed als ene leerrede.
Intussen lieten de lieden van de kardinaal hem niet met rust. Zij kwamen hun aanval vernieuwen. "De kardinaal," zeiden zij tot hem, "laat u van zijn genade en toegenegenheid verzekeren: waarom vreest gij?" En zij trachtten hem door allerlei redenen te doen besluiten om zich naar de legaat te begeven. "Het is een vader vol van barmhartigheid," zei hem één van de afgezanten. Doch een ander, tot hem naderende, luisterde hem in het oor: "Geloof niet wat men u zegt. Hij houdt zijn woord niet." LUTHER bleef bij zijn besluit.

Luther en Serra - Longa.
Maandags 's morgens de 10de oktober, kwam SERRA-LONGA hem nogmaals lastig vallen. De hoveling had het zich ene eer gerekend in zijn onderhandeling te slagen. Nauwelijks aangekomen, zei hij in het Latijn tot hem:
"Waarom komt gij niet bij de kardinaal?...Ten uiterste inschikkelijk wacht hij u. Er worden toch niet dan zes letters vereist. REVOCA, herroep. Kom! gij hebt niets te vrezen."
LUTHER dacht bij zichzelf dat die zes letters juist letters van hoge waarde waren; doch zonder over de grond van de zaak in onderhandeling te treden, antwoordde hij:
"Zodra ik het vrijgeleide bekomen heb, zal ik verschijnen."
SERRA-LONGA raakte bij het horen van deze woorden in drift. Hij hield aan en deed nieuwe voorstellen; maar hij vond LUTHER onbewegelijk. De Italiaanse hoveling al meer verbitterd riep eindelijk uit:
"Gij verbeeldt u ongetwijfeld dat de keurvorst de wapenen voor u zal opnemen, en zich om uwentwil in gevaar brengen van het land dat hij van zijn vaderen ontvangen heeft te verliezen!
LUTHER. "Daarvoor beware mij God!"
SERRA - LONGA. "Van allen verlaten, waar zult gij dan uw toevlucht zoeken?"

LUTHER, glimlachende en het oog des geloofs naar boven slaande: "Onder de hemel."
SERRA-LONGA bleef een ogenblik over dit grootmoedig antwoord, wat hij niet verwachtte, getroffen; daarop ging hij voort: "Wat zou gij doen indien gij de legaat, de paus en al de kardinalen in uw handen had, gelijk zij u nu in de hunne hebben?"
LUTHER. "Ik zou hun alle ontzag en eer bewijzen. Maar Gods Woord gaat bij mij boven alles." SERRA - LONGA, lachende en een van zijn vingers op de Italiaanse manier bewegende: "Hem! hem! alle eer!.... Ik geloof er niets van.... "
Daarop vertrok hij, steeg te paard en verdween.
SERRA-LONGA verscheen niet meer bij LUTHER; maar lange tijd herinnerde hij zich en de tegenstand die hij bij de Hervormer ontmoet had, en die welke zijn meester weldra zelf moest ondervinden. Wij zullen hem later weer aantreffen, eisende met groot getier het bloed van LUTHER.

Het vrijgeleide.
Het was niet lang geleden dat SERRA-LONGA de doctor verlaten had, toen deze eindelijk het vrijgeleide ontving. Zijn vrienden hadden het van de raadsheeren des rijks bekomen. Het is waarschijnlijk dat deze te die opzichte de keizer, die niet ver van Augsburg was, geraadpleegd hadden. Het zou zelfs schijnen, naar hetgene later de kardinaal zei, dat men, hem niet willende belegen, hem Zijn toestemming verzocht; mogelijk was dit de rede waarom DE VIO LUTHER door SERRA-LONGA moeite liet aandoen: want door er zich openlijk tegen te verzetten dat men hem een vrijgeleide gaf, zou men oogmerken geopenbaard hebben die men wilde verborgen houden. Het was veiliger LUTHER zelf te bewegen om van zijn eis afstand te doen. Men moest eindigen met toe te geven. Men bespeurde lichtelijk dat de Saksische monnik niet van die aard was om te buigen.

Luther aan Melanchton.
Zo zijn er dan gene beletselen meer. LUTHER gaat verschijnen. Hij steunt niet op een vleselijke arm. Hij herinnert zich dat een keizerlijk vrijgeleide JOHANNES HUSS niet tegen de vlammen heeft beveiligd. Maar hij heeft zijn plicht gedaan door zich aan de raadgevingen van de vrienden zijns meesters te onderwerpen. De Allerhoogste zal het beslissen. Zo God het van hem eist, is hij bereid blijmoedig zijn leven te laten. Hij wil zich echter nog met zijn vrienden, inzonderheid met die MELANCHTON, die zijn hart reeds zo dierbaar is, onderhouden. Hij maakt zich enige ogenblikken in de eenzaamheid ten nut om hem te schrijven.
"Gedraag u als een man," zegt hij tot hem, "gelijk gij trouwens doet. Onderwijs onze dierbare jongelingschap wat recht en naar God is. Ik voor mij zal mij voor u en voor haar laten opofferen, indien het de wil de Heeren is. Ik wil liever sterven, en zelfs, wat voor mij het grootste ongeluk zijn zou, eeuwig van uw aangename gemeenschap beroofd zijn, dan herroepen wat ik heb moeten leren, en zo doende mogelijk door mijn schuld de voortreffelijke studiën, waaraan wij ons thans overgeven, bederven.
"Italië is, gelijk eertijds Egypte, in zulk ene dikke duisternis gedompeld, dat men die met de hand tasten kan. Allen tezamen weten er niets van CHRISTUS of van hetgene Hem toebehoort. En nochtans zijn zij onze heeren en meesters ten aanzien van het geloof en de zeden. Zo wordt dan Gods toorn over ons vervuld, gelijk de profeet spreekt: "Ik zal jongelingen stellen tot hun vorsten, en kinderen zullen over hen heersen." Gedraag u naar ‘s Heeren wil, mijn waarde PHILIPPUS! en verwijder Gods toorn door vurige en reine gebeden."

Eerste verschijning.

De legaat, onderricht dat LUTHER de volgende dag voor hem zou verschijnen, liet diegenen op wie hij het meest vertrouwen had, hetzij Italianen of Duitsers, tezamen komen om met hen te beraadslagen hoe men met de Saksische monnik moest te werk gaan. De gevoelens waren verdeeld. "Men moet hem noodzaken," zei de een, "te herroepen." "Men moet hem grijpen en gevangen zetten," zei een ander. Een derde dacht dat men zich van hem moest ontdoen. Een vierde dat men hem veeleer door goedheid en zachtheid moest tevreden stellen. Het schijnt dat de kardinaal besloot met die laatste raad te beginnen.

Eindelijk brak de dag van de onderhandeling aan. Dinsdag, de 11de oktober. De legaat, wetende dat LUTHER zich bereid had verklaard te herroepen hetgene men hem kon bewijzen met de waarheid strijdig te zijn, was vol van hoop; hij twijfelde niet of het zou een man van zijn stand en zijn geleerdheid weinig kosten, om die monnik tot gehoorzaamheid aan de Kerk terug te brengen. LUTHER begaf zich naar de legaat, vergezeld van de prior van de Carmelieten, zijn' gastheer en vriend, van twee broeders uit dit klooster, van doctor LINK en van een Augustijner, waarschijnlijk dezelfde die hem van Neurenberg vergezeld had. Nauwelijks was hij het paleis van de legaat binnengetreden, of al de Italianen die het gevolg van die vorst van de Kerk uitmaakten liepen toe; ieder van hen wilde de beruchten doctor zien, en zij drongen zich zozeer om hem heen dat hij ter nauwernood kon voortkomen. De zaal waar de kardinaal hem wachtte binnentredende, vond LUTHER daar met hem de Apostolische nuntius en SERRA - LONGA. De ontvangst was koel, maar beleefd, en volgens Romeinse plichtpleging. LUTHER knielde, volgens het voorschrift dat hem SERRA-LONGA gegeven had, voor de kardinaal neer; toen deze hem zei op te staan, richtte hij zich op de knieën op; en eindelijk, op een nieuw bevel van de legaat, stond hij geheel op. Vele van de uitstekendste Italianen, die aan de legaat verbonden waren, kwamen in de kamer, begerig bij die samenkomst tegenwoordig te zijn, en ongeduldig om de Germaanse monnik zich voor de majesteit van Rome te zien verootmoedigen.

Eerste woorden.

De legaat bewaarde het stilzwijgen, verwachtende dat LUTHER zijn woorden zou gaan herroepen, gelijk een tijdgenoot zegt. Maar LUTHER wachtte van zijn kant in alle nederigheid dat de Roomse vorst hem zou aanspreken. Intussen ziende dat niemand de mond opende, beschouwde hij dit stilzwijgen als ene uitnodiging tot hem gericht, en zei: "Zeer waardige vader! op de dagvaarding van Zijn pauselijke Heiligheid, en op begeerte van mijne genadige heer, de keurvorst van Saksen, verschijn ik voor u als een onderdanige en gehoorzame zoon van de heilige Christelijke Kerk, en ik erken dat ik het ben die de stellingen en thesen waarover geschil is in het licht gegeven heb. Ik ben bereid in alle gehoorzaamheid te vernemen waarvan men mij beschuldigt, en indien ik mij bedrogen heb, mij overeenkomstig de waarheid te laten onderrichten."

De kardinaal, besloten hebbende zich voor te doen als een liefderijk en mededogend vader jegens een afgedwaald kind, nam toen de vriendelijkste toon aan; hij roemde LUTHERS nederigheid, drukte hem daarover zijn vreugde uit, en zei tot hem: "Mijn waarde zoon! gij hebt door uw redetwist over de aflaten geheel Duitsland in opstand gebracht. Ik hoor dat gij een zeer geleerd doctor in de Schriften zijt, en dat gij vele discipelen hebt. Daarom, wanneer gij lid van de Kerk wilt zijn, en in de paus een heer vol van genade wilt vinden, hoor mij."

Voorwaarden van Rome.

Toen aarzelt de legaat niet hem op eens alles te ontdekken wat hij van hem verwacht, zo groot is zijn vertrouwen. "Ziehier," zegt hij tot hem, "drie artikelen, welke ik naar het bevel van onze allerheiligste vader, paus LEO X, u moet voorstellen:
"Vooreerst, moet gij tot inkeer komen, uw ongelijk erkennen en uw dwalingen, uw stellingen en uw redenen herroepen. Ten tweede, moet gij beloven u in het toekomende te zullen onthouden van uw gevoelens te verspreiden. En ten derde, moet men meer gematigd zijn, en alles vermijden wat de Kerk zou kunnen bedroeven of omkeren."
LUTHER. "Ik verzoek, waardigste vader! dat mij het pauselijke bevelschrift meegedeeld wordt, uit kracht van wat gij volmacht ontvangen hebt om deze zaak te behandelen."
SERRA-LONGA en de overige Italianen van het gevolg van de kardinaals openden grote ogen bij het horen van zodanig een verzoek, en hoewel zij de Duitse monnik reeds voor het vreemdste verschijnsel hadden gehouden, konden zij echter van hun verbazing wegens een zo stoutmoedig woord niet bekomen. De Christenen, aan begrippen van rechtvaardigheid gewoon, willen dat men omtrent anderen of omtrent hen zelf billijk te werk ga; maar degenen die naar willekeur handelen zijn steeds zeer verwonderd, wanneer men van hen verlangt naar regelen, vormen en wetten te werk te gaan.
DE VIO. "Dit verzoek, waardste zoon! kan u niet ingewilligd worden. Gij moet uw dwalingen erkennen, voor het toekomende op uw woorden acht geven, niet tot uw uitbraaksel terugkeren, zodat wij gerust en zonder zorg mogen slapen; en dan zal ik, naar het bevel en het gezag van onze allerheiligste vader de paus, de gehele zaak in orde brengen."
LUTHER. "Gelief mij dan te doen weten waarin ik gedwaald mag hebben."
Op dit verzoek werden de Italiaanse hovelingen, die verwachtten dat de arme Duitser op de knieën om genade zou smeken, met nieuwe verbazing aangedaan. Niemand van hun zou zich hebben willen verlagen om op ene zo onbescheidene vraag te antwoorden. Maar DE VIO, die het als niet zeer edelmoedig beschouwde die ellendige monnik met al de zwaarte van zijn grootheid en van zijn gezag te verpletteren, en die daarenboven op zijn kunde vertrouwde om ene gemakkelijke zegepraal te behalen, vond goed LUTHER te zeggen waarvan men hem beschuldigde, en zelfs met hem in onderhandeling te treden. Men moet die generaal van de Dominicaners recht laten wedervaren. Men moet in hem meer billijkheid, meer gevoel van welvoeglijkheid en minder drift erkennen, dan men sinds in dergelijke gevallen veelal gezien heeft. Hij nam de toon ener vaderlijke toegevendheid aan, en zei:

Stellingen te herroepen.

"Waardste zoon! ziehier twee stellingen door u geopperd, en die gij vooral moet herroepen: 1ø. "De schat van de aflaten is niet samengesteld uit de verdiensten en het lijden van onze Heer JEZUS CHRISTUS." 2ø. "De mens die het heilig sacrament ontvangt, moet het geloof aan de genade, die hem aangeboden wordt, bezitten."
Beide deze stellingen brachten, inderdaad, aan de handel van Rome een dodelijke slag toe. Wanneer de paus de macht niet had naar goedvinden over de verdiensten van de Verlosser te beschikken; wanneer men, bij het ontvangen van de biljetten, waarin de makelaars van de Kerk handel dreven, niet een gedeelte van de eindeloze gerechtigheid ontving, verloren die papieren al hun waarde, en men zou ze niet meer dan gewone vodden achten. Het was Eveneens met de sacramenten. De aflaten maakten meer ofmin voor Rome een buitengewone tak van handel uit; de sacramenten behoorden tot de gewone handel. De voordelen welke zij opbrachten waren niet de

minste. Maar te beweren dat het geloof noodzakelijk was, wanneer zij aan het Christelijk gemoed ene wezenlijke weldaad zouden aanbrengen, was zoveel als de gehele handel te vernietigen. Want de paus is het niet die het geloof geeft; het is buiten zijn macht; het komt alleen van God. Het noodzakelijk te verklaren is dan zoveel als de geldwinning en haar voordelen aan de handen van Rome te ontnemen. In het aantasten van deze beide leerstukken had LUTHER JEZUS CHRISTUS gevolgd. Van het begin zijner bediening af, had hij de tafelen van de wisselaars omgekeerd en de kooplieden uit de tempel gedreven. "Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel."
"Om deze dwalingen te bestrijden," vervolgde CAJETANUS, "wil ik niet het gezag van de heilige THOMAS en van andere schoolse leraren inroepen; ik wil mij alleen aan de heilige Schrift houden en met u in alle vriendschap spreken."

Luther's antwoord.
Maar ter nauwernood was DE VIO zijn bewijzen beginnen te ontwikkelen, of zijn mond was reeds vol van de heilige THOMAS, van de Scholastieken en hun meningen. Hij bestreed de eerste stelling van LUTHER door ene *extravagante* of verordeing van paus CLEMENS, en de tweede door allerlei meningen van de Scholastieken. De redetwist bepaalde zich in het eerst bij die verordening van de paus ten voordele van de aflaten. Eindelijk riep LUTHER, ziende welk een gezag de legaat aan een besluit van Rome toekende, vol verontwaardiging uit: "Ik kan zodanige verordeningen niet als voldoende bewijzen voor zulke gewichtige zaken aannemen: want zij verdraaien de heilige Schrift en halen deze nooit van pas aan."
DE VIO. "De paus heeft gezag en macht over alle dingen."
LUTHER, met nadruk. "Behoudens de Schrift!"
DE VIO, spottende. "Behoudens de Schrift!...De paus, weet gij het niet? is boven de kerkvergaderingen: want hij heeft onlangs de kerkvergadering van Bazel veroordeeld en gestraft."
LUTHER. "De hogeschool van Parijs heeft de zaak hoger gezocht."
DE VIO. "De heeren van Parijs zullen daar hun straf voor ontvangen."

De redetwist tussen de kardinaal en LUTHER werd vervolgens gevoerd over het tweede artikel, te weten over het geloof, dat LUTHER noodzakelijk verklaarde wanneer de sacramenten van nut zouden zijn. LUTHER, zijn' gewone weg volgende, haalde ten voordele van het gevoelen dat hij verdedigde verscheidene plaatsen uit de Schrift aan. Maar de legaat hoorde ze al lachende aan. "Het is van het algemeen geloof dat gij daar spreekt," zei hij. "Nee!" antwoordde LUTHER. - Een van de Italianen, ceremoniemeester van de legaat, over de tegenstand van LUTHER en zijn antwoorden ongeduldig, brandde van begeerte om te spreken. Hij nam bestendig het woord, doch de legaat leide hem het stilzwijgen op. Ten laatste moest deze hem met zoveel gezag bestraffen, dat de ceremoniemeester geheel beschaamd de kamer verliet.
"Wat de aflaten betreft," zei LUTHER tot de legaat, "wanneer men mij kan aantonen dat ik mij bedrieg, ben ik bereid mij te laten onderrichten. Men kan daarover heen stappen zonder daarom een slecht Christen te zijn. Maar wat het artikel des geloofs aangaat, wanneer ik daaromtrent iets toegaf, zou ik CHRISTUS verloocheen. Ik kan noch wil derhalve u te die aanzien toegeven, en met Gods genade zal ik nimmer toegeven."
DE VIO, toornig beginnende te worden. "Of gij wilt of niet gij moet nog heden dit artikel herroepen, of anders zal ik om dit enkele artikel uw gehele leer verwerpen en veroordelen."

LUTHER. "Ik heb geen andere wil dan die van de Heeren. Men mag met mij doen wat men wil, maar al had ik vierhonderd hoofden, ik zou ze liever alle verliezen, dan de getuigenis welke ik van het heilig geloof van de Christenen afgelegd heb herroepen."
DE VIO. "Ik ben hier niet gekomen om met u te redetwisten. Herroep, of bereid u om de straffen, die gij verdiend hebt, te ondergaan en te lijden."

Hij vertrekt.
LUTHER zag wel dat het onmogelijk was de zaak door ene onderhandeling te eindigen. Zijn tegenstander zat voor hem als een paus, en eiste dat hij al wat hij hem zei nederig en met onderwerping zou aannemen, terwijl zijn antwoorden, niettegenstaande zij op de heilige Schrift gegrond waren, met het ophalen van de schouders, met getier, met lachen en spotternijen bejegend werden. Hij meende dat het ‘t wijsste zou zijn de kardinaal schriftelijk te antwoorden. Dit middel, dacht hij, laat tenminste aan onderdrukten een troost. Anderen kunnen over de zaak uitspraak doen; en de onrechtvaardige tegenstander, die door zijn geschreeuw meester van het slagveld blijft, kan er door verschrikt worden.
Zijn voornemen dan te kennen gegeven hebbende van te vertrekken, zei de legaat tot hem: "Wilt gij dat ik u een vrijgeleide bezorg om u naar Rome te begeven?"
Niets zou CAJETANUS aangenamer geweest zijn dan het aannemen van dat aanbod. Hij zou zo ontslagen zijn geworden van ene zaak, wier moeilijkheden hij begon te beseffen, en LUTHER en zijn ketterij zouden in zulke handen gevallen zijn die er orde op zouden hebben weten te stellen. Maar de Hervormer, die al de gevaren inzag waarvan hij zelfs te Augsburg omringd was, wachtte zich wel een aanbod aan te nemen dat hem, aan handen en voeten gebonden, aan de wraak van zijn vijanden zou hebben overgeleverd. Hij wees het van de hand zo menigmaal het DE VIO behaagde het te vernieuwen; wat dikwijls gebeurde. De legaat verborg de smart welke hem de weigering van LUTHER veroorzaakte: hij verschool zich achter zijn waardigheid, en ontsloeg de monnik met een medelijdende grimlach, waaronder hij zijn verlegenheid trachtte te verbergen, en te gelijker tijd met de beleefdheid van iemand die een volgende keer beter hoopt te slagen.
Nauwelijks was LUTHER in het voorhof van het paleis, of die klapachtige Italiaan, die ceremoniemeester, die de bestraffingen van zijn heer verplicht hadden de zaal waar de onderhandeling plaats had te verlaten, verblijd buiten het oog van CAJETANUS tot hem te kunnen spreken, en van begeerte brandende om die afschuwelijken ketter door zijn schitterende redenen te doen verstommen, liep naar hem toe, en begon al voortgaande hem met zijn drogredenen te overladen. Maar LUTHER, over die dwaze man verdrietig, antwoordde hem met een van de schampere woorden, welke hij zozeer in zijn macht had, en de arme ceremoniemeester liet geheel onthutst van zijn tegenpartij af, en keerde beschaamd in het paleis van de kardinaal terug.
LUTHER droeg geen zeer hoog denkbeeld van zijn tegenstander mee. Hij had, gelijk hij later aan SPALATIJN schreef, van hem stellingen gehoord die ten enenmale met de Godgeleerdheid strijdig waren, en die, in de mond van een ander’, als aartsketters beschouwd zouden zijn geworden. En echter was DE VIO als de geleerdste van de Dominicaners geacht. De tweede na hem was PRIëRIAS. "Men kan daaruit besluiten," zegt LUTHER, "wat diegenen moeten zijn, die zich in de tiende of honderdste rang bevinden."

Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht.

Van een andere kant had de edele en vastberadene handelwijze van de Wittenbergse doctor de kardinaal en al zijn hovelingen verbaasd. In plaats van een arme monnik die zijn vergiffenis als ene grote gunst zou inroepen, hadden zij een vrijmoedig man, een onverschrokken Christen, een verlicht doctor ontmoet, die verlangde dat men onrechtvaardige beschuldigingen met bewijzen zouden staven, en die in zegepraal zijn leer verdedigde. Allen voeren in het paleis van CAJETANUS hevig uit over de hoogmoed, de hardnekkigheid en onbeschaamdheid van die ketter. LUTHER en DE VIO hadden elkaar leren kennen, en beiden maakten zich vervolgens tot de tweede samenkomst gereed.

Aankomst van Staupitz.

Ene zeer aangename verrassing wachtte LUTHER bij zijn wederkomst in het Carmelieten - klooster. De vicaris - generaal van de Augustijner orde, zijn vriend' zijn vader, STAUPITZ, was te Augsburg aangekomen. Niet hebbende kunnen beletten dat LUTHER zich naar die stad begaf, kwam STAUPITZ zijn vriend een nieuw en treffend bewijs van zijn liefde geven, door zich te Augsburg bij hem te voegen, in hoop van hem nuttig te zijn. Die voortreffelijke man voorzag dat de onderhandeling met de legaat de gewichtigste gevolgen zou hebben. Zijn vrees en de vriendschap welke hij voor LUTHER had, kwelden hem in gelijke mate. Het was ene verkwikking voor het hart van de doctors, na ene zo verdrietige vergadering een zo dierbare vriend in zijn armen te drukken. Hij verhaalde hem hoe het hem onmogelijk geweest was een waardig antwoord te bekomen, en men zich tevreden gehouden had, zonder hem overtuigd te hebben, ene herroeping van hem te vorderen. - "Het is volstrekt nodig," zei STAUPITZ, "de legaat schriftelijk te antwoorden.

Naar hetgene hij van de eerste samenkomst vernomen had, verwachtte STAUPITZ niets van de andere. Hij bepaalde zich dan bij ene zaak welke hij van nu voortaan noodzakelijk achtte; hij wilde LUTHER van de gehoorzaamheid aan zijn orde ontslaan. STAUPITZ dacht daardoor twee oogmerken te bereiken: wanneer, gelijk alles hem deed voorspellen, LUTHER in dat geschil de nederlaag bekwam, zou hij zo beletten dat de schande van zijn veroordeling niet op de gehele orde terugkaatste; en wanneer de kardinaal hem beval LUTHER tot stilzwijgen of tot ene herroeping te noodzaken, zou hij ene uitvlucht hebben. Die zaak werd naar de gewone vormen voltrokken. LUTHER voelde al wat zij hem voorspelde. Zijn ziel was hevig bewogen bij het zien verbreken van banden welke hij in het enthousiasme van zijn jeugd had gevormd. De orde welke hij gekozen heeft werpt hem uit. Zijn natuurlijke beschermers verwijderen zich. Reeds wordt hij een vreemdeling voor zijn broeders. Maar schoon zijn hart bij deze gedachte van droefheid aangegrepen wordt, vindt hij al zijn vreugde weer door zijn blikken te vestigen op de beloften van die getrouwe God, die gezegd heeft: "Ik zal u niet begeven; ik zal u niet verlaten."

Mededelingen aan de legaat.

De raadsheren des keizers de legaat door de bisschop van Trente hebbende doen weten, dat LUTHER van een keizerlijk vrijgeleide voorzien was, kon de trotse kardinaal zijn misnoegen niet verbergen. Het was met de pauselijke grondregelen strijdig, dat de keizer ene aan zijn rechtsgebied vreemde monnik in bescherming nam. Het bevelschrift, waarvan CAJETANUS voorzien was, strafte zelfs met ban en beroving van goederen al degenen die de partij van LUTHER kozen, de keizer alleen uitgezonderd. De keizerlijke raadsheren lieten te gelijker tijd de legaat zeggen van niets tegen de doctor te ondernemen. Toen werd DE VIO toornig en antwoordde op

ene stuurse wijze met deze geheel Romeinse woorden: "‘ t Is wel; maar ik zal doen wat de paus beveelt." Wij weten wat de paus had bevolen.

Tweede verschijning.
De volgende dag Woensdag, de 12de oktober, maakte men zich van wederzijden tot de tweede samenkomst gereed, welke beslissend scheen te moeten zijn. LUTHERS vrienden, besloten hebbende hem naar de legaat te vergezellen, begaven zich naar het Carmelieten - klooster. De deken van Trente, PEUTINGER, de ene en andere raadsheer des keizers, en STAUPITZ kwamen na elkaar aan. Weldra had LUTHER de vreugde van bij hen zich te zien voegen de ridder PHILIPPUS VAN FEILITZSCH en de doctor RUHEL, raadsheren van de keurvorst, die van hun meester bevel ontvangen hadden de onderhandelingen bij te wonen en LUTHERS vrijheid te beschermen. Zij waren daags te voren te Augsburg gekomen. De doctor nam voorts een schrijver mee, en begaf zich, vergezeld van al die vrienden, naar de legaat.

Verklaring van Luther.
In dit ogenblik naderde STAUPITZ tot hem: hij voelde al wat LUTHER zou hebben door te staan; hij wist dat, wanneer zijn oog niet gevestigd was op de Heer, die de verlossing is van Zijn volk, hij zou moeten bezwijken. "Mijn waarde broeder!" zei hij hem met nadruk, "herinner u bestendig dat gij die dingen in de naam van onze Heer JEZUS CHRISTUS begonnen hebt." Zo omringde God Zijn nederige dienaar met troost en bemoediging. LUTHER bij de kardinaal komende, vond er een nieuwe tegenstander: het was de prior van de Dominicaners van Augsburg, die naast zijn meester gezeten was. LUTHER had, overeenkomstig het besluit dat hij genomen had, zijn antwoord geschreven. De gebruikelijke eerbewijzingen geëindigd zijnde, las hij met ene krachtige stem de volgende verklaring en protestatie voor:
"Ik verklaar dat ik de heilige Roomse Kerk eerbiedig, en dat ik het ook in het toekomende zal doen. Ik heb de waarheid in openbare redetwisten gezocht, en weet niet dat ik iets gezegd heb wat met de heilige Schrift, met de kerkvaders, met de pauselijke decretalen en met de gezonde rede strijdig was. Men kan mij niet noodzaken te herroepen, zonder mij te hebben gehoord, zonder mij te hebben overtuigd: want al wat ik gezegd heb houd ik nog op dit ogenblik voor recht, waarachtig en Christelijk.
"Ik ben intussen een mens, en kan mij bedriegen. Ik ben dan bereid mij te laten onderrichten en terechtwijzen in hetgene waarin ik mag hebben gedwaald. Ik verklaar mij bereid te Augsburg of elders in persoon rekenschap te geven van mijn leer en schriften, en hetzij in het openbaar of in het bijzonder te antwoorden op al wat men zal mogen te zeggen hebben over de stellingen welke ik verdedigd heb. Ik verklaar mij bereid mondeling of schriftelijk op al de tegenwerpingen en al de verwijten, welke de heer legaat mij kan doen, te antwoorden. Ik verklaar mij bereid mijn thesen aan de vier universiteiten van Bazel, Freiburg in Brisgau, Leuven en Parijs te onderwerpen en te herroepen wat zij voor dwaling zullen erkennen. In één woord: ik ben bereid tot al wat men van een Christenmens kan vorderen. Maar ik protesteer plechtig tegen de gang die men aan deze zaak heeft willen geven, en tegen de vreemde eis om mij tot herroeping te noodzaken zonder mij te hebben weerlegd."

Antwoord van de legaat.
Buiten twijfel was niets billijker dan die voorstellen van LUTHER, en zij moesten ene rechter in de grootste verlegenheid brengen, wie vooruit het oordeel, dat hij moest vellen, was voorgeschreven geworden. De legaat, welke die protestatie niet verwacht

had, trachtte zijn verwarring door een gemaakte lach en ene schijnbare zachtmoedigheid te verbergen.
"Die protestatie"‘ zei hij al grimlachende tot LUTHER, "is niet nodig; ik wil noch in het openbaar noch in het bijzonder met u redetwisten, maar ik ben voornemens de gehele zaak met goedheid en als een vader te schikken."
Geheel de staatkunde van de kardinaal was, de strenge rechtsvormen, welke degenen die vervolgd worden beschermen, aan ene zijde te stellen, en de zaak slechts als een zaak van bestuur tussen ene meerdere en Zijn mindere te behandelen: een gemakkelijke weg in zoverre deze voor alle willekeur het ruimste veld opent.

Zijn bespraaktheid.
Op de innemendste toon voortgaande, zei DE VIO: "Mijn waarde vriend! laat, bid ik u, een nutteloos voornemen varen; keer liever tot u zelf in, erken de waarheid, en ik ben bereid u met de Kerk en de opperste bisschop te verzoenen...Herroep, mijn vriend! herroep! dit is de wil van de paus. Of gij het wilt of niet, er is weinig aan gelegen! Het zou u moeilijk vallen de verzenen tegen de prikkels te slaan..."
LUTHER, die zich zag behandelen als ware hij reeds een oproerig en door de Kerk verworpen kind, riep uit: "Ik kan niet herroepen! maar ik bied mij aan te antwoorden, en wel bij geschrift. Gisteren hebben wij genoeg gestreden."
DE VIO werd door die uitdrukking verbitterd, welke hem herinnerde dat hij niet voorzichtig genoeg was te werk gegaan; maar hij herstelde zich en zei al glimlachende: "Gestreden! mijn waarde zoon! ik heb niet met u gestreden: ik wil niet eens strijden, maar ben bereid, ten einde de doorluchtigste keurvorst FREDERIK te believen, om u te horen en u vriendelijk en vaderlijk te vermanen."
LUTHER begreep niet dat de legaat door de uitdrukking die hij gebezigd had zozeer geërgerd zou zijn; want, dacht hij, wanneer ik niet beleefd had willen spreken, zou ik hebben moeten zeggen, niet: strijden, maar twisten en krakelen; want wij hebben waarlijk gisteren niets anders gedaan.
DE VIO intussen, die voelde dat hij in tegenwoordigheid van de aanzienlijke getuigen, die bij de onderhandeling tegenwoordig waren, tenminste LUTHER moest schijnen te overtuigen en hem moest trachten te verpletteren, kwam op de twee stellingen, welke hij hem als hoofddwalingen had doen kennen, terug, wèl besloten de Hervormer zo min mogelijk het woord te laten nemen. Op zijn Italiaanse vlugheid in het spreken vertrouwende, overlaadde hij hem met tegenwerpingen, waarop hij het antwoord niet afwachtte. Nu schertst hij en dan toont hij zich ontevreden; hij spreekt met hartstochtelijke ijver; hij mengt de wonderlijkste zaken ondereen; hij haalt de heilige THOMAS en ARISTOTELES aan; hij tiert en raast tegen al degenen die anders denken; hij richt tussenbeiden zijn rede tot LUTHER. Deze wil meer dan tienmaal het woord nemen; maar de legaat valt hem terstond in de rede en overlaadt hem met bedreigingen. Herroeping! herroeping! ziedaar al wat hij wil; hij dondert, hij heerst en spreekt geheel alleen. STAUPITZ neemt op zich de legaat in zijn rede te stuiten. "Gelief te vergunnen," zegt hij tot hem, "dat doctor MARTIJN de tijd hebbe om u te antwoorden." Maar de legaat hervat zijn rede: hij haalt de *extravaganten* en de meningen van de heilige THOMAS aan; hij heeft zich voorgenomen alléén te spreken. Kan hij niet overtuigen en durft hij hem niet rechtstreeks aantasten, hij wil hem ten minste in verwarring brengen.

Luther’s verzoek.
LUTHER en STAUPITZ zagen duidelijk dat men niet slechts de hoop moest opgeven om DE VIO door ene onderhandeling tot betere inzichten te brengen, maar ook om

ene geloofsbelijdenis, die het gewenste gevolg zou hebben, af te leggen." LUTHER kwam dan weder op het verzoek, dat hij bij de aanvang van de zitting gedaan had, en wat de kardinaal toen had ontweken. En daar het hem niet vergund was te spreken, verzocht hij dat het hem tenminste vergund zou worden te schrijven en de legaat zijn antwoord geschreven ter hand te stellen. STAUPITZ ondersteunde hem; vele van de aanwezigen verenigde zich met dat verzoek; en CAJETANUS, ondanks al zijn weerzin van al wat geschreven is, (want hij herinnerde zich dat het geschrevene blijft,) stemde er eindelijk in toe. Men scheidde van elkaar. De hoop welke men gehad had van de zaak in deze bijeenkomst ten einde te brengen, was zo verschoven en men moest afwachten wat de naastvolgende onderhandeling zou beslissen.
De vergunning welke de generaal van de Dominicaners LUTHER gegeven had om de tijd te nemen tot het antwoorden, en wel schriftelijk antwoorden, op de twee duidelijk uitgesprokene beschuldigingen welke hij hem gedaan had ten opzichte van de aflaten en het geloof, was ongetwijfeld met de striktste rechtvaardigheid overeenkomstig; en echter moeten wij er DE VIO voor dank weten als voor een blijk van gematigdheid en onpartijdigheid.
LUTHER vertrok van de kardinaal, verheugd dat hem zijn billijk verzoek was toegestaan. Naar CAJETANUS toegaande en van hem terugkomende, was hij het voorwerp van de algemene opmerkzaamheid. Hij had aller harten gewonnen. Alle verlichte lieden stelden in zijn zaak belang, alsof zij zelf hadden moeten geoordeeld worden. Men voelde dat het de zaak des Evangelies, van de rechtvaardigheid en van de vrijheid was, welke toen te Augsburg bepleit werd. Het lage gemeen hield het alleen met CAJETANUS, en het gaf er de Hervormer buiten twijfel enige duidelijke blijken van; want hij werd dat gewaar.
Het werd steeds duidelijker dat de legaat van hem niets anders wilde horen dan deze woorden: "Ik herroep;" en hij had vast besloten ze niet uit te spreken. Hoedanig zal de uitslag zijn van zulk een ongelijke strijd? Hoe! kan men zich verbeelden dat de gehele macht van Rome, met een monnik handgemeen, niet in staat zal geraken om hem te verpletteren? LUTHER ziet die dingen; hij voelt de zwaarte van die vreselijke hand waaronder hij zich heeft komen plaatsen; hij verliest de hoop van ooit naar Wittenberg terug te keren; van zijn waarde PHILIPPUS weer te zien, van zich weer te midden van de edelmoedige jongelingschap te bevinden, in wier harten hij zo graag de zaden des levens wenste te strooien. Hij ziet de ban boven zijn hoofd hangen, en twijfelt geenszins of deze zal hem weldra treffen. Deze vooruitzichten verontrusten zijn ziel, maar doen haar de moed niet verliezen. Zijn vertrouwen op God is niet geschokt. God moge het werktuig, dat Hij tot dit ogenblik toe heeft willen gebruiken, verbrijzelen; maar Hij zal de waarheid handhaven. Wat ook gebeure, LUTHER moet haar ten einde toe verdedigen. Hij begeeft zich dan aan het werk om de protestatie gereed te maken welke hij de legaat wil overhandigen. Het schijnt dat hij daaraan de dag van de 13de oktober gedeeltelijk toewijdde.

Derde verschijning.
Des Vrijdags, de 14de oktober, keerde LUTHER tot de kardinaal terug, vergezeld van de raadsheeren van de keurvorst. Hij hield zijn protestatie in de hand. De Italianen drongen als naar gewoonte om hem heen en waren in groot aantal bij de onderhandeling tegenwoordig. LUTHER naderde en gaf de legaat zijn verklaring over. De lieden van de kardinaal vestigden hun blikken op dat geschrift, zo vermetel en zo onbeschaamd in hun ogen. Ziehier wat de doctor van Wittenberg daarin hun meester verklaarde:

Schriftelijke potestatie.
"Ik heb de waarheid gezocht; daaraan heb ik niet kunnen misdoen: veel minder nog kan men mij noodzaken te herroepen, zonder mij te horen en zonder mij te overtuigen.
"Ik ben bereid rekenschap van al mijn woorden te geven, en dit wil ik nederig doen in deze brief,
"Gij valt mij over twee punten aan. En eerst legt gij mij de verordening van paus CLEMENS VI voor, welke begint met deze woorden: *Unigenitus*, enz., waarin moet gezegd zijn dat de schat van de aflaten bestaat in de verdiensten van de Heer JEZUS CHRISTUS en van de heiligen, wat ik in mijn thesen ontken.
"Men geeft aan de heilige Schrift in die verordening een zin die aan deze vreemd is. Dikwijls bedriegen zich de *decretalen* en strijden tegen de heilige Schrift en de liefde; en schoon men deze moet horen als de stem van de heilige PETRUS, kan dit echter niet, dan voor zover zij niet met andere *decretalen* of met de heilige Schrift in strijd zijn."

Schat van de aflaten.
"Wat mij nog meer beweegt," zegt hij vervolgens, "om weinig werk van de aflaten te maken, is dat de heilige PETRUS zelf, toen hij niet recht wandelde naar de waarheid des Evangelies, door de heilige PAULUS bestraft werd. (Gal. 2:6) Zou het dan een zo groot wonder zijn dat een opvolger van de heilige PETRUS zich soms bedroog?...PANORMITANUS," vervolgt hij, noemende aldus de vervaardiger van de verzameling van kerkelijk recht, getiteld *Panormia*, te weten: IVES, bisschop van Chartres, op het einde der 11de eeuw, "PANORMITANUS verklaart in zijn eerste boek, dat, in hetgene het geloof betreft, niet slechts een algemeen concilie, maar ook ieder gelovige boven de paus is, wanneer hij getuigenissen der Schrift en beter redenen dan die van de paus kan bijbrengen. De stem van onze Heer CHRISTUS verheft zich ver boven al de stemmen van mensen, welk een naam zij ook dragen mogen.
"Wat mij de meeste smart veroorzaakt en de meeste stof tot overdenking geeft, is dat deze verordening leringen behelst die ten enenmale met de waarheid in strijd zijn. Eerst verklaart zij dat de verdiensten van de heiligen een schat zijn, terwijl de gehele Schrift getuigt dat God zeer rijkelijk beloont, meer dan wij hebben verdiend. De profeet roept uit: "Heer! treed niet met Uw knecht in het gericht: want niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig bevonden worden!" "Rampzalig het leven van de mensen, hoe roemrijk en prijswaardig het ook zijn moge," zegt de heilige AUGUSTINUS, "wanneer daarover een oordeel, waarvan de barmhartigheid uitgesloten was, moest uitgesproken worden!"
"Zo worden dan de heiligen niet behouden door hun verdiensten, maar eniglijk door de barmhartigheid Gods, gelijk ik dat verklaard heb. Ik houd dit staande en blijf er bij. De woorden der heilige Schrift, welke verklaren dat de heiligen gene verdiensten genoeg hebben, moeten boven mensenwoorden gesteld worden, welke verzekeren dat zij er te veel van hebben. Want de paus is niet boven, maar beneden Gods Woord."
LUTHER bepaalt zich daar niet bij: hij toont aan, dat wanneer de aflaten niet de verdiensten van de heiligen kunnen zijn, zij nog minder de verdiensten van CHRISTUS zijn. Hij doet zien dat de aflaten onvruchtbaar en onnut zijn, nademaal zij niets anders uitwerken dan dat zij de mensen van het doen van goede werken, als gebeden, aalmoezen, enz., ontslaan. "Nee," roept hij nu uit, "de verdiensten van CHRISTUS zijn geen schat van aflaten die van het goede ontslaat, maar een schat van genade die levend maakt. De verdiensten van CHRISTUS worden de gelovige zonder

aflaten, zonder sleutelen, door de Heilige Geest alleen en niet door de paus toegerekend."
"Indien iemand ene gegronder mening dan de mijne heeft," voegt hij er bij, terwijl hij, wat het eerste punt aangaat, besluit, "hij doe deze kennen, en dan herroep ik.... "
Maar toont zich LUTHER al genegen uit eerbied toe te geven ten opzichte van het artikel van de aflaten, waaraan hij voor de zaligheid minder gewicht hecht, hij is dat niet ten opzichte van hetgene het geloof betreft, wat steeds het hoofdpunt van het Christendom is en blijft.

Het geloof.
"Ik heb verzekerd," zegt hij, tot het tweede artikel overgaande, dat geen mens voor God kan gerechtvaardigd worden, dan alleen door het geloof, zodat het nodig is dat de mens met ene volkomene verzekering gelove dat hij genade heeft verkregen. Want aan die genade te twijfelen is hetzelfde als die te verwerpen. Het geloof des rechtvaardigen is zijn rechtvaardigheid en zijn leven." LUTHER staaft zijn stelling met ene menigte getuigenissen van de Schrift.

Ootmoedige bede.
"Ik smeek uw vaderlijke liefde ootmoedig mij het waarachtige licht mede te delen, door middel van wat ik de getuigenissen, die ik heb aangevoerd, anders dan ik tot heden toe gedaan heb moge verstaan. Ik wil noch kan herroepen, ten ware men mij ene andere leer in de heilige Schrift aantoont.

"Gelief dan bij onze allerheiligste heer de paus, LEO X, voor mij te spreken, opdat hij mij niet met zoveel ongenade behandele...Mijn ziel zoekt het licht van de waarheid. Ik ben niet zo hoogmoedig en naar ijdele roem begerig, dat ik beschaamd zou zijn te herroepen wanneer ik valse dingen geleerd had. Het zal mijn grootste vermaak zijn al wat naar God is te zien zegepralen. Alleen dwingt men mij niet, iets tegen de inspraak van mijn geweten te doen."

Antwoord van de legaat.
De legaat had LUTHERS verklaring in handen genomen; na deze doorgelopen te hebben, zei hij koel tot hem: "Gij hebt daar een nutteloos geklap gemaakt; gij hebt vele ijdele woorden geschreven; gij hebt dwaselijk op de twee artikelen geantwoord, en gij hebt uw papier met een groot aantal plaatsen uit de heilige Schrift, die niet tot het onderwerp betrekking hebben, beklad." Vervolgens werpt DE VIO LUTHERS protestatie met verachting weg, achtende deze zijn aandacht geheel onwaardig, en, terwijl hij dezelfde toon aanneemt welke hem bij de laatste samenkomst zo wèl gelukt was, begint hij uit alle macht te schreeuwen, dat LUTHER moet herroepen. Deze is onbewegelijk. "Broeder! broeder!" roept DE VIO in het Italiaans uit, toen hij die standvastigheid zag, "de laatste keer zijt gij zeer goed geweest, maar heden zijt gij geheel ondeugend." Daarop begint de kardinaal ene lange rede, ontleend uit de verdichtselen van de heilige THOMAS; hij verheft opnieuw uit al zijn vermogen de verordening van CLEMENS VI; hij houdt hardnekkig vol te verdedigen dat, uit kracht van de verordening, het de verdiensten zelf van CHRISTUS zijn die door middel van de aflaten aan de gelovigen uitgedeeld worde, met het doel om die handel te verheffen. Hij meent LUTHER tot stilzwijgen te hebben gebracht: deze neemt soms het woord; maar DE VIO kijft, raast zonder ophouden, en wil, gelijk de vorige dag, alléén op het slagveld zich bewegen.

Wederantwoord van Luther.
Deze handelwijs was hem eens mogen gelukken; LUTHER was geen man om het andermaal te dulden. Zijn verontwaardiging barst eindelijk uit, en het is zijn beurt, de aanschouwers, die hem door de bespraaktheid van de Italiaanse prelaat reeds overwonnen achtten, met verbazing te vervullen. Hij verheft zijn luide stem; hij tast de geliefkoosde tegenwerping van de kardinaal aan, en zet hem de vermetelheid die hij gehad heeft, om met hem in strijd te treden, duur betaald. "Herroep! herroep!" herhaalde DE VIO hem, terwijl hij hem de pauselijke verordening toonde.

"Welnu!" zei LUTHER, "indien door deze verordening kan bewezen worden dat de schat van de aflaten de verdienste van CHRISTUS zelf is, bewillig ik er in om, volgens de wil en het goedvinden van Uwe Eminentie, te herroepen..." De Italianen openen grote ogen bij het horen van die woorden, en kunnen hun vreugde, van de tegenstander eindelijk in het net gevangen te zien, niet bedwingen. Wat de kardinaal betreft, deze is als buiten zichzelf, hij lacht dat het schatert; maar met een, lach waaronder zich verontwaardiging en toorn mengen: hij springt op, hij grijpt het boek waarin de beruchte verordening vervat is, hij zoekt, hij vindt ze, en geheel trots op zijn overwinning, leest hij deze met luider stem, in drift en als uit één adem voor. De Italianen zegevieren; de keurvorstelijke raadsheren verkeren in de grootste onrust en verlegenheid; LUTHER wacht zijn tegenstander af.
Eindelijk, toen de kardinaal komt aan deze woorden: "De Heer JEZUS CHRISTUS heeft die schat door Zijn lijden verworven," valt LUTHER hem in de rede: "Zeer waardige vader," zegt hij tot hem, "gelief dit woord: "Hij heeft verworven," wel nauwkeurig in aanmerking te nemen en te overwegen. CHRISTUS heeft door Zijn verdiensten een schat verworven; de verdiensten zijn dan niet de schat: want, om met de filosofen te spreken, de oorzaak is iets anders dan hetgene uit die oorzaak voortvloeit. De verdiensten van CHRISTUS hebben voor de paus de macht verworven om zodanige aflaten aan het volk te geven; maar het zijn niet de verdiensten zelf van de Heer, welke de hand van de opperpriester uitdeelt. Zo is dan mijn besluit waarachtig, en die verordening, welke gij met zoveel geschreeuw inroept, geeft met mij aan de waarheid, die ik verkondig, getuigenis."

Woede van de legaat.
DE VIO houdt het boek nog in de hand; zijn blikken zijn nog op de noodlottige plaats gevestigd; er is niets op te antwoorden. Ziedaar, zo is hij zelf in de strik gevangen die hij gespannen heeft; en LUTHER houdt er hem met ene sterke hand in besloten, tot onbeschrijfelijke verbazing van de Italiaanse hovelingen die hem omringen. De legaat zou wel willen ontsnappen; maar het is niet mogelijk: hij heeft reeds sinds lange tijd zowel de getuigenissen der Schrift als die van de kerkvaders laten varen; hij had tot die *extravagante* van CLEMENS VI zijn toevlucht genomen, en ziet, door deze wordt hij gevangen. Nochtans is hij te loos om zijn verwarring te laten blijken. Zijn schande willende verbergen, verandert de vorst van de Kerk haastig van onderwerp, en valt met onstuimigheid op andere artikelen aan. LUTHER, die deze behendige kunstgreep bemerkt, laat hem niet toe te ontsnappen: hij sluit en haalt van alle kanten het net toe waarin hij de kardinaal gevangen heeft, en maakt de ontkoming onmogelijk. "Eerwaardigste vader!" zegt hij in scherts, onder de schijn van eerbied: "Uw Eminentie moet toch niet deken dat wij Duitsers de spraakkunst niet kennen: een schat te zijn en een schat te verwerven zijn twee zeer verschillende dingen."
"Herroep!" zegt DE VIO tot hem, "herroep! of zo gij het niet doet, zend ik u naar Rome om er voor de rechters te verschijnen, die benoemd geweest zijn om kennis van

uw zaak te nemen. Ik doe u met al uw aanhangers, al degenen die u gunstig zijn en het mogen worden, in de ban, en ik werp hen uit de Kerk. Mij is te die aanzien alle macht gegeven door de heilige Apostolische stoel. Denkt gij dat uw beschermers mij tegenhouden? Verbeeldt gij u dat de paus zich aan Duitsland bekreunt? De kleinste vinger van de paus is sterker dan al de Duitse vorsten."
"Verwaardig u" antwoordt LUTHER, "aan paus LEO X het antwoord, dat ik u schriftelijk heb ter hand gesteld, met mijn zeer ootmoedige beden toe te zenden."
De legaat, bij deze woorden, zeer tevreden een ogenblik van rust te vinden, sterkt zich opnieuw door het gevoel van zijn waardigheid, en zegt tot LUTHER met trotsheid en toorn: "Herroep, of kom niet weer!"

Luther vertrekt.
Dit woord brengt LUTHER in vuur; ditmaal zal hij anders dan door redenen antwoorden. Hij maakt ene buiging en vertrekt. De keurvorstelijke raadsheeren volgen hem, en de kardinaal en Zijn Italianen, alleen gebleven, zien elkaar over zulk een uitslag geheel beschaamd aan.
LUTHER en DE VIO zagen elkaar niet meer; maar de Hervormer had op de legaat een sterke indruk gemaakt, welke nooit geheel werd uitgewist. Hetgene LUTHER over het geloof gezegd had, hetgene DE VIO in latere schriften van de Wittenbergse doctor las, wijzigde aanmerkelijk de gevoelens van de kardinaal. De Godgeleerden van Rome zagen met verbazing en misnoegen wat hij in zijn verklaring van de brief aan de Romeinen omtrent de rechtvaardiging opperde. De Hervorming week niet terug en herriep niet; maar haar rechter, hij die niet opgehouden had te roepen: "Herroep!" veranderde van inzichten en herriep zijn dwalingen. Zo werd de onwankelbare trouw van de Hervormer bekroond.
LUTHER keerde naar het klooster terug waar hij herbergzaamheid had gevonden. Hij was standvastig gebleven; hij had van de waarheid getuigenis gegeven; hij had gedaan wat hij behoorde te doen; God zal het overige doen. Zijn hart was met vrede en blijdschap vervuld.
Nochtans waren de berichten welke men hem meedeelde niet geruststellend; het gerucht liep in de gehele stad, dat, zo hij niet wilde herroepen, men hem moest grijpen en in de gevangenis werpen. De vicaris - generaal van de orde, STAUPITZ zelf, verzekert men, moest erin hebben bewilligd. LUTHER kan niet geloven hetgene zijn vriend betreft. Nee!
STAUPITZ zal hem niet ontrouw worden! Wat de bedoelingen van de kardinaal aangaat, naar zijn eigen woorden te oordelen, behoeft men nauwelijks in twijfel te staan. Intussen, hij zal het gevaar niet ontvluchten; zijn leven, zowel als de waarheid zelf, is in machtige handen, en in weerwil van hetgene hem bedreigt, zal hij Augsburg niet verlaten.

De Vio en Staupitz.
De legaat had weldra over zijn hevige drift berouw; hij voelde dat hij zijn rol had vergeten; hij wilde trachten er weer op te komen. Nauwelijks had STAUPITZ zijn middagmaal geëindigd, (het was van de morgens dat de bijeenkomst had plaats gehad,) of hij ontving ene boodschap van de kardinaal, hem uitnodigende bij hem te komen. STAUPITZ ging er heen, van WENCESLAUS LINK vergezeld. De vicaris - generaal vond de legaat met SERRA-LONGA alléén. DE VIO naderde terstond tot STAUPITZ en sprak hem met de vleijendste woorden aan. "Tracht dan," zei hij tot hem, "uw monnik te overreden en tot ene herroeping te bewegen. Waarlijk, ik ben anders over hem tevreden, en hij heeft geen beter vriend dan mij."

STAUPITZ. "Ik heb het reeds gedaan, en zal hem nu nog raden zich in alle nederigheid aan de Kerk te onderwerpen."
DE VIO. "Gij moet hem op de bewijsredenen antwoorden welke hij uit de heilige Schrift ontleent."
STAUPITZ. "Ik moet u bekennen, mijn heer! dat dit boven mijn vermogen is: want doctor MARTIJN overtreft mij in verstand en in kennis van de heilige Schriften."
De kardinaal glimlachte ongetwijfeld bij die gulle bekentenis van de vicaris - generaal. Hij wist voor het overige zelf wat moeite het inhad, LUTHER te overtuigen. Hij vervolgde en zei tot STAUPITZ en LINK:
"Bedenkt wel, dat gij als aanhangers van een ketterse leer zelf aan de straffen van de Kerk blootgesteld zijt."
STAUPITZ. "Gelief de onderhandeling met LUTHER te hervatten; verorden een openbare redetwist over de betwiste punten."
DE VIO, van schrik bevangen bij die gedachte alleen, roept uit: "Ik wil met dat beest niet meer redetwisten; want het heeft doordringende ogen en wonderlijke gedachten in het hoofd."
STAUPITZ verkreeg eindelijk van de kardinaal dat hij LUTHER schriftelijk zou opgeven wat hij moest herroepen.

Staupitz en Luther.
De vicaris-generaal kwam bij LUTHER terug. Door al de voorstellen van de kardinaal aan het wankelen gebracht, trachtte hij hem tot enig vergelijk te brengen. "Wederleg dan," zei LUTHER tot hem "de getuigenissen van de Schrift welke ik te voorschijn gebracht heb." - "Het is boven mijn vermogen," zei STAUPITZ. –
"Welnu!" hernam LUTHER, "het strijdt tegen mijn geweten te herroepen zolang men mij de plaatsen van de Schrift niet heeft kunnen verklaren. Hoe!" vervolgde hij, "de kardinaal geeft voor, naar gij mij verzekert, dat hij zo de zaak wil bemiddelen, zonder dat hij er om mij enige schande of nadeel door lijde. Ach! dat zijn Romeinse woorde, die in goed Duits betekenen dat het mijn schande en mijn eeuwig verderf zou zijn. Wat heeft toch diegene anders te wachten die uit mensenvrees en tegen de stem van zijn geweten de waarheid verloochent?"
STAUPITZ hield niet langer aan; hij maakte LUTHER slechts bekend dat de kardinaal erin bewilligd had om hem schriftelijk de punten op te geven waaromtrent hij ene herroeping verlangde. Daarop deed hij hem ongetwijfeld zijn besluit kennen om Augsburg, waar hij niets meer te verrichten had, te verlaten. LUTHER deelde hem een voornemen mee, dat hij gevormd had, om hun zielen te troosten en te versterken. STAUPITZ beloofde terug te komen, en zij scheidde voor enige ogenblikken van elkaar.

Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt.
Alléén in zijn cel gebleven, bepaalde LUTHER zijn gedachten bij enige aan zijn hart zo dierbare vrienden. Hij verplaatste zich te Weimar, te Wittenberg. Hij wenste de keurvorst te berichten wat er gebeurde; en vrezende onbescheiden te zijn door zich tot de vorst zelf te wenden, schreef hij aan SPALATIJN, en verzocht de kapellaan de staat van zaken aan zijn meester te doen kennen. Hij verhaalde hem de gehele zaak, zelfs dat de legaat de belofte gedaan had de betwiste punten schriftelijk op te geven. Hij besloot met te zeggen: "Zo is het met de zaak gesteld; maar ik heb noch hoop, noch vertrouwen op de legaat. Ik wil gene enkele syllabe herroepen. Ik zal het antwoord, dat ik hem ter hand gesteld heb, openbaar maken, opdat, wanneer hij tot geweld overgaat, hij met schande in de ganse Christenheid bedekt worde."

Voorts maakte de doctor zich enige ogenblikken, die hem nog overbleven, ten nut om zijn vrienden te Wittenberg zijn nieuws mede te delen.
"Vrede en heil!" schreef hij aan doctor CARLSTADT. "Ontvang deze weinige woorden alsof het een lange brief was; want de tijd en de omstandigheden laten mij niet veel toe. Op een andere keer zal ik u en anderen breedvoeriger schrijven. Ziedaar, het zijn reeds drie dagen dat mijn zaak wordt behandeld, en reeds zover zijn de zaken gekomen, dat ik geen hoop meer heb tot u weer te keren, en dat ik niet anders dan de ban heb te wachten. De legaat wil volstrektelijk niet dat ik, hetzij in het openbaar of in het bijzonder, redetwiste. Hij wil voor mij niet een rechter, maar een vader zijn, zegt hij; en echter wil hij van mij niets anders dan dit woord horen: "Ik herroep, en ik erken dat ik gedwaald heb." En ik - ik wil het niet zeggen.
"Mijn zaak is aan des te groter gevaren blootgesteld, naarmate zij niet slechts onverzoenlijke vijanden, maar ook mensen die niet in staat zijn over deze te oordelen, tot rechters heeft. Desniettegenstaande, de Heere God leeft en regeert: aan Zijn bewaring beveel ik mij aan, en ik twijfel er niet aan of Hij zal mij, op de gebeden van enige vrome zielen, hulp verlenen; ik meen te voelen dat men voor mij bidt.
"Één van beiden: ik zal tot u terugkeren zonder dat men mij kwaad heeft gedaan, of, met de ban geslagen, zal ik elders mijn toevlucht moeten zoeken.
"Hoe het ook zij, houd u mannelijk, blijf standvastig en verheerlijk CHRISTUS onbevreesd en met vreugde...
"De kardinaal noemt mij steeds zijn' waarde zoon. Ik weet wat men ervan moet geloven. Ik ben niettemin overtuigd dat ik hem zeer lief en dierbaar zou zijn, wanneer ik dit enkele woord: *Revoco, (ik herroep,)* wilde uitspreken. Maar ik wil geen ketter worden, door het geloof, dat mij een Christen heeft doen worden, te herroepen. Veel liever worde ik vervolgd, gevloekt, verbrand, ter dood gebracht....
"Vaarwel, mijn waarde doctor! en toon deze brief aan onze Godgeleerden, aan AMSDORFF, aan PHILIPPUS, aan OTTEN en aan de overigen, opdat gij voor mij bidt en ook voor u: want het is ook uw zaak die behandeld wordt. Het is die van het geloof aan de Heere CHRISTUS en van de genade Gods." Aangename gedachte, die steeds met troost en vrede diegenen vervulde welke aan JEZUS CHRISTUS, aan Zijn Godheid en genade getuigenis gegeven hebben, terwijl de wereld van alle kanten op hen haar oordeel, haar uitsluiting en haar ongenade deed nederdalen: "Onze zaak is die van het geloof aan de Heer!" En hoeveel aangenaams ook in die overtuiging, welke de Hervormer uitdrukt: "Ik voel dat men voor mij bidt!" De Hervorming was een werk des gebeds en van de Godsvrucht. De worstelstrijd van LUTHER met DE VIO was die van de Godsdienstige grondstof, welke weer vol leven te voorschijn kwam, met de zieltogende overblijfsels der dialectiek uit de middeleeuwen.

Het Avondmaal.

Zo onderhield zich LUTHER met zijn afwezige vrienden. Weldra kwam STAUPITZ terug, doctor RUHEL en de ridder VAN FEILITZSCH, beide afgezanten van de keurvorst, kwamen ook bij LUTHER, na hun afscheid van de kardinaal te hebben genomen. Enige andere vrienden van het Evangelie voegden zich bij hen; en LUTHER, die edelmoedige mannen dus verenigd ziende, die weldra zullen verspreid worden, en van welke hij zich misschien voor altoos zal gescheiden zien, stelt hun voor, gezamenlijk het Nachtmaal des Heeren te vieren. Zij nemen het aan, en deze kleine vergadering van gelovige mensen heeft gemeenschap aan het lichaam en bloed van CHRISTUS. Welke gewaarwordingen vervullen de harten van de vrienden van de Hervormer, op het ogenblik dat zij, met hem het heilig Avondmaal vierende, bedenken dat het mogelijk de laatste maal is dat het hem vergund zal zijn dit te doen,

en dat die moedige getuige van de waarheid mogelijk zich zal afgesneden zien van de gemeenschap van de Kerk, omdat hij Zijn God voor de mensen heeft verheerlijkt! Zij voelen behoefte hun geloof te sterken door te naderen tot de Heer. Welk ene vreugde en liefde vervullen LUTHERS hart, daar hij zich door zijn Meester zo in genade aangenomen ziet, op het tijdstip dat de mensen hem terugstoten en met hun vervloekingen bedreigen! Hoe verdween zijn lijden voor het lijden van Hem Wiens dood hij herdenkt! Hoe plechtig moest niet dit Nachtmaal zijn! Hoe heilig moest niet die avondstond wezen!

Link en De Vio.

De volgende dag wachtte LUTHER de artikelen welke de legaat hem moest zenden. Maar, noch die artikelen, noch enige tijding van hem ontvangende, verzocht hij zijn vriend, doctor WENCESLAUS LINK, die de vorige dag STAUPITZ vergezeld had, zich naar de legaat te begeven, en hem nogmaals te verzoeken die zaak in van de minne te schikken. DE VIO ontving LINK op de vriendelijkste wijze, en verzekerde hem dat hij niet dan als vriend wilde handelen. "Ik beschouw," voegde hij er bij, "doctor MARTIJN LUTHER niet meer als ketter. Ik wil hem ditmaal niet in de ban doen, tenminste wanneer ik gene andere bevelen van Rome ontvang: want ik heb zijn antwoord met een bijzondere bode naar de paus gezonden." Vervolgens, om een bewijs van zijn goede gezindheid te geven, voegde hij er bij: "Wanneer doctor LUTHER slechts wilde herroepen hetgene de aflaten betreft, zou de zaak weldra geëindigd zijn: want, wat aangaat het geloof in de sacramenten, dit is een artikel dat ieder op Zijn wijze kan verklaren en verstaan. "SPALATIJN, die deze woorden vermeldt, voegt er deze schampere maar juiste opmerking bij: "Waaruit het duidelijk blijkt dat Rome het geld zoekt meer dan het heilig geloof en het heil van de zielen."
LINK kwam bij LUTHER terug: hij vond er STAUPITZ, en gaf rekenschap van zijn bezoek. Toen hij de onverwachte toegevendheid van de legaat verhaalde, zei STAUPITZ: "Het zou de moeite waardig geweest zijn dat doctor WENCESLAUS een schrijver en getuige bij zich gehad had, om dat woord in schrift te stellen: want indien zulk een voornemen bekend wierd, zou het de Romeinen groot nadeel toebrengen."

Vertrek van Staupitz en Link.

Intussen, hoe schoner de woorden van de Roomse prelaat werden, hoe minder de brave Germanen op hem vertrouwden. Vele van de verstandige mannen aan welke LUTHER aanbevolen was hielden raad, en het besluit van hun overwegingen was dat STAUPITZ en LINK onverwijld moesten vertrekken en niet op de zaakgelastigden van Rome vertrouwen. "De legaat," zeiden zij, "bereidt enig onheil voor door die postbode waarvan hij spreekt, en het is zeer te vrezen dat gij allen te gelijk gegrepen en in de gevangenis geworpen wordt."
STAUPITZ en WENCESLAUS besloten dan de stad te verlaten; zij omhelsden LUTHER, die in zijn voornemen volhardde om te Augsburg te blijven, en vertrokken in allerijl, langs twee verschillende wegen, om zich naar Neurenberg te begeven, niet zonder veel bezorgdheid over het lot van de grootmoedige getuige die zij achterlieten.
Zo was dan LUTHER van zijn twee vrienden beroofd, maar hij bleef gerust. Niemand daarenboven deed hem moeite aan; niemand in geheel Augsburg durfde het te ondernemen om met hem te redetwisten. De monniken en al de overige tegenstanders, die kort tevoren en vooral gedurende de rijksdag zo hevig tegen zijn ketterijen uitgevaren hadden, vertoonden zich nergens. LUTHERS tegenwoordigheid had hen zo getroffen dat zij zich niet durfden te verroeren."

Luther aan Cajetanus.

De Zondag ging vrij stil voorbij. LUTHER wachtte tevergeefs tijding van de legaat: deze liet hem niets weten. Toen besloot hij hem te schrijven. STAUPITZ en LINK hadden vóór hun vertrek hem gesmeekt de kardinaal alle mogelijke inschikkelijkheid te betonen. LUTHER heeft Rome en zijn afgezanten nog niet op de toets gesteld: hij doet nu zijn eerste proef. Wanneer de inschikkelijkheid niet gelukkig slaagt, zal hij zich gewaarschuwd kunnen houden. Maar nu moet hij het tenminste beproeven. Wat zijn eigen persoon betreft, er gaat geen dag voorbij dat hij zichzelf niet veroordeelt, dat hij er niet over zucht dat hij zich zo licht tot uitdrukkingen laat vervoeren, wier kracht de behoorlijke grenzen overschrijdt; waarom zal hij aan de kardinaal niet bekennen hetgene hij elke dag aan God bekent? LUTHER bezat daarbij een hart dat licht werd aangedaan, en dat geen kwaad vermoedde. Hij vatte dan de pen op, en in het gevoel van oprechte nederigheid en eerbiedige goedwilligheid schreef hij de kardinaal: (De brief is gedagtekend van de 17de oktober)

"Zeer waardige vader in God! ik kom uw vaderlijke goedheid nogmaals, niet persoonlijk, maar schriftelijk, smeken mij gunstig te willen horen.

"Die eerwaardige doctor STAUPITZ, mijn waardste vader in CHRISTUS, heeft mij vermaand mij te verootmoedigen, mijn' eigen' zin te verloocheen en mijn gevoelen aan het oordeel van brave en onpartijdige lieden te onderwerpen. Hij heeft ook uw vaderlijke goedheid geroemd, en mij van de belangeloze gevoelens waarmee gij ten mijne opzichte bezield zijt ten enenmale overtuigd. Dit bericht heeft mij met blijdschap vervuld, temeer daar ik voor hem die het mij gebracht heeft zoveel achting en vertrouwen heb, dat ik geen mens in de gehele wereld weet, wiens raad ik meer geneigd ben op te volgen.

"Mijn zeer geliefde broeder, doctor LINK, die met mij opgevoed is, en van zijn jeugd af in mijn studiën en mijn geloof gedeeld heeft, heeft mij dezelfde getuigenis gegeven.

"Uw vaderlijke toegenegenheid had mij niet sterker en met meer liefde kunnen trekken dan door die twee bemiddelaars. Mijn vrees vermindert meer en meer, en is reeds in ene oprechte liefde en geheel kinderlijke onderwerping aan uw vaderlijke goedheid veranderd.

"Nu dan, waardigste vader! ik beken, zo als ik reeds tevoren gedaan heb, dat ik (gelijk men zegt) geen zedigheid, zachtmoedigheid en eerbied genoeg jegens de naam van de opperpriester betoond heb; en schoon men mij grotelijks getergd hebbe, begrijp ik nu dat het beter voor mij geweest was mijn zaak met meer nederigheid, zachtmoedigheid en eerbied te behandelen, en de zot niet naar zijn dwaasheid te antwoorden, om hem zo niet gelijk te worden. (Spr. 26.4).

"Dit bedroeft mij zeer en ik verzoek genade. Ik wil het van de predikstoel aan het volk bekend maken, gelijk ik trouwens reeds dikwijls gedaan heb. Ik wil er mij met Gods genade op toeleggen om anders te spreken. Wat meer is: ik ben bereid, zonder dat men het van mij vordert, te beloven dat ik geen enkel woord meer over het onderwerp van de aflaten zal spreken, zodra deze zaak bemiddeld is. Maar dat dan ook tevens diegenen welke oorzaak geweest zijn dat ik die begonnen heb, verplicht worden van hun kant zich voortaan in hun redenen te matigen, of te zwijgen.

"Wat de waarheid van mij leer betreft, ik zou van ganser harte alles herroepen, wanneer mijn geweten het slechts enigermate kon gedogen.

"Het gezag van de heilige THOMAS en van andere leraars zou mij in dit stuk niet genoeg kunnen zijn. Ik moet (indien ik het waardig ben) de stem horen van de bruid, welke is de Kerk. Want het is zeker dat zij de stem hoort van de Bruidegom, welke is CHRISTUS.

"In alle nederigheid en onderdanigheid bid ik dan uwe vaderlijke liefde, over dit gehele, tot nog toe zo onzekere stuk onze allerheiligste heer, LEO X, te schrijven, opdat de Kerk beslisse, uitspraak doe, bevele, en men met een goed geweten moge herroepen of in oprechtheid geloven."
Bij het lezen van deze brief doet zich nog ene opmerking voor. Men ziet dat LUTHER niet handelde ten gevolge van een tevoren gevormd stelsel, maar alleen uit kracht van overtuiging die achtervolgens in zijn geest en in zijn hart ingedrukt was. Wel ver van dat er bij hem een bepaald stelsel, ene berekende tegenkanting bestond, was hij soms, zonder het zelf te vermoeden, in tegenspraak met zichzelf; er bleven in zijn geest nog oude overtuigingen over, schoon er reeds tegenovergestelde overtuigingen in plaats genomen hadden. En echter is het in deze bewijzen van oprechtheid en waarheid, dat men wapenen tegen de Hervorming heeft gezocht; het is omdat zij die verbindende wet van vooruitgang, welke in alle zaken de menselijke geest opgelegd is, gevolgd heeft, dat men de geschiedenis haar tegenstrijdigheden *(variations)* heeft geschreven; het is in de trekken zelf die haar oprechtheid aan de dag leggen, en welke haar bij gevolg eerwaardig maken, dat een van de uitstekendste Christelijke vernuften zijn sterkste tegenwerpingen heeft gevonden!.. Onbegrijpelijke afwijkingen van de menselijke geest!
LUTHER ontving geen antwoord op zijn brief.

Stilzwijgen van de kardinaal.
CAJETANUS en al zijn hovelingen, na zo sterk geijverd te hebben, waren eensklaps bewegeloos geworden. Wat mocht daarvan de reden zijn? Zou het niet de stilte zijn die een grote storm voorafgaat? Enigen denken als PALLAVICINI: "De kardinaal verwachtte," merkt hij op, "dat de trotse monnik, gelijk een blaasbalg, langzamerhand de wind waarvan hij vervuld was zou verliezen en ten enenmale nederig worden." Zij die de gangen van Rome beter menen te kennen, zijn verzekerd dat de legaat zich van LUTHER wil meester maken; maar dat hij, uithoofde van het keizerlijk vrijgeleide niet uit zichzelf totdat uiterste durvende komen, van Rome het antwoord op zijn tijding wachtte. Weer anderen kunnen niet geloven dat de kardinaal zolang zou wachten. Keizer MAXIMILIAAN, zeggen zij, (en dit zou wel de waarheid kunnen zijn,) zal er zich geen geweten van maken LUTHER, niettegenstaande het vrijgeleide, aan het oordeel van de Kerk over te geven; zomin als SIGISMUND er zich geen geweten van gemaakt heeft HUSS aan het concilie van Constanz over te leveren. De legaat is misschien thans in onderhandeling met de keizer. De volmacht van MAXIMILIAAN kan ieder ogenblik komen. Zoveel tegenkanting hij tevoren de paus toonde, zozeer schijnt hij, op dit tijdstip en totdat de keizerlijke kroon het hoofd van zijn kleinzoon versiert, hem te vleijen. Er is geen ogenblik te verliezen. "Schrijf," zeggen de edelmoedige mannen die LUTHER omringen tot dezen: "schrijf een beroep op de paus, en verlaat zonder verwijl Augsburg."

Vaarwel van Luther.
LUTHER, wiens tegenwoordigheid in deze stad sinds vier dagen geheel nutteloos is, en die, door te blijven na het vertrek van de Saksische raadsheren, door de keurvorst gezonden om voor zijn veiligheid te waken, genoeg getoond heeft dat hij niets vreesde en dat hij bereid was te antwoorden, geeft eindelijk aan de beden van zijn vrienden gehoor. Maar tevoren wil hij DE VIO van zijn voornemen onderrichten; hij schrijft hem Dinsdag, de dag vóór zijn vertrek. Deze tweede brief is bondiger dan de eerste. Het schijnt dat LUTHER, ziende dat al zijn toegeven vruchteloos is, het hoofd begint op te heffen, in het gevoel van zijn recht en van de onrechtvaardigheid zijner vijanden.

"Zeer waardige vader in God!" schrijft hij aan DE VIO, "uw vaderlijke goedheid heeft mijn gehoorzaamheid gezien, ja gezien, zeg ik, en genoeg leren kennen. Ik heb ene zo ver reis te midden van grote gevaren, met grote lichaamszwakte en onaangezien mijn uiterste armoede, ondernomen; op bevel van onze allerheiligste heer, LEO X, ben ik in persoon voor Uw Eminentie verscheen; kortom, ik heb mij aan de voeten van Zijn Heiligheid nedergeworpen, en nu wacht ik af wat hem zal goeddunken, bereid zijn oordeel te erkennen, hetzij hij mij veroordeelt of vrijspreekt. Ik ben mij dan bewust niets te hebben verzuimd van hetgene een gehoorzame zoon van de Kerk betaamt.
"Ik denk dus hier niet nutteloos de tijd van mijn verblijf te verlengen; dit is mij daarenboven onmogelijk, mij ontbreken de middelen; en uw vaderlijke goedheid heeft mij nadrukkelijk bevolen, niet meer onder uw ogen te komen, wanneer ik niet wilde herroepen.
"Zo dan, ik vertrek nu in de naam des Heeren en zal zien of het mij mogelijk is mij ergens heen te begeven waar ik in rust kan leven. Onderscheidene mannen van meer gewicht dan ik hebben mij aangespoord om van uw vaderlijke goedheid, en zelfs van onzen allerheiligste heer, LEO X, die kwalijk onderricht is, op hem zelf, beter onderricht zijnde, mij te beroepen. Ofschoon ik weet dat zulk een beroep onze doorluchtigste keurvorst veel aangenamer dan ene herroeping zijn zal, zou ik het echter, wanneer ik alleen mijzelf had moeten raadplegen, niet gedaan hebben.... Ik heb niets misdaan, ik moet derhalve niets vrezen."

Vertrek.

LUTHER deze brief geschreven hebbende, (welke eerst na zijn vertrek de legaat werd ter hand gesteld,) maakte hij zich gereed Augsburg te verlaten. God had er hem tot op dit ogenblik beveiligd, en zijn ganse hart loofde daarvoor de Heer. Maar hij moest God niet verzoeken. Hij omhelsde zijn dierbare vrienden, PEUTINGER, LANGMANTEL, de ADELMANS, AUERBACH en de prior van de Carmelieten, die hem ene zo Christelijke gastvrijheid had verleend. De Woensdags vóór het aanbreken van de dag was hij reisvaardig. Zijn vrienden hadden hem aanbevolen vele voorzorgen te nemen, uit vrees dat, wanneer men zijn vertrek bemerkte, men hem hinderpalen in de weg zou leggen. Hij volgde zoveel mogelijk die raad. Een klein paard, dat STAUPITZ ter zijner beschikking had gelaten, werd hem voor de poort van het klooster gebracht. Nog eens zijn broeders vaarwel gezegd; daarna stijgt hij op en vertrekt, zonder toom te hebben voor zijn paard, zonder laarzen, zonder sporen, zonder wapenen. De magistraat der stad had hem een gerechtsdienaar te paard gegeven, die de wegen volkomen kende en hem moest vergezellen. Deze dienaar leidt hem te midden van de duisternis door de stille straten van Augsburg. Zij richten hun koers naar ene kleine poort die zich in de muur van de stad bevindt. Een van de raadsheeren, LANGMANTEL, had bevel gegeven dat deze voor hem zou worden geopend. Hij is nog onder het bereik van de legaat. De hand van Rome zou zich nog over hem kunnen uitstrekken; buiten twijfel, zo de Italianen wisten dat de prooi waarop zij hun blikken hebben gevestigd hun ontsnapt, zouden zij een kreet aanheffen; wie weet of de onverschrokken tegenstander van Rome nog niet zou gegrepen en in de gevangenis geworpen worden?...Kortom, LUTHER en zijn gids komen bij de kleine poort; zij gaan deze door; zij bevinden zich buiten Augsburg, en weldra zetten zij hun paarde in galop, en verwijderen zich met de meeste spoed.

Beroep op de paus.

LUTHER had bij zijn vertrek zijn beroep op de paus in handen van de prior VAN POMESAW gelaten. Zijn vrienden waren niet van gevoelen geweest het de legaat ter hand te stellen. De prior was gelast het twee of drie dagen na het vertrek van de doctor, in tegenwoordigheid van een notaris en getuigen, aan de deur van de hoofdkerk aan te plakken. Dat gebeurde dan ook.
LUTHER stelt in dit beroep voor, dat hij in zijn openbare redetwisten noch over het geloof, noch over de goede werken, noch over de geboden Gods en der Kerk gehandeld heeft, maar alleen over de aflaten, een stuk waarover tot op die dag veel verschillende gedachten onder de Godgeleerden geweest waren, zonder dat de Kerk nog uitspraak gedaan had. Hij neemt geheel zijn zaak in ogenschouw; hij bepaalt zich bij zijn onderhandeling met CAJETANUS; en zijn onderwerping aan de heilige stoel betuigende, verklaart hij dat hij zich beroept van de allerheiligste vader de paus, die omtrent deze zaak kwalijk onderricht was, op de allerheiligste heer en vader in CHRISTUS, LEO de Xden van die naam, door Gods genade beter onderricht, enz., enz.. Dit beroep was volgens de gebruikelijke stijl en vormen ingericht geworden, door de dienaar van de keizerlijke notaris GALL VAN HERBRACHTINGEN, in tegenwoordigheid van de twee Augustijner monniken BARTHOLOMEUS UTZMAIR en WENZEL STEINBIES. Het was gedagtekend van de 16de oktober.

Schrik van de legaat.
Zodra de kardinaal LUTHERS vertrek vernam, stond hij er over verbaasd; en zelfs, naar hij in een brief aan de keurvorst verzekert, was hij ervan verschrikt en ontsteld. En inderdaad, het moest hem verbitteren. Dit vertrek, wat zo plotseling aan al zijn onderhandelingen een einde maakte, wierp al zijn hoop omver waarmee zijn hoogmoed zich zo lang gevleid had. Hij had de eer verlangd de wonden van de Kerk te genezen, in Duitsland de wankelende invloed van de paus te herstellen; en niet alleen ontsnapte hem de ketter zonder dat hij hem had gestraft, maar zelfs zonder dat hij erin geslaagd was hem te vernederen. De onderhandeling had alleen gediend om van de ene kant de eenvoudigheid, de oprechtheid, de standvastigheid van LUTHER, en aan de andere het heerszuchtig en onbillijk gedrag van de pans en zijn' afgezant in helder daglicht te stellen. Dewijl Rome er niets bij had gewonnen, verloor het er door, en omdat zijn gezag er niet door bevestigd was geworden, had het er een nieuwe schok door bekomen. Wat zal men zeggen aan het Vaticaan? Welke tijdingen zullen van Rome komen? Men zal de moeilijkheid van zijn toestand vergeten; men zal de verkeerde uitslag van die zaak aan zijn onbekwaamheid toeschrijven. SERRALONGA en al de Italianen zijn woedend van te zien dat zij, zulke bekwame lieden, door een Duitse monnik verschalkt zijn geworden. DE VIO heeft moeite zijn toorn te verbergen. Zulk ene belediging roept om wraak; en wij zullen hem weldra zijn gramschap in een brief aan de keurvorst zien uitstorten.

Luther's vlucht.
Intussen ging LUTHER met zijn ruiter voort ver van Augsburg te vluchten. Hij zette zijn paard aan en deed het zo gezwind voortgaan als het arme dier slechts kon. Hij herinnerde zich de vlucht van JOHANNES HUSS, zij mocht dan verzonnen zijn of niet, de wijze waarop men hem achterhaalde, en de stelling van zijn vijanden, die beweerden dat, daar HUSS door die vlucht het vrijgeleide van de keizer vernietigd had, men het recht had gehad hem tot de vlammen te veroordelen. Nochtans zette zich die ontrustende gedachten niet in LUTHERS hart vast. Gelukkig uit de stad gekomen waar hij tien dagen heeft doorgebracht onder die vreselijke hand van Rome, die reeds zoveel duizenden getuigen van de waarheid verpletterd heeft, en zoveel bloed rondom

haar doet stromen, thans weer zijn vrijheid genietende, de zuivere landlucht inademende, de dorpen en velde doortrekkende, zich wonderbaar verlost ziende door de arm des Heeren, loofde geheel zijn ziel de Allerhoogste. Het is hem wèl, die in dit ogenblik zeggen kan; "Onze ziel is ontkomen als een vogel uit de strik van de vogelvangers. De strik is gebroken, en wij zijn ontkomen...Onze hulp is in de naam van de Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft."
Zo is dan het hart van LUTHER met blijdschap vervuld. Maar zijn gedachten komen op DE VIO terug: "De kardinaal," denkt hij, "zou mij wel gaarne in zijn handen gehad en naar Rome gezonden hebben. Het veroorzaakt hem buiten twijfel veel verdriet dat ik hem ontsnapt ben. Hij verbeeldde zich dat hij te Augsburg meester van mij was. Hij meende mij te hebben; maar hij hield de aal bij de staart. Is het geen schande dat die lieden mij van zoveel waarde achten? Zij zouden verscheidene kronen geven om mij te hebben, terwijl onze Heere CHRISTUS ter nauwernood voor dertig zilverlingen verkocht is geworden."

LUTHER leide deze eerste dag veertien mijlen af. Des avonds aan de herberg gekomen waar hij de nacht wilde doorbrengen, was hij zo vermoeid, (zijn paard had een zeer zware draf, zegt ons een geschiedschrijver,) dat hij, van het paard gestegen, zich niet staande kon houden, en zich stijf en stram op het stro neervleide. Hij genoot echter enige rust. De volgende dag zette hij zijn reis voort. Hij ontmoette te Neurenberg STAUPITZ, die er de kloosters van zijn orde bezocht. Het was in deze stad dat hij voor de eerste maal het bevelschrift zag dat de paus te Zijn opzichte aan CAJETANUS had gezonden. Hij was er over verontwaardigd, en het is wel waarschijnlijk, dat wanneer hij dat bevelschrift in handen gehad had vóór zijn vertrek van Wittenberg, hij nooit voor de kardinaal zou zijn verscheen. "Het is onmogelijk te geloven," zegt hij, "dat iets zo ongehoords van een opperpriester uitgegaan zij."

Algemene bewondering.
Overal op zijn reis was LUTHER het voorwerp der algemene belangstelling. Hij kwam terug zonder toegegeven of gestruikeld te hebben. Zulk ene overwinning, door een bedelmonnik op ene vertegenwoordiger van Rome behaald, vervulde aller harten met bewondering. Duitsland scheen zich over ultramontaanse hoon te hebben gewroken. Het eeuwige Woord was meer dan dat van de paus geëerbiedigd geworden. Die ontzaglijke macht, welke sinds eeuwen alles overheerste, ontvangt een geduchte schok. Haar einde nadert. De reis van LUTHER was een zegetocht. Deze gebeurtenis openbaarde de vermindering van het pauselijk gezag onder de Germaanse volken. Men juichte over de onverzettelijkheid van Rome; want zij moest de val veroorzaken. Wanneer het gene schandelijke winsten had willen behouden, wanneer het wijs genoeg geweest was om de Duitsers niet te verachten, wanneer het schreeuwende misbruiken had verbeterd, zou misschien, naar menselijke inzichten, alles tot die dodelijke staat wedergekeerd zijn waaruit LUTHER was ontwaakt. Maar het Pausdom wil niet toegeven; en de doctor zal zich genoodzaakt zien meer andere dwalingen aan het licht te brengen, en in de kennis en openbaarmaking van de waarheid voort te gaan.
LUTHER kwam de 26ste oktober te Graefenthal, aan het uiterste einde van de bossen van Thuringen. Daar ontmoette hij de graaf ALBERT VAN MANSFELD, dezelfde die hem zo sterk afgeraden had zich naar Augsburg te begeven. De graaf lachte zeer bij het zien van zijn zonderlinge toerusting. Hij haalde hem over en noodzaakte hem zijn gast te worden. Weldra begaf LUTHER zich weer op weg.

Luther's begeerte.

Hij maakte spoed, verlangende de 31ste oktober te Wittenberg te zijn, in de gedachte dat de keurvorst zich daar uithoofde van het Allerheiligenfeest zoude bevinden, en dat hij hem dan zou kunnen spreken. Het bevelschrift, dat hij te Neurenberg gelezen had, had hem al het gevaar van zijn toestand doen kennen. Inderdaad, reeds te Rome veroordeeld, kon hij niets hopen, noch te Wittenberg te blijven, noch in een klooster ene veilige schuilplaats te vinden, noch ergens in rust en zekerheid te leven. De bescherming van de keurvorst zou hem misschien kunnen verdedigen; maar hij was ver van er zeker van te zijn. Hij kon niets wachten van de twee grote vrienden welke hij tot hiertoe aan het hof van die vorst gehad had. STAUPITZ, van de gunst beroofd welke hij zolange tijd genoten had, verliet toen Saksen. SPALATIJN was bij FREDERIK bemind, maar had geen grote invloed op hem. De keurvorst zelf kende de leer van het Evangelie niet genoeg, om zich om harentwil aan blijkbare gevaren bloot te stellen. Intussen dacht LUTHER dat er niets beters te doen was dan naar Wittenberg weder te keren, en daar af te wachten wat de eeuwige en barmhartige God met hem zou doen. Wanneer men, gelijk veler gedachte is, hem met rust laat, zal hij zich geheel en al aan de studie en het onderwijs van de jeugd toewijden.

LUTHER kwam de 30ste oktober te Wittenberg aan. Het was tevergeefs dat hij zich had gehaast. De keurvorst noch SPALATIJN waren er gekomen om het feest te vieren. Zijn vrienden waren zeer verheugd hem weer bij zich te zien. Hij bevlijtigde zich nog dezelfde dag zijn aankomst aan SPALATIJN bekend te maken: "Ik ben heden door Gods genade behouden en wel te Wittenberg aangekomen," zegt hij; "maar hoe lange tijd ik er blijven zal, is mij onbekend...Ik ben vol blijdschap en vrede, zodat ik mij zeer verwonder dat de proef welke ik doorsta zoveel en zo grote mannen zo groot kan toeschijnen."

DE VIO had, na het vertrek van LUTHER, niet lang gewacht om al zijn verontwaardiging voor de keurvorst uit te storten, Zijn brief ademt wraak.

Hij doet aan FREDERIK met het meeste zelfvertrouwen verslag van de onderhandeling: "Nademaal broeder MARTIJN," zegt hij ten slotte, "door vaderlijke middelen er niet toe gebracht kan worden om zijn dwaling te erkennen en de Catholieke Kerk getrouw te blijven, verzoek ik Uw Hoogheid hem naar Rome te zenden of uit uw staten te jagen. Weet toch dat deze moeilijke, slechte en zo vergiftige zaak niet lang meer kan duren: want zodra ik onze allerheiligste heer zoveel list en boosheid zal hebben doen kennen, zal men er spoedig een einde aan hebben gemaakt."

In een naschrift, met zijn eigen hand geschreven, vermaant de kardinaal de keurvorst niet op ene zo schandelijke wijze zijn eer en die zijner doorluchtige voorzaten, om ene ellendige minderbroeder, te bezoedelen.

Luther aan de keurvorst.

Nooit misschien was LUTHERS ziel met zulk ene edele verontwaardiging vervuld, dan toen hij het afschrift van die brief las, dat hem door de keurvorst was gezonden. Het gevoel van het lijden dat hij moet ondergaan, de hoge prijs van de waarheid, waarvoor hij strijdt, de minachting welke hem het gedrag van Romes legaat inboezemt: al die gewaarwordingen vervullen op éénmaal zijn hart. Het antwoord, geschreven in het ogenblik waarin geheel zijn ziel zich zo geschokt gevoelt, is vol van die moed, van die verheffing van hart, van dat geloof, welke men steeds bij hem wedervindt in de moeilijkste omstandigheden zijns levens.

LUTHER vangt aan met een verhaal te doen van de onderhandeling te Augsburg. Hij stelt het gedrag van de kardinaal ten toon; daarop vervolgt hij:

"Wat broeder MARTIJN in zijn thesen oppert, zegt de kardinaal, is, wel is waar, door hem alleen voorgesteld als een onderwerp van openbare redetwisten; maar in zijn leerredenen zijn die dingen als waar en zeker opgeworpen.
"Ik antwoord:
"Indien men daarin slechts een onschuldig onderwerp van redetwist ziet, waarom doen dan de doctoren van Rome mij, arm en ongelukkig mens, zoveel verdriet aan? Waarom bederven zij mij door zoveel onkosten? Waarom doen zij zoveel moeite om mijn eer te schenden en mij te lasteren? Waarom verwekken zij zoveel ergernissen, ik zou haast zeggen, scheuringen? - Het zijn redetwisten, zegt de kardinaal. Gode zij dank! ik ben vrijgesproken: want welke misdaad kan men een openbare redetwist, of hem die deze voert, toerekenen? Het is ter oorzake van de redetwist dat ik gedagvaard ben geworden, niet ter oorzake van de leerredenen.
"Ik wil in de plaats van de keurvorst de legaat antwoorden:
"Toon dat gij met kennis van zaken spreekt, zoude ik hem zeggen; men stelle de gehele zaak in schrift: dan zal ik broeder MARTIJN naar Rome zenden, of ik zal hem zelf in hechtenis nemen en ter dood laten brengen. Ik zal voor mijn geweten en mijn eer zorg dragen, en niet gedogen dat enige vlek mijn' roem bezoedele. Maar zolang uw zekere kennis het licht schuwt, en zich niet dan door veel geschreeuw doet kennen, kan ik aan de duisternis geen geloof geven. -
"Zo zou ik willen antwoorden, voortreffelijke vorst!
"Uw Hoogheid beoordele wat ik had moeten, of wat ik nog zou moeten doen. Ik ben met groot gevaar van mijn leven en tegen de raad en de wil van al mijn vrienden verscheen. Ik heb rekenschap van mijn leer aan de hoogëerwaardige legaat afgelegd. Ik heb erin bewilligd dat hij mij opnieuw onderzocht. Ik heb geen bedrog, hoe ook genaamd, gebruikt. Ik heb niets nagelaten, dan alleen deze zes letters: REVOCO *(ik herroep)* uit te spreken.
"Laat de eerwaardige legaat, of de paus zelf, mijn dwalingen schriftelijk opgeven; laat ze hun redenen bloot leggen; dat zij mij onderrichten, mij, die het begeer te zijn, die het verzoekt, die het wil, die het wacht, zodat geen Turk zelfs zou weigeren het te doen. Indien ik niet herroep en mij zelf veroordeel, wanneer men mij zal hebben aangetoond dat de plaatsen welke ik aangevoerd heb anders moeten begrepen worden dan door mij is geschied, dan, o voortreffelijkste vorst! zij Uw Hoogheid de eerste om mij te vervolgen en weg te jagen; dan verdrijve mij de hogeschool en overlade mij met haren toorn.... Wat meer is, en ik neem hemel en aarde tot getuige, dat de Heer JEZUS CHRISTUS zelf mij dan verwerpe en veroordele!...De woorden die ik spreek zijn niet die van ene ijdele verwaandheid, maar van ene vaste overtuiging. Ik wens dat de Heere God mij Zijn genade onttrekke, en dat de gehele schepping Gods mij haar gunst weigere, bijaldien, wanneer men mij ene betere leer getoond zal hebben, ik deze niet omhels.
"Zo zij mij, arme geringen bedelmonnik, uithoofde van de laagheid van mijne staat te zeer verachten, en weigeren mij in de weg van de waarheid te onderrichten, Uw Hoogheid verzoeke de legaat u schriftelijk aan te tonen waarin ik gedwaald heb; en zo zij zelfs Uw Hoogheid die gunst weigeren, dat zij dan, hetzij aan Zijn Keizerlijke Majesteit, of aan enig aartsbisschop van Duitsland, hun gedachten schrijven. Wat moet, wat kan ik meer doen? "De kardinaal weigert mij een openbare rede twist; hij weigert met mij in het bijzonder te redetwisten; hij wil mijn dwaling niet schriftelijk aantonen; hij wil het oordeel van de vier beroemdste hogescholen niet geldig erkennen. En wanneer hij daarenboven nog het verzoek van een zo machtig vorst verwerpt, wat kan ik anders denken dan dat hij mij met geweld en list in het verderf zoekt te storten?

"Geloof diegenen niet die zeggen dat broeder MARTIJN kwalijk gesproken heeft, vóórdat men hem hoort en overtuigt.
"Uw Hoogheid luistere naar de stem van zijn geweten en van zijn eer, en zende mij niet naar Rome. Niemand kan het u bevelen: want het is onmogelijk dat ik te Rome veilig ben. De paus zelf is er niet veilig. Het zou zoveel zijn als u te gebieden het bloed van een Christen te verraden. Zij hebben er papier, pennen en inkt; zij hebben er ook schrijvers tot in het oneindige. Het is hun gemakkelijk te schrijven waarin en waarom ik gedwaald heb. Wanneer ik afwezig ben, zal het hun minder kosten mij schriftelijk te onderrichten, dan, wanneer ik tegenwoordig ben, mij met list te doen sterven.
"Ik onderwerp mij aan ballingschap. Mijne vijanden leggen mij van alle kanten lagen; zodat ik nergens in zekerheid kan leven. Wat zou een arme en ellendige monnik als ik kunnen hopen? Wat heb ik niet van mijn vijanden te wachten, omdat zij zelfs Uw Hoogheid niet sparen? Opdat u geen kwaad om mijnentwil overkome verlaat ik, in Gods naam, uwe staten. Ik wil gaan waar de eeuwige en barmhartige God mij wil hebben. Hij doe met mij wat Hem behaagt!
"Nu dan, doorluchtigste keurvorst! ik groet u met eerbied; ik beveel u de onsterfelijke God, en zeg u eeuwig dank voor al de weldaden mij bewezen. Welk volk het ook zij waaronder ik in het toekomende leef, eeuwig zal ik van u gedenken, en onophoudelijk met erkentelijkheid voor uw geluk en dat der uwen bidden...
"Ik ben, Gode zij dank! nog vol blijdschap, en acht mij gelukkig dat CHRISTUS, Gods Zoon, mij waardig oordeelt voor ene zo heilige zaak te lijden. Hij beware Uw Doorluchtige Hoogheid in alle eeuwigheid! Amen."

Deze brief, zo vol kracht en waarheid, maakte een diepe indruk op de keurvorst. "Hij was door een zeer welsprekende brief getroffen," zegt MAIMBOURG. Nooit zou hij er over hebben kunnen denken om een onschuldige in handen van Rome over te leveren. Mogelijk zou hij LUTHER aangespoord hebben zich enige tijd schuil te houden. Maar hij wilde zelfs de schijn niet hebben van in enigerlei wijze aan de bedreigingen van de legaat gehoor te geven. Hij schreef aan Zijn raadsheer PFEFFINGER, die zich bij de keizer bevond, zich naar Zijn Majesteit te begeven, om hem de staat van zaken te doen kennen, en hem te smeken dat hij naar Rome zou schrijven, opdat men aan die zaak een einde mocht maken, of tenminste deze in Duitsland door onpartijdige rechters mocht laten beoordelen.

De keurvorst aan de legaat.
Enige dagen daarna antwoordde de keurvorst aan de legaat: "Nademaal doctor MARTIJN voor u te Augsburg is verscheen, moet gij voldaan zijn. Wij hadden niet verwacht dat gij, zonder hem overtuigd te hebben, hem zou willen noodzaken te herroepen. Geen van de geleerden die zich in onze vorstendommen bevinden, heeft ons gezegd dat de leer van MARTIJN goddeloos, antichristelijk en ketters was." De vorst weigert vervolgens LUTHER naar Rome te zenden, of hem uit zijn staten te jagen.
Deze brief, welke LUTHER meegedeeld werd, vervulde hem met vreugde. "Goede God!" schreef hij aan SPALATIJN, "met hoeveel blijdschap heb ik hem gelezen en herlezen: want ik weet welk vertrouwen men in die woorden, vol van ene zo bewonderenswaardige kracht en bescheidenheid tevens, kan stellen. Ik vrees dat de Romeinen niet al hetgene zij betekenen zullen begrijpen. Maar zij zullen ten minste verstaan, dat hetgene zij reeds geëindigd waanden, nog niet eens begonnen is. Gelief de vorst mijn dank te betuigen. Het is vreemd dat hij, die, nog kort geleden,

bedelmonnik was gelijk ik, (DE VIO,) niet vreest de machtigste vorsten zonder eerbied aan te spreken, hen op hoge toon te vermanen, hen te bedreigen, hun te bevelen, en hen met onbegrijpelijke trotsheid te behandelen. Mocht hij leren inzien, al ware het slechts spade, dat de tijdelijke macht van God is, en dat het niet geoorloofd is haar eer met voeten te treden."

Voorspoed van de hogeschool.

Wat FREDERIK ongetwijfeld aangemoedigd had om de legaat te antwoorden op een toon, welke deze niet verwachtte, was een brief die de Wittenbergse hogeschool hem geschreven had. Het was niet zonder reden dat zij zich ter gunste van de doctor verklaarde. Zij bloeide meer en meer, en verduisterde al de overige scholen. Eene menigte studenten stroomde uit alle streken van Duitsland derwaarts, om die buitengewone man te horen, wiens onderwijzingen voor de godsdienst en de wetenschappen een nieuw tijdvak scheen te openen. Die jonge lieden, uit alle gewesten gekomen, bleven dikwerf staan op het ogenblik dat zij in het verschiet de torens van Wittenberg ontdekten; zij hieven dan hun handen ten hemel, en prezen God dat Hij uit Wittenberg, gelijk welëer uit Sion het licht van de waarheid liet schijnen, en het tot de verst afgelegene streken verspreidde. Een geheel nieuw leven, ene geheel nieuwe werkzaamheid bezielden de hogeschool. "Men beijvert zich hier op de studie als mieren," schreef LUTHER.

(12) SCULTEL., Annal. I, p. 17
(13) "Studium nostrum more formicarum fervet." (L. Opp. I, 193.)

LUTHER, overwegende dat hij weldra uit Duitsland kon verdreven worden, hield zich met de openbaarmaking van de handelingen van het gesprek te Augsburg bezig. Hij wilde dat deze handelingen als ene getuigenis van de worsteling tussen Rome en hem zouden bewaard blijven. Hij zag het onweder gereed om over hem los te barsten, maar hij vreesde het niet. Hij wachtte van dag tot dag de vervloekingen van Rome. Hij schikte al zijn zaken in orde, om tot het vertrek gereed te zijn wanneer zij aankwamen. "Mijn kleed opgeschort en mijn lendenen omgord hebbende," zei hij, "sta ik gereed als ABRAHAM te vertrekken, zonder te weten waar ik zal heen gaan; of liever wel wetende waarheen, omdat God aan alle oorden is." Hij was voornemens een brief van vaarwel achter te laten. "Heb dan de moed," schreef hij aan SPALATIJN, "de brief van iemand die vervloekt en uit de gemeenschap gebannen is te lezen"
Zijn vrienden waren te Zijn opzichte met vrees en kommer vervuld. Zij smeekten hem zich als gevangene in handen van de keurvorst te stellen, opdat deze vorst hem ergens in veiligheid mocht doen bewaren."
Zijn vijanden konden, van een andere kant, niet begrijpen wat hem zoveel zekerheid gaf. Eens sprak men over hem aan het hof van de bisschop van Brandenburg' en vroeg men waarop hij toch mocht steunen. "Het is ERASMUS," zei men, "het is CAPITO, het zijn andere geleerde mannen, waarop hij vertrouwt." "Nee, nee," hernam de bisschop, "de paus zou zich zeer weinig aan die lieden bekreunen. Het is op de Wittenbergse hogeschool en de hertog van Saksen dat hij zich verlaat.... " Zo wist dan noch de één, noch de ander, welke de machtige sterkte was tot welke de Hervormer zijn toevlucht had genomen.

Gedachten aan vertrek.

Er kwamen in LUTHERS geest gedachten op om te vertrekken. Het was niet de vrees voor gevaar welke ze in hem deed ontstaan, maar de gedachte aan de steeds

toenemende hinderpalen welke de vrije belijdenis van de waarheid in Duitsland zou ontmoeten. "Wanneer ik hier blijf," zei hij, "zal mij de vrijheid om veel dingen te zeggen en te schrijven benomen worden. Wanneer ik vertrek, zal ik de gedachten van mijn hart vrijelijk uitstorten en mijn leven voor JEZUS CHRISTUS opofferen."
Frankrijk was het land waar LUTHER onverhinderd de waarheid dacht te kunnen verkondigen. De vrijheid welke de leraars en de hogeschool van Parijs genoten, scheen hem benijdenswaardig. Hij was het daarenboven in vele punten met hen eens. Wat zoude er gebeurd zijn wanneer LUTHER van Wittenberg naar Frankrijk overgebracht was geworden? Zoude de Hervorming daar, gelijk in Duitsland, ingevoerd zijn? Zoude de macht van Rome daar onttroond zijn geworden, en Frankrijk, dat bestemd moest zijn om in zijn boezem de hierarchische beginselen van Rome en de verwoestende beginselen van een Godsdienstige wijsbegeerte met elkaar te zien strijd voeren, een voornaam brandpunt van Evangelisch licht geworden zijn? Het is nutteloos omtrent dit onderwerp ijdele vooronderstellingen te maken. Maar buiten twijfel, LUTHER te Parijs zou veel verandering in het lot van de Kerk en van Frankrijk teweeggebracht hebben.

Vaarwel aan de kerk.
LUTHERS ziel was hevig bewogen. Hij predikte dikwijls in de stadskerk voor SIMON HEIJNS PONTANUS, prediker te Wittenberg, die bijna altijd ziek was. Hij meende, bij iedere gelegenheid, afscheid te moeten nemen van dat volk, aan wat hij zo dikwijls de zaligheid had verkondigd. "Ik ben," zei hij eens op de kansel, "een prediker die zeer weinig vastheid en zekerheid heeft; hoe menigmaal ben ik niet reeds onverwacht vertrokken zonder u gegroet te hebben?...Zo dit nogmaals het geval mocht zijn en ik niet mocht weerkomen, ontvang dan mijn laatst vaarwel." Na nog vele woorden er bijgevoegd te hebben, eindigde hij en zei met gematigdheid en zachtzinnigheid: "Ik vermaan u eindelijk u niet te laten verschrikken, wanneer de pauselijke bestraffingen over mij met woede losbarsten. Reken het de paus niet toe, en wees hem, noch enig sterveling, wie het ook zij, daarom kwalijk gezind; maar stel de gehele zaak in Gods hand."

Hachelijk ogenblik. Verlossing.
Het ogenblik scheen eindelijk gekomen. De vorst gaf hem te verstaan dat hij wenste hem van Wittenberg zich te zien verwijderen. De wil van de keurvorst was LUTHER te heilig, dan dat hij niet alles zoude doen om zich daarnaar te gedragen. De Hervormer maakte dan toebereidselen tot zijn vertrek, zonder recht te weten waarheen hij zijn treden zoude richten. Hij wilde echter zijn vrienden voor het laatst nog eens rondom zich verenigen. Hij bereidde hun een afscheidsmaal. Met hen aan dezelfde tafel gezeten, genoot hij nogmaals hun aangenaam verkeer hun tedere en angstvallige vriendschap. Men brengt hem een brief...Deze komt van het hof. Hij opent die en leest hem. Zijn hart is aangedaan...Deze behelst een bevel tot vertrek. De vorst vraagt hem "waarom hij zolange tijd draalt om zich te verwijderen." Zijn ziel was van droefheid overstelpt. Nochtans schept hij weer moed, en zijn hoofd opheffende, zegt hij op een vaste en blijde toon, terwijl hij zijn blikken slaat op degenen die hem omringen: "Vader en moeder verlaten mij; maar de Heer zal mij aannemen." Hij moest vertrekken. Zijn vrienden waren aangedaan. Wat stond er te gebeuren! Wanneer de begunstiger van LUTHER hem verstoot, wie zal hem aannemen? En dat Evangelie, en die waarheid, en dat bewonderenswaardige werk.... alles buiten twijfel zal met die beroemde getuige vallen. De Hervorming schijnt slechts aan een draad te hangen, en het ogenblik dat LUTHER de muren van Wittenberg verlaat, zal dit die draad niet

verbreken? LUTHER en zijn vrienden spraken weinig. Getroffen over de slag die hun broeder trof, waren de blikken van de laatsten op die brief van het hof gevestigd. Tranen kwamen hun in de ogen. Intussen, weinig tijds was er verlopen toen er ene tweede boodschap kwam.
LUTHER opent de brief, niet twijfelende er ene nieuwe aanmaning in te zullen vinden. Maar, o machtige hand van God! voor het ogenblik is hij gered. Alles is veranderd. "Daar de nieuwe gezant van de paus hoop heeft," schrijft men hem, "dat alles door middel van een Godgeleerd gesprek zal kunnen geschikt worden, zo blijf nog." Hoe gewichtig was dit uur! en wat zou er gebeurd zijn wanneer LUTHER, steeds bereid de wil van zijn vorst te gehoorzamen, terstond na zijn eerste brief Wittenberg had verlaten? Nooit waren LUTHER en het werk der Hervorming lager gekomen dan op dit tijdstip. Het was, naar het scheen, met hun lot gedaan: één ogenblik was genoeg om het te veranderen. Tot de laagste trap van zijn loopbaan gekomen, steeg de doctor van Wittenberg weer spoedig naar omhoog, en van toen af hield zijn invloed niet op steeds groter te worden. De Heer gebiedt, naar de taal van een profeet, en Zijn dienaren dalen neer tot de afgronden en stijgen weer op ten hemel.
SPALATIJN liet LUTHER naar Lichtenberg ontbieden om, volgens de bevelen van FREDERIK, ene bijeenkomst met hem te houden. Daar spraken zij lang over de toestand van zaken. "Wanneer de bestraffingen van Rome komen," zei LUTHER, "dan zal ik voorzeker niet te Wittenberg blijven." - "Wacht u," hernam SPALATIJN, "van uw reis naar Frankrijk niet te zeer te verhaasten!..." Hij verliet hem met hem te zeggen dat hij zijn raad zoude afwachten. "Beveel slechts mijn ziel aan CHRISTUS," zei LUTHER tot zijn vrienden. "Ik zie dat de vijanden zich in het voornemen versterken om mij te verdelgen. Maar CHRISTUS versterkt mij te gelijker tijd in dat om voor hen niet te wijken."

Luther's moed.

LUTHER gaf toen de handelingen van het gesprek te Augsburg in het licht. SPALATIJN had hem vanwege de keurvorst geschreven het niet te doen; maar het was te laat. Eenmaal de openbaarmaking geschied zijnde, gaf er de vorst zijn goedkeuring aan. "Grote God!" zei LUTHER in de voorrede, "welk ene nieuwe, welk ene ongehoorde misdaad, het licht en de waarheid te zoeken!...en vooral in de Kerk, dat is in het rijk van de waarheid" "Ik zend u mijn handelingen," schreef hij aan LINK: "zij zijn buiten twijfel scherper dan de heer legaat ze wel verwacht heeft; maar mijn pen is gereed om nog groter dingen voort te brengen. Ik weet zelf niet van waar mij die gedachten komen. Naar mijn begrip is de zaak zelfs nog niet begonnen: zover is het er van daan dat de groten van Rome er reeds het einde van mogen verwachten. Ik zal u zenden wat ik geschreven heb, opdat gij zien moogt of Ik goed geraden heb wanneer ik geloof dat de Antichrist, waarvan de heilige PAULUS spreekt, thans in het hof van Rome heerschappij voert. Ik meen te kunnen bewijzen dat hij heden erger is dan de Turken zelf."
Van alle kanten kwamen weer kwade geruchten tot LUTHER. Een van zijn vrienden schreef hem, dat de nieuwe gezant van Rome bevel ontvangen had zich van hem meester te maken en hem aan de paus over te leveren. Een ander berichtte hem, dat hij op reis zijnde ergens een hoveling ontmoet had, en dat, het gesprek op de zaken komende waarop toen de aandacht van Duitsland gevestigd was, deze hem verklaard had zich verbonden te hebben om LUTHER de opperpriester in handen te stellen. "Maar hoe meer hun woede en hun geweld toenemen," schrijft hij, "hoe minder ik beef.

Ontevredenheid in Rome. Bul.

Men was te Rome over CAJETANUS zeer ontevreden. De spijt welke men voelde van die zaak te zien mislukken, gaf aanstonds hem de schuld. Al de Roomse hovelingen meenden hem met recht te mogen verwijten, dat hij die voorzichtigheid en slimheid had gemist, welke de eerste vereiste van een legaat moesten zijn, en dat hij bij zulk ene gewichtige gelegenheid de ruwheid van zijn schoolse Godgeleerdheid niet had weten te matigen. Bij hem ligt al de schuld, zei men. Zijn domme verwaandheid heeft alles bedorven. Waarom LUTHER verbitterd door beledigingen en bedreigingen, in plaats van hem door belofte van een goed bisdom, of zelfs van een kardinaalshoed, teruggebracht? Die baatzuchtigen beoordeelden de Hervormer naar zichzelf. Intussen moet men die misslag herstellen. Aan de ene kant moest Rome uitspraak doen; aan de andere kant moest het de keurvorst ontzien, die het zeer nuttig werd bij de verkiezing van een keizer, waartoe men weldra geroepen zou worden. Daar de Roomse kerkelijken onmogelijk konden vermoeden wat LUTHERS sterkte en moed te weeg bracht, verbeeldden zij zich dat de keurvorst veel meer in de zaak was gewikkeld dan werkelijk het geval was. De paus besloot dan een andere regel van gedrag te volgen. Hij liet door zijn' legaat in Duitsland ene bul bekend maken, waarin hij de leer der aflaten juist in de aangerande punten bekrachtigde, doch waarin hij noch van de keurvorst, noch van LUTHER sprak. Daar de Hervormer altijd gezegd had dat hij zich aan de uitspraak van de Roomse Kerk zoude onderwerpen, moest hij nu, dacht de paus, òf zijn woord houden, òf zich openlijk een verstoorder van de rust van de Kerk en een verachter van de heilige Apostolische zetel tonen. Bij het een of ander geval moest de paus, dacht men, altijd winnen. Maar men wint niets door zich met zoveel hardnekkigheid tegen de waarheid aan te kanten. Te vergeefs had de paus met de ban bedreigd een ieder die anders dan hij bevolen had zou leren; het licht wordt niet door zulke bevelen tegengehouden. Het zou verstandiger geweest zijn, door zekere bepalingen de eisen van de aflaatventers te matigen. Dit besluit van Rome was derhalve een nieuwe misslag. Door schreeuwende dwalingen te wettigen, verbitterde het de verstandige lieden en maakte het de terugkering van LUTHER onmogelijk. "Men geloofde," zegt een Catholieke geschiedschrijver en groot vijand van de Hervorming, "dat deze bul alleen uitgevaardigd was om het belang van de paus en der geldverzamelaars, welke bijna niemand meer vonden die hun iets voor die aflaten wilde geven."

Beroep op een kerkvergadering.

De kardinaal DE VIO kondigde dit besluit de 13de december 1518 te Lintz in Oostenrijk af; maar reeds had LUTHER zich tegen zijn aanvallen in veiligheid gesteld. De 28ste november had hij, in de kapel van het Lichaam van CHRISTUS te Wittenberg, zich van de paus op ene algemene kerkvergadering beroepen. Hij voorzag het onweer dat over hem zoude losbarsten. God alleen kon het afwenden. Maar hem stond tenminste iets te doen, en hij deed het. Hij moest ongetwijfeld Wittenberg verlaten, al was het zelfs alleen om de keurvorst, zodra aldaar de vervloekingen van Rome zouden aangekomen zijn; maar hij wilde Saksen en Duitsland niet zonder een sterk protest verlaten. Hij schreef dan dit beroep, en opdat het gereed zou zijn om verspreid te worden op het ogenblik dat de woede van Rome hem achterhaalde, gelijk hij spreekt, liet hij het drukken, onder uitdrukkelijke voorwaarde dat de boekverkoper al de exemplaren ervan onder Zijn berusting zou houden. Maar die man verkocht ze uit winzucht bijna alle, terwijl LUTHER ze goed bewaard achtte. Deze werd zeer toornig; maar de zaak was gebeurd. Dit stoutmoedig beroep werd overal verspreid. LUTHER betuigde er opnieuw in dat hij niet voornemens was iets tegen de heilige

Kerk, het gezag van de Apostolische stoel en van de goed onderrichten paus te zeggen. "Maar," vervolgt hij, "aangezien de paus, die Gods stedehouder is op aarde, gelijk een ander mens, kan dwalen, zondigen, liegen, en het beroep op een algemeen concilie het enige middel is van behoud tegen onrechtvaardige handelingen, waaraan het onmogelijk is weerstand te bieden, zie ik mij verplicht daartoe mijn toevlucht te nemen."

Ziedaar dan de Hervorming op een nieuw terrein overgebracht. Het is niet meer van de paus en zijn besluiten, het is van ene algemene kerkvergadering dat men haar doet afhangen. LUTHER wendt zich tot de gehele Kerk, en de stem welke uit de kapel van het Lichaam van CHRISTUS uitgaat, moet al de gemeenten des Heeren doorlopen. Het ontbreekt de Hervormer niet aan moed, daarvan geeft hij een nieuw bewijs. Zal God hem begeven? Dit is het wat de onderscheidene perioden van de Hervorming, die zich nog onder onze ogen moeten ontwikkelen, ons zullen leren.

Einde van het EERSTE DEEL, boek 1 t/m boek 4

GESCHIEDENIS VAN DE HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW

TWEEDE DEEL

DOOR

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ

Ik noem bijkomstig de staat van de dingen van dit vergankelijk en ras voorbijsnellend leven.
Ik noem hoofdzaak het geestelijk bestuur, waarin de Voorzienigheid Gods heerlijk doorstraalt.

Uit het Frans vertaald, vermeerderd met enige aantekeningen van

J. J. le Roy, predikant te Oude Tonge.

Gedrukt bij W. Bruining

Te Rotterdam bij Van van de Meer & Verbrugge,
1838

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2011

INHOUD

VIJFDE BOEK

DE LEIPZIGER REDETWIST
1519

Gevaren waarin Luther verkeert. God redt hem. De paus zendt Miltitz. De gouden roos. Reis van de legaat. Schrik van Luther's vrienden.

Dood van Maximiliaan. Oorlogen in het rijk. Tussenregering.

Miltitz bij Spalatijn. Vrees van Tetzel. Samenkomst van Miltitz en Luther. Overeenkomst. De kus van de nuntius. Tetzel voor Miltitz. Brief van Luther aan de paus. Aard van de Hervorming. Luther's werkzaamheden. Hij wordt in Trier gedagvaard, daarna tot de naastvolgende rijksdag verwezen.

Voortgang van de Hervorming in Duitsland, in Zwitserland, in Nederland, in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, in Italië.

De strijd schijnt in Duitsland geëindigd. Eck wakkert hem weer aan. Gevechten tussen Eck en Carlstadt. Het geschil over de paus. Luther antwoordt. Zijn geloof en moed. Weigering van hertog George. Tegenkanting van de bisschop. Mosellanus en Erasmus.

Aankomst van Eck en van de Wittenbergers in Leipzig. Amsdorf, de studenten. Plakkaten van de bisschop. Eck en Luther. Het Pleissenburg. De openbaarheid en de beoordelaars van de redetwist.

De trein. Aanroeping van de Heilige Geest. Afbeeldsels van Luther, Carlstadt en doctor Eck. De boeken van Carlstadt. Vraagstuk van de vrije wil. Betamelijke verdienste. Natuurlijke krachten. Punt waarin Rome en de Hervorming van elkaar verschillen. Het opstel van Carlstadt. De tribunen.. Melanchton gedurende de redetwist. Toestemming van doctor Eck.

Luther predikt. De burgerij van Leipzig. Twisten van de studenten en leraren. Hertog George.

Redetwist tussen Eck en Luther. De oppervoogdijschap van Rome. Deze is volgens menselijk recht. Gelijkheid van de bisschoppen. Wie is het fundament, Petrus of Jezus Christus? Eck geeft van ter zijden te kennen dat Luther een Hussiet is. Luther verklaart zich voor de leer van Huss. Beweging onder de hoorders. Scherts van doctor Eck.

De hofnar. Luther bij de mis. Woorden van de hertog. Het vagevuur. De aflaten, enz. Einde van de redetwist.

Belangstelling van de wereldlijken in de redetwist. Luther's gedachte. Bekentenissen van doctor Eck. Pocherijen van Romes aanhangers Uitwerkselen van de redetwist. Poliander. Cellarius. De jeugdige prins van Anhalt. De studenten van Leipzig. Cruciger. Roeping van Melanchton. Luther's vrijmaking van het pauselijk juk.

Behendigheid van doctor Eck. Hij valt Melanchton aan. Melanchton's geschrift. Vastberadenheid van Luther. Twist tussen Emser en Luther. Staupitz verwijdert zich. De gouden roos aangeboden.

Luther geeft zijn eerste verklaring van de brief aan de Galaters in het licht. Nieuwe aanvallen. Verblinding van de tegenstanders. Eerste denkbeelden over het Avondmaal. Het Sacrament is zonder het geloof niet voldoende. Luther beschuldigd van in Bohemen geboren te zijn. Kracht van Gods Woord. Eck in verscheidene schriften aangerand. Hij vertrekt naar Rome. Onverschrokkenheid van Luther.

ZESDE BOEK

DE BUL VAN ROME
1520

Verkiezing van een keizer. Karakter van Maximiliaan. Pretendenten van het rijk. Karel. Franciscus I. Hendrik VIII. Geneigdheid van de Duitsers en van de paus. De kroon aangeboden aan Frederik van Saksen die deze weigert. Karel wordt gekozen.

Luther schrijft aan de keizer. Veroordeling door de universiteiten van Keulen en Leuven uitgesproken. Gevaren waarin Luther verkeert. Teutleben in Rome. Inlichtingen van de keurvorst voor het Roomse hof. Vastberadenheid van Luther. Vrees van Melanchton. Duitse edelen verklaren zich vóór de Hervorming. Schaumburg, Sickingen, Cronberg, Ulrich van Hutten. Luther wordt vrijer.

Vertoog over de goede werken. Het geloof de bron van de werken. De oorzaak van het geloof.

Beroep op de Christelijke adel van de Duitse natie. Wantrouwen aan zichzelf. De drie muren. Alle Christenen zijn priesters. De overheid moet de geestelijkheid bestraffen. Misbruiken van Rome. De paus. Italië ten ondergang gebracht door het hof van Rome. Gevaren waarin Duitsland verkeert. Beroep. Hervorming van de paus. De legaten. De monniken. De ongehuwde staat van de priesters. De feestdagen. De Bohemers. De universiteiten. Het rijk. Besluit. Goede uitslag van dit beroep. Gewichtige uitwerkselen.

Rome ontwaakt. Oorzaken van haar tegenstand. Het weifelt in het begin. Pogingen van doctor Eck. Rome neemt een besluit. God stelt de scheiding daar. Een Zwitsers priester pleit voor Luther in tegenwoordigheid van Rome. De geestelijke raad van Rome. Aanvang van de bul van excommunicatie. Veroordeling van Luther.

Melanchton in Wittenberg. Zijn huwelijk. Catharina. Huiselijk leven. Melanchton's weldadigheid en goedaardigheid. Christus en de oudheid. Melanchton's werkzaamheid, verkeer, liefde voor de letteren. Zijn vaderland en zijn moeder. Oproer van de Studenten.

Luther wil Evangeliepredikers naar Italië zenden. Rede over de heilige mis. De Babylonische gevangenschap van de Kerk. De Doop. Vernietiging van de overige geloften. Wijze waarop de Hervorming is daargesteld.

Het kapittel van de Augustijners in Eisleben. Aandrang van Miltitz. Deputatie van het kapittel naar Luther. Miltitz en de keurvorst. Bijeenkomst van Miltitz en Luther in Lichtenberg. Brief van Luther aan de paus. Boek over de vrijheid van de Christen. Vereniging tussen Christus en de gelovige. Vrijheid en dienstbaarheid.

De bul in Duitsland. Misslag van de paus door deze doctor Eck ter hand te stellen. Hoe Eck wordt bejegend. Dood van Miltitz. De bul in Erfurt, in Wittenberg. Tussenkomst van Zwingli.

Luther ziet tot God op. Wat hij van de bul denkt. Bilibald, Charitas en Clara Pirckheimer. Mensen in de veroordeling betrokken. Geschrift van Luther tegen de bul van de antichrist. De paus verbiedt te geloven. De schriften van Luther in verschillende plaatsen verbrand. De landvoogdes van de Nederlanden. De graaf van Nassau. Luther blijft gerust.

Luther maakt zich gereed om te antwoorden. Beroep op een algemeen concilie. Luther verbrandt de bul van de paus. Betekenis van deze stoutmoedige daad. Luther's verklaring in de academie. Woorden over de paus. Geschrift van Melanchton. Hoe Luther zijn vrienden gerust stelt. Melanchton over de verwarringen welke de waarheid veroorzaakt. Gronden van de door de bul veroordeelde artikelen. Luther is alleen. Hij verkondigt nieuwe dingen. Noodzakelijkheid van de genade. Herroeping van Luther.

Kroning van Karel V. De nuntius Aleander. Maatregelen van de pauselijke gezanten bij de keizer tegen de boeken en de persoon van Luther. De keurvorst geeft aan de gezanten gehoor. Moeilijke toestand van de keurvorst. Zijn neef, Johan Frederik, spreekt voor Luther. Vertrouwen van de Hervormer. Antwoord van de keurvorst aan de gezanten. Hun verontwaardiging. Erasmus, de voorstander van het rechte midden, te Keulen. Zijn vrees. Erasmus bij de keurvorst. Rondborstige verklaring. Zijn raad en zijn staatkunde. Stelsel van Karel V.

Kwelling in de biechtstoel. Luther over de biecht. (Unterricht der Beichtkinder.) Aanduiding van de antichrist in zijn antwoord aan Catharinus. Geestdrift voor Luther. Satyren. Ulrich van Hutten. Ontboezeming over de brand van Luther. Platen van Lukas Cranach. Een geschrift van Emser. Het karnaval in Wittenberg, Staupitz wankelt. Luther's werken. Zijn onverschrokkenheid. Zijn nederigheid. Kracht van de Hervorming.

ZEVENDE BOEK

DE RIJKSDAG IN WORMS
JANUARI - MEI 1521

Zegepraal van Gods Woord. De rijksdag in Worms. Beweegreden welke de vorsten daarheen trok. Moeilijkheden. De keizer begeert Luther's komst. Deze verklaart zich bereid te vertrekken. De keurvorst weigert hem naar Worms te voeren. Aleander ziet op zijn reis de gesteldheid van de gemoederen. Hij verzet er zich tegen dat men Luther hoort. De redenen van Aleander hebben in Worms weinig gevolg. Hij doet Rome ontwaken. De paus spreekt de ban tegen Luther uit. Luther over de gemeenschap met Christus. Afkondiging van de bul. Luther ontvouwt de beweegredenen waarmee hij te werk ging.

Ontwerp dat de diplomaten van het keizerlijke hof smeden. Johan Glapio biechtvader van Karel. Pontanus kanselier van de keurvorst. Onderhandelingen tussen de biechtvader en de kanselier. Vruchteloosheid van deze kunstgrepen. Voorstel van een Dominicaner. Behendig - heid van Aleander. Luther is voor geweld beducht.

Karel V nodigt Aleander uit om de rijksdag te overtuigen. De nuntius begeeft zich naar de vergadering. Zijn rede. Luther beschuldigd. Rome gerechtvaardigd. Beroep op Karel V tegen Luther. Uitwerking van de redevoering van de nuntius. De vorsten willen de grieven van de natie handhaven. Redevoering van hertog George. Onderscheid tussen de hertog en Luther. Karakter van de Hervorming. Honderd en één grieven aan de keizer voorgesteld. Karel geeft enigszins toe. Aleander verzet zich tegen de verschijning van Luther. De groten van Spanje. Gerustheid van Luther. De lofzang van Maria. Luther wil naar Worms gaan om te sterven, maar niet om te herroepen.

Karel V besluit om Luther in Worms te dagvaarden. Zal men hem een vrijgeleide geven? Dagvaarding van de keizer. Het vrijgeleide. Vrees van de keurvorst. De witte donderdag in Rome. Afkondiging van de bul in *Coena Domini*. De paus en Luther. De keizerlijke heraut komt in Wittenberg aan. Het Evangelie in Pommeren. Melanchton wil met Luther vertrekken. Amsdorff, Schurff, Suaven vergezellen hem. Hutten aan Karel V. Bede in naam van Duitsland.

Vertrek van Luther. De beeltenis van Savonarola. Men plakt te Weimar Luther's veroordeling aan. Ontmoeting bij Erfurt. Justus Jonas. Luther predikt in Erfurt. Het geloof en de werken. Luther ongesteld. Toeloop van het volk. Luther's moed. Luther en een officier. Verblijf in Frankfort. Plan van de keizerlijke hovelingen. Glapio bij Sickingen. Onwrikbare standvastigheid van Luther.

Intocht binnen Worms. Lijkzang. Raadsvergadering door Karel V gehouden. Capito en de lieden die zich naar de tijd schikten. Toeloop rondom Luther. Dagvaarding. Brief van Hutten. Onrust van Luther. Zijn gebed. Optocht naar de rijksdag. Gezegde van de oude generaal George van Freundsberg. Achtbare vergadering. Zegepraal op Rome behaald. Bemoedigende woorden van enige vorsten.

Stilte. Aanspraak van de kanselier. Tussenkomst van Schurff. Luther's antwoord. Zijn wijsheid. Woord van Karel V. Verontrustigingen van Luther's vrienden. Zijn onverschrokken - heid. Baldadigheden van de Spaanse soldaten. Raad aan Luther gegeven. Zijn eed aan de heilige Schrift. Luther in het hof van het stadhuis. Aanspraak van de kanselier. Rede van Luther. Drie soorten van schriften. Hij begeert dat men zijn dwaling bewijst. Woorden van waarschuwing aan de rijksdag. Hij herhaalt zijn rede in het Latijn. Bestraffing van de kanselier. "Hier sta ik; ik kan niet anders: God helpe mij! Amen." Nieuwe proefneming. De vergadering staat op.

Beweging onder het terugkeren. Uitwerkselen van de verschijning. De bierkan van hertog Erik. De keurvorst en Spalatijn. Heimelijke aanslagen van Aleander. Boodschap van de keizer aan de rijksdag. Men stelt voor om Luther ter dood te brengen. Latere gevoelens van Karel V. Hevige tegenstand. Geestdrift van het volk voor Luther. Stemmen tot bevrediging. Toelating van de keizer. Vrees van de keurvorst. Toeloop bij Luther. Bezoek van Philip van Hessen.

Onderhandeling tot bemiddeling bij de aartsbisschop van Trier. Aleander en Cochloeus. Vermaning van de kanselier Wehe aan Luther. Luther's antwoord. Bijzonder gesprek. Bezoek van Cochleus bij Luther. De avondmaaltijd bij de aartsbisschop van Trier. Proefneming in de herberg van de ridders van Rhodus. Men stelt een kerkvergadering voor. Laatste onderhoud van Luther en de aartsbisschop. Bezoek bij een zieke vriend. Luther ontvangt bevel om Worms te verlaten. Antwoord. Vertrek.

Laatste dag in Worms. Luther aan Cranach. Brief aan de keizer aan de staten van het rijk. Luther bij de abt van Hirschfeld. Luther predikt te Eisenach. Vele vorsten verlaten de rijksdag. Invloed van Aleander. Karel V tekent de veroordeling van Luther. Het edict van Worms. Het begin of het einde? Luther begeeft zich naar zijn bloedverwanten in Mora. Hij wordt aangevallen en opgelicht. Gods wegen. Men voert Luther naar het kasteel de Wartburg. Men geeft hem de klederen van een ridder. Zijn gevangenschap.

VIJFDE BOEK

De Leipziger redetwist

1519

Gevaren waarin Luther verkeert. God redt hem. De paus zendt Miltitz. De gouden roos. Reis van de legaat. Schrik van Luther's vrienden.

Dood van Maximiliaan. Oorlogen in het rijk. Tussenregering.

Miltitz bij Spalatijn. Vrees van Tetzel. Samenkomst van Miltitz en Luther. Overeenkomst. De kus van de nuntius. Tetzel voor Miltitz. Brief van Luther aan de paus. Aard van de Hervorming. Luther's werkzaamheden. Hij wordt in Trier gedagvaard, daarna tot de naastvolgende rijksdag verwezen.

Voortgang van de Hervorming in Duitsland, in Zwitserland, in Nederland, in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, in Italië.

De strijd schijnt in Duitsland geëindigd. Eck wakkert hem weer aan. Gevechten tussen Eck en Carlstadt. Het geschil over de paus. Luther antwoordt. Zijn geloof en moed. Weigering van hertog George. Tegenkanting van de bisschop. Mosellanus en Erasmus.

Aankomst van Eck en van de Wittenbergers in Leipzig. Amsdorf, de studenten. Plakkaten van de bisschop. Eck en Luther. Het Pleissenburg. De openbaarheid en de beoordelaars van de redetwist.

De trein. Aanroeping van de Heilige Geest. Afbeeldsels van Luther, Carlstadt en doctor Eck. De boeken van Carlstadt. Vraagstuk van de vrije wil. Betamelijke verdienste. Natuurlijke krachten. Punt waarin Rome en de Hervorming van elkaar verschillen. Het opstel van Carlstadt. De tribunen.. Melanchton gedurende de redetwist. Toestemming van doctor Eck.

Luther predikt. De burgerij van Leipzig. Twisten van de studenten en leraren. Hertog George.

Redetwist tussen Eck en Luther. De oppervoogdijschap van Rome. Deze is volgens menselijk recht. Gelijkheid van de bisschoppen. Wie is het fundament, Petrus of Jezus Christus? Eck geeft van ter zijden te kennen dat Luther een Hussiet is. Luther verklaart zich voor de leer van Huss. Beweging onder de hoorders. Scherts van doctor Eck.

De hofnar. Luther bij de mis. Woorden van de hertog. Het vagevuur. De aflaten, enz. Einde van de redetwist.

Belangstelling van de wereldlijken in de redetwist. Luther's gedachte. Bekentenissen van doctor Eck. Pocherijen van Romes aanhangers Uitwerkselen van de redetwist. Poliander. Cellarius. De jeugdige prins van Anhalt. De studenten van Leipzig. Cruciger. Roeping van Melanchton. Luther's vrijmaking van het pauselijk juk.

Behendigheid van doctor Eck. Hij valt Melanchton aan. Melanchton's geschrift. Vastberadenheid van Luther. Twist tussen Emser en Luther. Staupitz verwijdert zich. De gouden roos aangeboden.

Luther geeft zijn eerste verklaring van de brief aan de Galaters in het licht. Nieuwe aanvallen. Verblinding van de tegenstanders. Eerste denkbeelden over het Avondmaal. Het Sacrament is zonder het geloof niet voldoende. Luther beschuldigd van in Bohemen geboren te zijn. Kracht van Gods Woord. Eck in verscheidene schriften aangerand. Hij vertrekt naar Rome. Onverschrokkenheid van Luther.

Gevaren waarin Luther verkeert.

De gevaren hadden zich rondom LUTHER en de Hervorming opeengehoopt. Het beroep van de Wittenbergse doctor op een algemene kerkvergadering was een nieuwe aanslag op de pauselijke macht. Een bul van PIUS II had over de keizers zelf die zich aan zulk een opstand durfden schuldig maken, de grote kerkban uitgesproken. FREDERIK van Saksen, nog weinig in de Evangelische leer versterkt, was op het punt om LUTHER uit zijn Staten te zenden. Een nieuw bevel van LEO X zou dus de Hervormer onder vreemden hebben gebracht, welke gevreesd zouden hebben zich door het ontvangen van een monnik, die Rome vervloekt had, in ongelegenheid te zullen brengen. En wanneer ook een of ander edele het zwaard opgenomen had om hem te verdedigen, zouden die eenvoudige ridders, van Duitslands machtige vorsten versmaad, weldra bij hun gewaagde onderneming hebben moeten bezwijken: en alles was dan geëindigd.

God redt hem.

Het is hier één van die gewichtige tijdpunten van de geschiedenis, waarin men Gods Voorzienig bestuur als met het oog aanschouwt. God alleen kon toen LUTHER redden, en Hij redde hem door zijn vijand zelf, door LEO X. Op het ogenblik dat al zijn hovelingen hem tot maatregelen van gestrengheid aanspoorde, en dat een laatste poging zijn tegenstander in zijn handen zou hebben doen vallen, veranderde die paus plotseling van gedrag en sloeg de weg van bevrediging en schijnbare zachtmoedigheid in. Men moge ongetwijfeld zeggen dat hij zich omtrent de gezindheid van de keurvorst bedroog, en deze voor LUTHER gunstiger achtte dan zij werkelijk was; men moge toegeven dat de openbare mening, de geest van de eeuw, die toen geheel nieuwe machten, hem toescheen de Hervormer met een ontoegankelijk bolwerk te omringen; men moge vooronderstellen, gelijk een van zijn levensbeschrijvers gedaan heeft, dat hij de bewegingen volgde van zijn verstand en van zijn hart, dat tot zachtheid en gematigdheid geneigd was; - die nieuwe handelwijs echter van Rome, in zulk een ogenblik, is zo vreemd, dat het onmogelijk is er een hoger en machtiger hand, die van God zelf, in te miskennen.

De paus zendt Miltitz.

Een Saksisch edelman, kamerheer van de paus en domheer van Mentz, Trier en Meissen, bevond zich toen aan het hof van Rome. Hij had er zich weten te doen gelden. Hij beroemde zich de Saksische vorsten enigszins in de bloede te bestaan, zodat de Roomse hovelingen hem soms de titel van hertog van Saksen gaven. In Italië pronkte hij dwaas met zijn Duitse adel; in Duitsland volgde hij op een ongeschikte wijze de Italiaanse manieren en opschik na. Hij was een liefhebber van de wijn, en zijn verblijf aan het hof van Rome had die ondeugd doen toenemen. Intussen hadden de Roomse hovelingen van hem grote verwachting. Zijn Duitse afkomst, zijn bevallige manieren, zijn bekwaamheid in het behandelen van zaken, alles deed hen hopen dat KAREL VAN MILTITZ, (dit was zijn naam,) erin zou slagen om door zijn

voorzichtigheid de ontzaglijke omwenteling welke de wereld dreigde te schokken, tegen te houden.

De gouden roos.
Het was van aanbelang het ware oogmerk van de zending van de Roomse kamerheer verborgen te houden. Men slaagde daarin zonder moeite. Vier jaren tevoren had de Godvruchtige keurvorst de paus om de gouden roos doen verzoeken. Die roos, de schoonste van de bloemen, stelde het lichaam van JEZUS CHRISTUS voor; zij werd ieder jaar door de opperpriester gewijd, en aan een van de voornaamste vorsten van Europa aangeboden. Men besloot deze ditmaal aan de keurvorst te zenden. MILTITZ vertrok met de last om de staat van zaken te onderzoeken en de raadsheren van de keurvorst, SPALATIJN en PFEFFINGER, te winnen. Hij had voor hen bijzondere brieven. Door te trachten aldus degenen die de vorst omringde voor zich te winnen, hoopte Rome weldra van zijn gevreesde tegenstander meester te worden.

Reis van de legaat.
In de maand december van het jaar 1518 in Duitsland gekomen, beijverde zich de nieuwe legaat op zijn reis de openbare mening te polsen. Tot zijn grote verbazing ontwaarde hij overal waar hij zich ophield, dat het meerderdeel van de inwoners voor de Hervorming was. Men sprak met geestdrift van LUTHER. Tegen één persoon die de paus genegen was, vond hij er drie welke de Hervormer genegen waren. LUTHER heeft ons een trek uit zijn zending bewaard. "Wat denkt gij van de stoel van Rome?" vroeg dikwijls de legaat in de herbergen aan de waardinnen en dienstmaagden. Eens antwoordde hem een van die arme vrouwen zeer eigenaardig: "Waarlijk, wij weten niet of de stoelen die gij te Rome hebt van hout of van steen zijn."

Schrik van Luther's vrienden.
Het enkele gerucht van de aankomst van de nieuwe legaat vervulde het hof van de keurvorst, de hogeschool, de stad Wittenberg en geheel Saksen, met argwaan en wantrouwen. "Gode zij dank! MARTIJN leeft nog," schreef MELANCHTHON verschrikt. Men verzekerde dat de Roomse kamerheer bevel ontvangen had om zich door list of geweld van LUTHER meester te maken. Men beval van alle kanten de doctor aan om tegen de hinderlagen van MILTITZ op zijn hoede te zijn. "Hij komt," zei men hem, "om zich van u meester te maken en u aan de paus over te leveren. Geloofwaardige personen hebben de pauselijke brieven gezien welke hij bij zich heeft." "Ik wacht Gods wil af," antwoordde LUTHER.
Inderdaad, MILTITZ kwam beladen met brieven voor de keurvorst, zijn raadsheren, de bisschoppen en de burgemeester van de stad Wittenberg. Hij was van zeventig Apostolische brieven voorzien. Indien de vleierijen en gunsten van Rome hun oogmerk bereikten, indien FREDERIK LUTHER in zijn handen overleverde, moesten die zeventig brieven hem in zeker opzicht tot vrijgeleidebrieven verstrekken. Hij wilde er in iedere stad die hij moest doortrekken een van te voorschijn brengen en aanplakken, en hoopte er zo doende in te slagen om zijn gevangene zonder tegenkanting naar Rome te voeren.

Dood van Maximiliaan.
De paus scheen al zijn maatregelen genomen te hebben. Reeds wist men aan het keurvorstelijk hof niet meer welke partij te kiezen. Men zou zich tegen het geweld verzet hebben; maar hoe kan men zich kanten tegen het opperhoofd van de Christenheid dat met zoveel zachtheid en schijnbare billijkheid spreekt? Zou het niet

juist van pas zijn, zei men, LUTHER ergens te verbergen, totdat het onweer voorbij is?.... Een onverwachte gebeurtenis komt LUTHER, de keurvorst en de Hervorming uit deze moeilijke toestand verlossen. De wereld veranderde eensklaps van gedaante. Op de 12de januari 1519, stierf MAXIMILIAAN, keizer van Duitsland. FREDERIK van Saksen werd, overeenkomstig de Duitse staatsregeling, bestuurder des rijks. Van toen af vreesde de keurvorst de aanslagen van de afgezanten niet meer. Nieuwe belangen dreven thans het hof van Rome, noodzaakten het inschikkelijkheid in zijn onderhandelingen met FREDERIK te gebruiken, en verhinderden de aanval die MILTITZ en DE VIO ongetwijfeld in de zin hadden. De paus had een levendige begeerte om KAREL van Oostenrijk, reeds koning van Napels, van de keizerlijke troon te verwijderen. Hij dacht dat een koning, zijn nabuur, meer te vrezen was dan een monnik van Duitsland. Verlangende de keurvorst voor zich te hebben, die in deze zaak hem van zoveel dienst kon zijn, besloot hij de monnik enigzins met rust te laten, om zich zoveel te beter tegen de koning aan te kanten; maar de een zowel als de ander maakten tot zijn spijt vorderingen. Zo veranderde LEO X.

Oorlogen in het rijk. Tussenregering.

Nog een andere omstandigheid wendde het onweer af dat de Hervorming bedreigde. Direct na de dood van de keizer braken er staatkundige onlusten uit. In het zuiden van het rijk wilde het Zwabisch bondgenootschap ULRICH van Wurtemberg straffen die het ontrouw geworden was. In het noorden viel de bisschop van Hildesheim, met de wapenen in de hand, in het bisdom van Minden en in de landen van de hertog van Brunswijk. Hoe zouden te midden van die bewegingen de groten van de wereld enig gewicht hebben kunnen hechten, aan een geschil over de vergeving van de zonden? Maar God deed vooral de alom beroemde wijsheid van de keurvorst, die regent van de rijks geworden was, en de bescherming welke hij aan de nieuwe leraren verleende tot de gelukkige voortgang van de Hervorming dienen. "Het onweer hield voor enige tijd zelfs woede in," zegt LUTHER; "de pauselijke banvloek begon in verachting te komen. Onder bescherming van het regentschap van de keurvorst werd het Evangelie ver verspreid, en er ontstond een groot nadeel uit voor het Pausdom." Bovendien verloren, gedurende een tussenregering, de gestrengste maatregelen natuurlijk veel van hun kracht. Alles werd vrijer en gemakkelijker. De straal van vrijheid, die de eerste beginselen der Hervorming begon te beschijnen, deed die nog tedere plant een krachtige ontwikkeling bekomen, en men kon van toen af bemerken hoezeer de staatkundige vrijheid de voortgang Van het Evangelische Christendom zou begunstigen.

Miltitz bij Spalatijn.

MILTITZ, reeds vóór de dood van MAXIMILIAAN in Saksen aangekomen, was terstond bedacht geweest zich naar zijn oude vriend SPALATIJN te begeven; maar nauwelijks had hij zijn klachten tegen LUTHER begonnen, of de hofkapellaan had tegen TETZEL uitgevaren. Hij had de pauselijke afgezant van de bedriegerijen en Godslasteringen van de aflaatventer onderricht, en hem verklaard dat geheel Duitsland de verdeeldheid die de Kerk verwoestte aan de Dominicaner weet.

Vrees van Tetzel.

MILTITZ was ervan verschrikt. Van beschuldiger was hij beschuldigde geworden. Het was op TETZEL dat toen al zijn gramschap neerdaalde. Hij dagvaardde hem zich naar Altenburg te begeven om zich voor hem te rechtvaardigen.

De Dominicaner, een even grote lafaard als snoever, het volk vrezende dat door zijn bedriegerijen verbitterd was, had opgehouden de steden en landen rond te reizen, en hield zich te Leipzig in het collegie van St. Paulus verborgen. Hij verbleekt bij het ontvangen van MILTITZ brief. Rome zelf verlaat hem; het bedreigt, het veroordeelt hem; het wil hem uit de enige wijkplaats trekken waar hij zich veilig waant, en hem aan de gramschap van zijn vijanden blootstellen...TETZEL weigerde op de uitnodiging van ‘s pausen afgezant te verschijnen. "Waarlijk," schreef hij de 31ste december 1518 aan MILTITZ, "ik zou mij de moeite van de reis niet beklagen, indien ik zonder gevaar van mijn leven Leipzig kon verlaten; maar de Augustijner MARTIJN LUTHER heeft de vermogende lieden zozeer tegen mij vooringenomen en opgehitst, dat ik nergens veilig ben. Een groot aantal aanhangers van LUTHER hebben mijne dood gezworen. Ik kan mij derhalve niet tot u begeven." Er was een treffend onderscheid tussen die twee mensen welke zich toen in het collegie van St. Paulus te Leipzig, en in het Augustijner klooster te Wittenberg bevonden. De dienaar Gods toonde een onverschrokken moed te midden van het gevaar; de dienaar van de mensen een verachtelijke lafhartigheid.

Samenkomst van Miltitz en Luther.

MILTITZ had bevel eerst de wapenen van de overreding te bezigen; en eerst dan wanneer dit middel niet gelukte, moest hij zijn zeventig brieven te voorschijn brengen, en te gelijker tijd van alle gunstbewijzen van Rome gebruik maken, ten einde de keurvorst te bewegen om LUTHER te beteugelen. Hij betuigde dan zijn verlangen om een samenkomst met de Hervormer te houden. Hun gemeenschappelijke vriend SPALATIJN, bood zijn huis totdat gebruik aan, en LUTHER verliet Wittenberg de 2de of 3de Januari, om zich naar Altenburg te begeven.

MILTITZ putte in die samenkomst al de kunstgrepen van een staatsman en Roomsch hoveling uit. Nauwelijks was LUTHER aangekomen, of de nuntius naderde hem met grote betoningen van vriendschap. "O," dacht LUTHER, "hoe is zijn geweld in zachtheid veranderd! Die nieuwe SAUL kwam in Duitsland, met meer dan zeventig Apostolische brieven voorzien, om mij levend en in ketenen geboeid naar het moordzuchtig Rome te voeren; maar de Heer heeft hem op weg neergeworpen." "Waarde MARTIJN!" zei ‘s pausen kamerheer tot hem op een vleijende toon, "ik dacht dat gij een oud Godgeleerde waart, die, stil in de hoek van de haard gezeten, Godgeleerde grillen maakte; maar ik zie dat gij nog een jeugdig man en in het best van uw jaren zijt."

"Weet gij," vervolgde hij, een ernstiger toon aannemende, "dat gij de gehele wereld van de paus hebt afgetrokken en aan u hebt verbonden?" Het was MILTITZ niet onbekend dat men door het vleien van de hoogmoed van de mensen het beste slaagt om hen te verleiden; maar hij kende degene niet met wie hij te doen had.

"Al had ik ook een leger van vijfentwintigduizend man," voegde hij er bij," zou ik het nog niet durven ondernemen u uit dit land en naar Rome te vervoeren." Rome, niettegenstaande zijn macht, gevoelde zich zwak tegenover een arme monnik; en de monnik gevoelde zich sterk tegenover Rome. "God houdt op het strand de baren van de zee tegen," zeide LUTHER, "en Hij houdt ze tegen .... met zand."

De nuntius, aldus het gemoed van zijn tegenstander menende voorbereid te hebben, ging in deze voege voort: "Verbind zelf de wond welke gij aan de Kerk hebt toegebracht, en welke gij alleen kunt genezen. Wacht u," voegde hij er bij onder het storten van enige tranen, "wacht u een onweer te verwekken dat de ondergang van de mensheid zou veroorzaken." Daarop begon hij allengs te kennen te geven dat alleen een herroeping het kwaad kon herstellen; maar terstond verzachtte hij hetgene er

aanstotelijks in dit woord mocht wezen, door LUTHER te kennen te geven dat hij de hoogste achting voor hem had, terwijl hij op hetzelfde ogenblik zijn toorn tegen TETZEL lucht gaf. De strik was door een bekwame hand gespannen, en hoe! zal men er niet in gevangen worden?
"Indien de aartsbisschop van Mentz van de beginne af dus tot mij gesproken had," zei later de Hervormer, "zou die zaak niet zo veel gerucht gemaakt hebben."
LUTHER nam toen het woord, en stelde met kalmte ‘maar met waardigheid en kracht, de billijke klachten van de Kerk voor; hij drukte al zijn verontwaardiging tegen de aartsbisschop van Mentz uit, en beklaagde zich op een edele wijze over het onwaardig gedrag dat Rome te Zijn opzicht had gehouden, niettegenstaande de zuiverheid van zijn bedoelingen.
MILTITZ, die zulk een onverschrokken taal niet verwacht had, wist echter zijn drift te beheersen. "Ik bied u aan," hernam LUTHER, "in het vervolg het stilzwijgen over die onderwerpen te bewaren en die zaak vanzelf te laten dood bloeden, mits dat mijn tegenstanders van hun kant zwijgen; maar wanneer men voortgaat mij aan te vallen, zal er spoedig uit een kleine twist een ernstige strijd ontstaan. Mijn wapenen zijn allen gereed. - Ik zal nog meer doen," voegde hij er een ogenblik daarna bij, "ik zal Zijn Heiligheid schrijven, om te erkennen dat ik wat te driftig geweest ben, en om hem te verklaren dat ik als een getrouwe zoon van de Kerk predikatiën bestreden heb, welke op haar de spotternijen en beledigingen van het volk doen nederdalen; ik wil zelfs graag een geschrift uitgeven, waarin ik allen, die mijn boeken lezen, zal uitnodigen, om er geen aanvallen tegen de Roomse Kerk in te zien, en haar onderdanig te blijven. Ja, ik ben bereid om alles te doen en alles te verdragen; maar wat ene herroeping betreft, verwacht die nooit van mij."
MILTITZ begreep uit de beslissende toon van LUTHER, dat het het wijste was voldaan te schijnen over hetgene de Hervormer wel wilde beloven. Hij stelde slechts voordat men een aartsbisschop tot scheidsman zou nemen, ten opzichte van enige punten waarover verschil mocht ontstaan. "Zeer goed," zeide LUTHER; "maar ik vrees zeer of de paus wel een rechter zal willen aannemen; in dit geval zal ik de uitspraak van de paus even min aannemen, en dan zal de worstelstrijd weer beginnen. De paus zal de tekst opstellen, en ik zal er de verklaring van geven."

Overeenkomst.

Zo eindigde de eerste samenkomst van LUTHER en MILTITZ. Zij hielden een tweede, waarin de wapenstilstand of liever de vrede getekend werd. LUTHER maakte terstond de keurvorst deelgenoot van hetgene er voorgevallen was.
"Doorluchtigste vorst en zeer genadige heer!" schreef hij hem, "ik beijver mij Uw keurvorstelijke Hoogheid in alle nederigheid te doen weten, dat KAREL VAN MILTITZ en ik het eindelijk eens geworden zijn, en de zaak geëindigd hebben met de twee volgende artikelen vast te stellen: "Vooreerst: het is de twee partijen verboden voortaan iets over de twist die ontstaan is te prediken, te schrijven of te handelen.
"Ten tweede: MILTITZ zal onmiddellijk de heilige vader de staat van zaken doen kennen. Zijn heiligheid zal een verlicht bisschop bevelen de zaak, te onderzoeken, en de artikelen aan te wijzen waarin ik gedwaald heb en die ik moet herroepen. Indien men mij bewijst dat ik in dwaling verkeer, zal ik gaarne herroepen, en niets meer doen dat de eer of het gezag van de heilige Roomse Kerk zou kunnen benadelen."
De overeenkomst dus gesloten zijnde, scheen MILTITZ geheel verblijd. "Sinds honderd jaar," riep hij uit, "heeft gene twistzaak bij de kardinalen en Roomse hovelingen meer kommer verwekt dan deze. Zij zouden liever tien duizend dukaten gegeven hebben, dan toe te laten dat zij nog langer dure."

De kamerheer van de paus spaarde geen enkele vertoning bij de Wittenbergse monnik. Nu eens toonde hij vreugde, dan weer stortte hij tranen. Deze vertoning van aandoenlijkheid trof de Hervormer weinig; maar hij wachtte zich wel van te laten blijken wat hij ervan dacht. "Ik liet niet merken dat ik begreep wat die krokodillentranen betekenden," zegt LUTHER. Men beweert dat de krokodil weent wanneer hij zijn prooi niet meester kan worden.

De kus van de nuntius.

MILTITZ nodigde LUTHER op het Avondmaal. De doctor nam het aan. Zijn gastheer stelde de stijfheid welke zijn last vereiste ter zijde, en LUTHER liet aan de luchtigheid van zijn karakter de vrije loop. De maaltijd was vrolijk, en het ogenblik van scheiden gekomen zijnde, omhelsde de legaat de ketterse doctor, en kuste hem. "Het was een Judas - kus," dacht LUTHER. "Ik hield mij," schreef hij aan STAUPITZ, "alsof ik al die Italiaanse manieren niet begreep."

Die kus, moest hij in waarheid Rome en de pas ontluikende Hervorming met elkaar verzoenen? MILTITZ hoopte het, en hij verblijdde er zich over: want hij zag meer van nabij dan Rome's hovelingen de verschrikkelijke gevolgen welke de Hervorming voor het Pausdom kon hebben. Wanneer LUTHER en zijn tegenstanders zwijgen, zei hij bij zichzelf, zal de twist geëindigd zijn, en Rome, door gunstige omstandigheden te doen ontstaan, zal al zijnen vorigen invloed weer verkrijgen. Het scheen dan dat men zeer nabij het einde van de strijd was. Rome had de armen uitgestrekt, en de Hervormer scheen er zich ingeworpen te hebben; maar dit werk was, niet eens mensen, maar uit God. De dwaling van Rome is geweest een monniken twist te zien, dáár waar het een ontwaken van de Kerk was. De kussen van een kamerheer des pausen konden de vernieuwing der Christenheid niet beletten.

Tetzel voor Miltitz.

MILTITZ, getrouw aan de overeenkomst welke hij gesloten had, begaf zich van Altenburg naar Leipzig, waar TETZEL zich bevond. Het was niet nodig hem de mond te sluiten; want, in plaats van te spreken, zou hij, indien hij gekund had, zich veeleer in de ingewanden van de aarde verborgen hebben; maar de pauselijke afgezant wilde over hem zijn gramschap uitstorten. Nauwelijks te Leipzig aangekomen, liet MILTITZ de ongelukkige TETZEL dagvaarden. Hij overlaadde hem met verwijten, beschuldigde hem de oorzaak van al het kwaad te zijn, en bedreigde hem met de verontwaardiging van de paus. Dit was niet genoeg. De zaakgelastigde van het handelshuis FUGGER, die zich toen te Leipzig bevond, werd tegen hem gehoord. MILTITZ leide de Dominicaner de rekeningen van dit huis, de papieren welke hij zelf getekend had voor, en toonde hem dat hij aanzienlijke sommen nutteloos verkwist of gestolen had...

De rampzalige, die niets ten dage van zijn zegepraal verschrikte, werd door deze rechtvaardige beschuldigingen terneergeslagen; hij verviel in wanhoop; zijn gezondheid werd gekrenkt; hij wist niet meer waar zijn schande te verbergen. LUTHER vernam de deerniswaardige toestand van zijn voormalige tegenstander, en alleen hij was er over getroffen. "Ik heb medelijden met TETZEL," schreef hij aan SPALATIJN. Hij bepaalde zich niet bij deze woorden. Het was niet de mens die hij gehaat had, het waren zijn boze daden. Op het ogenblik dat Rome hem met zijn gramschap overlaadde, schreef hij hem een brief vol vertroosting. Maar alles was tevergeefs. TETZEL, door de wroegingen van zijn geweten vervolgd, door de verwijten van zijn beste vrienden verschrikt, en bevreesd voor de gramschap van de

paus, stierf enigen tijd daarna op ene jammerlijke wijze. Men dacht dat de droefheid zijn dood had veroorzaakt.

Brief van Luther aan de paus.
LUTHER, getrouw aan de beloften, die hij aan MILTITZ gedaan had, schreef de 3de maart de volgende brief aan de paus.
"Gelukzalige vader!
Uw Gelukzaligheid verwaardige zich zijn vaderlijke oren, welke als het ware die van CHRISTUS zelf zijn, naar uw arm schaap te keren, en met goedheid zijn geblaat te horen. Wat zal ik doen, heiligste vader? Ik kan het geweld van uw gramschap niet verdragen, en ik weet niet hoe er aan te ontkomen. Men verlangt van mij dat ik herroePetrus Ik zou mij haasten het te doen, wanneer dit tot het doel kon leiden dat men zich voorstelt. Maar de vervolgingen door mijn tegenstanders in het werk gesteld, hebben mijn geschriften ver verspreid, en zij zijn te diep in de harten gegrift, dan dat het mogelijk zijn zou ze er weer uit te krijgen. Een herroeping zou niets anders uitwerken dan de Kerk van Rome steeds meer te onteren, en van aller lippen een kreet van beschuldiging tegen haar te doen horen. Heiligste vader! ik verklaar het voor het oog van God en al zijn schepselen, nooit heb ik het gewild, en wil het ook nog niet, om door geweld of door list de macht van de Roomse Kerk of die van Uw Heiligheid aan te randen. Ik erken dat niets in hemel of op aarde boven die Kerk moet gesteld worden, dan alleen JEZUS CHRISTUS, de Heer van allen."

Deze woorden zouden vreemd kunnen schijnen en zelfs berispelijk in de mond van LUTHER, wanneer men zich niet herinnerde dat hij niet op eens maar met een langzaam voortgaande tred tot het licht geraakte. Zij getuigen (iets dat van veel belang is), dat de Hervorming niet louter een tegenkanting aan het Pausdom is geweest. Het is niet de oorlog, aan die of die vorm verklaard, het is niet die of die ontkennende (negative) richting welke deze hebben daargesteld. De tegenstand aan de paus behoorde slechts tot de bijkomende trekken. Een nieuw leven, een stellige (positive) leer maakten er het bezielend beginsel van uit. "JEZUS CHRISTUS aller Heer, en die boven alles moet geëerd worden," ja ook boven Rome zelf, gelijk LUTHER zegt op het einde van zijn brief, ziedaar de wezentlijke oorzaak van de omwenteling van de 16de eeuw!
Het is wel waarschijnlijk dat de paus enige tijd tevoren een brief waarin de Wittenbergse monnik rondborstig alle herroeping weigerde, niet onopgemerkt zou hebben laten doorgaan. Maar MAXIMILIAAN was gestorven: men hield zich met de verkiezing van zijn opvolger bezig, en LUTHER’s brief werd veronachtzaamd, te midden van de staatkundige kuiperijen welke toen de stad van de opperpriester verontrustten.
De Hervormer besteedde zijn tijd beter dan zijn magtige tegenstander. Terwijl LEO X, zijn belangen als wereldlijk vorst behartigende, alles in het werk stelde om een nabuur, die hij vreesde, van de troon te verwijderen, nam LUTHER dagelijks in kennis en geloof toe. Hij bestudeerde de besluiten van de pausen; en de ontdekkingen die hij maakte, wijzigde zijn begrippen aanmerkelijk. "Ik lees de pauselijke besluiten," schreef hij aan SPALATIJN," en (ik zeg het u in vertrouwen) ik weet niet of de paus de Antichrist zelf dan of hij zijn Apostel is, zo heeft men er CHRIsTUs in mismaakt en gekruist."

Aard van de Hervorming.

Nochtans achtte hij steeds de oude Kerk van Rome hoog, en dacht niet aan een afscheiding. "Dat de Roomse kerk," zei hij in de verklaring welke hij MILTITZ beloofd had openbaar te zullen maken, "boven al de overige van God geëerd wordt, hieraan kan men niet twijfelen. De heilige PETRUS, de heilige PAULUS, zes en veertig pausen, vele honderd duizenden martelaars, hebben in haar schoot hun bloed vergoten en hebben er de hel en de wereld overwonnen, zodat het welgevallen Gods zeer bijzonder op haar rust. Schoon alles in deze zich nu in een zeer droevige staat bevindt, is dit echter geen beweegreden om zich van haar af te scheiden. Integendeel, hoe slechter de zaken erin staan, hoe meer men aan deze moet gehecht blijven: want het is niet door de afscheiding dat men haar beter zal maken. Men moet God niet om de Duivel en de kinderen Gods, die zich nog te Rome bevinden, om de menigte Goddelozen verlaten. Er is geen zonde, geen kwaad, dat de liefde moet uitdoven, of de eenheid verbreken. Want de liefde vermag alle dingen, en niets valt de eenheid te moeilijk."

LUTHER was het niet die zich van Rome scheidde; het was Rome die zich van LUTHER scheidde, en die dus het oude geloof van de Catholijke Kerk verwierp, waarvan hij toen de vertegenwoordiger was. LUTHER was het niet die Rome zijn macht ontnam, en die zelfs de bisschop van een overweldigde troon deed afklimmen; de leer welke hij verkondigde, het Woord der Apostelen dat God opnieuw in de algemeene Kerk met groot gezag en bewonderenswaardige zuiverheid openbaar maakte, konden alleen tegen die macht vermogen, welke sinds eeuwen de Kerk in slavernij hield.

Luther's werkzaamheden.

Die betuigingen van LUTHER, op het einde van Februari openbaar gemaakt, voldeden MILTITZ en DE VIO nog niet. Die twee roofvogels, beiden hun prooi hebben zien ontsnappen, waren binnen de oude muren van Trier teruggeweken. Dáár door de vorstelijke aartsbisschop bijgestaan, hoopten zij, in vereniging met elkaar, het doel te bereiken, dat zij, ieder op zichzelve staande, hadden gemist. De twee pauselijke gezanten begrepen, dat ervan FREDERIK, in het rijk met de hoogste macht bekleed, niets meer te wachten was. Zij zagen dat LUTHER alle herroeping hardnekkig bleef weigeren. Het enige middel om erin te slagen was de ketterse monnik aan de bescherming van de keurvorst te onttrekken, en hem tot zich te lokken. Wanneer de Hervormer eenmaal te Trier zal zijn, in een staat aan een vorst van de Kerk onderworpen, moet hij wel bekwaam zijn indien hij er uitkomt, zonder ten volle aan de eisen van de opperpriester voldaan te hebben. Zij begeven zich terstond aan het werk. "LUTHER," zegt MILTITZ tot de keurvorst - aartsbisschop van Trier, "heeft Uw Genade tot scheidsman genomen. Roep hem derhalve voor u." De keurvorst van Trier schreef die ten gevolge, de 3de mei, aan de keurvorst van Saksen, om hem te verzoeken dat hij LUTHER tot hem zou zenden. DE VIO en vervolgens MILTITZ zelf, schreven ook aan FREDERIK, om hem bekend te maken, dat de gouden roos te Augsburg bij de Fuggers aangekomen was. Het ogenblik was daar, dachten zij, om de beslissende aanval te wagen.

Maar de zaken zijn veranderd; noch FREDERIK, noch LUTHER laten zich bewegen. De keurvorst heeft zijn nieuwe toestand begrepen. Hij vreest de paus niet meer; nog veel minder vreest hij zijn dienaren. De Hervormer, MILTITZ en DE VIO verenigd ziende, voorspelt het lot dat hem wacht wanneer hij aan hun uitnodiging voldoet. "Overal," zegt hij, "op allerlei wijzen staat men mij naar het leven." Bovendien heeft hij verlangt dat de paus uitspraak doe, en de paus, geheel met kronen en intrigues

vervuld, heeft niet gesproken. LUTHER schreef aan MILTITZ: "Hoe kan ik mij zonder een bevel van Rome, te midden van de onlusten die het rijk beroeren, op weg begeven? Hoe zou ik zoveel gevaren tegemoet gaan, en zulke grote onkosten maken, ik de armste van de mensen?"

Hij wordt in Trier gedagvaard, daarna tot de naastvolgende rijksdag verwezen.
De keurvorst van Trier, een wijs en gematigd man, en daarenboven een vriend van FREDERIK, wilde deze sparen. Hij had bovendien geen lust zich met die twistzaak te bemoeien, zolang hij er niet stellig toe geroepen werd. Hij kwam dan met de keurvorst van Saksen overeen, dat men het onderzoek daarvan tot de naastvolgende rijksdag zou uitstellen, en het was eerst twee jaren later dat deze te Worms vergaderde.
Terwijl de hand van de Voorzienigheid al de gevaren die LUTHER bedreigden de een na de andere verdreef, ging deze met moed voort en naderde een doel waarvan hij zelf onkundig was. Zijn roem vermeerderde; de zaak van de waarheid nam in kracht toe; het aantal studenten te Wittenberg groeide aan, en onder hen bevonden zich de uitstekendste jongelingen van Duitsland. "Onze stad," schreef LUTHER, "kan ter nauwernood al degenen die er aankomen opnemen;" en bij een andere gelegenheid. "Het getal van de studenten vermeerdert zeer en als een overstromend water."

Voortgang van de Hervorming in Duitsland, in Zwitserland, in Nederland, in Frankrijk, in Engeland, in Spanje, in Italië.

Maar reeds was het niet meer in Duitsland alleen dat de stem van de Hervormer zich deed horen. Zij was de grenzen van het rijk overgetrokken en begon, onder de verschillende volken van de Christenheid, de grondvesten van de Roomse macht te schokken. FROBENIUS vermaard boekdrukker te Bazel, had de verzameling van LUTHER’s werken uitgegeven. Zij werd met snelheid verspreid. Te Bazel juichte de bisschop zelf LUTHER toe. De kardinaal DE SION, na zijn werken gelezen te hebben, riep een weinig schertsende en op zijn naam zinspelende uit: "O LUTHER, gij zijt een echte LUTHER!" (een echte zuiveraar, *Lauterer*.)
ERASMUS bevond zich te Leuven, toen LUTHER’s schriften in de Nederlanden kwamen. De Augustijner - prior te Antwerpen, die te Wittenberg gestudeerd had, en die, naar ERASMUS’ getuigenis, het ware oorspronkelijke Christendom bezat, en nog andere Nederlanders lazen deze gretig. Maar degenen die slechts hun eigenbelang zochten, zegt de geleerde Rotterdammer, en die het volk met oudwijfse vertellingen voedden, deden een somber fanatisme ontstaan. "Ik kan u niet zeggen," schrijft ERASMUS aan LUTHER, "tot welke inderdaad treurige bewegingen en onlusten uw schriften aanleiding hebben gegeven."
FROBENIUS zond zes honderd exemplaren van die werken naar Frankrijk en Spanje. Men verkocht ze in het openbaar te Parijs. De doctoren van de Sorbonne lazen ze toen, naar het schijnt, met goedkeuring. Het werd tijd, zeiden velen onder hen, dat degenen die zich met de heilige schriften bezig houden, met zulk een vrijmoedigheid spraken. In Engeland werden die boeken met nog meer geestdrift ontvangen. Spaanse handelaars lieten deze in hun taal overbrengen, en van Antwerpen naar hun vaderland zenden. "Voorzeker," zegt PALLAVICINT," waren die handelaars uit het Morengeslacht gesproten."
CALVI, een geleerd boekhandelaar van Pavia, bracht een groot aantal exemplaren van die boeken in Italië, en verspreidde ze in al de steden aan de overzijde van de Alpen. Het was geen winzucht welke die beminnaar van de letteren bezielde, maar de begeerte om tot herlevendiging van de Godsvrucht mede te werken. De kracht

waarmee LUTHER de zaak van CHRISTUS verdedigde, vervulde hem met vreugde. "Al de geleerden van Italie," schreef hij, "zullen zich met mij verenigen, en wij zullen u verzen zenden die door onze uitstekendste schrijvers vervaardigd zijn."
FROBENIUS, aan LUTHER een exemplaar van die uitgave doen toekomen, meldde hem al dat blijde nieuws, en voegde er bij: "Ik heb al de exemplaren op tien na verkocht, en heb nooit zulke goede zaken gedaan." Nog andere brieven gaven aan LUTHER de vreugde te kennen welke zijn werken verwekten. "Ik verheug er mij over," zei hij, "dat de waarheid zo bevalt, schoon zij met zo weinig wetenschappelijke kennis en op een zo onbeschaafde wijze spreekt."

De strijd schijnt in Duitsland geëindigd.
Zodanig was het begin van de herlevendiging in de onderscheiden landen van Europa. Wanneer men er Zwitserland van uitzondert, waar zich de prediking van het Evangelie reeds had doen horen, maakte de aankomst van de schriften van de Wittenbergse leraar overal de eerste bladzijde van de geschiedenis van de Hervorming uit. Een boekdrukker van Bazel verspreidde die eerste zaden van de waarheid. Op hetzelfde ogenblik dat de Roomse paus het werk in Duitsland denkt te smoren, neemt het in Frankrijk, in de Nederlanden, in Italie, in Spanje, in Engeland en in Zwitserland een aanvang. Al wierp Rome de oorspronkelijke stam omver, wat ligt eraan gelegen?...de zaden zijn reeds overal verspreid.
Terwijl de strijd buiten het rijk een aanvang nam, scheen deze van binnen bijkans op te houden. De onstuimigste krijgsknechten van Rome, Franciscaner monniken van Jüterbock, die LUTHER onbedacht hadden aangevallen, haastten zich, na een krachtig antwoord van de Hervormer, in de stilte terug te keren. De aanhangers van de paus zwegen. TETZEL was buiten gevecht. De vrienden van LUTHER bezwoeren hem de worstelstrijd niet vol te houden, en hij had het hun beloofd. De thesen begonnen in vergetelheid te geraken. Die valse vrede hield als het ware de welsprekende mond van de Hervormer gesloten. De Hervorming scheen gestuit. "Maar," zegt LUTHER naderhand, van dit tijdstip sprekende, "de mensen bedachten ijdele dingen; want de Heer is opgestaan om de volken te oordelen." - "God leidt mij niet," zegt hij elders; "Hij drijft mij voort, Hij voert mij weg. Ik ben geen meester van mijzelve. Ik zou in rust wensen te leven; maar ik ben te midden van oproer en omwentelingen geworpen."

Eck wakkert hem weer aan.
ECK, de schoolse Godgeleerde, de voormalige vriend van LUTHER, de auteur van de *Obelisken*, was degene die de strijd hervatte. Hij was het Pausdom oprechtelijk toegedaan; maar hij schijnt van ware Godsdienstige gevoelens ontbloot te zijn geweest, en tot die klasse van te allen tijde te talrijke mensen behoord te hebben, die de kennis en zelfs de Godgeleerdheid en de godsdienst als middelen beschouwen om naam te maken in de wereld. De ijdele roem verbergt zich zowel onder het gewaad van de priester als onder de wapenrusting van de krijgsman. ECK had zich toegelegd op de kunst om naar de regels van de Scholastieken te redetwisten, en werd voor een meester in die soort van worstelkunst gehouden. Terwijl de ridders van de middeleeuwen en de krijgshelden van de tijd van de Hervorming hun roem in de toernooispelen zochten, zochten de Scholastieken die in de syllogistische redetwisten, waarvan de hogescholen dikwijls het schouwspel opleverden. ECK, met een hoge gedachte van zichzelf vervuld, trots op zijn talenten, op de populariteit van zijn zaak, en op de overwinningen welke hij op de acht universiteiten van Hongarije, van Lombardije en Duitsland behaald had wenste vurig de gelegenheid te hebben om zijn krachten en zijn behendigheid ten toon te spreiden. Die "nietige monnik" die

eensklaps tot een reus opgegroeid was, die LUTHER, welke niemand tot hiertoe had kunnen overwinnen, verduisterde zijn hoogmoed en wekte zijn naijver op. Mogelijk door zijn eigen roem na te jagen, zou ECK Rome groot nadeel toebrengen.... Maar de Schoolse ijdelheid laat zich niet door zulk een bedenking terughouden. De Godgeleerden hebben zowel als de vorsten meer dan eens het algemeen belang aan hun bijzondere roem weten op te offeren. Wij zullen zien welke omstandigheden de doctor van Ingolstadt het middel verschaften, om met zijn lastige mededinger in het strijdperk te treden.

Gevechten tussen Eck en Carlstadt.

De ijverige maar al te driftige CARLSTADT verstond zich nog met LUTHER. Die twee Godgeleerden waren vooral verbonden door hun gehechtheid aan de leer van de genade, en door hun hoogachting voor de heilige AUGUSTINUS. CARLSTADT, tot geestvervoering overhellende en weinig wijsheid bezittende, was geen man die de behendigheid en doorslepenheid van een MILTITZ konden tegenhouden. Hij had tegen de *Obelisken* van ECK thesen in het licht gegeven, waarin hij LUTHER en het geloof dat hun beiden gemeen was, verdedigde. ECK had geantwoord, en CARLSTADT had hem het laatste woord niet gelaten. De strijd was heviger geworden. ECK, een zo gunstige gelegenheid wensende aan te grijpen, had aan CARLSTADT de handschoen toegeworpen; de onstuimige CARLSTADT had die opgenomen. God bediende zich van de driften van die twee mannen om zijn oogmerken te volvoeren. LUTHER had in het geheel geen deel genomen aan die gevechten, en echter moest hij de held zijn van de strijd. Hij behoort tot die mensen welke de drang van de omstandigheden steeds op het toneel terugvoert. Men kwam met elkaar overeen dat Leipzig de plaats zijn zou van de onderhandeling. Zodanig was de oorsprong van die Leipziger redetwist, welke sinds zo beroemd is geworden.

Het geschil over de paus.

ECK achtte het van zeer weinig betekenis CARLSTADT te bestrijden, en zelfs hem te overwinnen. Het was om LUTHER te doen. Hij stelde dan alles in het werk om hem op het strijdtoneel te voeren, en gaf ten einde dertien thesen in het licht, welke hij tegen de door de Hervormer reeds openlijk beleden hoofdleringen richtte. De dertiende was van deze inhoud: "Wij ontkennen dat de Roomse Kerk niet vóór de tijd van paus SYLVESTER boven de overige kerken verheven geweest zij; en wij erkennen te allen tijde als opvolger van de heilige PETRUS en stedenhouder van JEZUS CHRISTUS, dengene die op de stoel van de heilige PETRUS gezeteld en zijn geloof gehad heeft." SYLVESTER leefde ten tijde van CONSTANTIJN DE GROOTE; ECK ontkende dus door deze these dat de voorrang, die Rome genoot, haar door die keizer gegeven was geworden.

Luther antwoordt.

LUTHER, die niet zonder enige moeite erin bewilligd had voortaan het stilzwijgen te bewaren, was bij het lezen van die stellingen diep getroffen. Hij bemerkte dat men het op hem gemunt had, en voelde dat hij niet met ere de strijd kon ontwijken. "Die man," zegt hij, "noemt CARLSTADT zijn tegenpartij, en tegelijkertijd valt hij mij op het lijf. Maar God regeert, Hij weet wat Hij uit dit treurspel wil doen voortkomen. Het is noch doctor ECK, noch mij dat het zal gelden. Gods oogmerk zal bereikt worden. ECK zij dank, die zaak, welke tot nog toe slechts spel geweest is, zal ten laatste van een ernstiger aard worden, en aan de tiranni van Rome en van de Roomse paus een dodelijke slag toebrengen."

Rome zelf heeft de overeenkomst geschonden. Het heeft meer gedaan; door opnieuw het teken tot de strijd te geven, heeft het de worsteling op een punt overgebracht dat LUTHER nog niet rechtstreeks aangevallen had. Het was de opperhoofdigheid van de paus welke doctor ECK aan zijn tegenstanders deed uitkomen. Hij volgde zo doende het gevaarlijke voorbeeld dat TETZEL reeds gegeven had. Rome daagde de aanvallen van de kampvechter uit, en wanneer het in de oefenplaats verminkte leden bekwam, was het omdat door zijn eigen toedoen de geduchte arm van zijn tegenstander over zijn hoofd uitgestrekt was geworden.
De pauselijke opperhoofdigheid eens omver geworpen zijnde, stortte het Roomse steigerwerk in. Het grootste gevaar bedreigde derhalve het Pausdom. En echter noch MILTITZ noch CAJETANUS deden iets om die nieuwe worsteling te verhinderen. Verbeeldde zij zich dat de Hervorming overwonnen zou worden, of waren zij met die blindheid geslagen, welke de machtige ten val brengt?

Zijn geloof en moed.
LUTHER, die een zeldzaam voorbeeld van gematigdheid gegeven had door zolang het stilzwijgen te bewaren, antwoordde onbevreesd op de uitdaging van zijn tegenpartij. Hij stelde terstond nieuwe thesen tegen de thesen van doctor ECK. De laatste was van deze inhoud: "Het is door de ellendige decretalen van de Roomse pausen, vóór vier honderd jaren en later vervaardigd, dat men de voorrang van de Kerk van Rome bewijst; maar die voorrang heeft tegen zich de geloofwaardige geschiedenis van elfhonderd jaren, de getuigenissen van de heilige Schrift, en de besluiten van het concilie van Nicea, het heiligste van alle conciliën.
"God weet," schreef hij in dezelfde tijd aan de keurvorst, "dat het mijn ernstig voornemen was te zwijgen, en dat ik verblijd was eindelijk dat spel geëindigd te zien. Ik heb het met de Commissaris van de paus gesloten verdrag zo getrouw nagekomen, dat ik, ondanks de aanvallen van de vijanden en de raadgevingen van mijn vrienden, SYLVESTER PRIERIAS niet weer geantwoord heb. Maar nu valt doctor ECK mij aan, en niet alleen mij, maar ook de gehele hogeschool te Wittenberg. Ik mag niet gedogen dat de waarheid dus met smaad overladen word"
In dezelfde tijd schreef LUTHER aan CARLSTADT. "Ik wil niet," zei hij "voortreffelijke ANDREAS! dat gij u in die twist mengt, na die keer hij het op mij gemunt heeft. Ik zal met blijdschap mijn werkzaamheden die van ernstiger aard zijn daarlaten, om mij met de spelen van die pluimstrijkers van de Roomse paus bezig te houden." Daarna, zijn rede tot zijn tegenstander richtende, riep hij hem van Wittenberg naar Ingolstadt met een hem verachtende fierheid toe: "Nu dan, mijn waarde ECK, dappere man! zijt moedig en gord uw zwaard aan. Heb ik u niet als bemiddelaar kunnen bevallen, mogelijk zal ik u meer als tegenstander bevallen. Niet dat ik mij voorstel u te overwinnen, maar omdat ik, na al de zegepralen die gij in Hongarije, in Lombardije, in Beieren (tenminste wanneer wij u hierin moeten geloven) behaald hebt, u de gelegenheid zal aanbieden om de naam van zegepralend overwinnaar van Saksen en Meissen te verwerven, zodat gij voor altoos met de roemvolle naam van augustus zult vereerd worden."
Al de vrienden van LUTHER deelden niet in zijn moed, want niemand had tot dit ogenblik toe de drogredenen van doctor ECK durven weêrstaan. Maar wat hun bovenal grote onrust baarde, was het onderwerp van de twist...de opperhoofdigheid van de paus!...Hoe! durft de arme monnik van Wittenberg zich wagen aan die reus, die sinds eeuwen al zijn vijanden verpletterd heeft? De hovelingen beven aan het hof van de keurvorst. SPALATIJN, de vertrouweling van de vorst, en de boezemvriend van de Hervormer, is met vrees vervuld. FREDERIK is ongerust. Het ridderlijke zwaard zelf

van het heilige graf, waarmee hij te Jeruzalem gewapend is geworden, zou voor deze oorlog niet volstaan. LUTHER alleen is niet verschrikt. "De Heer," zo dekt hij, "zal hem in mijn handen overleveren!" Het geloof dat hem bemoedigt stelt hem in staat zijn vrienden te versterken. "Ik bid u, mijn waarde SPALATIJN!" zegt hij, "laat u niet door de vrees overmeesteren; gij weet toch dat, bij alles CHRISTUS niet voor mij was, al wat ik tot heden toe gedaan heb mijn verderf zou hebben moeten teweegbrengen. Heeft men niet nog onlangs uit Italie aan de kanselier van de hertog van Pommeren geschreven, dat ik Rome ‘t onderste boven gekeerd had, en dat men niet wist hoe het oproer gestild te krijgen, zodat men voornemens was mij aan te vallen, niet naar de regelen van de rechtvaardigheid, doch met Romeinse streken (het zijn de uitdrukkingen welke men gebezigd heeft), dat is, denk ik, met vergif, hinderlagen en verraderlijke moord?

"Ik bedwing mij, en uit liefde voor de keurvorst en de hogeschool houd ik nog vele dingen voor mij, waarvan ik mij tegen Babel bedienen zou, wanneer ik ergens elders was. O mijn arme SPALATIJN! het is onmogelijk, naar waarheid van de Schrift en de Kerk te spreken, zonder het beest te verbitteren. Hoop derhalve niet mij ooit met rust te zien, dan wanneer ik de Godgeleerdheid vaarwel zeg. Indien deze zaak uit God is, zal zij niet voleindigd worden vóór dat al mijn vrienden mij verlaten hebben, gelijk CHRISTUS van al zijn discipelen verlaten werd. De waarheid zal alléén blijven, en door Zijn rechterhand, niet door mijn, noch door uw, noch door die van enig mens zegepralen. Mocht ik ook bezwijken, de wereld zal met mij niet vergaan. Maar, ach mij ellendige! ik vrees niet waardig te zijn voor zulk een zaak te sterven." - "Rome," schrijft hij nog omstreeks dezelfde tijd, "Rome brandt van verlangen mij in het verderf te storten, en ik - ik sta tevergeefs te wachten om haar te bespotten. Men verzekert mij dat men te Rome op het veld van Flora openlijk een papieren MARTIJN LUTHER verbrand heeft, na hem met vervloekingen overladen te hebben. Ik wacht hun woede af." "De gehele wereld," vervolgt hij, "is in onrust en waggelt; wat zal er gebeuren? God weet het. Ik voor mij voorzie oorlogen en rampen. God ontferme zich onzer!"

Weigering van hertog George.

LUTHER schreef aan de hertog GEORGE brief op brief, opdat die vorst hem zou toelaten in de Staten waar Leipzig toe behoorde te komen, en deel aan de redetwist te nemen; maar hij ontving er geen antwoord op. De kleinzoon van de Boheemsen koning PODIEBRAD, verschrikt door de stelling van LUTHER over het gezag van de paus, en vrezende in Saksen de oorlogen waarvan Bohemen zolang het toneel geweest was te zien ontstaan, wilde het verzoek van de doctor niet inwilligen. Deze besloot toen enige verklaringen van die dertiende these in het licht te geven. Maar dit geschrift, wel ver van de hertog GEORGE te overreden, versterkte hem daarentegen in zijn besluit; en hij weigerde de Hervormer volstrektelijk de vrijheid die hij verzocht om te redetwisten, hem alleen verlof gevende als aanschouwer bij de strijd tegenwoordig te zijn. Het was zeer tegen de zin van LUTHER. Nochtans heeft hij slechts één wil, die om God te gehoorzamen. Hij zal gaan, hij zal zien, hij zal afwachten.

Tegenkanting van de bisschop.

In dezelfde tijd begunstigde de vorst met al zijn macht de redetwist tussen ECK en CARLSTADT. GEORGE was de oude leer toegedaan; maar hij was billijk, oprecht, een vriend van vrij onderzoek, en hij was niet van gedachte dat ieder gevoelen van ketterij moest beschuldigd worden, alleen omdat het aan het hof van Rome mishaagde.

Daarenboven drong de keurvorst bij zijn neef aan, en GEORGE, door de woorden van FREDERIK versterkt, beval dat de redetwist plaats zou hebben. De bisschop ADOLF VAN MERSEBURG, in het bisdom waar Leipzig toe behoorde, begreep beter dan MILTITZ en CAJETANUS het gevaar om zulke gewichtige vraagstukken aan de kansen van een tweegevecht prijs te geven. Rome kon de vrucht van het werk vele eeuwen niet aan zodanige gewaagde ondernemingen blootstellen. Al de Godgeleerden van Leipzig, niet minder verontrust, smeekten hun bisschop de redetwist te beletten. ADOLF deed daarom aan hertog GEORGE de krachtigste voorstellen. De hertog antwoordde hem met veel nadruk: "Ik sta verbaasd een bisschop zoveel afkeer te zien hebben van de oude en lofwaardige gewoonte onzer vaderen, om twijfelachtige vraagstukken in geloofszaken te onderzoeken. Wanneer uw Godgeleerden weigeren hun leerstukken te verdedigen, zouden het beter zijn met het geld dat men hun geeft oude vrouwen en jonge kinderen te onderhouden, welke tenminste zouden weten te spinnen en te zingen."
Deze brief maakte weinig indruk op de bisschop en zijn Godgeleerden. De dwaling heeft een verborgen geweten, wat haar het onderzoek doet vrezen, zelfs dan wanneer men het meest van vrij onderzoek spreekt. Na met onvoorzichtigheid voortgerukt te zijn, treedt zij met lafhartigheid terug. De waarheid daagt niet uit, maar zij blijft standvastig. De dwaling daagt uit, en vlucht. De welvaart van de Wittenbergse hogeschool was bovendien voor die van Leipzig een oorzaak van jaloezie. De monniken en de priesters van Leipzig baden het volk van de predikstoel, de nieuwe ketters te schuwen. Zij lasterden LUTHER; zij stelden hem als ook zijn vrienden onder de zwartste kleuren voor, om de woede der onkundige menigte tegen de leraars van de Reformatie op te wekken. TETZEL, die nog leefde ontwaakte, om uit het binnenste van zijn eenzaam verblijf uit te roepen: "Het is de Duivel die tot deze strijd aanport.

Mosellanus en Erasmus.

Al de hoogleraren van Leipzig waren echter niet van dezelfde gevoelens; enigen behoorden tot de klasse van de onverschilligen, steeds bereid om te lachen over de gebreken van de twee partijen. Van dit getal was de hoogleraar in de Griekse taal, PETRUS MOSELLANUS. Hij bekreunde zich zeer weinig aan JOHANNES ECK, aan CARLSTADT en aan MARTIJN LUTHER; maar hij beloofde zich een groot vermaak van hun worsteling. "JOHANNES ECK, de beroemdste van de kampvechters met de pen en van de grootsprekers," schreef hij aan zijn vriend ERASMUS, "JOHANNES ECK, die, als SOCRATES bij ARISTOPHANES, de goden zelve veracht, zal in een redetwist handgemeen worden met ANDREAS CARLSTADT. De strijd zal met groot geschreeuw eindigen. Tien Democriten zullen er stof tot lachen in vinden."
De vreesachtige ERASMUS daarentegen was verschrikt bij de gedachte aan een strijd, en zijn schroomvallige voorzichtigheid zou de redetwist wel hebben willen verhinderen. "Zo gij ERASMUS wilde geloven," schreef hij aan MELANCHTON, "zou gij u meer beijveren de fraaie letters te doen bloeien dan derzelver vijanden te vervolgen. Ik geloof dat wij op die manier meer zouden vorderen. Vergeten wij bij die worsteling vooral niet, dat wij niet slechts door welsprekendheid, maar ook door zedigheid en zachtmoedigheid moeten overwinnen." Noch de wapenkreten van de priesters, noch de voorzichtigheid van de vredemakers konden de strijd meer voorkomen. Ieder maakte zijn wapens gereed.

Aankomst van Eck en van de Wittenbergers in Leipzig.
ECK was de eerste die op de bestemde plaats aankwam. De 21ste juni trok hij Leipzig binnen met POLIANDER, een jonge man die hij van Ingolstadt meegebracht had om het verslag van de redetwist te schrijven. Men bewees de schoolse leraar allerlei eer. In priesterlijk gewaad gekleed en aan het hoofd van een talrijke optocht, trok hij op Sacramentsdag de straten van de stad door. Ieder wilde hem zien. Al de inwoners waren voor hem, gelijk hij zelf zegt; "echter liep," voegt hij er bij, "door de gehele stad het gerucht dat hij in deze strijd het onderspit zou delven."
Daags na het feest, des Vrijdags de 24ste juni, zijnde St. Jansdag, kwamen de Wittenbergers aan. CARLSTAD, die doctor ECK moest bestrijden, zat alléén op zijn wagen; en ging voor al de anderen. De hertog BARNIM VAN POMMEREN, die toen te Wittenberg studeerde en tot rector van de hogeschool verkozen was geworden, volgde daarop in een open rijtuig, aan weerszijden van hem zaten de grote Godgeleerden, de vaders van de Hervorming, MELANCHTON en LUTHER. MELANCHTON had zijn vriend niet willen verlaten. "MARTIJN, de krijgsknecht des Heren" had hij tot SPALATIJN gezegd, "heeft die vuile modderpoel geroerd. Mijn ziel is met verontwaardiging vervuld, wanneer ik denk aan het schandelijk gedrag van de pauselijke Godgeleerden. Wees standvastig en blijf bij ons!" LUTHER zelf had verlangd dat zijn ACHATES, gelijk men hem genoemd heeft, hem vergezelde.

Amsdorf, de studenten.
JOHANNES LANGE, vicaris van de Augustijners onderscheidene doctoren in de rechtsgeleerdheid, enige meesters in de vrije kunsten, twee licentiaten in de Godgeleerdheid, en andere kerkelijken, waaronder men NIKOLAAS AMSDORF opmerkte, sloten de trein. AMSDORF gesproten uit een adellijk geslacht van Saksen, weinig werk makende van de schitterende loopbaan welke hij door zijn geboorte had kunnen betreden, had zich aan de Godgeleerdheid toegewijd. De thesen over de aflaten hadden hem tot de kennis van de waarheid gebracht. Hij had terstond een kloekmoedige belijdenis van zijn geloof afgelegd. Met grote moed en een vurig karakter bedield, zette AMSDORF dikwijls LUTHER, die reeds uit zichzelf haastig genoeg van aard was, tot mogelijk onbedachte daden aan. Zelf van een hoge geboorte, vreesde hij de groten niet, en sprak hen soms met een vrijmoedigheid die aan ruwheid grensde aan. "Het Evangelie van JEZUS CHRISTUS," zei hij eens voor een adelijk gezelschap, "behoort aan de armen en bedrukten, en niet aan u, vorsten, heren en hovelingen, die onophoudelijk in vermaken en vreugde leeft."
Maar dit was nog niet de gehele stoet van Wittenberg. Studenten vergezelden in groot aantal hun meesters. ECK beweert dat er bij de twee honderd waren. Met pieken en hellebaarden gewapend, omringden zij de wagens van de doctoren, bereid hen te verdedigen en trots op hun zaak.

In zodanige orde kwam de stoet van de Hervormers te Leipzig aan. Nadat deze reeds de poort van Grimma doorgetrokken was, en zich voor het St. Paulus Kerkhof bevond, brak er een wiel van de wagen van CARLSTADT. De aartsdiaken, wie zijn eigenliefde door een zo plechtige intocht gestreeld werd, viel in het slijk. Hij bezeerde zich niet, maar was verplicht zich te voet naar de plaats van zijn verblijf te begeven. De wagen van LUTHER, welke die van CARLSTADT volgde, reed hem spoedig vooruit en bracht de Hervormer behouden en wel voor zijn herberg. Het volk van Leipzig, verzameld om de intocht van de kampvechters van Wittenberg te zien, zag in dit ongeluk een droevig voorteken voor CARLSTADT; en spoedig besloot men er uit

in de gehele stad, dat hij in de strijd het onderspit zou delven, maar dat LUTHER overwinnaar zou zijn.

Plakkaten van de bisschop.
ADOLF VAN MERSEBURG bleef niet leeg. Zodra hij de aankomst van LUTHER en CARLSTADT vernam, en vóór dat zij zelfs van hun rijtuigen waren afgeklommen, deed hij aan al de kerkdeuren aanplakken dat het, op straffe van de ban, verboden was de redetwist te beginnen. De hertog GEORGE, over die vermetelheid verbaasd, gelastte de raad van de stad het plakkaat van de bisschop te doen afscheuren, en liet de stoutmoedige handlanger, die dat bevel had durven ten uitvoer brengen, in de gevangenis werpen.
GEORGE had zich inderdaad in eigen persoon naar Leipzig begeven. Hij was van zijn gehele hof vergezeld, onder andere van die HIERONYMUS EMSER, bij wie LUTHER te Dresden een beruchte avond had doorgebragt. GEORGE gaf aan de strijders van de twee partijen de gewone geschenken. "De hertog," zegt ECK met trotsheid, "vereerde mij met een schoon hert, en gaf CARLSTADT slechts een reebok."

Eck en Luther.
Nauwelijks had ECK de aankomst van LUTHER vernomen, of hij begaf zich naar de doctor. "Wat!" zeide hij tot hem, "ik heb horen zeggen dat gij met mij weigert te redetwisten!"
LUTHER. "Hoe zou ik redetwisten, nadat de hertog het mij verbiedt?"
ECK. "Wanneer ik met u niet kan redetwisten geef ik er weinig om dat ik met CARLSTADT handgemeen word. Het is om u dat ik hier gekomen ben.." Vervolgens, na een ogenblik van stilzwijgen, voegde hij er bij: "Indien ik u de toestemming van de hertog bezorg, zult gij dan op het strijdtooneel verschijnen?"
LUTHER, met blijdschap: "Bezorg ze mij en wij zullen strijden."
ECK begaf zich terstond naar de hertog. Hij trachtte zijn vrees te verdrijven. Hij stelde hem voor dat hij zeker was van de overwinning, en dat het gezag van de paus, wel ver van bij de redetwist te lijden, er met roem beladen zou afkomen. Het is met het hoofd dat men handgemeen moet worden. Wanneer LUTHER blijft, blijft alles. Wanneer hij valt, valt alles. GEORGE verleende de verlangde toestemming.

Het Pleissenburg.
De hertog had een grote zaal in zijn paleis, dat de naam van Pleissenburg droeg, in gereedheid doen brengen. Men had er twee katheders tegenover elkaar opgericht; er waren tafels geplaatst voor de schrijvers die in last hadden de redetwist in geschrift te stellen, en banken voor de aanschouwers. De katheders en de banken waren met fraaie bekleedsels overtrokken. Aan de katheder van de Wittenbergse doctor was het afbeeldsel van de heiligen MARTINUS, wie zijn naam hij droeg, opgehangen; aan die van doctor ECK het afbeeldsel van de ridder St. GEORGE. "Wij zullen zien," zei de laatdunkende ECK, terwijl hij dit zinnebeeld beschouwde, "of ik niet te paard op mijn vijanden zal inrukken." Alles toonde welk gewicht men aan de strijd hechtte.

De openbaarheid en de beoordelaars van de redetwist.
De 25ste juni kwam men op het kasteel tesamen om over de orde te beraadslagen welke men moest volgen. ECK, die meer vertrouwen stelde in zijn declamatiën en gebaren dan in zijn bewijsredenen, riep uit: "Wij zullen ongedwongen, overvloedig redetwisten; en de schrijvers zullen onze woorden niet in geschrift stellen."

CARLSTADT. "Men is overeengekomen dat de redetwist beschreven, in het licht gegeven en aan aller oordeel onderworpen zou worden."
ECK. "Alles te schrijven wat er gezegd wordt, is de geest van de strijders vermoeien, en het gevecht slepende houden. Men verliest dan dat vuur, wat bij een levendige redetwist vereist wordt. Stuit de stroom van de woorden niet."
De vrienden van doctor ECK ondersteunden zijn verzoek. CARLSTADT bleef bij zijn tegenwerpingen. De kampvechter van Rome moest toegeven.
ECK. "Goed, men zal schrijven; maar de in schrift gestelde redetwist zal tenminste niet in het licht gegeven worden vóórdat deze aan het onderzoek van zekere rechters onderworpen is geworden."
LUTHER. "De waarheid van doctor ECK en van de Eckianen vreest dan het licht?"
ECK. "Er behoren rechters te zijn!"
LUTHER. "En welke rechters?"
ECK. "Wanneer de redetwist geëindigd is, zullen wij met elkaar overeenkomen om hen te benoemen."

Het bleek duidelijk, wat het doel van Romes aanhangers was. Wanneer de Wittenbergse Godgeleerde rechters aannamen, waren zij verloren: want hun tegenstanders waren vooruit zeker van degenen, bij wie men zich zou vervoegen. Wanneer zij ze weigerden, zou men hen met schande overladen, door overal te verspreiden dat zij zich aan onpartijdige rechters vreesden te onderwerpen.
De Hervormers begeerden tot rechters, niet deze of die bijzondere personen, wie hun mening vooraf bepaald was, maar de gehele Christenheid. Het was op een algemene stem, dat zij zich beriepen. Voor het overige, mochten zij ook veroordeeld worden, er ligt hun weinig aan gelegen, wanneer zij, hun zaak voor het oog van de Christelijke wereld bepleitende, enige zielen tot het licht hebben geleid. "LUTHER," zegt een Rooms geschiedschrijver, "verlangde tot rechters al de gelovigen, dat is zodanig een vierschaar, waarvoor geen bus groot genoeg zou geweest zijn, om de stemmen te bevatten."
Men scheidde. "Zie welke list zij gebruiken," zeiden LUTHER en zijn vrienden tot elkaar. "Zij willen ongetwijfeld de paus of de universiteiten tot rechters vragen."
Inderdaad, de volgende dag zonden de Godgeleerden van Rome vroegtijdig één van hun tot LUTHER, met de last om hem de paus als rechter voor te stellen!... - "De paus!" zegt LUTHER, "hoe kan ik het toelaten?..."
"Wacht u," riepen al zijn vrienden uit, "zulke onrechtmatige voorwaarden aan te nemen." ECK en de zijnen beraadslaagden opnieuw. Zij lieten de paus varen, en stelden enige universiteiten voor.
"Ontneem ons de vrijheid niet welke gij ons te voren hebt toegestaan," antwoordde LUTHER. - "Wij kunnen u op dit punt niet toegeven," hernamen zij. -
"Welnu!" riep LUTHER uit, "dan zal ik niet redetwisten!"
Men scheidt van een, en de gehele stad spreekt over hetgene er voorgevallen is. "LUTHER," roepen overal de aanhangers van Rome, "LUTHER wil de redetwist niet aannemen!...Hij wil niemand als rechter erkennen!..."Men verklaart en verdraait zijn woorden; men beijvert zich, deze in het hatelijkste licht te stellen. "Hoe! is het waarheid? Wil hij niet redetwisten?" zeggen de beste vrienden van de Hervormer. Zij vervoegen zich bij hem, en geven hem hun bekommering te kennen. "Gij weigert de strijd!" zeggen zij tot hem. Uw weigering zal over uw hogeschool en over uw zaak, een eeuwige schande doen komen!"

Hierdoor tastte men LUTHER aan zijn zwakste zijde aan. - "Nu dan!" zei hij met een hart vol verontwaardiging, "ik neem de voorwaarden, welke men mij oplegt aan; doch ik behoud mij het recht van hoger beroep voor, en weiger het hof van Rome als rechter aan te nemen."

De trein.

De 27ste juni was de dag, die vastgesteld werd, om met de redetwist een aanvang te maken. Des morgens kwam men in de grote gehoorzaal van de universiteit bijeen; en vandaar begaf men zich in optocht naar de St. Thomaskerk, waar overeenkomstig de bevelen en op kosten van de hertog, een plechtige mis gevierd werd. De dienst geëindigd zijnde, vertrokken de aanwezigen in processie naar het hertogelijk kasteel. Aan het hoofd gingen de hertog GEORGE en de hertog van Pommeren; daarop volgden graven, abten, ridders en andere aanzienlijke personen, eindelijk de doctoren van de twee partijen. Een wacht, uit zesenzeventig burgers samengesteld, met hellebaarden gewapend, begeleidde de trein, met ontrolde vaandels en krijgsmuziek. Deze hield voor de poorten van het kasteel stil.

De trein in het paleis gekomen, nam ieder plaats in de zaal, waar de redetwist gehouden moest worden. De hertog GEORGE, de erfprins JoHAN, prins GEORGE VAN ANHALT, twaalf jaar oud, en de hertog van Pommeren, namen de zitplaatsen in, die voor hen bestemd waren.

MOSELLANUS beklom de katheder, om de Godgeleerden op bevel van de hertog te herinneren, op welke wijze zij moesten redetwisten. "Wanneer gij u tot krakelen laat vervoeren," zei de redenaar tot hen," welk onderscheid zal er dan zijn tussen een Godgeleerde die strijdvragen onderzoekt, en iemand die onbeschaamd een tweegevecht houdt? Wat betekent het hier de overwinning te behalen, indien het niet is om een broeder van de dwaling terug te brengen?...Het schijnt dat ieder meer moet begeren overwonnen te worden, dan te overwinnen.... "

Aanroeping van de Heilige Geest.

Deze rede geëindigd zijnde, klonk een Godsdienstige muziek onder de gewelven van het Pleissenburg; geheel de vergadering knielde neer, en de oude lofzang om de uitstorting van de Heilige Geest: *Veni Sancte Spiritus! (kom, o Heilige Geest!)* werd gezongen. Plechtig ogenblik in de jaarboeken van de Hervorming! Driemaal werd dit gebed herhaald; en terwijl dit statig gezang zich deed horen, bogen de verdedigers van de oude leer en de voorvechters van de nieuwe leer, de voorstanders van de Kerk van de middeleeuwen en zij die de Kerk van de Apostelen wilden herstellen, met elkaar verenigd, door elkaar vermengd, in alle nederigheid hun aangezichten ter aarde. De oude band van één en dezelfde gemeenschap verenigde al die verschillende zielen nog op het nauwst: hetzelfde gebed vloeide nog uit aller mond, als ware het de taal van een en hetzelfde hart.

Het waren de laatste ogenblikken van de uitwendige of dode eenheid: een nieuwe eenheid vol geest en leven stond te beginnen. De Heilige Geest was over de Kerk afgesmeekt, en de Heilige Geest was op het punt te antwoorden en de Christenheid te vernieuwen.

De gezangen en het gebed geëindigd zijnde, richtte men zich op. De redetwist moest beginnen; maar het middaguur geslagen zijnde, verschoof men die tot twee uur.

De hertog verenigde de aanzienlijke personen, die voornemens waren bij de strijd tegenwoordig te zijn, aan zijn tafel. Na de maaltijd keerde men naar het kasteel terug. De zaal was vol aanschouwers. De redetwisten van die aard waren de openbare samenkomsten van die tijd. Daar was het dat de vertegenwoordigers van de eeuw de

vraagstukken die al de gemoederen bezig hielden, behandelden. Weldra waren de redenaars op hun posten. Opdat men zich deze beter kunnen voorstellen, zullen wij hun beeldtenissen geven, zoals zij door een van de onpartijdigste getuigen van de worstelstrijd geschetst zijn geworden.

Afbeeldsels van Luther.

"MARTIJN LUTHER is van middelmatige grootte, en zo mager, uit hoofde van zijn veelvuldige studiën, dat men bijna zijn beenderen kan tellen. Hij is in de kracht van zijn jaren en heeft een heldere en schelle stem. Zijn geleerdheid en kennis van de heilige Schriften zijn onvergelijkelijk; in Gods Woord is hij door en door bedreven. Hij bezit bovendien een grote voorraad van bewijsredenen en denkbeelden. Mogelijk zou men in hem een weinig meer oordeel kunnen verlangen om iedere zaak op haar plaats te stellen. In de omgang is hij hoffelijk en vriendelijk; hij heeft niets terugstotends of hoogmoedigs; hij weet zich naar ieder te schikken; zijn spreektrant is bevallig en vol opgeruimdheid. Hij toont vastberadenheid, en heeft steeds een vergenoegd gelaat, hoedanig ook de bedreigingen van zijn tegenstanders zijn mogen; zodat men verplicht is te geloven dat hij niet zonder Gods hulp zulke grote dingen doet. Men legt hem echter te last dat hij in het berispen van anderen te bits is meer dan een Godgeleerde betaamt, vooral wanneer hij nieuwe dingen in het stuk van Godsdienst oppert.

Carlstadt en doctor Eck.

CARLSTADT is kleiner; hij heeft een zwart en verbrand gelaat; zijn stem is onaangenaam; zijn geheugen is minder getrouw dan dat van LUTHER, en hij helt meer tot oplopendheid over dan deze. Nochtans vindt men bij hem, schoon in een mindere graad, de hoedanigheden die zijn vriend onderscheiden.

"ECK is een rijzige gestalte, en breed van schouders; hij heeft een zware, echt Duitse stem, en goed gespierde lendenen; zodat hij zich zeer goed op een toneel zou doen horen, en zelfs voor openbare omroeper uitnemend geschikt zou zijn. Zijn uitspraak is veeleer ruw dan duidelijk, en mist die bevalligheid welke FABIUS en CICERO zozeer roemen. Zijn mond, zijn ogen en geheel zijn gelaat, geven hem veeleer het voorkomen van een soldaat of slachter dan van een Godgeleerde. Hij heeft een voortrefelijk geheugen, en indien hij ook zoveel verstand bezat, zou hij waarlijk een volmaakt man zijn. Maar hij is traag van bevatting, en hem ontbreekt dat juiste oordeel, zonder wat alle andere gaven nutteloos zijn. Van daar dat hij, bij het redetwisten, een menigte Bijbelplaatsen, aanhalingen van de Kerkvaders, en verschillende bewijzen, zonder keus en onderscheid op elkaar hoopt. Bovendien bezit hij een onbegrijpelijke onbeschaamdheid. Wanneer hij zich verlegen ziet, gaat hij van het onderwerp dat hij behandelt af, komt haastig op een ander, maakt zelfs soms het gevoelen van zijn tegenpartij tot het zijne, terwijl hij zich slechts van andere uitdrukkingen bedient, en schrijft met buitengewone behendigheid zijn tegenstander de ongerijmde stelling die hij zelf eerst verdedigde toe."

Zodanig waren, volgens MOSELLANUS, de mannen die toen de aandacht van de menigte, welke in de grote zaal van het Pleissenburg elkaar verdrong, tot zich trokken. De redetwist nam tussen ECK en CARLSTADT een aanvang.

De boeken van Carlstadt.

ECK vestigde gedurende enige ogenblikken zijn aandacht op sommige voorwerpen die de rand van de katheder van zijn mededingers bedekten, en die hem scheen te hinderen: het waren de Bijbel en de heilige Vaders. "Ik onttrek mij aan de redetwist,"

riep hij eensklaps uit, "wanneer het u vergund wordt boeken mede te brengen." Een Godgeleerde zal tot zijn boeken de toevlucht nemen om te redetwisten! De verwondering van doctor ECK moest nog groter verwondering verwekken. "Het is een vijgeblad waarvan die ADAM zich bedient om zijn schande te bedekken," zegt LUTHER. "Heeft AUGUSTINUS geen boeken geraadpleegd bij het bestrijden van de Manicheërs?" Het kan niet baten! de aanhangers van ECK worden onstuimig. Men vaart hevig uit. "Die man heeft niet het minste geheugen," zei ECK. Eindelijk bepaalde men, overeenkomstig het verlangen van de kanselier van Ingolstadt, dat elk zich slechts van zijn geheugen en zijn taal zou mogen bedienen. "Zo zal het dan," zeiden velen, in deze redetwist niet het onderzoek van de waarheid, maar het houden van lofredenen op de taal en op het geheugen van de strijders gelden."
Daar wij deze redetwist, welke zeventien dagen duurde, niet in zijn geheel kunnen mededelen, moeten wij, gelijk het een geschiedschrijver uitdrukt, de schilders navolgen, die, bij het afbeelden van een veldslag, de beroemdste daden op de voorgrond stellen, en de overige in het verschiet laten.

Vraagstuk van de vrije wil.
Het onderwerp van de redetwist tussen ECK en CARLSTADT was gewichtig: "‘ s Mensen wil," zeide CARLSTADT," kan vóór zijn bekering niets goeds verrichten: alle goed werk komt geheel en uitsluitend van God, die eerst de mens de wil geeft om het te doen, en vervolgens de kracht om het te voleindigen." "Deze waarheid was verkondigd geworden door de Heilige Schrift, welke zegt: "Het is God die in u werkt, beide het willen en het werken naar Zijn welbehagen," en door de heilige AUGUSTINUS, die deze in zijn redetwist met de Pelagianen genoegzaam in dezelfde bewoordingen had uitgedrukt. Elk werk waarin de liefde Gods, de gehoorzaamheid jegens God ontbreekt, is in Gods ogen van datgene ontbloot dat het alleen waarlijk goed kan maken, al ware het overigens door de schoonste menselijke beweegredenen voortgebracht. Maar er is in de mens een natuurlijke tegenkanting tegen God. Het is boven zijn krachten die te boven te komen. Hij heeft er het Vermogen en zelfs de wil niet toe. Dit moet dan door de Goddelijke kracht geschieden.

Betamelijke verdienste.
Dit is het in de wereld zo beruchte en echter zo eenvoudige vraagstuk van de vrije wil. Zodanig was de leer van de Kerk geweest. Maar de Scholastieken hadden deze verklaard, op een wijze dat zij haar onkenbaar maakten. Buiten twijfel, zeiden zij ‘s mensen natuurlijke wil kan niets doen dat waarlijk Gode aangenaam is; maar deze kan veel doen om de mens geschikter te maken om Gods genade te ontvangen, en waardiger deze te verkrijgen. Zij noemden die voorbereidingen een betamelijke verdienste; "omdat het betamelijk is," zei THOMAS AQUINAS, "dat God met een geheel bijzondere gunst degene behandele die een goed gebruik van zijn eigen wil maakt." En wat de bekering betreft die in de mens moet gewrocht worden, zonder twijfel was het de genade Gods welke, volgens de Scholastieken, deze moest voltooien, maar zonder de natuurlijke krachten uit te sluiten. Die krachten, zeiden zij, zijn niet door de zonde vernietigd: de zonde doet niets dan de ontwikkeling beletselen in de weg te leggen; maar zodra die beletselen opgeheven zijn, (en dat was het, volgens hun mening, wat de genade Gods moest uitwerken,) begint weer de werking van die krachten. De vogel, om een van hun geliefkoosde vergelijkingen te bezigen, de vogel die enige tijd gebonden is geweest, heeft in die staat noch zijn krachten verloren, noch de kunst om te vliegen vergeten; maar een vreemde hand moet zijn

banden verbreken, opdat hij zich opnieuw van zijn vleugelen kunnen bedienen. Zo is het ook met de mens, zeiden zij.
Zodanig was het vraagstuk dat tussen ECK en CARLSTADT behandeld werd. ECK had zich in het eerst geheel en al tegen de stellingen van CARLSTADT over dit onderwerp schijnen aan te kanten; maar gevoelde dat het moeilijk was zich op het terrein dat hij gekozen had staande te houden, zei hij: "Ik stem toe dat de wil het vermogen niet heeft enig goed werk te doen, en dat deze dat van God ontvangt." - "Erkent gij dan," vroeg hem CARLSTADT, zeer verblijd zulk een toestemming verkregen te hebben, "dat een goed werk geheel en al van God komt?" "Alle goed werk komt wel van God," antwoordde de Schoolse leraar op een spitsvindige wijze, "maar niet geheel en al" Ziedaar, riep MELANCHTON uit, een vond de Godgeleerde wetenschap wel waardig. "Een appel," voegde ECK er bij, "wordt geheel voortgebracht door de zon, maar niet geheel en al en zonder medewerking van de plant." Nooit heeft men voorzeker staande gehouden dat een appel geheel voortgebracht wordt door de zon.

Natuurlijke krachten.
Eilieve, zeiden toen de tegenstanders, dieper in dit zo tedere en voor wijsbegeerte en Godsdienst zo belangrijke vraagstuk indringende, laat ons dan onderzoeken hoe God op de mens werkt, en hoe de mens zich bij die werking gedraagt. "Ik erken," zei ECK, "dat de eerste opwekking tot ‘s mensen bekering van God komt, en dat ‘smensen wil daar geheel lijdelijk onder is."
Tot hiertoe waren het de twee tegenstanders eens. "Ik erken," zei CARLSTADT van zijn kant, "dat er na deze eerste werking die van God komt, iets van de zijde van de mens moet komen, wat de heilige PAULUS wil noemt, en dat de kerkvaders *overeenstemming* noemen." En hier waren het beiden weer eens. Maar van dit ogenblik af waren zij het niet meer.
"Die overeenstemming van de mens," zei ECK, "komt gedeeltelijk van onze natuurlijke wil, en gedeeltelijk van de genade Gods." –
"Nee," zei CARLSTADT, "maar God moet geheel en al die wil in de mens scheppen." - Daarop geraakte ECK in vuur, bij het horen van woorden, zo geschikt om de mens al zijn nietigheid te doen gevoelen. "Uw leer," roept hij uit, "maakt van de mens een steen een blok, onbekwaam tot enige tegenwerking!.." –
"Hoe! antwoorden de Hervormers, "het vermogen om die krachten welke God in hem werkt te ontvangen, dat vermogen wat de mens naar onze mening bezit, onderscheidt dat hem niet genoeg van een steen en een blok?.." –
"Maar" herneemt hun tegenpartij, "gij brengt u zelf in tegenspraak met de ondervinding, door de mens alle natuurlijke kracht te ontzeggen." –
"Wij ontkennen niet," antwoorden weer zijn tegenstanders, "dat de mens geen krachten bezit, en dat erin hem geen vermogen is om tot zichzelf in te keren, overdenkingen te maken en een keuze te doen. Wij merken die krachten en die vermogens slechts als loutere werktuigen aan, welke niets goeds kunnen verrichten, vóórdat de hand Gods deze in beweging heeft gebracht. Zij zijn als de zaag in de hand van de mens die deze bestuurt."

Punt waarin Rome en de Hervorming van elkaar verschillen.
Het grote vraagstuk van de vrijheid was hier behandeld, en het was gemakkelijk te tonen dat de leer van de Hervormers de mens niet de vrijheid van een zedelijk werkend wezen benam, en van hem geen lijdelijk werktuig maakte. De vrijheid van een zedelijk werkend wezen bestaat in het vermogen om overeenkomstig zijn keus te

handelen. Iedere werking, zonder uitwendige dwang en ten gevolge van het besluit van de ziel zelf gedaan, is een vrije werking. De ziel besluit door beweegredenen; maar men ziet onophoudelijk dat dezelfde beweegredenen op verschillende zielen verschillend werken. Vele mensen handelen niet overeenkomstig de beweegredenen waarvan zij echter al de kracht erkennen. Deze krachteloosheid van de beweegredenen ontstaat uit de beletselen, welke de verdorvenheid van verstand en hart deze in de weg legt. Maar, door de mens een nieuw hart en enen nieuwen geest te geven, neemt God deze beletselen weg. En, door ze weg te nemen, neemt Hij, in plaats van de mens de vrijheid te ontnemen, integendeel datgene weg wat de mens belet vrij te handelen, de stem van zijn geweten te volgen, en maakt Hij hen, volgens het Woord van de Evangelies, "waarlijk vrij." (Joh 8:36).

Het opstel van Carlstadt.

Een gering toeval brak de redetwist af. CARLSTADT (het is ECK die het verhaalt had onderscheidene bewijsredenen in gereedheid gebracht, en, hierin aan vele redenaars van onze dagen gelijk, las hij hetgene hij geschreven had. ECK beschouwde dit als een tactiek, slechts een scholier waardig. Hij kantte er zich tegen aan. CARLSTADT, in verlegenheid gebracht, en vrezende zich niet te zullen kunnen redden wanneer men hem zijn opstel ontnam, bleef er op aandringen. "Ach!" zei de Schoolse leraar, trots op de meerdere waarde welke hij meende te hebben, "hij heeft zulk een goed geheugen niet als ik!" Men liet het aan de uitspraak van enige scheidslieden over, die toelieten de plaatsen uit de kerkvaders te lezen, maar bepaalden dat men voor het overige uit het hoofd zou spreken.

De tribunen.

Dit eerste gedeelte van de redetwist werd dikwijls door de onstuimigheid van de aanwezigen afgebroken. Men was onrustig, men raasde. Een stelling, die de meerderheid van de hoorders kwalijk in de oren klonk, wekte terstond hun klachten op; en toen moest men, gelijk onze dagen, de tribunes tot stilte vermanen. De strijders zelf lieten zich soms door het vuur van de onderhandeling vervoeren.

Melanchton gedurende de redetwist.

Nabij LUTHER bevond zich MELANCHTON, die bijna zoveel als hij de aandacht tot zich trok. Hij was klein van gestalte, en men zou hem niet ouder dan achttien jaar geschat hebben: LUTHER, die met het gehele hoofd boven hem uitkwam, scheen aan hem door de nauwste vriendschap verbonden te zijn; zij kwamen, gingen en wandelden te samen. "Op het oog," verhaalt een Zwitsers Godgeleerde die te Wittenberg studeerde, "zou men MELANCHTON voor een jeugdige knaap houden; maar naar zijn verstand, geleerdheid en talent is hij een reus, en men kan het niet begrijpen, dat zulk een opeenstapeling van wijsheid en vernuft, zich in een zo klein lichaam kan besloten houden." Tussen de zittingen sprak MELANCHTON met CARLSTADT en LUTHER. Hij hielp hen tot de strijd bereiden, en gaf hun de bewijsredenen op, welke zijn uitgebreide geleerdheid hem deed ontdekken; maar gedurende de redetwist bleef hij gerust onder de aanschouwers zitten, en volgde met aandacht de woorden van de Godgeleerden. Soms echter kwam hij CARLSTADT te hulp. Wanneer deze op het punt stond onder de hoogdravende rede van de kanselier van Ingolstadt te bezwijken, luisterde de jonge hoogleraar hem een woord in of reikte hem in het geheim een papier toe waarop hij in het kort het antwoord geschreven had. ECK, zoiets gewaar geworden zijnde, en gebelgd dat die taalgeleerde, gelijk hij hem noemde, zich in de redetwist durfde mengen, wendde zich tot hem en zeide hem op

een trotse toon: "Zwijg, PHILIPPUS! houdt u met uw studiën bezig en laat mij met rust." Mogelijk voorzag ECK toen reeds welk een geducht tegenstander hij later in die jongeman zou ontmoeten. luther was over de ruwe aanval, tegen zijn vriend gericht, beledigd. "Het oordeel van PHILIPPUS," zei hij, "is voor mij van meer gewicht dan dat van duizend doctoren als ECK."
De rustige MELANCHTON onderscheidde lichtelijk de gebreken die bij deze onderhandeling plaats hadden. "Men kan niet dan verbaasd staan," zei hij met de wijsheid en bevalligheid die zijn woorden steeds kenmerken," wanneer men denkt aan het geweld dat men bij het behandelen van al die dingen gebruikt heeft. Hoe zou men er enig voordeel uit hebben kunnen trekken? De Geest Gods bemint de eenzaamheid en de stilte: wanneer men daar woont, dringt hij in de harten door. De Bruid van CHRISTUS houdt zich niet in de straten of op de kruiswegen op, maar zij leidt haar Bruidegom in het huis van haar moeder."

Toestemming van doctor Eck.
Beide partijen schreven zich de overwinning toe. ECK stelde al zijn list in het werk om de schijn te hebben alsof hij die had behaald. Daar de punten waarin vooral het verschil bestond elkaar bijna raakten, riep hij dikwijls uit dat hij zijn tegenstander tot zijn gevoelen gebracht had; of wel, als een andere PROTEUS, gelijk LUTHER zegt, maakte hij eensklaps een wending, stelde onder andere bewoordingen het gevoelen van CARLSTADT zelf voor, en vroeg hem op de toon van overwinnaars, of hij zich niet genoodzaakt zag hem toe te stemmen...En de onbekwame lieden, die de krijgslist van de drogredenaar niet hadden kunnen onderscheiden, juichten hem in zegepraal toe!.. Intussen gaf ECK, zonder het zelf te weten, in de redetwist veel meer toe dan hij zich wel voorgesteld had. Zijn aanhangers lachten luidkeels bij iedere kunstige wending; "doch," zegt LUTHER, "ik geloof veeleer dat zij in schijn lachten, en dat het in de grond voor hen een groot kruis was, hun aanvoerder, die met zoveel gezwets de strijd begonnen had, zijn vaandel te zien verlaten, uit het leger lopen en een schandelijk overloper worden."

Luther predikt.
De hertog van Pommeren verzocht LUTHER om die gelegenheid voor hem in zijn kapel te prediken. LUTHER neemt het met blijdschap aan. Maar de kapel was spoedig vol, en het getal hoorders steeds vermeerderende, moest de vergadering naar de grote zaal van het kasteel overgebracht worden, waar gewoonlijk de redetwist gehouden werd. LUTHER predikte, volgens de tekst van de dag, over de genade Gods en de macht van PETRUS. Hetgene LUTHER gewoonlijk voor een vergadering van geleerden volhield, ontvouwde hij toen voor het volk. Het Christendom doet het licht van de waarheid in de hoogste verstanden, en in de nederigste gemoederen gelijkertijd doordringen, Dit is het wat het van alle Godsdiensten en alle wijsbegeerten onderscheidt. De Godgeleerden van Leipzig, die LUTHER hadden horen prediken, haastten zich aan ECK de ergerlijke woorden, waardoor hun oren gekwetst waren geworden, mede te delen. "Men moet antwoorden," riepen zij uit, "men moet die fijngesponnen dwalingen openlijk wederleggen." ECK verlangde niets vuriger. Al de kerken stonden voor hem open, en vier maal achtereen beklom hij de preekstoel om LUTHER en zijn preek aan te tasten.
LUTHERS vrienden waren er over verontwaardigd. Zij verzochten dat men de Godgeleerde van Wittenberg op zijn beurt zouden horen; maar het was tevergeefs. De kansels zijn geopend voor de tegenstanders van de Evangeliesche leer: zij zijn gesloten voor degenen die haar verkondigen. "Ik bewaarde het stilzwijgen," zegt

LUTHER, "en ik moest mij laten aanvallen, schelden, smaden, zonder zelfs in staat te zijn mij te ontschuldigen en te verdedigen."

De burgerij van Leipzig.
Het waren niet slechts de kerkelijken die zich tegen de Evangelische leraren vijandig toonden: de burgerij van Leipzig was het daarin met haar geestelijkheid eens. Een blinde woede gaf haar aan leugens en haat over welke men trachtte voort te planten. De voornaamste ingezetenen bezochten noch LUTHER noch CARLSTADT. Wanneer zij deze op straat ontmoetten, groetten zij ze niet. Zij trachtten hen bij de hertog zwart te maken. Maar daarentegen gingen en kwamen, aten en dronken zij dagelijks met de doctor van INGOLSTADT. Zij hielden zich slechts tevreden met aan LUTHER het aan de strijders verschuldigde geschenk in wijn aan te bieden. Voor het overige, degenen die hem genegen waren hielden het voor de andere verborgen; vele Nicodemussen bezochten hem in de nachts of in het geheim. Alleen twee mannen maakten een eervolle uitzondering door zich openlijk voor zijn vrienden te verklaren. Het waren doctor AUERBACH die wij reeds te Augsburg ontmoet hebben, en doctor PISTOR de jonge.

Twisten van de studenten en leraren.
De grootste onrust heerste in de stad. De twee partijen vormden als het ware twee vijandelijke legers, welke soms handgemeen werden. De studenten van Leipzig en die van Wittenberg twistten dikwijls met elkaar in de herbergen. Men zei ronduit, zelfs in de vergaderingen van de geestelijkheid, dat LUTHER een in een kleine doos gesloten duivel bij zich droeg. "Of de Duivel zich in de doos, dan of hij zich enkel onder zijn rok bevindt," antwoordde ECK op een vuilaardige wijze, "ik weet het niet; maar gewis in een van beiden."
Verscheiden leraren van de twee partijen waren gedurende de redetwist bij de boekdrukker HERBIPOLIS gehuisvest. Zij gaven zich aan zulk een moedwil over, dat hun gastheer verplicht was aan het einde van de tafel een stads gerechtsdienaar te doen plaatsen, die, met een hellebaard gewapend, in last had de gasten, indien het nodig was, te beletten dat zij tot gewelddadigheden overgingen. Eens werd de aflaatkramer BAUMGARTNER, met een edelman die een vriend van LUTHER was, handgemeen, en gaf zich aan zulk een hevige drift over dat hij de geest gaf. Ik ben van diegenen geweest welke hem ten grave hebben gedragen," zegt FRÖSCHEL, die deze daadzaak verhaalt. Zo openbaarde zich dan de algemene gisting van de gemoederen. Gelijk nu, zo vonden ook toen de redenen van de tribune weerklank in zalen en straten.

Hertog George.
De hertog GEORGE, schoon ECK zeer genegen, toonde zich echter niet zo hartstochtelijk als zijn onderdanen. Hij nodigde ECK, LUTHER en CARLSTADT alledrie bij hem op het middagmaal. Hij verzocht LUTHER zelfs hem afzonderlijk te komen bezoeken; maar weldra liet hij hem al de vooroordelen blijken welke men hem had ingeboezemd. "Door uw geschrift over het gebed des Heren," zei hem de hertog op een onvriendelijke wijze, "hebt gij vele gemoederen van het spoor geholpen. Er zijn personen die zich beklagen van in geen vier dagen een enkel *Pater noster* te hebben kunnen opzeggen."

Redetwist tussen Eck en Luther.
Het was de 4de juli dat de strijd tussen ECK en LUTHER begon. Alles kondigde aan dat deze heviger en beslissender zijn zou dan die welke onlangs geëindigd was. De

twee strijders spoedden zich naar het strijdperk, vast besloten de wapenen niet neer te leggen, dan wanneer de overwinning zich voor de een of de ander zou hebben verklaard. Allen waren in de gespannenste verwachting: want de opperhoofdigheid van de paus moest het onderwerp van de redetwist uitmaken. Het Christendom heeft twee grote tegenstanders, het Hiërarchisme en het Rationalisme. Het is het Rationalisme, in dezelfde toepassing op de leer van ‘s mensen krachten, wat door de Hervorming in het eerste gedeelte van de Leipziger redetwist was aangevallen geworden. Het was het Hiërarchisme, beschouwd in hetgene er tegelijk de hoofdzaak en grondslag van was, de leer omtrent de paus, dat in het tweede moest bestreden worden. Van de ene kant verscheen ECK als verdediger van de gevestigde godsdienst, en roem dragende op de redetwisten welke hij had volgehouden, gelijk een veldoverste zich op zijn veldslagen beroemt. Van de andere kant daagde LUTHER op, welke door die worstelstrijd vervolging en smaad op zich scheen te moeten laden, doch die tevoorschijn trad met een goed geweten, een vast besluit om alles voor de zaak van de waarheid op te offeren, en een verwachting vol geloof in God en in de verlossing welke Hij schenkt.
‘s Morgens om zeven uur, bevonden zich de twee tegenstanders in hun katheders, van een talrijke en aandachtige vergadering omringd.
LUTHER stond op, en een nodige voorzorg gebruikende, zei hij op een bescheiden toon: "In de naam des Heren! Amen! Ik verklaar dat de eerbied welke ik de opperpriester toedraag mij zou aangespoord hebben deze redetwist niet te houden bij al die de voortreffelijke doctor ECK mij er niet toe overgehaald hadden."
ECK. "In Uw naam, zachtmoedige JEZUS! Eer ik in het strijdperk treed, betuig ik in uw tegenwoordigheid, grote heren! dat al wat ik zeggen zal, onderworpen wordt aan het oordeel van de meester, die zich op de hoogste zetel bevindt."
Na een ogenblik stilzwijgen, vervolgde ECK: "Er is in Gods Kerk een oppergezag, dat van CHRISTUS zelve afkomstig is. De strijdende Kerk is ingericht naar het beeld van de triomferende Kerk. Maar, deze is een monarchie waar alles in geestelijke orde opklimt tot het enige Hoofd wat God is. Daarom heeft CHRISTUS zulk een inrichting op aarde daargesteld. Welk wangedrocht zou de Kerk zijn, indien zij zonder hoofd was!.."
LUTHER, zich tot de vergadering wendende: "Wanneer mijnheer de doctor verklaart dat de algemene Kerk een hoofd moet hebben, doet hij wel. Indien er iemand onder ons is die het tegendeel beweert, die sta slechts op! Wat mij betreft, het gaat mij niet aan."

De oppervoogdijschap van Rome.
ECK. "Indien de strijdende Kerk nooit zonder opperhoofd geweest is, zou ik wel wensen te weten wie het wezen kan, zo het de paus van Rome niet is?"
LUTHER ziet ten hemel en herneemt met gezag: "Het hoofd van de strijdende Kerk is CHRISTUS zelf en niet een mens. Ik geloof het uit kracht van Gods getuigenis. *"CHRISTUS moet als Koning heersen,"* zegt de Schrift, "totdat Hij al de vijanden onder zijn voeten zal gelegd hebben." Horen wij dan diegenen niet die CHRISTUS naar de triomferende Kerk in de hemel verbannen. Zijn heerschappij is een heerschappij van geloof. Wij kunnen ons hoofd niet zien, en echter hebben wij het."
ECK zich niet uit het veld geslagen achtende, en tot andere bewijsredenen de toevlucht nemende, hernam: "Het is van Rome, gelijk de heilige CYPRIANUS zegt, dat de priesterlijke eenheid is voortgekomen."

LUTHER. "Omtrent de Westerse Kerk stem ik het toe. Maar die Roomse Kerk zelf, heeft zij niet uit die van Jeruzalem haar oorsprong? Het is eigenlijk deze die de moeder en voedster is van alle Kerken."
ECK. "De heilige HIERONYMUS verklaart dat, wanneer er geen buitengewone en boven alle andere verheven macht aan de paus gegeven is, erin de Kerken zoveel scheuringen als pausen zullen zijn."

Deze is volgens menselijk recht.
LUTHER. *"Gegeven*, zegt hij, dat wil zeggen dat, wanneer al de overige gelovigen erin bewilligden, die macht volgens menselijk recht, aan de eerste priester zou kunnen toegekend worden. En ik zelf, ik ontken niet dat, wanneer al de gelovigen van de gehele wereld het eens waren om de bisschop van Rome, of die van Parijs, of die van Maagdenburg als eerste en opperste priester te erkennen, men hem als zodanig zou moeten erkennen, uithoofde van de eerbied welke men aan die overeenkomst van de gehele Kerk verschuldigd zou zijn; maar dit heeft men nooit gezien, en zal men nooit zien. Weigert zelfs in onze dagen de Griekse Kerk niet aan Rome haar toestemming?"
LUTHER was toen geheel bereid de paus als de hoogste overheid van de Kerk, door haar uit eigen beweging gekozen, te erkennen; maar hij ontkende dat hij van God aangesteld was. Eerst later ontkende hij dat men zich in enigerlei wijze aan hem moest onderwerpen. Zover deed de Leipziger redetwist hem komen. Maar ECK wierp zich op een ander terrein dat LUTHER beter kende dan hij. ECK beriep zich op de kerkvaders: hij bestreed hem door de kerkvaders.

Gelijkheid van de bisschoppen.
"Dat het gevoelen wat ik voorstel," zegt hij, "dat van de heilige HIERONYMUS is, bewijs ik door een brief van HIERONYMUS zelf aan EVAGRIUS: Ieder bisschop, zegt hij, hetzij te Rome, hetzij te Eugubium, hetzij te Constantinopel, hetzij te Regium, hetzij te Alexandrië, hetzij te Thanis. heeft dezelfde waardigheid en hetzelfde priesterambt. Alleen de macht van de rijkdommen, de vernedering van de armoede stellen de bisschoppen hoger of lager."
Van de schriften van de kerkvaders ging LUTHER tot de besluiten van de kerkvergaderingen over, die in de bisschop van Rome slechts de eersten onder zijn gelijken zagen. "Wij lezen," zei hij, "in het besluit van de Afrikaanse kerkvergadering: dat de bisschop van de eerste zetel, noch voornaamste van de priesters, noch opperpriester, noch met enige dergelijke naam genoemd is, maar alleen bisschop van de eerste zetel. Indien de monarchie van de bisschop van Rome Goddelijk recht had," vervolgt LUTHER, "zou dit dan niet een ketters woord zijn?"
ECK antwoordt door een van die fijne onderscheidingen, welke hem zo gemeenzaam zijn. "De bisschop van Rome, zo gij het wilt, is geen algemeen bisschop, maar bisschop van de algemene Kerk."
LUTHER. "Ik wil op dit antwoord graag zwijgen: dat onze hoorders er zelf over oordelen!" "Voorzeker," zegt hij vervolgens, "ziedaar een verklaring een Godgeleerde waardig, en juist geschikt om een eerzuchtig redetwister te voldoen. Het is niet voor niets dat ik met grote kosten te Leipzig gebleven ben, daar ik er vernomen heb dat de paus, wel is waar, niet de algemene bisschop is, maar dat hij is de bisschop van de algemene Kerk!."
ECK. "Welnu! ik kom er door op de hoofdzaak. De eerwaarde doctor verzoekt mij te bewijzen dat de voorrang van de Kerk van Rome Goddelijk recht heeft; ik bewijs het door deze woorden van CHRISTUS; *Gij zijt PETRUS en op deze rots zal ik mijn Kerk bouwen."* De heilige AUGUSTINUS heeft in een van zijn brieven de zin van deze

plaats dus verklaard: Gij zijt PETRUS, en op deze rots, dat is op PETRUS, zal ik mijn Kerk bouwen. Het is waar dat deze zelfde AUGUSTINUS elders voorgesteld heeft dat men door deze rots CHRISTUS zelf moest verstaan; maar hij heeft zijn eerste verklaring niet herroepen."

Wie is het fundament, Petrus of Jezus Christus?

LUTHER. "Wanneer de eerwaarde doctor mij wil aanvallen, dat hij dan eerst zelf die tegenstrijdige woorden van de heilige AUGUSTINUS met elkaar overeenbrenge. Want het is zeker dat AUGUSTINUS zeer dikwijls gezegd heeft dat de rots CHRISTUS was, en misschien ter nauwernood eens, dat het PETRUS zelf was. Maar wanneer ook AUGUSTINUS en al de kerkvaders zeiden dat de Apostel de steenrots is waarvan CHRISTUS spreekt, zou ik alleen mij tegen hen aankanten, steunende op het gezag van de heilige Schrift, dat is op het Goddelijk recht; want er staat geschreven: *Niemand kan een ANDER fundament leggen dan wat gelegd is namelijk JEZUS CHRISTUS*. PETRUS zelf noemt CHRISTUS *de levende hoeksteen waarop wij gebouwd zijn tot een geestelijk huis."*

ECK. "Ik verwonder mij over de nederigheid en zedigheid waarmee de eerwaarde doctor belooft zich alleen tegen zoveel beroemde kerkvaders te zullen aankanten, en beweert meer te weten dan de opperpriesters, de concilien, de leraars en de hogescholen!... Het zou ongetwijfeld te verwonderen zijn dat God de waarheid voor zoveel heiligen en martelaren zou verborgen hebben..., tot de komst van de eerwaardige vader!"

LUTHER. "De kerkvaders zijn niet tegen mij. De heilige AUGUSTINUS, de heilige AMBROSIUS, de voortreffelijkste leraren spreken gelijk ik spreek. *"Op dit geloofsartikel is de Kerk gegrondvest*," zegt AMBROSIUS, terwijl hij verklaart wat men te verstaan heeft door de steen waarop de Kerk rust. Laat dan mijn tegenstander zijn tong in toom houden. Door zich uit te laten gelijk hij doet, verwekt men haat, en redetwist men niet gelijk een doctor betaamt."

Eck geeft van ter zijden te kennen dat Luther een Hussiet is.

ECK had niet verwacht dat zijn tegenstander zoveel kundigheden zou bezitten, en zich uit de doolhof zou weten te redden, waarin hij hem trachtte te doen verdwalen. "De eerwaardige doctor," zegt hij, "is in het strijdperk getreden na eerst zijn onderwerp wél te hebben overdacht. Houdt het mij ten goede, genadige heren! wanneer ik u geen zo nauwkeurig overdachte zaken voordraag: ik ben gekomen om te redetwisten en niet om een boek te schrijven." - ECK was verschrikt, maar niet uit het veld geslagen. Geen verstandige redenen meer te voorschijn kunnen brengen, nam hij de toevlucht tot een verachtelijke, hatelijke kunstgreep, die zijn tegenstander, zo niet moest overwinnen, dan tenminste in grote verwarring brengen. Indien de beschuldiging van een Bohemer, een ketter, een Hussiet te zijn op LUTHER rust, is hij overwonnen: want men heeft in de Kerk een afschuw van de Bohemers. Tot deze krijgslist neemt de doctor van Ingolstadt de toevlugt. "Van de eerste tijden af" zegt hij, "is het door alle brave Christenen erkend geworden, dat de Kerk van Rome haar voorrang van CHRISTUS zelve, en niet door menselijk gezag bezit. Ik moet echter bekennen dat de Bohemers, terwijl zij met hardnekkigheid hun dwalingen verdedigden, die leer aangevallen hebben. Ik vraag de eerwaarde vader vergeving, wanneer ik een vijand van de Bohemers ben, omdat zij vijanden van de Kerk zijn, en wanneer de tegenwoordige redetwist mij die ketters te binnen brengt; want...naar mijn gebrekkig oordeel...de gevolgtrekkingen welke de doctor gemaakt heeft begunstigen ten

enenmale de dwalingen. Zelfs verzekert men, dat de Hussieten er zich zeer op beroemen."
ECK had zich niet bedrogen. Al zijn aanhangers ontvingen die trouweloze inblazing met groot welgevallen. Er ontstond een vreugdegejuich in de vergadering. "Die smaadredenen," zei de Hervormer later, "bevielen hun oneindig beter dan de redetwist zelf."

Luther verklaart zich voor de leer van Huss.
LUTHER. "Ik ben geen vriend van scheuringen en zal het nimmer worden. Na die keer dat de Bohemers zich op eigen gezag van onze eenheid afscheiden, doen zij kwalijk, schoon ook het Goddelijke recht ten voordeel van hun leer uitspraak mocht doen: want het hoogste Goddelijke recht is de liefde en de eenheid van de geestes."
Het was de 5de juli, in de morgen bijeenkomst, dat LUTHER deze woorden had gesproken. Men scheidde kort daarna, toen de tijd gekomen was om het middagmaal te gebruiken. Het is waarschijnlijk dat de een of ander van de vrienden, of misschien de tegenstanders van de doctor, hem deed gevoelen dat hij te ver was gegaan door dus de Boheemse Christenen te veroordeelen. Hebben zij niet inderdaad leringen voorgestaan welke LUTHER tot dit ogenblik toe verdedigt? De vergadering des namiddags om twee uur opnieuw bijeengekomen zijnde, nam LUTHER het woord, en zei met nadruk:
"Onder de geloofsartikelen van JOHANNES HUSS en de Bohemers worden zeer Christelijke gevonden. Dit is een zekere zaak. Van die aard is dit: dat er slechts een enige algemene Kerk is; en dit andere: dat het tot de zaligheid niet nodig is te geloven, dat de Roomse Kerk boven de andere verheven is. Of het WIKLEFF dan of het HUSS is die het gezegd heeft, daar ligt mij weinig aan gelegen...Het is de waarheid."

Beweging onder de hoorders.
Deze verklaring van LUTHER maakte een zeer grote indruk op de hoorders. HUSS, WIKLEFF, die gehate namen door een monnik met lof uitgesproken, te midden van een Catholieke vergadering!... Een bijna algemeen geraas deed zich horen. Hertog GEORGE zelf was geheel verschrikt. Hij meende in Saksen die vaan van burgerkrijg te zien geplant, welke zolange tijd de staten van zijn voorouders van moederszijde had verwoest. Zijn ontroering niet kunnen binnen houden, riep hij met luider stem uit, zodat de gehele vergadering het kon horen: "De razernij vervoert hem!" Daarop het hoofd schuddende, plaatst hij de handen in de zijden. Al de hoorders verkeerden in hevige gemoedsbeweging. Men stond op; ieder sprak met zijn naastbijzittende. Degenen die aan de slaap toegegeven hadden, ontwaakten. De tegenstanders zegevierden; de vrienden van LUTHER waren in grote verwarring. Verscheidene personen, die hem tot hiertoe met vermaak gehoord hadden, begonnen aan zijn rechtzinnigheid te twijfelen. De indruk welke deze woorden op GEORGES gemoed gemaakt hadden werd nimmer verzwakt; van dit ogenblik af zag hij de Hervormer met een kwaad oog aan, en werd zijn vijand.
Wat LUTHER betreft, hij liet zich door die uitlating van misnoegdheid niet vervaard maken. "GREGORIUS van Nazianze," vervolgde hij gerust, "BAZILIUS de Groote, EPHIPHANIUS, CHRYSOSTOMUS, een zeer groot aantal andere Griekse bisschoppen zijn zalig geworden, en echter hebben zij niet geloofd dat de Kerk van Rome boven de andere Kerken verheven was. Het is niet in de macht van de pausen van Rome nieuwe geloofsartikelen te maken. Er is voor de gelovige Christen geen ander gezag dan de Heilige Schrift. Zij is het enige *Goddelijke recht*. Ik smeek mijn

heer de doctor, te willen toestemmen dat de pausen van Rome mensen geweest zijn, en er geen goden van te maken."

Scherts van doctor Eck.
ECK nam toen tot een schertsende gezegde de toevlucht, welke hem die ze voortbrengt, onverdiend een geringe schijn van zegepraal geven. "De eerwaardige vader, die de kookkunst niet best verstaat" zei hij, "maakt een slecht mengelmoes van Griekse heiligen en ketters, zodat de aangename reuk van heiligheid van de eersten, de stank der laatsten niet doet bemerken."
LUTHER, ECK met levendigheid in de rede vallende: "De voortreffelijke doctor spreekt onbeschaamd. Er is voor mij geen gemeenschap tussen CHRISTUS en BELIAL."
Zodanig waren de onderhandelingen die de twee leraren bezig hielden. De vergadering was aandachtig. De aandacht verminderde echter soms, en de hoorders wensten vurig dat de een of andere omstandigheid hen mocht verblijden en afleiding bezorgen. Dikwijls mengen zich onder de ernstigste zaken de kluchtigste bedrijven; dit gebeurde te Leipzig.

De hofnar.
De hertog GEORGE had, naar de gewoonte des tijds, een hofnar bij zich. Enige potsenmakers zeiden tot deze: "LUTHER houdt staande dat een hofnar mag trouwen. ECK verdedigt het tegendeel." Om deze reden krijgt de nar grote afkeer van ECK, en zo dikwijls hij onder het gevolg van de hertog de zaal binnenkomt, slaat hij op de Godgeleerde een dreigende blik. De kanselier van Ingolstadt het niet beneden zich rekenende zich met die potsenmakerij in te laten, sloot eens het éne oog toe, (de nar had slechts één oog,) en zag met het andere de kleine persoon met verachting aan. Deze, buiten zichzelf, overlaadde de deftige doctor met smaadredenen. De gehele vergadering, zegt PEIFER, begon te lachen, en dit blijspel verminderde een weinig de grote spanning van de gemoederen.

Luther bij de mis.
In dezelfde tijd vielen erin de stad en in de kerken tonelen voor, welke toonden met hoeveel afschuw de stoute stellingen van LUTHER, Romes aanhangers vervulden. Men riep vooral in de aan de paus verbondene kloosters over de ergernis wraak. Op een Zondag had de doctor van Wittenberg zich vóór de grote mis naar de Dominicaner Kerk begeven. Er bevonden zich slechts enige monniken die stille missen voor de kleine altaren lazen. Nauwelijks verneemt men in het klooster dat de ketter LUTHER in de kerk is, of de monniken schieten in allerijl toe, grijpen het hoogwaardige, plaatsen het in de Sacramentskas, sluiten het weg en bewaken het zorgvuldig, uit vrees dat het allerheiligst Sacrament door de kettersche blikken van de Wittenbergse Augustijner ontheiligd zou worden. Te gelijker tijd zamelen degenen die de mis lazen met overhaasting alles bijeen, wat bij het vieren van deze gebruikt wordt; zij verlaten het altaar, gaan de kerk door en vluchten naar de Sakristy, even alsof de Duivel achter hen geweest was, gelijk een geschiedschrijver zegt.

Woorden van de hertog.
Overal sprak men over het onderwerp van de redetwist. In de herbergen, aan de hogeschool, aan het hof, zei ieder daarover zijn gevoelen. De hertog GEORGE, hoedanig zijn verbittering ook was, weigerde niet hardnekkig, zich te laten overtuigen. Eens toen hij ECK en LUTHER bij zich ter maaltijd had, brak hij hun gesprek af door

te zeggen: "Of de paus volgens Goddelijk recht of volgens menselijk recht paus zij, toch is hij altijd paus" LUTHER was zeer voldaan over deze woorden. "De vorst," zegt hij, "zou ze nooit uitgesproken hebben, zo mijn bewijsredenen hem niet getroffen hadden."

Het vagevuur.

Men had gedurende vijf dagen over de opperhoofdigheid van de paus geredetwist. De 8ste juli ging men tot de leer van het vagevuur over. De redetwist duurde iets meer dan twee dagen. LUTHER stemde nog het bestaan van het vagevuur toe; doch hij ontkende dat men die leer in de Schrift en in de kerkvaders geleerd vond op zulk een wijze als de Scholastieken en zijn tegenstander beweerden. "Onze doctor ECK," zei hij, makende een zinspeling op de oppervlakkige geest van zijn tegenstander, "heeft heden over de heilige Schrift heêngelopen zonder deze bijna aan te roeren!...evenals een spin op het water."

De aflaten, enz.

De 11de juli kwam men op de aflaten. "Het was niet meer dan spel en een redetwist om te lachen," zegt LUTHER. "De aflaten vielen geheel weg, en ECK was bijna in alles van mijn gevoelen." ECK zelf zeide: "Wanneer ik met doctor MARTIJN niet over de opperhoofdigheid van de paus geredetwist had, zou ik het genoegzaam eens met hem kunnen zijn."

De onderhandeling liep vervolgens over de boetvaardigheid, de vrijspraak van de priesters, de genoegdoeningen. ECK haalde als naar gewoonte, de Scholastieken, de Dominicaners, de pauselijke Canons aan. LUTHER eindigde de redetwist met deze woorden: "De eerwaardige doctor vlucht voor de heilige Schriften, gelijk de Duivel voor het kruis. Wat mij betreft, behoudens de eerbied aan de heilige vaders verschuldigd, acht ik het gezag van de Schrift boven alles, en dat beveel ik onze rechters aan."

Einde van de redetwist.

Hier eindigde de redetwist tussen ECK en LUTHER.

CARLSTADT en de doctor van Ingolstadt streden nog twee dagen over de verdiensten van de mens in de goede werken. De 16de juli werd de gehele strijd, na twintig dagen geduurd te hebben, met een rede van de rector van Leipzig geëindigd. Nauwelijks had hij uitgesproken, of een luidklinkende muziek deed zich horen, en de plechtigheid werd met een *Te Deum* besloten.

Belangstelling van de wereldlijken in de redetwist.

Maar gedurende dit plechtstatig gezang waren de gemoederen reeds niet meer wat zij gedurende het *Veni Spiritus* geweest waren. Reeds scheen de voorgevoelens van velen verwezenlijkt te zijn. De slagen, welke de voorvechters van de twee leerstellingen elkaar toegebracht hadden, hadden het Pausdom een diepe wond doen bekomen.

Deze Godgeleerde redetwisten, waaraan thans de lieden van de wereld zich niet voor enige weinige ogenblikken zouden willen toewijden, waren gedurende twintig dagen met veel aandacht gevolgd en aangehoord geworden: wereldlijken, ridders, vorsten hadden een volstandige belangstelling aan de dag gelegd. De hertog BARNIM van Pommeren en de hertog GEORGE deden zich vooral door hun aanhoudende aandacht kennen. Maar enige van de Godgeleerden van Leipzig, vrienden van doctor ECK, sliepen daarentegen "zeer gerust" gelijk een ooggetuige verhaalt. Men moest hen zelfs

uit de slaap wekken, toen de redetwist geëindigd was, opdat zij hun middagmaal niet zouden verzuimen.

Luther's gedachte.
LUTHER was de eerste die Leipzig verliet; CARLSTADT vertrok daarna; ECK bleef er nog enige dagen na hun vertrek.
Er was geen beslissing over de redetwist gedaan. Ieder sprak ervan op zijn wijze. "Men heeft te Leipzig," zegt LUTHER, "zijn tijd verspild en de waarheid niet gezocht. Sinds twee jaren dat wij de leerstellingen van de tegenstanders onderzoeken, hebben wij al hun beenderen geteld. ECK heeft daarentegen ter nauwernood de buitenste huid aangeroerd; maar hij heeft in één uur meer dan wij in twee volle jaren geschreeuwd."

Bekentenissen van doctor Eck.
ECK, in het bijzonder aan zijn vrienden schrijvende, bekende in onderscheidene opzichten zijn nederlaag; maar het ontbrak hem niet aan redenen om dat te verklaren. "De Wittenbergers hebben mij op vele punten overwonnen," schreef hij, de 24ste juli, aan HOOGSTRATEN," vooreerst, omdat zij boeken meegebracht hebben; ten tweede, omdat men voor hen de redetwist in geschrift stelde en zij die op hun gemak onderzochten; ten derde, omdat zij groot in getal waren, twee doctors (CARLSTADT en LUTHER), LANGE, vicaris van de Augustijners, twee licentiaten, AMSDORF en een zeer verwaande neef van REUCHLIN (MELANCHTON), drie doctors in de rechten en verscheidene meesters in de vrije kunsten: allen hielpen aan de redetwist, hetzij in het openbaar, of in het bijzonder. Maar ik - ik bood mij alléén aan, niet dan de rechtvaardigheid tot gezellin hebbende." ECK vergat EMSER, de bisschop en al de leraars van Leipzig.

Pocherijen van Rome's aanhangers.
Ontvielen ECK zodanige bekentenissen in een gemeenzame briefwisseling, het was daarmee in het openbaar geheel anders gelegen. De doctor van Ingolstadt en de Godgeleerden van Leipzig maakten grote beweging over hetgene zij "hun overwinning" noemde. Zij verspreidden overal valse berichten. Al de tongen van de partij herhaalden hun laatdunkende woorden. "ECK zegepraalt overal," schreef LUTHER. Maar men betwistte elkaar de lauweren in het leger van Rome. "Indien wij ECK niet te hulp gekomen waren," zeiden die van Leipzig, "zou de beroemde doctor het onderspit gedolven hebben." "De Godgeleerden van Leipzig zijn goede lieden," zei de doctor van Ingolstadt van zijn kant, "maar ik heb te veel van hen verwacht; ik alleen heb alles gedaan." "Gij ziet," zei LUTHER tot SPALATIJN, "dat zij een nieuwe Iliade en een nieuwe Eneïde zingen. Zij hebben de goedheid, van mij een HECTOR of een TURNUS te maken, terwijl ECK voor hen ACHILLES of ENEAS is. De enige twijfel die hun overblijft is je weten of de overwinning behaald is door de legerbenden van ECK of door die van Leipzig. Al wat ik kan zeggen om de zaak op te helderen, is dat doctor ECK niet opgehouden heeft te roepen en dat die van Leipzig niet opgehouden hebben te zwijgen."

"ECK heeft gezegepraald in de ogen van degenen die de zaak niet begrijpen, en die hun leven met het lezen van de Scholastieken versleten hebben," zegt de welsprekende, geestige, wijze MOSELLANUS; "maar LUTHER en CARLSTADT zijn overwinnaars gebleven voor al degenen die geleerdheid, verstand en nederigheid bezitten."

Uitwerkselen van de redetwist. Poliander. Cellarius.
De redetwist van Leipzig moest echter niet in rook verdwijnen. Ieder werk met zelfopoffering gedaan draagt zijn vruchten. De woorden van LUTHER waren met onweêrstaanbare kracht in het gemoed van zijn hoorders gedrongen. Velen diegenen die dagelijks de zaal van het kasteel vervuld hadden, waren door de waarheid overwonnen. Het was zelfs te midden van haar verklaardste vijanden dat zij vooral veroveringen maakte. De geheimschrijver van doctor ECK, zijn vertrouweling, zijn leerling, POLIANDER, werd voor de Hervorming gewonnen, en van het jaar 1522, verkondigde hij openlijk het Evangelie te Leipzig. JOHANNES CELLARIUS, professor in het Hebreeuws, een van de mannen die het meest de Hervorming vijandig waren, door de woorden van de machtige doctor in het gemoed gegrepen, begon de heilige Schrift meer te onderzoeken. Weldra verliet hij zijn plaats, en kwam in alle nederigheid te Wittenberg aan de voeten van LUTHER studeren. Hij werd later leraar te Frankfort en Dresden.

De jeugdige prins van Anhalt.
Onder degenen die plaats genomen hadden op de voor het hof bestemde stoelen, en de hertog GEORGE omringden, was een jong vorst, twaalf jaar oud, gesproten uit een geslacht dat beroemd was door dezelfde oorlogen tegen de Saracenen, GEORGE VAN ANHALT. Hij studeerde toen te Leipzig, onder het opzigt van een gouverneur. Een grote ijver voor de wetenschap, en een levendige begeerte naar de waarheid onderscheidden reeds die doorluchtige jongeling. Dikwijls hoorde men hem deze spreuk van SALOMO herhalen: "Leugentaal betaamt geen vorst." De Leipziger redetwist deed in dit kind ernstige overdenkingen en een besliste genegenheid voor LUTHER ontstaan. Enige tijd daarna bood men hem een bisdom aan. Zijn broeders, al zijn bloedverwanten spoorden hem aan dat aan te nemen, willende hem in het bezit zien van hoge kerkelijke waardigheden. Hij was standvastig in zijn weigering. Zijn Godvruchtige moeder, die in het verborgen met LUTHER bevriend was, gestorven zijnde, bevond hij zich in het bezit van al de schriften van de Hervormers. Hij zond aanhoudende en vurige gebeden tot God op, Hem smekende zijn hart tot de waarheid te neigen, en in de eenzaamheid van zijn bidvertrek riep hij dikwijls met tranen uit: "Doe met Uw knecht naar uw barmhartigheid en leer mij Uw inzettingen!" Zijn gebeden werden verhoord. Met volle overtuiging voegde hij zich zonder vrees aan de zijde van het Evangelie. Tev
ergeefs vielen zijn voogden, en inzonderheid de hertog GEORGE hem met gebeden en voorstellen lastig. Hij bleef onbewegelijk, en GEORGE, door de redenen van zijn pupil half overtuigd, riep uit: "Ik kan hem niets antwoorden; maar ik zal echter in mijn Kerk blijven, want een oude hond af te richten is een onmogelijke zaak."
Wij zullen in het vervolg die zo beminnelijke vorst als een van de schone karakters van de Hervorming nader leren kennen, die zelf aan zijn onderdanen het Woord des levens verkondigde, en op wie men dit woord van DION aangaande keizer MARCUS ANTONINUS heeft toegepast: "Hij was gedurende zijn gehele leven zichzelf gelijk; hij was een braaf man, en geen geveinsdheid was in hem."

De studenten van Leipzig.
Het was vooral door de studenten dat LUTHERS woorden met geestdrift werden ontvangen. Zij gevoelden het onderscheid dat er was tussen de geest en het leven van de doctor van Wittenberg, en de sophistische onderscheidingen en ijdele bespiegelingen van de kanselier van Ingolstadt. Zij zagen LUTHER steunen op het Woord van God. Zij zagen doctor ECK alleen zich gronden op de overleveringen van

de mensen. Dit had spoedig gevolgen. De gehoorzalen van de universiteit te Leipzig stonden na de redetwist genoegzaam ledig. Een omstandigheid bracht het haar eraan toe: de pest scheen er zich te vertonen. Maar er waren nog andere hogescholen, Erfurt, Ingolstadt bijvoorbeeld, waar de studenten zich zouden hebben kunnen heên begeven. De kracht van de waarheid trok hen naar Wittenberg. Het getal van de studenten verdubbelde aldaar.

Cruciger.

Onder degenen die zich van de ene naar de andere hogeschool begaven, merkte men een jongeling op van zestien jaren, met een zwaarmoedige aard, weinig sprekende, en die dikwijls te midden van de gesprekken en vermaken van zijn medeleerlingen, in diepe gepeins verzonken scheen. Zijn ouders hadden eerst gedacht dat hij zwak van hoofd was; maar weldra zagen zij hem zo vaardig in het leren, zo aanhoudend met zijn studië bezig, dat zij van hem grote verwachtingen opvatten. Zijn rechtschapenheid, oprechtheid, zedigheid en vroomheid maakten hem bij allen bemind, en MOSELLANUS tekende hem als een model voor de gehele universiteit. Hij heette CASPER CRUCIGER, en was geboortig van Leipzig. De nieuwe student te Wittenberg was later de vriend van MELANCHTON, en LUTHERS medehelper in de vertaling van de Bijbel.

Roeping van Melanchton.

De Leipziger redetwist had nog gewichtiger gevolgen. Het was daar dat de Godgeleerde van de Hervorming zijn roeping ontving. Zedig en stilzwijgend was MELANCHTON bij de onderhandeling tegenwoordig geweest, zonder er bijna deel aan te nemen. Hij had zich tot hiertoe slechts met de letterkunde bezig gehouden. De redetwist gaf hem een nieuwe aandrift, en dreef de welsprekende hoogleraar tot de Godgeleerdheid. Van toen af deed hij de berg van zijn geleerdheid wijken voor het Woord van God. Hij ontving de Evangelische waarheid met de eenvoudigheid van een kind. Zijn hoorders hoorden hem de leer van de zaligheid met een bevalligheid en duidelijkheid die allen verbaasden, ontvouwen. Hij ging met moed in deze voor hem nieuwe loopbaan voort, "want," zei hij, "CHRISTUS zal de zijnen niet verlegen laten." Van dit ogenblik af wandelden de twee vrienden tezamen, strijdende voor de vrijheid en waarheid, de een met de kracht van ene PAULUS, de ander met de zachtheid van ene JOHANNES. LUTHER heeft het onderscheid van hun roepingen voortreffelijk uitgedrukt. "Ik ben geboren," zegt hij, "om op het slagveld met de partijen en duivelen strijd te voeren. Daarom zijn mijn schriften vol strijd en geweld. Ik moet de stammen en stronken uitroeien, de doornen en struiken wegdoen, de moerassen en poelen dempen. Ik ben de ruwe houthakker, die de weg moet banen en gelijk maken. Maar de meester van de vrije kunsten, PHILIPPUS, gaat geheel stil en zacht voort; hij kweekt en plant; hij zaait en begiet met vreugde, naar de gaven welke God hem met een zo milde hand geschonken heeft."

Luther's vrijmaking van het pauselijk juk.

Was MELANCHTON, de stille zaaier, door de Leipziger redetwist tot het werk geroepen, LUTHER, de kloeke houthakker, voelde door deze zijn armen gesterkt, en zijn moed ontvlamde nog meer. Deze onderhandeling was vooral voor LUTHER zelve van de gewichtigste gevolgen. "De schoolse Godgeleerdheid," zegt hij, "stortte toen voor mijn ogen geheel in, onder het zegevierend voorzittersambt van doctor ECK." Het voorhangsel, dat de School en de Kerk gezamenlijk voor het heilige van de heiligen gespannen had, werd voor de Hervormer van boven tot beneden

vanëengescheurd. Tot nieuwe onderzoekingen genoodzaakt, geraakte hij tot onverwachte ontdekkingen. Hij zag met zoveel verbazing als verontwaardiging, het kwaad in al de grootte. De jaarboeken van de Kerk onderzoekende, ontdekte hij dat de oppervoogdijschap van Rome geen andere oorsprong had, dan de eerzucht aan de ene kant, en een lichtgelovige onkunde aan de andere. Men liet hem niet toe over deze treurige ontdekkingen te zwijgen. De trotsheid van zijn tegenstanders, hun gewaande zegepraal, de pogingen die zij aanwendden om het licht uit te blussen, brachten zijn ziel tot een vast beraden besluit. Hij ging op de weg langs welke God hem leidde voort, zonder zich te verontrusten over het uiteinde waartoe deze hem konden geleiden. LUTHER heeft dit tijdstip doen kennen als dat van zijn vrijmaking van het pauselijk juk. "Leer van mij," zegt hij, "hoe moeilijk het is, zich van dwalingen los te maken welke de gehele wereld door haar voorbeeld goedkeurt, en welke door langdurige gewoonte voor ons een tweede natuur geworden zijn. Het was toen zeven jaar dat ik de heilige Schrift las en in het openbaar met grote ijver verklaarde, zodat ik ze bijna geheel en al van buiten kende. Ik bezat ook al de eerstelingen van de kennis en van het geloof in mijn Heer JEZUS CHRISTUS; dat is, ik wist dat wij niet gerechtvaardigd en behouden worden door onze werken, maar door het geloof in CHRISTUS; en zelfs hield ik openlijk staande dat de paus niet door Goddelijk recht het opperhoofd van de Christelijke Kerk is. En echter...ik kon niet zien wat er uit volgde, te weten: dat de paus noodzakelijk en zeker uit de Duivel is. Want wat niet uit God is moet noodzakelijk uit de Duivel zijn. LUTHER voegt er verder bij: "Ik geef mij niet meer aan mijn verontwaardiging jegens diegenen toe welke nog aan de paus verbonden zijn, na die keer ik, die sinds zoveel jaren zo zorgvuldig de heilige Schriften las, nog met zoveel hardnekkigheid aan het pausdom vasthield."

Behendigheid van doctor Eck.

Zodanig waren de wezenlijke gevolgen van de Leipziger redetwist, nog gewichtiger voorzeker dan de redetwist zelf. Deze was gelijk aan die eerste voorspoed van de wapenen, welke het leger tot oefening strekt en zelfs moed doet ontvlammen.

ECK gaf zich aan al de bedwelming van hetgene hij voor een overwinning wilde doen doorgaan, over. Hij lasterde LUTHER. Hij stapelde beschuldiging op beschuldiging. Hij schreef aan FREDERIK. Hij wilde, als een bekwaam veldheer, van de verwarring die steeds een veldslag volgt, gebruik maken, om van de vorst gewichtige bewilligingen te bekomen. In afwachting van de maatregelen tegen zijn tegenstander zelf te nemen, eiste hij de vlammen tegen zijn schriften, en zelfs tegen die welke hij niet had gelezen. Hij smeekte de keurvorst een provinciale kerkvergadering samen te roepen. "Roeien wij al dat ongedierte uit," zei de plompe doctor, "vóórdat het te zeer vermeerdere."

Hij valt Melanchton aan.

Het was niet alleen tegen LUTHER dat hij zijn gramschap uitstortte. Zijn onvoorzichtigheid riep MELANCHTON in het strijdperk. Deze, door een tedere vriendschap met de voortreffelijke ŒCOLAMPADIUS verbonden, deed hem verslag van de redetwist, met lof van doctor ECK sprekende. De hoogmoed van de kanselier van Ingolstadt was niettemin gekwetst. Hij nam terstond de pen op tegen "die taalgeleerde van Wittenberg, die, wel is waar," zei hij, "niet onkundig is in het Latijn en het Grieks, maar die een brief had durven openbaar maken, waarin hij hem, doctor ECK, had aangerand!"

Melanchtons geschrift.

MELANCHTON antwoordde. Hier heeft men zijn eerste Godgeleerd geschrift. Men vindt daarin die keurige wellevendheid, welke deze voortreffelijke man onderscheidde. De voornaamste grondbeginselen der uitlegkunde blootleggende, toont hij aan, dat men niet de heilige Schrift naar de kerkvaders, maar de kerkvaders naar de heilige Schrift moet verklaren. "Hoe menigmaal heeft HIERONYMUS zich niet bedrogen!" zeide hij, "hoe menigmaal AUGUSTINUS, hoe menigmaal AMBROSIUS! Hoe menigmaal zijn zij van verschillende gevoelens! hoe menigmaal herroepen zij hun dwalingen!...Er is slechts één enkele Schrift, die van de Geest des hemels ingegeven, die zuiver en in alles waarachtig is."

Vastberadenheid van Luther.

"LUTHER volgt niet enige dubbelzinnige uitleggingen van de ouden," zegt men; en waarom zou hij ze volgen? Wanneer hij de plaats bij MATTHEUS: Gij zijt PETRUS, en op deze Petra zal ik mijn Gemeente bouwen, verklaart, spreekt hij als ORIGENES, die alléén hem meer waard is dan verscheidene anderen; als AUGUSTINUS in zijn homelie; als AMBROSIUS in zijn zesde boek over LUCAS: de overigen ga ik met stilzwijgen voorbij. - Hoe dan, zult gij zeggen, spreken de kerkvaders elkaar tegen! - En wat wonder is daar in? Ik geloof de kerkvaders omdat ik de heilige Schrift geloof. De zin van de Schrift is één en eenvoudig, gelijk de hemelse waarheid zelve. Men verkrijgt hetzelfde door de Schriften te vergelijken; men leidt hetzelfde af uit de draad en samenhang der rede. Er is een wijsbegeerte welke ons ten aanzien van de Goddelijke Schriften aanbevolen is: namelijk om aan deze al de meningen en grondregelen van de mensen te toetsen, als aan de toetssteen die ze moet beproeven.

Men had sinds lange tijd niet met zoveel welsprekendheid zulke veelvermogende waarheden ontvouwd. Het Woord van God was weer op zijn plaats gesteld; de kerkvaders op de hunne. De eenvoudige weg waardoor men de ware zin van de Schrift verlangt, was moedig aangewezen. Het Woord dreef boven alle strijdvragen en verklaringen van de School. MELANCHTON verschafte wat nodig was om aan diegenen te antwoorden, welke evenals doctor ECK dit onderwerp tot in de verst verwijderde tijden verwarren. De broze "taalgeleerde" was opgestaan; en de brede, stevige schouders van de Schoolse kampvechter waren onder de eerste beweging van zijn arm bezweken.

Hoe zwakker ECK was, hoe groter geschreeuw hij maakte. Hij dacht zich door zijn snorkerijen en beschuldigingen van de overwinning te verzekeren, welke hem in zijn redetwisten was ontgaan. De monniken en al de aanhangers van Rome beantwoordden die kreten met de hunne. Van alle kanten van Duitsland verhieven zich verwijtingen tegen LUTHER; maar hij trok zich dat niet aan. "Hoe meer ik mijn naam met smaad bedekt zie, hoe meer ik er roem op draag," zegt hij tenslotte van zijn verklaringen welke hij van de stellingen van Leipzig in het licht gaf. "De waarheid, dat is CHRISTUS, moet wassen en ik minder worden. De stem des Bruidegoms en van de Bruid veroorzaakt mij meer vreugde, dan al dat geschreeuw mij schrik inboezemt. De mensen zijn niet de bewerkers van mijn ongelukken, en ik koester jegens hen geen haat. De Satan, de Vorst des kwaads, is degene die mij vervaard zou willen maken. Maar Hij die in ons is, is groter dan hij die in de wereld is. Het oordeel van onze tijdgenoten is slecht, dat van het nageslacht zal beter zijn."

Deed de Leipziger redetwist in Duitsland LUTHERS vijanden toenemen, deze vermeerderde tevens ver af het getal van zijn vrienden. "Wat HUSS eens in Bohemen geweest is, zijt gij thans in Saksen, o MARTIJN!" schreven hem de Boheemse broeders; "daarom bid de Heer en zijt sterk!"

Twist tussen Emser en Luther.
Omstreeks deze tijd brak de oorlog uit tussen LUTHER en EMSER, toen hoogleraar te Leipzig deze schreef aan doctor ZACK, een ijverig Rooms Catholiek te Praag, een brief, waarin hij zich scheen voor te stellen, om aan de Hussieten de gedachte dat LUTHER tot hun partij behoorde te ontnemen. LUTHER kon er niet aan twijfelen, of de Leipziger geleerde, terwijl hij hem scheen vrij te spreken, stelde zich voor op hem het vermoeden te doen komen van de Boheemse ketterij aan te kleven, en hij wilde met geweld de sluier verscheuren, waarmee zijn voormalige gastheer van Dresden zijn vijandschap dacht te bedekken. Aan het einde gaf hij een brief in het licht, gericht: "aan de bok EMSER." EMSER had een bok tot wapen. Hij eindigt dit geschrift met deze woorden die zijn karakter juist afschilderen: "Men moet alle mensen liefhebben, maar niemand vrezen."

Staupitz verwijdert zich.
Terwijl zich zo nieuwe vrienden en nieuwe vijanden vertoonden, scheen oude vrienden zich van LUTHER te verwijderen. STAUPITZ, die de Hervormer uit de vergetelheid van het klooster te Erfurt had doen te voorschijn komen, begon hem enige koelheid te betonen. LUTHER verhief zich te hoog voor STAUPITZ, die hem niet meer konden volgen. "Gij verlaat mij," schreef hem LUTHER; "ik ben dagelijks om uwentwil zeer bedroefd geweest; gelijk het kind dat men gespeend heeft, en dat om zijn moeder schreit. Ik heb van u deze nacht gedroomd" vervolgt de Hervormer. "Gij verwijderdet u van mij, en ik - ik snikte en stortte bittere tranen. Maar gij, mij de hand reikende, zei tot mij stil te zijn; dat gij weer tot mij zou komen."

De gouden roos aangeboden.
De vredemaker MILTITZ wilde nieuwe pogingen in het werk stellen om de gemoederen te doen bedaren. Maar wat kan men bij mensen uitwerken die nog door de worsteling in aanhoudende spanning verkeren. Zijn bemoeiingen liepen op niets uit. Hij bracht de vermaarde gouden roos aan de keurvorst, en deze vorst verwaardigde zich niet eens om die in persoon aan te nemen. FREDERIK kende de kunstgrepen van Rome; men moest ervan afzien om hem te bedriegen.

Luther geeft zijn eerste verklaring van de brief aan de Galaters in het licht.
Wel verre van terug te deinzen ging LUTHER steeds voorwaarts. Het was toen dat hij aan de dwaling een van zijn hardste slagen toebracht door zijn eerste verklaring van de brief aan de Galaters in het licht te geven. De tweede verklaring overtreft buiten twijfel de eerste; maar reeds in deze ontvouwde hij met grote kracht de leer van de rechtvaardiging door het geloof. Ieder woord van de nieuwe Apostel was vol leven, en God bediende er zich van om Zijn kennis tot de harten van de volken te doen doordringen. "CHRISTUS heeft zichzelf voor onze zonden gegeven," zei LUTHER tot zijn tijdgenoten. Het is geen zilver of goud dat Hij voor ons gegeven heeft; het is geen mens, het zijn zelfs niet al de engelen tezamen; Hij zelf is het, Hij buiten wie er niets groots is, die zich gegeven heeft. En die onwaardeerbare schat heeft Hij gegeven...voor onze zonden! Waar zijn nu degenen die met hoogmoed op de kracht van onze wil roemen? Waar zijn de onderwijzingen van de zedelijke wijsbegeerte? Waar is de macht en de kracht van de wet? Daar onze zonden zo groot zijn, dat niets dezelve heeft kunnen wegnemen, dan alleen zulk een onschatbare losprijs, zullen wij dan nog de rechtvaardigheid willen verwerven door de kracht van onze wil, door het vermogen van de wet, door de leringen van de mensen? Wat zullen wij met al die

kunstgrepen, met al die begoochelingen uitwerken? Ach! wij zullen onze ongerechtigheden met een schijnheilige gerechtigheid bedekken, en wij zullen van onszelf geveinsde maken, welke door niets ter wereld zullen kunnen behouden worden."
Maar bevestigt LUTHER alzo dat er voor de mens geen heil is dan in CHRISTUS, hij toont tevens aan dat dit heil de mens verandert en hem overvloedig doet zijn in goede werken. "Hij," zegt hij, "die waarlijk het Woord van CHRISTUS gehoord heeft en het bewaart, wordt terstond met de geest der liefde vervuld. Indien gij degene bemint die u een geschenk van twintig gulden gegeven, of enige dienst bewezen, of op enige andere wijze zijn genegenheid betoond heeft, hoeveel temeer moet gij Hem beminnen die voor u geen goud of zilver, maar zichzelf gegeven heeft, die voor u zovele wonden heeft ontvangen, die voor u bloed heeft gezweet, die voor u gestorven is; in één woord, die, al uw zonden betalende, de dood verslonden en u in de hemel een Vader vol liefde verworven heeft!.., Indien gij Hem niet bemint, hebt gij de dingen die Hij gedaan heeft niet met het hart verstaan, hebt gij ze niet geloofd: want het geloof is werkzaam door de liefde," "Deze brief is mijn brief," zei LUTHER sprekende van de brief aan de Galaters; "ik ben er mede getrouwd."

Nieuwe aanvallen. Verblinding van de tegenstanders.

Zijn tegenstanders deden hem sneller voortgaan, dan hij zonder hen gedaan zou hebben. ECK verwekte op dit tijdstip tegen hem een nieuwe aanval der Franciscaners van Jüterbock. LUTHER, niet tevreden hetgene hij reeds geleraard had te herhalen, tastte in zijn antwoord dwalingen aan, welke hij sedert kort had ontdekt. "Ik wenste wel te weten," zei hij, "in welke plaats van de Schrift de macht om de heiligen te canoniseren aan de pausen gegeven is; en ook, welke noodzakelijkheid, welke nuttigheid er zelfs in is om ze te canoniseren?...Voor het overige," voegde hij er schertsende bij, "men canonisere zoveel men wil."

{3} Defensio contra malignum Eccii judicium. (L. Opp. Lat. I, 356.)
{4} "Canoniset quisque quantum volet." (Ibid. p. 367.)

Deze nieuwe aanvallen van LUTHER bleven zonder antwoord. De blindheid van zijn vijanden was hem even gunstig als zijn eigen moed. Zij verdedigde met drift bijzaken, en wanneer LUTHER de gronden van de Roomse leer aantastte, zagen zij ze omverstoten zonder één woord te spreken. Zij woelde om enige buitenwerken te verdedigen, en gedurende die tijd drong hun onverschrokken tegenstander tot het binnenste van de vesting door, en plantte er onversaagd de standaard van de waarheid. Ook waren zij later zeer verschrikt, ziende de sterkte welke zij verdedigden, ondermijnd, in brand gestoken, te midden van de vlammen instortten, terwijl zij dezelve onoverwinbaar waanden, en degenen die haar bestormden nog trotseerden. Zo worden grote nederlagen bewerkstelligd.

Eerste denkbeelden over het Avondmaal.
Het Sacrament van het Nachtmaal des Heren begon LUTHERS gedachten bezig te houden. Hij zoekt dit heilig Avondmaal tevergeefs in de mis. Eens (het was kort na zijn terugkomst van Leipzig,) beklom hij de kansel. Wijden wij onze aandacht aan zijn woorden; want het zijn de eersten welke hij over een onderwerp uitsprak dat naderhand de Kerk der Hervorming in twee delen gescheurd heeft. "Er zijn," zegt hij, "in het heilig Sakrament des altaars drie dingen welke men moet kennen: het teken,

dat uitwendig, zichtbaar en onder lichamelijke gedaante moet zijn; de betekenis, welke inwendig, geestelijk en in ‘s mensen gemoed is; het geloof, dat van het een en ander gebruik maakt." Wanneer men de onderscheidingen niet verder gedreven hadden, zou de eenheid niet vernietigd zijn geworden. LUTHER gaat voort:
"Het zou goed zijn dat de Kerk in een algemeen concilie vaststelde het Avondmaal onder beide gestalten aan alle gelovigen uit te delen; echter niet omdat een enkele gestalte niet genoeg zij; want het geloof alleen zou reeds genoegzaam zijn."

Het Sacrament is zonder het geloof niet voldoende.
Deze stoute woorden behagen de vergadering. Intussen, enige van de hoorders zijn er over verbaasd en verbitterd. "Het is onwaarheid," zeggen zij, "het is een ergernis!" De prediker vervolgt:

"Er is geen inniger, geen dieper indringende, geen meer onverdeelde vereniging, dan die welke plaats heeft tussen het voedsel en het lichaam dat door het voedsel gevoed wordt. CHRISTUS verenigt zich met ons in het Sakrament, op zulk een wijze dat Hij werkt alsof Hij met ons een en dezelfde was. Onze zonden grijpen Hem aan. Zijn gerechtigheid verdedigt ons."
Maar LUTHER houdt zich niet tevreden de waarheid te ontvouwen: hij tast een van de gewichtigste hoofddwalingen van Rome aan. De Roomse Kerk beweert dat het Sakrament door zichzelf werkt, onafhankelijk van de gesteldheid van degene die het ontvangt. Niets is gemakkelijker dan zulk een gevoelen. Van daar het vurig verlangen waarmee men naar het Sakrament tracht, van daar de voordelen van de Roomse geestelijkheid. LUTHER tast deze leer aan, en stelt tegen dezelve de daarmee strijdige leer over, uit kracht van welke het geloof, de goede gezindheid van hart noodzakelijk zijn.
Deze krachtige betuiging moest oude bijgelovigheden omverwerpen. Maar, verbazingwekkende zaak! niemand was er opmerkzaam op. Rome bekommerde zich niet over hetgene het een kreet van angst zouden hebben moeten doen ontboezemen, en het viel met onstuimigheid op de aanmerking van weinig aangelegenheid welke LUTHER in de aanvang van zijn rede gemaakt had over het Avondmaal onder beide gestalten.

Luther beschuldigd van in Bohemen geboren te zijn.
Deze leerrede in de maand december in het licht gegeven zijnde, verhief zich van alle kanten een kreet tegen de ketterij. "Het is de echte leer van Praag!" riep men aan het hof van Dresden, waar de preek tijdens het Kersfeest aankwam; "wat meer is, het werk is in het Duits, opdat de eenvoudige lieden het verstaan mogen. "De Godsdienstige stemming van de vorst werd er door gestoord, en de derde dag van het feest schreef hij aan zijn neef FREDERIK: "Sedert de openbaarmaking van die leerrede is het getal diegenen die het Avondmaal onder beide gestalten ontvangen, in Bohemen met zesduizend personen vermeerderd. Uw LUTHER zal van Wittenbergs professor, bisschop van Praag en een aartsketter worden!.." —"Hij is in Bohemen geboren!" riep men uit, "van Boheemse ouders; hij is te Praag opgevoed en in de boeken van WIKLEFF onderwezen!"
LUTHER meende deze geruchten te moeten tegenspreken, in een geschrift waarin hij op een waardige wijze de geschiedenis van zijn afkomst mededeelde. "Ik ben te Eisleben geboren," zei hij, "en ik ben aldaar in de St. Pieterskerk gedoopt. Dresden is de naaste plaats aan Bohemen waar ik in mijn leven geweest ben."

De brief van de hertog GEORGE nam de keurvorst niet tegen LUTHER in. Weinige dagen daarna nodigde deze vorst de doctor op een luisterrijke maaltijd, welke hij aan de ambassadeur van Spanje gaf, en LUTHER streed er manhaftig tegen de minister van KAREL. De keurvorst had hem door zijn hofprediker doen verzoeken zijn zaak met gematigdheid te verdedigen. "Te veel dwaasheid mishaagt de mensen," antwoordde LUTHER aan SPALATIJN, "maar te veel wijsheid mishaagt God. Men kan het Evangelie niet zonder beweging en ergernis verdedigen. Het Woord van God is een zwaard, het is een strijd, het is een verderf, het is een ergernis, het is een verwoesting, het is een vergif, en gelijk AMOS zegt, het vertoont zich, gelijk een beer op de weg, en gelijk een leeuw in het woud. Ik zoek niets, ik verlang niets. Er is een die groter is dan ik, welke zoekt en verlangt. Valt hij, ik verlies er niets bij, blijft hij staande, ik win er niet bij."

Kracht van Gods Woord.

Alles kondigde aan dat LUTHER meer dan ooit behoefte zou hebben aan geloof en moed. ECK was op maatregelen bedacht om zich te wreken. In plaats van de lauweren die hij had menen te plukken, was de kampvechter van Leipzig ten spot geworden van alle verstandige lieden van zijn natie. Men gaf tegen hem bijtende schimpschriften in het licht. Het was een "brief van domme kanunniken," geschreven door ŒCOLAMPADIUS en welke ECK in het binnenste van de ziel kwetste.

Eck in verscheidene schriften aangerand. Hij vertrekt naar Rome.

Het was een klacht over ECK, waarschijnlijk van de voortreffelijke PIRCKHEIMER van Neurenberg, tegelijk vol van een bijtende scherts en een waardigheid, waarvan alleen de Provincialen van PASCAL enig denkbeeld kunnen geven.

LUTHER betuigde zijn misnoegen over vele dier geschriften. "Het is beter," zei hij, "openlijk aan te vallen dan zich achter een heg verschuilende te bijten."

Welke misrekening voor de kanselier van Ingolstadt! Zijn landgenoten verlaten hem. Hij maakt zich gereed de Alpen over te trekken, en vreemde hulp in te roepen. Overal waar hij doortrekt braakt hij bedreigingen uit tegen LUTHER, tegen MELANCHTON, tegen CARLSTADT en tegen de keurvorst zelve. "Naar zijn hoogdravende woorden," zei de doctor van Wittenberg, "zou men zeggen dat hij zich verbeelt de almachtige God te zijn *{19}*." In toorn ontstoken en van begeerte naar wraak brandende, vertrekt ECK naar Italië, om er de beloning van zijn gewaande zegepralen te ontvangen, en te Rome nabij het pauselijk kapitool bliksemen te smeden, welke meer zouden vermogen dan de broze Schoolse wapenen die in zijn handen zijn verbrijzeld.

Onverschrokkenheid van Luther.

LUTHER begreep al de gevaren welke die reis van zijn tegenstander over hem zou brengen; maar hij vreesde niet. SPALATIJN verschrikt spoorde hem aan, de vrede aan te bieden. "Neen," antwoordde LUTHER, "hoe hij ook schreeuwe, ik kan mijn handen niet uit de strijd terug trekken. Ik stel geheel de zaak in Gods hand. Ik geef mijn schip aan de baren en winden over. De oorlog is des Heren. Waarom u ingebeeld dat CHRISTUS door de vrede zijn zaak zal bevorderen? Heeft Hij niet met Zijn eigen bloed gestreden, en alle martelaren na Hem?"

Zodanig was, in de aanvang van het jaar 1520, de stand van de twee strijders van Leipzig. De een bracht geheel het Pausdom in beweging om zijn mededinger te verslaan. De ander wachtte de oorlog met die kalmte af, waarmee men de vrede verwacht. Het jaar dat zich opent zal het onweer zien losbarsten.

ZESDE BOEK

De bul van Rome

1520

Verkiezing van een keizer. Karakter van Maximiliaan. Pretendenten van het rijk. Karel. Franciscus I. Hendrik VIII. Geneigdheid van de Duitsers en van de paus. De kroon aangeboden aan Frederik van Saksen die deze weigert. Karel wordt gekozen.

Luther schrijft aan de keizer. Veroordeling door de universiteiten van Keulen en Leuven uitgesproken. Gevaren waarin Luther verkeert. Teutleben in Rome. Inlichtingen van de keurvorst voor het Roomse hof. Vastberadenheid van Luther. Vrees van Melanchton. Duitse edelen verklaren zich vóór de Hervorming. Schaumburg, Sickingen, Cronberg, Ulrich van Hutten. Luther wordt vrijer.

Vertoog over de goede werken. Het geloof de bron van de werken. De oorzaak van het geloof.

Beroep op de Christelijke adel van de Duitse natie. Wantrouwen aan zichzelf. De drie muren. Alle Christenen zijn priesters. De overheid moet de geestelijkheid bestraffen. Misbruiken van Rome. De paus. Italië ten ondergang gebracht door het hof van Rome. Gevaren waarin Duitsland verkeert. Beroep. Hervorming van de paus. De legaten. De monniken. De ongehuwde staat van de priesters. De feestdagen. De Bohemers. De universiteiten. Het rijk. Besluit. Goede uitslag van dit beroep. Gewichtige uitwerkselen.

Rome ontwaakt. Oorzaken van haar tegenstand. Het weifelt in het begin. Pogingen van doctor Eck. Rome neemt een besluit. God stelt de scheiding daar. Een Zwitsers priester pleit voor Luther in tegenwoordigheid van Rome. De geestelijke raad van Rome. Aanvang van de bul van excommunicatie. Veroordeling van Luther.

Melanchton in Wittenberg. Zijn huwelijk. Catharina. Huiselijk leven. Melanchton's weldadigheid en goedaardigheid. Christus en de oudheid. Melanchton's werkzaamheid, verkeer, liefde voor de letteren. Zijn vaderland en zijn moeder. Oproer van de Studenten.

Luther wil Evangeliepredikers naar Italië zenden. Rede over de heilige mis. De Babylonische gevangenschap van de Kerk. De Doop. Vernietiging van de overige geloften. Wijze waarop de Hervorming is daargesteld.

Het kapittel van de Augustijners in Eisleben. Aandrang van Miltitz. Deputatie van het kapittel naar Luther. Miltitz en de keurvorst. Bijeenkomst van Miltitz en Luther in Lichtenberg. Brief van Luther aan de paus. Boek over de vrijheid van de Christen. Vereniging tussen Christus en de gelovige. Vrijheid en dienstbaarheid.

De bul in Duitsland. Misslag van de paus door deze doctor Eck ter hand te stellen. Hoe Eck wordt bejegend. Dood van Miltitz. De bul in Erfurt, in Wittenberg. Tussenkomst van Zwingli.

Luther ziet tot God op. Wat hij van de bul denkt. Bilibald, Charitas en Clara Pirckheimer. Mensen in de veroordeling betrokken. Geschrift van Luther tegen de bul van de antichrist. De paus verbiedt te geloven. De schriften van Luther in verschillende

plaatsen verbrand. De landvoogdes van de Nederlanden. De graaf van Nassau. Luther blijft gerust.

Luther maakt zich gereed om te antwoorden. Beroep op een algemeen concilie. Luther verbrandt de bul van de paus. Betekenis van deze stoutmoedige daad. Luther's verklaring in de academie. Woorden over de paus. Geschrift van Melanchton. Hoe Luther zijn vrienden gerust stelt. Melanchton over de verwarringen welke de waarheid veroorzaakt. Gronden van de door de bul veroordeelde artikelen. Luther is alleen. Hij verkondigt nieuwe dingen. Noodzakelijkheid van de genade. Herroeping van Luther.

Kroning van Karel V. De nuntius Aleander. Maatregelen van de pauselijke gezanten bij de keizer tegen de boeken en de persoon van Luther. De keurvorst geeft aan de gezanten gehoor. Moeilijke toestand van de keurvorst. Zijn neef, Johan Frederik, spreekt voor Luther. Vertrouwen van de Hervormer. Antwoord van de keurvorst aan de gezanten. Hun verontwaardiging. Erasmus, de voorstander van het rechte midden, te Keulen. Zijn vrees. Erasmus bij de keurvorst. Rondborstige verklaring. Zijn raad en zijn staatkunde. Stelsel van Karel V.

Kwelling in de biechtstoel. Luther over de biecht. (Unterricht der Beichtkinder.) Aanduiding van de antichrist in zijn antwoord aan Catharinus. Geestdrift voor Luther. Satyren. Ulrich van Hutten. Ontboezeming over de brand van Luther. Platen van Lukas Cranach. Een geschrift van Emser. Het karnaval in Wittenberg, Staupitz wankelt. Luther's werken. Zijn onverschrokkenheid. Zijn nederigheid. Kracht van de Hervorming.

Verkiezing van een keizer.

Een nieuw persoontje stond op het toneel te verschijnen. God wilde voor het aangezicht van de Wittenbergse monnik, de machtigste monarch plaatsen die men, sinds KAREL DE GROOTE, in de Christenheid had gezien. Hij verkoos een vorst in de kracht der jeugd, en aan wie alles een langdurige heerschappij aankondigde, een vorst wiens scepter zich over een aanmerkelijk gedeelte van de oude wereld en over een nieuwe wereld uitstrekte, zodat, volgens een algemeen bekende uitdrukking, de zon nooit over zijn uitgebreide staten onderging; en Hij stelde hem tegenover die nederige Hervorming, welke in de onvermaarde kloostercel te Erfurt met de angsten en zuchten van een arme monnik was begonnen. De geschiedenis van deze monarch en van zijn regering was bestemd, naar het schijnt, om aan de wereld een gewichtige les te geven. Zij moest de nietigheid van "alle mensenkracht" aantonen, wanneer deze met "de zwakheid Gods" wil worstelen. Bijaldien er een vorst, die met LUTHER bevriend was, tot het rijk geroepen ware geworden, zou men de voorspoedige voortgang van de Hervorming aan zijn bescherming toegeschreven hebben. Wanneer zelfs een keizer, die tegen de nieuwe leer gekant maar zwak was, op de troon gezeteld had, zou men de zegepraal van dit werk uit de zwakheid van de monarch verklaard hebben. Maar het was de trotse overwinnaar van Pavia, die zich moest vernederen voor de kracht van het Goddelijk Woord; en de gehele wereld kon zien dat hij wie het gemakkelijk viel FRANCISCUS I in de gevangenissen van Madrid te slepen, zijn zwaard moest neerleggen voor de zoon van een arme mijnwerker.

Karakter van Maximiliaan.

Keizer MAXIMILIAAN was overleden, en de keurvorsten hadden zich te Frankfort verenigd om hem een opvolger te geven. Het was een gewichtige zaak voor Europa in de omstandigheden waarin het zich bevond. Geheel de Christenheid had het oog op

deze verkiezing gevestigd. MAXIMILIAAN was geen groot vorst geweest; maar zijn nagedachtenis was het volk dierbaar. Men stelde er vermaak in, zijn tegenwoordigheid van geest en zijn goedaardigheid te herinneren. LUTHER onderhield zich dikwijls over hem met zijn vrienden. Hij verhaalde hun eens de volgende trek van die monarch:
Een bedelaar volgde hem op zijn treden, en vroeg hem een aalmoes, terwijl hij hem zijn broeder noemde; "want," zei hij, "wij stammen beiden van dezelfde vader, van ADAM, af. Ik ben arm," vervolgde hij, "doch gij zijt rijk, gij moet mij dan te hulp komen." De keizer keerde zich op deze woorden om, en zei hem. "Ziedaar hebt gij twee stuivers; ga naar uw andere broeders, en indien ieder u even zoveel geeft, zult gij rijker zijn dan ik."
Het was geen zachtaardige MAXIMILIAAN die geroepen moest worden om de keizerlijke kroon te dragen. De tijden gingen veranderen; men moest elkaar uit zeer grote eerzucht de troon van de keizers van het Westen betwisten; een krachtige hand moest zich van de teugels des rijks meester maken, en langdurige, bloedige oorlogen moesten op een diepen vrede volgen.

Pretendenten van het rijk.
Drie koningen stonden op de vergadering te Frankfort naar de kroon van de cezars. Een jong vorst, kleinzoon van de laatste keizer, met de aanvang van de eeuw geboren, en bij gevolg negentien jaar oud, bood zich het eerste aan. Hij heette KAREL en was te Gent geboren. Zijn grootmoeder van vaderszijde, MARIA, dochter van KAREL de Stoute, had hem Vlaanderen en de rijke staten van Bourgondië nagelaten. Zijn moeder, JOHANNA, dochter van FERDINAND van Arragon en IZARELLA van Castilie, en gemalin van PHILIPPUS, zoon van keizer MAXIMILIAAN, had op hem de verenigde kronen van Spanje, Napels en Sicilië overgebracht, waarbij CHRISTOPHORUS COLUMBUS een nieuwe wereld gevoegd had. De dood van zijn grootvader stelde hem op dit tijdstip in het bezit van de erfelijke staten van Oostenrijk. Deze jonge vorst, met veel verstand begaafd, beminnelijk wanneer hij het wilde, paarde aan de smaak voor de krijgsoefeningen, waarin zich zo lange tijd de uitstekende hertogen van Bourgondië onderscheiden hadden, de loosheid en scherpzinnigheid van de Italianen, de eerbied voor de bestaande instellingen, welke het huis van Oostenrijk nog kenmerkt, en welke het Pausdom een standvastige verdediger beloofde, en een grote kennis van de openbare aangelegenheden, verkregen onder de leiding van CHIEVRES. Van zijn vijftiende jaar af, had hij al de beraadslagingen van zijn raden bijgewoond. Deze zo verschillende hoedanigheden waren als verborgen en bedekt door Spaanse achterhoudendheid en stilzwijgendheid. Er was iets treurigs in zijn rijzige gestalte. "Hij is vroom en stil," zei LUTHER; "ik houd staande dat hij niet zoveel in een jaar spreekt als ik in een dag." Bijaldien KAREL zich onder een vrije en Christelijke invloed ontwikkeld had, zou hij misschien een van de bewonderenswaardigste vorsten waarvan de geschiedenis gewaagt een geweest zijn; maar de staatkunde nam zijn gehele leven in en bedierf zijn gelukkige aanleg.

Karel.
Niet tevreden met al de schepters welke hij in zijn hand verenigde, stond de jeugdige KAREL zeer naar de keizerlijke waardigheid. "Het is een straal van de zon die schijnsel werpt op het huis dat deze verlicht," zeiden velen; "maar steek de hand uit om die te grijpen, en gij zult niets vinden." KAREL zag er daarentegen het toppunt in

van alle aardse grootheid, en een middel om op de geest van de volken een betoverende invloed uit te oefenen.

Franciscus I.

FRANCISCUS I, koning van Frankrijk, was de tweede van de mededingers. De jonge dolende ridders van het hof van die ridderkoning herhaalden hem onophoudelijk dat hij, als KAREL DE GROOTE, keizer moest zijn van geheel het Westen, en, de heldendaden van de oude dapperen hernieuwende, de Halve Maan welke het rijk bedreigde, moest aanvallen, de ongelovigen verslaan en het heilige graf heroveren. "Men moet," zeiden de gezanten van FRANCISCUS tot de keurvorsten, "men moet de hertogen van Oostenrijk bewijzen dat de kroon van het rijk niet erfelijk is. Duitsland heeft bovendien, in de tegenwoordige omstandigheden, niet een jongeling van negentien jaren, maar een vorst nodig die aan een beproefd oordeel reeds erkende talenten paart. FRANCISCUS zal de wapenen van Frankrijk en Lombardië met die van Duitsland verenigen, om de Muzelmannen de oorlog aan te doen. Oppergebieder van het hertogdom Milaan, is hij daarenboven reeds lid van het rijk. "De Franse gezanten ondersteunden deze redenen met vierhonderd duizend kronen, welke zij uitdeelden om de stemmen te kopen, en met gastmalen een waarop men de gasten moest zoeken te winnen.

Hendrik VIII.

Eindelijk, HENDRIK VIII, koning van Engeland, naijverig op de invloed waardoor de keurvorsten de keus op FRANCISCUS of KAREL zouden laten vallen, trad ook als mededinger op; maar spoedig liet hij het aan die twee machtige mededingers over, elkaar alléén de kroon te betwisten.

Geneigdheid van de Duitsers en van de paus.

De keurvorsten waren deze weinig genegen. Hun volken, dachten zij, zouden in de koning van Frankrijk een vreemde meester zien, en deze meester zou hunzelve wel eens die onafhankelijkheid kunnen ontnemen, waarvan de groten van zijn staten zich niet lang geleden hadden zien beroven. Wat KAREL betreft, het was een oud grondbeginsel van de keurvorsten geen vorst te verkiezen die reeds een gewichtige rol in het rijk speelde. De paus was van dezelfde schroomvallige gedachte. Hij wilde noch de koning van Napels, zijn nabuur, noch de koning van Frankrijk, wiens ondernemende geest hij vreesde. "Kies liever een uit uw midden," liet hij de keurvorsten zeggen. De keurvorst van Trier stelde voor om FREDERIK van Saksen te benoemen. De keizerlijke kroon werd neergelegd aan de voeten van deze vriend van LUTHER.

De kroon aangeboden aan Frederik van Saksen die deze weigert.

Deze keus zou de goedkeuring van geheel Duitsland weggedragen hebben. De wijsheid van FREDERIK en zijn liefde voor het volk waren bekend. Tijdens de opstand te Erfurt, had men bij hem aangedrongen om die stad stormenderhand in te nemen. Hij weigerde het, ten einde bloed te sparen. "Maar," antwoordde men hem, "dit zal geen vijf mensen kosten." - "Een enkel mens zou te veel zijn," hernam de vorst. Het scheen dat de verkiezing van de voorstander van de Hervorming de zegepraal van dit werk zou verzekeren. Zou FREDERIK in het verlangen van de keurvorsten niet een roepstem van God zelf hebben moeten zien? Wie zou beter over de belangen van het rijk hebben kunnen waken dan een zo wijs vorst? Wie zou beter tegen de Turken zijn dapperheid hebben kunnen betonen dan een keizer vol van

geloof? Misschien was de weigering van de keurvorst Van Saksen, door de geschiedschrijvers zo geroemd, een misslag van die vorst. Misschien moet men hem gedeeltelijk de worstelingen wijten, welke later Duitsland verwoestten. Maar het is moeilijk te zeggen of FREDERIK wegens zijn gebrek aan geloof verdient gelaakt, of om zijn nederigheid geprezen te worden. Hij dacht dat het behoud zelf van het rijk vorderde dat hij de kroon weigerde. "Men heeft," zei deze zedige en onbaatzuchtige vorst, "een magtiger keizer dan mij nodig om Duitsland te redden. De Turk is voor onze poorten. De koning van Spanje, wiens erfelijke bezittingen in Oostenrijk aan de bedreigde grenzen palen, is er de natuurlijke verdediger van."

Karel wordt gekozen.

De legaat van Rome, ziende dat KAREL stond verkozen te worden, verklaarde dat de paus zijn tegenwerpingen introk; en de 28ste juni werd de kleinzoon van MAXIMILIAAN verkozen. "God," zei naderhand FREDERIK, "heeft hem ons in Zijn gunst en in Zijn toorn gegeven." De Spaanse gezanten boden de keurvorst van Saksen dertigduizend goudgulden aan, als een blijk van de erkentelijkheid van hun meester; maar deze vorst wees ze van de hand, en verbood zijn minister enig geschenk aan te nemen. Tegelijkertijd bevestigde hij de Duitse vrijheden door een verdrag wat de gezanten van KAREL in zijn naam bezwoeren. De omstandigheden waarin deze de keizerlijke kroon op het hoofd plaatste, scheen voorts nog meer dan die eden de Germaanse vrijheden en het werk van de Hervorming te moeten verzekeren. Deze jonge vorst was verblind door de lauweren welke zijn mededinger FRANCISCUS I te Marignan geplukt had. De worsteling moest in Italië voortgezet worden, en deze tijd zou ongetwijfeld voor de Hervorming genoeg zijn om zich te bevestigen. KAREL verliet Spanje in mei 1520, en werd de 22ste oktober te Aken gekroond.

Luther schrijft aan de keizer.

LUTHER had voorzien dat de zaak van de Hervorming weldra voor de nieuwe keizer zou gebracht worden. Hij schreef aan KAREL, toen deze vorst zich nog te Madrid bevond. "Indien de zaak welke ik verdedig," zegt hij hem, "waardig is voor de troon der hemelse Majesteit gebracht te worden, moet zij niet onwaardig zijn een vorst van deze wereld bezig te houden. O KAREL, vorst van de koningen van de aarde! ik werp mij, in ootmoed voor de voeten van uw Doorluchtige Majesteit neer, en smeek u dat het u behage niet mij maar de zaak zelf van die eeuwige waarheid voor welke verdediging God u het zwaard toetrouwd heeft, onder de schaduw van uw vleugelen te nemen." De jonge koning van Spanje legde deze zonderlinge brief van een Duitse monnik ter zijde, en antwoordde er niet op.

Veroordeling door de universiteiten van Keulen en Leuven uitgesproken.

Terwijl LUTHER zich tevergeefs naar Madrid wendde, scheen het onweer rondom hem toe te nemen. Het fanatismus ontstak in Duitsland. HOOGSTRATEN, onvermoeid in zijn vervolgzieke ijver, had enige thesen uit LUTHERS schriften genomen. Op zijn verzoek hadden de universiteiten van Keulen en Leuven die werken veroordeeld. Die van Erfurt, steeds gebelgd dat LUTHER Wittenberg boven haar gesteld had, stond op het punt om haar voorbeeld te volgen. Maar de doctor, dat gehoord hebbende, schreef aan LANGE een zo nadrukkelijke brief, dat de godgeleerden van Erfurt, geheel verschrikt, het stilzwijgen bewaarden. De veroordeling, te Keulen en Leuven uitgesproken, was echter genoeg om de gemoederen te ontvlammen. Wat meer is: de priesters van meissen, die zich de twist van EMSER aangetrokken hadden, zeiden openlijk, (het is MELANCHTON die het

verhaalt,) dat degene die LUTHER om het leven bracht zonder zonde zijn zou. "Ziehier de tijd," zegt LUTHER, "dat de mensen zullen geloven JEZUS CHRISTUS een dienst te bewijzen door ons ter dood te brengen." Deze moordzuchtige woorden moesten vruchten dragen.

Gevaren waarin Luther verkeert.

Eens toen LUTHER voor het Augustijner klooster was, zegt een levensbeschrijver, naderde hem een vreemdeling die een pistool in zijn mouw verborgen hield, en zei tot hem: "Waarom gaat gij zo geheel alleen?" - "Ik ben in Gods handen," antwoordde LUTHER. "Hij is mijn sterkte en mijn schild. Wat kan mij de sterfelijke mens doen?" Bij deze woorden verbleekte de onbekende, voegt de geschiedschrijver er bij, en vluchtte al bevende. SERRA - LONGA, de redenaar van de Augsburger onderhandeling, schreef, omstreeks deze tijd, aan de keurvorst: "Dat LUTHER geen schuilplaats in de staten Van Uw Hoogheid vind; dat hij, van allen verstoten, voor het aangezicht des hemels gestenigd word: dit zal mij aangenamer zijn dan wanneer ik tienduizend kronen van u ontving."

Teutleben in Rome.

Het was echter vooral van de kant van Rome dat het onweer woedde. Een edelman van Thuringen, VALENTIJN TEUTLEBEN, vicaris van de aartsbisschop van Mentz, en ijverig voorstander van het Pausdom, vertegenwoordigde te Rome de keurvorst van Saksen. TEUTLEBEN, beschaamd over de bescherming welke zijn meester aan de ketterse monnik verleende, zag het met lede ogen aan dat zijn zending door dit onvoorzichtig gedrag bemoeijlijkt werd. Hij verbeeldde zich dat hij, door de keurvorst te verschrikken, hem zou doen besluiten om de wederspannige Godgeleerde aan zichzelf over te laten. "Men wil mij niet horen," schreef hij hem, "uithoofde van de bescherming welke gij aan LUTHER verleent." Maar de aanhangers van Rome bedrogen zich, indien zij de wijze FREDERIK dachten te verschrikken. Deze vorst wist dat de wil van God, en de drift van de volken onweerstaanbaarder zijn dan besluiten van de pauselijke kanselarij. Hij gelastte zijn gezant de paus te kennen te geven dat hij, wel ver van LUTHER te verdedigen, hem steeds zichzelf had laten verdedigen; dat hij, voor het overige, hem reeds verzocht had Saksen en de hogeschool te verlaten; dat de doctor zich bereid had verklaard te gehoorzamen, en dat hij niet meer in de keurvorstelijke staten zijn zou, indien de legaat zelf, KAREL VAN MILTITZ, de vorst niet gesmeekt had hem bij zich te houden, uit vrees dat LUTHER, door zich naar andere streken te begeven, met meer vrijheid dan in Saksen zelf mocht handelen. FREDERIK deed nog meer: hij wilde Rome verlichten. "Duitsland," zo vervolgde hij in zijn brief, "bezit thans een groot aantal geleerde, in allerlei talen en wetenschappen ondergeschikte mannen; de leken zelf beginnen verstand te krijgen, de heilige Schrift te beminnen; en wanneer men de billijke voorslagen van doctor LUTHER afwijst, is het zeer te vrezen dat de vrede nimmer zal kunnen hersteld worden. De leer van LUTHER heeft diepe wortels geschoten in een groot aantal harten. Indien men, in plaats van die door getuigenissen van de Bijbel te weerleggen, deze door de bliksemende stralen van de kerkelijke macht poogt te vernietigen, zal men grote ergernissen veroorzaken, en verderfelijke en verschrikkelijke oproeren verwekken."

Inlichtingen van de keurvorst voor het Roomse hof.

De keurvorst, vol vertrouwen in LUTHER, deed hem de brief van TEUTLEBEN, en een andere van die hij van de kardinaal St. GEORGE ontvangen had, mededelen. De

Hervormer was bij het lezen van deze aangedaan. Hij zag terstond al de gevaren die hem omringden. Zijn ziel was er een ogenblik door verslagen. Maar het was in zulke ogenblikken, dat al de kracht van zijn geloof zich luisterrijk openbaarde. Dikwijls zwak, op het punt om in moedeloosheid te vervallen, zag men hem te midden van de storm zich verheffen en groter te voorschijn treden. Hij zou graag van zoveel beproevingen verlost zijn; maar hij begrijpt tot welke prijs men hem de rust aanbiedt.... , en hij wijst deze met verontgewaardiging af. "Ik zwijgen!" zegt hij, "ik ben geneigd het te doen, wanneer men het mij toelaat, dat is, wanneer men de anderen doet zwijgen. Indien iemand mijn plaats benijdt, hij neme ze in. Indien iemand mijn schriften wil vernielen, hij verbrande ze. Ik ben bereid mij stil te houden, mits men niet vordere dat de Evangelische waarheid zich stil houd. Ik verlang geen kardinaalshoed; ik verlang noch goud noch iets dat Rome hoog waardeert. Er is niets ter wereld dat men van mij niet zou kunnen verkrijgen, mits men voor de Christenen de weg des heils niet sluit. Al hun bedreigingen verschrikken mij niet, al hun beloften kunnen mij niet verleiden."

Vastberadenheid van Luther.

Met zulke gevoelens bezield, werd LUTHER weer spoedig ten strijde aangevuurd, en koos voor de rust van de eenzaamheid van de strijd van een Christen. Een nacht was genoeg om in hem de begeerte te verwekken om Rome om te keren. "Mijn besluit is genomen," schreef hij de volgende dag: "ik veracht de woede van Rome, en ik veracht zijn gunst. Voor eeuwig geen verzoening, geen gemeenschap meer met het. Laat het mijn schriften veroordelen en verbranden! Op mijn beurt zal ik het pauselijk recht, dat nest van alle ketterijen, in het openbaar veroordelen en verbranden. De gematigdheid, welke ik tot dit ogenblik toe betoond heb, is nutteloos geweest; ik laat ze varen!"

Vrees van Melanchton.

Zijn vrienden waren ver van zo gerust te zijn. De verslagenheid was te Wittenberg groot. "Wij zijn in een buitengewone verwachting," zei MELANCHTON. "Ik zou liever willen sterven dan van LUTHER gescheiden zijn. Indien God ons geen hulp verleent, zullen wij vergaan. - Onze LUTHER leeft nog," schreef hij een maand later in zijn angst; "het behage God dat hij lang leve! want de pluimstrijkers van Rome stellen alles in het werk om hem te doen omkomen. Bid, opdat hij leve, die enige wreker van de heilige Godgeleerdheid."

Duitse edelen verklaren zich vóór de Hervorming.

Deze beden moesten gehoord worden. De waarschuwingen welke de keurvorst door zijn zaakgelastigde aan Rome had doen geven waren niet zonder grond. Het woord van LUTHER had alom, in de hutten, in de kloosters, in de verblijven van de burgers, in de kastelen van de edelen, in de akademiën en in de paleizen van de koningen, weêrklank gevonden. "Laat mijn leven slechts aan de bekering van een enkel mens dienstbaar geweest zijn," had hij tot de hertog JOHAN van Saksen gezegd, "en ik zou gaarne toestaan dat al mijn boeken vergingen." Het was niet een enkel mens, het was een grote menigte, welke in de schriften van de nederige doctor het licht van de waarheid had gevonden. Ook bevonden er zich overal mensen die bereid waren hem te beschermen. Het zwaard dat hem moest vervolgen, werd in het Vaticaan gesmeed; maar er stonden in Duitsland helden op om hun lichamen rondom hem tot een beschutting te stellen. Op het ogenblik dat de bisschoppen verbitterd waren, dat de vorsten het stilzwijgen bewaarden, dat het volk in verwachting was, en het gerommel

des donders zich boven de zeven heuvelen liet horen, verwekte God de Duitse adel om er zijn dienaar door te beschermen.

Schaumburg.
SYLVESTER VAN SCHAUMBURG, een van de machtigste ridders in Frankenland, zond op dit tijdstip zijn zoon naar Wittenberg, met een brief voor de Hervormer. "Uw leven loopt gevaar," schreef SCHAUMBURG hem. "Ontbreekt u de bijstand van de keurvorsten, van de vorsten of magistraten, ik bid u, wacht u wel u naar Bohemen te begeven, waar eertijds zeer geleerde mensen veel te lijden hebben gehad; kom liever naar mij. Ik zal, zo God het wil, spoedig meer dan honderd edellieden verzameld hebben, en, met hun hulp, u voor alle gevaar weten te behoeden."

Sickingen. Cronberg, Ulrich van Hutten.
FRANCISCUS VAN SICKINGEN, die held van zijn eeuw, wiens onverschrokken moed wij reeds beschouwd hebben, beminde de Hervormer, omdat hij hem waardig bevond bemind te worden, en ook omdat hij bij de monniken gehaat was. "Mijn diensten, mijn goederen en mijn lichaam, al wat ik bezit," schreef hij hem, "is tot uw beschikking. Gij wilt de Christelijke waarheid handhaven: ik ben bereid u daarin te helpen." HARMUTH VAN CRONBERG voerde dezelfde taal. Eindelijk, ULRICH VAN HUTTEN, die poëet, die dappere ridder van de 16de eeuw, liet niet af ten gunste van LUTHER te spreken. Maar welk verschil tussen die twee mensen! HUTTEN schreef de Hervormer: "Het zijn zwaarden, het zijn bogen, het zijn werpspiesen, het zijn bommen, welke wij nodig hebben om de woede van de Duivel te vernietigen." LUTHER riep bij het ontvangen van deze letteren uit: "Ik wil niet dat men, om het Evangelie te verdedigen, tot de wapenen en het vergieten van bloed de toevlucht neemt. Het is door het Woord dat de wereld overwonnen is geworden; het is door het Woord dat de Kerk gered is; het is ook door het Woord dat zij zal hersteld worden." - "Ik versmaad zijn aanbiedingen niet," zei hij mede bij het ontvangen van de brief van SCHAUMBURG, waarvan wij melding gemaakt hebben, "maar ik wil echter op geen ander dan op CHRISTUS steunen." Aldus spraken de pausen van Rome niet, toen zij door het bloed van de Waldenzen en Albigenzen traden. HUTTEN voelde het onderscheid dat er was tussen de zaak van LUTHER en de zijnen; ook schreef hij hem met edele rechtschapenheid: "Ik - ik houd mij met de menselijke dingen bezig; maar gij, u veel hoger verheffende, gij zijt geheel aan de Goddelijke gewijd;" vervolgens vertrok hij om FERDINAND en KAREL V, zo het hem mogelijk ware, voor de waarheid te winnen.

Luther wordt vrijer.
Zo heeft dus LUTHER aan de ene kant verdrukking van zijn vijanden te ondergaan, terwijl aan de andere kant zijn vrienden opstaan om hem te verdedigen. "Mijn schip," zegt hij, "wordt door de winden ginds en herwaarts gedreven; ... wij verkeren beurtelings tussen hoop en vrees; maar wat is eraan gelegen!" Tussen, de blijken van deelneming welke hij ontving, waren niet zonder invloed op zijn gemoed. "De Heere regeert," zegt hij, "Hij is daar, wij kunnen Hem tasten." LUTHER zag dat hij niet meer alleen was; zijn woorden hadden vrucht gedragen, en deze gedachte vervulde hem met nieuwe moed. De vrees van de keurvorst in ongelegenheid te brengen zal hem niet meer tegenhouden, nu hij andere verdedigers heeft die bereid zijn om de woede van Rome te trotseren. Hij wordt er vrijer door en, indien het mogelijk is, nog standvastiger in zijn besluit. Het was een gewichtig tijdpunt in LUTHERS ontwikkeling. "Rome moet begrijpen," schreef hij in die tijd aan de hofprediker van de

keurvorst, "dat wanneer het door zijn bedreigingen erin slaagde om mij van Wittenberg te verdrijven, het slechts zijn eigen zaak zou doen verergeren. Het is niet in Bohemen, het is in het hart van Duitsland dat zich dezulke bevinden die bereid zijn mij tegen de banbliksemen van het Pausdom te verdedigen. Heb ik mijn vijanden nog niet al gedaan wat ik hun bereid, zij moeten dit noch aan mijn zedigheid noch aan hun dwingelandij toeschrijven, maar aan de naam van de keurvorst en aan de voorspoed van de Wittenbergse hogeschool, welke ik vreesde in ongelegenheid te zullen brengen: daar ik thans zulke vrees niet meer heb, zal men mij met nieuwe kracht op Rome en zijn hovelingen zien aanvallen."

Vertoog over de goede werken.

En echter, het was niet op de groten dat LUTHER zijn hoop stelde. Men had hem dikwijls aangespoord een boek aan de hertog JOHAN, broeder van de keurvorst op te dragen. Hij had het niet gedaan. "Ik vrees," had hij gezegd, "dat die inblazing van hemzelf komt. De heilige Schrift moet alleen dienstbaar zijn aan de eer van de enige naam Gods." LUTHER kwam van zijn vrees terug, en droeg aan hertog JOHAN zijn vertoog over de goede werken op. Het is een van de geschriften, waarin de Hervormer met de meeste kracht de leer van de rechtvaardiging door het geloof, die veelvermogende waarheid, ontvouwde, welke kracht hij stelde boven het zwaard van HUTTEN, boven het leger van SICKINGEN, boven de bescherming van de hertogen en keurvorsten.

Het geloof de bron van de werken.

"Het eerste, het edelste, het verhevenste aller werken," zegt hij, "is het geloof in JEZUS CHRISTUS. Van dit werk moeten alle werken uitgaan: zij zijn allen aan het geloof onderworpen, en krijgen daarvan alleen hun kracht.

"Indien een mens in zijn hart de zekerheid vindt dat hetgene hij doet Gode aangenaam is, is het werk goed, al deed hij niets anders dan een strohalm oprapen; doch indien die zekerheid niet in hem is, is zijn werk niet goed, al ware het zelfs dat hij de doden opwekte. Een heiden, een Jood, een Turk, een zondaar kunnen alle andere werken doen; maar vast op God te vertrouwen en de zekerheid te hebben dat men Hem aangenaam is, dit is alleen de in de genade versterkte Christen in staat te doen.

"Een Christen die geloof in God heeft, doet alles met vrijheid en vreugde; terwijl de mens die niet een is met God, vol zorgen is en in slavernij verkeert; hij vraagt zichzelf met angstvalligheid hoeveel werken hij moet doen; hij loopt hier en daar; hij ondervraagt deze, hij ondervraagt gene; hij vindt nergens enige rust, en doet alles met ongenoegen en vrees.

"Uit die hoofde heb ik steeds het geloof verheven. Maar het is hiermee in de wereld anders gelegen. Daar rekent men het van hoog belang vele grote, hoge en allerlei uitgebreide werken te hebben, zonder dat men er zich enigszins over bekommert, of het geloof deze beziele. Men bouwt aldus zijn rust, niet op het welbehagen Gods, maar op zijn eigen verdiensten, dat is op het zand... (Mat 7:27)

"Het geloof te verkondigen is, zegt men, de goede werken te beletten; maar wanneer ook een mens alleen zoveel krachten als alle mensen of zelfs als alle schepselen had, zou die enkele verplichting om in het geloof te leven, een te grote taak zijn, om ooit volbracht te kunnen worden. Indien ik tot een zieke zeg: Geniet de gezondheid en gij zult het gebruik van uw ledematen hebben, zal men dan zeggen dat ik hem het gebruik van zijn ledematen ontzeg? Moet de gezondheid het werk niet voorafgaan? Evenzo is het, wanneer wij het geloof verkondigen: het moet vóór de werken zijn, zullen de werken zelf kunnen bestaan.

De oorzaak van het geloof.
"Waar kan men dan dat geloof vinden, zult gij zeggen, en hoe het ontvangen? Dit is het inderdaad waaraan het meeste gelegen ligt om te weten. Het geloof komt alleen van JEZUS CHRISTUS, om niet beloofd en geschonken....
"O mens! stel u CHRISTUS voor, en zie hoe God u in Hem Zijn barmhartigheid betoont, zonder door enige verdienste van uw kant voorgekomen te zijn. Trek uit dit beeld van zijn genade het geloof en de zekerheid dat al uw zonden vergeven zijn. De werken zouden die niet kunnen teweegbrengen. Het is uit het bloed, de wonden, de dood van CHRISTUS dat deze voortvloeit; van daar stroomt zij in de harten. CHRISTUS is de steenrots waaruit melk en honing vloeien. (Deut. 32.")

Beroep op de Christelijke adel van de Duitse natie.
Al de werken van LUTHER niet kunnen doen kennen, hebben wij enige korte fragmenten uit dit vertoog over de goede werken aangehaald, uithoofde van hetgene de Hervormer er zelf van dacht. "Het is, naar mijn oordeel," zegt hij; "het beste van de schriften welke ik heb uitgegeven." En hij voegt er terstond deze juiste opmerking bij: "Maar ik weet dat, wanneer ik in wat ik schrijf genoegen vind, de stank van die vuile zuurdeeg belet dat het anderen bevalt. "En MELANCHTON, dit vertoog aan een vriend zendende, voegt er deze woorden bij: "Er is niemand onder al de Griekse en Latijnse schrijvers die meer dan LUTHER tot de geest van de heilige PAULUS is doorgedrongen."
Maar er was in de Kerk een ander kwaad geweest, dan een stelsel van verdienstelijke werken in de plaats te stellen van het denkbeeld van genade en algemene vergiffenis. Een trotse macht had zich in het midden van de nederige herders van CHRISTUS kudden verheven. LUTHER zal dit aangematigd gezag aantasten. Onder al zijn kwellingen, had hij in zijn eenzaam verblijf de oorsprong, de voortgang en de aanmatigingen van het Pausdom bestudeerd. Zijn ontdekkingen hadden hem met verbazing vervuld. Hij aarzelde niet meer deze te doen kennen, en de aanval te doen, welke, gelijk eertijds de staf van MOZES, een geheel volk, dat door langdurige slavernij in diepe slaap verkeerde, moest doen ontwaken. Vóórdat Rome zelfs de tijd nog gehad heeft zijn vreselijke bul te doen uitgaan, brengt hijzelf zijn oorlogsverklaring te voorschijn. "De tijd van zwijgen is voorbij," roept hij uit, "de tijd om te spreken is gekomen." De 23ste juni 1520, geeft hij in het licht het bekende *Beroep op Zijn Keizerlijke Majesteit en de Christelijke adel van de Duitse natie, omtrent de hervorming van het Christendom*.
"Het is niet uit vermetelheid," zegt hij in de aanvang van dit geschrift, "dat ik, die slechts een gemeen mens ben, onderneem tot u, zulke grote heren, te spreken. De ellende en verdrukking, welke op dit ogenblik al de staten van de Christenheid en vooral Duitsland drukken, persen mij een kreet van angst af. Ik moet om hulp roepen; ik moet zien of God Zijn Geest niet aan enig mens in ons vaderland geeft, en Zijn hand niet aan onze ongelukkige natie toereiken zal. God heeft ons een jong en edelmoedig vorst (keizer KAREL V,) tot hoofd gegeven, en zo onze harten met grote verwachtingen vervuld. Maar wij moeten van onze kant alles doen wat wij kunnen.

Wantrouwen aan zichzelf.
"Nu dan, de eerste nodige zaak is dat wij niet op onze grote kracht of op onze hoge wijsheid vertrouwen. Indien men een goed werk aanvangt met op zichzelf te vertrouwen, werpt God het omver en vernietigt het. FREDERIK I, FREDERIK II, en nog vele andere keizers, waarvoor de wereld beefde, zijn door de pausen met voeten

getreden geworden, omdat zij meer op hun kracht dan op God vertrouwden. Zij hebben moeten vallen. Het is tegen de machten van de hel dat wij in deze strijd te strijden hebben. Niets te verwachten van de kracht van de wapenen en nederig op de Heer te betrouwen; nog meer te zien op de nood van de Christenheid dan op de misdaden van de Goddelozen, ziedaar hoe men het moet aanvangen. Anders zal het werk mogelijk met schone schijn beginnen; maar eensklaps zal zich te midden van de worstelstrijd de verwarring openbaren; de boze geesten zullen een onbeschrijfelijk onheil veroorzaken, en de gehele wereld zal in het bloed zwemmen.... Hoe meer macht men heeft, hoe meer men zich ook blootstelt, wanneer men niet in de vreze des Heren wandelt."

De drie muren.

Na deze inleiding gaat LUTHER dus voort:

"De Roomsgezinden hebben rondom zich drie muren opgericht om zich tegen alle hervorming in veiligheid te stellen. Heeft de tijdelijke macht hen aangevallen, zij hebben gezegd dat zij geen recht over hen heeft, en dat de geestelijke macht boven haar verheven is. Heeft men hen met de heilige Schrift willen bestraffen, zij hebben geantwoord dat niemand deze kan uitleggen, dan alleen de paus. Heeft men hen met een concilie bedreigd, niemand, hebben zij gezegd, kan er een samenroepen dan alleen de opperpriester.

"Zij hebben ons dus de drie roeden, ter hunner bestraffing bestemd, ontnomen, en hebben zich aan allerlei boosheid overgegeven. Maar nu, God zij onze hulp, en geve ons één van die bazuinen, welke de muren van Jericho omver wierpen! Werpen wij met onze adem de papieren - en stroomuren neer welke de Roomsgezinden rondom zich hebben gebouwd, en heffen wij de roeden omhoog welke de bozen straffen, door de listen des Duivels in helder daglicht te stellen."

Alle Christenen zijn priesters.

LUTHER begint vervolgens de aanval. Hij doet die pauselijke monarchie, welke sinds eeuwen de volken van het Westen onder de scepter van de Roomse bisschop in één lichaam verenigde, op haar grondvesten waggelen. Er is in het Christendom geen priesterlijke kaste; zodanig is de aan de Kerk sinds haar eerste eeuwen ontnomen waarheid, welke hij het eerst met kracht ontvouwde.

"Men heeft gezegd," dus spreekt LUTHER, "dat de paus, de bisschoppen, de priesters en al degenen die de kloosters bewonen, de geestelijke of kerkelijke stand uitmaken; en dat de vorsten, de edelen, de burgers en boeren de wereldlijke of lekenstand vormen. Dat is een fraaie geschiedenis. Intussen, schrikt niemand er van. Alle Christenen, zijn van geestelijke stand, en er is tussen hen geen ander onderscheid dan dat van de bedieningen welke zij waarnemen. Wij hebben allen slechts één doop, één geloof, en dit maakt iemand tot een geestelijk mens. De zalving, de kruinschering de ordening de wijding, welke de bisschop of de paus geven, kunnen wel een geveinsde, maar nimmer een geestelijk mens maken. Wij zijn allen tezamen gewijde priesters door de doop, zoals de heilige PETRUS zegt: *"Gij zijt priesters en koningen;"* schoon het niet aan allen toekomt zulke bedieningen uit te oefenen, want niemand kan iets dat aan allen gemeen is aannemen, zonder de wil van de gemeenschap. Maar indien deze wijding van God niet op ons was, zou de zalving van de paus nooit een priester kunnen maken. Wanneer tien broeders, koningszonen, gelijke rechten tot de troonsbeklimming hebbende, één uit hen verkozen om voor hen het bewind uit te oefenen, zouden zij allen koningen zijn, en echter slechts één van hun de dienaar wezen van hun gemeenschappelijke macht. Eveneens is het in de Kerk. Wanneer

enige Godvruchtige leken in een woestijn afgezonderd waren, en zij, geen door een bisschop gewijde priester bij zich hebbende, het onderling eens werden een uit hun midden te kiezen, hetzij getrouwd of niet, dan zou deze man waarlijk priester zijn, evenalsof al de bisschoppen van de wereld hem gewijd hadden. Zo waren AUGUSTINUS, AMBROSIUS, CYPRIANUS verkozen.
"Daaruit volgt dat de leken en de priesters, de vorsten en de bisschoppen, of, gelijk men zegt, de kerkelijken en de wereldlijken, niets hebben dat hen onderscheidt, uitgenomen hun bedieningen. Zij hebben allen dezelfde stand; maar zij hebben niet allen hetzelfde werk te verrichten.

De overheid moet de geestelijkheid bestraffen.
"Indien het hiermee dus gelegen is, waarom zou de overheid de geestelijkheid niet bestraffen?...De wereldlijke macht is van God aangesteld om de bozen te straffen en de goeden te beschermen. Men moet haar in de gehele Christenheid laten begaan, wie het ook wezen moge die zij achterhalen, paus, bisschoppen, priesters, monniken, nonnen, enz. De heilige PAULUS zegt tot alle Christenen: "Alle zielen (en bij gevolg ook de paus,) zij de machten over haar gesteld onderworpen: want zij dragen het zwaard niet tevergeefs."

Misbruiken van Rome.
Na op dezelfde wijze de twee andere muren omver geworpen te hebben, neemt LUTHER al de misbruiken van Rome in ogenschouw. Hij ontvouwt met een geheel populaire welsprekendheid het sinds eeuwen kenbare verval. Nimmer deed zich een edeler tegenstand horen. De vergadering, in wier tegenwoordigheid LUTHER spreekt is de Kerk; de macht, wier aanmatigingen hij aantast, is dat pauselijk gezag wat sinds eeuwen op al de volken drukt; en de Hervorming, welke hij in nadruk inroept, moet op de gehele Christenheid, in de gehele wereld, zolang de mensheid voortduurt, haar machtige invloed uitoefenen.

De paus.
Hij begint met de paus. "Het is een verschrikkelijke zaak," zegt hij, "degenen die zich de stedehouder van CHRISTUS noemt, een pracht te zien tentoon spreiden dat die van een keizer er niet mede kan vergeleken worden. Is dat de armen JEZUS of de nederige PETRUS gelijk zijn? Hij is, zeggen zij, de Heer van de wereld! Maar CHRISTUS, wiens stedehouder hij zich beroemt te zijn, heeft gezegd: Mijn rijk is niet van deze wereld. Zou het rijk van een stedehouder zich verder dan dat van zijn Heer uitstrekken?..."

Italië ten ondergang gebracht door het hof van Rome.
LUTHER gaat nu de uitwerkingen van de pauselijke heerschappij afschilderen. "Weet gij waartoe de kardinalen dienen? Ik wil het u zeggen. Italië en Duitsland hebben vele kloosters, gestichten, kerspelen, die rijk begiftigd zijn. Hoe nu die rijkdommen naar Rome overgebracht?...Men heeft kardinalen verkozen; men heeft hun die kloosters en kerkvoogdijen gegeven; en op dit ogenblik...is Italië bijna onbewoond, de kloosters zijn vernield, de bisdommen verslonden, de steden vervallen, de inwoners bedorven, de godsdienst zieltoogt en de prediking is afgeschaft!...Waarom? Omdat al de kerkegoederen naar Rome moeten gaan. Nooit zou de Turk zelf Italië dus in de grond geholpen hebben!"

Gevaren waarin Duitsland verkeert.
LUTHER wendt zich daarop tot zijn volk:
"En nu zij dus al het bloed van hun natie uitgezogen hebben, komen zij in Duitsland: zij beginnen zacht; maar laat ons op onze hoede zijn! Duitsland zal weldra aan Italië gelijk worden. Wij hebben reeds enige kardinalen. Eer de lompe Duitsers ons oogmerk begrijpen, denken zij, zullen ze reeds geen bisdom, geen klooster, geen kerspel, geen stuiver, geen penning meer hebben. De Antichrist moet de schatten van de aarde in bezit hebben. Men zal dertig of veertig kardinalen in eens verkiezen: men zal aan deze Bamberg, aan genen het bisdom Wurtzburg geven; men zal er rijke kerspelen aan verbinden, totdat de kerken en steden verwoest zijn. En dan zal de paus zeggen: Ik ben CHRISTUS stedehouder en herder van zijn kudden. Laat de Duitsers zich onderwerpen!"

Beroep.
LUTHERS verontwaardiging barst uit.
"Hoe, zullen wij Duitsers van de kant van de pausen zulke roverijen en knevelarijen dulden? Heeft het koninkrijk van Frankrijk zich er tegen weten te verdedigen, waarom laten wij ons dan bedriegen en bespotten? Ach! of zij ons nog maar alleen onze goederen ontroofden! Maar zij verwoesten de kerken; zij beroven de schapen van CHRISTUS; zij schaffen de Godsdienst af en vernietigen het Woord van God."
LUTHER stelt hier "de praktijken van Rome" ten toon, die het in het werk stelde om het geld en de inkomsten van Duitsland meester te worden. Jaarlijkse inkomsten van openstaande ambten, bisschopsmantels, genot van geestelijke bezittingen, beheringen, te verwachten gunsten. inlijvingen, voorbehoudingen. enz., alles neemt hij in ogenschouw; daarop zegt hij: "Bevlijtigen wij ons om zoveel verwoestingen en jammeren tekeer te gaan. Willen wij tegen de Turken optrekken, laat ons dan met die Turken beginnen die de ergste van allen zijn. Indien wij de dieven ophangen en de struikrovers onthoofden, dat we dan de geldzucht van Rome niet laten ontsnappen, die de grootste van de rovers en dieven is, en die het is in de naam van St. PETRUS en van JEZUS CHRISTUS! Wie kan het verdragen? Wie kan ervan zwijgen? Al wat de paus bezit, is het niet gestolen? Want hij heeft het noch gekocht, noch geërfd van de heilige PETRUS, noch door zijn zweet gewonnen. Van waar krijgt hij dan dit alles?..."

Hervorming van de paus.
LUTHER stelt voor al deze kwalen geneesmiddelen voor. Hij roept met nadruk de Duitse adel op om die roverijen van Rome te doen ophouden. Daarop gaat hij tot de hervorming van de paus zelf over. "Is het niet belachelijk," zegt hij, "dat de paus voorgeeft wettige erfgenaam van het rijk te zijn? Wie heeft het hem gegeven? Heeft dat CHRISTUS toen hij gezegd heeft: *De koningen van de volken heersen over hen; maar zo zal het onder u niet zijn?* (Lukas 22:25, 26.) Hoe kan men een rijk besturen, en te gelijker tijd prediken, bidden, studeren, en de armen verzorgen? CHRISTUS heeft zijn dienaren verboden goud of kleren mede te dragen, omdat men zich niet van de bediening kan kwijten, indien men niet van alle andere zorg vrij is; en de paus zou het rijk willen besturen en tegelijkertijd paus blijven!..."
LUTHER gaat voort de opperpriester van alles te beroven: "De paus late alle aanspraak op het koningrijk van Napels en Sicilië varen. Hij heeft er niet meer recht op dan ik. Het is onrechtvaardig en tegen al de geboden van CHRISTUS, dat hij Bologna, Imola, Ravenna, Romagna, het markgraafschap van Ancona, enz.. bezit. *"Niemand,"* zegt PAULUS, *"die in de strijd dient wordt ingewikkeld in de handelingen des leeftochts."* (2 Tim. 2:4.) En de paus, die beweert het opperhoofd in

de strijd van het Evangelie te zijn, wikkelt zich meer in de zaken van dit leven dan enig keizer of koning. Men moet hem van al die moeite bevrijden. De keizer stelle de paus de Bijbel en een gebedenboek in handen, opdat de paus de koningen late regeren, en hij predike en bidde."

De legaten.
LUTHER begeert evenmin de kerkelijke macht van de paus in Duitsland, als zijn tijdelijke macht in Italië. "Vooral," zegt hij, "moet men uit al de Duitse landen de pauselijke legaten verdrijven, met die gewaande goederen welke zij ons tegen goud opwegen en die louter bedrog zijn. Zij ontnemen ons geld, en waarom? Om het onrechtvaardig verkregen goed te wettigen, om van de eden te ontslaan, om ons de goede trouw te leren verbreken, om ons te leren zondigen en regelrecht in de hel te brengen...Hoor het, o paus! niet allerheiligste maar hoogst zondige paus!...God storte weldra, van boven uit zijn hemel, uw troon in de helse afgrond neder!"

De monniken.
De Christelijke volksman vervolgt zijn weg. Na de paus voor zijn rechtbank gedagvaard te hebben, dagvaardt hij al de misbruiken die het Pausdom vergezellen, en wil de grond van de Kerk van de vuilnis die hetzelfde bedekt reinigen. Hij begint met de monniken:
"En nu kom ik tot die domme hoop, welke veel belooft en weinig houdt. Wordt niet toornig, waarde heren! mijn oogmerk is goed; hetgene ik te zeggen heb is tegelijk een aangename en bittere waarheid, te weten: dat men geen kloosters meer voor de bedelmonniken moet stichten. Grote God! wij hebben er niet dan te veel van, en of het Gode behaagde dat ze allen vernietigd waren...Het land rond te lopen heeft nooit iets goeds te weeg gebracht en zal het nooit kunnen teweegbrengen."

De ongehuwde staat van de priesters.
Het huwelijk van de kerkelijken ligt vervolgens aan de beurt. Het is de eerste maal dat LUTHER er van spreekt:
"In welk een staat is de geestelijkheid vervallen, en hoeveel priesters vindt men niet met vrouwen, met kinderen, met gewetenswroegingen beladen, zonder dat iemand deze te hulp komt! De paus en de bisschoppen mogen laten lopen wat loopt, en laten verloren gaan wat verloren gaat, dit zij hoe het wil! maar ik - ik wil mijn geweten bevrijden, ik wil vrijmoedig de mond openen, al ergeren zich daarna paus, bisschop en wie het ook wil!...Ik zeg dan, dat, naar de instelling van CHRISTUS en van de Apostelen, iedere stad een herder of bisschop moet hebben, en dat deze herder een vrouw hebben mag, gelijk PAULUS schrijft aan TIMOTHEUS: "Een opziener moet van een vrouw man zijn," (1 Tim. 3:2) en gelijk dit nog in de Griekse Kerk in gebruik is. Maar de Duivel heeft de paus overreed, gelijk PAULUS aan TIMOTHEUS zegt (1 Tim. 4:1 - 3), om het huwelijk aan de geestelijkheid te verbieden. En daaruit zijn zo veelvuldige jammeren voortgesproten dat men van allen geen melding kan maken. Wat gedaan? hoe zoveel herders gered, in welke men niets te berispen heeft dan dat zij met een vrouw leven, met welke zij met geheel hun hart zouden wensen wettig verenigd te zijn? Och! of zij hun geweten redden, of zij die vrouw als hun wettige echtgenoot aannamen, of zij eerlijk met haar leefden, zonder er zich aan te bekreunen of het de paus aangenaam of onaangenaam is. Het heil van uw ziel gaat u meer ter harte dan tirannieke en willekeurige wetten, die niet van de Heer haar oorsprong nemen."

De feestdagen.
Zo wilde dus de Hervorming de reinheid van de zeden in de Kerk herstellen. De Hervormer gaat voort: "Men schaffe de vierdagen af en houd slechts de zondag, of zo men de grote Christelijke vierdagen wil houden, men viere ze alleen des morgens, en het overige van de dag zij als een werkdag. Want daar men dan niets doet dan drinken, spelen, allerlei zonden bedrijven of de tijd in ledigheid doorbrengen, beledigt men God veel meer op de feestdagen dan op andere dagen."

De Bohemers.
Vervolgens tast hij de kerkwijdingen aan, welke hij rechte zwelgpartijen noemt; daarna de vasten en de broederschappen. - Niet alleen wil hij de misbruiken vernietigen, hij wil ook een einde aan de scheuringen maken. "Het is tijd," zegt hij, "dat wij ons ernstig met de zaak van de Bohemers bezig houden, dat wij de haat en nijd doen ophouden, en dat wij ons met hen herenigen." Hij stelt voortreffelijke middelen ter bevrediging voor, en voegt er bij: "Zo moet men dan de ketters door de Schrift overtuigen, gelijk de oudvaders gedaan hebben, en niet door het vuur overwinnen. Volgens het tegenovergesteld stelsel zouden de beulen de wijsste leraren in de gehele wereld zijn... Och! of het Gode behaagde dat wij van beide zijden elkaar in broederlijke nederigheid de hand reikten, in plaats van ons te verharden in het gevoel van onze kracht en ons recht. De liefde is noodzakelijker dan het Pausdom van Rome. Nu, ik heb gedaan wat in mijn vermogen was. Indien de paus of de zijnen er zich tegen aankanten, zij zullen er rekenschap van geven. De paus moest bereid zijn de pauselijke waardigheid, al zijn goederen en al zijn eer vaarwel te zeggen, indien hij daardoor een enkele ziel kon redden. Maar hij zou liever de gehele wereld zien vergaan, dan een haarbreedte van de macht die hij zich aangematigd heeft af te staan!...Ik ben rein van deze dingen."

De universiteiten.
LUTHER komt voorts tot de universiteiten en scholen. "Ik vreze zeer," zegt hij, "dat de universiteiten grote poorten van de hel zijn, indien men er zich niet zorgvuldig toelegt om de heilige Schrift te verklaren en deze in de harten van de jonge lieden in te prenten. Ik raad niemand aan, om zijn kind daar te plaatsen waar de heilige Schrift niet in zwang is. Elke inrichting waar men zich niet zonder ophouden met het Woord van God bezig houdt, moet verderven." Gewichtige woorden, welke de regeringen, de geleerde, de vaders van huisgezinnen in alle eeuwen moesten overdenken.

Her rijk.
Op het einde van zijn redevoering komt hij op het rijk en de keizer terug.
"De paus," zegt hij, "met de oude meesters van het Romeinse rijk niet naar goedvinden kunnen handelen, is bedacht geweest om hun hun titel en hun rijk te ontnemen en die aan ons Duitsers te geven. Zo is men te werk gegaan, en wij zijn de knechten van de paus geworden. Want de paus heeft zich van Rome meester gemaakt, en de keizer onder ede verbonden om er nooit zijn verblijf te nemen; waaruit volgt dat de keizer keizer van Rome is zonder Rome. Wij hebben de naam: de paus heeft het land en de steden. Wij hebben de titel, de wapenen des rijks; de paus heeft er de schat, de macht, de voorrechten en de vrijheden van. De paus eet de vrucht en wij vermaken ons met de schors. Zo heeft dus de hoogmoed en tiranni van de Romeinen van onze eenvoudigheid misbruik gemaakt."
"Maar nu, God die ons zulk een rijk gegeven heeft verlene ons zijn hulp! Handelen wij overeenkomstig onze naam, onze titel, onze wapenen; behoeden wij onze vrijheid!

en dat de Romeinen leren verstaan wat God ons door hun handen heeft bezorgd. Zij beroemen zich ons een rijk te hebben gegeven. Welnu, nemen wij wat ons toebehoort! De paus sta ons Rome af en al wat hij van het rijk bezit. Hij make een einde aan zijn schattingen en knevelarijen! Hij geve ons onze vrijheid, onze macht, onze goederen, onze eer, onze ziel en ons lichaam terug! Het rijk zij wat een rijk moet zijn, en het zwaard van de vorsten word niet meer gedwongen om voor de schijnheiligen eis van een paus te zwichten!"
Er is in deze woorden niet slechts een wegslepende kracht, maar ook een verhevene rede. Sprak ooit een redenaar op zulk een wijze tot de gehele adel des rijks en tot de keizer zelf? In plaats van verbaasd te staan dat zoveel Germaanse staten zich van Rome hadden los gemaakt, moet men zich niet veeleer verwonderen dat geheel Duitsland er niet op bedacht geweest is, om binnen Rome zelve die keizerlijke macht te hernemen, wier kroon de pausen onbeschaamd op het hoofd van hun aanvoerder hadden geplaatst?

Besluit.
LUTHER eindigt deze moedige toespraak met deze woorden:
"Ik ben wel van gedachte dat ik te hoog gezongen heb, vele zaken heb voorgesteld, welke onmogelijk zullen schijnen, en vele dwalingen een weinig te sterk aangetast heb. Maar wat kan ik eraan doen? Liever zij de wereld op mij verbitterd dan God!...Men zal mij nooit meer dan het leven kunnen ontnemen. Ik heb dikwijls mijn tegenstanders de vrede aangeboden. Maar God heeft mij door middel van hen genoodzaakt, steeds meer de mond tegen hen te openen. Ik heb nog een gezang op Rome in voorraad. Indien zij lust hebben het te horen, zal ik het voor hen zingen, en met luide stem...Begrijpt gij wel, o Rome, wat ik zeggen wil?..."
Er wordt hier waarschijnlijk gedoeld op een geschrift over het Pausdom, dat LUTHER voornemens was in het licht te doen verschijnen en wat niet uitgegeven is geworden. De rector BURKHARD schreef in die tijd aan SPENGLER: "Er is nog een klein boek *de execrandß venere Romanorum (Over de verfoeielijke wellust van de Romeinen;)* maar men houdt het terug." De titel moest reeds een grote ergernis verwekken. Men moet zich verblijden dat LUTHER de gematigdheid gehad heeft om dit werk niet in het licht te geven.
"Indien mijn zaak rechtvaardig is," vervolgt hij, "moet zij op aarde veroordeeld en alleen door CHRISTUS in de hemel gerechtvaardigd worden. Dat zij, paus, bisschoppen, priesters, monniken, leraars zich dan haasten! dat zij al hun ijver aan de dag leggen! dat zij hun woede doen uitbarsten! Het zijn juist de lieden die de waarheid moeten vervolgen, gelijk men in alle eeuwen gezien heeft."
Van waar heeft toch die monnik zulk een helder inzicht in de openbare zaken verkregen, wat de staten des rijks zelf dikwijls zo moeilijk vinden om op te helderen? Van waar bekomt die Duitser die moed, welke hem, te midden van zijn sinds zoveel eeuwen in slavernij verkerende natie, het hoofd doet opheffen en het Pausdom zulke harde slagen doet toebrengen? Welke is die geheimzinnige kracht die hem bezielt? Zou men niet zeggen dat hij deze woorden verstaan heeft, door God tot een man van oude dagen gesproken: "Zie, ik heb uw aangezicht stijf gemaakt tegen hun aangezichten, uw voorhoofd heb ik gemaakt als een diamant harder dan een rots: ontzet u dan niet voor hun aangezichten?" Ezech. 3:8, 9.

Goede uitslag van dit beroep.
Aan de Germaanse adel gericht, kwam die vermaning weldra tot al degenen waarvoor zij was geschreven. Zij werd in Duitsland met een onbegrijpelijke snelheid verspreid.

LUTHERS vrienden beefden; STAUPITZ en degenen, die zachte middelen wilden beproeven, vonden de aanval te sterk. "In onze dagen," antwoordde LUTHER, "geraakt al wat op een stille wijze behandeld wordt in vergetelheid, en niemand bekreunt er zich aan." Tezelfdertijd toonde hij een eenvoudigheid en nederigheid die elk verbazen moest. Hij kende zichzelf niet. "Ik weet niet wat ik van mij zeggen moet," schreef hij. "Misschien ben ik de voorloper van PHILIPPUS (MELANCHTON). Ik bereid hem als ELIAS de weg, in geest en in kracht. En hij is het die Israël en het huis van ACHAR eens zal beroeren."

Gewichtige uitwerkselen.

Maar men behoefde geen ander te verwachten dan dengene die verscheen was. Het huis van ACHAB was reeds geschokt. Het *adres aan de Duitse adel* was de 26ste juni 1520 verscheen; in weinig tijd waren 4000 exemplaren verkocht, en dit getal is voor die tijd iets ongewoons. De verbazing was algemeen. Dit geschrift gaf het gehele volk een hevige schok. De kracht, het leven, de klaarheid, de edele vrijmoedigheid die erin heersten, maakten het tot een echt volksgeschrift. Het volk voelde eindelijk dat hij die dus spreekt het bemint. De duistere inzichten van een groot aantal wijze mannen helderen op. De aanmatigingen van Rome worden voor alle gemoederen openbaar. Niemand twijfelt te Wittenberg meer of de paus de Antichrist zij. Het hof van de keurvorst zelf, zo omzichtig, zo vreesachtig, misbillijkt de Hervormer niet; het wacht. Maar de adel en het volk wachten niet. De natie wordt met moed bezield. De stem van LUTHER heeft haar in beweging gebracht, zij is gewonnen en rangschikt zich rondom de banier die hij plant. Niets had de Hervormer voordeliger kunnen zijn dan deze openlijke betuigingen. In de paleizen, in de kastelen, in de verblijven van de burgers, en zelfs in de hutten, is men nu voorbereid en als gewapend tegen het vonnis van veroordeling dat over die profeet van het Volk zal uitgesproken worden. Geheel Duitsland staat in vlam. Laat de pauselijke bul komen! zij zal de brand niet blussen.

Rome ontwaakt.

Alles bereidde zich te Rome tot de veroordeling van de verdedigers van de vrijheid van de Kerk. Men had er lange tijd in vermetele gerustheid geleefd. Sinds lang hadden de monniken van Rome LEO X beschuldigd, aan niets dan weelde en vermaak te denken, zich alleen met de jacht, met schouwburg en muziek bezig te houden, terwijl de Kerk dreigde in te storten. Eindelijk, op de kreten van doctor ECK, die van Leipzig de macht van het Vaticaan is komen inroepen, wordt alles binnen Rome, paus, kardinalen, monniken uit hun slaap gewekt, en is men bedacht om het pauselijk gezag te redden.

Oorzaken van haar tegenstand. Het weifelt in het begin.

Rome, inderdaad, moest tot de strengste maatregelen overgaan. De handschoen was geworpen; de strijd moest zijn op leven en dood. LUTHER tastte niet de misbruiken van het pauselijk gezag van Rome aan, maar dat pauselijk gezag zelf. Op zijn stem had de paus in alle nederigheid van zijn troon moeten afklimmen, en weer eenvoudig herder of bisschop aan de oevers van de Tiber worden. Al de hoge personen van de Roomse hiërarchie hadden hun rijkdommen en hun wereldse grootheid moeten vaarwel zeggen, en weer ouderlingen en diakenen van de kerken van Italië worden. Al die luister, al die macht, welke sinds eeuwen het Westen verblindden, hadden moeten verdwijnen en plaats maken voor de nederige eenvoudigheid van de eredienst van de eerste Christenen. God zou dit alles hebben kunnen uitwerken: Hij zal dat eenmaal doen; maar van mensen kon men het niet verwachten. En wanneer zelfs een paus

belangeloos en stoutmoedig genoeg geweest was om het oude en prachtige gebouw van de Kerk te willen omverwerpen, zouden duizende priesters en bisschoppen de hand uitgestrekt hebben om haar het instorten te beletten. De paus had zijn macht verkregen alleen onder uitdrukkelijke voorwaarde van te zullen handhaven, wat men hem toevertrouwde. Rome waande zich van God aangesteld om de Kerk te besturen. Men kan er zich dus niet over verwonderen, dat het gereed is om de verschrikkelijkste slagen toe te brengen. En echter weifelde het in het eerst. Verscheidene kardinalen en de paus zelf waren niet voor strenge maatregelen. De doorzichtige LEO begreep wel dat een uitspraak, waarvan de volvoering van de zeer twijfelachtige wil van de burgerlijke macht afhing, het gezag van de Kerk in groot gevaar kon brengen. Hij zag bovendien dat de reeds in het werk gestelde middelen van geweld niets gedaan hadden dan het kwaad te vermeerderen. Was het dan niet mogelijk die Saksische monnik te winnen? vraagden de staatslieden van Rome onder elkaar. Zal al de macht van de Kerk, al de listen van Italië dan niets tegen hem vermogen? Men moet nog onderhandelen.

Pogingen van doctor Eck. Rome neemt een besluit.

ECK ontmoette dus sterke hinderpalen. Hij verzuimde niets om goddeloos toegeven te beletten. Rome rondlopende, braakte hij zijn toorn uit en schreeuwde wraak. De dolzinnige partij van de monniken spande spoedig met hem samen. Steunende op dit verbond, bestormde hij met nieuwe moed en de paus en de kardinalen. Volgens hem was elke poging tot bevrediging nutteloos. Het zijn ijdele dromereien, zei hij, waarmee men zich in het verschiet in slaap wiegt. Hij kent het gevaar, want hij heeft met die vermetele monnik geworsteld. Hij weet dat men zich moet haasten om dat verrotte lid af te snijden, opdat het kwaad het gehele lichaam niet aansteke. De driftige kampvechter van Leipzig lost de ene tegenwerping na de andere op en doet moeite om de paus te overreden. Hij wil Rome redden tegen de zin van Rome zelf. Alles stelt hij in het werk. Hij brengt gehele uren met beraadslagen in het kabinet van de paus door. Het hof, de kloosters, het volk, de Kerk, alles brengt hij in beweging. "ECK doet tegen mij," zegt LUTHER, "de afgrond van de afgronde samenspannen; hij steekt de wouden van de Libanon in brand. "Eindelijk gelukt het hem. De staatslieden worden overwonnen door de dwepers in de raadsvergaderingen van het Pausdom. LEO geeft toe. LUTHERS veroordeling is besloten. ECK schept adem. Zijn hoogmoed wordt gestreeld door de gedachte dat hij het is die de ondergang van zijn kettersche mededinger beslist, en zo de Kerk gered heeft. "Het was goed," zegt hij, "dat ik in deze tijd te Rome kwam, want men kent daar de dwalingen van LUTHER weinig. Men zal eenmaal vernemen wat ik in deze zaak gedaan heb."

God stelt de scheiding daar.

Zo dan, God bracht een geest van verblinding over de leraren van Rome. De scheiding tussen de waarheid en de dwaling moest nu voltooid worden, en het was de dwaling, die dat moest bewerken. Indien men tot een vergelijk gekomen ware, zou dit niet dan ten koste van de waarheid geweest zijn; maar, haar het minste gedeelte te ontnemen, is zo veel als haar volkomen vernietiging te bereiden. Zij is als dat insekt, om wat te doen sterven het genoeg is, zegt men, het een spriet te nemen. Zij wil geen van haar delen missen maar volkomen zijn, om die kracht aan de dag te leggen, welke haar uitgebreide en heilzame overwingen doet behalen, en om zich in de toekomende eeuwen voort te planten. Een weinig dwaling met de waarheid te vermengen, is hetzelfde als een grein vergif onder een grote hoeveelheid spijze te strooien; dit grein is genoeg om de gehele natuur van die spijze te veranderen; de dood zal er, mogelijk

wel langzaam, maar toch zeker, uit volgen. Zij die de leer van CHRISTUS tegen de vijanden die haar aanvallen verdedigen, waken met de meeste zorg over haar buitenwerken evenals over het lichaam van de vesting zelf; want van het ogenblik dat de vijand de minste van die stellingen bemachtigt, is hij niet ver van de overwinning. De Roomse paus besloot, op het tijdstip waartoe wij genaderd zijn, de Kerk vanee te scheuren; en het stuk dat er hem van is in handen gebleven, hoe heerlijk het ook zij, verbergt tevergeefs onder prachtige sieraden het beginsel van verwoesting waardoor het is aangetast. Dáár waar het Woord van God is, daar alleen is het leven. LUTHER, hoe groot zijn moed ook was, zou waarschijnlijk gezwegen hebben, bijaldien Rome zelf gezwegen en schijnbaar toegegeven hadden. Maar God had de Hervorming niet aan de zwakke moed van mensen overgelaten. LUTHER was in de handen van een, die meer doorziet dan hij zelf. De Goddelijke Voorzienigheid bediende zich van de paus om elken band tussen het verleden en toekomende te verbreken, en om de Hervormer in een nieuwe, onbekende, in zijn ogen onzekere loopbaan te voeren, waarvan hij alléén de moeilijke toegangen niet zou hebben weten te vinden. De pauselijke bul was de scheidbrief welke Rome aan de zuivere Kerk van JEZUS CHRISTUS afzond, in de persoon van hem die toen haar nederige maar gelovige vertegenwoordiger was; en de Kerk nam die aan, om van dit ogenblik af niet meer dan aan het Hoofd dat in de hemel is, onderworpen te zijn.

Een Zwitsers priester pleit voor Luther in tegenwoordigheid van Rome.

Terwijl men te Rome met zoveel hevigheid de veroordeling van LUTHER voortzette, was een nederig priester, wonende in een van Zwitserlands eenvoudige steden, en die nooit in enige aanraking met de Hervormer geweest was, hevig bewogen bij de gedachte aan de slag die hem stond te treffen; en terwijl de vrienden van de Wittenbergse doctor zelve beefden en zwegen, nam deze zoon van Zwitserlands bergen het besluit om alles in het werk te stellen ten einde de gevreesde bul te verhinderen. Hij heette ULRICH ZWINGLI. GUILLAUME DES FAUCONS, geheimschrijver van ‘s pausen legaat in Zwitserland, die, bij afwezigheid van de legaat, zich belast zag met de zaken van Rome, was zijn vriend. "Zolang ik leef", had de nuntius *ad interim* weinige dagen tevoren tot hem gezegd, "moet gij u van mij alles beloven wat men van een oprecht vriend kan verwachten." De Zwitserse priester, op dit woord vertrouwende, begaf zich naar het Roomse gezantschap (tenminste voor zoverre wij uit een van zijn brieven kunnen besluiten). Hij vreesde voor zichzelf de gevaren niet waaraan het geloof iemand blootstelt; hij wist dat een discipel van CHRISTUS steeds bereid moet zijn zijn leven op te offeren. "Al wat ik voor mij van CHRISTUS verlang," zei hij tot een vriend wie hij toen zijn bekommering ten opzichte van LUTHER te kennen gaf, "is dat ik de rampen die mij wachten met een mannelijk gemoed draag. Ik ben een aarden vat onder zijn handen; Hij verbrijzele of versterke mij, gelijk Hem behaagt." Maar de Zwitserse Evangelist vreesde voor de Christelijke Kerk, bijaldien een zo gevreesde slag de Hervormer mocht treffen. Hij beijverde zich de tegenwoordiger van Rome te overreden om de paus in te lichten, en alle middelen die hem ten dienste stonden in het werk te stellen, ten einde te verhinderen dat LUTHER in de ban werd gedaan. "De waardigheid van de heilige stoel zelf heeft er belang bij," zeide hij hem; "want wanneer de zaken tot zulk een hoogte komen, zal Duitsland, vol geestdrift voor het Evangelie en voor de leraar die het verkondigt, de paus en zijn banvloeken verachten." Deze stap was vruchteloos; het schijnt zelfs dat, toen deze gedaan werd, de slag reeds was toegebracht. Zodanig was de eerste omstandigheid waarbij de wegen van de Saksische leraar en die van de Zwitserse priester elkaar ontmoeten. Wij zullen deze laatsten in de loop van deze

geschiedenis wedervinden, en hem in de Kerk van de Heer zich zien ontwikkelen en langzamerhand in grootte zien toenemen.

De geestelijke raad van Rome.

LUTHERS veroordeling eenmaal besloten zijnde, werden er nieuwe zwarigheden in de geestelijke raad opgeworpen. De Godgeleerden wilden dat men onmiddellijk tot de banvloek zou overgaan; de kerkelijke rechtsgeleerden, daarentegen, dat men met een dagvaarding zou beginnen. "ADAM," zeide zij tot de Godgeleerden hun ambtgenoten, "werd hij niet vooraf gedagvaard? ADAM! *waar zijt gij*? zeide de Heer. Het was Eveneens met KAIN: *Waar is uw broeder* ABEL? vroeg hem de Allerhoogste." Bij deze zonderlinge bewijsvoeringen, uit de heilige Schrift ontleend, voegden de rechtsgeleerden beweegredenen welke zij uit het natuurlijk recht ontleenden. "De klaarblijkelijkheid van een misdaad," zeiden zij "zou geen misdadiger het recht kunnen benemen om zich te verdedigen." Het is verblijdend die beginselen van rechtvaardigheid in een Roomse kerkelijke samenkomst te ontdekken. Maar die naauwgezetheid bestuurde de Godgeleerden van de vergadering niet, die, door drift vervoerd, op niets dachten dan om de meeste spoed met de zaak te maken. Men kwam eindelijk overeen, dat men de leer van LUTHER onmiddellijk zou veroordelen, en, wat hem en zijn aanhangers betreft, dat men hun een termijn van zestig dagen zou toestaan, na welke zo zij niet herriepen, zij allen, *ipso facto*, in de ban zouden gedaan zijn. DE VIO, ziek uit Duitsland teruggekomen, liet zich naar de vergadering voeren. Hij wilde die kleine zegepraal niet missen, welke hem enige troost aanbood. Te Augsburg geslagen, dacht hij tenminste te Rome die ontembare monnik te veroordelen, in wiens tegenwoordigheid hij zijn kunde, zijn loosheid en zijn gezag schipbreuk had zien lijden. LUTHER stond niet meer dáár om te antwoorden, DE VIO gevoelde zich sterk. Het was op de 15de juni dat het heilig collegie de veroordeling vaststelde en de beruchte bul goedkeurde.

Aanvang van de bul van excommunicatie.

"Sta op, Here!" zegt de Roomse opperpriester, sprekende in dit plechtige ogenblik als stedehouder van God en als hoofd van de Kerk, "sta op, zijt rechter in uw zaak, gedenk de smaad waarmede de uitzinnigen u dagelijks overladen. Sta op, o PETRUS! gedenk aan uw heilige Roomse Kerk, moeder van alle Kerken en meesteresse van het geloof! Sta op, o PAULUS! want ziehier een nieuwe PORPHYRIUS die uw leer en de heilige pausen onze voorgangers aanrandt. In één woord, sta op, verzameling van alle heiligen! heilige Kerk Gods! en zijt een voorspraak bij de almachtige God."

De paus voert vervolgens als verderfelijk, ergerlijk en vergiftig, eenenveertig stellingen van LUTHER aan waarin deze de gezonde leer des Evangelies ontvouwde. Men vindt onder dat getal de volgende stellingen:

"Te loochenen dat de zonde na de doop bij het kind huisvest is hetzelfde als de heilige PAULUS en Onze Heer JEZUS CHRISTUS tegelijk met voeten te treden."

"Een nieuw leven is de beste en verhevenste boete."

"De ketters te verbranden is tegen de wil van de Heilige Geest, enz., enz."

"Van het ogenblik af dat deze bul openbaar zal gemaakt zijn," vervolgt de paus, "moeten de bisschoppen zorgvuldig de schriften van MARTIJN LUTHER welke die dwalingen behelzen onderzoeken, en deze openlijk en plechtig in tegenwoordigheid van de geestelijkheid en de leken verbranden. Wat MARTIJN zelf betreft, goede God! wat hebben wij niet gedaan? De goedheid van de almachtige God navolgende, zijn wij echter bereid om hem nog in de schoot van de Kerk op te nemen, en staan hem zestig dagen toe om ons zijn herroeping in een door twee prelaten bezegeld geschrift te doen

geworden; of wel (wat ons aangenamer zijn zou) om zelf te Rome te komen, opdat niemand aan zijn gehoorzaamheid moge twijfelen. Ondertussen en van dit ogenblik af moet hij het prediken, onderwijzen, schrijven verzaken, en zijn werken aan de vlammen overleveren. En bijaldien hij binnen de tijd van zestig dagen niet herroept, veroordelen wij hem en zijn aanhangers bij deze als openbare en halstarrige ketters."

Veroordeling van Luther.

De paus spreekt vervolgens een groot aantal excommunicatiën, vervloekingen, interdicten tegen LUTHER en al de zijnen uit, met bevel om hun personen in hechtenis te nemen en naar Rome te zenden. Men kan lichtelijk nagaan wat ervan die edelmoedige belijders van het Evangelie zou geworden zijn in de kerkerholen des Pausdoms.

Alles scheen verloren; de bul was openbaar gemaakt, en sinds eeuwen had de mond van Rome geen woord van veroordeling uitgesproken, zonder dat zijn arm niet tevens een dodelijke slag toebracht. Deze wrede tijding zou weldra van de zeven heuvelen vertrekken, en de Saksische monnik in zijn klooster bereiken. Het ogenblik was goed gekozen. De nieuwe keizer, die zoveel reden had om de vriendschap van de paus te zoeken, zou zich ongetwijfeld beijveren om deze te verdienen door hem een vergeten monnik op te offeren. Reeds zegepraalden LEO X, de kardinalen, geheel Rome, en waanden hun vijand voor hun voeten overwonnen te zien.

Melanchton in Wittenberg. Zijn huwelijk. Catharina.

Terwijl de eeuwige stad dus in beweging was, vielen er te Wittenberg vreedzamer tonelen voor. MELANCHTON verspreidde er een zacht maar glansrijk licht. Vijftienhonderd of tweeduizend hoorders, uit Duitsland, Engeland, de Nederlanden, Frankrijk, Italië, Hongarije en Griekenland samengevloeid, waren dikwijls rondom hem verenigd. Hij had de ouderdom van vierentwintig j aren en was geen kerkelijke. Iedereen te Wittenberg ontving die jonge hoogleraar, die zo geleerd en tevens zo beminnelijk was, graag in zijn huis. Vreemde universiteiten, bijzonder Ingolstadt, wensten hem in hun midden te hebben. Zijn Wittenbergse vrienden wilde hem door middel van het huwelijk bij zich houden. Maar LUTHER, schoon zijn dierbare PHILIPPUS een levensgezellin toewensende, verklaarde rondborstig, dat hij in deze zaak zijn raadsman niet zijn wilde. Anderen belastten er zich mede. De jonge doctor bezocht vooral dikwijls het huis van de burgemeester KRAPP, die tot een oud geslacht behoorde. KRAPP had een dochter, met name CATHARINA, welke zacht en zeer aandoenlijk van aard was. Men spoorde MELANCHTON aan haar ten huwelijk te vragen; maar de jonge geleerde was onder zijn boeken begraven en wilde van niets anders horen spreken. Zijn Griekse auteurs, Zijn Testament waren zijn vermaak. Tegen de redenen van zijn vrienden stelde hij andere redenen over. Kortom, men perste hem zijn toestemming af. Men stelde voor hem allerlei pogingen in het werk en gaf hem CATHARINA tot vrouw. Hij ontving haar zeer koel, en zei onder het slaken van een, zucht: "God heeft het dan zo gewild! Ik moet mijn studiën en mijn genoegens vaarwel zeggen, om de wil van mijn vrienden te volgen." Hij stelde echter de goede hoedanigheden van CATHARINA op prijs. "De jonge dochter," zegt hij, "heeft zulk een karakter en opvoeding als ik van God kon verlangen, dexia o Yeov tekmaizoi to. Waarlijk zij zou een beter man waardig geweest zijn. "Het was in de maand augustus dat de zaak beslist werd; de 25ste september had de ondertrouw plaats, en op het einde van november werd het huwelijk voltrokken. De oude JOHAN LUTHER en zijn vrouw kwamen te van deze gelegenheid met hun dochters te Wittenberg. Vele geleerden en aanzienlijken woonden dit feest bij.

Huiselijk leven.
De jonge echtgenoot betoonde zoveel hartelijke toegenegenheid, als de jonge hoogleraar onverschilligheid liet blijken. Steeds vol bezorgdheid voor haar man, verontruste CATHARINA zich zodra zij enig schijnbaar gevaar die geliefden zag bedreigen. Wanneer MELANCHTON voornemens was enige stap te doen van die aard dat hij er door in ongelegenheid kon geraken, overlaadde zij hem met gebeden, teneinde er hem van te doen afzien. "Ik moest," schreef MELANCHTON bij een dergelijke gelegenheid, "aan haar zwakheid toegeven...dat is ons lot." Hoeveel ontrouw in de Kerk kan een gelijke oorsprong hebben! Mogelijk is het aan de invloed van CATHARINA, dat men de schroomvalligheid en vreesachtigheid welke men dikwijls haar man heeft verweten moet toeschrijven. CATHARINA was zo teder moeder als teder echtgenoot; zij deelden de armen in overvloed mede. "O God! verlaat mij niet in mijn ouderdom, wanneer mijn haar grijs zullen beginnen te worden!" Zodanig was de gewone verzuchting van die vrome en vreesachtige ziel. MELANCHTON werd spoedig door de hartelijke genegenheid van zijn vrouw gewonnen. Zodra hij de huiselijke genoegens gesmaakt had, besefte hij er de aangenaamheid van. Hij was geschapen om deze te gevoelen. Nergens was hij gelukkiger dan bij zijn CATHARINA en bij zijn kinderen. Een Frans reiziger, eens "de meester van Duitsland" aangetroffen hebbende terwijl hij met de een hand zijn kind wiegde en in de andere een boek hield, trad van verbazing terug. Maar MELANCHTON, zonder zich te laten storen, ontvouwde hem met zoveel warmte de waarde van de kinderen voor God, dat de vreemdeling het huis wijzer verliet, zei hij, dan hij eringekomen was.

Melanchtons weldadigheid en goedaardigheid.
Het huwelijk van MELANCHTON gaf een huiselijk brandpunt aan de Hervorming. Er was van toen af binnen Wittenberg een familie wier huis open stond voor al degenen welke het nieuwe leven bezielde. De toeloop van vreemdelingen was er zeer groot. Men kwam om duizend verschillende zaken bij MELANCHTON; en de vastgestelde orde verbood, iemand iets te weigeren. De jonge hoogleraar was vooral gereed om zichzelf te vergeten wanneer het op weldoen aankwam. Wanneer hij geen geld meer had, droeg hij in het verborgen zijn zilverwerk naar de een of andere koopman, zich er weinig aan bekreunende dat hij zich daarvan beroofde, mits hij het nodige had om degenen die in lijden verkeerde te helpen. "Tevens zou het hem onmogelijk geweest zijn in zijn behoeften en die van de zijnen te voorzien," zegt zijn vriend CAMERARIUS, "bijaldien hem niet een Goddelijke en verborgen zegening van tijd tot tijd daartoe de middelen verschaft hadden." Zijn goedaardigheid was bovenmate groot.
Hij had oude gouden en zilveren gedenkpenningen, merkwaardig door hun opschriften en beelden. Hij toonde ze eens aan een vreemdeling die hem een bezoek gaf. "Neem die gij begeert," zei MELANCHTON tot hem. - "Ik begeer ze allen," antwoordde de vreemdeling. "Ik beken," zegt PHILIPPUS, "dat deze onbescheiden vraag mij in het eerst beledigde: desniettemin gaf ik ze hem."

Christus en de oudheid.
Wanneer het er op aankwam om geestelijke troost mede te delen, zag men hem al de tederheid van zijn hart ten toon spreiden. "Zullen wij er niet in bewilligen," schreef hij in het jaar van zijn huwelijk aan een bedrukte vriend, "dat de hemelse Geest ons door beproevingen geneze? Indien gij u aan CHRISTUS onderwerpt die in het midden van

ons tegenwoordig is, panta kalwv estai (dan zal alles wel zijn) en Hij zal blijdschap en vrede in uw hart uitstorten." Er was in de schriften van MELANCHTON een reuk van oudheid die echter niet belette dat de reuk van CHRISTUS ervan alle kanten uit te voorschijn kwam, en die aan deze een onbeschrijfelijke bekoorlijkheid gaf. Onder zijn brieven aan zijn vrienden is er niet één waarin men niet op de natuurlijkste wijze de wijsheid van HOMERUS, PLATO, CICERO en PLINIUS ingeroepen vindt, blijvende CHRISTUS steeds zijn Meester en zijn God. SPALATIJN had hem de verklaring van dit woord van JEZUS CHRISTUS gevraagd: "Zonder mij kunt gij niets doen (Joh 15:5)." MELANCHTON verwijst hem naar LUTHER. *"Cur agam gestum spectante ROSCIO*? (Waarom zou ik declameren in tegenwoordigheid van ROSCIUS?) om met CICERO te spreken," zegt hij. Daarop vervolgt hij: "Deze plaats betekent dat wij ons in CHRISTUS als moeten verliezen, zodat wij niet meer handelen, maar CHRISTUS in ons leve. Gelijk de Goddelijke natuur met de mens verenigd is geworden in CHRISTUS, zo moet ook de mens met JEZUS CHRISTUS verenigd worden door het geloof."

Melanchtons werkzaamheid, verkeer, liefde voor de letteren.

De beroemde geleerde begaf zich gewoonlijk kort na zijn avondmaal ter ruste. Des morgens te twee of drie uur was hij aan het werk. In die morgenuren werden zijn beste schriften vervaardigd. Zijn handschriften lagen openlijk op zijn tafel voor het oog van allen die gingen en kwamen bloot, zodat men er hem vele van ontroofde. Wanneer hij enige vrienden genodigd had, verzocht hij de een of ander, vóór de maaltijd enig klein opstel in proza of poëzi te lezen. Op zijn reizen liet hij zich altijd door enige jonge lieden vergezellen. Hij onderhield zich met hen op een leerzame en vermakelijke wijze wanneer het gesprek verflauwde, moest ieder hunner op zijn beurt enige spreuken van oude dichters opzeggen. Hij bezigde dikwijls scherts, deze echter door grote zachtaardigheid matigende. "Hij steekt en snijdt uit zichzelf," zei hij, "en doet echter geen kwaad."

De wetenschap was zijn vermaak. Het doel van zijn leven was om de letteren en de verlichting te verspreiden. Vergeten wij niet dat voor hem de beoefening van de letteren vooral bestond in de beoefening der heilige Schriften, en dat daarna eerst de kennis der heidense schrijvers bij hem in aanmerking kwam. "Ik leg mij slechts op één zaak toe," zei hij, "op de verdediging van de letteren. Wij moeten door ons voorbeeld de jeugd in bewondering doen ontvlammen voor de letteren, en maken dat zij deze om haar eigen waarde, en niet om het voordeel dat men ervan kan trekken, beminne. Het verval der letteren sleept de verwoesting van al wat goed is, van Godsdienst, Zeden, Goddelijke en menselijke zaken, na zich...Hoe deugdzamer een mens is, des te groter is de ijver die hij in het werk stelt om de letteren te beschermen: want hij weet dat van alle kwaad de onkunde het verderfelijkste is."

Zijn vaderland en zijn moeder.

Enige tijd na zijn huwelijk, begaf MELANCHTON zich, in gezelschap van CAMERARIUS en andere vrienden naar Bretten in de Palts, om zijn teder liefhebbende moeder te bezoeken. Zodra hij zijn geboortestad in het gezicht kreeg, steeg hij van het paard, viel op de knieën en dankte God dat Hij hem vergunde deze weer te zien. MARGARETHA was, bij het omhelzen van haar zoon, schier buiten zichzelf van vreugde. Zij wilde dat hij te Bretten zou blijven, en smeekte hem dringend het geloof van zijn vaderen te blijven omhelzen. MELANCHTON verontschuldigde zich te dien aanzien, maar met veel omzichtigheid, uit vrees van het geweten van zijn moeder te zullen kwetsen. Hij had veel moeite om van haar te

scheiden; en iedere keer dat een reiziger hem tijding bracht van zijn geboortestad, verheugde hij zich, alsof hij, gelijk hij zei, weer de vreugde van zijn kindsheid smaakte. Zodanig was in zijn zo treffend gemeenzaam verkeer een van de grootste organen van de Godsdienstige omwenteling van de 16de eeuw.

Oproer van de studenten.

Een oproer kwam echter de huiselijke tonelen en de ijverige beoefening van de letteren te Wittenberg verstoren. De studenten werden handgemeen met de burgers. De rector betoonde veel zwakheid. Men kan denken hoe groot de droefheid van MELANCHTON was, toen hij die kwekelingen van de letteren zich in zulke buitensporigheden zag verlopen. LUTHER was er over verontwaardigd. Hij was er ver af de gemoederen door een verkeerde toegevendheid te willen winnen. De smaad welke die ongeregeldheden op de hogeschool wierpen, trof hem in de ziel. Hij beklom de kansel en predikte met kracht tegen die oproerigheden, de twee partijen vermanende om zich aan de overheden te onderwerpen. Zijn rede verwekte grote verbittering. "De satan," zegt hij, "kan ons niet van buiten aanvallen, wil ons van binnen benadelen. Ik vrees hem niet; maar ik vrees dat de toorn van God ons zal treffen, omdat wij Zijn Woord niet wel genoeg ontvangen hebben. Gedurende deze drie laatste jaren, ben ik drie maal aan grote gevaren blootgesteld geweest: in 1518 te Augsburg, in 1519 te Leipzig, en nu in 1520 te Wittenberg. Het is noch door de wijsheid, noch door de wapenen, dat het werk van de vernieuwing van de Kerk zal voltooid worden, maar door ootmoedige gebeden en door een moedig geloof, waardoor wij JEZUS CHRISTUS voor ons krijgen. O, mijn vriend! voeg uw gebeden bij de mijn, opdat de boze geest zich niet van deze kleine vonk bediene, om een grote brand te ontsteken."

Luther wil Evangeliepredikers naar Italië zenden.

Maar nog vreselijker strijd wachtte LUTHER. Rome zwaaide het zwaard. waarmee het ‘t Evangelie zou verslaan. Het gerucht van de veroordeling die op het punt stond hem te treffen, wel ver van de Hervormer terneer te slaan, vermeerderde zijn moed. Hij bekreunde er zich weinig aan om de slagen van die trotse macht af te keren. Juist door er zelf vreselijker toe te brengen, zal hij die zijn tegenstanders verijdelen. Terwijl de kerkelijke vergaderingen aan gene zijde van de Alpen tegen hem haar banvloeken uitbraken, zal hij het zwaard van Gods Woord te midden van de Italiaanse volken voeren. Brieven van Venetië spraken van de genegenheid waarmede men aldaar de gevoelens van LUTHER ontving. Hij brandt van verlangen om de Alpen tot het Evangelie te doen overgaan. Evangelisten moeten het er overbrengen. "Ik zou wensen," zegt hij, "dat wij levende boeken, namelijk predikers, hadden, en dat wij ze konden vermeerderen en alom in bescherming nemen, opdat zij het volk de kennis van heilige zaken overbrengen. De vorst kon geen hem waardiger werk verrichten. Wanneer het Italiaanse volk de waarheid ontving, dan zou onze zaak tegen alle aanranding beveiligd zijn." Het blijkt niet dat dit ontwerp van LUTHER zich verwezentlijkt heeft. Later, weliswaar, hielden zich Evangelische mannen, CALVIJN zelf, enige tijd in Italië op; maar voor het ogenblik had LUTHERS oogmerk geen gevolg. Hij wendde zich tot een machtige der wereld. Indien hij zich op nederige doch voor het Godsrijk volijverige mensen beroepen had, zou de uitslag geheel verschillend geweest zijn. Op dit tijdstip verkeerde men in het denkbeeld dat alles door de wereldlijke machten moest daargesteld worden; en de gemeenschap van eenvoudige individus, die macht, welke thans zulke grote dingen in de Christenheid uitwerkt, was bijna onbekend.

Rede over de heilige mis.
Slaagde LUTHER niet in zijn voornemens om de waarheid ver te verspreiden, met zoveel temeer ijver werd hij vervuld om ze zelf te verkondigen. Het was toen dat hij te Wittenberg zijn rede over de heilige mis uitsprak. Hij verhief zich tegen de talrijke sekten van de Roomse Kerk, en verweet haar met nadruk haar gebrek aan eenheid. "De menigte van de geestelijke wetten," zegt hij, "heeft de wereld met sekten en verdeeldheden vervuld. De priesters, monniken en leken zijn daardoor zover gekomen dat zij elkaar meer haten dan de Christenen en Turken onderling doen. Wat zeg ik? de priesters onder elkaar, de monniken onder elkaar zijn doodvijanden. leder is aan zijn sekte gehecht en veracht al de overige. Het is met de eenheid en liefde van CHRISTUS gedaan." - Vervolgens tast hij het denkbeeld aan dat de mis een offer zij en in zichzelf enige kracht heeft. "Het beste dat erin ieder Sacrament en bij gevolg in het Avondmaal is," zegt hij, "is het Woord en de beloften Gods. Zonder het geloof aan dit Woord en aan die beloften, is het Sacrament dood; het is een lichaam zonder ziel, een vat zonder wijn, een beurs zonder geld, een afbeelding zonder vervulling, een brief zonder geest, een koker zonder diamantsteen, een schede zonder degen."

De Babylonische gevangenschap van de kerk.
De stem van LUTHER bleef echter niet binnen Wittenberg besloten, en mochten er al geen zendelingen gevonden worden om zijn onderwijzingen ver heen te voeren, God had een zendeling van een nieuwe soort bezorgd. De boekdrukkunst moest de plaats van de Evangelisten vervangen. De drukpers moest de Roomse vesting bestormen. LUTHER had een mijn aangelegd, wier uitbarsting het gebouw van Rome tot zelfs de fondamenten deed schudden. Het was de uitgave van zijn bekend boek over de *Babylonische gevangenschap van de Kerk*, dat de 6de October 1520 in het licht verscheen. Niemand heeft ooit, in zulk een hachelijke toestand, zoveel moed aan de dag gelegd.
Eerst ontvouwt hij in dit geschrift, met trotse scherts, al de voordelen, welke hij aan zijn vijanden te danken heeft.
"Of ik wil of niet," zegt hij, "ik word van dag tot dag wijzer, terwijl ik, door zoveel beroemde meesters word voortgedreven. Vóór twee jaren tastte ik de aflaten aan, maar met zoveel besluiteloosheid en vrees, dat ik er mij nu over schaam. Men moet er zich echter niet over verwonderen: want ik stond er toen alléén voor om die steenrots om te wentelen." Hij betuigt PRIëRIAS, ECK, EMSER en zijn overige tegenstanders zijn dank. "Ik ontkende," vervolgt hij, "dat het Pausdom uit God was, maar ik stemde toe dat het naar menselijk recht bestond. Nu, nadat ik al de spitsvindigheden gelezen heb, waarop die saletjonkers hun afgod oprichten, weet ik dat het Pausdom niets anders is dan het rijk van Babel, en het geweld van de grote jager NIMROD. Ik smeek dan al mijn vrienden en alle boekverkopers, om de boeken die ik over dit onderwerp geschreven heb te verbranden, en deze enige stelling in hun plaats te stellen: *"Het Pausdom is ene algemene jacht, door de Roomse bisschop bevolen, om de zielen te achterhalen en te verderven*."

De Doop.
Vervolgens tast LUTHER de heersende dwalingen over de Sacramenten, over de kloostergeloften, enz. aan. Hij verminderde de zeven Sacramenten der Kerk tot drie, Doop, Boete en heilig Avondmaal. Hij ontvouwde de ware natuur van het Nachtmaal van de Here. Daarna gaat hij tot de Doop over, en het is hier vooral, dat hij de voortreffelijkheid van het geloof bevestigt en Rome met kracht aanvalt. "God," zegt

hij, "heeft ons dit enkele Sacrament rein van menselijke overleveringen bewaard. God heeft gezegd: *Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden*. Deze belofte Gods moet hoger geschat worden dan al het gedruis van de werken, dan al de geloften, dan al de genoegdoeningen, dan al de aflaten en al wat de mens uitgevonden heeft. Nu dan, van deze belofte, zo wij ze gelovig aannemen, hangt al ons heil af. Wanneer wij geloven, wordt ons hart door de Goddelijke belofte versterkt; en schoon ook alles de gelovige verliet, zou deze belofte welke hij gelooft hem niet verlaten. Met haar zal hij de tegenstander die het op zijn ziel toelegt weerstaan, en de wrede dood, ja zelfs het oordeel van God antwoorden. In al zijn beproevingen zal het zijn troost zijn te zeggen: God is waarachtig in Zijn beloften: ik heb er het onderpand van in de Doop ontvangen: zo God voor mij is, wie zal tegen mij zijn? O! hoe rijk is de Christen, hij die gedoopt is! Niets kan hem verderven, ten ware hij weigert te geloven.
"Misschien zal men tegen hetgene ik zeg over de noodzakelijkheid van het geloof, de doop van de kleine kinderen overstellen. Maar gelijk het Woord van God het vermogen heeft om zelfs het hart van een goddeloze te veranderen, die echter niet minder doof, niet minder onbekwaam is dan een klein kind, zo verandert ook het gebed van de Kerk, waarvoor alle dingen mogelijk zijn, het jonge kind, door het geloof wat God in de ziel gelieft uit te storten, en reinigt het zo en vernieuwt het."

Vernietiging van de overige geloften.
Na de leer van de Doop ontvouwd te hebben, bedient LUTHER er zich van als van een wapen tegen het Pausdom. Inderdaad, wanneer de Christen al zijn heil vindt in de vernieuwing van zijn doop door het geloof, waartoe heeft hij dan de voorschriften van Rome nodig?
"Daarom, ik verklaar het," zegt LUTHER, "noch de paus, noch de bisschop, noch enig mens, wie het ook zij, heeft de macht een Christen de minste zaak op te leggen, ten ware het met zijn toestemming geschiede. Al wat anders geschiedt, geschiedt op een tirannieke wijze. Wij zijn ten opzichte van allen vrij. De gelofte welke wij in de Doop gedaan hebben, is hem alleen genoeg, en is meer dan al hetgene wij ooit kunnen volbrengen. Al de overige geloften kunnen dan vernietigd worden. Mocht ieder die het priesterambt aanvaardt, of in een geestelijke orde treedt, recht begrijpen dat de werken van een monnik of priester, hoe moeilijk zij ook zijn mogen, voor God in generlei wijze van die een landman die op zijn veld arbeidt, of een vrouw die voor haar gezin zorg draagt, verschillen. God beoordeelt alle dingen naar het geloof. En het gebeurt dikwijls, dat de eenvoudige arbeid van een dienstknecht of een dienstmaagd Gode aangenamer is dan het vasten en de werken van een monnik, omdat hieraan het geloof ontbreekt.... Het Christelijke volk is het ware volk van God, in slavernij naar Babel gevoerd, waar men het datgene ontroofd heeft wat de Doop aan het gegeven had."

Wijze waarop de Hervorming is daargesteld.
Zodanig waren de wapenen waardoor de Godsdienstige omwenteling, wier geschiedenis wij schetsen, werd daargesteld. Eerst werd de noodzakelijkheid des geloofs weer op de voorgrond geplaatst; en toen bedienden zich de Hervormers ervan als van een knods om de bijgelovigheden te verbrijzelen. Het was met deze kracht Gods welke bergen verzet, dat zij zoveel dwalingen aantastten. Deze woorden van LUTHER, en zoveel andere dergelijke, in de steden, kloosters, landen verspreid, waren de zuurdeesem welke het gehele deeg doorzuurt.

Het kapittel van de Augustijners in Eisleben. Deputatie van het kapittel naar Luther.

LUTHER eindigt dit bekende geschrift over de gevangenschap van Babel, met deze woorden:

"Ik verneem dat er nieuwe pauselijke banvloeken tegen mij gesmeed moeten zijn geworden. Indien het zo is, kan men dit boek als een gedeelte mijner toekomende herroeping beschouwen. Het overige zal spoedig volgen om een blijk van mijn gehoorzaamheid te geven, en alles zal, met de hulp van CHRISTUS, zodanig een geheel daarstellen, dat Rome nooit iets dergelijks gezien of gehoord zal hebben."

Na zulk een geschrift moest alle hoop op bevrediging tussen de paus en LUTHER verdwijnen. De onbestaanbaarheid van het geloof van de Hervormers met de leer van de Kerk, moest de minst helder ziende treffen. Maar juist toen werden er nieuwe onderhandelingen begonnen.

Vijf weken voor de uitgave van de *Babylonische gevangenschap*, op het einde van augustus 1520, was het algemeen hoofdstuk van de Augustijners te Eisleben vergaderd. De eerwaardige STAUPITZ leide er de post van vicaris generaal der orde neer, en WENCESLAUS LINK, die LUTHER naar Augsburg vergezeld had, werd er mede bekleed. De onvermoeide MILTITZ kwam onverwacht in het midden van het hoofdstuk. Hij brandde van verlangen om de paus en LUTHER met elkaar te verzoenen. Zijn eigenliefde, zijn geldzucht, maar vooral zijn jaloezie en zijn haat kwamen er bij in het spel ECK en zijn snoeverijen benevelden hem; hij wist dat de doctor van Ingolstadt hem te Rome had gehaat gemaakt, en alles zou hij opgeofferd hebben, om door een spoedig gesloten vrede de overwegingen van die lastige mededinger te doen mislukken. Het Godsdienstig belang was voor hem van geen waarde. Eens (hij zelf verhaalt het,) bevond hij zich bij de bisschop van meissen aan tafel. De gasten hadden reeds ruimschoots de wijn geplengd, toen men hun een nieuw geschrift van LUTHER bracht. Men opent en leest het; de bisschop wordt toornig; de officiaal vloekt; doch MILTITZ lacht van ganser harte. MILTITZ handelde met de Hervorming als een man naar de wereld; ECK als Godgeleerde.

Aandrang van Miltitz.

Door de aankomst van doctor ECK ontwaakt, richtte MILTITZ tot het hoofdstuk van de Augustijners een rede die op een recht Italiaanse wijze werd uitgesproken, menende dus zijn goede landgenoten te bedriegen. "De gehele Augustijner orde is in deze zaak gewikkeld," zegt hij. "Wijs mij een middel aan om LUTHER te beteugelen." - "Wij hebben met de doctor niets te maken," antwoordde de vaders, "en wij zouden niet weten welke raad u te geven." Zij hadden ongetwijfeld daarop het oog dat STAUPITZ LUTHER te Augsburg van zijn verplichtingen ten opzichte van de orde had ontslagen. MILTITZ hield aan. "Dat er een bezending van dit eerwaardig hoofdstuk zich naar LUTHER begeve, en hem verzoekt om de paus te schrijven, en deze te verzekeren dat hij nooit iets tegen zijn persoon ondernomen heeft. Dit zal genoeg zijn om de zaak te eindigen." Het hoofdstuk gaf aan het voorstel van de nuntius gehoor, en belastte, ongetwijfeld op zijn verzoek, de voormalige vicaris generaal en zijn opvolger, STAUPITZ en LINK, om met LUTHER te spreken. Deze bezending vertrok terstond naar Wittenberg met een brief van MILTITZ voor de doctor, welke vol was van de eerbiedigste uitdrukkingen. "Er was geen tijd te verliezen," zei hij: "het onweer, dat de Hervormer reeds boven het hoofd hing, stond eerlang uit te barsten; en alles zou dan geëindigd zijn."

Noch LUTHER, noch de afgevaardigden die zijn gevoelens deelden, hadden enige verwachting van een brief aan de paus. Maar het was een reden temeer om er zich niet

aan te onttrekken. Deze brief kon niets anders dan een loutere plichtpleging zijn, welke het recht van LUTHER nog beter zou doen uitkomen. "Die Italiaan van Saksen (MILTITZ)," dacht LUTHER, "heeft buiten twijfel in dit verzoek zijn bijzonder belang in het oog. Wel nu, het zij zo. Ik zal overeenkomstig de waarheid schrijven, dat ik nooit iets tegen de persoon van de paus gehad heb. Ik moet op mijn hoede zijn om de zetel zelve van Rome niet te sterk aan te vallen. Intussen zal ik het met zout besprengen"

Miltitz en de keurvorst.

Maar spoedig daarna vernam de doctor de aankomst der bul in Duitsland; de 3de oktober verklaarde hij aan SPALATIJN dat hij niet aan de paus zou schrijven, en de 6de van dezelfde maand gaf hij zijn boek over de *Babylonische gevangenschap* in het licht. MILTITZ werd nog niet ontmoedigd. De begeerte om ECK te vernederen deed hem zelfs het onmogelijke geloven. De 2de oktober had hij vol hoop aan de keurvorst geschreven: "Alles zal wel gaan; maar stel om Gods wil niet langer uit om mij de jaarwedde te doen betalen welke gij en uw broeder mij sinds enige jaren hebt toegelegd. Ik heb geld nodig om mij opnieuw vrienden te Rome te maken. Schrijf aan de paus, vereer de jonge kardinalen, nabestaanden van Zijn Heiligheid, enige goud - of zilverstukken, met de stempel van uw keurvorstelijke Hoogheid; en voeg er ook voor mij bij: want men heeft mij dat ontroofd wat gij mij gegeven hadt."

Bijeenkomst van Miltitz en Luther in Lichtenberg.

Zelfs nadat LUTHER van de bul kennis had gekregen, liet de listige MILTITZ de moed nog niet zinken. Hij verlangde te Lichtenberg een bijeenkomst met LUTHER te houden. De keurvorst beval deze, zich daar heen te begeven. Maar zijn vrienden, en bovenal de goedhartige MELANCHTON kantten er zich tegen aan. "Hoe!" dachten zij in het ogenblik dat de bul verscheen, welke beval dat men zich van LUTHER moest meester maken, om hem naar Rome te voeren, "hoe! zal hij in een afgelegen oord een samenkomst met de pauselijke nuntius aannemen! Is het niet duidelijk zichtbaar, dat terwijl doctor ECK de Hervormer niet kan naderen omdat hij te openlijk al zijn haat aan de dag heeft gelegd, de loze kamerheer de last op zich genomen heeft om LUTHER in zijn strikken te vangen?

Deze vrees kon de doctor van Wittenberg niet tegenhouden. De vorst heeft geboden; hij zal gehoorzamen. "Ik vertrek naar Lichtenberg," schreef hij de 11de oktober aan de hofprediker, "bid voor mij." Zijn vrienden wilden hem niet verlaten. LUTHER trok dezelfde dag, tegen de avond te paard Lichtenberg binnen, omringd van dertig ruiters, waaronder MELANCHTON zich bevond. Genoegzaam tegelijkertijd kwam de pauselijke nuntius aldaar met een gevolg van vier personen aan. Zou dit nederig geleide niet een krijgslist zijn om LUTHER en zijn vrienden vertrouwen in te boezemen?...

MILTITZ deed LUTHER de dringendste verzoeken, hem verzekerende dat de schuld op ECK en zijn dwaze pocherijen zou geworpen worden, en dat alles ten genoegen van de twee partijen zou eindigen. "Wel nu!" antwoordde LUTHER, "ik bied mij aan voortaan het stilzwijgen te bewaren, mits dat mijn tegenstanders het evenzo bewaren. Ik wil voor de vrede alles doen wat in mijn vermogen is."

MILTITZ was met blijdschap vervuld. Hij vergezelde LUTHER tot Wittenberg. De Hervormer en de pauselijke nuntius traden naast elkaar gaande deze stad binnen, welke doctor ECK reeds naderde, met een dreigende hand de vreselijke bul aanbiedende welke de Hervorming moest omkeren. "Wij zullen de zaak tot een goed einde brengen," schreef MILTITz terstond aan de keurvorst; "dank de paus voor zijn

roos, en zend tegelijkertijd veertig of vijftig gulden aan de kardinaal *Quatuor Sanetorum*."

Brief van Luther aan de paus.

LUTHER moest zijn belofte vervullen en de paus schrijven. Vóórdat hij Rome een eeuwig vaarwel toeriep, wilde hij het nog eenmaal gewichtige en heilzame waarheden doen horen. Men zal mogelijk in zijn brief niet dan een bits geschrift, een bittere en smadelijke satyre zien; maar hierdoor zou men de gevoelens die hem bezielden miskennen. Hij weet in oprechtheid aan Rome al de rampen van de Christenheid: en van die tijd af zijn al zijn woorden, geen schimpredenen, maar plechtige waarschuwingen. Hoe meer hij LEO bemint, zoveel temeer bemint hij de Kerk van CHRISTUS; daarna wil hij de diepte van de wond blootleggen. De kracht van zijn uitdrukkingen is de maatstaf van de kracht van zijn hartelijke liefde. Het ogenblik is gekomen om gewichtige slagen toe te brengen. Men gelooft een profeet te zien, wandelende voor de laatste maal rondom de stad, haar al haar gruwelen verwijtende, haar de oordelen van de Allerhoogste aankondigende en haar toeroepende: "Nog enige dagen!..."

Ziehier de brief: "De allerheiligste vader in God, LEO X, paus te Rome, zij alle heil in CHRISTUS JEZUS, onze Heer. Amen!

"Te midden van deze hevige strijd, die ik sinds drie jaren met ongeregelde mensen voer, kan ik mij soms niet weêrhouden op u te zien, o LEO, allerheiligste vader in God! En schoon de dwaasheid van uw goddeloze vleiers, mij genoodzaakt heeft, om mij van uw oordeel op ene aanstaande kerkvergadering te beroepen, is echter mijn hart met van uw heiligheid afgekeerd, en heb ik niet opgehouden met gedurige gebeden en innige verzuchtingen, uw voorspoed en die van uw hogepriesterschap van God af te smeken.

"Ik heb, het is waar, enige antichristelijke leringen aangetast, en mijn vijanden, ter oorzake van hun goddeloosheid, een diepe wond toegebracht. Daarover heb ik geen berouw, want ik heb hier het voorbeeld van CHRISTUS. Waartoe dient het zout, indien het niet bijt? waartoe het scherp des zwaards, indien het niet snijdt? Vervloekt zij de mens die het werk des Heren onachtzaam verricht. O voortreffelijkste LEO, wel ver van ooit een slechte gedachte te uw opzicht gekoesterd te hebben, wens ik u voor de eeuwigheid de kostbaarste goederen. Ik heb slechts één zaak gedaan: ik heb het Woord van de waarheid gehandhaafd. Ik ben bereid om voor allen in alles te wijken: maar wat dit Woord aangaat, dat wil en kan ik niet laten varen. Hij die anders van mij denkt, denkt kwalijk.

"Het is waar, dat ik het hof van Rome aangevallen heb; maar noch gij zelf, noch enig mens op aarde kan ontkennen, dat de verdorvenheid aldaar groter is dan te Sodom en Gomorra, en dat er omtrent de goddeloosheid die er heerst, geen hoop op genezing bestaat. Ja, ik ben met schrik vervuld geweest, ziende dat men onder uw naam het arme volk van CHRISTUS bedroog. Ik heb mij er tegen aangekant, en zal er mij nog meer tegen aankanten; niet dat ik mij verbeelde, niettegenstaande de tegenkanting van de vleiers, iets in dat Babel, dat de verwarring zelf is te kunnen uitrichten; doch ik ben het aan mijn broeders verschuldigd, opdat enigen, indien het mogelijk is, aan die verschrikkelijke plagen ontkomen.

"Gij weet het, Rome heeft sinds verscheidene jaren de wereld, met al wat de ziel en het lichaam kon verderven, overstroomd. De Kerk van Rome, weleer de eerste in heiligheid, is een rovershol, een toneel van oneerbaarheid, een rijk des doods en der hel geworden, zodat de antichrist zelf, wanneer hij verscheen, er de boosheid niet groter zou kunnen doen worden. Dit alles is klaarder dan het zonlicht zelf.

"En echter, gij o LEO! gij zijt als een lam in het midden van de wolven, en als Daniël in de leeuwenkuil! Hoe kunt gij alléén die monsters tegenstand bieden? Mogelijk zijn er drie of vier kardinalen die aan de wetenschap deugd paren. Maar wat zegt dit tegen een zo groot getal! Gij zult door het vergif omkomen, vóór zelfs enig geneesmiddel te kunnen beproeven. Het is met het hof van Rome gedaan. De toorn van God is over het gekomen en zal het verteren. Het is afkerig van goede raad; het vreest de Hervorming; het wil zijn goddeloze woede niet verzachten, en verdient zo dat men van het evenals van zijn moeder, zegt: *"Wij hebben het herstel van Babel beproefd, en zij is niet genezen: laat ons haar dan verlaten*! Het was uw zaak en die van uw kardinalen het geneesmiddel aan te wenden; maar de zieke drijft met de arts de spot, en het paard wil naar de toom niet luisteren....

"Met hartelijke liefde voor u, voortreffelijkste LEO! vervuld, heb ik het steeds betreurd dat gij, voor een betere eeuw geschapen, in deze tijd tot de pauselijke waardigheid verheven zijt geworden. Rome is u en degenen die u gelijken niet waardig; het verdient geen ander tot opperhoofd te hebben dan de satan zelve. Ook is het waar, dat hij meer dan gij in dit Babel regeert. Och of het Gode behaagde dat gij, die grote eer welke uw vijanden zo hoog verheffen, afleggende, deze tegen een nederig priesterambt kon verruilen, of van uw vaderlijk erfgoed kon leven: want het zijn slechts ISCARIOTS die zulk een eer waardig zijn.... O mijn waarde LEO! waartoe dient gij dan in dit Roomse hof, zo het niet is opdat de afschuwelijkste mensen uw naam en uw macht gebruiken, om de tijdelijke welvaart te verwoesten, de zielen te verderven, de misdaden te vermeerderen, het geloof, de waarheid en de gehele Kerk Gods te onderdrukken? O LEO! LEO! gij zijt de ongelukkigste van de mensen, en gij zetelt op de allergevaarlijkste troon! Ik zeg u de waarheid, omdat ik u hartelijk genegen ben.

"Is het niet waar, dat er onder het wijde hemelruim niets zo bedorven, zo hatelijk is als het Roomse hof? Het overtreft de Turken oneindig in ondeugden en verdorvenheid. Eertijds de poort des hemels, is het de mond van de hel geworden; wijde mond welke de toorn van God geopend houdt, zodat ik, bij het zien van zoveel ongelukkigen die er zich instorten, als in een onweer moet roepen, opdat tenminste enigen van de vreselijke afgrond gered worden.

"Ziedaar, o LEO, mijn vader! de reden waarom ik tegen die zetel, welke de dood veroorzaakt, uitgevaren heb. Wel ver van tegen uw persoon op te staan, heb ik voor uw behoud menen te werken, door manmoedig die gevangenis of liever die hel aan te tasten, waarin gij opgesloten zijt. Het hof van Rome allerlei kwaad aan te doen, is zo veel als u van uw eigen plicht te kwijten. Het met schande te bedekken, is CHRISTUS verheerlijken; in één woord, om Christen te zijn moet men niet Rooms wezen.

"Intussen, ziende dat al mijn zorgen en moeiten, om de stoel van Rome te hulp te komen, vergeefs werk waren, heb ik hem de scheidbrief ter hand gesteld; ik heb hem gezegd: *Vaarwel, Rome! die onrecht doet, dat hij nog onrecht doe: die verontreinigd is dat hij nog meer verontreinigd worde*! en ik heb mij aan de stille en eenzame beoefening van de heilige Schrift overgegeven. Toen heeft de satan de ogen geopend en zijn dienaar JOHANNES ECK, een groot vijand van JEZUS CHRISTUS uit de slaap gewekt, opdat hij mij weer in het strijdperk zou doen treden. Hij wilde, niet de oppermacht van PETRUS, maar de zijn invoeren, en daartoe LUTHER, na hem overwonnen te hebben, in zegepraal rondleiden. Bij hem ligt de schuld van al de smaad, waarmee de stoel van Rome overladen is."

LUTHER verhaalt zijn betrekking met DE VIO, MILTITZ en ECK; daarna vervolgt hij:

"Ik kom dan nu tot u, o allerheiligste vader! en, aan uw voeten nedergeknield, bid ik u, indien het mogelijk is, de vijanden des vredes in toom te houden. Maar ik kan mijn leer niet herroepen. Ik mag niet gedogen dat men de heilige Schrift aan uitlegkundige regelen onderwerpt. Men moet Gods Woord vrij laten, dat de bron zelf is waaruit alle vrijheid ontspringt.
O LEO, mijn vader! hoor niet naar die vleiende sirenen, die u zeggen dat gij, niet een eenvoudig mens, maar een halve God zijt, en dat gij alles kunt bevelen wat u behaagt. Gij zijt de knecht der knechten, en de plaats waarop gij gezeten zijt is de gevaarlijkste en ellendigste van allen. Geloof, niet degenen die u verheffen, maar hen die u vernederen. Ik ben mogelijk te stoutmoedig, daar ik een zo hoge Majesteit onderricht, welke alle mensen moet onderderwijzen. Maar ik zie de gevaren die u te Rome omringen; ik zie er u her - en derwaarts gedreven, als op de baren van de volle zee bij een storm. De liefde dringt mij, en ik moet een stem van waarschuwing en heil doen horen.
"Om niet met lege handen voor uw Heiligheid te verschijnen, bied ik u een klein boek aan, dat onder uw naam is geschreven, en dat u zal doen kennen, met welke onderwerpen ik mij zou kunnen bezig houden, bijaldien uw vleiers het mij toelaten. Het is van weinig gewicht, wanneer men op het boekdeel acht geeft; maar het is van veel aangelegenheid wanneer men op de inhoud let: want het kort begrip van het Christelijke leven is erin vervat. Ik ben arm en heb niets anders om u aan te bieden; daarenboven, hebt gij iets anders nodig dan geestelijke gaven? Ik beveel mij aan uw heiligheid aan, de Heer JEZUS behoede u eeuwig, Amen!"

Boek over de vrijheid van de Christen.
Het kleine boek, waarmee LUTHER aan de paus eer bewees, was zijn vertoog over *"de vrijheid van de Christen*. De Hervormer toont er zonder polemiek in aan, hoe, zonder de vrijheid, welke het geloof hem gegeven heeft, aan te randen, de Christen zich in een geest van vrijheid en liefde aan elke uitwendige verordening kan onderwerpen. Twee waarheden dienen voor al het overige tot grondslag: "Een Christen is vrij en meester van alle dingen. Een Christen is dienstbaar, en in alles en aan allen onderworpen. Hij is vrij en meester door het geloof; hij is onderworpen en dienstbaar door de liefde."

Vereniging tussen Christus en de gelovige.
Hij ontvouwt eerst de kracht van het geloof om de Christen vrij te maken. "Het geloof verenigt de ziel met CHRISTUS, gelijk een bruid met haar bruidegom," zegt LUTHER tot de paus. Al wat CHRISTUS heeft, wordt het eigendom van de gelovige ziel: al wat de ziel heeft, wordt het eigendom van CHRISTUS. CHRISTUS bezit alle goederen en het eeuwige heil: zij zijn van nu af het eigendom van de ziel. De ziel bezit alle ondeugden en zonden: zij wordt van nu af het eigendom van CHRISTUS. Dan begint er een zalige verwisseling: CHRISTUS die God en mens is, CHRISTUS die nooit gezondigd heeft, en wiens heiligheid onverwinbaar is, CHRISTUS de Almachtige en Eeuwige, zich door Zijn trouwring, dat is door het geloof, al de zonden van de gelovige ziel toeeigenende, zijn die zonden in Hem verslonden en in Hem vernietigd: want er is niet een enkele zonde, die voor Zijn oneindige rechtvaardigheid kan bestaan. Dus, door middel van het geloof, wordt de ziel van alle zonden verlost, en met de eeuwige gerechtigheid van haar bruidegom JEZUS CHRISTUS bekleed. O gelukkige vereniging! de rijke, de edele, de heilige bruidegom, JEZUS CHRISTUS, neemt die arme, schuldige en verachte bruid ten huwelijk, verlost haar van alle kwaad, en versiert haar met de uitgezochtste goederen.... CHRISTUS, Koning en

Hogepriester, deelt die eer en die roem met alle Christenen. De Christen is koning, en bij gevolg bezit hij alle dingen; hij is priester en bij gevolg bezit hij God. En het is het geloof, en niet de werken, dat hem zulk een eer aanbrengt. Een Christen is vrij van alle dingen, boven alle dingen, terwijl het geloof hem alles in overvloed geeft."

Vrijheid en dienstbaarheid.

In het tweede deel van zijn vertoog, stelt LUTHER de andere zijde van de waarheid voor. "Schoon de Christen zo vrij is geworden, wordt hij echter vrijwillig dienstbaar, om met zijn broeders te handelen, gelijk God met hem zelf gehandeld heeft door JEZUS CHRISTUS. "Ik wil, zegt hij," een vader die dus over mij al de overvloed van zijn goederen uitgestort heeft, vrijwillig, blijmoedig, zonder inzicht van beloning dienen: ik wil alles worden voor mijn naaste, gelijk CHRISTUS alles voor mij geworden is." - "Uit het geloof," vervolgt LUTHER, "komt de liefde Gods voort; uit de liefde ontstaat een leven vol vrijheid, weldadigheid en blijdschap. O! welk een edel en verheven leven is het Christelijke leven! maar, helaas! niemand kent het en niemand verkondigt het. Door het geloof verheft zich de Christen tot God; door de liefde daalt hij tot de mens af, en echter blijft hij altijd in God. Ziedaar de ware vrijheid, een vrijheid die alle andere vrijheid zoveel te boven gaat, als de hemelen hoger zijn dan de aarde."

Zodanig is het geschrift waarvan LUTHER zijn brief aan LEO X deed vergezeld gaan.

De bul in Duitsland.

Terwijl de Hervormer zich zo voor de laatste maal tot de Roomse Opperpriester wendde, was de bul welke de banvloek over hem uitsprak, reeds in de handen van de hoofden van de Germaanse Kerk en voor de deuren van LUTHERS woning. De paus had twee van zijn aanzienlijke hofbedienden, CARACCIOLI en ALEANDER, belast deze aan de aartsbisschop van Mentz over te brengen, met uitnodiging, om voor de uitvoering ervan te zorgen. Maar ECK zelf verscheen in Saksen, als heraut en uitvoerder van het grote priesterlijke werk. De doctor van Ingolstadt had beter dan een ander de kracht van LUTHERS aanvallen begrepen; hij had het gevaar gezien en de hand uitgestoken, om het wankelende gebouw van Rome te schragen. Hij was, naar hij dacht, de Atlas, bestemd om op zijn stevige schouders, de oude Romeinse wereld die nabij haar ondergang was, te dragen. Trots op de goede uitslag van zijn reis naar Rome, trots op de last die hij van de opperpriester ontvangen had, trots op die bul welke hij in de hand hield, en waarin de veroordeling van zijn ontembare mededinger gevonden werd, was zijn tegenwoordige zending voor hem een heerlijker zegepraal, dan al de overwinningen welke hij in Hongarije, in Beijeren, in Lombardije en te Leipzig behaald had, en waardoor hij tevoren zoveel roem had verworven. Maar die hoogmoed moest spoedig vernederd worden. Door de openbaarmaking van de bul aan ECK toe te vertrouwen, had de paus een misslag begaan, welke de uitwerking ervan moest verijdelen. Een zo grote onderscheiding aan een man verleend, die geen verheven plaats in de Kerk bekleedde, ergerde de lichtgeraakte gemoederen. De bisschoppen, gewoon de bullen rechtstreeks van de paus te ontvangen, namen het euvel op dat deze, door die onverwachte nuntius, in hun bisdommen openbaar was gemaakt. De natie, welke de gewaande overwinnaar van Leipzig uitgejouwd had, op het ogenblik dat hij naar Italië ontvluchtte, zag hem met verbazing en verontwaardiging de Alpen weer overtrekken, voorzien van de tekenen van een pauselijke nuntius, en van de macht om haar uitgelezen mannen te verpletteren. LUTHER beschouwde dat vonnis, door zijn onverzoenlijke vijand overgebracht, als een daad van persoonlijke wraak; die veroordeling was voor hem, zegt ALLAVICINI,

als de verraderlijke dolk van een doodvijand, en niet als de wettige bijl van een Romeins lictor. Men merkte dit geschrift niet meer aan als de bul van de opperpriester, maar als de bul van doctor ECK. Zo was de slag bij voorraad verijdeld en verzwakt, door degenen zelf die hem had teweeggebracht.

Misslag van de paus door deze doctor Eck ter hand te stellen. Hoe Eck wordt bejegend. Dood van Miltitz.

De kanselier van Ingolstadt had zich gehaast om zich naar Saksen te begeven. Dáár had hij de strijd gevoerd; dáár wilde hij zijn overwinning doen schitteren. Hij kwam zo ver dat hij tegen het einde van september te Meissen, te Merseburg en te Brandenburg de bul aanplakte. Maar in de eerste van die steden, plakte men deze aan op een plaats waar niemand ze kon lezen, en de bisschoppen van die drie zetels haastten zich niet deze openbaar te maken. Zijn grote beschermheer zelf, hertog GEORGE, verbood de raad van Leipzig ze openbaar te maken, vóór daartoe van de bisschop van Merseburg bevel gekregen te hebben; en dit bevel kwam niet vóór het volgende jaar. "Die zwarigheden zijn slechts proforma," dacht ECK in het eerst: want alles scheen hem van elders toe te lachen. Hertog GEORGE zond hem een vergulde beker en enige dukaten. MILTITZ zelf, bij de tijding van de aankomst van zijn mededingers naar Leipzig gesneld, nodigde hem ter maaltijd. De twee legaten waren tafelvrienden, en MILTITZ meende doctor ECK niet beter te kunnen polsen dan met het glas in de hand. "Toen hij wèl gedronken had, begon hij", zeg ‘s pausen kamerheer, "zich zeer te beroemen; hij bracht zijn bul te voorschijn en verhaalde hoe hij die kluchtigen MARTIJN tot rede dacht te brengen". Maar spoedig had de doctor van Ingolstadt gelegenheid om op te merken dat de wind omkeerde. Een grote verandering was sinds een jaar te Leipzig daargesteld. Op de dag van St. Michaël plakten enige studenten op tien verschillende plaatsen plakkaten aan, waarin zij de nieuwe nuntius hevig aanvielen. Met schrik vervuld, stelde hij zich in het klooster van St. Paulus waarheen TETZEL reeds ontvlucht was, in veiligheid, wees er alle bezoek van de hand, en verkreeg van de bestuurder dat men zijn jeugdige tegenstanders tot rede bracht. Maar de arme ECK won daar weinig bij. De studenten maakten op hem een lied en zongen het langs de straten. ECK hoorde het uit zijn gevangenis. Toen verging al zijn moed; de geduchte kampvechter beefde door al zijn leden. Dagelijks ontvangt hij dreigende brieven. Honderdvijftig studenten komen van Wittenberg, sprekende op hoge toon tegen de pauselijke afgezant. Nu kan de arme Apostolische nuntius het niet langer uithouden. "Ik wil niet dat men hem om het leven brengt," zegt LUTHER, "maar ik wens dat zijn ontwerpen verijdeld worden." ECK verlaat des nachts zijn wijkplaats, vlucht heimelijk uit Leipzig, en gaat zich te Coburg verbergen. MILTITZ, die het verhaalt, blies er meer triomf over dan de Hervormer. Die zegepraal was niet van lange duur. Al de maatregelen tot bevrediging, door de kamerheer in het werk gesteld, werden verijdeld, en hij eindigde treurig zijn leven; te Mentz viel hij beschonken in de Rijn en stierf aldaar.

De bul in Erfurt, in Wittenberg.

Allengs schepte ECK weer moed. Hij begaf zich naar Erfurt wier Godgeleerden de doctor van Wittenberg meer dan één bewijs van hun jaloezie gegeven hadden. Hij drong er sterk op aan dat zijn bul in die stad openbaar gemaakt werd; maar de studenten maakten zich van de exemplaren meester, verscheurden ze en wierpen ze in de rivier, terwijl zij zeiden: "Daar het een bul is, zo zwemme zij!" "Nu" zegt LUTHER, dit vernemende, "is het papier van de paus een echte bul."

ECK durfde niet te Wittenberg verschijnen; hij zond de bul aan de rector, onder bedreiging, zo men er zich niet naar gedroeg, de universiteit te zullen vernietigen. Hij schreef tegelijkertijd aan hertog JOHAN, broeder en mederegent van FREDERIK: "Duid het niet ten kwade wat ik doe" zegt hij hem, "want het is voor het geloof dat ik werkzaam ben, en dit kost mij veel zorg, veel arbeid en geld". De rector verklaarde dat wanneer hij met de bul geen brief van de paus ontving, hij weigerde ze openbaar te maken, en deed er verslag van aan de raad van de rechtsgeleerden. Op die wijze bejegende de geleerden de veroordeling van de Hervormer.

Tussenkomst van Zwingli.

Terwijl de bul de gemoederen in Duitsland zo zeer in beweging bracht, deed zich in een andere streek van Europa een achtbare stem horen. Een man, die de ontzaglijke verwoestingen welke de pauselijke bul in de Kerk zou aanrichten ontdekte, trad tevoorschijn om een ernstige waarschuwing te geven en de Hervormer te verdedigen. Het was die zelfde Zwitserse priester, waarvan wij reeds gesproken hebben, ULRICH ZWINGLI, die, zonder enige vriendschapsbetrekking met LUTHER, een geschrift vol wijsheid en waardigheid, het eerste van zijn talrijke werken, in het licht gaf. Een broederlijke genegenheid scheen hem naar de doctor van Wittenberg te trekken. "De vroomheid van de paus," zeide hij, "eist dat hij al wat hij dierbaar kan hebben, voor de eer van CHRISTUS zijn koning en voor de algemene vrede van de Kerk met blijdschap opoffert. Niets benadeelt zijn waardigheid meer, dan wanneer hij die niet dan door bezoldiging of schrik verdedigt. Men had de schriften van LUTHER nog niet gelezen, of men kreet hem reeds bij het volk als een ketter, een scheurmaker en de antichrist zelf uit. Niemand waarschuwde, niemand wederlegde hem; hij verlangde een onderzoek, en men hield zich tevreden met hem te veroordelen. De bul welke men tegen hem doet uitgaan, mishaagt diegenen zelfs, welke ‘s pausen grootheid eerbiedigen: want men ontdekt er alom de bewijzen in van de krachteloze haat van enige monniken, en niet die van de zachtmoedigheid eens opperpriesters, welke de stedehouder van een liefdevolle Verlosser moet zijn. Allen erkennen dat de ware leer van het Evangelie van CHRISTUS zeer is verbasterd, en dat er een openbare en luisterrijke herstelling van de wetten en zeden vereist wordt. Let op alle kundige en deugdzame lieden; hoe oprechter zij zijn, des temeer zijn zij aan de Evangelische waarheid gehecht, des te minder ergeren zij zich ook aan de boeken van LUTHER. Er is niemand die niet bekent dat die boeken hem beter gemaakt hebben; schoon er misschien ook plaatsen in gevonden worden welke men niet zou kunnen goedkeuren. Men koos mannen van een zuivere leer, van een bekende braafheid; dat drie vorsten, die boven alle verdenking zijn, keizer KAREL, de koning van Engeland en de koning van Hongarije zelf de scheidsrechters benoemen; dat die mannen LUTHERS schriften lezen en hem zelf horen, en men bekrachtige al wat zij zullen beslissen! Nikhsato h tou Cristou paideia kai alhyeia!" "Het onderwijs en de waarheid van CHRISTUS behalen de overwinning!"

Dit voorstel uit het land van de Zwitsers gekomen, had geen gevolg. De grote scheiding moest voltooid worden; de Christenheid moest vanee worden gereten; het was in zijn wonden zelf dat het het geneesmiddel voor de kwalen moest vinden.

Inderdaad, wat betekende al die tegenstand van studenten, rectoren en priesters? Wanneer de machtige hand van KAREL V zich met de machtige hand van de paus verenigt, zullen zij dan niet al die scholieren en letterkundigen verpletteren? Zal iemand aan de macht van de opperpriester van de Christenheid en van de keizer van het Westen weerstand bieden? De slag is toegebracht; LUTHER is afgesneden; het Evangelie schijnt verloren. Op dit plechtig ogenblik verbergt de Hervormer zich de

grootte van het gevaar niet waarin hij verkeert. Hij slaat het oog naar boven. Hij is bereid de slag die hem schijnt te moeten vernietigen als uit de hand des Heren zelf te ontvangen. Zijn ziel is in gepeins verzonken aan de voet van de troon van God.

Luther ziet tot God op.
"Wat zal er gebeuren?" zegt hij, "ik weet het niet en ik kwel mij niet om het te weten, er zeker van zijnde dat Hij die in de hemel zetelt, van alle eeuwigheid het begin, de voortgang en het einde van deze zaak voorzien heeft. Waar het ook zij dat de slag mij treffe, ik ben zonder vrees. Een blad van een boom valt niet zonder de wil van onze Vader. Hoeveel minder wij zelf?...Het is een geringe zaak voor het Woord te sterven, nademaal dit Woord dat voor ons vlees is geworden, eerst zelf is gestorven. Wij zullen met het herrijzen, wanneer wij met het sterven, en gaan waarheen dat Woord gegaan is, zullen wij komen waar het gekomen is, en in alle eeuwigheid bij het blijven." Soms echter kan LUTHER de verachting welke de verrichtingen van zijn vijanden hem inboezemen niet weerhouden, en wij vinden in hem dat samenmengsel van ernst en scherts dat hem steeds kenmerkt weder. "Ik weet niets van ECK," zegt hij, "dan alleen dat hij met een lange baard, een lange bul en een lange beurs aangekomen is...; maar ik zal met zijn bul de spot drijven."

Wat hij van de bul denkt.
De 3de oktober kreeg hij van die pauselijke brief kennis. "Ziedaar! eindelijk is die Roomse bul gekomen," zegt hij. "Ik veracht deze en val haar aan als Goddeloos, leugenachtig en ECK in alle opzichten waardig. Het is CHRISTUS zelf die erin veroordeeld is. Men brengt er hoegenaamd geen reden in bij; men dagvaart mij in deze, niet om mij te horen, maar opdat ik herroePetrus Ik zal deze als vals behandelen, schoon ik geloof dat zij echt is. Och! of KAREL V een man ware, en om CHRISTUS wil die duivelen aanviel! Ik verblijd mij dat ik voor de beste zaak enig kwaad heb te lijden. Ik gevoel reeds meer vrijheid in mijn hart: want ik weet eindelijk dat de paus de antichrist is, en dat zijn zetel die van de satan zelf is."

(Zo werd dus LUTHER trapswijze verlicht. Het was dus geen vooroverlegd plan, naar wat hij handelde. Nog lang wenste hij, in weerwil van alles wat hem het tegendeel inboezemde, zijn eerbied voor de paus en de pauselijke waardigheid te behouden. Schoorvoetende kwam hij ertoe, hem die geheel te onttrekken. Een bewijs van zijn ware oprechtheid. Doch het pausselijk hof rustte niet, voor en aleer het de doorslaandste bewijzen gegeven had, dat de paus niet beter dan voor de antichrist kon gehouden worden: trouwens zijn gehele leer en doen was tegen CHRISTUS gericht. - L.R.)

Bilibald, Charitas en Clara Pirckheimer.
Het was niet in Saksen alleen dat de banbliksems van Rome ontsteltenis verspreid hadden. Een vreedzaam gezin in Zwaben, een gezin dat zich onzijdig hield, zag eensklaps de rust gestoord. BILIBALD PIRCKHEIMER van Neurenberg, een van de uitstekendste mannen van zijn eeuw, van zijn veelgeliefde echtgenoot CRESCENTIA vroeg beroofd, was door de hartelijkste liefde met zijn twee jonge zusters, CHARITAS abdis van St. Clair, en CLARA non van hetzelfde klooster, verenigd. Deze twee jonge dochters dienden God in de eenzaamheid, en verdeelden hun tijd tussen de studie, de verpleging van de armen en de gedachten aan de eeuwigheid. BILIBALD bezorgde zich door de briefwisseling welke hij met haar onderhield dikwijls uitspanning van de openbare aangelegenheden waaraan hij als staatsman was

onderworpen. Zij waren geleerd, lazen het Latijn, en bestudeerden de kerkvaders; maar er was niets dat zij zo zeer beminden als de heilige Schrift. Zij hadden nooit een andere leermeester dan hun broeder. De brieven van CHARITAS zijn gekenmerkt door tederheid en beminnelijkheid. Vol tedere liefde voor BILIBALD, maakte haar het kleinste gevaar voor hem bevreesd. PIRCKHEIMER schreef, om die vreesachtige ziel gerust te stellen, een samenspraak tussen CHARITAS en VERITAS (liefde en waarheid), waarin VERITAS CHARITAS tracht te versterken. Niets is zielroerender en meer geschikt om een teder en angstvallig hart te vertroosten.

Mensen in de veroordeling betrokken.

Hoe groot moest niet de schrik van CHARITAS zijn, toen het gerucht zich verspreidde dat de naam van BILIBALD naast die van LUTHER onder de bul van de paus aan de deuren van de hoofdkerken was aangeplakt. Inderdaad, ECK, door een blinde woede gedreven, had aan LUTHER zes van de uitstekendste mannen van Duitsland toegevoegd, als CARLSTADT, FELDKIRCHEN EGRANUS, die er zich zeer weinig over bekommerden, ADELMAN, PIRCKHEIMER en zijn vriend SPENGLER, die wegens de openbare posten welke zij bekleedden, over deze belediging bijzonder gevoelig waren. De ontsteltenis was in het klooster van St. Clair groot. Hoe kan men de schande van RILIBALD dulden? Niets is voor bloedverwanten smartelijker dan zulke beproevingen. PIRCKHEIMER en SPENGLER schreven de paus een brief waarin zij verklaarden dat zij de gevoelens van LUTHER niet toegedaan waren, dan alleen voor zo ver zij met het Christelijk geloof overeenkomstig waren. De wraak en woede hadden ECK slecht geraden. De namen van BILIBALD en zijn vrienden benadeelden de bul. Het karakter van die uitstekende mannen en hun veelvuldige betrekkingen maakten de verbittering algemener.

LUTHER hield zich in het eerst alsof hij aan de echtheid van de bul twijfelde. "Ik verneem," zegt hij in het eerste geschrift, dat hij uitgaf, "dat ECK een nieuwe bul van Rome heeft meegebracht, welke hem zo sterk gelijkt, dat men deze *Doctor Eck* zou kunnen noemen, zo vol is zij van valsheden en dwalingen. Hij wil doen geloven dat het ‘s pausen werk is, terwijl het niets anders is dan een werk van leugen." Na de gronden van zijn twijfeling blootgelegd te hebben, eindigde LUTHER met te zeggen: "Ik wil het lood, het zegel, de linten, de inhoud, de handtekening van de bul, in één woord alles met mijn eigen ogen zien, of al dat geschreeuw in het minst niet achten."

Geschrift van Luther tegen de bul van de antichrist.

Maar niemand twijfelde eraan, zelfs LUTHER niet, dat de bul niet van de paus was. Duitsland was in verwachting wat de Hervormer doen zou. Zou hij standvastig blijven? De blikken waren op Wittenberg gevestigd. LUTHER hield zijn tijdgenoten niet lang in twijfel. Hij antwoordde met donderende ernst, terwijl hij op de 4de november 1520 zijn geschrift *"Tegen de bul van de anti-Christ"* in het licht gaf.

"Hoeveel dwalingen, hoeveel bedriegerijen," zegt hij, "zijn er onder de mantel van de Kerk en van de gewaande onfeilbaarheid van de paus onder het volk ingeslopen! hoeveel zielen dus verloren! hoeveel bloed gestort! hoeveel moorden begaan! hoeveel koningrijken verwoest!.... "

"Ik weet," zegt hij verder in spotternij, "zeer goed onderscheid te maken tussen kunst en boosheid, en acht een boos stuk zonder kunst zeer weinig. Boeken te verbranden is een zo gemakkelijke zaak dat zelfs kinderen het kunnen doen; hoeveel te beter de heilige vader en zijn verhevene doctoren. Het zou hun betamen meer bekwaamheid te tonen dan er tot het verbranden van boeken vereist wordt.... Daarenboven, laat men mijn werken vernielen! Ik begeer niets meer: want ik heb enige zielen tot de Bijbel

willen leiden, opdat men daarna al mijn schriften zouden laten varen. Grote God! Indien wij kennis hadden van de Schrift, welke behoefte zou er dan zijn aan mijn boeken?...Ik ben door Gods genade vrij, en bullen vertroosten noch verschrikken mij. Mijn kracht en mijn troost zijn in een plaats, waar noch mensen noch duivelen ze zouden kunnen bereiken."

De paus verbiedt te geloven.

De tiende stelling van LUTHER, door de paus veroordeeld, was van deze inhoud: "De zonden worden niet aan enig mens vergeven, tenzij hij gelooft dat zij hem vergeven zijn wanneer de priester hem vrijspreekt." Door deze te veroordelen, ontkende de paus dat het geloof in het sacrament noodzakelijk was. "Zij beweren," roept LUTHER uit, "dat wij niet moeten geloven dat de zonden ons vergeven zijn, wanneer wij door de priester zijn vrijgesproken. En wat moeten wij dan doen?...

Luister nu, o Christenen! naar een nieuwe tijding welke van Rome gekomen is. Er is veroordeling uitgesproken tegen dit geloofsartikel dat wij belijden door te zeggen: Ik geloof in de Heilige Geest, de Christelijke Kerk en de vergeving van de zonden. Indien ik wist dat de paus waarlijk te Rome die bul had doen uitgaan," (en hij twijfelde er niet aan) "en dat zij niet door ECK, de aartsleugenaar, uitgevonden was geworden, zou ik alle Christenen wensen toe te roepen, dat zij de paus voor de ware antichrist waarvan de Schrift spreekt, moeten houden. En bijaldien hij niet wilde ophouden het geloof van de Kerk openlijk te verbannen, dat dan het wereldlijk zwaard zelf hem veel liever dan de Turk tegensta!...Want de Turk laat toe te geloven, maar de paus verbiedt het."

Terwijl LUTHER met zoveel kracht sprak, vermeerderden zijn gevaren. Het was het plan zijn vijanden om hem van Wittenberg te doen verdrijven. Wanneer LUTHER en Wittenberg gescheiden zijn, zullen LUTHER en Wittenberg verloren wezen. Een enkele slag zou Rome op eens van de ketterse leraar, en van de ketterse hogeschool verlossen. Hertog GEORGE, de bisschop van Merseburg, de Godgeleerden van Leipzig arbeidden onder de hand aan dit werk. LUTHER zegt bij het vernemen hiervan: "Ik stel die zaak in Gods handen." Die aanslagen waren niet zonder gevolg: ADRIAAN, hoogleraar in het Hebreeuwsch te Wittenberg, kantte zich eensklaps tegen de doctor. Men moest zeer vast zijn in het geloof, om de slag die de bul van Rome toebracht door te staan. Er is een soort van karakters, welke zich met de waarheid slechts tot zeker punt verenigen. Zodanig iemand was ADRIAAN. Door deze veroordeling verschrikt, verliet hij Wittenberg, om zich te Leipzig bij doctor ECK te voegen.

De schriften van Luther in verschillende plaatsen verbrand.
De landvoogdes van de Nederlanden.

De bul begon ten uitvoer gebracht te worden. Het woord van de opperpriester van de Christenheid was niet tevergeefs. Sinds lange tijd hadden het vuur en het zwaard onderwerping aan het gepredikt. Op zijn stem werden er brandstapels opgericht. Alles kondigde aan dat een verschrikkelijke omwending van zaken aan de stoutmoedige opstand van de Augustijner monnik een einde zou maken. De gezanten van de paus hadden de jeugdige keizer bestormd: KAREL verklaarde dat hij de oude Godsdienst zou beschermen; en men zag in enige van zijn erfelijke bezittingen schavotten verrijzen, waarop de schriften van de ketter verbrand moesten worden. Hoge personen van de Kerk en raadsheren waren bij die auto - da - fé's tegenwoordig. Die vlammen, zei men onder elkaar te Rome, zullen overal schrik verspreiden. Dus was het voor vele bijgelovige en vreesachtige gemoederen; maar zelfs in de erfelijke staten van KAREL,

de enige waar men de bul durfde ten uitvoer leggen, beantwoordde het volk en soms de grote dikwijls die pauselijke vertogen niet anders dan met lachen of tekenen van verontwaardiging. "LUTHER," zeiden de doctoren van Leuven, voor MARGARETHA, landvoogdes der Nederlanden verschijnende, "LUTHER keert het Christelijk geloof om." –
"Wie is die LUTHER? "vroeg de vorstin. –
"Een domme monnik." –
Welnu, "antwoordde zij, "gij die geleerd en in zo groot aantal zijt, schrijft gij tegen hem. De wereld zal eer vele geleerden dan een enkel en onkundig mens geloven." De doctoren van Leuven hielden meer van een gemakkelijker handelwijs. Zij lieten op hun kosten een zeer grote brandstapel oprichten. Een grote schaar bedekte de plaats van de executie. Men zag studenten en burgers in allerijl door de menigte heendringen, dragende dikke boekdelen onder de arm, welke zij in de vlammen wierpen. Hun ijver stichtte de monniken en doctoren; maar de list werd later ontdekt: het waren de *Sermones discipul*, *Tartaret* en andere schoolse en pausgezinde boeken, welke men op het vuur geworpen had, inplaats van LUTHERS schriften....

De graaf van Nassau.
De graaf van Nassau, onderkoning van Holland, zeide tot de Dominicaners, welke de gunst verzochten om de boeken van de doctor te verbranden: "Gaat heen, en predikt het Evangelie zo zuiver als LUTHER, en gij zult u over niemand te beklagen hebben." Toen men op een gastmaal, waar zich de voornaamste vorsten des rijks bevonden, van de Hervormer sprak, zei de heer VAN RAVENSTEIN op zeer luide toon: "In de tijd van vier eeuwen heeft slechts één enkel Christelijk man het hoofd durven opheffen, en de paus wil hem ter dood brengen!"

Luther blijft gerust.
LUTHER, de kracht van zijn zaak gevoelende, bleef temidden van het oproer dat de bul verwekt had, gerust. "Indien gij mij niet zo sterk aanzetten" zei hij tot SPALATIJN, "zou ik zwijgen, wel wetende dat dit werk volgens Gods raadsbesluit en door Gods macht moet voltooid worden." De schroomvallige wilde dat men sprak en de dappere wilde zwijgen. Het is omdat LUTHER een macht onderscheidde, welke de opmerkzaamheid van zijn vriend ontging. "Houd goede moed," vervolgt de Hervormer. "Het is CHRISTUS die deze dingen begonnen is, en Hij is het die ze zal voleindigen, hetzij ik op de vlucht gedreven of ter dood gebracht word. JEZUS CHRISTUS is hier tegenwoordig, en Hij die in ons is, is machtiger dan die in de wereld is."

Luther maakt zich gereed om te antwoorden.
Maar zijn plicht noodzaakte hem te spreken, om de waarheid aan de wereld te openbaren. Rome heeft zijn gramschap uitgestort; hij zal doen zien hoe hij zijn slagen ontvangt. De paus heeft hem in de kerkban gedaan; hij zal hem zelf in de ban der Christenheid doen. Het woord van de opperpriester is tot dit ogenblik toe veelvermogend geweest; hij zal woord tegen woord stellen, en de wereld zal weten wat het meeste vermag. "Ik wil," zegt hij, "een gerust geweten hebben, door de mensen het gevaar waarin zij verkeren te openbaren; en tegelijkertijd maakt hij zich gereed om zijn beroep op een algemeen concilie te hernieuwen. Een beroep van de paus op een kerkvergadering was een misdaad. Het is dan door een nieuwe aanslag tegen de pauselijke macht, dat LUTHER zich van die welke voorafgegaan zijn, wil rechtvaardigen.

Beroep op een algemeen concilie.

Op de 17de november, des morgens om tien uur, vergaderden een notaris en vijf getuigen, waaronder CRUCIGER zich bevond, in een van de zalen van het Augustijner klooster, waar de doctor woonde. Terwijl de openbare ambtenaar, SARCTOR van Eisleben, zich dáár terstond aan het werk begaf, om het ontwerp van zijn protest op te stellen, zei de Hervormer, in tegenwoordigheid van die getuigen, op een plechtige toon:

"Aangezien een algemeen concilie van de Christelijke Kerk boven de paus is, vooral in hetgene het geloof betreft;

"Aangezien de macht van de paus niet boven maar beneden de Schrift is, en hij het recht niet heeft de schapen van CHRISTUS te vermoorden, en hen in de leeuwenmuil te werpen:

"Zo is het dat ik, MARTIJN LUTHER, Augustijner, doctor van de heilige Schrift te Wittenberg, door dit geschrift, voor mijzelf en voor degenen die met mij zijn of zullen zijn, mij van de allerheiligste paus LEO, op een aanstaande algemene en Christelijke kerkvergadering beroep.

"Ik beroep mij van gezegde paus LEO, vooreerst, als van een onrechtvaardig, vermetel, tirannische rechter, die mij veroordeelt zonder mij te horen, en zonder de beweegredenen ervan bloot te leggen; ten tweede, als van een verblinde, verstokte, door de heilige Schriften veroordeelde ketter en afvallige, die mij beveelt te ontkennen, dat het Christelijk geloof bij het gebruik van de sacramenten noodzakelijk zij; ten derde, als van een vijand, een antichrist, een tegenstander, een tiran van de heilige Schrift, die zijn eigen woorden tegen al de woorden van God durft overstellen; ten vierde, als van een verachter, eerrover, lasteraar van de heilige Christelijke Kerk, en van een vrije kerkvergadering, die beweert dat een concilie in zichzelf niets is.

"Daarom smeek ik zeer ootmoedig, de doorluchtige, beroemde, voortreffelijke, edelmoedige, edele, dappere, wijze en voorzichtige heren, de Roomse keizer KAREL, de keurvorsten, prinsen, graven, vrijheren, ridders, edellieden, raadsheren, steden en gemeenschappen van de gehele Duitse natie, zich met mijn protest te verenigen, en zich met mij tegen het antichristelijk gedrag van de paus, ter ere Gods, tot verdediging van de Kerk en van de Christelijke leer, en tot handhaving van de vrije conciliën van de Christenheid, te verzetten; en CHRISTUS, onze Heer, zal het hun door Zijn eeuwige genade rijkelijk vergelden. Maar, zo er zijn die mijn verzoek versmaden en voortgaan de paus, die goddeloze mens, meer dan God te gehoorzamen, verklaar ik bij deze, mij er niet voor verantwoordelijk te stellen, daar ik hun geweten getrouwelijk gewaarschuwd heb; en geef ze over aan het hoogste oordeel van God, zowel als de paus en al zijn aanhangers."

Van deze inhoud is de scheidbrief van LUTHER; op deze wijs antwoordt hij op de bul van de paus. Hoge ernst is erin die verklaring. De beschuldigingen die hij tegen de paus inbrengt zijn van hoog gewicht, en hij doet ze niet lichtvaardig. Dit protest werd door geheel Duitsland verspreid, en schier naar alle hoven van de Christenheid gezonden.

Luther verbrandt de bul van de paus.

LUTHER had echter een nog stouter stap in de zin, schoon die welke hij nu gedaan had, het toppunt van stoutmoedigheid scheen bereikt te hebben. Hij wilde Rome in niets achter blijven. De monnik van Wittenberg zal alles doen wat de opperpriester durft te doen. Hij spreekt woord tegen woord; hij richt brandstapel tegen brandstapel op. De zoon der MEDICIS en de zoon van de mijnwerker Van Mansfeld zijn in het

strijdperk getreden; en in deze hardnekkige strijd welke de wereld schokt, doet de een geen enkele aanval of deze wordt hem door de anderen beantwoord. De 10de december kon men een plakkaat aan de muren van de hogeschool te Wittenberg lezen. Het nodigde de professoren en studenten uit om zich des morgens om negen uur aan de Oostpoort bij het heilige kruis te bevinden. Een groot aantal leraren en leerlingen voegden zich bijeen, en LUTHER, aan hun hoofd gaande, geleidde de trein naar de aangewezen plaats. Hoeveel brandstapels heeft Rome in de loop van de eeuwen ontstoken! LUTHER wil het hoofdbeginsel van Rome beter toepassen. Het zijn slechts enige oude papieren, waarvan hij zich wil ontdoen; en het vuur, denkt hij, is daartoe geschikt. Een brandstapel was in gereedheid gebracht. Een van de oudste meesters in de vrije kunsten stak denzelve in brand. Op het ogenblik dat de vlammen zich verhieven zag men LUTHER naderen, en er het Canonieke Recht, de Decretalen, de Clementinen, de Extravaganten van de pausen, en enige schriften van ECK en EMSER erin werpen.
Die boeken verteerd zijnde, nam LUTHER de pauselijke bul in de hand, hief deze omhoog en zei: "Daar gij de Heilige des Heeren bedroefd hebt, zo bedroeve en vertere u het eeuwige vuur!" en hij wierp deze in de vlammen. Toen keerde hij gerust naar de stad terug, en de menigte van de doctoren, der hoogleraren, van de studenten, haar goedkeuring luid te kennen gevende, trok met hem Wittenberg weder binnen. "De Decretalen," zei LUTHER, "gelijken aan een lichaam, waarvan het hoofd zacht is gelijk een maagd, waarvan de leden vol geweld zijn gelijk een leeuw, en waarvan de staart vol list is gelijk een slang. In al de wetten van de pausen is niet één woord dat ons leert wie JEZUS CHRISTUS is." "Mijne vijanden," zegt hij ook, "hebben, door het verbranden van mijn boeken, de waarheid in de geest van het gewone volk kunnen benadelen en zielen verderven; daarom heb ik op mijn beurt hun boeken aan de vlammen overgegeven. Een ernstige strijd wordt er aangevangen. Tot hiertoe heb ik niets gedaan dan met de paus te schertsen. Ik heb dit werk in Gods naam begonnen; het zal zonder mij en door Zijn kracht voleindigd worden. Wanneer zij mijn boeken durven verbranden, waarin (het zij zonder grootspraak gezegd) meer Evangelie wordt gevonden dan in al de boeken van de paus, mag ik met zoveel temeer recht de hun boeken verbranden, waarin niets goeds is."

Betekenis van deze moedige daad.
Indien LUTHER op zodanige wijze de Hervorming begonnen had, zou zulk een stap ongetwijfeld treurige gevolgen na zich hebben kunnen slepen. Het fanatismus zou zich van hem hebben kunnen meester maken, en de Kerk in een staat van wanorde en geweld hebben kunnen brengen. Maar het was door met waardigheid de onderwijzingen van de Schrift te ontvouwen, dat de Hervormer een voorbereiding tot zijn werk had gemaakt. De grondslagen waren met wijsheid gelegd. Nu kon een aanval vol kracht, gelijk hij thans gedaan had, niet alleen geen nadeel toebrengen, maar zelfs het ogenblik dat de Christenheid de kluisters van de Christelijke wereld zou zien vallen, verhaasten.
LUTHER betuigde dus plechtig dat hij zich van de paus en zijn Kerk scheidde. Na zijn brief aan LEO X kon hem dit noodzakelijk toeschijnen. Hij nam het banvonnis dat Rome uitgesproken had aan. Hij deed de Christenheid weten dat er tussen hem en de paus oorlog was ter dood toe. Hij verbrandde zijn schepen op het strand, en legde zich de noodzakelijkheid op, om voorwaarts te gaan en te strijden.

Luthers verklaring in de academie.

LUTHER was binnen Wittenberg teruggekeerd. De volgende dag was de academische gehoorzaal voller dan naar gewoonte. De gemoederen waren bewogen; er was in deze samenkomst iets plechtigs; men wachtte op een aanspraak van de doctor. Hij verklaarde de psalmen; een werk dat hij in de maand maart van het vorige jaar had begonnen. Vervolgens, zijn verklaring geëindigd hebbende, hield hij enige ogenblikken stil, en zei eindelijk met nadruk: "Wees op uw hoede tegen de wetten en besluiten van de paus. Ik heb de decretalen verbrand, maar het is slechts kinderspel. Het zou tijd zijn, en meer dan tijd, dat men de paus verbrande; dat is te zeggen," hernam hij terstond, "de zetel van Rome, met al zijn leringen en gruwelen." Daarop een plechtiger toon aannemende, zei hij: "Wanneer gij niet met geheel uw hart het Goddeloos bestuur van de paus bestrijdt, kunt gij niet zalig worden. Al wie in de Godsdienst en eredienst van het Pausdom behagen schept, zal voor eeuwig in het toekomende leven verloren gaan."

"Indien men deze verwerpt," voegde hij er bij, "moet men verwachten dat men allerlei gevaar kan lopen en zelfs het leven verliezen. Maar het is nog veel beter zich aan zulke gevaren in de wereld bloot te stellen dan te zwijgen! Zo lang ik leef, zal ik mijn broeders de wond en het verderf van Babel verkondigen, opdat velen die voor ons zijn, niet weder met de overigen in de afgrond van de hel storten."

Men kan zich nauwelijks de uitwerking voorstellen, welke deze rede welke kracht ons verbaast op de vergadering maakte. "Niemand van ons," voegt de oprechte student die ons deze bewaard heeft er bij, "wanneer hij tenminste geen blok zonder verstand is (gelijk alle pausgezinden zijn, zegt hij tussen twee haken), niemand van ons twijfelt eraan of dit de zuivere waarheid is. Het is voor alle gelovigen duidelijk, dat doctor LUTHER een engel van de levende God is, geroepen om de zolang verdoolde schapen van CHRISTUS met Gods Woord te weiden."

Woorden over de paus.

Deze rede en de daad zelf welke haar voorafging, doen een gewichtig tijdstip van de Hervorming kennen. De Leipziger redetwist had LUTHER van de paus inwendig losgemaakt. Maar het ogenblik waarin hij de bul verbrandde, was dat waarin hij op de uitdrukkelijkste wijze zijn gehele scheiding van de bisschop van Rome en zijn Kerk te kennen gaf, en zijn gehechtheid aan de algemene Kerk, zodanig als zij door de Apostelen van JEZUS CHRISTUS gesticht is geworden, betuigde. Hij ontstak bij de Oostpoort een brand, welke sinds drie eeuwen duurt.

"De paus," zei hij, "heeft drie kronen: ziehier waarom: de eerste is tegen God, want hij veroordeelt de godsdienst; de tweede tegen de keizer, want hij veroordeelt de wereldlijke macht; de derde tegen de maatschappij, want hij veroordeelt het huwelijk." Wanneer men hem verweet dat hij met te veel geweld tegen het Pausdom opstond, antwoordde hij: "Ach! ik wenste wel dat ik in staat was, om tegen het niets dan donderslagen te laten horen, en dat elk van mijn woorden een dondersteen was."

Geschrift van Melanchton.

Deze vastberadenheid deelde zich aan LUTHERS vrienden en landgenoten mede. Een geheel volk verenigde zich met hem. MELANCHTON richtte omstreeks deze tijd aan de Staten des rijks een geschrift, waarin men de welsprekendheid en wijsheid welke deze beminnelijke man onderscheiden weervindt. Hij antwoordde op een boek aan EMSER toegeschreven, maar onder de naam van de Roomse Godgeleerde RHADINUS uitgegeven. Nooit sprak LUTHER zelf met meerder kracht; en echter, er

is in de woorden van MELANCHTON een bevalligheid, die deze toegang doet vinden in de harten.
Na uit enige plaatsen van de Schrift te hebben getoond, dat de paus niet boven de andere bisschoppen verheven is, zegt hij tot de Staten des rijks: "Wat belet ons, dat wij de paus het recht dat wij hem gegeven hebben ontnemen? Er ligt LUTHER weinig aangelegen of onze rijkdommen, dat is, of de schatten van Europa naar Rome gezonden worden. Maar hetgene zijn en onze droefheid veroorzaakt, is dat de wetten van de priesters en het rijk van de paus, de zielen van de mensen niet slechts in gevaar brengen, maar deze geheel verderven. Ieder kan uit zichzelf oordelen of het met zijn belang overeenkomt of niet zijn geld te geven om de Roomse weelde te onderhouden; maar over Godsdienstzaken en heilige verborgenheden te oordelen, dit is boven het bereik van het gemeen. Hier is het dan dat LUTHER uw geloof, uw ijver inroept, en dat alle vrome lieden die met hem inroepen, de een met luider stem, de ander met stille verzuchtingen. Gedenkt dat gij Christenen zijt, vorsten van het Christelijke volk, en ontrukt de treurige overblijfsels van het Christendom aan de dwingelandij van de antichrist. Zij bedriegen u die voorgeven dat gij geen gezag tegen de priesters hebt. Diezelfde geest welke JEHU tegen de priesters van Baal bezielde, spore u aan, volgens dit oude voorbeeld, de Roomse bijgelovigheid, die nog veel afschuwelijker is dan de afgoderij van Baal, af te schaffen." Zo sprak de zachtaardige MELANCHTON tot de vorsten van Duitsland.

Hoe Luther zijn vrienden gerust stelt.
Enige kreten van schrik deden zich onder de vrienden van de Hervorming horen. Schroomvallige gemoederen, die tot de uiterste inschikkelijkheid geneigd waren, STAUPITZ in het bijzonder, drukten hevige angst uit. "Geheel die zaak is tot hiertoe slechts spel geweest," zei LUTHER tot hem. "Gij hebt het zelf gezegd: indien God deze dingen niet doet, is het onmogelijk dat zij gedaan worden. Het oproer wordt hoe langer hoe oproeriger, en ik denk dat het niet dan ten laatste dage zal kunnen gestild worden." Op zodanige wijze stelde LUTHER de verschrikte gemoederen gerust. Sinds drie eeuwen is de beweging niet gestild!

"Het Pausdom," vervolgde hij, "is thans niet meer wat het gisteren en eergisteren was. Laat het mijn schriften verdoemen en verbranden, ... laat het mij om het leven brengen!.... het zal datgene wat voortgang maakt niet stuiten. Er staat iets buitengewoons voor de deur. Ik heb de bul in het eerst met grote siddering verbrand; maar nu ondervind ik er meer vreugde van dan van enige daad welke ik in mijn gehele leven verricht heb."
Men wordt er onwillekeurig bij bepaald en schept er vermaak in om in LUTHERS grote ziel de gehele toekomst die zich bereidt te lezen. "O mijn vader," zegt hij ten slotte tot STAUPITZ, "bid voor Gods Woord en voor mij. Ik word door die golven meegevoerd, en als in haar draaikolken weggesleept."

Melanchton over de verwarringen welke de waarheid veroorzaakt.
Zo dan, de oorlog werd van alle kanten verklaard. De strijders hebben de schede van hun zwaarden weggeworpen. Gods Woord heeft zijn rechten hernomen, en hem die de plaats van God zelf ingenomen had afgezet. De gehele maatschappij waggelt. Te allen tijde ontbreekt het niet aan egoïstische mensen, die de menselijke maatschappij in dwaling en verderf zouden wensen te laten slapen; maar wijze lieden, al waren zij ook vreesachtig, denken anders. "Wij weten wel," zegt de zachtaardige en gematigde MELANCHTON, "dat de staatslieden afkeer hebben van alle vernieuwing; en men

moet bekennen dat, in die verwarring welke men het menselijk leven noemt, de onenigheden, en zelfs die welke uit de rechtvaardigste oorzaken voortkomen, steeds met enig kwaad bezoedeld zijn. Het is echter nodig dat het Woord en de geboden Gods in de Kerk boven alle menselijke dingen geschat worden. God bedreigt degenen die de waarheid trachten te vernietigen met de eeuwige toorn. Daarom was het voor LUTHER een plicht, een Christelijke plicht, waaraan hij, vooral omdat hij een leraar van Gods Kerk was, zich niet kon onttrekken, om de verderfelijke dwalingen welke ongeregelde mensen met onbegrijpelijke onbeschaamdheid verbreidden te bestraffen. Indien de verdeeldheid veel kwaad sticht, gelijk ik dat tot mijn grote droefheid zie," voegt de wijze PHILIPPUS er bij, "dan is dit de schuld van diegenen welke in het begin dwalingen verspreid hebben, en van hen die, met een duivelse haat bezield, deze nu nog trachten voor te staan."

Gronden van de door de bul veroordeelde artikelen.

Maar allen dachten niet gelijk. Men overlaadde LUTHER met verwijten; het onweer brak van alle kanten over hem los. "Hij is geheel alleen!" zeiden enigen; "hij leert nieuwe dingen!" zeiden anderen.

"Wie weet," antwoordde LUTHER, in het gevoel der roeping welke hem van boven opgedragen was, "wie weet of God mij niet verkozen en geroepen heeft, en of zij, mij versmadende, niet moeten vrezen God zelf te versmaden?...MOZES was alleen bij de uittocht uit Egypte; ELIAS alleen, ten tijde van koning ACHAB; JEZAIAS alleen, te Jeruzalem; EZECHIëL alleen te Babel.. God heeft noch de opperpriester, noch enig ander groot persoon ooit tot profeet verkozen; maar gewoonlijk heeft hij geringe en verachte personen, eens zelfs een herder, AMOS, verkozen. Ten allen tijde hebben de heiligen de groten, de koningen, de vorsten, de priesters, de geleerden met gevaar van hun leven moeten bestraffen...En is het niet even zo onder het Nieuwe Verbond geweest? AMBROSIUS was in zijn tijd alleen; na hem was HIERONIMUS alleen; nog later was AUGUSTINUS alleen...Ik zeg niet dat ik een profeet ben; maar ik zeg dat zij moeten vrezen, juist omdat ik alleen ben en zij velen zijn. Hetgene waarvan ik zeker ben, is dat Gods Woord met mij is, en dat het niet met hen is.

Luther is alleen. Hij verkondigt nieuwe dingen.

"Men zegt ook," vervolgt hij, "dat ik nieuwe dingen voorstel, en dat het onmogelijk is te geloven, dat alle andere leraars zich zo’n lange tijd zouden bedrogen hebben.

"Nee, ik verkondig geen nieuwe dingen; maar ik zeg dat alle Christelijke leringen verdwenen zijn bij diegenen zelfs welke ze hadden moeten bewaren, te weten de geleerden en de bisschoppen. Ik twijfel echter niet of de waarheid in enige harten gebleven zij, al ware het ook slechts bij de kinderen in de wieg. Arme boeren, eenvoudige kinderen begrijpen thans JEZUS CHRISTUS beter dan de paus, de bisschoppen en leraars....

"Men beschuldigt mij dat ik de heilige leraren van de Kerk verwerp. Ik verwerp ze niet, doch, daar al die leraren hun schriften door de heilige Schrift trachten te staven, moet zij klaarder en zekerder zijn dan bij die schriften het geval is. Wie zal er aan denken om een duistere rede door een nog duisterder rede te staven? Zo dringt ons dus de noodzakelijkheid tot de Bijbel de toevlucht te nemen, gelijk dat alle leraren doen, en hem te verzoeken uitspraak over hun schriften te doen; want de Bijbel alleen is heer en meester.

"Maar, zegt men, machtige lieden vervolgen hem. En is het volgens de Schrift niet klaar, dat de vervolgers gewoonlijk ongelijk, en de vervolgden recht hebben, dat het

grote getal steeds voor de leugen, en het kleine getal voor de waarheid geweest is? De waarheid heeft te allen tijde beweging verwekt."

Noodzakelijkheid van de genade.
LUTHER neemt vervolgens de in de bul als ketters veroordeelde stellingen in ogenschouw, en hij betoogt er de waarheid van door bewijzen uit de heilige Schrift ontleend. Met welk een kracht verdedigt hij inzonderheid de leer van de genade!
"Hoe," zegt hij, "zal de natuur, voor en zonder de genade, de zonde haten, vlieden, er berouw over gevoelen, terwijl, zelfs wanneer de genade gekomen is, die natuur de zonde bemint, najaagt, begeert, en niet ophoudt de genade te bestrijden en tegen haar verbitterd te zijn; waarover alle heiligen aanhoudend zuchten!...Het is alsof men zei dat een grote boom, welke ik schoon al mijn krachten in het werk stellende, niet kan buigen, uit zichzelve buigt wanneer ik hem aan zichzelf overlaat, of dat een stroom, die de dijken en muren niet kunnen tegenhouden, terstond staan blijft wanneer ik hem de vrije loop laat...Nee, het is niet door het overwegen van de zonde en haar gevolgen dat men tot de boetvaardigheid geraakt; maar door het beschouwen van JEZUS CHRISTUS, van Zijn wonden, en Zijn onmetelijke liefde. De kennis van de zonde moet uit de boetvaardigheid voortkomen, en niet de boetvaardigheid uit de kennis van de zonde. De kennis is de vrucht, de boetvaardigheid is de boom. Bij ons groeien de vruchten aan de bomen; maar het schijnt dat in de staten van St. PETRUS de bomen aan de vruchten groeien."

Herroeping van Luther.
De moedige leraar herroept intussen enige van zijn stellingen. LUTHER herroept onaangezien zijn betuigingen. Doch de verbazing zal ophouden zodra men weet op welke wijze hij het doet. Na de vier, door de bul veroordeelde, stellingen over de aflaten aangehaald te hebben, voegt hij er op een eenvoudige wijze bij:
"Ter ere van de heilige en geleerde bul, herroep ik al wat ik ooit ten opzichte van de aflaten geleerd heb. Indien het rechtvaardig is dat men mijn boeken verbrand heeft, is dit zeker gebeurd, omdat ik in de leer van de aflaten iets aan de paus heb toegestemd; daarom doem ik ze zelf ten vure."

Kroning van Karel V.
Hij herroept ook ten opzichte van JOHANNES HUSS: "Ik zeg thans, niet *enige* artikelen, maar *al* de artikelen van JOHANNES HUSS zijn ten enenmale Christelijk. Door het veroordelen van HUSS, heeft de paus het Evangelie veroordeeld. Ik heb vijfmaal meer dan hij gedaan, en echter vrees ik zeer niet genoeg gedaan te hebben. HUSS zegt alleen dat een slechte paus geen lid van de Christenheid is; maar ik, wanneer heden ten dage St. PETRUS zelf te Rome zetelde, zou hij ontkennen dat hij door Gods instelling paus was."
De veelvermogende woorden van de Hervormer drongen in alle gemoederen door, en dienden om deze vrij te maken. De vonk die uit ieder van deze woorden ontsprong, deelde zich aan de gehele natie mede. Maar er bleef een grote vraag te beantwoorden. De vorst in wie zijn staten LUTHER woonde, zou hij de uitvoering van de bul begunstigen, of er zich tegen verzetten? Het antwoord scheen twijfelachtig. De keurvorst bevond zich toen, evenals al de vorsten des rijks, te Aken. Dáár werd de kroon van KAREL DE GROTE op het hoofd van de jongste maar machtigste monarch van de Christenheid geplaatst. Men spreidde bij deze plechtigheid een ongehoorde praal en luister tentoon. KAREL V, FREDERIK, de vorsten de staatsdienaars en de

afgezanten begaven zich terstond naar Keulen. Aken, waar de pest heerste, scheen zich in die aloude stad aan de oevers van de Rijn te ontlasten.

De nuntius Aleander.

Onder de menigte vreemdelingen die elkaar in deze stad verdrongen, bevonden zich de twee gezanten van de paus, MARINO CARRACIOLI en HIERONYMUS ALEANDER. CARRACIOLI, die reeds een zending bij MAXIMILIAAN vervuld had, was belast om de nieuwe keizer geluk te wensen en met hem staatkundige zaken te behandelen. Maar Rome had begrepen dat het, om de Hervorming op de zekerste wijze uit te roeien, naar Duitsland een nuntius moest zenden, bijzonder met dit werk belast, en van een karakter, een doorslepenheid en behendigheid, geschikt om het uit te voeren. ALEANDER was gekozen geworden. Die man welke later met het purper van de kardinalen versierd werd, was, naar het schijnt, uit een vrij oud geslacht, en niet van Joodse ouders, gelijk men gezegd heeft, voortgesproten. De afschuwelijke BORGIA riep hem naar Rome om hem tot geheimschrijver van zijn zoon te maken. "Zo meester, zo knecht," zegt een geschiedschrijver, die dus ALEANDER en ALEXANDER VI met elkaar vergelijkt. Dit oordeel schijnt ons te streng. Na de dood van BORGIA, gaf ALEANDER zich met nieuwe ijver aan de studie over. Zijn kennis in het Grieks, in het Hebreeuws, in het Chaldeeuws, in het Arabisch gaven hem de naam van de geleerdste man van zijn eeuw te zijn. Hij gaf zich met zijn gehele ziel aan al wat hij ondernam over. De ijver waarmede hij de talen bestudeerde, wijkten in niets voor die welke hij later in het werk stelde om de Hervorming te vervolgen. LEO X verbond hem tot zijn dienst. De Protestantse geschiedschrijvers spreken van zijn wellustige zeden; de Roomse geschiedschrijvers van zijn ingetogen leven. Het schijnt dat hij de weelde, de vertoning, de vermaken beminde. "ALEANDER leeft te Venetië als een lage wellusteling en in hoge waardigheden," zegt van hem zijn voormalige vriend ERASMUS. Men is het onderling eens om te erkennen dat hij opvliegend, vaardig in zijn handelingen, vol ijver, onvermoeid werkzaam, heerszuchtig en de paus toegewijd was. ECK is de driftige en onverschrokken kampvechter van de school; ALEANDER, de trotse ambassadeur van het hoogmoedige hof van de pausen. Hij scheen geschapen om nuntius te zijn.

Maatregelen van de pauselijke gezanten bij de keizer tegen de boeken en de persoon van Luther.

Rome had alles toebereid om de monnik van Wittenberg ten verderve te brengen. De plicht om als vertegenwoordiger van de paus de kroning van de keizer bij te wonen, was voor ALEANDER slechts een bijkomende zending, geschikt om door het aanzien dat zij hem verzekerde hem zijn taak gemakkelijk te maken. Maar zijn wezenlijke last was KAREL te bewegen om de ontluikende Hervorming uit te roeien "De paus," had de nuntius tot de keizer gezegd, terwijl hij hem de bul ter hand stelde, "de paus die zoveel en zulke grote vorsten tot rede gebracht heeft, zal wel drie taalgeleerden tot gehoorzaamheid weten te brengen." Hierdoor verstond hij LUTHER, MELANCHTON en ERASMUS. ERASMUS was bij deze audiëntie tegenwoordig.

De keurvorst geeft aan de gezanten gehoor.

Nauwelijks te Keulen aangekomen, bracht ALEANDER met CARRACIOLI alles in beweging, opdat men in het gehele rijk, maar vooral onder de ogen van de te Keulen verenigde vorsten van Duitsland, LUTHERS ketterse schriften zou verbranden. KAREL V had er reeds voor zijn erfelijke staten in bewilligd. De beweging van de gemoederen was groot. "Zulke maatregelen," zei men tot de ministers van KAREL en

tot de afgezanten zelf, "wel ver van de wond te genezen, zullen deze slechts groter doen worden. Denkt gij dat de leer van LUTHER alleen in die boeken gevonden wordt, welke gij in de vlammen werpt? Zij is geschreven waar gij ze niet zou kunnen bereiken, - in het hart van de natie *(5)*.... Indien gij geweld wilt bezigen, moet het dat van ontelbare zwaarden zijn, uitgetrokken om een uitgebreid volk om te brengen. Enige stukken hout, bijeengebracht om enige papieren bladeren te verbranden, zullen niets doen; en zodanige wapenen komen noch met de waardigheid van de keizer noch met die van de paus overeen." - De nuntius verdedigde zijn brandstapels: "Die vlammen," zei hij, "zijn een vonnis van veroordeling geschreven met reusachtige letters, welke degenen die nabij en die ver zijn, de geleerden en de onkundigen, en zelfs zij die niet lezen kunnen evenzeer verstaan."
Maar het waren in de grond geen papieren en boeken waar het de nuntius om te doen was, het was LUTHER zelf. "Die vlammen," hernam hij, "zijn niet voldoende om de besmette lucht van Duitsland te zuiveren. Indien zij de eenvoudigen verschrikken, zij verbeteren de bozen niet. Er wordt een edict van de keizer tegen het hoofd zelf van LUTHER vereist."

Moeilijke toestand van de keurvorst.
ALEANDER vond de keizer niet zo toegevend toen het de persoon van de Hervormer gold, dan toen er sprake was van zijn boeken.
"Nauwelijks de troon beklommen," zei hij tot ALEANDER, "kan ik niet zonder de raad van mijn raadsheren en de toestemming van de vorsten, een uitgebreide aanhang, welke zulke machtige verdedigers heeft, zulk een slag toebrengen. Laat ons eerst weten wat onze vader de keurvorst van Saksen van deze zaak denkt; daarna zullen wij zien wat men de paus moet antwoorden." Het is dan bij de keurvorst dat de pauselijke gezanten hun kunstgrepen en het vermogen van hun welsprekendheid gaan beproeven.

Zijn neef, Johan Frederik, spreekt voor Luther.
Toen FREDERIK, op de eerste Zondag van November, in het Franciscaner klooster de mis bijgewoond had, lieten CARRACIOLI en ALEANDER hem audientie verzoeken. Hij ontving hen in tegenwoordigheid van de bisschop van Trente en van vele van zijn raadsheren. CARRACIOLI overhandigde eerst de keurvorst het bevelschrift van de paus. Zachtzinniger dan ALEANDER, dacht hij de vorst door zijn vleierijen te moeten winnen, en stelde alles in het werk om hem en zijn voorouders op te hemelen. "Het is op u," zei hij, "dat men zijn hoop bouwt voor het heil van de Roomse Kerk en van het Roomse rijk."
Maar de driftige ALEANDER, tot de zaak willende komen, ging haastig voort, en viel zijn ambtgenoot in de rede, die hem nederig het woord afstond. "Aan mij en ECK," zei hij, "is de zaak van MARTIJN toevertrouwd. Zie de onmetelijke gevaren waarin die mens het Christelijk gemenebest stort. Indien men zich niet beijvert er een geneesmiddel voor aan te brengen, is het met het rijk gedaan. Waarom zijn de Grieken verloren, zo het niet is omdat zij de paus verlaten hebben? Gij kunt niet met LUTHER verenigd blijven, zonder u van JEZUS CHRISTUS te scheiden. Ik smeek u twee dingen, in de naam van Zijn Heiligheid: vooreerst, dat gij de schriften van LUTHER verbrandt; ten tweede, dat gij hemzelve straft met de straf die hij verdient, of tenminste dat gij hem gevangen aan de paus overlevert. De keizer en al de vorsten des rijks hebben zich bereid verklaard tot onze verzoeken toe te treden; gij alleen vertraagt nog.... "

FREDERIK antwoordde door tussenkomst van de bisschop van Trente: "Deze zaak is te gewichtig om deze op dit ogenblik te beslissen. Wij zullen u ons besluit doen kennen."
De toestand waar FREDERIK zich in bevond was moeilijk. Welke partij zal hij kiezen? Aan de ene zijde zijn de keizer, de vorsten des rijks en de opperpriester van de Christenheid, aan wie zijn gezag de keurvorst zich nog niet denkt te onttrekken; aan de andere, een monnik, een zwakke monnik: want hij alleen is het slechts die men eist. Het rijk van KAREL neemt thans een aanvang. Zal het FREDERIK, de oudste, de wijste van alle vorsten van Duitsland, zijn die tweedracht in het rijk zal stichten? Bovendien, kan hij die oude vroomheid welke hem zelfs naar het graf van CHRISTUS geleid heeft, verloocheen?....

Andere stemmen deden zich toen horen. Een jong vorst, die later de keurvorstelijke kroon droeg, JOHAN FREDERIK, zoon van hertog JOHAN, neef van de keurvorst, leerling van SPALATIJN, zeventien jaren oud, en wie zijn regering door grote tegenspoeden gekenmerkt was, had in zijn hart een grote liefde voor de waarheid ontvangen en was sterk aan LUTHER gehecht. Toen hij hem door de banvloeken van Rome zag getroffen, omhelsde hij zijn zaak met de warmte van een jeugdig Christen en van een jeugdig vorst. Hij schreef aan de doctor, hij schreef aan zijn oom, en verzocht deze laatste met edele rechtschapenheid om LUTHER tegen zijn vijanden in bescherming te nemen. Van een andere kant hield SPALATIJN, dikwijls, weliswaar, zeer terneer geslagen, PONTANUS en de andere raadsheren die met de keurvorst te Keulen waren, de vorst voor ogen dat hij de Hervormer niet kon verlaten.

Vertrouwen van de Hervormer.
Te midden van die algemene beweging bleef een enkel mens gerust; het was LUTHER. Terwijl men hem door de invloed van de groten trachtte te redden, dacht de monnik in zijn klooster te Wittenberg dat het veeleer aan hem stond om die groten van de wereld te redden. "Indien het Evangelie," schreef hij aan SPALATIJN, "van die aard was om door de machtigen van de wereld voortgeplant en verdedigd te worden, zou God het niet aan vissers toevertrouwd hebben. Het behoort niet aan de vorsten en opperpriesters van deze eeuw om Gods Woord te verdedigen. Zij hebben moeite genoeg om zich voor de oordelen van de Heer en Zijn Gezalfde te beveiligen. Wanneer ik spreek, doe ik het opdat zij kennis krijgen van Gods Woord en door het behouden worden."

Antwoord van de keurvorst aan de gezanten.
LUTHERS verwachting moest niet bedrogen worden. Dat geloof, wat in een klooster te Wittenberg verborgen was, oefende zijn kracht uit in de paleizen te Keulen. Het hart van FREDERIK, mogelijk een ogenblik aan het wankelen gebracht, werd hoe langer hoe meer versterkt. Hij beefde bij de gedachte om een onschuldige aan de wrede handen van zijn vijanden over te leveren. Liever de rechtvaardigheid dan de paus, ziedaar het richtsnoer dat hij aanneemt. De 4de november, zeiden zijn raadsheren van zijnentwege, in tegenwoordigheid van de bisschop van Trente, tot de bij de keurvorst samengekomen gezanten van Rome, dat hij met veel leedwezen doctor ECK van zijn afwezigheid had zien gebruik maken, om verscheidene personen, waarvan in de bul niet gesproken werd, in de veroordeling te doen delen; dat het zijn kon dat sinds zijn vertrek uit Saksen, een zeer groot aantal geleerden, onkundigen, kerkelijken, wereldlijken zich verenigd, en LUTHERS zaak en beroep op hoger rechtbank aangetrokken hadden; dat noch Zijn keizerlijke Majesteit, noch iemand anders hem

getoond had dat de schriften van LUTHER weerlegd waren geworden, en er niets meer overbleef dan ze op het vuur te werpen; en dat hij verlangde dat doctor LUTHER, van een vrijgeleide voorzien, voor geleerde, vrome en onpartijdige rechters mocht verschijnen.

Hun verontwaardiging.

Na deze verklaring, vertrokken ALEANDER, CARRA - CIOLI en die tot hun gevolg behoorden, om met elkaar te beraadslagen. Het was de eerste maal dat de keurvorst openlijk zijn voornemens ten opzichte van de Hervormer te kennen gaf. De gezanten hadden van zijn kant geheel iets anders verwacht. Nu, hadden zij gedacht, zal de keurvorst niet in twijfel staan om de monnik op te offeren, daar hij door zijn rol van onpartijdigheid vol te houden zich gevaren op de hals zou halen waarvan hij al de uitgestrektheid niet zou kunnen voorzien. Zó had Rome geredeneerd. Maar zijn heimelijke aanslagen moesten schipbreuk lijden tegen een kracht die het niet had berekend: de liefde tot het recht en de waarheid.

Op nieuw in de tegenwoordigheid van de raadsheren van de keurvorst toegelaten, zei de heerszuchtige ALEANDER: "Ik wenste wel te weten wat de keurvorst ervan zou denken, indien een van zijn onderdanen de koning van Frankrijk of enig ander vreemd vorst tot zijn rechter verkoos." En eindelijk ziende dat niets de Saksische raadsheren kon doen wankelen, zei hij: "Wij zullen de bul ten uitvoer leggen; wij zullen de schriften van LUTHER vervolgen en verbranden. "Wat zijn persoon betreft," voegde hij er onder het veinzen van een verachtende onverschilligheid bij, "de paus verwaardigt zich niet om zijn handen met het bloed van die ellendeling te bezoedelen." Daarop scheidden de twee partijen van elkaar.

Zodra het antwoord dat de keurvorst aan de gezanten gegeven had, te Wittenberg bekend geworden was, vervulde het LUTHERS vrienden met vreugde. MELANCHTON en AMSDORFF vooral gaven zich aan de strelendste verwachtingen over. "De Duitse adel," zei MELANCHTON, "zal zich naar het voorbeeld van die vorst richten, daar deze hem in alles als zijn NESTOR volgt. Indien HOMERUS zijn held *de muur van de Grieken noemde*, waarom zou men FREDERIK niet *de muur van de Germanen noemen*?"

Erasmus, de voorstander van het rechte midden, te Keulen. Zijn vrees.

Het orakel van de hoven, de fakkel van de scholen, het licht van de wereld, ERASMUS bevond zich toen te Keulen. Vele vorsten hadden hem geroepen om hem te raadplegen. ERASMUS was, op het tijdstip van de Hervorming, de voorstander van het rechte midden; hij verbeeldde zich tenminste het te zijn, maar ten onrechte: want wanneer de waarheid en de dwaling tegen elkaar overstaan, is het recht niet in het midden. Hij was de voornaamste van die wijsgerige en akademische partij, welke sinds eeuwen Rome had trachten te verbeteren, zonder er ooit in te kunnen slagen; hij was de vertegenwoordiger van de menselijke wijsheid; maar die wijsheid was te zwak om de hoogten van het Pausdom neer te werpen. Die wijsheid Gods werd er vereist, welke de mensen dikwijls een dwaasheid noemen, maar voor welke stem de bergen wijken. ERASMUS wilde zich noch in de armen van LUTHER werpen, noch zich nederzetten aan de voeten van de paus. Hij stond in twijfel, en dikwijls wankelde hij tussen die twee machten, soms tot LUTHER overhellende, daarna eensklaps de zijde van de paus kiezende. Hij verklaarde zich voor LUTHER in een brief aan de keurvorst van Mentz. "De laatste vonk van Christelijke vroomheid schijnt bijna uitgeblust te worden, "had hij tot ALBERT gezegd, "en dit is het wat LUTHERS hart heeft getroffen; hij geeft noch om geld noch om eerbewijzen." Maar deze brief, welke de

onvoorzichtige ULRICH VAN HUTTEN openbaar had gemaakt, veroorzaakte ERASMUS zoveel verdriet, dat hij beloofde voor het toekomende met meer voorzigtigheid te zullen handelen. Daarenboven beschuldigde men hem van medeplichtigheid met LUTHER, en deze kwetste hem door onvoorzichtige redenen. "Schier alle brave lieden zijn voor LUTHER," zei hij, "maar ik zie dat wij een opstand tegemoet gaan.... Ik zou niet wensen dat men ooit mijn naam bij de Zijn voegde. Dit benadeelt mij zonder hem voordeel aan te brengen." - "Goed," antwoordde LUTHER, "daar gij u hierover bekommert, beloof ik u, nooit van u of iemand van uw vrienden melding te zullen maken." Zodanig was de man, tot wie de vijanden en vrienden van de Hervormer zich wendden.

Erasmus bij de keurvorst.

De keurvorst, begrijpende dat het gevoelen van een zo geacht man als ERASMUS groot gezag zou hebben, nodigde de beroemde Hollander uit tot hem te komen. ERASMUS gehoorzaamde aan dit bevel. Het was de 5de december. De vrienden van LUTHER zagen deze stap niet zonder geheime vrees. De keurvorst zat voor de haard, hebbende SPALATIJN aan zijn zijde, toen ERASMUS binnengeleid werd. "Wat denkt gij van LUTHER?" vroeg hem FREDERIK terstond. De voorzichtige ERASMUS, door een zo rechtstreekse vraag verrast, trachtte eerst het antwoord te ontwijken. Hij verdraaide de mond, beet zich op de lippen en sprak geen enkel woord. De keurvorst, grote ogen openende, gelijk hij, naar SPALATIJN zegt, gewoon was te doen wanneer hij met lieden sprak van wie hij een bepaald antwoord wilde hebben, sloeg toen doordringende blikken op ERASMUS. Deze, niet wetende hoe zich uit de verlegenheid te redden, zei eindelijk op een half schertsende toon: "LUTHER heeft twee grote zonden begaan: want hij heeft de kroon van de paus en de buik van de monniken aangerand." De keurvorst glimlachte; maar gaf zijn tussenspreker te verstaan dat hij in ernst sprak. Toen zei ERASMUS, rond voor de zaak uitkomende: "De bron van geheel die twist is de haat van de monniken jegens de letteren, en de vrees die zij hebben van hun dwingelandij te zien eindigen. Wat hebben zij tegen LUTHER in het werk gesteld? geschreeuw, heimelijke aanslagen, haat, lasterschriften. Hoe deugdzamer iemand is en hoe meer gehecht aan de leer van het Evangelie, zoveel te minder is hij ook tegen LUTHER gekant. De gestrengheid van de bul heeft de verontwaardiging van alle brave lieden verwekt, en niemand heeft er de zachtmoedigheid van een plaatsbekleder van JEZUS CHRISTUS in kunnen ontdekken. Van zoveel universiteiten, hebben slechts twee LUTHER veroordeeld; bovendien hebben zij hem veroordeeld en niet overtuigd. Dat men zich niet bedriege; het gevaar is groter dan sommigen zich wel verbeelden. Moeilijke, netelige dingen staan voor de deur.... .De regering van KAREL met een zo hatelijke daad als de gevangenneming van LUTHER te beginnen, zou een treurig voorteken zijn. De wereld dorst naar de Evangelische waarheid; wachten wij ons van haar op een strafwaardige wijze te wederstaan. Men late de zaak door achtbare en met een gezond oordeel begaafde mannen onderzoeken; dit komt het meest met de waardigheid van de paus zelf overeen.

Rondborstige verklaring.

Dus sprak ERASMUS tot de keurvorst. Zulk een rondborstigheid zal misschien verwondering baren; maar ERASMUS wist tot wie hij die taal voerde. SPALATIJN was er over verheugd. Hij vertrok met ERASMUS en vergezelde hem naar de graaf van NUENAR, proost van Keulen, waar de beroemde geleerde woonde. Deze tot de zijnen teruggekeerd, nam in een vlaag van openhartigheid de pen op, zette zich neer,

schreef de hoofdzakelijke inhoud van hetgene hij tot de keurvorst gezegd had, en stelde dit papier aan SPALATIJN ter hand; maar weldra maakte zich de vrees voor ALEANDER van de schroomvalligen ERASMUS meester; de moed welke de tegenwoordigheid van de keurvorst en van zijn hofprediker hem ingeboezemd had verdween, en hij smeekte SPALATIJN om hem zijn te stout geschrift terug te zenden, uit vrees dat het in de handen van de verschrikkelijke nuntius zou vallen. Het was geen tijd meer.

Zijn raad en staatkunde.

De keurvorst, zich sterk gevoelende door het gevoelen van ERASMUS, sprak op een beslissende wijze tot de keizer. ERASMUS zelf beijverde zich in bijeenkomsten gedurende de nacht gehouden (gelijk eertijds die van NIKODEMUS), om de raadsheren van KAREL te overreden dat men de gehele zaak aan onpartijdige rechters in handen zou geven. Mogelijk hoopte hij zelf als scheidsman in die zaak, welke de Christelijke wereld dreigde te verdelen, benoemd te worden. Zijn ijdelheid zou door zulk een rol gestreeld zijn geworden. Maar tegelijkertijd, om de achting van Rome niet te verliezen, schreef hij aan LEO X de onderdanigste brieven, en LEO antwoordde hem met toegenegenheid, wat de arme ALEANDER kwelling veroorzaakte. Hij zou gaarne om ‘s pausen wil, de paus met nadruk bestraft hebben: want ERASMUS maakte die brieven van de opperpriester gemeen, en zij strekten ook om hem meer gezag bij te zetten. De nuntius beklaagde er zich te Rome over. "Houd u," schreef men hem, "alsof gij de slechtheid van die man niet bemerkt. De voorzichtigheid beveelt het; men moet een deur open laten voor het berouw."

Stelsel van Karel V.

KAREL V omhelsde zelf een stelsel van rijzing en daling, wat daarin bestond om de paus en de keurvorst te vleien, en te schijnen beurtelings naar de een of de ander over te hellen, naardat het ogenblik vereiste. Zijn staatsdienaars deelden ALEANDER het plan mede dat hun meester wilde volgen. "De keizer," zeiden zij, "zal zich jegens de paus gedragen, als de paus jegens de keizer: want hij bekreunt er zich niet aan of de macht van zijn mededingers, en in het bijzonder van de koning van Frankrijk vermeerderd. "Bij deze woorden gaf de heerszuchtige nuntius zijn verontwaardiging de vrije loop. "Wel zo!" antwoordde hij, "wanneer ook de paus de keizer verliet, moest deze dan de Godsdienst verlaten? Indien KAREL zich op die manier wil wreken, laat hij dan beven! Deze laagheid zal op zijn eigen hoofd nederkomen." Maar de bedreigingen van de nuntius brachten de keizerlijke diplomaten niet aan het wankelen.

Kwelling in de biechtstoel.

Zagen de legaten van Rome bij de machtigen van de wereld hun oogmerken mislukken, de mindere zaakgelastigden van het Pausdom slaagden erin om onder de geringen ontsteltenis te verspreiden. De krijgsbende van Rome had het bevel van haar opperhoofd gehoord. Dweepzuchtige priesters bedienden zich van de bul om de gemoederen schrik aan te jagen, en vrome maar weinig verlichte kerkelijken beschouwden het als een heilige plicht om overeenkomstig de voorschriften van de paus te handelen. Het was in de biechtstoel dat LUTHER de worsteling tegen Rome had begonnen; het was in de biechtstoel, dat Rome de strijd tegen de aanhangers van de Hervormer aanstookte. Voor het oog van de natie bespot, werd de bul een krachtig werktuig in die eenzame rechterstoelen. "Hebt gij de schriften van LUTHER gelezen?" vragen de biechtvaders; "bezit gij deze? beschouwt gij ze als waar of als

ketters?" En wanneer de boeteling twijfelt om de vloek uit te spreken, weigert de priester hem de vrijspraak. Vele gemoederen zijn verontrust. Er is een grote beweging onder het volk. Deze behendige kunstgreep zal bevolkingen welke reeds voor het Evangelie gewonnen zijn, onder het juk van de paus terugbrengen. Rome wenst zich geluk van in de 13de Eeuw die rechterstoel ingesteld te hebben, bestemd om de vrije gemoederen van de Christenen aan de priesters te onderwerpen. Zolang die in wezen blijft, is zijn rijk niet geëindigd.

Luther over de biecht (Unterricht der Beichtkinder.)

LUTHER vernam die dingen. Wat zal hij doen, alleen om die kunstgreep te verijdelen? Het woord, een woord met luide stem, kloekmoedig uitgesproken, ziedaar zijn wapen. Het woord zal die ontstelde gemoederen, die verschrikte zielen gaan opzoeken en deze versterken. Men moest een krachtige opwekking geven. De stem van LUTHER deed zich horen. Hij wendde zich tot de boetelingen met stoutmoedigheid, met edele afkeer van alle verkeerde bedoelingen. "Wanneer men u vraagt of gij mijn boeken goedkeurt of niet," zei hij hun, "antwoordt dan: Gij zijt een biechtvader en geen inquisiteur of cipier. Het is mijn plicht te belijden wat mijn geweten mij gebiedt te zeggen: de uwe is het niet om de geheimen van mijn hart uit te vorsen en te ontdekken. Geef mij de vrijspraak, en redetwist daarna met LUTHER, met de paus en met wie het u zal behagen; doch maak van het sacrament der boete geen twist en strijd. En indien de biechtvader niet wil toegeven, dan," vervolgt LUTHER, "zou ik liever zijn vrijspraak ontberen. Wees zonder zorg: indien de mens u niet vrijspreekt, zal God u vrijspreken. Verheug er u over dat gij van God zelve vrijgesproken zijt, en verschijn zonder vrees bij het sacrament des altaars. De priester zal in het laatste oordeel rekenschap geven van de vrijspraak welke hij u zal hebben geweigerd. Zij kunnen ons wel het sacrament weigeren, maar zij kunnen ons niet van de kracht en de genade, welke God eraan verbonden heeft beroven. Het is noch in hun wil noch in hun macht, maar in ons geloof dat God de zaligheid gesteld heeft. Laat sacrament, altaar, priester, kerk daar; het in de bul veroordeelde Woord van God is meer dan al die dingen. De ziel kan het sacrament missen, maar zij kan niet zonder het Woord leven. CHRISTUS, de ware bisschop, zal de last op zich nemen om u naar de geest te spijzen."

Aanduiding van de antichrist in zijn antwoord aan Catharinus.

Zo drong dan de stem van LUTHER tot de huisgezinnen en in de ontstelde gemoederen door, om hen met moed en geloof te bezielen. Maar het was hem niet genoeg zich te verdedigen; hij gevoelde dat hij moest aanvallen en zonder tussenpozen moest strijden. Een Rooms Godgeleerde, AMBROSIUS CATHARINUS, had tegen hem geschreven. "Ik zal de gal van dat Italiaanse beest in beweging brengen," zei LUTHER. Hij hield woord. In zijn antwoord bewees hij uit de openbaringen van DANIëL en JOHANNES, uit de brieven van PAULUS, PETRUS en JUDAS, dat het rijk van de Antichrist, voorzegd en beschreven in de Bijbel, het Pausdom was. "Ik weet voorzeker," zegt hij tenslotte, "dat onze Heer JEZUS CHRISTUS leeft en regeert. Door deze zekerheid gesterkt, zou ik verscheidene duizenden pausen niet vrezen. God bezoek ons eindelijk, naar zijn oneindige kracht, en doe de dag van de heerlijke toekomst Zijns Zoons aanbreken, waarin Hij de boze zal verdelgen. En al het volk zegt: Amen!"

Geestdrift voor Luther.
En al het volk zei: Amen. Een heilige vrees maakte zich van de gemoederen meester. Het was de Antichrist die men op de pauselijke troon gezeten zag. Dit nieuwe denkbeeld, dat aan de beschrijvingen van de profeten een grote kracht ontleende, door LUTHER onder zijn tijdgenoten opgeworpen, bracht aan Rome de vreselijkste slag toe. Het geloof aan het Goddelijk Woord nam de plaats in van dat wat de Kerk alléén tot hiertoe had bezeten; en de pauselijke macht, lange tijd het voorwerp van de aanbidding van het volk, was dat van zijn haat en schrik geworden.
Duitsland antwoordde op de bul van de paus door LUTHER met dezelfde toejuichingen te overladen. De pest heerste te Wittenberg, en desniettegenstaande zag men dagelijks nieuwe studenten aankomen, en gewoonlijk zaten erin de academische zalen vier of vijfhonderd discipelen aan de voeten van LUTHER en MELANCHTON neder. De klooster - en stadskerk waren te klein voor de schaar die begerig was om de Hervormer te horen. De Augustijner prior vreesde dat men die twee tempels nog onder de last van de hoorders zou zien bezwijken. Maar deze beweging van de gemoederen was niet binnen de muren van Wittenberg besloten, zij liep Duitsland door. Vorsten, heren, geleerden schreven van alle kanten aan LUTHER brieven vol vertroosting en geloof. De doctor toonde er meer dan dertig aan de hofprediker.
De markgraaf van Brandenburg kwam eens, met verscheidene andere vorsten te Wittenberg, om LUTHER te bezoeken. "Zij hebben de man willen zien," zei deze. En inderdaad, allen wilden de man zien, wie zijn woord de volken in beweging bracht, en de opperpriester van het Westen op zijn troon deed waggelen.

Satyren.
Het enthousiasme van LUTHERS vrienden vermeerderde van dag tot dag. O welk een ongehoorde dwaasheid van EMSER", riep MELANCHTON uit, "dat hij zich met onze HERKULES heeft durven meten, in de daden van LUTHER Gods vinger miskennende, gelijk de koning van de Egyptenaren die in die van MOZES miskende." De zachtaardige MELANCHTON vond krachtige woorden om diegenen aan te sporen, die hem voorkwamen terug te treden of stil te blijven staan. "LUTHER is voor de waarheid opgestaan," schreef hij aan JOHANNES HESSE, en echter bewaart gij het stilzwijgen!...Hij leeft nog, hij is nog voorspoedig, schoon LEO verontwaardigd is en van woede beeft. Gedenk dat het onmogelijk is, dat de Roomse goddeloosheid aan het Evangelie haar goedkeuring schenkt. Hoe zou het deze rampzalige eeuw aan JUDASSEN, CAJAFASSEN, PILATUSSEN, HERODESSEN ontbreken? Wapen u dan tegen zodanige tegenstanders met de kracht van Gods Woord."

Ulrich van Hutten.
Wat meer was, schampere satyren, tegen de Ultramontaanse heren gericht, liepen in de provinciën van de rijks rond. ULRICH VAN HUTTEN was onvermoeid werkzaam. Hij schreef aan LUTHER, aan de legaten, aan de aanzienlijkste mannen van Duitsland: "Ik zeg het u en zeg het u nogmaals, o MARINUS!" zei hij tot de legaat CARRACIOLI in een van zijn bekendmakingen, "de duisternis waarmee gij onze ogen hadt omgeven is verdreven, het Evangelie is gepredikt, de waarheid is verkondigd, de beuzelingen van Rome zijn met verachting overladen, uw bevelen kwijnen en sterven, de vrijheid begint..."

Ontboezeming over de brand van Luther.
Zich niet met proza tevreden houdende, nam HUTTEN ook tot verzen de toevlucht. Hij gaf zijn *ontboezeming over de brand van* LUTHER in het licht. Zich op

CHRISTUS beroepende, bezwoer hij hem, degenen die zijn macht durfden miskennen met het vuur van zijn blikken te verteren. Maar HUTTEN wilde zich niet bij loutere woorden bepalen; hij brandde van verlangen om zijn zwaard in de worstelstrijd tussen beiden te doen komen. LUTHER verzette zich tegen zijn dolzinnige ontwerpen. "Ik wil niet," zei hij, "dat men onstuimig en moorddadig voor het Evangelie strijd. Dat heb ik aan HUTTEN geschreven."

Platen van Lukas Cranach.

De beroemde schilder LUKAS CRANACH gaf onder de titel van *Lijden van* CHRISTUS *en de Antichrist*, platen in het licht. welke van de ene zijde de luister en de pracht van de paus, en van de andere de vernedering en het lijden van de Verlosser voorstelden. LUTHER vervaardigde de opschriften er voor. Deze platen brachten een ongewone uitwerking te weeg. Het volk scheidde zich van een Kerk af, welke in alle opzichten met de geest van haar stichter zo strijdig scheen. "Dit werk," zei LUTHER, "is voor de leken voortreffelijk."

Een geschrift van Emser.

Velen gebruikten tegen het Pausdom wapenen die weinig overeen kwamen met de heiligheid van het Christelijke leven. EMSER had op het werk van LUTHER, getiteld: *Aan de bok van Leipzig*, geantwoord door een geschrift, dat de titel had: *Aan de bul van Wittenberg*; de naam was niet slecht gekozen. Maar te Maagdenburg hing men het boek van EMSER aan de galg, met dit bijschrift: "Dit boek is zulk een plaats waardig," en men plaatste een roede ter zijde, om de straf aan te wijzen welke dezelfde auteur verdiende. Te Doeblin schreef men onder de bul van de paus, om met het onvermogen van zijn banbliksemen de spot te drijven: "Hier is het nest; doch de vogels zijn er uit gevlogen."

Het karnaval in Wittenberg.

De studenten te Wittenberg, zich de dagen van het karnaval ten nut makende, kleedden een van hun in een gewaad, aan dat van de paus gelijk, en leidden hem in staatsie, maar op een al te belachelijke wijze, zegt LUTHER, door de straten van de stad rond. Op de grote markt gekomen, naderden zij de rivier, en enigen, zich houdende alsof zij een onverwachte aanval deden, scheen de paus in het water te willen werpen. Maar de opperpriester, weinig op dit bad gesteld, nam de vlucht; zijn kardinalen, bisschoppen en dienaren deden insgelijks, zich naar alle wijken van de stad verspreidende; terwijl de studenten hen door de straten vervolgden: er was geen hoek te Wittenberg waar niet enig hoge Roomse persoon, voor het geschreeuw en gelach van de samengeschoolde menigte, heen vluchtte. "De vijand van CHRISTUS, die met de koningen en met CHRISTUS zelf de spot drijft, verdient wel dat men ook dus met hem de spot drijft," zegt LUTHER, doch naar onze gedachte verkeerd: de waarheid toch is te schoon om haar in het slijk te doen nederdalen. Zij moet strijden zonder medehulp van liederen, karikaturen en toneelvertoningen des karnavals. Mogelijk dat zonder die volksvoorstellingen haar gevolgen minder in het oog zullen vallen; maar zij zullen zuiverder, en bijgevolg duurzamer zijn.

Staupitz wankelt.

Intussen, alles was geen verbijstering en zegepraal voor de Hervormer. Achter de wagen, waarop zijn bewogen en van bewondering opgetogen volk hem voorttrok, bevond zich onophoudelijk een slaaf die in last had om hem zijn ellende te herinneren. Enige van zijn vrienden scheen geneigd om dezelfde weg terug te gaan. STAUPITZ,

die hij zijn vader noemde, scheen te wankelen. De paus had hem beschuldigd, en STAUPITZ had zich bereid verklaard om zich aan het oordeel van Zijn Heiligheid te onderwerpen. "Ik vrees," zei LUTHER tot hem, "dat gij, door de paus als rechter aan te nemen, mij en de leer welke ik verdedigd heb, schijnt te verwerpen. Indien CHRISTUS u bemint, zal hij u noodzaken uw brief te herroepen. CHRISTUS is veroordeeld, onttroond, gelasterd; het is tijd, niet om te vrezen, maar om de stem te verheffen. Daarom, terwijl gij mij tot nederigheid aanspoort, spoor ik u tot hoogmoed aan; want gij hebt te veel nederigheid, gelijk ik te veel trotsheid heb. Men zal mij een hoogmoedige, een gierigaard, een overspeler, een doodslager, een tegenpaus, een aan allerlei misdaden schuldig mens noemen.... Er is niets aan gelegen! mits men mij niet kan verwijten dat ik een Godonterend stilzwijgen bewaard heb op het ogenblik dat de Heer met smart zei: *"Ik zie uit ter rechterhand en er is niemand die mij kent."* Ps 142.) Het Woord van CHRISTUS is een Woord, niet van vrede, maar van het zwaard. Indien gij CHRISTUS niet wilt volgen, zal ik alléén mijn weg gaan, zal ik alléén voortrukken, en de vesting innemen."

Luther's werken.

Zo hield dan LUTHER als een veldoverste over het gehele slagveld het oog; en terwijl zijn stem nieuwe krijgsknechten in het gevecht riep, ontdekte hij onder zijn volk de zodanigen die blijken van zwakheid gaven, en bracht hen tot hun plicht terug. Alom deden zijn vermaningen zich horen. Zijn brieven volgden elkaar met spoed op. Drie drukpersen waren onophoudelijk in werking om zijn schriften te vermeerderen. Zijn woorden liepen onder het volk rond, versterkten in de biechtstoelen de verschrikte gemoederen, beurden in de kloosters de zielen die op het punt stonden van te bezwijken op, en verdedigden de rechten van de waarheid in de paleizen van de vorsten.

Zijn onverschrokkenheid. zijn nederigheid.

"Te midden van de stormen die om mij woeden," schreef hij aan de keurvorst, "hoopte ik steeds, eenmaal de vrede te vinden. Maar ik zie nu dat dit niet anders dan een menselijke gedachte was. Van dag tot dag verheffen zich de baren, en reeds omringt mij de oceaan van alle kanten. Het onweeer barst met onstuimig geweld los. Met de ene hand grijp ik het zwaard aan, en met de andere bouw ik de muren van Sion op." Zijn oude banden zijn verbroken: de hand die tegen hem de banbliksemen heeft uitgeschoten heeft ze verbrijzeld. "Door de bul in de ban gedaan," zegt hij, "ben ik van het pauselijk gezag en de kloosterwetten ontslagen. Ik neem met vreugde die verlossing aan. Maar ik verlaat noch het ordekleed, noch het klooster." En echter, te midden van al die beweging, verliest hij de gevaren waaraan die worsteling zijn ziel blootstelt niet uit het oog. Hij gevoelt de noodzakelijkheid om over zichzelf te waken. "Gij doet wel van voor mij te bidden," schreef hij aan PELLICANUS, die te Bazel woonde. "Ik kan mij niet genoeg aan heilige oefeningen overgeven, het leven is mij een kruis. Gij doet wel van mij tot zedigheid te vermanen: ik voel er behoefte aan; doch ik ben geen meester van mijzelve; ik weet niet welke geest mij vervoert. Ik wens niemand enig kwaad; maar mijn vijanden vervolgen mij met zulk een woede, dat ik mij niet genoeg voor de verleidingen van de Satan in acht neem. Bid dan voor mij.... "

Kracht van de Hervorming.

Zo streefden dan en de Hervormer en de Hervorming naar het doel waartoe God hen riep. De opschudding breidde zich uit. De mensen die het meest aan de hiërarchie getrouw scheen te moeten zijn begonnen te wankelen. "Diegenen zelfs, "zei ECK

onbewimpeld genoeg, "die van de paus de beste ambten en de rijkste kanonikaten bezitten, blijven zo stom als visshen. Velen onder hen verheffen zelfs LUTHER als een man vervuld met Gods Geest, en noemen de verdedigers van de paus sophisten en Vleiers." De Kerk, naar het uiterlijk aanzien vol kracht, door de schatten, de machten, de krijgsheren van de wereld ondersteund, maar naar haar wezenlijke natuur vermagerd, verzwakt, zonder liefde jegens God, zonder Christelijk leven, zonder geestdrift voor de waarheid, bevond zich tegenover eenvoudige maar kloekmoedige mensen, die, wetende dat God met diegenen is, die voor Zijn Woord strijden, aan de overwinning niet twijfelden. Men heeft te allen tijde gezien, hoeveel een denkbeeld vermag om de volksmenigten in beweging te brengen, om de natiën te doen opstaan, en, indien het nodig is, duizenden mensen op het slagveld en naar de dood te voeren. Doch indien een menselijk denkbeeld zulk een kracht bezit, wat zal dan niet een denkbeeld dat van de hemel afkomstig is vermogen, wanneer God voor het de deur van de harten opent? De wereld heeft niet dikwijls zulk een kracht bij het werk gezien; zij heeft het intussen gezien in de eerste dagen van het Christendom, in die van de Hervorming, en zal het zien in toekomende dagen. Mensen, die de rijkdommen en de grootheid van de wereld versmaadden, die zich met een leven van moeite en armoede vergenoegden, begonnen zich in beweging te stellen voor hetgene het heiligste is op aarde, de leer van het geloof en van de genade. Al de Godsdienstige elementen geraakten in de geschokte maatschappij aan het gisten; en het vuur van enthousiasme zette de gemoederen aan om met moed dat nieuwe leven, dat tijdvak van vernieuwing in te treden, wat met zoveel luister begon en dat de Voorzienigheid voor de volken opende.

ZEVENDE BOEK

De Rijksdag in Worms

Januari - Mei 1521

Zegepraal van Gods Woord. De rijksdag in Worms. Beweegreden welke de vorsten daarheen trok. Moeilijkheden. De keizer begeert Luther's komst. Deze verklaart zich bereid te vertrekken. De keurvorst weigert hem naar Worms te voeren. Aleander ziet op zijn reis de gesteldheid van de gemoederen. Hij verzet er zich tegen dat men Luther hoort. De redenen van Aleander hebben in Worms weinig gevolg. Hij doet Rome ontwaken. De paus spreekt de ban tegen Luther uit. Luther over de gemeenschap met Christus. Afkondiging van de bul. Luther ontvouwt de beweegredenen waarmee hij te werk ging.

Ontwerp dat de diplomaten van het keizerlijke hof smeden. Johan Glapio biechtvader van Karel. Pontanus kanselier van de keurvorst. Onderhandelingen tussen de biechtvader en de kanselier. Vruchteloosheid van deze kunstgrepen. Voorstel van een Dominicaner. Behendig - heid van Aleander. Luther is voor geweld beducht.

Karel V nodigt Aleander uit om de rijksdag te overtuigen. De nuntius begeeft zich naar de vergadering. Zijn rede. Luther beschuldigd. Rome gerechtvaardigd. Beroep op Karel V tegen Luther. Uitwerking van de redevoering van de nuntius. De vorsten willen de grieven van de natie handhaven. Redevoering van hertog George. Onderscheid tussen de hertog en Luther. Karakter van de Hervorming. Honderd en één grieven aan de keizer voorgesteld. Karel geeft enigszins toe. Aleander verzet zich tegen de verschijning van Luther. De groten van Spanje. Gerustheid van Luther. De lofzang van Maria. Luther wil naar Worms gaan om te sterven, maar niet om te herroepen.

Karel V besluit om Luther in Worms te dagvaarden. Zal men hem een vrijgeleide geven? Dagvaarding van de keizer. Het vrijgeleide. Vrees van de keurvorst. De witte donderdag in Rome. Afkondiging van de bul in *Coena Domini*. De paus en Luther. De keizerlijke heraut komt in Wittenberg aan. Het Evangelie in Pommeren. Melanchton wil met Luther vertrekken. Amsdorff, Schurff, Suaven vergezellen hem. Hutten aan Karel V. Bede in naam van Duitsland.

Vertrek van Luther. De beeltenis van Savonarola. Men plakt te Weimar Luther's veroordeling aan. Ontmoeting bij Erfurt. Justus Jonas. Luther predikt in Erfurt. Het geloof en de werken. Luther ongesteld. Toeloop van het volk. Luther's moed. Luther en een officier. Verblijf in Frankfort. Plan van de keizerlijke hovelingen. Glapio bij Sickingen. Onwrikbare standvastigheid van Luther.

Intocht binnen Worms. Lijkzang. Raadsvergadering door Karel V gehouden. Capito en de lieden die zich naar de tijd schikten. Toeloop rondom Luther. Dagvaarding. Brief van Hutten. Onrust van Luther. Zijn gebed. Optocht naar de rijksdag. Gezegde van de oude generaal George van Freundsberg. Achtbare vergadering. Zegepraal op Rome behaald. Bemoedigende woorden van enige vorsten.

Stilte. Aanspraak van de kanselier. Tussenkomst van Schurff. Luther's antwoord. Zijn wijsheid. Woord van Karel V. Verontrustigingen van Luther's vrienden. Zijn onverschrokken - heid. Baldadigheden van de Spaanse soldaten. Raad aan Luther gegeven. Zijn eed aan de heilige Schrift. Luther in het hof van het stadhuis. Aanspraak

van de kanselier. Rede van Luther. Drie soorten van schriften. Hij begeert dat men zijn dwaling bewijst. Woorden van waarschuwing aan de rijksdag. Hij herhaalt zijn rede in het Latijn. Bestraffing van de kanselier. "Hier sta ik; ik kan niet anders: God helpe mij! Amen." Nieuwe proefneming. De vergadering staat op.

Beweging onder het terugkeren. Uitwerkselen van de verschijning. De bierkan van hertog Erik. De keurvorst en Spalatijn. Heimelijke aanslagen van Aleander. Boodschap van de keizer aan de rijksdag. Men stelt voor om Luther ter dood te brengen. Latere gevoelens van Karel V. Hevige tegenstand. Geestdrift van het volk voor Luther. Stemmen tot bevrediging. Toelating van de keizer. Vrees van de keurvorst. Toeloop bij Luther. Bezoek van Philip van Hessen.

Onderhandeling tot bemiddeling bij de aartsbisschop van Trier. Aleander en Cochloeus. Vermaning van de kanselier Wehe aan Luther. Luther's antwoord. Bijzonder gesprek. Bezoek van Cochleus bij Luther. De avondmaaltijd bij de aartsbisschop van Trier. Proefneming in de herberg van de ridders van Rhodus. Men stelt een kerkvergadering voor. Laatste onderhoud van Luther en de aartsbisschop. Bezoek bij een zieke vriend. Luther ontvangt bevel om Worms te verlaten. Antwoord. Vertrek.

Laatste dag in Worms. Luther aan Cranach. Brief aan de keizer aan de staten van het rijk. Luther bij de abt van Hirschfeld. Luther predikt te Eisenach. Vele vorsten verlaten de rijksdag. Invloed van Aleander. Karel V tekent de veroordeling van Luther. Het edict van Worms. Het begin of het einde? Luther begeeft zich naar zijn bloedverwanten in Mora. Hij wordt aangevallen en opgelicht. Gods wegen. Men voert Luther naar het kasteel de Wartburg. Men geeft hem de klederen van een ridder. Zijn gevangenschap.

Zegepraal van Gods Woord.

De Hervorming, met de worstelingen van een nederige ziel in een kloostercel te Erfurt begonnen, had niet opgehouden in wasdom toe te nemen. Een gering mens, dragende in zijn hand het Woord van het leven, had zich tegenover de aanzienlijken naar de wereld staande gehouden, en deze hadden gewankeld. Hij had dit Woord eerst gericht tegen TETZEL en zijn talrijke bende; en die geldzuchtige aflaatkramers waren, na enige ogenblikken van worsteling, ontvloden: daarna, tegen de legaat van Rome, te Augsburg; en de legaat had geheel onthutst Zijn prooi laten ontsnappen: later tegen de kampvechters van de wetenschappen in de zalen te Leipzig; en de Godgeleerden hadden vol verbazing de wapenen van de syllogismus in hun handen zien verbrijzelen: eindelijk had hij het tegen de paus gericht, toen deze, in zijn slaap gestoord, van zijn troon was opgestaan om de lastige monnik met de banbliksem te treffen; en dit Woord had al de kracht van het opperhoofd van de Christenheid verlamd. Nog een laatste worsteling had het te ondergaan. Het moest over de keizer van het Westen, over de koningen en vorsten van de aarde zegevieren; en dan, over al de groten van de wereld zegepralende, zich in de Kerk verheffen en in deze als Gods Woord zelf heerschappij voeren.

Dr rijksdag in Worms.

Er stond een plechtige rijksdag geopend te worden: het was de eerste vergadering van het rijk, waarop de jeugdige KAREL moest voorzitten. Neurenberg, waar deze uit kracht van de gouden bul had moeten gehouden worden, door de pest geteisterd zijnde, had men deze tegen de 6de januari 1521, te Worms bijeengeroepen. Nooit hadden zich zoveel vorsten op de rijksdag bevonden; ieder had dit eerste werk van de

regering van de jonge keizer willen bijwonen; ieder schiep vermaak om zijn macht ten toon te spreiden. De jonge landgraaf PHILIP VAN HESSEN, onder anderen, die later zulk een voorname rol in de Hervorming moest spelen, kwam in het midde van januari, met zeshonderd ruiters, waaronder zich door hun dapperheid beroemde mannen bevonden, te Worms aan.

Beweegreden welke de vorsten daarheen trok.

Er was echter een krachtiger drijfveer welke de keurvorsten, de hertogen, de aartsbisschoppen, de landgraven, de markgraven, de graven, de bisschoppen, de vrijheren, en de grote heren van het rijk, zowel als de afgevaardigden van de steden en de gezanten van de koningen van de Christenheid bewoog, om op dit tijdstip de wegen die naar Worms leidden met hun luisterrijk gevolg te bedekken. Men had aangekondigd dat men zich op de rijksdag zou bezig houden met de benoeming van een regeringsraad, om gedurende de afwezigheid van KAREL het rijk te besturen, met het rechtsgebied van de keizerlijke kamer en met andere gewichtige vraagstukken; maar de algemene aandacht bepaalde zich vooral bij een andere zaak, welke de keizer ook reeds in zijn brief van samenroeping vermeld had; het was die van de Hervorming. De grote belangen van de staatkunde werden uit het oog verloren, voor de zaak van de Wittenbergse monnik. Het was voornamelijk daarover dat de adellijke personaadjen die te Worms aankwamen elkaar onderhielden.

Moeilijkheden.

Alles kondigde aan dat de rijksdag moeilijk en onstuimig zijn zou. KAREL, toen zo jong, had zich nog geen zeer vaste tred eigen gemaakt; de bekwame en vaardige CHIEVRES, zijn leermeester en zijn eerste staatsdienaar, stierf te Worms; menigvuldige kuiperijen waren zichtbaar; onderscheidene driften botsten tegen elkaar; de Spanjaards en de Belgen trachtten zich om strijd in de raad van de jeugdige vorst in te dringen; de pauselijke afgezanten vermeerderden hun listen, de vorsten van Duitsland spraken met moed. Men kon een worsteling voorzien, waarin de heimelijke aanslagen van de partijen de voornaamste rol zouden spelen.

De keizer begeert Luther's komst.

Wat zal KAREL doen, geplaatst tussen de pauselijke nuntius en de keurvorst, aan wie hij zijn kroon verschuldigd is? Hoe kan het anders of hij moet ALEANDER of FREDERIK ongenoegen geven? De eerste drong bij de keizer aan, om de bul van de paus ten uitvoer te doen brengen, en de tweede smeekte hem niets tegen de monnik te ondernemen, zonder hem te hebben gehoord. Die twee tegenover gestelde partijen willende tevreden stellen, had de jonge vorst, tijdens een verblijf te Oppenheim, aan de keurvorst geschreven LUTHER naar de rijksdag te zenden, hem verzekerende dat men, te zijnen opzichte, geen onrechtvaardigheid zou begaan, dat men jegens hem geen geweld zou plegen, en dat aldaar enige geleerde mannen met hem zouden onderhandelen.

Deze brief van KAREL, begeleid van brieven van CHIEVREs en van de graaf van Nassau, bracht de keurvorst in grote verlegenheid. Ieder ogenblik kon een verbond met de paus voor de jonge en eerzuchtige keizer noodzakelijk worden, en dan was het met LUTHER gedaan. Indien FREDERIK de Hervormer naar Worms voert, leidt hij hem mogelijk naar de brandstapel. En echter, de bevelen van KAREL zijn stipt. De keurvorst beval SPALATIJN, aan LUTHER de brieven, die hij ontvangen had, mede te delen. "De tegenstanders," zei hem de hofprediker, "stellen alles in het werk om deze zaak te bespoedigen."

Deze verklaart zich bereid te vertrekken.
LUTHERS vrienden beefden, maar hij beefde niet. Zijn gezondheid was toen in een zeer slechte staat; doch het kan niet baten! "Indien ik niet in gezondheid naar Worms kan gaan," antwoordde hij aan de keurvorst, "zal ik er mij ziek heen laten voeren. Want wanneer de keizer mij roept, kan ik niet twijfelen of dit is de roepstem van God zelf. Wanneer zij geweld tegen mij willen gebruiken, gelijk dit waarschijnlijk is (want het is zeker niet om onderricht te worden, dat zij mij doen verschijnen), dan stel ik de zaak in de handen des Heeren. Hij leeft en regeert nog, die de drie jongelingen in de vuuroven bewaarde. Zo Hij mij niet wil behoeden, is mij het leven niets waard. Verhinderen wij slechts dat het Evangelie aan de spotternij van de goddelozen blootgesteld worde, en storten wij voor het ons bloed, opdat zij niet zegepralen. Zal het mijn leven of mijn dood zijn, dat het meest tot het heil van allen zal toebrengen? Het staat niet aan ons om het te beslissen. Bidden wij God slechts, dat onze jonge keizer zijn regering niet beginne met zijn handen in mijn bloed te wassen. Ik zou liever door het zwaard van de voorstanders van Rome wensen om te komen. Gij weet de tuchtigingen waarmede keizer SIGISMUND, na de moord van JOHANNES HUSS, bezocht werd. Verwacht alles van mij...behalve de vlucht en de herroeping. Vluchten kan ik niet, en herroepen nog minder."

De keurvorst weigert hem naar Worms te voeren.
Vóór deze brief van LUTHER ontvangen te hebben, had de keurvorst reeds een besluit genomen. Deze vorst, die toenam in de kennis van het Evangelie, ging toen met meer vastheid voort. Hij begreep dat de onderhandeling te Worms geen gelukkig einde kon nemen. "Het komt mij bezwaarlijk voor," schreef hij aan KAREL V, "om LUTHER met mij naar Worms mede te voeren; ontsla mij van die zorg. Voor het overige, ik heb nooit zijn leer onder mijn bescherming willen nemen, maar alleen willen beletten, dat men hem veroordeelde zonder hem te horen. De legaten, zonder uw bevelen af te wachten, hebben zich tot een stap laten vervoeren, welke voor LUTHER en mij onterend is, en ik vreze zeer, of zij zo doende LUTHER niet tot een onvoorzichtige daad hebben gebracht, welke, zo hij op de rijksdag verscheen, hem aan grote gevaren zou kunnen bloot stellen." Het was op de brandstapel welke de pauselijke bul verteerd had, dat de keurvorst zinspeelde.

Aleander ziet op zijn reis de gesteldheid van de gemoederen.
Hij verzet er zich tegen dat men Luther hoort.
Maar reeds had zich te Worms het gerucht van LUTHERS komst verspreid. De nieuwsgierige liede verheugden er zich over; de hovelingen van de keizer waren ervan verschrikt; doch niemand was er zo over verontwaardigd als de legaat van de paus. ALEANDER had op zijn reis kunnen zien, hoe zeer het door LUTHER verkondigde Evangelie onder alle klassen van de maatschappij weerklank had gevonden. De geletterden, de rechtsgeleerden, de edelen, de lagere geestelijkheid, de monnikorden, het volk waren voor de Hervorming gewonnen. Die vrienden van de nieuwe leer gingen met opgeheven hoofde; hun woorden waren stout; een onbeschrijfelijke schrik beving de aanhangers van Rome. Het Pausdom hield zich nog staande, maar de steunsels waggelden; het was alsof hun oren een gedruis van verwoesting vernamen, gelijk aan dat dof gekraak dat zich, op het ogenblik als er bergen instorten, doet horen. ALEANDER was, gedurende zijn reis naar Worms, dikwijls buiten zichzelf. Wilde hij ergens een maaltijd houden of zijn nachtverblijf nemen, dan durfden noch geleerden, noch edelen, noch priesters, zelfs niet onder de zogenoemde vrienden van de paus,

hem ontvangen; en de trotse nuntius was verplicht in herbergen van de laagsten rang ene schuilplaats te zoeken. ALEANDER, met schrik vervuld, twijfelde er niet aan dat zijn hoofd groot gevaar liep. Het was dan zo dat hij te Worms aankwam, en dat bij zijn Rooms fanatisme van toen af zich het gevoel van de persoonlijke beledigingen, welke hij ontvangen had voegde. Hij stelde terstond alles in het werk om de stoutmoedige verschijning van de vreselijke LUTHER te voorkomen. "Zou het niet ene ergernis zijn," zei hij, "ene zaak, welke de paus reeds veroordeeld heeft, door leken aan een nieuw onderzoek te zien onderwerpen? "Niets verschrikt een Rooms hoveling zo zeer als een onderzoek; en dit zou daarenboven nog plaats hebben in Duitsland en niet te Rome; welk ene vernedering! al werd ook de veroordeling van LUTHER eenparig uitgesproken; maar de uitslag scheen zelf niet zeker. Dat machtige woord van LUTHER, wat reeds zoveel verwoestingen aangericht heeft, zal het niet vele vorsten en heren in een onvermijdelijk verderf medeslepen? ALEANDER hield bij KAREL aan; hij smeekte, hij dreigde, hij sprak als nuntius van het opperhoofd van de Kerk. KAREL gaf gehoor en schreef aan de keurvorst, dat, daar de tijd, aan LUTHER toegestaan, reeds verstreken was, die monnik zich onder de ban van de paus bevond, zodat, wanneer hij zijn schriften niet wilde herroepen, FREDERIK hem te Wittenberg moest laten. Maar reeds had deze vorst Saksen zonder LUTHER verlaten. "Ik bid de Heer," had MELANCHTON gezegd toen hij hem zag vertrekken, "dat Hij onze keurvorst goedgunstig zij. Het is op hem dat onze hoop rust, voor de herstelling van de Christenheid. Zijn vijanden durven alles, kai panta liyon kinhsomenouv; doch God zal de raad van ACHITOFEL verijdelen. Wat ons aangaat, nemen wij zoveel in ons is deel aan de strijd, door onze onderwijzingen en door onze gebeden." LUTHER bedroefde zich zeer, dat men hem verbood te Worms te verschijnen.

De redenen van Aleander hebben in Worms weinig gevolg.

Het was voor ALEANDER niet genoeg dat LUTHER niet te Worms kwam; hij wilde zijn veroordeling. Onophoudelijk deed hij daaromtrent bij de vorsten, bij de prelaten en de onderscheiden leden van de rijksdag aanzoek; hij beschuldigde de Augustijner monnik, niet slechts van ongehoorzaamheid en ketterij, maar ook van opstand, wederspannigheid, goddeloosheid en Godslastering. Maar de toon zelf van zijn stem verried de driften waarmee hij was bezield. "Het is veeleer haat en wraakzucht," zei men, "dan ijver voor de Godsvrucht die hem drijven"; en hoe dringend, hoe hevig zijn redenen ook waren, niemand haalde hij tot zich over. Enigen deden hem opmerken dat de bul van de paus LUTHER niet dan voorwaardelijk veroordeeld had; anderen verbergden de vreugde niet geheel, welke hun de vernedering van de Roomse hoogmoed deed smaken. De staatsdienaars van de keizer aan de ene, de kerkelijke keurvorsten aan de andere kant, namen ene grote onverschilligheid aan: genen, opdat de paus des temeer behoefte zou gevoelen om zich met hun meester te verbinden; deze, opdat de opperpriester hun gunst duurder zou betalen. Het gevoel van LUTHERS onschuld hield de vergadering in toom; en ALEANDER kon zijn verontwaardiging niet bedwingen.

Hij doet Rome ontwaken.

Maar de onverschilligheid van de rijksdag verdroot de legaat nog minder dan de onverschilligheid van Rome. Rome, wat zoveel moeite gehad had, om de twist van "de dronken Duitser" voor ernst te houden, verbeeldde zich niet dat ene bul van de opperpriester, niet voldoende zou kunnen zijn om hem nederig en onderdanig te maken. Het was weder in zijn vorige gerustheid vervallen, en zond noch bul noch beursen meer. Doch, hoe zonder geld zulk ene zaak ten einde gebracht? Men moet

Rome uit zijn sluimer wekken. ALEANDER hief een wapenkreet aan." Duitsland," schreef hij aan de kardinaal DE MEDICIS, "maakt zich van Rome los; de vorsten maken zich los van de paus... Nog enig uitstel, nog enige inschikkelijkheid, en er is geen hoop meer. Geld! Geld! of Duitsland is verloren."

De paus spreekt de ban tegen Luther uit.

Op deze kreet ontwaakt Rome; de dienaars van het Pausdom, van hun bedwelming bekomen, smeden in aller ijl in het Vaticaan hun vreselijke bliksems. De paus doet ene nieuwe bul uitgaan; en de ban waarmee men tot hiertoe de kettersen doctor slechts bedreigd had, wordt tegen hem en al zijn aanhangers beslissend uitgesproken. Rome, door zelf de laatste draad die hem nog aan de Kerk hechtte te verbreken, vermeerderde LUTHERS vrijheid en daardoor zelfs zijn kracht. Door de paus met de ban geslagen, nam hij met nieuwe liefde tot JEZUS CHRISTUS de toevlucht. Uit de uitwendige tempel geworpen, gevoelde hij zoveel te beter dat hij zelf een tempel was waarin God woonde.

Luther over de gemeenschap met Christus.

"Het is ene grote eer," zei hij, "dat wij zondaars, in CHRISTUS gelovende en Zijn vlees etende, Hem in ons hebben met al zijn kracht, macht wijsheid, gerechtigheid, naar hetgene geschreven is: *Die in Mij gelooft, in hem blijf ik*. Wonderbaar verblijf! buitengewone tabernakel, ver verheven boven die van Mozes, en van binnen op ene prachtige wijze geheel met fraaie tapijten, met purperen kleden en gouden meubelen versierd, terwijl men van buiten, evenals op de tabernakel die God in de woestijn van Sinaï beval te bouwen, niets dan ene ruwe gedaante van ramsvellen of geitenhaar ontdekt. Dikwijls struikelen de Christenen, en op het uiterlijke aanzien schijnen zij niets dan zwakheid en verachting te zijn. Doch er ligt niet aan gelegen! binnen die broosheid en dwaasheid woont heimelijk ene kracht, welke de wereld niet kan kennen, en die echter de wereld overwint: want CHRISTUS blijft in deze. Ik heb soms Christenen gezien die al hinkende en in grote zwakheid voortgingen; maar wanneer het uur kwam om te strijden of voor de rechtbank van de wereld te verschijnen, dan werkte CHRISTUS plotseling in hen, en werden zij zo sterk en moedig, dat de Duivel verschrikt uit hun gezicht vlood."

Afkondiging van de bul.

Zulk een uur zou weldra voor LUTHER slaan, en CHRISTUS, in wiens gemeenschap hij leefde, moest hem niet begeven. Ondertussen, Rome wierp hem met onstuimigheid uit. De Hervormer en al zijn aanhangers, welke ook hun stand en hun macht zijn mochten, werden vervloekt, en, evenals hun nakomelingen, van al hun eer beroofd en uit al hun bezittingen verdreven. Ieder gelovig Christen, wie het heil van zijn ziel dierbaar is, moet vluchten op het gezicht van die vervloekten hoop. Overal waar de ketterij doorgedrongen is, moeten de priesters op zon - en feestdagen, op het ogenblik dat de kerken opgevuld zijn met volk, plechtig de ban afkondigen. Men zal de offervaten en de sieraden van het altaar wegnemen; men zal het kruis op de grond leggen; twaalf priesters, houdende fakkels in de hand, zullen die aansteken, daarna deze met geweld ter aarde werpen, en ze uitblussen, terwijl zij ze met hun voeten vertreden; dan zal de bisschop de veroordeling van die goddelozen afkondigen; al de klokken zullen luiden; de bisschop en de priesters zullen vervloekingen en verwensingen uitspreken, en men zal onverschrokken tegen LUTHER en zijn aanhangers prediken.

Luther ontvouwt de beweegredenen waarmee hij te werk ging.
Het was twee en twintig dagen geleden, dat de ban te Rome afgekondigd was, en mogelijk was zij in Duitsland nog niet bekend, toen LUTHER, vernemende dat men opnieuw sprak om hem te Worms te dagvaarden, aan de keurvorst een brief schreef op zodanige wijze gesteld, dat FREDERIK die aan de rijksdag kon tonen. LUTHER wilde de verkeerde dekbeelden van de vorsten doen veranderen, en de wezenlijke natuur van een zo miskende zaak voor die aanzienlijke vierschaar rondborstig ontvouwen. "Ik verheug mij met geheel mijn hart, Doorluchtige Heer!" zei hij, "dat zijn keizerlijke Majesteit deze zaak voor zich wil doen komen. Ik neem JEZUS CHRISTUS tot getuige, het is de zaak van de Germaanse natie, van de Catholieke Kerk, van de Christelijke wereld, de zaak van God zelf...en niet die van een enig mens, vooral niet van een mens als ik. Ik ben bereid mij naar Worms te begeven, mits men mij een vrijgeleide, en geleerde, vrome en onpartijdige rechters bezorge. Ik ben bereid te antwoorden...want het is niet met een lichtzinnig gemoed, of om er enig voordeel uit te trekken, dat ik de leer welke men mij verwijt geleraard heb: het is om aan mijn geweten en mijn eed die ik als leraar van de heilige Schrift afgelegd heb te gehoorzamen: het is voor de eer van God, voor het heil van de Christelijke Kerk, voor het welzijn van de Duitse natie, voor de uitroeiing van zoveel bijgelovigheden, misbruiken, onheilen, smaad, tirannij, godslasteringen en goddeloosheden."

Ontwerp dat de diplomaten van het keizerlijke hof smeden.
Deze verklaring, in een voor LUTHER zo plechtig ogenblik afgelegd, verdient dat men eraandachtig op acht geve. Ziedaar de beweegredenen welke hem deden handelen, en de inwendige drijfveren welke de hernieuwing van de Christelijke maatschappij teweeg brachten. Het is iets anders dan monniken jaloezie of begeerte om te trouwen.
Maar aan dit alles was de staatslieden weinig gelegen. Het verbond met de paus werd voor de ontwerpen van KAREL steeds noodzakelijker. Tussen de paus en de keurvorst geplaatst, zou hij òf FREDERIK van LUTHER hebben willen losmaken, òf de paus genoegen geven zonder FREDERIK te kwetsen. Maar hoe het aangevangen? Velen van degenen die hem omringden, leiden in de zaak van de Augustijner monnik die verachtende koelheid aan de dag, welke staatslieden gewoonlijk tonen wanneer het de Godsdienst betreft. "Laat ons alle uitersten verwerpen," zeiden zij. "Laat ons LUTHER door onderhandelingen verschalken en hem tot stilzwijgen brengen, door hem iets toe te geven. Het vuur uitdoven en niet aanstoken, ziedaar de ware staatkunde. Wanneer de monnik zich in de strik laat vangen, zijn wij overwinnaars! Door een verdrag aan te nemen, zal hij zichzelf bannen en in het verderf storten. Men zal voor het oog enige uitwendige hervormingen bevelen; de keurvorst zal voldaan wezen; de paus zal gewonnen zijn; en de zaken zullen weder hun gewone gang gaan."

Johan Glapio biechtvader van Karel.
Zodanig is het ontwerp dat de boezemvrienden van de keizer smeden. De leraars te Wittenberg scheen die nieuwe staatkunde vooruitgezien te hebben. "Zij zoeken in het geheim de gemoederen te winnen," zei MELANCHTON, "en werken in de duisternis." De biechtvader van KAREL V, JOHAN GLAPION, een aanzienlijk man, een bekwaam hoveling, een doorslepen monnik, belastte zich met de uitvoering van het ontwerp. GLAPION bezat al het vertrouwen van KAREL, en deze vorst, hierin de Spaanse gewoonten navolgende, droeg hem bijna geheel de zorg over de zaken die tot de Godsdienst betrekking hadden op. Van het ogenblik af dat KAREL tot keizer benoemd was geworden, had LEO X zich bevlijtigd om GLAPION te winnen door

gunstbewijzen waarvoor de biechtvader zeer gevoelig was geweest. Hij kon de gunsten van de paus niet beter beantwoorden, dan door de ketterij tot stilzwijgen te brengen, en hij begaf zich aan het werk.

Pontanus kanselier van de keurvorst.

Onder de raadslieden van de keurvorst bevond zich de kanselier GREGORIUS BRUCK, of PONTANUS, een man vol verstand, vastberadenheid en moed, die van de Godgeleerdheid meer wist dan al de doctoren, en wiens wijsheid de verenigde list van al de monniken aan het hof van KAREL V het hoofd konden bieden. GLAPION, de invloed van de kanselier kennende, verlangde hem te spreken, en hem naderende alsof hij de vriend van de Hervormer geweest ware, zei hij hem onder de schijn van genegenheid: "Ik was met blijdschap vervuld, toen ik, bij het lezen van LUTHERS eerste schriften, in hem een krachtvolle boom erkende die schone takken had doen uitschieten en de Kerk de kostbaarste vruchten beloofde. Velen, wel is waar, hebben vóór hem dezelfde dingen erkend; doch niemand dan hij heeft de edele kloekmoedigheid gehad om onbevreesd de waarheid te verkondigen. Maar toen ik zijn boek over *de Babylonische gevangenschap* las, scheen het mij toe dat men mij de armen en benen brak, en van het hoofd tot de voeten verbrijzelde. Ik geloof niet, voegde de listige monnik er bij, dat broeder MARTIJN zich als de schrijver ervan bekend maakt; ik vind er noch zijn stijl noch zijn kunde in.... " Na enige onderhandeling gaat de biechtvader voort: "Leid mij bij de keurvorst in, en ik zal hem in uw tegenwoordigheid de dwalingen van LUTHER blootleggen."

Onderhandelingen tussen de biechtvader en de kanselier.

De kanselier antwoordde dat de bezigheden van de rijksdag zijn Hoogheid geen tijd overlieten, en hij daarenboven zich niet met die zaak bemoeide. De monnik zag met smart zijn verzoek van de hand gewezen. "Voor het overige," zei hem de kanselier, "daar gij zelf zegt, dat er geen kwaad is zonder geneesmiddel, verklaar u nader."

Daarop ene vertrouwelijke houding aannemende, antwoordde de biechtvader: "De keizer wenst vurig, zulk een man als LUTHER met de Kerk verzoend te zien: want zijn boeken (vóór de uitgave van het geschrift over *de Babylonische gevangenschap*) hebben Zijn Majesteit vrij wel bevallen *(4)*.... De toorn, welke de bul bij LUTHER verwekte, heeft ongetwijfeld alleen hem dit laatste geschrift in de pen gegeven. Dat hij verklare de rust van de Kerk niet te hebben willen storen, en de geleerden van alle natiën zullen zich bij hem voegen...Bezorg mij een gehoor bij Zijn Hoogheid."

Vruchteloosheid van deze kunstgrepen.

De kanselier begaf zich naar FREDERIK. De keurvorst wist zeer wel dat ene herroeping, hoedanig ook, onmogelijk was. "Zeg aan de biechtvader," antwoordde hij, "dat ik niet in zijn verzoek kan treden, en zet de onderhandeling voort."

GLAPION ontving deze boodschap met veel betoning van eerbied; en zich over een andere kant wendende, zei hij: "De keurvorst benoeme enige vertrouwde mannen om over deze zaak te beraadslagen.

DE KANSELIER. De keurvorst wil de zaak van LUTHER niet verdedigen.

DE BIECHTVADER. Welnu! handel gij er tenminste met mij over... JEZUS CHRISTUS is mijn getuige dat ik dit alles doe uit liefde voor de Kerk en voor LUTHER, die zoveel harten voor de waarheid geopend heeft."

De kanselier, geweigerd hebbende een werk te ondernemen wat dat van de Hervormer was, maakte zich gereed om te vertrekken.

"Blijf," zei hem de monnik.

DE KANSELIER. "Wat is er dan te doen?
DE BIECHTVADER. "Dat LUTHER ontkenne de schrijver te zijn van *de Babylonische gevangenschap*."
DE KANSELIER. "Maar de bul van de paus veroordeelt al zijn overige werken."
DE BIECHTVADER. Dit is uithoofde van zijn halstarrigheid. Wanneer hij zijn boek herroept, kan de paus, naar zijn almacht, hem lichtelijk in gunst herstellen. Welke verwachtingen kunnen wij niet koesteren, nu wij zulk een voortreffelijke keizer hebben.... !" Bespeurende dat deze woorden enige indruk op de kanselier maakte, haastte zich de monnik er bij te voegen: "LUTHER wil altijd volgens de Bijbel redeneren. De Bijbel... die is als was, en laat zich kneden en buigen gelijk men wil. Ik maak mij sterk om in de Bijbel nog vreemder gevoelens te vinden dan die van LUTHER. Hij bedriegt zich wanneer hij al de woorden van JEZUS CHRISTUS in geboden verandert." Daarna, ook door de vrees op zijn tussenspreker willende werken, voegde hij er bij: "Wat zou er gebeuren, wanneer de keizer heden of morgen tot de wapens overging.... ? Denk daar aan." Toen vergunde hij PONTANUS te vertrekken.
De biechtvader spande nieuwe strikken. "Al leefde men met hem tien jaren," zei ERASMUS, "dan zou men hem nog niet kennen."
"Welk een uitmuntend boek," zei hij tot de kanselier, toen hij hem enige dagen later wederzag, "is dat boek van LUTHER over de vrijheid van de Christen! hoeveel wijsheid, hoeveel talent, hoeveel geest! ziedaar hoe een waar geleerde schrijft...Men kieze van weerszijden onbesproken mensen, en de paus en LUTHER onderwerpen zich aan hun oordeel. Niemand twijfelt eraan dat LUTHER in vele opzichten de overhand zal hebben. Ik zal er met de keizer zelf over spreken. Geloof mij; het is niet van mijn meester dat ik u deze dingen zeg. Ik heb de keizer gezegd dat God hem evenals alle vorsten zou kastijden, bijaldien de Kerk, welke de bruid van CHRISTUS is, niet gezuiverd wierd van al de vlekken die haar bezoedelen. Ik heb er bijgevoegd, dat God zelf LUTHER verwekt had en hem had bevolen de mensen met nadruk te bestraffen, zich van hem als ene roede bedienende om de zonden van de wereld te tuchtigen"
De kanselier, deze woorden horende, welke de openbare mening van die tijd doen kennen, en die tonen welke gedachte men toen van LUTHER, zelfs onder zijn tegenstanders, had, meende zijn verwondering te moeten betuigen dat men niet meer eerbied voor zijn meester betoonde. "Men beraadslaagt dagelijks over deze zaak bij de keizer," zei hij, "en de keurvorst wordt er niet bij genodigd. Het komt mij vreemd voor, dat de keizer, die hem enige erkentelijkheid verschuldigd is, hem van zijn raadsvergaderingen uitsluit."
DE BIECHTVADER. "Ik heb slechts een enkele keer die beraadslagingen bijgewoond, en heb de keizer zich tegen de aanzoeken van de pauselijke gezanten horen verzetten. Over vijf jaren zal men hebben gezien, wat KAREL voor de hervorming van de Kerk gedaan heeft."
"De keurvorst," antwoordde PONTANUS, "is van LUTHERS oogmerken onkundig. Men late hem komen en hore hem."
De biechtvader antwoordde met een diepen zucht: "Ik neem God tot getuige, dat ik vurig verlang de hervorming van de Christenheid tot stand te zien gebracht."
De zaak slepende te houden en ondertussen LUTHER de mond te sluiten, ziedaar al wat GLAPION zich voorstelde. In allen gevalle LUTHER kome niet te Worms. Een dode, uit de andere wereld teruggekomen en te midden van de rijksdag verschijnende, zoude de afgezanten, de monniken en het gehele leger van de paus minder verschrikt hebben, dan het gezicht van de doctor van Wittenberg.

"Hoeveel dagen heeft men nodig om zich van Wittenberg naar Worms te begeven?" vroeg de monnik aan de kanselier, terwijl hij ene onverschillige houding aannam; daarna, PONTANUS verzoekende de keurvorst zijn onderdanigste groeten aan te bieden, verliet hij hem.
Zodanig waren de kunstgrepen van de hovelingen. De vastberadenheid van PONTANUS verijdelde deze. Die rechtvaardige man was als een rots te midden van al de onderhandelingen. Voor het overige, de Roomse monniken vielen zelf in de strikken, welke zij hun vijanden hadden gespannen. "De Christen," zei LUTHER in zijn figuurlijke taal, "is als de vogel die men aan een valdeur vastbindt. De wolven en de vossen lopen rond en springen er op om hem te verscheuren; maar zij vallen in de kuil en komen om, terwijl de vreesachtige vogel in leven blijft. Eveneens bewaren ons de heilige engelen, en de verscheurende wolven, de geveinsden en de vervolgers kunnen ons hoegenaamd geen kwaad doen." Niet alleen waren de kunstgrepen van de biechtvader te vergeefs, maar ook zijn bekentenissen versterkten FREDERIK in de gedachte dat LUTHER recht had, en dat het zijn plicht was hem te verdedigen.

Voorstel van een Dominicaner.
De harten neigden steeds meer naar het Evangelie. Een Dominicaner prior stelde voordat de keizer, de koningen van Frankrijk, van Spanje, van Engeland, van Portugal, van Hongarije en van Polen, de paus en de keurvorsten, vertegenwoordigers zouden benoemen aan wie men de beslissing van geheel die zaak zoude toevertrouwen. "Nooit," zei hij, "heeft men het aan de paus alleen overgelaten" De neiging van de gemoederen werd zodanig, dat het onmogelijk scheen om LUTHER te veroordelen zonder hem te horen en te overtuigen.

Behendigheid van Aleander.
ALEANDER beefde van woede, en spreidde ene geheel nieuwe kracht ten toon. Het is niet slechts aan de keurvorst en LUTHER, dat hij het hoofd moet bieden. Hij zag met schrik de geheime onderhandelingen van de biechtvader, het voorstel van de prior, de toestemming van de ministers van KAREL, de uiterste koelheid van de Roomse vroomheid bij de grootste vrienden van de paus, "zodat men geloofd zou hebben," zegt PALLAVICINI, "dat een stroom ijskoud water er overgegaan ware." Hij had eindelijk van Rome goud en zilver ontvangen; hij had nadrukkelijke pauselijke brieven, aan de machtigste lieden van het rijk gericht, in handen. Vrezende zijn prooi te zien ontsnappen, begreep hij dat nu het ogenblik van een beslissenden aanval daar was. Hij stelde de brieven ter hand; hij deelde het goud en zilver met volle handen uit; hij deed de schoonste beloften; "en met die driedubbele kunstgreep gewapend," zegt gemelde geschiedschrijver, "beijverde hij zich om de weifelende vergadering der keurvorsten opnieuw ter gunste van de paus te stemmen." Maar het was vooral de keurvorst die hij met zijn strikken omringde. Hij maakte zich de onenigheden tussen de Nederlandse en Spaanse ministers ten nutte. Hij viel de vorst moeilijk. Al de vrienden van Rome, door zijn stem ontwaakt, hielden bij de jonge KAREL aan. "Elke dag," schreef de keurvorst aan zijn broeder JoHAN, "beraadslaagt men tegen LUTHER; men begeert dat hij door de paus en de keizer in de ban gedaan worde; men tracht hem op allerlei wijzen te benadelen. Zij die met hun rode hoeden pronken, de Roomsen met hun gehele aanhang, leggen te deze opzichte een onvermoeiden ijver aan de dag."

Luther is voor geweld beducht.
Inderdaad, ALEANDER drong de veroordeling van de Hervormer met ene hevigheid aan, welke LUTHER ene buitengewone woede noemt. De afvallige nuntius, gelijk LUTHER hem noemt, door de drift de grenspalen van de voorzichtigheid te buiten gaande, riep zelfs eenmaal uit: "Bijaldien gij, o Germanen! het juk van gehoorzaamheid aan Rome wilt afwerpen, zullen wij maken, dat, terwijl de een tegen de ander een verdelgend zwaard opheft, gij allen in uw eigen bloed omkomt." - "Ziedaar hoe de paus de schapen van CHRISTUS weidt," voegt de Hervormer er bij.
Maar hij zelf sprak niet op dergelijke wijze. Hij verlangde niets voor zijn persoon. "LUTHER," zei MELANCHTON," is bereid om de eer en de voortgang van het Evangelie met zijn leven te kopen." Maar hij beefde bij de gedachte aan de verwoestingen waarvan zijn dood het sein zou kunnen wezen. Hij zag een verdoold volk zijn marteldood misschien in het bloed van zijn tegenstanders en vooral van de priesters wreken. Hij wees zulk ene vreselijke verantwoordelijkheid van zich af. "God," zei hij, "bedwinge de woede van Zijn vijanden; maar zo zij uitbreekt...dan zal men over de priesters een onweder zien losbarsten gelijk aan dat wat Bohemen verwoest heeft.... Ik ben rein, want ik heb met aandrang begeerd, dat de Germaanse adel de aanhangers van Rome met wijsheid en niet met het zwaard beteugele. Tegen priesters, een volk zonder moed en kracht, de oorlog te voeren, is zo veel als dat tegen vrouwen en kinderen te doen."

Karel V nodigt Aleander uit om de rijksdag te overtuigen.
KAREL V verzette zich niet tegen de aanzoeken van de nuntius. Zijn Nederlandse en Spaanse Godsdienstigheid was door zijn leermeester ADRIAAN, die later op de pauselijke stoel zetelde, ontwikkeld geworden. Maar men moest de rijksdag winnen. "Overtuig die vergadering," zei de jeugdige monarch tot de nuntius. Dit was al wat ALEANDER begeerde; men beloofde hem dat hij de 13 Februari op de rijksdag toegelaten zou worden.

De nuntius begeeft zich naar de vergadering.
De nuntius maakte zich voor die plechtige audientie gereed. Het werk was gewichtig; maar ALEANDER was er voor geschikt. Afgezant van de opperpriester en van al de luister van zijn zending omgeven, was hij tevens een van de welsprekendste mannen zijn eeuw. De vrienden van de Hervorming zagen niet zonder vrees die bijeenkomst tegemoet. De keurvorst, ene ongesteldheid voorwendende, wachtte zich er bij tegenwoordig te zijn; maar hij gaf aan enigen zijn raadsheren bevel zich daarheen te begeven, en de gesprekken van de nuntius op te tekenen.
De dag gekomen zijnde, spoedde ALEANDER zich naar de vergadering van de vorsten. De gemoederen waren opgewonden: velen herinnerden zich ANNAS of CAJAFAS zich naar het rechthuis begevende om de dood te eisen van "die mens welke het volk verleidde." Op het ogenblik dat de nuntius de deur zou binnentreden, naderde hem, zegt PALLAVICINI, de deurwachter van de rijksdag met veel hevigheid, zette hem de vuisten op de borst en stootte hem terug. "Hij was in de ziel een Luthersgezinde," voegt de Roomse geschiedschrijver er bij. Indien deze geschiedenis waar is, toont zij ongetwijfeld ene zeldzame drift; maar te gelijker tijd doet zij de kracht kennen, waarmee het woord van LUTHER diegenen zelfs had getroffen, welke de deur van de raadsvergaderplaats des rijks bewaakten. De trotse ALEANDER, zich met waardigheid herstellende, vervolgde zijn weg en trad de zaal binnen. Nooit was Rome geroepen geworden om voor ene zo aanzienlijke vergadering zijn verantwoording te doen. De nuntius leide de stukken van overtuiging voor zich

welke hij nodig had geoordeeld, de boeken van LUTHER en de bullen van de pausen; daarna de rijksdag tot zwijgen gekomen zijnde, zei hij:

Zijn rede.

"Eerbiedwaardigste keizer, machtigste vorsten, voortreffelijkste afgevaardigden! Ik kom voor u ene zaak verdedigen, waarvoor ik in mijn hart de hevigste liefde voel branden. Het betreft het op het hoofd mijns meesters doen blijven van die drievoudige kroon welke allen aanbidden; het betreft het handhaven van die pauselijke zetel, waarvoor ik bereid zou zijn mijn lichaam aan de vlammen over te geven, indien het monster dat de opkomende ketterij welke ik bestrijde, voortgebracht heeft, door dezelfde brandstapel verteerd, zijn as met de mijn kon vermengen.

SECKENDORF en vele Protestantse geschiedschrijvers na hem, hebben beweerd dat PALLAVICINI zelf de rede die hij ALEANDER in de mond legt, opgesteld heeft. Het is waar dat de laatstgenoemde geschiedschrijver bekend maakt daaraan de vorm gegeven te hebben waaronder hij die voorstelt; maar hij wijst de bronnen aan waaruit hij geput heeft, inzonderheid de brieven van ALEANDER berustende onder de archiven van het Vaticaan (Acta Wormatiae fol. 66 et 99); ik geloof derhalve dat het partijdigheid zou zijn om deze geheel en al te verwerpen. Ik breng enige trekken uit deze rede bij, volgens de Protestantse en Roomse bronnen.

Luther beschuldigd.

"Nee! het gehele verschil tussen LUTHER en Rome loopt niet over de belangen van de paus. Ik heb de boeken van LUTHER voor mij, en het is genoeg ogen in het hoofd te hebben om te erkennen dat het de heilige leringen van de Kerk zijn welke hij aanrandt. Hij leraart dat diegenen alleen het Avondmaal waardig gebruiken, wier gemoederen vervuld zijn met droefheid en schaamte over hun zonden, en dat de Doop niemand rechtvaardigt, indien men niet gelooft aan de belofte waarvan de Doop het onderpand is. Hij ontkent de noodzakelijkheid onzer werken om de hemelse heerlijkheid te verkrijgen. Hij ontkent dat wij de vrijheid en het vermogen hebben om de natuurlijke en Goddelijke wet te onderhouden. Hij verzekert dat wij noodzakelijk in al onze daden zondigen. Zijn er ooit uit het tuighuis van de hel geschikter wapenen gekomen, om de breidel van de schaamte te verbreken?...Hij predikt de afschaffing van de kloostergeloften. Kan men ene heiligschendiger goddeloosheid verbeelden? Welk ene verwoesting zal men niet in de wereld zien, wanneer diegenen welke het zuurdeeg van de volken zijn moesten, hun gewijde kleren afwerpen, de tempels die zij van hun heilige gezangen deden weergalmen verlaten, en zich in overspel, bloedschande en uitspatting verlopen!...

"Zal ik al de misdaden van die vermetelen monnik optellen? Hij zondigt tegen de doden, want hij ontkent het vagevuur; hij zondigt tegen de hemel, want hij zegt dat hij zelfs niet een engel uit de hemel zou geloven; hij zondigt tegen de Kerk, want hij beweert dat alle Christenen priesters zijn; hij zondigt tegen de heiligen, want hij versmaadt hun eerbiedwaardige schriften; hij zondigt tegen de conciliën, want hij noemt dat van Constanz ene vergadering van duivelen; hij zondigt tegen de wereld, want hij verbiedt iemand met de dood te straffen, die niet ene doodzonde begaan heeft. Enigen zeggen dat hij een vroom man is...Ik wil zijn leven niet aanranden, maar deze vergadering slechts herinneren dat de duivel de volken onder de schijn van waarheid misleidt."

Rome gerechtvaardigd.

ALEANDER, gesproken hebbende van het vagevuur, door het concilie van Florence veroordeeld, leide de bul van de paus over dit concilie aan de voeten van de keizer neder. De aartsbisschop van Mentz nam deze op, en stelde haar aan de aartsbisschoppen van Keulen en Trier ter hand, welke deze met statigheid ontvingen en aan de andere vorsten lieten rondgaan. De nuntius op zulk ene wijze LUTHER beschuldigd hebbende, kwam vervolgens tot zijn tweede doel, wat was om Rome te rechtvaardigen.

"Te Rome, zegt LUTHER, belooft men iets met de mond en doet men het tegendeel met de hand. Indien dit feit waar is, moet men er dan niet een geheel tegenovergesteld gevolg uit trekken? Indien de bedienaars van ene godsdienst overeenkomstig haar voorschriften leven, is dit een bewijs dat zij vals is. Zodanig was de godsdienst van de oude Romeinen...Zodanig is die van MAHOMET, en die van LUTHER zelf; maar zodanig is niet de Godsdienst welke de pausen van Rome ons leren Ja, de leer welke zij belijden veroordeelt hen allen, als misstappen begaan hebbende: velen als schuldig, en zelfs enigen (ik zeg het rondborstig) als misdadig...Deze leer stelt hun daden bloot aan de smaad van de mensen gedurende hun leven, aan de schande van de geschiedenis na hun dood. Nu dan, welk vermaak, welke nuttigheid, ik vraag het, zouden de pausen erin gevonden hebben om zodanig ene Godsdienst uit te vinden?"

"De Kerk, zal men zeggen, werd in de eerste eeuwen niet door de Roomse pausen bestuurd. Wat zal men daaruit besluiten? Met zulke bewijsvoeringen zou men de mensen kunnen overreden om zich met eikels te voeden, en de vorstinnen om zelve hun lijnwaad te wassen."

Beroep op Karel V tegen Luther.

Maar het was de nuntius vooral om zijn tegenstander, om de Hervormer te doen. Vol verontwaardiging tegen degenen die zeiden dat hij gehoord moest worden, riep hij uit: "LUTHER zal zich door niemand laten onderrichten. Reeds heeft hem de paus te Rome gedagvaard, en hij heeft er zich niet heen begeven. De paus heeft hem toen te Augsburg voor zijn legaat gedagvaard, en hij is er niet verscheen dan met een vrijgeleide van de keizer, dat is te zeggen, nadat men de armen van de legaat had gebonden, en men hem niets had vrij gelaten dan de tong... Ach!" zei ALEANDER, zich wendende tot KAREL V, "ik smeek uw Keizerlijke Majesteit niets te doen dat tot zijn schande zou keren! Hij menge zich niet in ene zaak, waarmee de leken niet nodig hebben. Doe uw werk. De leer van LUTHER worde door u in het gehele rijk verboden; zijn schriften worden alom verbrand! Vrees niets. De dwalingen van LUTHER behelzen genoeg om er honderd duizend ketters om te doen verbrande...En wie hebben wij te vrezen?... Dat gepeupel?... Het toont zich vóór het gevecht vreselijk door de onbeschaamdheid, maar in de strijd verachtelijk door zijn lafhartigheid. De vreemde vorsten?... maar de koning van Frankrijk heeft de leer van LUTHER de toegang tot zijn rijk verboden; de koning van Groot - Brittannië bereidt haar een slag met zijn koninklijke hand. Hoe Hongarijë, Italië, Spanje denken, weet gij, en er is niemand van u naburen, hoe groot zijn haat jegens u ook zij, die u zodanig kwaad als die ketterij toewenst. Want indien het huis van onze vijand naast het onze ligt, kunnen wij hem wel de koorts doch niet de pest toewensen.... Wat zijn al die Luthersgezinden? een hoop onbeschaamde taalgeleerden, bedorven priesters, ongeregelde monniken, onkundige advokaten, verlopen edelen, en verleide, bedorven lieden uit het gemeen. Hoeveel talrijker, bekwamer en sterker is niet de Catholieke partij! Een eenparig besluit van deze beroemde vergadering zal de eenvoudigen verlichten, de onvoorzichtigen waarschuwen, degenen die wankelen standvastig

maken en de zwakken versterken... Maar wanneer de bijl niet aan de wortel van die vergiftige plant gelegd wordt, wanneer de genadeslag haar niet wordt toegebracht, dan... zie ik haar het erfgoed van JEZUS CHRISTUS met haar takken bedekken, de wijngaard des Heeren in een verschrikkelijk woud veranderen, het koninkrijk van God in een roofnest van wilde dieren herscheppen, en Duitsland in die afschuwelijken staat van barbaarschheid en verwoesting brengen, waartoe Azië door de bijgelovigheid van MAHOMET gebracht is."

Uitwerking van de redevoering van de nuntius.

De nuntius zweeg. Hij had gedurende drie uren gesproken. Het wegslepende van zijn welsprekendheid had de vergadering getroffen. De vorsten, aan het wankelen gebracht en verschrikt, zegt COCHLEUS, zagen de een de ander aan, en spoedig deed zich van verschillende kanten gemor tegen LUTHER en zijn aanhangers horen. Indien de krachtvolle LUTHER tegenwoordig geweest ware, indien hij op deze rede had kunnen antwoorden, indien hij, gebruik makende van de bekentenissen welke de herinnering van ALEANDERS voormaligen meester de eerlozen BORGIA, aan die Roomse redenaar had ontrukt, getoond had dat zijn bewijsredenen, bestemd om Rome te verdedigen, juist de veroordeling waren, indien hij had doen zien dat de leer, welke van dezelfs ongerechtigheid in helder daglicht stelde, niet door het was uitgevonden, gelijk de redenaar zei, maar die godsdienst was welke CHRISTUS aan de wereld had gegeven, en welke de Hervorming in haar oorspronkelijken luister herstelde, indien hij een nauwkeurig en levenvol tafereel van de dwalingen en misbruiken van het Pausdom voorgedragen had en had doen zien hoe het van de Godsdienst van JEZUS CHRISTUS een middel maakte van verheffing en roof, dan zou op hetzelfde ogenblik de redevoering van de nuntius gene de minste uitwerking gedaan hebben; maar niemand stond op om te spreken. De vergadering bleef onder de indruk dezer rede; en getroffen, medegesleept, toonde zij zich bereid om de ketterij van LUTHER met geweld uit de grond des rijks uit te roeien.

Desniettemin was deze zegepraal slechts schijnbaar. Het was Gods wil dat Rome de gelegenheid hadden om zijn redenen en krachten ten toon te spreiden. De grootste van zijn redenaren had in de vergadering van de vorsten gesproken; hij had gezegd wat Rome had te zeggen. Maar het was juist die laatste poging van het Pausdom, welke voor velen diegenen die het toegedaan waren het teken van de nederlaag moest worden. Moet men om de waarheid te doen zegepralen haar openlijk belijden, evenzo om de dwaling te doen vergaan heeft men haar slechts zonder achterhoudenheid te openbaren. Om haar loop te volbrengen, moet noch de een noch de andere verborgen zijn. Het licht oordeelt over alle dingen.

De vorsten willen de grieven van de natie handhaven.
Redevoering van hertog George.

Weinig dagen waren voldoende om die eerste indrukken te verdrijven, gelijk dit altijd gebeurt wanneer een redenaar het lege van zijn bewijsvoeringen met hoogdravende woorden aanvult. Het grootste aantal vorsten was bereid om LUTHER op te offeren; maar niemand wilde de rechten van het rijk en de grieven van de Germaanse natie opofferen. Men wilde wel de onbeschaamden monnik die op zulke hoge toon gesproken had overleveren; doch men begeerde de paus des temeer het billijke van een hervorming te doen gevoelen, wanneer het de mond van de opperhoofden van de natie was, welke haar inriep. Zo was het ook LUTHERS grootste persoonlijke vijand, hertog GEORGE van Saksen, die met de meesten nadruk tegen de aanmatigingen van Rome sprak. De kleinzoon van de Boheemse koning, PODIERRAD, door de leer van

de genade, welke de Hervormer verkondigde, teruggestoten, had de hoop nog niet verloren van ene zedelijke en kerkelijke hervorming te zien daarstellen. Hetgene hem zo sterk tegen de monnik van Wittenberg verbitterde, was dat hij met zijn verachte leerstellingen geheel de zaak bedierf. Maar thans, de nuntius alles ziende in het werk stellen om LUTHER en de hervorming van de Kerk in gelijke mate te veroordelen, stond GEORGE eensklaps in de vergadering van de vorsten op, tot grote verbazing diegenen die zijn haat tegen de Hervormer kenden. "De rijksdag," zei hij, "moet van dezelfs grieven tegen het hof van Rome niet vergeten. Hoeveel misbruiken zijn in onze staten ingeslopen! De jaarlijkse inkomsten van openstaande kerkelijke ambten (annaten), welke de keizer om het welzijn van de Christenheid vrijwillig toestond, thans als ene schuld geëist; de Roomse hovelingen dagelijks nieuwe geboden uitvindende, om de kerkelijke bedieningen te kopen, te verkopen en aan anderen te verpachten; ene menigte geoorloofde overtredingen; de rijke overtreders op ene schandelijke wijze geduld, terwijl degenen die niets hebben om zich vrij te kopen onmeedogend worden gestraft; de pausen niet ophoudende hun hofbedienden met posten te begunstigen, tot nadeel van diegenen wie de bedieningen toekomen; het vruchtgebruik van de abdijen en kloosters van Rome, in handen van de kardinalen, bisschoppen en prelaten, die er zich de inkomsten van toeëigenen, zodat men geen monnik meer vindt in kloosters die er twintig of dertig moesten hebben; de bidplaatsen vermeerderen de tot in het oneindige, en aflaatwinkels in al de straten en op al de pleinen van onze steden opgericht, de winkels van de heiligen ANTONIUS, die van de Heilige Geest, die van de heilige HUBERTUS, die van de heilige CORNELIUS, die van de heilige VINCENTIUS, en nog meer anderen; maatschappijen, kopende van Rome het recht om zodanige markten te houden, daarna van hun bisschop het recht kopende om hun waar uit te kramen, en, ten einde zoveel geld te hebben, de beurs van de armen berovende en legende; de aflaat, welke niet moet verleend worden dan om het heil van de zielen, en welke men niet moet verdienen dan door gebeden, vasten en werken van liefdadigheid, verkocht wordende voor geld; de officialen van de bisschoppen de geringen met boetedoeningen overladende wegens godslasteringen, overspelen, ongebondenheden en het schenden van deze of die feestdag, doch niet eens ene enkele bestraffing tot de kerkelijken richtende die zich aan zulke misdaden schuldig maken; de boeteling straffen opgelegd, welke van die aard zijn dat hij spoedig weer in dezelfde zonde vervalt, en zoveel temeer geld moet geven, ... ziedaar enige van die misbruiken welke tegen Rome getuigen! Men heeft alle schaamte ter zijde gesteld en legt zich niet meer dan op ene enkele zaak toe.... op het verkrijgen van geld! ja van geld!... zodat de predikers die de waarheid moesten leraren, niets meer dan leugenen aan de man helpen, en men hen niet alleen duldt, maar zelfs beloont, omdat hoe meer zij liegen zij ook van de temeer verdienen. Het is uit deze modderpoel dat van alle kanten zoveel bedorven wateren voortkomen. De ongebondenheid reikt de hand aan de geldzucht. De officialen laten onder verschillende voorwendselen vrouwen bij zich komen, en beijveren zich om deze zo door bedreigingen als door geschenken te verleiden, of, wanneer zij dat niet kunnen, haar in haar goede naam te benadelen. Ach! door zulk een ergerlijke handel stort de geestelijkheid zoveel arme zielen in ene eeuwige verdoemenis. Men moet ene algemene hervorming daarstellen. Men moet ene algemene kerkvergadering bijeenroepen om die hervorming te voltooien. Daarom, voortreffelijkste vorsten en heren! smeek ik u in onderdanigheid, u hiermee met alle naarstigheid bezig te houden." Hertog GEORGE gaf de lijst van de grieven welke hij opgeteld had over. Dit was enige dagen na de rede van ALEANDER. Dit belangrijk geschrift is ons bewaard gebleven in de archieven van Weimar.

Onderscheid tussen de hertog en Luther.
LUTHER had niet met meerder kracht tegen de misbruiken van Rome gesproken; maar hij had iets meer gedaan. De hertog wees het kwaad aan; LUTHER had benevens het kwaad en de oorzaak en het geneesmiddel er voor aangewezen, Hij had aangetoond dat de zondaar de ware aflaat, namelijk die van God afkomstig is, alleen door het geloof aan de genade en verdienste van CHRISTUS ontvangt; en deze eenvoudige maar veelvermogende leer had al de aflaatmarkten, door de priesters opgericht, omvergeworpen. "Hoe kan men Godvruchtig worden?" zei hij eens. "Een Franciscaner monnik zal antwoorden: bekleed u met ene grijze monnikskap en omgord u met een gordel. Een Roomsgezinde zal zeggen: hoor de mis en vast. Maar een Christen zal antwoorden: alleen het geloof in CHRISTUS rechtvaardigt en behoudt. Vóór de werken moeten wij het eeuwige leven hebben. Doch wanneer wij wedergeboren en kinderen Gods geworden zijn door het Woord van de genade, dan doen wij goede werken."

Karakter van de hervorming.
Het woord van de hertog was dat van een wereldlijk vorst; het woord van LUTHER was dat van een Hervormer. Het grote kwaad van de Kerk was, zich uitsluitend op het uiterlijke te hebben toegelegd, van al haar werken en genadebewijzen uitwendige en stoffelijke zaken te hebben gemaakt. De aflaten hadden dit kwaad ten hoogsten top gevoerd, en hetgene meer geestelijk is in het Christendom, de vergeving van de zonden, was als spijs en drank in winkels te koop. Het grote werk van LUTHER bestond juist daarin dat hij zich van dat toppunt van verbastering van de Christendoms bediende, om de mens en de Kerk tot de oorspronkelijke levensbron terug te leiden, en in het heiligdom van hart de heerschappij van de Heilige Geest te herstellen. Het geneesmiddel kwam hier, gelijk dat dikwijls gebeurt, uit het kwaad zelf te voorschijn, en de beide uitersten raakten elkaar. Van toen af begon zich de Kerk, die gedurende zoveel eeuwen zich uiterlijk in ceremoniën, waarnemingen en menselijke oefeningen ontwikkeld had, weer inwendig te ontwikkelen in geloof, hoop en liefde.
De rede van de hertog deed zoveel temeer uitwerking, hoe meer zijn tegenkanting jegens LUTHER bekend was. Andere leden van de rijksdag deden andere grieven gelden. De kerkelijke vorsten zelve ondersteunden die klachten. "Wij hebben een paus die niets dan de jacht en de vermaken bemint," zeiden zij; "de ambten van de Germaanse natie worden te Rome aan konstabels, aan valkeniers, aan beunhazen, aan ezeldrijvers, aan stalknechten, aan lijfwachten, en aan andere lieden van dit soort, die onkundig, onbekwaam en Duitsland vreemd zijn gegeven."

Honderd en één grieven aan de keizer voorgesteld.
De rijksdag benoemde ene commissie belast om al de bezwaren bijeen te zamelen; zij vond er honderd en een. Een deputatie, uit wereldlijke en kerkelijke vorsten samengesteld, overhandigde het verslag er van aan de keizer, hem bezwerende er recht over te doen, gelijk hij zich daartoe in zijn verdrag verbonden had. "Hoeveel Christelijke zielen gaan verloren!" zeiden zij tot KAREL V, "wat al roverijen en knevelarijen, ten gevolge van de ergernissen, welke het geestelijk hoofd van de Christenheid omringen! Men moet de ondergang en de schande van ons volk voorkomen. Daarom smeken wij allen gezamenlijk u zeer ootmoedig maar op de dringendste wijze, ene algemene hervorming te bevelen, te ondernemen en te voltooien" Er was toen in de Christelijke maatschappij ene onbekende macht welke haar invloed uitoefende op de vorsten en de volken, ene wijsheid van boven welke de

tegenstanders zelf van de Hervorming wegsleepte en die de vrijmaking voorbereidde waarvan eindelijk het uur had geslagen.

Karel geeft enigszins toe.
KAREL kon voor deze voorstellen van het rijk niet ongevoelig zijn. Noch de nuntius, noch de keizer hadden ze verwacht. Deze trok terstond het edict in dat het bevel inhield om LUTHERS schriften door het gehele rijk aan de vlammen over te geven, en stelde een voorlopig bevel in de plaats om die boeken aan de overheden ter hand te stellen.
Dit voldeed de vergadering niet; zij wilde dat de Hervormer verscheen. "Het is onrechtvaardig," zeiden zijn vrienden, "LUTHER te veroordelen zonder hem te hebben gehoord, en zonder van hem zelf te weten of hij de schrijver is van de boeken die men wil verbranden. Zijn leer, zeiden zijn tegenstanders, heeft zich zozeer van de gemoederen meester gemaakt, dat het onmogelijk is de voortgang er van te stuiten, bijaldien wij hem zelf niet horen. Men zal niet met hem redetwisten; en wanneer hij zijn schriften erkent, en weigert deze te herroepen, dan zullen wij, keurvorsten, vorsten, staten van het heilige rijk, allen tezamen, aan het geloof onzer voorvaderen getrouw, uw Majesteit met al onze krachten in de uitvoering van zijn besluiten bijstaan.

Aleander verzet zich tegen de verschijning van Luther.
ALEANDER, verschrikt, van LUTHERS onverschrokkenheid en van de onkunde van de vorsten alles vrezende, begaf zich terstond aan het werk om de verschijning van de Hervormer te verhinderen. Hij ging van de ministers van KAREL naar de vorsten die het meest ter gunste van de paus gestemd waren, en van deze vorsten naar de keizer zelf. "Het is niet geoorloofd," zei hij, "over hetgene de opperpriester vastgesteld heeft strijd te voeren. Men zal met LUTHER niet redetwisten, zegt gij; maar," vervolgde hij, "zal de kracht van die vermetelen mens, het vuur van zijn blikken, de welsprekendheid van zijn woorden, de geheimzinnige geest die hem bezielt, niet genoeg zijn om enig oproer te verwekken? Reeds vereren hem velen als een heilige, en allerwegen vindt men zijn beeltenis als het hoofd van de gelukzaligen met een straalkrans omgeven.... Indien men hem wil dagvaarden om te verschijnen, dat men hem dan tenminste niet onder de bescherming van de algemene trouw stelle!" Deze laatste woorden moesten LUTHER verschrikken of zijn ondergang bereiden.

De groten van Spanje.
De nuntius vond een gemakkelijke toegang bij de groten van Spanje. Ontstoken van het hevigste fanatisme, waren zij ongeduldig om de nieuwe ketterij uit te roeien. FREDERIK, hertog van Alba, was vooral buiten zichzelf van woede, zo dikwijls het spraak was van de Hervorming. Hij zou door het bloed van al haar aanhangers hebben willen treden. LUTHER was nog niet geroepen om te verschijnen, toen reeds zijn naam alleen al de hoge personaadjen van de Christenheid die toen binnen Worms verenigd waren met onrust vervulde.

Luther's gerustheid. Lofzang van Maria.
De man die dus de machtige van de aarde in het harnas jaagde scheen alleen gerust. De tijdingen van Worms waren verontrustend. LUTHERS vrienden zelve waren verschrikt. "Er blijft ons niets over dan uwe wensen en gebeden," schreef MELANCHTON aan SPALATIJN. "Och! of het Gode behaagde ten koste van ons bloed het heil des Christelijke volks te kopen." Maar LUTHER, die gene vrees kende,

zich in zijn vreedzame cel opsluitende, overdacht er met toepassing op zichzelf die woorden, waarmede MARIA, de moeder van JEZUS, uitriep: *"mijne ziel maakt groot de Heer, en mijn geest verheugt zich in God mijn Zaligmaker. Grote dingen heeft aan mij gedaan, Hij die machtig is, en heilig is Zijn naam. Hij heeft een krachtig werk gedaan door Zijnen arm. Hij heeft machtigen van de tronen afgetrokken, en nederigen heeft Hij verhoogd*." Zie hier enige van de gedachten welke elkaar in LUTHERS gemoed verdrongen: *"Hij die machtig is*... zegt MARIA. O! welk ene stoutmoedigheid van de zijde van ene jonge dochter! Met een enkel woord treft zij al de sterken met zwakheid, al de machtigen met onmacht, al de wijzen met dwaasheid, al degenen wier naam beroemd is op aarde met schande, en zij legt aan de voeten van God alleen alle sterkte, alle macht, alle wijsheid en alle roem neer. - *Zijn arm*, vervolgt zij, en dus noemt zij die macht waardoor Hij uit zichzelf en zonder hulp van schepselen werkt: geheimzinnige macht!.... welke in het verborgen en in de stilte zich oefent, totdat Hij vervuld heeft wat Hij zich voorstelde. De verwoesting is daar, zonder dat iemand haar heeft zien komen. De herstelling is daar, zonder dat iemand eraan heeft getwijfeld. Hij laat Zijn kinderen in verdrukking en zwakheid, zo dat ieder zegt: zij zijn verloren!.... Maar dan zelfs is Hij de sterkste; want eerst dan wanneer de kracht van de mensen eindigt, begint de kracht Gods. Alleenlijk, dat het geloof Hem verbeide...En, van de anderen kant, God laat Zijn tegenstanders toe zich op hun grootheid en macht te verheffen. Hij onttrekt hun de hulp van Zijn kracht, en laat hen van hun eigen kracht zich opblazen. Hij ontbloot hen van Zijn eeuwige wijsheid, en laat hun toe dat zij zich van hun wijsheid van één dag voorzien. En terwijl zij zich opheffen onder de luister van hun macht, verwijdert zich Gods arm, en hun werk... verdwijnt als ene zeepbal die in de lucht berst."
Het was de 10de maart, op het tijdstip dat zijn naam de keizerlijke stad met schrik vervulde, dat LUTHER deze verklaring van de *Lofzang van Maria* eindigde.

Luther wil naar Worms gaan om te sterven, maar niet om te herroepen.
Men liet hem in zijn eenzaam verblijf niet met rust. SPALATIJN, zich gedragende naar de bevelen van de keurvorst, zond hem de lijst van de artikelen welke herroeping men van hem wilde eisen. Een herroeping, na de weigering te Augsburg!..."Vrees niet," schreef hij aan SPALATIJN, "dat ik ene enkele syllabe zal herroepen, daar het hun enige bewijsvoering is te beweren dat mijn schriften gekant zijn tegen de gebruiken van hetgene zij de Kerk noemen. Indien keizer KAREL mij alleen dagvaart opdat ik herroepe, zal ik hem antwoorden dat ik hier zal blijven, en dit zal zo goed zijn alsof ik te Worms geweest ware en van daar ware teruggekomen. Maar bijaldien de keizer daarentegen mij wil ontbieden om mij als een vijand van het rijk ter dood te brengen, ben ik bereid mij naar zijn dagvaard te begeven: want met de hulp van CHRISTUS, zal ik het Woord op het slagveld niet verlaten. Ik weet het: die bloeddorstige lieden zullen niet rusten vóórdat zij mij het leven benomen hebben. Och! of het slechts pausgezinden waren, die zich aan mijn bloed schuldig maken!

Karel besluit om Luther in Worms te dagvaarden.
Zal men hem een vrijgeleide geven?
Kortom, de keizer nam een besluit. De verschijning van LUTHER voor de rijksdag scheen alleen geschikt om die zaak, welke het gehele rijk bezig hield, op de ene of andere wijze te eindigen. KAREL V besloot hem te doen dagvaarden, doch zonder hem een vrijgeleide te geven. Hier begon voor FREDERIK de rol van beschermheer. Het gevaar dat de Hervormer zou bedreigd hebben trof ieder. De vrienden van LUTHER, zei COCHLOEUS, vreesden dat men hem aan de paus zou overleveren, of

dat de keizer zelf hem zou doen omkomen, als ware hij wegens zijn halsstarrige ketterij onwaardig hem enige beloften te houden. Er was te die aanzien tussen de vorsten een lange en moeilijke strijd. Verslagen, eindelijk, over de uitgebreide beroering welke toen de volken bijna in geheel Duitsland in beweging bracht, vrezende dat er op de doorreizen van LUTHER enig haastig oproer of enige gevaarlijke opstand (ongetwijfeld ten voordele van de Hervormer zelf) zou uitbreken, oordeelden de vorsten het wijste te zijn om te zijn aanzien de gemoederen te doen bedaren, en niet slechts de keizer, maar ook de keurvorst van Saksen, de hertog GEORGE en de landgraaf van Hessen, gaven ieder een vrijgeleide door de staten welke hij moest doortrekken.

Dagvaarding van de keizer.

De 6de maart 1521 tekende KAREL de volgende dagvaarding, aan LUTHER gericht:
"KAREL, door Gods genade Rooms keizer, te allen tijde gebieder des rijks, enz, enz.
"Eerzame, waarde en Godzalige! Wij en de staten van het heilige rijk, hier vergaderd, besloten hebbende een onderzoek te doen, rakende de leer en de boeken welke gij sinds enige tijd openbaar gemaakt hebt, hebben u, om hier te komen en naar ene veilige plaats terug te keren, ons vrijgeleide en dat van het rijk gegeven, wat wij u hiernevens toezenden. Het is onze oprechte begeerte dat gij u terstond voor deze reis gereed maakt, opdat gij in de tussentijd van een en twintig dagen, in ons vrij - geleide bepaald, u hier bij ons in zekerheid moogt bevinden, en dat gij niet achter blijft. Vrees noch onrechtvaardigheid noch geweld. Wij willen ons voornoemd vrijgeleide met vastheid handhaven, en wij verwachten dat gij aan onze dagvaarding beantwoordt. Gij zult hierin onze ernstigen raad volgen.
"Gegeven in onze keizerlijke stad Worms, op de zesde dag van de maand maart, in het jaar van de Heeren 1521, het tweede van onze regering.
"KAREL.
"Overeenkomstig het bevel van mijn heer de keizer, met mijn eigen hand,
"ALBERT, kardinaal te Mentz, opperkanselier.
"NIKOLAAS ZWYL."

Het vrijgeleide.

Het vrijgeleide in deze brief ingesloten voerde op het adres: *"Aan de eerzamen, onze waarde en Godzaligen doctor* MARTIJN LUTHER, *van de orde der Augustijners*."
Het begon aldus:
"Wij KAREL, de vijfde van die naam, door Gods genade Rooms keizer, te allen tijde gebieder van de rijks, koning van Spanje, van de beide Siciliën, van Jeruzalem, van Hongarije, van Dalmatië, van Croatië, enz., aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, graaf van Habsburg, Vlaanderen en Tyrol, enz., enz."
Daarna doende weten dat hij een Augustijner monnik, met name LUTHER, voor zich gedagvaard had, beval de koning van zoveel volken aan alle vorsten heren, overheden en anderen, het vrijgeleide dat hij hem gegeven had te eerbiedigen, daar men zich anders de straf van de keizer en van het rijk waardig zou maken.

Vrees van de keurvorst.

Zo gaf dan de keizer ene man die het opperhoofd van de Kerk in de ban had gedaan, de titels van "waarde, eerzame en Godzalige." Men had door het stellen van dit stuk alle wantrouwen uit LUTHERS gemoed en uit dat van zijn vrienden willen verwijderen. CASPAR STURM was benoemd om de Hervormer deze tijding over te brengen, en hem naar Worms te vergezellen. De keurvorst, de algemene verbittering

vrezende, schreef de 12de maart aan de overheden van Wittenberg, voor de veiligheid van dien ambtenaar des keizers te zorgen, en hem ene lijfwacht te geven, wanneer dat nodig werd geoordeeld. De heraut vertrok.
Zo vervulde dan KAREL Gods oogmerken. God wilde dat licht wat Hij in de wereld ontstoken had op ene berg plaatsen; en keizer, koningen en vorsten stelden zich terstond in beweging om, zonder het te weten, Zijn oogmerk te volvoeren. Het kost hem weinig om datgene wat in lagen staat verkeert te verhogen. Een daad van Zijn almacht is genoeg om het nederige kind van Mansfeld uit ene geringe stulp tot het paleis waar de koningen vergaderen op te voeren. Er is voor Hem noch geringheid noch grootheid, en, wanneer Hij het wil, ontmoeten KAREL V en LUTHER elkaar.
Maar zal LUTHER zich naar die dagvaard begeven? Zijn beste vrienden stonden er over in twijfel. "Doctor MARTIJN," schreef de keurvorst de 25ste maart, aan zijn broeder, "is hier ontboden; maar ik weet niet of hij komen zal. Ik zou niets goeds weten te voorspellen." Drie maanden later, de 16de april, schreef deze voortreffelijke vorst, toen hij het gevaar zag toenemen, opnieuw aan de hertog JOHAN. "Er zijn bevelen tegen LUTHER uitgevaardigd. De kardinalen en bisschoppen vallen hem met veel hardheid aan. God kere alles ten goede! Mocht het Gode behagen dat ik hem ene billijke behandeling kon bezorgen!"

***De witte donderdag in Rome. Afkondiging van de bul in* Coena Domini.**
Terwijl deze dingen te Worms en Wittenberg voorvielen, vermeerderde het Pausdom de aanvallen. De 28ste maart, zijnde Donderdag voor Pasen, hoorde men te Rome een plechtig banvonnis uitspreken. Het is de gewoonte om aldaar op dit tijdstip de vreselijke bul *in Coena Domini*, welke niets dan ene lange reeks van vervloekingen behelst af te lezen. Op deze dag waren de toegangen van de tempel, waar de opperpriester de dienst moest verrichten, vroegtijdig bezet met ene pauselijke wacht, en met ene menigte volks dat van alle kanten van Italië zamengevloeid was om de zegen van de heiligen vader te ontvangen. Laurier - en mirtetakken versierden het plein voor de grote kerk; waskaarsen brandden op het balkon van de tempel, en het hoogwaardige was er opgeheven. Eensklaps doen de klokken de lucht van haar statig geluid weergalmen; de opperpriester, met zijn pauselijke versierselen bekleed en op een armstoel gedragen, verschijnt op het balkon; het volk valt op de knieën; de hoofden worden ontbloot; de vaandels buigen zich neer; de wapenen worden op de grond gelegd, en ene plechtige stilte heeft er plaats. Enige ogenblikken daarna strekt de paus langzaam de handen uit, heft ze ten hemel, laat ze daarna weer langzaam vallen, makende het teken van het kruis. Hij herhaalt deze beweging tot drie malen toe. Daarop weergalmt de lucht opnieuw van het geluid van de klokken, welke aan de afgelegen oorden de zegen van de paus aankondigen; enige priesters naderen met onstuimig geweld, houdende brandende flambouwen in de hand; zij keren deze om, schudden ze en slingeren ze met geweld weg, als waren het vlammen van de hel; het volk is ontroerd, verkeert in hevigen angst; en de woorden van vervloeking vallen van boven van de tempel neer.
Deze plechtigheid is in onderscheidene werken beschreven, onder anderen in het "Tagebuch einer Reise durch Deutschland und Italien." (Berl. 18l7, IV, 94.) De voornaamste trekken lopen nog verder dan de tijden van LUTHER.

De paus en Luther
Zodra LUTHER van deze excommunicatie kennis had, gaf hij er de inhoud van in het licht, met enige aanmerkingen, geschreven in die bijtende stijl, welke hij zo wèl wist te gebruiken. Schoon deze uitgave eerst later heeft plaats gehad, zullen wij er echter

hier enige trekken uit mededelen. Wij zullen de opperpriester van de Christenheid op het balkon van zijn hoofdkerk, en de monnik van Wittenberg, hem uit het binnenste van Duitsland antwoordende, horen.
Er is iets karakteristieks in de tegenstelling dezer twee stemmen.
DE PAUS. "LEO, bisschop.... "
LUTHER. "Bisschop.... gelijk een wolf een herder is: want de bisschop moet overeenkomstig de leer van de zaligheid vermanen, en gene verwensingen en vervloekingen uitbraken.... "
DE PAUS. "...Dienaar aller dienaren Gods.... "
LUTHER. "Des avonds, wanneer wij beschonken zijn; maar des morgens heten wij LEO, heer aller heren."
DE PAUS. "De Roomse bisschoppen, onze voorgangers, zijn gewoon zich op dit feest van de wapenen van de gerechtigheid te bedienen.... "
LUTHER. "Welke, volgens u, zijn de excommunicatie en het anathema; maar, volgens de heilige PAULUS, de langmoedigheid, de goedertierenheid en de liefde. 2 Cor. 6: 6, 7."
DE PAUS. "Overeenkomstig de plicht van de Apostolische bediening, en om de zuiverheid van het Christelijk geloof te handhaven..."
LUTHER. "Dat wil zeggen de tijdelijke bezittingen van de paus."
DE PAUS. "En de eenheid, welke bestaat in de vereniging van de leden met CHRISTUS hun hoofd.... en met Zijnen Stedehouder.... "
LUTHER. "Want CHRISTUS is niet genoeg: er wordt nog een ander vereist."
DE PAUS. "Om de heilige gemeenschap van de gelovigen te bewaren, volgen wij de oude gewoonte, en doen wij in de ban en vervloeken wij in de naam van de almachtigen God, de Vader.... "
LUTHER. "Van wie gezegd is: *God heeft Zijnen Zoon niet gezonden in de wereld opdat Hij de wereld veroordelen zou* Joh 3.17."
DE PAUS. "...En de Zoon en de Heilige Geest, en volgens de macht van de Apostelen PETRUS en PAULUS.... en onze eigen.... "
LUTHER. "EN MIJ! zegt de verscheurende wolf, evenalsof Gods macht zonder hem te zwak ware."
DE PAUS. "Wij vervloeken alle ketters, de Catharen, de Paterinen, de Armen van Lyon, de Arnoldisten, de Speronisten, de Passaginianen, de Wikleffiten, de Hussiten, de Fratricellen .... "

LUTHER. "Want zij hebben de heilige Schriften willen bezitten, en zij hebben verlangd dat de paus matig ware en het Woord van God verkondigde."
DE PAUS. "...en MARTIJN LUTHER, onlangs door ons om dergelijke ketterij veroordeeld, evenals al zijn aanhangers en al degenen, wie zij ook zijn mogen, die hem enige gunst bewijzen.... "
LUTHER. "Ik dank u, zeer goedgunstige paus! dat gij mij met al die Christenen veroordeelt. Het is voor mij ene eer dat mijn naam te Rome ten tijde van het feest op ene zo loffelijke wijze afgelezen is, en dat hij met de namen van al die nederige belijders van CHRISTUS de wereld doorloopt!"
DE PAUS. "Desgelijks doen wij in de ban en vervloeken wij alle zeerovers en kapers.... "
LUTHER. "Wie is dan de grootste van de zeerovers en kapers, indien hij het niet is die de zielen rooft, in boeien sluit en ter dood brengt?.... "
DE PAUS. "...inzonderheid die op onze zee varen.... "

LUTHER. "ONZE zee!...De heilige PETRUS, *onze* voorganger, heeft gezegd: *Goud en zilver heb ik niet* Ac 3.6. JEZUS CHRISTUS heeft gezegd: *De koningen van de volken heersen over hen, doch zo moet het onder u niet zijn* Lu 22.25. Maar indien een met hooi geladen wagen voor een dronken mens uit de weg moet gaan, met hoeveel temeer reden moet de heilige PETRUS en JEZUS CHRISTUS zelf voor de paus wijken!"
DE PAUS. "Desgelijks doen wij in de ban en vervloeken wij al degenen die onze bullen en onze Apostolische brieven vervalsen.... "
LUTHER. "Maar de Brieven van God, de Schriften van God, de gehele wereld kan die veroordelen en verbranden!"
DE PAUS. "Desgelijks doen wij in de ban en vervloeken wij al degenen die de levensmiddelen, welke men voor het hof van Rome aanbrengt, terughouden..."
LUTHER. "Hij bast en bijt als de hond wie men zijn been wil ontnemen."
DE PAUS. "Desgelijks veroordelen en vervloeken wij al degenen die iets van de rechten, vruchten, tienden, inkomsten, aan de geestelijkheid toebehorende, achterhouden.... "
LUTHER. "Want JEZUS CHRISTUS heeft gezegd: *Zo iemand met u rechten wil en uw rok nemen, laat hem ook de mantel* Mat. 5.40, en wij geven daarvan nu de verklaring."
DE PAUS. "Hoe hoog zij ook verheven, welke hunne waardigheid, hun orde, hun macht, hun stand ook zijn mogen; al waren zij zelfs bisschoppen of koningen.... "
LUTHER. "Want *er zullen valse leraren onder u zijn, die de heerschappijen zullen verwerpen en de heerlijkheden lasteren*, zegt de Schrift, Judas vers 8."
DE PAUS. "Desgelijks veroordelen en vervloeken wij al degenen die op de ene of andere wijze de stad Rome, het Koninkrijk Sicilië, de eilanden Sardinië en Corsica, het erfgoed van de heilige PETRUS in Toscanen, het hertogdom Spoleto, het markgraafschap ANCONA, het land en de steden van Ferrara en Benevento, en al de overige steden of landen aan de Kerk van Rome toebehorende aanranden."
LUTHER. "O PETRUS! arme visser! van waar krijgt gij Rome en al die koninkrijken? Ik buig mij voor u neer! PETRUS! koning van Sicilië!.... en visser te Bethsaïda!"
DE PAUS. "Wij doen in de ban en vervloeken al de kanseliers, raadsheren, parlementen, pleitbezorgers, landvoogden, officialen, bisschoppen en anderen, die zich tegen onze brieven van vermaning, uitnodiging, verbod, bemiddeling, rechtsoefening verzetten."
LUTHER. "Want de heilige stoel zoekt niets dan om in ledigheid, in pracht en ongebondenheid te leven, om te bevelen, te vervloeken, te bedriegen, te liegen, te onteren, te verleiden en allerlei daden van boosheid ongestraft te bedrijven....
"...Sta op, Heer! Het is niet gelijk de pausgezinden beweren; gij hebt ons niet verlaten, en uwe ogen zijn niet van ons afgewend!"
Zo spraken LEO X te Rome en LUTHER te Wittenberg.
De opperpriester deze veroordelingen geëindigd hebbende, werd het perkament waarop zij geschreven waren verscheurd en de stukken onder het volk geworpen. Terstond openbaarde zich ene grote beweging onder de menigte; ieder haastte en beijverde zich een van de stukken van de vreselijke bul machtig te worden. Het waren de heilige reliquiën, welke het Pausdom aan zijn gelovigen aanbood, daags voor de grote dag van genade en verzoening. Weldra verspreidde zich de menigte, en de gewone stilte greep weer in de omtrek van de grote kerk plaats. Laat ons naar Wittenberg wederkeren.

De keizerlijke heraut komt in Wittenberg aan.

Het was de 24ste maart. Eindelijk was de keizerlijke heraut de poorten van de stad waar LUTHER zich bevond binnengetrokken. CASPARD STURM verscheen bij de doctor, en stelde hem de dagvaarding van KAREL V ter hand. Gewichtig en plechtig ogenblik voor de Hervormer. Al zijn vrienden waren verslagen. Niet één vorst, zonder FREDERIK de Wijze uit te zonderen, had zich nog voor hem verklaard. De ridders, wel is waar, deden bedreigingen horen; doch de machtige KAREL versmaadde deze. LUTHER was echter niet verontrust. "De pausgezinden," zei hij bij het zien van de angst van zijn vrienden, "begeren niet mijn komst te Worms, maar mijn veroordeling en mijn dood. Het is niets! Bidt, niet voor mij, maar voor Gods Woord. Mijn bloed zal zijn warmte nog niet hebben verloren, wanneer reeds duizenden mensen in de gehele wereld de verantwoording op zich zullen geladen hebben van het te hebben vergoten! De allerheiligste tegenstander van CHRISTUS, de vader, de meester, het opperhoofd van de moordenaars, dringt er op aan om het te vergieten. Amen! Gods wil geschiede! CHRISTUS zal mij Zijn Geest schenken om die dienaren van de dwaling te overwinnen. Ik veracht hen gedurende mijn leven, en zal over hen zegepralen bij mijn dood. Men doet te Worms alle moeite om mij te noodzaken dat ik herroePetrus Zie hier welke mijn herroeping zijn zal: Ik heb voorheen gezegd dat de paus de stedehouder van CHRISTUS was; nu zeg ik dat hij de vijand des Heeren en de Apostel van de duivel is." En toen hij vernam dat al de kansels van de Franciscaners en Dominicaners van verwensingen en vervloekingen tegen hem weergalmden, riep bij uit: "O! welk ene buitengewone vreugde gevoel ik hierover!" Hij wist dat hij Gods wil had gedaan, en dat God met hem was; waarom zou hij dan niet met moed vertrekken? Die zuiverheid van bedoeling, die vrijheid van geweten is ene verborgen maar onberekenbare kracht, welke nooit de dienaar Gods ontbreekt, en die hem onverwinbaarder maakt dan ooit alle harnassen en alle legerbenden zouden kunnen doen.

Het evangelie in Pommeren.

LUTHER zag toen binnen Wittenberg een man verschijnen, die, gelijk MELANCHTON, de vriend van zijn gehele leven zijn moest, en die bestemd was om hem op het ogenblik van zijn vertrek te troosten. Het was een zesendertigjarige priester, met name BUGENHAGEN, die de strengheid ontvluchtte waarmee de bisschop van Camin en de vorst BOGISLAS van Pommeren, de vrienden des Evangelies, hetzij kerkelijken, burgers of geleerden, vervolgden. Uit een raadsheerlijk geslacht, te Wollin in Pommeren (van waar men hem gewoonlijk Pomeranus genoemd heeft,) geboren, leraarde BUGENHAGEN sinds de ouderdom van twintig jaren te Treptow. De jonge lieden stroomden toe om hem te horen; de edellieden en de geleerden betwistten elkaar zijn gezelschap. Hij bestudeerde naarstig de heilige Schriften, God biddende hem te onderwijzen. Eens (het was tegen het einde van december 1520) stelde men hem, toen hij met vele vrienden de avondmaaltijd gebruikte, het boek van LUTHER over de *Babylonische gevangenschap* ter hand. "Sinds CHRISTUS gestorven is," zei hij, na het doorgelopen te hebben, "hebben vele ketters de Kerk verontrust; maar nimmer bestond er een pest aan de schrijver van dit boek gelijk." Het boek medegenomen, gelezen en herlezen hebbende, veranderden al zijn gedachten; geheel nieuwe waarheden vertoonden zich aan Zijn geest; en enige dagen daarna naar zijn ambtgenoten teruggekeerd zijnde, zei hij hun: "De gehele wereld is in stikdonkere duisternis verzonken. Deze man alleen ziet de waarheid." Enige priesters, een diaken, de abt zelf ontvingen de zuivere leer van de zaligheid, en weldra met kracht predikende, leidden zij hun hoorders, zegt een geschiedschrijver,

van de menselijke bijgelovigheden tot de enige krachtige verdienste van JEZUS CHRISTUS. Toen brak de vervolging uit. Reeds zuchtten velen in de kerkers. BUGENHAGEN ontvluchtte heimelijk zijn vijanden en kwam te Wittenberg aan. Hij lijdt om des Evangelies wille," schreef terstond MELANCHTON aan de hofprediker van de keurvorst. "Waar kon hij ontvluchten, dan alleen in ons asulon (vrijplaats), en onder de hoede van onze vorst?"
Maar niemand ontving BUGENHAGEN met zoveel vreugde als LUTHER. Men was met elkaar overeengekomen, dat BUGENHAGEN terstond na het vertrek van de Hervormer zou beginnen met de Psalmen te verklaren. Zó was het dan dat de Goddelijke Voorzienigheid toen die krachtvolle man aanbracht, welke ten dele de plaats moest vervullen van hem die Wittenberg stond te verliezen. Een jaar later aan het hoofd van de kerk van die stad geplaatst, bestuurde BUGENHAGEN deze gedurende zes en dertig jaren. LUTHER noemde hem bij uitnemendheid *de Herder*.

Melanchton wil met Luther vertrekken.
LUTHER moest vertrekken. Zijn verschrikte vrienden dachten dat, bij aldien God niet door een wonder tussen beide kwam, hij naar zijn dood ging. MELANCHTON, van zijn vaderland verwijderd, was met al de toegenegenheid van ene tedere ziel aan LUTHER gehecht. "LUTHER." zei hij, "bekleedt bij mij de plaats van al mijn vrienden; hij is voor mij groter, bewonderenswaardiger dan ik wel kan zeggen. Gij weet hoezeer ALCIBIADES Zijn SOCRATES bewonderde; maar het is nog op ene andere wijze dat ik LUTHER bewonder: want ik doe dat als een Christen. Voorts voegde hij dit zo schone en eenvoudige woord er bij; "Telken male als ik hem beschouw, vind ik hem opnieuw groter dan hem zelf." MELANCHTON wilde LUTHER in zijn gevaren volgen. Maar hun gemeenschappelijke vrienden, en buiten twijfel de doctor zelf, kantten zich tegen deze begeerte aan. Moest PHILIPPUS niet de plaats van zijn vriend vervangen? en indien deze nooit wederkwam, wie zou dan het werk van de Hervorming besturen. "Och! of het Gode behaagde, zei MELANCHTON onderworpen, maar verdrietig, "dat het mij vergund ware geworden om met hem te vertrekken."

Amsdorff, Schurff, Suaven vergezellen hem.
De voortvarende AMSDORFF verklaarde terstond dat hij de doctor zou vergezellen. Zijn onverschrokken ziel schiep er vermaak in om zich aan het gevaar bloot te stellen. Zijn stoutheid liet hem toe om zonder vrees voor ene vergadering van koningen te verschijnen. De keurvorst had te Wittenberg als hoogleraar in de rechten een beroemd en zeer zachtaardig man beroepen, de zoon van ene geneesheer van St. Gallen, HIERONYMUS SCHURFF, die met LUTHER in grote vriendschap leefde. "Hij heeft nog niet kunnen besluiten," zei LUTHER, "om tegen een enkelen misdadiger het doodvonnis uit te spreken." Deze schroomvallige man begeerde echter de doctor in hoedanigheid van raadsman op deze gevaarlijke reis bij te staan. Een jong Deens student, PETRUS SUAVEN. die bij MELANCHTON huisvestte, later door Zijn Evangelische werkzaamheden in Pommeren en Denemarken beroemd, verklaarde evenzo dat hij zijn meester zou vergezellen. De schooljeugd moest aan de zijde van de kampvechter van de waarheid worden vertegenwoordigd.

Hutten aan Karel V.
Duitsland was ontroerd bij de gedachte aan de gevaren welke de vertegenwoordiger van de volk bedreigden. Het vond toen ene stem zichzelf waardig om zijn vrees uit te drukken. ULRICH VAN HUTTEN sprong op bij de gedachte aan de slag waarmede

het vaderland stond getroffen te worden; hij schreef de 1ste april aan KAREL V zelf. "Voortreffelijkste keizer!" zei hij hem, "gij zijt op het punt van ons en u zelf met ons te verliezen. Wat stelt men zich in die zaak van LUTHER voor, dan alleen om onze vrijheid te vernietigen en uw macht omver te werpen? Er is in de gehele uitgestrektheid van de rijks geen rechtvaardig mens die voor die zaak niet de levendigste belangstelling koestert. De priesters alleen staan tegen LUTHER op, omdat hij zich tegen hun buitensporige macht, tegen hun schandelijke overdaad, tegen hun ongeregeld leven heeft aangekant, en voor de leer van CHRISTUS, voor de vrijheid van het vaderland en voor de heiligheid der zeden gepleit heeft.

Bede in naam van Duitsland.

"O keizer! verwijder uit uw tegenwoordigheid die redenaars van Rome, die bisschoppen, die kardinalen welke alle hervorming verhinderen. Hebt gij de droefheid van het volk niet opgemerkt, toen het u bij uw komst de Rijn zag naderen, omringd van die lieden met rode hoeden.... van ene menigte priesters, en niet van ene bende dappere krijgslieden!.... "

"Lever uw hoge Majesteit niet aan diegenen over die deze met voeten willen treden! Heb mededogen met ons! sleep de gehele natie niet in uwe ondergang mede!.... Leid ons liever te midden van de grootste gevaren, onder de zwaarden van de soldaten, onder de vuurmonden; laat alle natiën tegen ons samenspannen; laat alle legerbenden ons bestormen, zodat wij openlijk onze dapperheid kunnen tonen, veel liever dan dus zonder wapenen en zonder strijd als vrouwen overwonnen, en op een vernederende wijze en in het verborgen in slavernij gebracht te worden....

"Ach! wij zouden hopen dat gij het zijn zou die ons van het juk van de Romeinen zou verlossen en de pauselijke tirannij omver werpen. God geve dat de toekomst beter zij dan deze beginselen!

"Geheel Duitsland valt voor uw knieën neder; het smeekt u met tranen; het roept uw hulp, uw medelijden, uw getrouwheid in; en bij de heilige nagedachtenis van die Germanen die, toen de gehele wereld aan Rome onderworpen was, het hoofd voor die trotse stad niet bogen, bezweert het u het te redden. het aan zichzelf weer te geven, het van de slavernij te verlossen, en het over zijn tirannen te wreken!..."

Zo sprak de Duitse natie tot KAREL V, door het orgaan van de ridder. De keizer sloeg daarop geen acht, en wierp, waarschijnlijk met minachting, die brief aan een van zijn geheimschrijvers toe. Hij was een Vlaming en geen Duitser. Zijn persoonlijke macht, en niet de vrijheid en roem van het rijk, was het voorwerp van zijn begeerten.

Vertrek van Luther.

De 2de april was dáár: LUTHER moest afscheid nemen van zijn vrienden. Na aan LANGE door een brief kennis gegeven te hebben, dat hij Donderdag of Vrijdag eerstkomende Erfurt zou doorreizen, zei hij zijn ambtgenoten vaarwel. Zich tot MELANCHTON wendende, zei hij hem met ene bewogen stem: "Indien ik niet wederkome, en wanneer mijne vijanden mij ter dood brengen, o mijn broeder! houd dan niet op te onderwijzen, en blijft standvastig in de waarheid. Werk in mijn plaats, omdat ik zelf niet meer zal kunnen werken. Indien gij leeft, ligt er weinig aan gelegen of ik omkome." Daarna, Zijn ziel in de handen stellende van Hem die getrouw is, steeg LUTHER op zijn wagen en verliet Wittenberg. De raad van de stad had hem een nederig rijtuig bezorgd, met ene kap overdekt welke de reizigers naar goedvinden konden opzetten of nederlaten.

De keizerlijke heraut, met zijn versierselen bekleed en dragende de adelaar des rijks, reed te paard vooruit, van zijn bediende gevolgd. Daarna kwamen LUTHER,

SCHURFF, AMSDORFF en SUAVEN op hun wagen. De vrienden des Evangelies, de burgers van Wittenberg, vol ontroering God aanroepende, smolten in tranen weg. Zo vertrok dan LUTHER.

De beeltenis van Savonarola.

Weldra bemerkte hij dat ongunstige voorgevoelens de harten van diegenen vervulde welke hij ontmoette. Te Leipzig bewees men hem gene de minste eer, en hield men zich te vreden hem volgens het gebruik wijn aan te bieden. Te Naumburg ontmoette hij een priester, waarschijnlijk J. LANGER, een man van een strenge ijver, die zorgvuldig in zijn kabinet de beeldtenis bewaarde van de bekende HIERONYMUS SAVONAROLA van Ferrara, in het jaar 1498 te Florence, op bevel van paus ALEXANDER VI, als martelaar van de vrijheid en zedelijkheid, meer nog dan als belijder van de Evangelische waarheid verbrand. De beeldtenis van de Italiaanse martelaar genomen hebbende, naderde hij LUTHER en reikte hem deze stilzwijgend toe. Deze begreep wat dit stomme beeld hem aankondigde; maar zijn onverschrokken geest bleef standvastig. "Het is de satan," zei hij, "die door deze verschrikkingen zou willen verhinderen, dat de waarheid in de vergadering van de vorsten beleden werd: want hij voorziet de slag die dit zijn rijk zal toebrengen." "Blijf standvastig in de waarheid welke gij erkend hebt," zei hem toen de priester op ene deftige wijze, "en uw God zal ook bestendig met u blijven."

Men plakt te Weimar Luther's veroordeling aan.

De nacht te Naumburg doorgebracht hebbende, waar de burgemeester hem met gastvrijheid ontvangen had, kwam LUTHER de volgende dag tegen de avond te Weimar aan. Nauwelijks was hij daar enige ogenblikken, of hij hoorde aan alle kanten een sterk geschreeuw: het was zijn veroordeling welke men afkondigde. "Zie!" zei hem de heraut, Hij sloeg zijn blikken in het rond, en zijn verbaasde ogen ontdekten keizerlijke boden, de stad rondlopende, en overal het keizerlijk edict aanplakkende, wat beval zijn schriften aan de overheden ter hand te stellen. LUTHER twijfelde er niet aan of men vertoonde bij voorraad deze gestrengheid, om hem door de vrees terug te houden, en vervolgens te veroordelen als geweigerd hebbende om te verschijnen. "Welnu! mijnheer de doctor, wilt gij volhouden?" zei de verschrikte keizerlijke heraut. "Ja," antwoordde LUTHER, "schoon in alle steden in de ban gedaan, zal ik volhouden! Ik verlaat mij op het vrijgeleide van de keizer."

LUTHER had te Weimar ene audiëntie bij de hertog JOHAN, broeder van de keurvorst van Saksen, die toen aldaar zijn hof hield. De vorst nodigde hem uit om te prediken. Hij bewilligde erin. Woorden des levens vloeiden uit het bewogen hart van de doctor. Een Franciscaner monnik, die hem hoorde, de vriend van FREDERIK MYCONIUS, JOHAN VOIT, werd toen tot de Evangelische leer bekeerd. Hij verliet twee jaren daarna het klooster, en werd later hoogleraar in de Godgeleerdheid te Wittenberg. De hertog gaf LUTHER het nodige geld voor zijn reis.

Ontmoeting bij Erfurt.

Van Weimar begaf zich de Hervormer naar Erfurt. Het was de stad van zijn jeugd. Hij hoopte daar zijn vriend LANGE te zien, bijaldien er, gelijk hij hem geschreven had, geen gevaar was om binnen die stad te komen. Toen hij er nog op drie of vier mijlen afstands van verwijderd en bij het dorp Nora was, zag hij in het verschiet een troep ruiters verschijnen. Waren het vrienden? Waren het vijanden? Zij naderen, en weldra begroeten hem met toejuiching CROTUS, rector van de hogeschool, EOBANUS HESSE, de vriend van MELANCHTON, en die LUTHER de koning van de dichters

noemde, EURICIUS CORDUS, JOHANNES DRACO, en nog meer anderen, ten getalle van veertig personen, leden van de senaat, van de hogeschool, van de burgerij allen te paard. Een menigte inwoners van Erfurt bedekte de weg en gaf haar vreugde luidruchtig te kennen. Men was begerig de krachtvolle man te zien die de paus de oorlog had durven verklaren.

Justus Jonas.

Een jong man van acht en twintig jaren, met name JUSTUS JONAS, was de trein voorafgegaan. JONAS, na te Erfurt in de rechten gestudeerd te hebben, was in het jaar 1519 tot rector van de hogeschool benoemd geworden. Door het Evangelische licht, dat zich toen van alle kanten verspreidde, verlicht, had hij de begeerte opgevat om Godgeleerde te worden. "Ik geloof" schreef hem ERASMUS, "dat God u als een middel gekozen heeft om de roem van Zijn Zoon JEZUS te doen schitteren." Al de gedachten van JONAS waren op Wittenberg, op LUTHER gevestigd. Enige jaren tevoren, nog slechts student in de rechten zijnde, was JONAS, die een vaardige en ondernemende geest bezat, te voet vertrokken, van enige vrienden vergezeld en had, om bij ERASMUS te komen die te dier tijd te Brussel was, enige door rovers onveilig gemaakte bossen en door de pest ontvolkte steden doorgereisd. Zal hij nu andere gevaren ontzien om de Hervormer naar Worms te vergezellen? Hij verlangde van hem nadrukkelijk dat hij hem deze gunst zou toestaan. LUTHER bewilligde erin. Zo ontmoetten dan deze twee leraren elkaar, die gedurende hun gehele leven gezamenlijk aan het werk van de hernieuwing van de Kerk moesten arbeiden. De Goddelijke Voorzienigheid bracht rondom LUTHER de mensen bijeen die het licht van Duitsland moesten wezen, de MELANCHTONS, de AMSDORFFEN, de BUGENHAGENS, de JONASSEN. Bij zijn terugkomst van Worms werd JONAS tot proost van de Kerk te Wittenberg, en tot doctor in de Godgeleerdheid benoemd.

"JONAS," zei LUTHER, "is een man wiens leven men voor grote prijs moest kopen om hem op aarde te houden." Geen prediker had als hij de gave ontvangen om zijn hoorders te boeijen. "POMERANUS is uitlegkundige," zei MELANCHTON, "ik ben redeneerkundige, JONAS is redenaar. De woorden stromen met ene bewonderenswaardige schoonheid van zijn lippen, en zijn welsprekendheid is vol kracht. Maar LUTHER overtreft ons allen." - Het schijnt dat omstreeks tegen dezelfde tijd een vriend zijner jeugd, en een broeder van LUTHER zijn geleide kwawen vermeerderen.

Luther predikt in Erfurt.

De deputatie van Erfurt keerde weer stadwaarts. Ruiters en lieden te voet, het rijtuig van LUTHER omringende, traden de muren van de stad binnen. Bij de poort, op de pleinen, in de straten waar de arme monnik zo dikwijls zijn brood had gebedeld, was de menigte aanschouwers zeer groot. LUTHER klom aan het Augustijner klooster af, waar het Evangelie zijn hart had vertroost. LANGE ontving hem met vreugde; USINGEN en enige van de oudste vaders betoonden hem veel koelheid. Men begeerde hem te horen; de prediking was hem verboden; maar de heraut, zelf medegesleept, stond het toe.

Zondags na Pasen was de Augustijner kerk te Erfurt met ene grote schare vervuld. Die broeder, welke voorheen de poorten opende en de kerk bezemde, beklom de kansel, en de Bijbel geopend hebbende, las hij deze woorden: *"Vrede zij ulieden! En JEZUS dit gezegd hebbende, toonde hij hun zijn handen en zijn zijde*." Joh. 20:19, 20. "Alle wijsgeren, leraren, schrijvers," zei hij, "hebben er zich op toegelegd om te

onderwijzen hoe de mens het eeuwige leven kan verkrijgen, en zij zijn er niet toe gekomen. Ik wil het u nu zeggen."
Het is in alle eeuwen het grote vraagstuk; ook verdubbelden de hoorders van LUTHER hun aandacht.

Het geloof en de werken.
"Er zijn tweederlei werken," vervolgde de Hervormer: "vreemde werken: dit zijn de goede; eigene werken: zij zijn niets waard. De een bouwt een kerk, de ander gaat in bedevaart naar St. Jakob of naar St. Petrus; een derde vast, bidt, neemt een monnikskap, gaat barrevoets; een ander doet nog enig ander ding. Al die werken zijn niets en zullen vergaan: want onze eigen werken zijn zonder enige kracht. Maar ik zal u nu zeggen wat het ware werk is. God heeft een mens uit de doden opgewekt, namelijk de Heer JEZUS CHRISTUS, opdat Hij de dood vertreden, de zonde vernietigen, en de poorten van de hel sluiten zou. Ziedaar het werk van de zaligheid. De duivel dacht dat hij de Heer in zijn macht had, toen hij Hem tussen twee struikrovers zag, de schandelijkste marteldood lijdende, van God en mensen vervloekt...Maar de Godheid gebruikte Zijn macht en vernietigde de dood, de zonde en de hel...
"CHRISTUS heeft overwonnen! ziedaar de gewichtige tijding! en wij zijn door Zijn werk en niet door de onze behouden. - De paus zegt geheel iets anders. Maar ik verklaar het, de heilige Moeder Gods zelve is noch behouden geworden door haar maagdom noch door haar moederschap, noch door haar zuiverheid of haar werken, maar eniglijk door middel van het geloof en door de werken van God..."
Als LUTHER nog sprak, deed zich een plotselijk gedruis horen; een van de galerijen kraakte, en men geloofde dat zij onder de last van de menigte zou bezwijken. Dit veroorzaakte ene grote opschudding onder de hoorders. Enigen vluchtten, anderen bleven van schrik verslagen. De redenaar houdt een ogenblik stil; daarna de hand uitstrekkende, riep hij met ene zware stem: "Vrees niets! er is geen gevaar: de duivel zoekt mij dus te verhinderen om het Evangelie te verkondigen, maar hij zal er niet in slagen." Op dit bevel bleven degenen die heen vluchtten verbaasd en verslagen staan; de vergadering kwam tot bedaren, en LUTHER, zonder zich over de pogingen van de duivel te verontrusten, ging dus voort: "Gij spreekt tot ons veel van het geloof, zult gij mogelijk zeggen. Leer ons dan hoe men het kan verkrijgen. Welnu, ja, ik wil het u leren: onze Heer JEZUS CHRISTUS zegt: *Vrede zij ulieden! zie mijn handen*, dat wil zeggen: Zie, o mens! ik ben het, ik alleen die uw zonde heb weggenomen, en die u heb vrijgekocht; en nu hebt gij de vrede! zegt de Heere...
"Ik heb de vrucht van de boom niet gegeten," hernam LUTHER; "gij hebt die evenmin gegeten; doch wij hebben de zonde ontvangen welke ADAM ons overgebracht heeft, en wij hebben ze gedaan. Eveneens, ik heb niet geleden aan het kruis, en gij hebt er evenmin aan geleden; maar CHRISTUS heeft voor ons geleden; wij zijn gerechtvaardigd door het werk Van God, en niet door het onze...Ik ben, zegt de Heer, uw gerechtigheid en uw verlossing.
"Dat wij het Evangelie geloven, dat wij de heilige PAULUS geloven, en niet de brieven en de decretalen van de pausen..."
LUTHER, na het geloof als de oorzaak van de rechtvaardiging des zondaars verkondigd te hebben, verkondigt de werken als het gevolg en de openbaarmaking van de behoud.
"Nademaal God ons gezaligd heeft," vervolgt hij, "zo laat ons onze werken zodanig inrichten dat Hij er Zijn welgevallen in stelle. Zijt gij rijk? dat dan uw goed nuttig zij voor de armen! Zijt gij arm? dat uw dienst nuttig zij voor de rijken! Indien uw werk

alleen voor u zelf nuttig is, is de dienst welke gij Gode meent te bewijzen niets dan bedrog."
Geen woord van zichzelf, in deze rede van LUTHER; gene toespelingen op de omstandigheden waarin hij zich bevindt; niets over Worms, noch over KAREL, noch over pauselijke gezanten; hij predikt CHRISTUS en CHRISTUS alleen; in dit ogenblik waarin de wereld de ogen op hem gevestigd houdt, heeft hij gene vooringenomenheid met zichzelf; dit is het kenmerk van een waarachtig dienaar Gods.

Luther ongesteld.
LUTHER vertrok van Erfurt en reisde door Gotha, waar hij opnieuw predikte. MYCONIUS voegt er bij, dat de duivel, op het ogenblik dat men van de preek kwam, in de boog boven de deur van de kerk enige stenen losmaakte, die sinds twee honderd jaren hadden vast gezeten. De doctor ging in het Benedictijner klooster te Reinhardsbrunn zijn nachtverblijf nemen, en begaf zich van daar naar Eisenach, waar hij zich ongesteld bevond. AMSDORFF, JONAS, SCHURFF, al zijn vrienden waren ervan verschrikt. Men deed hem ene aderlating, en paste hem zeer zorgvuldig op; de hoofdschout van de stad, JOHAN OSWALD, kwam zelf in allerijl met een hartsterkend water tot hem. LUTHER ervan gedronken hebbende geraakte in slaap, en de krachten welke de rust hem schonk, lieten hem toe de volgende dag weder te vertrekken.

Toeloop van het volk. Luther's moed.
Overal volgde hem de volksmenigte op zijn trede. Zijn reis was een zegetocht. Men beschouwde met ontroering die onverschrokken man, die zijn hoofd aan de keizer en aan het rijk ging aanbieden. Een ontzaglijke toeloop omringde hem, men sprak tot hem. "Ach!" zeiden enigen, "er zijn te Worms zoveel kardinalen, zoveel bisschoppen!...Men zal u Verbranden, men zal uw lichaam tot as doen verteren, gelijk men dat met dat van JOHANNES HUSS gedaan heeft." Maar niets maakte de monnik vervaard. "Al stookten zij een vuur," zeide hij, "dat zich van Worms tot Wittenberg uitstrekte, en tot aan de hemel reikte, ik zou er in de naam des Heeren doortrekken, ik zou voor hen verschijnen. ik zou de muil van die Behemoth binnentreden, ik zou zijn tanden verbrijzelen, en ik zou de Heer JEZUS CHRISTUS belijden."

Luther en een officier.
Eens toen hij ene herberg binnentrad, en de menigte als naar gewoonte om hem heen drong, naderde een officier en zei tot hem: "Zijt gij de man die ondernomen heeft om het Pausdom te hervormen?...Hoe zult gij daar in slagen?..." - "Ja," antwoordde LUTHER, "ik ben de man. Ik verlaat mij op de almachtigen God, wiens woord en bevel ik voor mij heb." ("In de herbergen hadden vele brasserijen, lustige bacchusfeesten, ook muzijkvermaken plaats: zodat LUTHER zelf ergens op de schelle luit spelende, aller ogen tot zich trok, gelijk zekere ORPHEUS, doch die daarenboven nog geschoren en gekapt, en daardoor zoveel te wonderlijker was.")
De officier bewogen zag hem toen met een vriendelijker oog aan, en zei tot hem: "Waarde vriend! hetgene gij daar zegt is iets. Ik ben een dienaar van KAREL; maar uw meester is groter dan de mijne. Hij zal u helpen en u bewaren."
Zodanig was de indruk die LUTHER verwekte. Zijn vijanden zelf waren getroffen bij het zien van die menigte welke hem omringde; maar het is onder andere kleuren dat zij deze reis hebben afgeschilderd. De doctor kwam eindelijk, op Zondag de 14de april te Frankfort aan.

Reeds was het bericht dat LUTHER in aantocht was te Worms gekomen. De vrienden van de paus hadden niet gedacht dat hij aan de dagvaarding van de keizer zou gehoorzamen. ALBERT, kardinaal aarts bisschop van Mentz, zou alles gegeven hebben om hem op weg tegen te houden. Nieuwe kunstgrepen werden in het werk gesteld om daarin te slagen.

Verblijf in Frankfort.

LUTHER, te Frankfort aangekomen, nam daar enige rust, en zond aan SPALATIJN, die zich toen met de keurvorst te Worms bevond, van zijn aannadering bericht. Dit is de enige brief die hij op de reis heeft geschreven. "Ik kom," zei hij hem, "schoon de satan zich beijverd heeft om mij op weg door ziekte tegen te houden. Van Eisenach tot hier heb ik niet opgehouden te kwijnen, en ik ben nog alsof ik nooit geweest ware. Ik verneem dat KAREL een bevel heeft doen uitgaan om mij te verschrikken. Maar CHRISTUS leeft, en wij zullen Worms binnentreden, in spijt van al de poorten van de hel en van al de machten van de lucht. Maak dan mijn verblijf gereed."

De volgende dag ging LUTHER de geleerde school van WILHELM NESE, een beroemd aardrijkskundige van die tijd, bezoeken. "Legt u toe," zei hij tot de jonge knapen, "op het lezen van de Bijbel en op het zoeken van de waarheid." Daarna zijn rechterhand op een van die kinderen en zijn linkerhand op een ander leggende, sprak hij over de gehele school een zegen uit.

Zegende LUTHER de kinderen, hij was de hoop van de grijsheid. Een bejaarde weduwe welke God diende, CATHARINA VAN HOLZHAUSEN, begaf zich tot hem en zei: "Mijn vader en mijn moeder hebben mij bekend gemaakt dat God een man zou verwekken die zich tegen de pauselijke ijdelheden zou verzetten, en Gods woord zou beschermen. Ik hoop dat gij die man zijt, en ik wens u voor uw werk de genade en de Heilige Geest van God toe."

Deze gevoelens waren ver van die van allen te Frankfort te zijn. De deken van de Lievevrouwekerk JOHAN COCHLOEUS, was een van de lieden die het meest aan de Roomse Kerk toegewijd waren. Toen hij LUTHER Frankfort zag doorreizen om zich naar Worms te begeven, kon hij zijn vrees niet bedwingen. Hij dacht dat de Kerk behoefte had aan trouwe verdedigers. Niemand had hem geroepen, het is waar; doch er ligt niet aan gelegen! Nauwelijks had LUTHER de stad verlaten, of COCHLOEUS volgde hem terstond op Zijn treden, bereid, zei hij, om zijn leven tot verdediging van de eer van de Kerk op te offeren.

Plan van de keizerlijke hovelingen. Glapio bij Sickingen.

De schrik was groot in het leger van de vrienden van de paus. De aartsketter was in aantocht; iedere dag, ieder uur bracht hem nader bij Worms. Indien hij er binnen kwam, was misschien alles verloren. De aartsbisschop ALBERT, de biechtvader GLAPION en al de staatslieden, die de keizer omringden waren ontsteld. Hoe zal men die monnik verhinderen te komen? Hem op te lichten is iets onmogelijks: want hij heeft het vrijgeleide van KAREL. De list alleen kan hem tegenhouden. Terstond vormen die behendige lieden het volgende plan. De biechtvader van de keizer en zijn opperkamerheer PAUL VAN ARMSDORF, vertrekken in allerijl van Worms. Zij richten zich naar het kasteel van Ebernburg, omtrent tien mijlen van die stad gelegen, waar FRANCISCUS VAN SICKINGEN, die ridder welke LUTHER ene schuilplaats aangeboden had, zijn verblijf hield. BUCER, een jong Dominicaner, hofprediker van de keurvorst van de Palts, tijdens de redetwist te Heidelberg, tot de Evangelische leer bekeerd, was toen naar dat "toevluchtsoord van de rechtvaardigen" gevlucht. De ridder, die van Godsdienstzaken weinig verstond, was gemakkelijk te bedriegen; en

het karakter van de voormaligen Paltsischen hofprediker begunstigde de ontwerpen van de biechtvader. Inderdaad, BUCER was vredelievend. De hoofdpunten van de ondergeschikte punten onderscheidende, meende hij deze aan de eenheid en de vrede te kunnen opofferen.
De kamerheer en de biechtvader van KAREL beginnen hun aanval. Zij geven SICKINGEN en BUCER te verstaan dat het met LUTHER gedaan is, bijaldien hij zich naar Worms begeeft. Zij verklaren hun dat de keizer bereid is enige geleerden naar Ebernburg te zenden, om er met de doctor te onderhandelen. - "Het is onder uw bescherming," zeiden zij tot de ridder, "dat de twee partijen zich zullen stellen. - Wij zijn het met LUTHER in al de hoofdzaken eens." zeiden zij tot BUCER, "het geldt slechts enige ondergeschikte punten: gij zult ons tot bemiddelaar die - nen." De ridder en de doctor worden aan het wankelen gebracht. De biechtvader en de kamerheer gaan voort: "De uitnodiging aan LUTHER gericht, moet van u komen," zeiden zij tot SICKINGEN, "en BUCER moet er de overbrenger van zijn." Men werd het in alles naar hun verlangen eens. Wanneer de al te lichtgelovige LUTHER slechts te Ebernburg komt, zal zijn vrijgeleide spoedig geëindigd zijn, en wie zal hem dan verdedigen?

Onwrikbare standvastigheid van Luther.
LUTHER was te Oppenheim aangekomen. Zijn vrijgeleide was niet meer dan voor drie dagen van kracht. Hij ziet een troep ruiters naderen, en weldra herkent hij aan hun hoofd die BUCER, met wie hij te Heidelberg een zo vertrouwelijke omgang gehad had. - "Deze ruiters behoren FRANCISCUS VAN SICKINGEN toe," zegt hem BUCER, na de eerste uitstortingen van de vriendschap. "Hij heeft mij tot u gezonden, om u naar zijn sterk kasteel te geleiden. De biechtvader van de keizer verlangt met u een onderhoud te hebben. Zijn invloed op KAREL is onbegrensd; alles kan hij in orde brengen. Maar ontwijk ALEANDER!" JONAS, AMSDORFF, SCHURFF weten niet wat te denken. BUCER houdt sterk aan; doch LUTHER wankelt niet. "Ik vervolg mijn weg," antwoordt hij aan BUCER, "en wanneer de biechtvader van de keizer mij iets te zeggen heeft, kan hij mij te Worms vinden. Ik begeef mij derwaarts waar ik geroepen ben."

Intussen begon SPALATIJN zelf zich te verontrusten en te vrezen. Te Worms van de vijanden van de Hervorming omringd, hoorde hij zeggen dat men het vrijgeleide van een ketter niet moest eerbiedigen. Hij verontrustte zich over zijn vriend. Op het ogenblik dat deze de stad naderde, deed zich een bode op, die hem uit naam van de hofprediker zei: "kom niet binnen Worms!" Zo sprak zijn beste vriend, de vertrouweling van de keurvorst, SPALATIJN zelf!... LUTHER, onwankelbaar, slaat zijn blikken op die afgezant, en antwoordt: "Ga en zeg uw meester, dat schoon er ook te Worms zoveel duivels als pannen op de daken waren, ik er nochtans zou heen gaan..." Nooit is misschien LUTHER zo groot geweest. De afgezant keerde naar Worms terug, en bracht er die verbazende tijding over. "Ik was toen onverschrokken," zei LUTHER weinige dagen vóór zijn dood, "ik vreesde niets. God kan iemand zulk ene stoutmoedigheid geven. Ik weet niet of ik thans zoveel vrijmoedigheid en blijdschap hebben zou." "Wanneer de zaak goed is," voegt zijn leerling MATHESIUS er bij, "dan groeit ons een hart in het lijf, en geeft dat moed en kracht aan Evangeliepredikers en soldaten.

Intocht binnen Worms.
Eindelijk, in de morgen van de 16de april, kreeg LUTHER de muren van de aloude stad in het gezicht. Men verwachtte hem. Men was binnen Worms slechts met ene enkele gedachte bezield. Jonge adellijken, hun ongeduld niet kunnende bedwingen, als BERNARD VAN HIRSCHFELD, ALBERT VAN LINDENAU, met zes ridders en andere edellieden uit het gevolg der vorsten, ten getalle van honderd, zo men PALLAVICINI geloven mag, reden hem te paard te gemoet, en omringden hem, om hem op het ogenblik van zijn intocht te begeleiden. Hij naderde. Vóór hem reed de keizerlijke heraut, met al de tekenen zijner waardigheid bekleed. Daarna kwam LUTHER in zijn nederige wagen. JONAS volgde hem te paard; de ridders omringden hem. Ene ontzaggelijke menigte volks wachtte hem voor de poorten. Te tien ure trok hij die muren binnen, waarvan zoveel personen hem voorspeld hadden dat hij er niet meer uit zou geraken. Ziedaar, zo is hij dan binnen Worms!

Lijkzang.
Twee duizend personen vergezelden de vermaarde monnik van Wittenberg, midden door de straten van de stad. Men haastte zich om hem te ontmoeten. Van ogenblik tot ogenblik groeide de menigte aan. Deze was veel groter dan tijdens de intocht van de keizer. Eensklaps, zo verhaalt een geschiedschrijver, scheidt zich iemand van de menigte af, gekleed in een zonderling gewaad, en een groot kruis voor zich uitdragende, gelijk dat bij lijkstaatsiën het gebruik is, nadert tot LUTHER en zingt vervolgens met luider stem en op die statigen klaagtoon waarmede men de missen voor de rust van de ziel der afgestorvenen leest, deze woorden, als had hij ze uit het rijk van de doden doen horen:

Gij zijt dan gekomen naar wie wij verlangden,
En die wij verbeidden in 't sombere graf!

Het is door ene zielmis dat men de aankomst van LUTHER viert. Het was de hofnar van een van de hertogen van Beijeren, die, zo de geschiedenis waar is, LUTHER een van die waarschuwingen, vol wijsheid en scherts gaf, waarvan men zoveel voorbeelden van de kant van die hoge personaadjen bijbrengt. Maar het geraas van de menigte verdoofde weldra het *de profundis* van de kruisdrager. De trein kwam niet dan met moeite door het gedrang van het volk heen. Kortom, de heraut des rijks hield voor het verblijf van de ridders van Rhodus stil. Daar was het dat twee raadsheren van de keurvorst, FREDERIK VAN THUN, en PHILIP VAN FEILITSCH, gelijk ook de maarschalk des rijks, ULRICH VAN PAPPENHEIM, hun intrek hadden. LUTHER klom van zijn wagen af, en zei bij het afstijgen: "God zal mijn beschermer zijn." "Ik ben op een overdekte wagen en in mijn monniksgewaad Worms binnen getrokken," zei hij later. "Ieder kwam op straat en wilde de monnik MARTIJN zien."
De tijding van zijn aankomst vervulde de keurvorst van Saksen en ALEANDER met schrik. De jonge en smaakvolle aartsbisschop ALBERT, die tussen die twee partijen de middelweg hield, was over zoveel stoutheid verslagen. Indien ik niet meer moed dan hij gehad had," zei LUTHER, "zou men mij voorzeker nooit binnen Worms gezien hebben."

Raadsvergadering door Karel V gehouden.
KAREL V riep terstond zijn raad bijeen. De vertrouwdste raadslieden van de keizer begaven zich in allerijl naar het paleis: want de schrik overmeesterde hen. "LUTHER is gekomen," zei KAREL, "wat moet men doen?"

MODO, bisschop van Palermo en kanselier van Vlaanderen, antwoordde, indien wij daaromtrent de getuigenis van LUTHER zelf moeten geloven: "Wij hebben over dit onderwerp langdurig met elkaar raad gepleegd. Uw keizerlijke Majesteit ontdoe zich spoedig van die man. Heeft SIGISMUND JOHANNES HUSS niet doen verbranden? Men is niet verplicht een ketter een vrijgeleide te geven of er zich te zijn opzichte aan te houden." "Nee," zei KAREL, "wat men beloofd heeft, moet men houden." Men gaf dan toe om de Hervormer te doen verschijnen.

Capito en de lieden die zich naar de tijd schikten.

Terwijl de groten in hun raadsvergaderingen dus ten opzichte van LUTHER in onrust verkeerden, waren er te Worms vele lieden die zich verblijdde van eindelijk die beroemden dienaar Gods te kunnen aanschouwen. CAPITO, kapellaan en raadsheer van de aartsbisschop van Mentz, bekleedde onder hen de eerste plaats. Deze merkwaardige man, die kort tevoren in Zwitserland met veel vrijmoedigheid het Evangelie verkondigd had, meende toen aan de bediening waarin hij geplaatst was een gedrag verschuldigd te zijn, wat veroorzaakte dat hij door de Evangelischen van laaghartigheid, en door de Roomsgezinden van geveinsdheid werd beschuldigd. Hij had intussen te Mentz met klaarheid de leer van de geloofs gepredikt. Tijdens zijn vertrek, had hij zich door een jonge ijvervolle prediker, met name HEDIO, doen vervangen. Gods Woord was in die stad, de aloude zetel van de primaat van de Germaanse Kerk, niet gebonden. Men hoorde er met grote begeerte het Evangelie; tevergeefs beijverde zich de monniken om op hun manier de heilige Schrift te prediken, en bezigden alle middelen in hun vermogen, om de richting van de gemoederen te stremmen; zij konden daar niet in slagen. Maar, schoon de nieuwe leer verkondigende, beijverde CAPITO zich echter om de vriend van diegenen te blijven die haar vervolgden. Hij vleide zich, met enige lieden die als hij dachten, van de Kerke zo doende van groot nut te zijn. Volgens hen had men het alleen aan de invloed van CAPITO op de aartsbisschop ALBERT te danken, wanneer LUTHER niet verbrand werd, en al de Luthersgezinden niet in de ban werden gedaan. De deken van Frankfort, COCHLOEUS, die bijna te gelijk met LUTHER te Worms aankwam, ging terstond naar CAPITO. Deze die, tenminste uitwendig, met ALEANDER op een zeer goede voet stond, stelde hem COCHLOEUS voor, dienende zo tot band tussen de twee grootste vijanden van de Hervormer. CAPITO geloofde ongetwijfeld de zaak van CHRISTUS van groot nut te zijn, door al die inschikkelijkheden in acht te nemen; doch men zou niet kunnen zeggen dat er iets goeds uit voortvloeide. De uitkomst verijdelt bijna altijd die berekeningen van een geheel menselijke wijsheid, en toont dat een vaste gang, als zijnde de oprechtste, ook de wijsste is.

Toeloop rondom Luther.

Intussen hield de menigte niet op het verblijf van de ridders van Rhodus waar LUTHER afgestapt was, te omringen. Voor de een was hij een wonder van wijsheid, voor de anderen een monster van ongerechtigheid. De gehele stad wilde hem zien. Men liet hem echter de eerste uren om zich van Zijn vermoeienis te herstellen, en met zijn vertrouwdste vrienden te spreken. Maar nauwelijks was de avond gekomen, of graven, vrijheren, ridders, eenvoudige edellieden, kerkelijken, burgers, verdrongen elkaar rondom hem. Allen, en zelfs zijn grootste vijanden, waren getroffen over de stoutheid van zijn stap, over de blijmoedigheid welke hem scheen te bezielen, over de kracht van zijn woorden, over die zo indrukwekkende zielsverheffing en geestdrift, welke die eenvoudige monnik ene onweerstaanbare waardigheid gaven. Maar enigen schreven die grootheid toe aan iets Goddelijks dat zich in hem bevond, terwijl de

vrienden van de paus met luider stem uitriepen, dat hij van een boze geest was bezeten. De bezoeken volgden elkaar op, en die menigte nieuwsgierigen hield LUTHER tot laat in de nacht op de been.

Dagvaarding.
De volgende morgen, des woensdags de 17de april, dagvaardde hem de rijks - erfmaarschalk, ULRICH VAN PAPPENHEIM, om des namiddags te vier ure voor zijn keizerlijke Majesteit en de rijks staten te verschijnen. LUTHER ontving deze boodschap met grote eerbied.

Brief van Hutten.
Zo was dan alles bepaald; hij ging om JEZUS CHRISTUS wille voor de aanzienlijkste vergadering van de gehele wereld verschijnen. Het ontbrak hem niet aan bemoedigingen. De vurige ridder ULRICH VAN HUTTEN bevond zich toen op het kasteel van Ebernburg. Zich niet naar Worms kunnende begeven, (want LEO X had KAREL V verzocht hem aan handen en voeten gebonden naar Rome te zenden,) wilde hij tenminste LUTHER de hand eens vriends toereiken, en die zelfde dag, 17 april, schreef hij hem, terwijl hij de woorden aan een Koning van Israël ontleende: *"De Heere verhore u in de dag van de benauwdheid! De naam van de God Jakobs zette u in een hoog vertrek! Hij zende u hulp uit het heiligdom, en ondersteune u uit Sion! Hij geve u de begeerte uws harten, en doe uw ondernemingen wel gelukken!* O veelgeliefde LUTHER! mijn eerwaardige vader!... vrees niet en zijt sterk. De raad van de goddelozen heeft u omsingeld, en zij hebben als brullende leeuwen de mond tegen u geopend. Maar de Heere zal tegen de bozen opstaan en zal hen verstrooien. Strijd dan manmoedig voor CHRISTUS. Ik voor mij zal ook met moed strijden. Of het Gode behaagde dat het mij vergund ware te zien hoe zij hun wenkbrauwen fronsen. Maar de Heer zal zijn wijngaard zuiveren, dien het wilde zwijn uit het woud verwoest heeft... CHRISTUS behoede u!"
BUCER deed wat HUTTEN niet had kunnen doen; hij kwam zelf van Ebernburg te Worms, en verliet zijn vriend niet gedurende al de tijd van zijn verblijf.

Onrust van Luther. Zijn gebed.
Maar LUTHER zocht zijn kracht elders dan bij de mensen. "Hij die, door de vijand aangevallen, het schild des geloofs vasthoudt," zei hij eens, "is gelijk PERSEUS, houdende het hoofd van MEDUSA in de hand. Ieder die het aanschouwde stierf. Eveneens moeten wij Gods Zoon aan de hinderlagen van de duivels voorstellen." Hij had in deze morgenstond van de 17de april ogenblikken van onrust, waarin Gods aanschijn voor hem bedekt was. Zijn geloof wordt geschokt; zijn vijanden vermeerderen voor zijn ogen; zijn verbeeldingskracht wordt er door aangedaan.... Zijn ziel is als een schip, dat door de hevigste storm wordt rondgeslingerd, dat waggelt, dat in het diepste van de afgrond neder daalt en daarna weer opstijgt ten hemel. In dit ogenblik van bittere smart, waarin hij de drinkbeker van CHRISTUS drinkt, en dat voor hem als een hof van Gethsémané is, werpt hij zich met het aangezicht ter aarde, en doet deze afgebrokene uitroepen horen, welke men niet zou kunnen begrijpen, wanneer men zich de zieleangsten niet voorstelt waarmede deze tot God opstegen: "Almachtig God! Eeuwig God! hoe verschrikkelijk is de wereld! hoe opent zij de mond om mij te verslinden! en wat heb ik weinig vertrouwen op u!...Hoe zwak is het vlees, en hoe machtig is de satan! Indien ik op hetgene machtig is naar de wereld mijn hoop moet stellen, dan is het met mij gedaan.... De klok is gegoten, het oordeel is uitgesproken!.... o God! o God!.... o Gij mijn God!...help mij tegen al de wijsheid der

wereld! Doe het; Gij moet het doen.... Gij alleen.... want het is niet mijn werk, maar het Uwe. Ik heb hier niets te doen, ik heb niets te twisten met die grote heren van de wereld! Ook ik zou gelukkige en geruste dagen wensen te slijten. Maar de zaak is de Uw.... en zij is rechtvaardig en eeuwig! O Heere! zijt mijn hulp! Getrouwe God, onveranderlijke God! Ik verlaat mij niet op enig mens. Het is tevergeefs! Al wat van de mens is wankelt; al wat van de mens komt bezwijkt. O God! o God!.... hoort Gij niet?.... Mijn God! zijt Gij dood?.... Nee, Gij kunt niet sterven! Gij verbergt U slechts. Gij hebt mij tot dit werk verkozen. Ik weet het!.... Welnu! werk dan, o God!.... houdt U aan mijn zijde, om de naam van Uw veelgeliefden Zoon JEZUS CHRISTUS, die mijne bescherming, mijn schild en mijn sterkte is."
Na een ogenblik van stilzwijgen en worsteling, gaat hij dus voort: "Heere! waar blijft Gij?.... O mijn God! waar zijt Gij?.... Kom! kom! ik ben bereid!.... Ik ben bereid om mijn leven voor Uwe waarheid te laten.... geduldig als een lam. Want de zaak is rechtvaardig, en zij is de Uw!... Ik zal mij van U niet scheiden, noch heden, noch in alle eeuwigheid!... En al wierd de wereld vervuld met boze geesten, al moest mijn lichaam, dat echter het werk Uwer handen is, gedood, uitgerekt, in stukken gehouwen.... ja tot stof vermalen worden...mijn ziel is Uw!... Ja, ik heb Uw Woord tot waarborg. U behoort mijn ziel! zij zal eeuwig bij U blijven... amen!.. O God! help mij!... Amen!"

Dit gebed doet LUTHER en de Hervorming kennen. De geschiedenis ligt hier het gordijn van het heilig - dom op, en toont ons de verborgen plaats, waaruit kracht en moed werden meegedeeld aan die nederige en verachte mens, die het werktuig van God was om de zielen en de gedachten van de mensen vrij te maken, en nieuwe tijden te doen beginnen. LUTHER en de Hervorming zijn hier op de daad betrapt. Men leert hun innigste drijfveren kennen. Men ontdekt van waar hun kracht was. Dit woord ener ziel welke zich voor de zaak van de waarheid opoffert, vindt men in de verzameling van de stukken betrekkelijk LUTHERS verschijning te Worms, onder No. XVI, te midden van vrijgeleiden en andere oorkonden van deze soort. Ongetwijfeld hoorde het de een of ander van zijn vrienden, en bewaarde ons het. Het is naar ons gevoelen ene van de schoonste oorkon van de geschiedenis.

Optocht naar de rijksdag
Het was vier uren geslagen. De rijksmaarschalk verscheen; men moest vertrekken; LUTHER maakte er zich voor gereed; God had hem gehoord; hij was kalm; hij verliet zijn verblijf. De heraut ging vooruit; na hem kwam de rijksmaarschalk, en vervolgens de Hervormer. De menigte welke de straten vervulde was nog groter dan daags tevoren. Het was onmogelijk voort te komen; tevergeefs riep men plaats te maken; het gedrang vermeerderde. Kortom, de heraut de onmogelijkheid inziende om het stadhuis te bereiken, deed afzonderlijke huizen openen, en geleidde LUTHER door tuinen en verborgen gangen naar de plaats van de rijksdag. Het volk, dat gewaarwordende, stroomde de huizen binnen, de treden van de Wittenbergschen monnik volgende, plaatste zich aan de vensters welke op de tuinen uitzagen, en een groot aantal personen klom op de daken. De huizen, de straten, boven, beneden, alles was met aanschouwers bedekt.

Gezegde van de oude generaal George van Freundsberg.
Eindelijk aan het stadhuis gekomen, konden LUTHER en degenen die hem vergezelden, uit hoofde van het gedrang, niet binnen de deur geraken. Men riep: plaats! plaats! Niemand ging uit de weg. Toen baanden de keizerlijke soldaten met

geweld een weg om LUTHER te laten doorgaan. Het volk zich haastende om na hem binnen te komen, hielden de soldaten het met hun hellebaarden tegen. LUTHER drong tot het binnenste van het gebouw door; maar dáár zelfs was alles met volk vervuld. Er bevonden zich, zo in de zijkamers als aan de vensters, meer dan vijf duizend aanschouwers, Duitsers, Italianen, Spanjaarden en anderen. LUTHER kwam met moeite voort. Eindelijk aan de deur komende welke hem voor zijn rechters moest stellen, ontmoette hij een dappere ridder, de beroemde generaal GEORGE VAN FREUNDSBERG, die, vier jaren later, aan het hoofd van de Duitse voetknechten, met zijn soldaten op het veld van Pavia de knieën boog, en op de linkervleugel van het Franse leger aanrukkende, het in de Tessin joeg, en voor een groot gedeelte de gevangenneming van de koning van Frankrijk besliste. De oude generaal, LUTHER ziende voorbijgaan, klopte hem op de schouders, en zijn hoofd schuddende dat in de strijd was grijs geworden, zei hij hem op een goedwillige toon: Monnikje! monnikje! gij neemt een mars en post op u, als ik en menig overste nooit in het heetste gevecht gezien hebben! Maar is uw zaak rechtvaardig en zijt gij er zeker van, ga dan in Gods naam voort, en vrees niets! God zal u niet verlaten." Schone hulde door de dapperheid van het zwaard aan de dapperheid van de geest betoond! "Die over zijn geest heerst is groter dan die een stad inneemt," heeft een koning gezegd. Spr. 16:32.

Achtbare vergadering.

Eindelijk gaan de deuren van de zaal open. LUTHER trad er binnen, en vele personen die tot de rijksvergadering niet behoorden, drongen er met hem in. Nooit was iemand voor zulk ene aanzienlijke vergadering verscheen. Keizer KAREL V. wiens rijken de oude en nieuwe wereld beheersten; zijn broeder de aartshertog FERDINAND; zes keurvorsten van de rijks, wier afstammelingen thans bijna allen de koningskroon dragen; vierëntwintig hertogen, welke voor het grootste gedeelte over meer of minder uit gestrekte landen regeren, en waaronder er zijn die een naam dragen, welke later voor de Hervorming vreselijk zal worden; de hertog VAN ALBA en zijn twee zonen; acht markgraven; dertig aartsbisschoppen, bisschoppen of prelaten; zeven ambassadeurs, waaronder die van de koningen van Frankrijk en Engeland zijn; de afgevaardigden van tien Vrijsteden; een groot aantal onafhankelijke vorsten, graven en vrijheeren; de gezanten van de paus; in het geheel twee honderd en vier personaadjen: zodanig is het achtbare hof waarvoor MARTIJN LUTHER verschijnt.

Zegepraal op Rome behaald.

Deze verschijning was reeds ene luisterrijke overwinning, op het Pausdom behaald. De paus had die man veroordeeld, en die man bevond zich voor een vierschaar, welk zich dus boven de paus stelde. De paus had hem onder het interdict gebracht en van alle menselijke gemeenschap afgesneden, en hij was echter in eervolle bewoordingen opgeroepen, en voor de aanzienlijkste vergadering van de gehele wereld ontvangen. De paus had bevolen dat zijn mond voor altijd stom zou blijven, en hij ging die openen voor duizenden hoorders, uit de verstafgelegene oorden van de gehele Christenheid bijeengekomen. Een ontzaglijke omwenteling was dus door middel van LUTHER daargesteld. Rome klom reeds van zijn troon af, en het is het woord van een monnik dat er hem van deed afklimmen.

Bemoedigende woorden van enige vorsten.

Enigen van de vorsten, ziende dat de nederige zoon van de mijnwerker van Mansfeld aangedaan was in tegenwoordigheid van deze vergadering van koningen, naderden hem met welwillendheid, terwijl een hunner hem zei: "*Vrees niet voor degenen die*

slechts het lichaam doden en de ziel niet kunnen doden." Een ander voegde er zelfs bij: *"Wanneer gij voor koningen zult geleid worden, zal de Geest uws Vaders door uw mond spreken.*" Matth. 10: 20, 28. Zo vertroostten dus de woorden van zijn Meester zelve de Hervormer, door middel van de machtige van de wereld.

Stilte.
Ondertussen deden de wachten voor LUTHER plaats maken. Hij ging voort en kwam voor de troon van KAREL V. Aller ogen waren op hem gevestigd. De beweging begon te bedaren; er heerste een grote stilte. "Spreek niets," zei hem de rijksmaarschalk, "vóórdat men u ondervraagt." Daarop verliet hij hem.

Aanspraak van de kanselier.
Na een ogenblik van plechtige stilte stond de kanselier van de aartsbisschop van Trier, JOHAN VAN ECK, ALEANDERS vriend, en die men wel moet onderscheiden van de Godgeleerde van die zelfde naam, op, en zei met ene luide en verstaanbare stem, eerst in het Latijn, daarna in het Duits: "MARTIJN LUTHER! zijn heilige en onoverwinbare keizerlijke Majesteit heeft u voor zijn troon gedagvaard, overeenkomstig het gevoelen en de raad van de staten van het heilige Roomse rijk, om u te gelasten op deze twee vragen te antwoorden: Vooreerst, erkent gij dat deze boeken door u vervaardigd zijn?" - Te gelijker tijd wees de keizerlijke redenaar op omstreeks twintig werken, welke op ene tafel in het midden van de zaal vóór LUTHER geplaatst waren. "Ik wist niet recht hoe zij ze zich aangeschaft hadden," zegt LUTHER, deze omstandigheid vermeldende. Het was ALEANDER, die zich daartoe de moeite gegeven had. "Ten tweede," voer de kanselier voort, "wilt gij die boeken en derzelver inhoud herroepen, of volhardt gij bij de dingen welke gij erin hebt geopperd?"

Tussenkomst van Schurff.
LUTHER, zonder wantrouwen, was gereed op de eerste van die vragen bevestigend te antwoorden, toen zijn raadsman, HIERONYMUS SCHURFF, vaardig het woord nemende, met luider stem riep: "Men leze de titels van de boeken!"
De kanselier, de tafel naderende, las de titels. Er waren onder het aantal verscheidene werken van praktikaal Godsdienstigen aard, welke aan de Godsdiensttwist vreemd waren.

Luther's antwoord.
Deze optelling geëindigd zijnde, zei LUTHER eerst in het Latijn, daarna in het Duitsch:
"Genadigste keizer! Genadige vorsten en heren!
"Zijn keizerlijke Majesteit legt mij twee vragen voor..
"Wat de eerste betreft, ik erken de boeken welke daar opgenoemd zijn als de mijn, ik kan ze niet verloocheen.
"Wat aanbelangt de tweede: aangezien het een vraag is welke het geloof en het heil van de zielen betreft en waarbij het Woord van God, dat is de grootste en kostbaarste schat in hemel en op aarde, belang heeft, zou ik onvoorzichtig handelen, bijaldien ik zonder overdenking antwoordde. Ik zou minder kunnen bevestigen dan de zaak vereiste, of meer dan de waarheid gedoogde en mij dus schuldig maken tegen dit woord van CHRISTUS: *Die mij verloocheen zal voor de mensen, die zal ik verloocheen voor mijn Vader die in de hemel is*. Daarom smeek ik zijn keizerlijke

Majesteit in alle onderdanigheid, mij tijd te willen verlenen, opdat ik antwoorde zonder het Woord van God aan te randen."

Zijn wijsheid.
Dit antwoord, wel ver van enige weifeling bij LUTHER te kunnen doen vooronderstellen, was de Hervormer en de vergadering waardig. Hij moest zich in ene zo gewichtige zaak kalm, omzichtig tonen, en van dit plechtig ogenblik alles verwijderen dat enige drift of lichtvaardigheid zou hebben kunnen doen vermoeden. Door behoorlijk tijd te nemen, zou hij bovendien zoveel te beter de onwankelbare vastheid van zijn besluit tonen. Vele mensen in de geschiedenis hebben door een te haastig spreken grote rampen over zich en de wereld gehaald. LUTHER beteugelt zijn van nature driftig karakter; hij houdt zijn woord, steeds gereed om te ontsnappen, in; hij bedwingt zich, toen al de gevoelens die hem bezielen zouden wensen zich naar buiten een weg te banen. Die omzichtigheid, die zo bewonderenswaardige kalmte bij zulk een man, verdubbelen honderdvoudig zijn sterkte en stellen hem in staat later met een wijsheid, ene kracht, ene waardigheid te antwoorden, welke de aanval van zijn vijanden zullen verijdelen, en hun boosheid en hoogmoed zullen doen verstommen.

Woord van Karel V.
Nochtans, daar hij op een eerbiedige toon gesproken had, geloofden velen dat hij wankelde. Een straal van hoop kwam in de ziel van de Roomse hovelingen schijnen. KAREL, ongeduldig om de man te leren kennen wiens woord het rijk in beweging bracht, had Zijn ogen niet van hem afgewend. Hij keerde zich toen tot een van zijn hovelingen, en zei met verachting: "Waarlijk, die man zal mij nimmer een ketter doen worden." Vervolgens opstaande, begaf de jonge keizer zich met zijn staatsdienaren in eene raadzaal; de keurvorsten sloten zich met de vorsten in ene andere op; de afgevaardigden van de vrijsteden in eene derde. De rijksdag, zich daarna weer vereenigd hebbende, kwam overeen het verzoek in te willigen. Dit was ene grote misrekening voor de driftige lieden.
"MARTIJN LUTHER!" zei de kanselier van Trier, "zijn keizerlijke Majesteit wil, volgens de goedheid welke hem eigen is, u graag nog één dag verlenen, maar onder voorwaarde dat gij uw antwoord mondeling en niet schriftelijk zult geven."

Verontrustigingen van Luther's vrienden.
Toen trad de keizerlijke heraut voor, en leidde LUTHER naar zijn verblijf terug. Bedreigingen en vreugdekreten deden zich beurtelings op Zijn weg horen. Onder de vrienden van LUTHER werden de ergste geruchten verspreid. "De rijksdag is ontevreden," zeide men; "de pauselijke gezanten zegepralen: de Hervormer zal opgeofferd worden." De driften geraakten in beweging. Vele edellieden snelden naar LUTHER. "Mijnheer de doctor!" zeiden zij hem geheel bewogen, "Hoe is het? Men verzekert dat zij u willen verbranden!...Dit zal niet geschieden" voeren die ridders voort, "zonder dat zij die daad met hun leven boeten!" - "En dit zou ook gebeurd zijn," zei LUTHER twintig jaren later, deze woorden te Eisleben aanhalende.
Van een andere kant bliezen LUTHERS vijanden triomf. "Hij heeft tijd verlangd," zeiden zij; "hij zal herroepen. Van ver sprak hij uit de hoogte, thans verlaat hem zijn moed.... Hij is overwonnen."

Zijn onverschrokkenheid.
LUTHER was misschien de enige geruste in Worms. Weinige ogenblikken na zijn terugkering van de rijksdag, schreef hij aan de keizerlijke raadsheer CUSPIANUS: "Ik

schrijf u te midden van de beweging" (waarschijnlijk doelde hij op het geraas dat de menigte, welke zijn verblijf omringde, maakte). "Ik ben in dit uur zelfs voor de keizer en zijn broeder verscheen *(6)*.... Ik heb mij voor de schrijver mijner boeken erkend, en verklaard dat ik morgen ten opzichte van de herroeping zou antwoorden. Ik zal, met de hulp van JEZUS CHRISTUS, geen letterstreep van al mijn werken herroepen."

Baldadigheden van de Spaanse soldaten.

De beweging van het volk en van de vreemde soldaten nam van uur tot uur toe. Terwijl de partijen in het midden van de rijksvergadering rustig te werk gingen, werden zij op straat handgemeen met elkaar. De trotse, onmeedogende spaanse soldaten kwetsten door hun onbeschoftheid de burgers van de stad. Een van deze lijfwachten van KAREL, bij een boekverkoper de pauselijke bul vindende, door HUTTEN in het licht gegeven met ene verklaring van deze ridder, nam deze, verscheurde ze, en daarna de stukken wegwerpende, vertrapte hij die. Anderen, verscheiden exemplaren van LUTHERS geschrift over de *Babylonische gevangenschap* ontdekt hebbende roofden deze en verscheurden ze. Het volk verontwaardigd schoot toe, wierp zich op de soldaten en noodzaakte hen te vluchten. Nog op een anderen keer vervolgde een Spanjaard te paard, met de sabel in de hand, in een van de voornaamste straten van Worms, een Duitser die voor hem vluchtte, en het verschrikte volk durfde zich niet tegen die woedende te verzetten.

Raad aan Luther gegeven.

Enige staatkundige lieden meenden een middel gevonden te hebben om LUTHER te redden. "Herroep" zeiden zij hem, "uw dwalingen in de leer; maar blijf bij al wat gij tegen de paus en zijn hof gezegd hebt, en gij zijt behouden." ALEANDER zuchtte over deze raad. Maar LUTHER, standvastig in zijn besluit, verklaarde dat hij weinig om ene staatkundige hervorming gaf, wanneer deze niet op het geloof rustte.
De 18de april gekomen zijnde, kwamen de biechtvader GLAPION, de kanselier VAN ECK en ALEANDER in de vroege morgen, volgens het bevel van KAREL V, bijeen, om te bepalen hoe men ten opzichte van LUTHER zou te werk gaan.

Zijn eed aan de heilige Schrift.

LUTHER verzamelde zijn gedachten. Hij smaakte die zielerust, zonder welke de mens niets groots kan verrichten. Hij bad, hij las Gods Woord, hij doorbladerde zijn schriften, en trachtte zijn antwoord de behoorlijke vormen te geven. De gedachte dat hij op het punt stond om voor de keizer en het rijk van JEZUS CHRISTUS en Zijn Woord getuigenis te geven, vervulde zijn hart met vreugde. Het ogenblik om te verschijnen niet meer ver af zijnde, naderde hij met ontroering de heilige Schrift, welke open op Zijn tafel lag, leide de linkerhand op deze, en de rechterhand tot God opheffende, zwoer hij het Evangelie getrouw te zullen blijven, en zijn geloof vrijmoedig te belijden, al moest hij die belijdenis zelfs met zijn bloed bezegelen. Hierna gevoelde hij zich nog meer gerust.
Luther sprak het volgend gebed uit.
O God, hoe goed, o Gij mijn God. Gij mijn God, staat mij bij tegen alle verstand en wijsheid van de hele wereld. Doe U het, U moet het doen, U alleen. Het is toch niet mijn, maar Uw zaak. Ik heb toch voor mijzelf hier niets te zoeken of met deze grote heren van de wereld van doen. Ik wil toch ook liever goede, rustige dagen hebben en zonder onrust zijn. Maar het is Uw zaak, die rechtvaardig en eeuwig zijt.
Sta mij bij, Gij trouwde eeuwige God. Ik verlaat mij op geen mensen. Het is alles voor niets en tevergeefs, het is kreupel alles wat vlees is en naar vlees riekt.

God, o God, hoort Gij niet, mijn God? Bent U dood? Nee, Gij kunt niet sterven, Gij verbergt zich alleen. Hebt U mij hiertoe voorbestemd? Ik vraag U, hoe ik dat dan zeker weet; wel, zo beschikt het God. Want ik had mijn leven lang niet gedacht tegenover zulke grote heren te staan. Ik heb mij dat ook nooit voorgenomen.
Ach God, staat mij bij in de Naam van U lieve Zoon Jezus Christus, die mijn Schutsheer en Beschermer moet zijn. Ja mijn Borg door de kracht en sterkte van Uw Heilige geest. Heere waar blijft U, Gij mijn God, waar bent U? Kom, kom toch, ik ben bereid ook mijn leven erom te laten, geduldig als een lammetje. Want rechtvaardig is de zaak en Gij. Zo wil ik mezelf van u niet afkeren in eeuwigheid. Dat zij besloten in Uw Naam. Amen.

Luther in het hof van het stadhuis.
Te vier ure verscheen de heraut en geleidde hem naar de vergaderplaats van de rijksdag. De algemene nieuwsgierigheid was toegenomen, want het antwoord moest beslissend zijn. De rijksdag met bezigheden bezet zijnde, was LUTHER verplicht in het binnenhof te wachten, te midden van ene ontzaggelijke menigte, welke in onrust verkeerde, sprak, in beweging geraakte als ene zee bij storm en met haar baren de Hervormer achtervolgde. Twee grote uren verliepen voor de doctor van Wittenberg onder die menigte welke begerig was hem te zien. "Ik was," zegt hij, "aan al die manieren en al dat geraas niet gewoon." Het zou voor een gewoon mens een treurige voorbereiding geweest zijn. Maar LUTHER was met God. Zijn blik was helder; zijn gelaatstrekken waren gerust; de Eeuwige stelde hem op een rots. De nacht begon te vallen. Men ontstak de toortsen in de vergaderzaal. Derzelver schijnsel verspreidde zich door de ouderwetse glasruiten tot in het hof. Alles had iets plechtigs. Eindelijk leidde men de doctor binnen. Vele personen drongen met hem in de zaal, want ieder wilde zijn antwoord horen. De vorsten gezeten zijnde, en LUTHER zich op nieuw voor het aangezicht van KAREL V bevindende, nam de kanselier van de keurvorst van Trier het woord en zei:

Aanspraak van de kanselier.
MARTIJN LUTHER! gij hebt gisteren enig uitstel verlangd, dat nu is verstreken. Men had het u waarlijk niet moeten toestaan, daar ieder in zaken van het geloof genoeg moet onderricht zijn, om steeds bereid te wezen, aan allen die dat van hem begeren daarvan rekenschap af te leggen; gij vooral, die zulk een groot en bekwaam leraar van de heilige Schrift zijt...Nu dan, antwoord op het verzoek van zijn Majesteit, die u zoveel goedheid betoond heeft. Wilt gij uw boeken in hun geheel verdedigen, of wilt gij er het een of ander van herroepen?"
Na deze woorden in het Latijn gesproken te hebben, herhaalde de kanselier deze in het Duits.

Rede op de Rijksdag te Worms (18 april 1521)[1] 3 soorten geschriften

Toen antwoordde doctor MARTIJN LUTHER, zeggen de handelingen van Worms, op de onderdanigste en nederigste wijze. Hij schreeuwde niet, hij sprak niet onstuimig, maar beleefd, vriendelijk, betamelijk en bescheiden, en echter met veel blijmoedigheid en Christelijke vastberadenheid.

---

1 Bron: J.P. GUEPIN, Schokkende redevoeringen. Nijgh en Van Ditmar, Amsterdam, 1990, blz. 248-252 (vertaling T. Duquesnoy)

Gij ALLERDOORLUCHTIGSTE GROOTMOGENDE KEIZER, gij zeer illustere vorsten, gij zeer hoogmogende en hoogmogende edelen.

Na de mij gisteravond gegeven bedenktijd en op de mij gestelde termijn verschijn ik gehoorzaam voor u en vraag bij de barmhartigheid Gods dat Uwe Keizerlijke Majesteit (naar ik hoop) deze zaak van recht en waarheid genadig wil aanhoren, en mocht ik bij gebrek aan ervaring een van u niet met de hem toekomende titel bejegenen of in enig gebaar of gedrag zondigen tegen de passende gebruiken, dan verzoek ik u mij zulks genadiglijk te vergeven, daar ik niet ben opgevoed aan vorstenhoven, maar ben opgegroeid in de beslotenheid van het kloosterleven. Zodat ik van mijzelf niets anders kan zeggen dan dat ik tot nu toe met eenvoud van ziel heb geschreven en onderwezen, en op deze wereld niet anders gezocht heb dan de ere Gods en het onversneden onderwijs voor wie in Christus geloven.

Zeer grootmogende keizer, zeer hoogmogende keurvorsten, vorsten en edelen. Van de twee punten die mij gisteren zijn voorgelegd door Uwe Keizerlijke Majesteit en Uw Hoogmogendheden, te weten of ik de gewraakte en op mijn naam staande geschriften als de mijne erken en erachter blijf staan of ze wil herroepen, heb ik op het eerste punt al meteen kort en klaar geantwoord, namelijk dat deze boekjes inderdaad mijn werk zijn en onder mijn naam gepubliceerd, tenzij daar intussen bedrog of drogredenen in mochten zijn aangebracht of verkeerde uittreksels eruit vervaardigd door lieden die her slecht met mij voorhebben. Want ik sta alleen in voor wat mijn werk is, alleen door mij is geschreven, zonder tekst of uitleg door iemand anders.

En nu ik ook op het tweede punt antwoord moet geven verzoek ik Uwe Keizerlijke Majesteit zeer onderdanig om wel te overwegen dat mijn geschriften niet allemaal gelijksoortig zijn, immers, er zijn er ettelijke waarin ik het goede van geloof en zeden heel evangelisch en eenvoudig heb behandeld. Zodat ook mijn tegenstanders ze als nuttig en onschuldig erkennen en alleszins waardig om door christenen te worden gelezen. Ook de pauselijke bul, hoe gruwelijk en grimmig overigens op zichzelf, beschouwt enkele van mijn boeken als onschadelijk, ook al verdoemt deze bul ze in een absurd vonnis. Stel nu dat ik begon met die boeken te herroepen, wat deed ik dan anders dan moederziel alleen onder alle mensen die waarheid verdoemen die juist door vriend en vijand wordt beleden en mij als enige uitspreken tegen de gemeenschappelijke en eendrachtige belijdenis?

Het andere soort boeken van mij richt zich tegen het pausdom en tegen pauselijke voornemens en daden alsook tegen wie met hun door en door perverse leerstellingen en voorbeelden de christelijke wereld tot ellende van geest en lichaam hebben verwoest en verdorven. Dit nu kan geen mens loochenen of verhelen, daar de ervaringen van alle mensen en de klachten van menigeen kunnen getuigen dat pauselijke wetten en leerstellingen der mensen de gewetens van de christelijke gelovigen op een allerellendigste wijze hebben bezwaard, gemarteld en gepijnigd, ook voordat in deze zeer roemrijke Duitse landen have en goed door onvoorstelbare dwingelandij werden verzwolgen en uitgeput, en nadien steeds weer opnieuw verzwolgen. En in hun eigen decreten maken zij het voorbehoud dat wetten en leerstellingen van de paus, die in strijd zijn met het Evangelie of de leer der vaderen, op een dwaling berusten en ongeldig zijn. Stel dat ik deze boeken ook zou herroepen, dan zou ik niet anders doen dan deze dwingelandij versterken en voor een zo grote

onchristelijke dreiging niet alleen de ramen, maar ook de deuren openzetten, zodat dit vrijer en verder zou kunnen woeden en schade toebrengen dan het zich totnogtoe heeft verstout en juist door het bekend worden van mijn herroeping dit alleronbeschaamdste en door geen straf goed te maken kwaad voor het arme volk volkomen ondraaglijk en er tevens door versterkt zou worden, temeer daar men dan zeggen kon dat dit geschiedt uit naam en macht van Uwe Keizerlijke Majesteit en het hele Roomse Rijk. Mijn goede God, wat zou ik dan voor uithangbord zijn van schande, kwaad en dwingelandij.

De derde soort behelst boeken die ik heb geschreven tegen ettelijke privé-personen met name tegen hen die de Roomse tirannie verkiezen te beschermen en de door mij onderwezen godsdienst te verdelgen. Ik erken dat ik tegen deze lieden feller tekeer ben gegaan dan het de christelijke aard en stand betaamt, want ik werp mij niet op als heilige, ik verdedig hier ook niet mijn eigen levenswandel, maar wel: de leer van Christus. Ook deze boeken kan ik echter niet herroepen en wel omdat uit herroeping weer dezelfde tegenspraak zou volgen dat hun tirannieke, wrede en barbaarse heerschappij dan zou kunnen blijven heersen en regeren door mijn bescherming, met mijn goedvinden en onder mijn stilzwijgen en zij het volk onbarmhartig zouden kunnen misbruiken met nog minder scrupules dan tot dusver. Maar juist omdat ik een mens ben en niet God, kan ik mijn geschriften door geen andere daad rechtvaardigen dan die waarmee mijn Heer Jezus Christus zijn eigen leer heeft gerechtvaardigd. Immers, toen hij voor Annas naar zijn leer gevraagd werd en door een dienaar op zijn wang werd geslagen, zei hij: ‘Heb ik kwaad gezegd? Bewijs dan dat het kwaad is.’ Als dus de Heer zelf, die wist dat hij niet kon dwalen, toch niet geweigerd heeft de mening te horen ook van de meest lafhartige knecht, hoeveel te meer moet ik, arm schepsel, die niet anders kan dan dwalen, moet ik wensen dat iemand tegen mijn leer zijn mening naar voren wil brengen. Daarom vraag ik u ook bij de barmhartigheid Gods dat Uwe Keizerlijke Majesteit of alle anderen onder de hoogsten of geringsten hun mening naar voren brengen en mijn fouten aantonen met woorden uit de boeken van het Evangelie of van de Profeten. Als men mij ze aanwijst zal ik ten zeerste bereid en gewillig zijn om alle dwalingen te herroepen en als allereerste mijn boeken in het vuur werpen.

Uit dit alles moge geloof ik duidelijk blijken dat ik voldoende heb nagedacht, gewikt en gewogen over de gevaren, de tweespalt, de beroering en de verontwaardiging die door mijn leer in de wereld zijn gekomen, iets wat mij gisteren nog met ernst en klem onder ogen is gebracht. Waarlijk, voor mij is het zeer verblijdend te zien dat uit het Goddelijk woord wanbegrip, partijzucht en tweedracht kunnen ontstaan, want dat is immers het lot van Gods woord. Zoals de Heer zelf zegt: ‘ik ben niet gekomen om de vrede te brengen, maar het zwaard. Want ik ben gekomen om de mens op te zetten tegen zijn vader.’ Daarom is het goed te bedenken hoe wonderbaarlijk en schrikwekkend God is in zijn raadgevingen, zijn voornemens en zijn maatregelen en dat wij ons niet moeten laten afleiden door partijen en onenigheid, maar inzien dat, als wij het woord Gods veroordelen, er een zondvloed van oeverloze ellende uit voortkomt en dat wij er zorg voor dienen te dragen dat het bewind van deze zeer vrome jongeling keizer Karel (in wie we naast God onze hoogste verwachtingen mogen stellen) niet ongelukzalig begint.
Ik zou vele voorbeelden uit de Heilige Schrift willen aanhalen - van de farao, van de koning van Babylon en de koningen van Israël - om aan te tonen dat zij hun tijd het meeste kwaad hebben berokkend door te proberen met o-zo-intelligente raad en

maatregelen hun koninkrijken te kalmeren en te versterken. Want hij is degene die de arglistigen in hun eigen listigheid vangt en de bergen ondersteboven keert, voordat men beseft dat het enig noodzakelijke de vreze Gods is.
Ik zeg dit niet, omdat ik meen dat zo hoge heren mijn raad of vermaning zouden behoeven, maar omdat ik mijn eigen geboorteland mijn diensten niet mag en niet wil onthouden. En hiermee beveel ik mij onderdanig aan Uwe Keizerlijke Majesteit en Genade aan en vraag u deemoedig niet te gedogen dat ik door uit afgunst geboren wanbegrip in ongenade word gestort.

Na deze woorden had ‘s Rijks woordvoerder (als degene die iemand wilde straffen) gezegd dat ik er omheen had gedraaid en dat het ook geen pas gaf om dingen die door het Concilie reeds besloten waren in twijfel te trekken. Daarom werd van mij een simpel, niet ‘vermomd’ antwoord verwacht op de vraag of ik wilde herroepen of niet. Want mocht ik om voornoemde redenen niet herroepen, dan zou Zijne Keizerlijke Majesteit genoodzaakt zijn mij net zo te behandelen als met Hus en anderen is gebeurd.

Nu Uwe Keizerlijke Majesteit en Uwe Hoogheden een eenvoudig antwoord wensen, geef ik een antwoord zonder talmen of omhaal, en wel zo: alleen getuigenissen van de Heilige Schrift of overtuigende bewijzen kunnen mij in het ongelijk stellen. Want ik geloof noch de paus, noch de concilies alleen, omdat het zonneklaar is dat zij zich herhaaldelijk hebben vergist en zichzelf hebben tegengesproken. Ik kan alleen overwonnen worden door de Heilige Schriften die ik heb aangehaald. En aangezien mijn geweten gevangen is in Gods woord, kan ik en wil ik niets herroepen, omdat het bezwaarlijk, onheilzaam en gevaarlijk is om tegen het geweten in te handelen.

(Officiaal: Martinus, zou je niets herroepen, dan zou men het goede en het kwade bij elkaar laten en gezamenlijk onderdrukken. Anders zou er ettelijks bij overblijven wat al lang geleden in de concilies verdoemd was. Zo zal daar nooit meer over gedisputeerd worden en jij zou niet getuigen dat de concilies gedwaald hebben.)

De concilies kunnen dwalen en hebben gedwaald, dat is zonneklaar en ik zal het bewijzen. God moge mij te hulp komen. *Amen. Hier ben ik.*

Hij herhaalt zijn rede in het Latijn.
LUTHER had deze woorden met zedigheid doch tevens met veel warmte en vastheid van geest, in het Duits uitgesproken; men beval hem deze in het Latijn te herhalen. De keizer beminde de Duitse taal niet. De aanzienlijke vergadering welke de Hervormer omringde, het geraas, de ontroering hadden hem vermoeid. "Ik was geheel in het zweet" zegt hij, "warm door de beweging, staande midden onder de vorsten." FREDERIK VAN THUN, vertrouwd raadsheer van de keurvorst van Saksen, op bevel van zijn meester aan de zijde van de Hervormer geplaatst, om te waken dat men hem noch zoude overvallen noch aan hem geweld plegen, de staat van de arme monnik ziende, zei tot hem: "Indien gij uw rede niet kunt herhalen, zal dit genoeg zijn, Mijnheer de doctor." Maar LUTHER een ogenblik gewacht hebbende om adem te scheppen, hernam het woord, en sprak zijn redevoering in het Latijn met dezelfde kracht als de eerste maal uit.
"Dit beviel de keurvorst FREDERIK ten hoogste," verhaalt de Hervormer.

Bestraffing van de kanselier. “Hier sta ik; ik kan niet anders: God helpe mij! Amen.”

Zodra hij opgehouden had te spreken, zei de kanselier van Trier, de redenaar van de rijksdag, met verontwaardiging tot hem: "Gij hebt niet geantwoord op de vraag welke men u gedaan heeft. Gij zijt hier niet om in twijfel te trekken wat reeds door de conciliën beslist is geworden. Men verlangt van u een duidelijk en bepaald antwoord. Wilt gij herroepen, of niet?" Toen hernam LUTHER zonder in twijfel te staan: "Nademaal Uw Doorluchtige Majesteit en Uw Hoog Mogenden van mij een eenvoudig, duidelijk en bepaald antwoord vorderen, zal ik het hun geven, en zie hier het: Ik kan mijn geloof noch aan de paus noch aan de conciliën onderwerpen, daar het zo klaar is als de dag dat zij dikwijls in dwaling en zelfs in grote tegenspraak met zichzelf vervallen zijn. Indien ik dan niet door getuigenissen van de Schrift of door duidelijke redenen overtuigd word, indien men mij niet door de plaatsen zelf welke ik aangehaald heb overreedt, en indien men zo mijn geweten niet gevangen neemt met Gods Woord, *dan kan noch wil ik iets herroepen*: want het is niet veilig voor de Christen tegen zijn geweten te spreken." Daarop, zijn blik op de vergadering slaande voor welke hij stond, en die zijn leven of zijn dood in haar handen had, zei hij; "HIER STA IK. IK KAN NIET ANDERS; GOD HELPE MIJ! AMEN." ("Hier stehe ich: Ich kann nicht anders; Gott helfe mir! Amen." L. Opp. L. XVII, 580.)

Nieuwe proefneming.

Zo spreekt een monnik voor de keizer en de groten van de natie; en die man, zwak en gering, alleen staande, maar steunende op de genade van de Allerhoogste, vertoont zich groter en sterker dan zij allen. Zijn woord, zo eenvoudig, maar vol geloof, bezit ene kracht waartegen al die machtige niets vermogen. Het is hier dat zwakke Gods, dat sterker is dan de mensen. Het Rijk en de Kerk van de ene kant, de geringe mens van de andere, hebben tegenover elkaar gestaan. God had die koningen en die prelaten doen tezamen komen om openlijk hun wijsheid te vernietigen. De slag is verloren; en de gevolgen van deze nederlaag van de machtigen van de aarde, zullen zich onder alle volken en in alle eeuwen van de toekomst doen gevoelen.

De vergadering staat op.

De vergadering bleef verbaasd. Velen van de vorsten hadden moeite om hun opgetogenheid te verbergen. De keizer, van de eerste indruk bekomen, riep uit: "De monnik spreekt onverschrokken en met onwankelbaren moed." De Spanjaarden en Italianen alleen stonden verlegen, en weldra dreven zij de spot met ene grootheid van ziel welke zij niet konden begrijpen.

"Bijaldien gij niet herroept," herneemt de kanselier, nadat men van de indruk door deze redevoering teweeggebracht bekomen is, "zullen de keizer en de staten des rijks zien wat zij omtrent een hardnekkige ketter te doen hebben." Bij deze woorden beven LUTHERS vrienden; maar de monnik herhaalt: "God helpe mij! want ik kan niets herroepen."

Beweging onder het terugkeren.

Daarop vertrekt LUTHER, en de vorsten beraadslagen. Ieder begreep dat dit een ogenblik van crisis was voor de Christenheid. Het ja of het nee van die monnik moest, voor eeuwen misschien, over de rust van de Kerk en van de wereld beslissen. Men heeft hem willen verschrikken, en men heeft niets gedaan dan hem voor het oog van de natie op een verheven spreekgestoelte te plaatsen: men heeft gemeend meer openbaarheid aan zijn nederlaag te geven, en men heeft niets gedaan dan zijn zegepraal te vergroten. De aanhangers van Rome konden niet besluiten om hunne vernedering te ondergaan. Men deed LUTHER weder binnenkomen, en de redenaar

zei tot hem: "MARTIJN! gij hebt niet gesproken met de zedigheid welke uw persoon betaamde. De onderscheiding, welke gij ten opzichte van uw boeken gemaakt hebt, was nutteloos: want indien gij die welke dwalingen behelzen herriept, zou de keizer niet gedogen dat men de overige deed verbranden. Het is ongerijmd te verlangen dat men u door de Schrift wederlegge, wanneer gij ketterijen, door het algemeen concilie van Constanz veroordeelt, opnieuw opwerpt. De keizer beveelt u dan, eenvoudig met ja of nee te zeggen of gij denkt vol te houden wat gij geopperd hebt, dan of gij er een gedeelte van wilt herroepen?" - "Ik heb geen ander antwoord te geven dan wat ik reeds gegeven heb," antwoorde LUTHER bedaardelijk. Men begreep hem. Standvastig als ene rots, braken al de baren van de menselijke macht tevergeefs tegen hem haar geweld. De kracht van zijn woord, zijn kloekmoedige houding, het vuur van zijn blikken, de onwankelbare standvastigheid welke men op de onbewegelijke trekken van zijn Duits gelaat las, hadden op deze aanzienlijke vergadering de diepsten indruk gemaakt. Er was geen hoop meer. De Spanjaarden, de Nederlanders, de lieden van Rome zelf stonden verstomd. De monnik had die groten van de aarde overwonnen. Hij had nee gezegd tot de Kerk en het rijk. KAREL V stond op en de gehele vergadering met hem. "De rijksdag zal morgen weer vroegtijdig tezamen komen om het gevoelen van de keizer te vernemen," zei de kanselier met luider stem.
Het was nacht. Ieder spoedde zich door de duisternis naar zijn woning. Men gaf LUTHER twee keizerlijke officieren om hem te begeleiden. Enigen verbeeldden zich dat zijn lot reeds beslist was; dat men hem naar de gevangenis bracht, en dat hij daar niet dan voor het schavot zou uitkomen. Toen ontstond er ene grote opschudding. Vele edellieden riepen: "Voert men hem naar de gevangenis?" - "Nee," antwoordde LUTHER, "zij vergezellen mij naar mijne herberg." Op deze woorden bedaarden de gemoederen. Enige Spanjaarden van het huis des keizers, dien stoutmoedigen man volgende, vergezelden hem langs de straten welke hij moest doortrekken, met uitjouwingen en beschimpingen, terwijl anderen het geschreeuw deden horen van het wilde dier dat men Zijn prooi ontneemt. Maar LUTHER bleef onverschrokken en gerust.

Uitwerkselen van de verschijning.

Zodanig was het toneel te Worms. Die onversaagde monnik, die tot hiertoe al zijn vijanden stoutmoedig getrotseerd had, sprak in dit uur toen hij zich in tegenwoordigheid van diegenen bevond welke naar zijn bloed dorstten, met kalmte, waardigheid en nederigheid. Geen overdrijving, geen menselijke geestvervoering, geen drift; hij was gerust bij de hevigste gemoedsbeweging; zedig bij het wederstaan van de machten van de aarde; groot in tegenwoordigheid van al de majesteiten van de wereld. Dit is een onwraakbaar bewijs dat LUTHER toen aan God, en niet aan de ingevingen van zijn hoogmoed gehoorzaamde. Er was in de zaal te Worms een die groter was dan LUTHER en KAREL. "*Wanneer gij mijn getuigenis geeft voor de heidenen, zult gij niet bezorgd zijn,* " heeft JEZUS CHRISTUS gezegd, "*want gij zijt het niet die spreekt*." Mat. 10:18,20 Nooit werd misschien deze belofte op ene zo blijkbare wijze vervuld.
Een diepe indruk was er op de hoofden des rijks gemaakt. LUTHER had het opgemerkt, en zijn moed was er door toegenomen. De dienaars van de paus waren er over verstoord dat JOHAN VAN ECK de schuldige monnik niet vroeger in de rede had gevallen. Vele vorsten en heren waren voor ene zaak gewonnen welke met zulk ene overtuiging was volgehouden. Bij enigen, het is waar, was de indruk slechts voorbijgaande; maar anderen, daarentegen, die zich toen verborgen hielden, openbaarde zich later met groten moed.

De bierkan van hertog Erik.
LUTHER was in zijn verblijf terug gekeerd, en gaf zijn lichaam dat door zulk een woeste aanval vermoeid was enige rust. SPALATIJN en andere vrienden omringden hem, en allen tezamen loofden God. Terwijl zij zich zo met elkaar onderhielden, treedt een bediende binnen, brengende ene zilveren kan, met Eimbekker bier gevuld. "Mijn meester," zegt hij, deze LUTHER aanbiedende, "verzoekt u deze drank tot hartsterking te gebruiken." - "Wie is de vorst," zegt de doctor van Wittenberg, "die mijner zo goedgunstig gedenkt?"
Het was de oude hertog ERIK VAN BRUNSWIJK. De Hervormer was over dit offer van een zo machtig heer, en die tot de partij van de paus behoorde, getroffen. "Zijn Hoogheid." voer de bediende voort, "heeft zelf deze drank willen proeven, vóór die aan u te zenden."
Toen leste LUTHER met het bier van de hertog zijn dorst, en na gedronken te hebben, zei hij: "Even als hertog ERIK heden van mij gedacht heeft, zo gedenke onze Heere JEZUS CHRISTUS van zijn in zijn laatste strijd."
Het was een gering geschenk; maar LUTHER, zijn erkentelijkheid aan een vorst willende betuigen die van zijn in zulk een ogenblik gedacht, gaf hem wat hij had, een gebed. De bediende ging deze boodschap aan zijn meester overbrengen.
De oude hertog herinnerde zich deze woorden in het uur van zijn dood, en zich tot een jonge edelknaap, FRANS VAN KRAMM, wendende, die aan zijn bed stond, zei hij tot hem: "Neem het Evangelie en lees het mij." De jongen las de woorden van CHRISTUS, en de ziel van de stervende werd er door verkwikt. *Al wie u een glas water zal geven in Mijn Naam, omdat gij* CHRISTUS *toebehoort,* heeft de Heiland gezegd, *voorwaar ik zeg u dat hij zijn loon niet zal verliezen*.

De keurvost en Spalatijn.
Nauwelijks was de bediende van de hertog VAN BRUNSWIJK vertrokken, of een bode van de keurvorst van Saksen kwam SPALATIJN bevelen om ogenblikkelijk bij hem te komen. FREDERIK was vol ongerust. heid op de rijksdag verscheen. Hij had gedacht dat LUTHER in tegenwoordigheid van de keizer zijn moed zou zien vergaan. De onverschrokkenheid van de Hervormer had hem ook diep getroffen. Hij was er trots op zulk een man onder zijn bescherming te hebben genomen. Toen de kapellaan verscheen, was de tafel gedekt; de keurvorst ging aanzitten om met zijn hof de avondmaaltijd te gebruiken, en reeds hadden de bedienden het vat gebracht om de handen te wassen. SPALATIJN ziende binnenkomen, gaf FREDERIK hem terstond een teken om hem te volgen, en alleen met hem in zijn slaapvertrek zijnde, zei hij hem met grote ontroering: "O! hoe heeft de pater LUTHER voor de keizer en al de staten des rijks gesproken! Ik beefde slechts dat hij al te moedig ware." FREDERIK nam toen het vast besluit om van nu voortaan de doctor met meer moed te beschermen.

Heimelijke aanslagen van Aleander.
ALEANDER zag de indruk die LUTHER teweeg gebracht had; er was geen tijd te verliezen; men moest de jongen keizer doen besluiten om krachtdadig te werk te gaan. Het ogenblik was gunstig: de oorlog met Frankrijk was op handen. LEO X, Zijn staten willende uitbreiden, en zich weinig aan de vrede van de Christenheid bekreunende, liet op dezelfde tijd in het geheim twee verdragen tot stand brengen, het een met KAREL tegen FRANS, het ander met FRANS tegen KAREL. Door het eerste begeerde hij voor zich van de keizer Parma, Plaisance en Ferrara, door het tweede eiste hij van de koning een gedeelte van het koninkrijk Napels, wat zo aan KAREL

ontnomen zou worden. Deze gevoelde het belang om LEO ter van zijn gunste te winnen, ten einde hem in de oorlog met zijn mededinger van Frankrijk tot bondgenoot te hebben. Het was ene geringe zaak ten koste van LUTHER de vriendschap van de machtige opperpriester te kopen.

Boodschap van de keizer aan de rijksdag.

De volgende dag na de verschijning, des Vrijdags de 19de april, deed de keizer op de rijksdag ene boodschap lezen, met zijn eigen hand in het Frans geschreven. "Voortgesproten," zei hij, "van de Christelijke keizers van Duitsland, van de Catholieke koningen van Spanje, van de aartshertogen van Oostenrijk, en van de hertogen van Bourgondië, welke zich allen als verdedigers van het Roomse geloof hebben beroemd gemaakt, heb ik het vaste voornemen om het voorbeeld van mij voorvaderen te volgen. Een enkele monnik, door Zijn eigene dwaasheid vervoerd, verheft zich tegen het geloof van de Christenheid. Ik zal mijn koninkrijken, mijn macht, mijn vrienden, mijn schatten, mijn lichaam, mijn geest en mijn leven opofferen om die goddeloosheid te stuiten. Ik zal de Augustijner LUTHER wegzenden, hem verbiedende de minste opschudding onder het Volk te veroorzaken; daarna zal ik tegen hem en zijn aanhangers, als tegen openbare ketters te werk gaan, door de ban, door het interdict, en door alle middelen welke geschikt zijn om hen te verdelgen. Ik verzoek de leden der staten zich als gelovige Christenen te gedragen."

Men stelt voor om Luther ter dood te brengen.

Deze aanspraak werd door allen niet wèl ontvangen. KAREL, jeugdig en driftig, had de gewone vormen niet gevolgd; hij had in de eerste plaats het gevoelen van de rijksdag moeten vragen. Terstond werden er twee geheel tegenovergestelde meningen geuit. De gunstelingen van de paus, de keurvorst van Brandenburg, en vele kerkelijke vorsten, begeerden dat men het vrijgeleide, aan LUTHER gegeven, niet zou eerbiedigen. "De Rijn," zei zij, "moet zijn as ontvangen, gelijk hij, vóór eene eeuw, die van JOHANNES HUSS ontvangen heeft." KAREL had, indien men een geschiedschrijver geloven moet, later groot berouw dat hij dit laaghartig voorstel niet gevolgd had. "Ik beken," zei hij, op het laatst van zijn leven, dat ik een grote misslag begaan heb, door LUTHER te laten leven. Ik was niet verplicht hem mijn belofte te houden; daar die ketter een Meester die groter is dan ik, God zelf, beledigd heeft. Ik kon, ik moest zelfs mijn woord vergeten, en de hoon die hij God aandeed wreken: het is doordien ik hem niet heb doen sterven, dat de ketterij niet opgehouden heeft voortgang te maken. Zijn dood zou deze in de wieg hebben gesmoord."

Latere gevoelens van Karel V.

Een zo afschuwelijk voorstel vervulde de keurvorst en al de vrienden van LUTHER met schrik. "De rechtspleging van JOHANNES HUSS," zei de keurvorst van de Palts, "heeft te veel onheilen over de Duitse natie gebracht, om nog eens voor de tweede maal het te ondernemen zulk een schavot op te richten." - "De vorsten van Duitsland," riep GEORGE van Saksen zelf, die onverzoenlijke vijand van LUTHER, uit, "zullen niet gedogen dat men een vrijgeleide schende. Deze eerste rijksdag door onze nieuwe keizer gehouden zal zich aan zulk ene schandelijke daad niet schuldig maken. Zodanig eene trouweloosheid komt met de oude Germaansche oprechtheid niet overeen." De vorsten van Beijeren, ook de Kerk van Rome toegedaan, ondersteunde deze protestatie. Het toneel des doods, dat de vrienden van LUTHER reeds voor ogen hadden, scheen zich te verwijderen.

Hevige tegenstand. Geestdrift van het volk voor Luther.

Het gerucht van deze redetwisten, welke twee dagen duurden, verspreidde zich door de stad. De partijen staken de hoofden op. Enige edellieden, die de Hervorming toegedaan waren, begonnen met nadrukkelijke stem tegen het verraad, dat ALEANDER begeerde, te spreken. "De keizer," zei zij, "is een jongeling die de pausgezinden en de bisschoppen door hun vleierijen naar hun goedvinden leide." PALLAVICINI maakt melding van vier honderd edelen, die bereid waren om het vrijgeleide met hun zwaard te verdedigen. Des Zaturdags ‘s morgens vond men plakkaten aan de deuren van de huizen en op openbare plaatsen aangeplakt; de een tegen, de andere voor LUTHER. Op een van deze, las men eenvoudig deze nadrukkelijke woorden van de Prediker: "*Wee u, land! welks koning een kind is*." SICKINGEN, zei men, heeft op enige mijlen afstands van Worms, achter de onwinbare bolwerken zijner sterkte, vele ridders en soldaten verzameld, en wacht slechts om tot daden te komen totdat hij de uitslag der zaak weet. De geestdrift van het volk, niet alleen binnen Worms, maar zelfs in de verst afgelegene steden des rijks, de onverschrokkenheid van de ridders, de genegenheid van vele vorsten voor de Hervormer, alles moest KAREL en de rijksvergadering doen begrijpen dat de maatregel waartoe de aanhangers van Rome de toevlucht wilden nemen, het oppergezag in ongelegenheid zou kunnen brengen, oproer verwekken, en zelfs het rijk op de grondvesten doen waggelen. Het was slechts een eenvoudige monnik waarvan het spraak was om te verbranden; maar de vorsten en aanhangers van Rome hadden met hen allen noch kracht noch moed genoeg om het te doen. Ook had de jeugdige KAREL V ongetwijfeld toen nog een afschik van de meineed. Dat toont, indien het waar is, dit woord wat hij, volgens enige geschiedschrijvers, bij deze gelegenheid sprak: "Wanneer ook de goede trouw en de oprechtheid uit de gehele wereld gebannen wierden, moesten zij toch in het hart van de vorsten ene schuilplaats vinden". Het is treurig dat hij dit gezegde misschien bij het graf vergeten heeft. De Florentijner VETTORI, vriend van LEO X en van MACHIAVEL, beweert dat KAREL LUTHER niet spaarde dan om zodoende de paus in toom te houden.

Stemmen tot bevrediging. Toelating van de keizer.

In de zitting van Zaterdag werden de geweldige raadslagen van ALEANDER verworpen. Men beminde LUTHER, men wilde die zo eenvoudige man redden, wiens vertrouwen op God zo treffend was; doch men wilde ook de Kerk redden. Men beefde bij de gedachte aan de gevolgen welke óf de zegepraal óf de rechtspleging van de Hervormer zouden hebben. Stemmen tot bevrediging deden zich horen; men stelde voor, bij de doctor van Wittenberg een nieuwe poging te beproeven. De aartsbisschop - keurvorst van Mentz zelf, de jeugdige en smaakvolle ALBERT, meer vroom dan moedig, zegt PALLAVICINI, werd met schrik bevangen, toen hij de belangstelling zag welke het volk en de adel aan de Saksischen monnik betoonden. Zijn kapellaan CAPITO, die gedurende zijn verblijf te Bazel verbonden was geweest met die Evangelischen priester van Zurich, met name ZWINGLI, een man onverschrokken in de verdediging van de waarheid, van wie wij reeds gelegenheid gehad hebben te spreken, had ook ongetwijfeld aan ALBERT de rechtvaardigheid van de zaak van de Hervormers voorgesteld. De Wereldsgezinde aartsbisschop was thans voor die indrukken van Christelijke gevoelens vatbaar, welke men soms in zijn leven opmerkt, en bewilligde erin om zich naar de keizer te begeven, ten einde hem te verzoeken dat hij ene laatste poging zou toelaten. Maar KAREL weigerde elke nieuwe proefneming. Des Maandags de 22ste april, kwamen al de vorsten de aanzoeken van ALBERT hernieuwen. "Ik zal van hetgene ik bepaald heb niet afgaan," antwoordde de keizer.

"Ik zal niemand gelasten om zich ambtshalve naar LUTHER te begeven. Maar," voegde hij er tot grote ergernis van ALEANDER bij, "ik sta die man drie dagen beraad toe; gedurende deze tijd zal ieder voor zichzelf hem op ene behoorlijke wijze kunnen vermanen." Dit was al wat men verlangde. De Hervormer, dacht men, door de plechtigheid van de verschijning opgehemeld, zal in ene meer vriendschappelijke bijeenkomst toegeven, en mogelijk zal men hem van de afgrond redden.

Vrees van de keurvorst.

De keurvorst van Saksen wist het tegendeel; ook was hij met vrees vervuld. "Indien het in mijne macht stond," schreef hij de volgende dag aan zijn broeder de hertog JOHAN, "zou ik bereid zijn LUTHER te verdedigen. Gij zou niet kunnen geloven hoe hevig de aanhangers van Rome mij aanvallen. Indien ik u alles kon verhalen, zou gij wonderbare dingen horen. Zij willen zijn ondergang; en hoe weinig belangstelling men ook voor zijn persoon aan de dag legt, wordt men echter terstond voor een ketter uitgekreten. God, die de zaak van de rechtvaardigheid niet varen laat, breng alles tot een goed einde!" FREDERIK, zonder de hartelijke genegenheid welke hij de Hervormer toedroeg te tonen, hield zich tevreden met niet ene enkele van zijn bewegingen uit het oog te verliezen.

Toeloop bij Luther.

Zo was het niet gelegen met de lieden van allerlei stand, welke zich toen binnen Worms bevonden. Zij gaven zonder vrees hun overeenstemming met LUTHER te kennen. Sinds Vrijdag omringde eene menigte vorsten, graven, vrijheren, ridders, edellieden, kerkelijken, wereldlijken, lieden uit het gemeen het verblijf waar de Hervormer huisvestte: zij gingen, zij kwamen, en konden zich niet verzadigen met hem te zien. Hij was de man van Duitsland geworden. Diegenen zelfs die niet twijfelde of hij in dwaling verkeerde, waren getroffen over de rechtschapenheid van ziel, welke hem aandreef om op de stem van zijn geweten zijn leven op te offeren. LUTHER hield met verscheidene hoge personaadjen, die te Worms tegenwoordig waren en tot de uitgelezenen van de natie behoorden, gesprekken besprengd met dat zout waarmee al zijn woorden toebereid waren. Men verliet hem niet Zonder zich bezield te gevoelen met ene edele geestdrift voor de waarheid. "Hoeveel dingen zou ik u te verhalen hebben! "schreef toen de geheimschrijver van de markgraaf CASIMIER VAN BRANDENBURG, GEORGE VOGLER, aan een van zijn vrienden." Hoeveel gesprekken vol Godsvrucht en goedheid heeft hij met mij en anderen gehouden! Hoe beminnelijk is die man!"

Bezoek van Philips van Hessen.

Eens kwam een jong vorst van zeventien jaren de hof van de herberg binnen rennen; het was PHILIP die sinds twee jaren over Hessen regeerde. De jonge landgraaf bezat een voortvarend en ondernemend karakter, ene wijsheid die zijn jaren overtrof, een oorlogzuchtige aard en een driftige geest, terwijl hij zich niet graag dan alleen naar zijn eigene dekbeelden liet besturen. Door de redenen van LUTHER getroffen, wenste hij hem meer van nabij te zien. "Hij was echter nog niet op mijn zijde," zegt LUTHER dit verhalende. Hij sprong van het paard, ging zonder enige plichtpleging in de kamer van de Hervormer, en het woord tot hem richtende, zei hij hem: "Welnu! waarde doctor, hoe gaat het?" –

"Genadige heer," antwoordde LUTHER, "ik hoop dat het goed zal gaan." –

"Naar ik hoor" hernam de landgraaf lachende, "leert gij, doctor, dat ene vrouw haar man kan verlaten en een anderen nemen wanneer de eerste erkend wordt te oud te

zijn!" Het waren de lieden van het keizerlijk hof die dit sprookje aan de landgraaf verhaald hadden. De vijanden van de waarheid blij en nimmer in gebreken om verdichtselen omtrent voorgewende onderwijzingen van de Christelijke leraren te verspreide. –
"Nee, mijnheer," antwoordde LUTHER; "Uw Hoogheid, bid ik, spreke niet zo!" Daarop bood de vorst de doctor haastig de hand, drukte hartelijk de zijne, en zei tot hem: "Waarde doctor, indien gij gelijk hebt dan helpe u God!..."
Daarna verliet hij de kamer, steeg te paard en vertrok. Dit was de eerste samenkomst van die twee mannen welke zich later aan het hoofd van de Hervorming moesten bevinden en haar verdedigen, de een met het zwaard van Gods Woord, en de ander met dat van de koningen.

Onderhandeling tot bemiddeling bij de aartsbisschop van Trier.
Het was de aartsbisschop van Trier, RICHARD VAN GREIFENKLAU, die met verlof van KAREL V, de rol van bemiddelaar op zich genomen had. RICHARD, nauw met de keurvorst van Saksen verbonden, en goed Rooms Catholiek, wenste, door die moeilijke zaak in orde te brengen, te gelijk zijn vriend en zijn Kerk dienst te bewijzen. ‘s Maandags avonds de 22ste april, op het ogenblik dat LUTHER aan tafel zou gaan, kwam een bode van de aartsbisschop hem aanzeggen dat die prelaat hem ‘s Woensdags daaraanvolgende, ‘s morgens te zes ure, wenste te zien.

Aleander en Cochloeus. Vermaning van de kanselier Wehe aan Luther.
De kapellaan en de keizerlijke heraut STURM waren op die dag vóór zes ure bij LUTHER. Maar reeds van de morgens te vier ure had ALEANDER COCHLOEUS bij zich ontboden. De nuntius had niet geaarzeld om in de man die CAPITO hem voorgesteld had, een overgegeven dienaar van h et hof van Rome te erkennen, op wie hij zo goed als op zichzelf kon rekenen. Bij deze bijeenkomst niet tegenwoordig kunnende zij, wilde ALEANDER er een plaatsvervanger hebben. "Laat u bij de aartsbisschop van Trier vinden," zei hij tot de d eken van Frankfort; "treed niet in woordenwisseling met LUTHER, maar houd u tevreden met zeer aandachtig te luisteren naar al wat er gezegd zal worden, zodat gij het mij getrouw kunt overbrengen." De Hervormer kwam met enige vrienden bij de aartsbisschop. Hij vond die prelaat omringd van de markgraaf JOACHIM van Brandenburg, van de hertog GEORGE van Saksen, van de bisschoppen van Brandeburg en Augsburg, van enige edelen, van afgevaardigden van vrijsteden. van rechtsgeleerden en Godgeleerden, waaronder COCHLOEUS en HIERONYMUS WEHE, kanselier van Baden, zich bevonden. Deze, een bekwaam rechtsgeleerde, wilde ene hervorming in de zeden en in de tucht; hij ging zelfs verder: "Gods Woord," zei hij, "zolange tijd onder de korenmaat verborgen, moet in al de luister verschijnen." Het was deze tot het bijleggen van de twist werkzame man, die belast was met de onderhandeling. Zich met goedwilligheid naar LUTHER kerende, zei hij hem: "Men heeft u niet doen komen, om met u te redetwisten, maar om u broederlijke vermaningen te doen horen. Gij weet met hoeveel zorge de Schrift ons vermaant om op onze hoede te zijn tegen *de pijl die des daags vliegt, en tegen het verderf dat op de middag verwoest* (de duivel). Deze vijand van het menselijk geslacht heeft u aangespoord, om dingen die tegen de Godsdienst strijden openbaar te maken. Denk aan uw heil en aan dat van het rijk. Draag zorg, dat diegenen welke JEZUS CHRISTUS door Zijnen dood van de eeuwige dood verlost heeft, door u niet verleid worden, en niet voor altoos omkomen. Sta niet tegen de heilige conciliën op. Indien wij de besluiten van onze vaderen niet handhaven, dan zal er niets dan verwarring in de Kerk zijn. De aanzienlijke vorsten

die mij horen stellen in uw geluk een bijzonder belang; maar indien gij hardnekkig blijft, dan zal de keizer u uit het rijk bannen, en geen oord in de wereld zal u ene schuilplaats kunnen aanbieden...Overdenk het lot dat u wacht!"
"Doorluchtige vorsten!" antwoordde LUTHER, "ik betuig u mijn dank voor uw bezorgdheid: want ik ben slechts een arm mens, te gering om door zulke grote heren vermaand te worden." Daarna vervolgde hij: "Ik heb niet alle conciliën aangerand, maar slechts dat van Constanz, omdat het door het veroordelen van deze leer van JOHANNES HUSS: *Dat de Christelijke Kerk de verzameling is van diegenen welke tot de zaligheid uitverkoren zijn* dit artikel van onze geloofsbelijdenis: *Ik geloof aan ene heilige algemene Kerk*, en Gods Woord zelf veroordeeld heeft." Hij voegde er bij: "Mijne onderwijzingen, zegt men, verwekken ergernissen. Ik antwoord dat het Evangelie van CHRISTUS niet zonder ergernissen kan gepredikt worden. Hoe! zou dan die vrees, of de gedachte aan het gevaar mij van de Heer en van dat Goddelijk Woord dat de enige waarheid is afscheiden? Nee, veel liever mijn lichaam, mijn bloed en mijn leven opgeofferd!.... "

Bijzonder gesprek.
De vorsten en de leraren met elkaar raad gepleegd hebbende, riep men LUTHER weer binnen, en WEHE hernam met zachtheid: "Men moet de Machten eren, al ware het zelfs dat zij dwaalden, en grote opofferingen voor de liefde doen." Daarna voegde hij er op een dringender toon bij: "Onderwerp u aan het oordeel van de keizer, en zijt zonder vrees."
LUTHER. "Ik sta het van ganser harte toe dat de keizer, de vorsten, en zelfs de geringste van de Christenen, mijn boeken onderzoeken en beoordelen; maar onder één voorwaarde, dat zij namelijk Gods Woord tot richtsnoer nemen. De mensen hebben niets anders te doen dan dat te gehoorzamen. Mijn geweten is door het gebonden, en ik ben onder de gehoor zaamheid gevangen."
DE KEURVORST VAN BRANDENBURG. "Indien ik u wel begrijp, mijnheer de doctor; gij wilt dus geen anderen rechter dan de heilige Schrift erkennen?"
LUTHER. Ja, juist Mijnheer! daarop sta ik."
Toen vertrokken de vorsten en de leraren; maar de voortreffelijke aartsbisschop van Trier kon niet besluiten om zijn onderneming te laten varen. "Kom" zei hij tot LUTHER, terwijl hij naar zijn eigene kamer ging; en te gelijker tijd beval hij JOHAN VAN ECK en COCHLOEUS van de éne zijde, en SCHURFF en AMSDORF van de andere, hen te volgen. "Waarom zich onophoudelijk op de heilige Schrift beroepen?" zei ECK op een levendigen toon; "van haar is het dat alle ketterijen gekomen zijn." Maar LUTHER, zegt zijn vriend MATTHESIUS, bleef onwankelbaar als een rots die rust op de ware rots, het Woord van de Heeren. "De paus," antwoordde hij, "is geen rechter in de zaken van Gods Woord. Ieder Christen moet toezien en zelf weten hoe hij leven en sterven moet." Men scheidde van elkaar. De aanhangers van het Pausdom gevoelden het gezag waarmede LUTHER sprak, en schreven het daaraan toe dat er niemand was die hem kon antwoorden. "Wanneer de keizer wijs gehandeld had, toen hij LUTHER te Worms dagvaardde," zei COCHLOEUS, "zou hij ook Godgeleerden gedagvaard hebben om Zijn dwalingen te doen wederleggen."
De aartsbisschop van Trier begaf zich naar de rijksvergadering, en maakte het geringe gevolg van Zijn bemiddeling bekend. De verbazing van de jonge keizer evenaarde zijn verontwaardiging. "Het is tijd," zei hij, "een einde aan deze zaak te maken" De aartsbisschop verlangde nog twee dagen; de gehele rijksdag verenigde zich met hem; KAREL V gaf toe. ALEANDER, buiten zichzelf van woede, barstte in verwijtingen uit.

Bezoek van Cochleus bij Luther.
Terwijl deze dingen op de rijksdag voorvielen, brandde COCHLOEUS van verlangen om de zegepraal, welke aan de prelaten en de koningen ontgaan was, te behalen. Ofschoon hem van tijd tot tijd enige woorden bij de aartsbisschop van Trier ontvallen waren, had echter het bevel dat ALEANDER hem gegeven had om het stilzwijgen te bewaren hem bedwongen. Hij besloot zich schadeloos te stellen, en nauwelijks had hij aan de pauselijken nuntius verslag van zijn zending gedaan, of hij verscheen bij LUTHER. Hij naderde hem als een vriend, en drukte hem het verdriet uit dat het besluit van de keizer hem veroorzaakte. Na de middagmaaltijd werd het gesprek levendig. COCHLOEUS drong LUTHER om te herroepen. Deze gaf een weigerend teeken. Vele edellieden, die zich aan tafel bevonden, hadden moeite om zich te bedwingen. Zij toonden er zich over verontwaardigd, dat de aanhangers van Rome, niet de Hervormer door de Schrift wilde overtuigen, maar hem met geweld wilden dwingen. "Welnu!" zei COCHLOEUS, verdrietig over deze verwijtingen, tot LUTHER, "ik bied u aan openlijk met u te redetwisten, indien gij het vrijgeleide laat varen." Een openbare redetwist was al wat LUTHER verlangde. Wat stond hem te doen? Het vrijgeleide vaarwel te zeggen was zoveel als zich in het verderf te storten; de uitdaging van COCHLOEUS van de hand te wijzen was zo goed alsof hij aan zijn zaak scheen te twijfelen. De gasten zagen in deze aanbieding een verraad met ALEANDER gesmeed, die de deken van Frankfort zo - even had verlaten. Een van hun, VOLLRAT VAN WATZDORF, hielp LUTHER uit de verlegenheid waarin hij zich door ene zo moeilijke keus bevond. Die opvliegende edelman, over een valstrik verontwaardigd, welke niets minder ten doel had dan om LUTHER aan de handen van de scherprechter over te leveren, stond met onstuimigheid op, greep de verschrikten priester bij de keel, deed hem de deur uitgaan, en zelfs zou zijn bloed gestroomd hebben, indien de andere gasten niet ogenblikkelijk de tafel verlaten hadden, en tussen de woedenden ridder en de van schrik bevenden COCHLOEUS tussen beide gekomen waren. Deze verwijderde zich vol schaamte van het verblijf van de ridders van Rhodus. Het was ongetwijfeld in het vuur van het gesprek dat dit woord aan de deken ontsnapt was, en er had tussen hem en ALEANDER geen tevoren beraamd plan bestaan om LUTHER in een zo verraderlijken strik te doen vallen. COCHLOEUS ontkent het, en wij willen graag aan Zijn betuiging geloof hechten. Echter kwam hij van een onderhandeling met de nuntius, toen hij bij LUTHER verscheen.

De avondmaaltijd bij de aartsbisschop van Trier.
‘s Avonds verenigde de aartsbisschop van Trier de personen die des morgens bij de onderhandeling tegenwoordig geweest waren weer aan zijn tafel: hij dacht dat dit een middel zijn zou om de gemoederen te ontspannen en nader bij elkaar te brengen. LUTHER, zo onverschrokken en zo onwankelbaar voor scheidslieden of rechters, bezat in het vriendschappelijk verkeer ene goedaardigheid en vrolijkheid, welke van hem alles deden verwachten. De kanselier van de aartsbisschop, die in zijn ambtsbetrekking zoveel strengheid aan de dag had gelegd, liet zichzelf tot deze proefneming gebruiken, en tegen het einde van de maaltijd stelde hij een dronk op LUTHERS gezondheid in. Deze maakte zich gereed om die eer te beantwoorden; de wijn was in geschonken, en reeds maakte hij volgens het gebruik het teken van het kruis boven zijn glas, toen eensklaps het glas in zijn handen barstte en de wijn op de tafel werd uitgestort. De gasten waren ontsteld. "Er moet vergift in zijn!" zeiden enige vrienden van LUTHER op zeer luide toon. Maar de doctor antwoordde zonder enige ontroering al lachende: "Waarde heren! deze wijn was òf voor mij niet bestemd, òf

zou mij nadelig geweest zijn." Daarop voegde hij er met kalmte bij: "Ongetwijfeld is het glas gesprongen, omdat men het bij het wassen te spoedig in het koud water gedompeld heeft." Deze zo eenvoudige woorden hebben iets groots bij zulk een omstandigheid, en tonen ene onveranderlijke gemoedsrust. Men zou niet kunnen vermoeden dat de Rooms Catholieken, inzonderheid bij de aartsbisschop van Trier, LUTHER zouden hebben willen vergeven. Deze maaltijd verwijderde de gemoederen niet, noch bracht deze nader tot elkaar. Noch de gunst, noch de haat van de mensen konden op het besluit van de Hervormer invloed hebben; dat was van hoger oorsprong.

Proefneming in de herberg van de ridders van Rhodus.

Donderdags ‘s morgens, de 25ste april, begaven zich de kanselier WEHE en doctor PEUTINGER van Augsburg, ‘s keizers raadsheer, die LUTHER tijdens Zijn bijeenkomst met DE VIO veel genegenheid betoond had, naar het verblijf van de ridders van Rhodus. De keurvorst van Saksen zond FREDERIK VAN THUN en een ander van zijn raadsheren om de onderhandeling bij te wonen. "Verlaat u op ons," zei WEHE en PEUTINGER met aandoening tot LUTHER, terwijl zij graag alles zouden opgeofferd hebben om de verdeeldheid die de Kerk stond te verwoesten te voorkomen. "Die zaak zal op ene Christelijke wijze ten einde gebracht worden; wij verzekeren het u." - "Ziehier in een paar woorden mijn antwoord," zei LUTHER tot hen. "Ik wil het vrijgeleide vaarwel zeggen. Ik stel mijn persoon en mijn leven in ‘s keizers handen, maar Gods Woord.... nimmer!" FREDERIK VAN THUN stond bewogen op en zei tot de afgezanten: "Is dit niet genoeg? Is de opoffering niet groot genoeg?" Daarop verklarende dat hij niets meer wilde horen, vertrok hij. Toen kwamen WEHE en PEUTINGER, hopende beter met de doctor te slagen, naast hem zitten. "Verlaat u op de rijksdag," zein zij hem. - "Nee," hernam LUTHER, "*want vervloekt is een ieder die op een mens vertrouwt!* Jer 17$." WEHE en PEUTINGER verdubbelen hunne vermaningen en hun aanvallen; zij dringen de Hervormer al meer en meer. LUTHER, het moede wordende, stond op en wees hen van zich af met te zeggen: "Ik zal niet gedogen dat enig mens zich boven Gods Woord stelle." - "Bedenk u nog," zeiden zij terwijl zij vertrokken, "wij zullen na de middag terugkomen."

Men stelt een kerkvergadering voor.

Zij kwamen inderdaad terug; maar, overtuigd dat LUTHER niet zou toegeven, brachten zij een nieuw voorstel te berde. LUTHER had eerst geweigerd de paus te erkennen, vervolgens de keizer, daarna de rijksdag; er bleef een rechter over die hij zelf eenmaal ingeroepen had: ene algemene kerkvergadering. Zulk een voorstel zou ongetwijfeld Rome verontwaardigen, maar het was het laatste middel tot redding. De afgezanten boden LUTHER ene kerkvergadering aan. Deze had slechts aan te nemen zonder iets te bepalen. Er zouden jaren voorbijgegaan zijn vóórdat men de moeilijkheden uit de weg had kunnen ruimen, welke de samenroeping van een kerkvergadering van ‘s pausen kant ontmoet zou hebben. Jaren te winnen, was voor de Hervorming en Voor de Hervormer alles te winnen. God en de tijd zouden dan grote dingen gedaan hebben. Maar LUTHER stelde de oprechtheid boven alles; hij wilde zich niet redden ten koste van de waarheid, al behoefde hij ook, om die te ontveinzen, niets anders te doen dan het stilzwijgen te bewaren. - "Ik bewillig er in," antwoordde hij, "maar" (en deze eis te doen was zo veel als de kerkvergadering van de hand te wijzen) "onder voorwaarde dat het concilie niet dan overeenkomstig de heilige Schrift zal oordelen."

Laatste onderhoud van Luther en de aartsbisschop.

PEUTINGER en WEHE, niet denkende dat ene kerkvergadering anders kon oordelen, ijlden geheel verblijd naar de aartsbisschop. "Doctor MARTIJN," zeiden zij tot hem, "onderwerpt zijn boeken aan eene kerkvergadering." De aartsbisschop stond op het punt om deze gelukkige tijding aan de keizer over te brengen, toen er enige twijfel bij hem opkwam; hij liet LUTHER roepen.

RICHARD VAN GREIFENKLAU was alleen toen de doctor verscheen. "Waarde heer doctor!" zei de aartsbisschop, met veel genegenheid en goedheid, "mijn doctoren verzekeren mij dat gij erin bewilligt om zonder voor beding uw zaak aan ene kerkvergadering te onderwerpen." - "Mijnheer!" antwoordde LUTHER, "ik kan alles verdragen, maar de heilige Schrift niet vaarwel zeggen." De aartsbisschop begreep toen dat WEHE en PEUTINGER hun mening kwalijk te kennen gegeven hadden. Nooit kon Rome een concilie toelaten dat niet dan overeenkomstig de Schrift zou oordelen. "Dit was," zegt PALLAVICINI, "zo goed alsof men wilde dat een zwak oog zeer fijne letteren las, en men het te gelijker tijd het gebruik van glazen weigerde." De goede aartsbisschop zuchtte. "Ik heb wel gedaan," zei hij, "van u te hebben doen komen. Wat zou mij overkomen zijn, wanneer ik terstond deze tijding aan de keizer had gaan brengen?"

De onwrikbare standvastigheid, de onverzettelijkheid van LUTHER verwekken ongetwijfeld verbazing; maar zij zullen begrepen en geëerbiedigd worden van al degenen die het recht Gods kennen. Zelden werd er ene schoner hulde aan het onveranderlijke Woord van de Hemels bewezen; en dat met gevaar van de vrijheid en het leven van de man die deze bewees.

"Welaan!" zei de eerwaardige prelaat tot LUTHER, "wijs gij zelf dan een middel aan."

LUTHER, na een ogenblik zwijgen: "Mijnheer! ik weet geen ander dan dat van GAMALIEL: *Indien dit werk uit mensen is, zal het vanzelf verbroken worden. Maar indien het uit God is, zo kunt gij dat niet verbreken. opdat gij niet misschien bevonden wordt ook tegen God te strijden*. Dat de keizer, de keurvorsten, de vorsten en de staten des rijks dit antwoord aan de paus mededelen!"

DE AARTSBISSCHOP. "Herroep tenminste enige artikelen."

LUTHER. "Mits dat het die niet zijn, welke het concilie van Constanz veroordeeld heeft."

DE AARTSBISSCHOP. "Ach! ik vreze zeer dat het die juist zijn."

LUTHER. "Dan offer ik veel liever mijn lichaam en mijn leven op, veel liever laat ik mij de armen en benen afhouwen dan dat ik het duidelijke en waarachtige Woord van God zou laten varen."

De aartsbisschop begreep eindelijk LUTHER. "Vertrek van hier," zei hij hem steeds met dezelfde zachtzinnigheid. - "Mijnheer!" hernam LUTHER, "wees zo goed te bewerken dat Zijn Majesteit mij het nodige vrijgeleide voor mijn terugreis doe toekomen." - "Ik zal er voor zorgen," antwoordde de goede aartsbisschop; en zij verlieten elkaar.

Zo eindigden dan deze onderhandelingen. Het gehele rijk had zich naar die man gekeerd, met de vurigste beden en de verschrikkelijkste bedreigingen; en die man had niet gestruikeld. Zijn weigering om onder de ijzeren arm van de paus te bukken, maakte de Kerk vrij en deed nieuwe tijden beginnen. De tussenkomst van de Voorzienigheid was zichtbaar. Hier ziet men een dier grote tonelen in de geschiedenis, waarboven de hoogheerlijke gedaante van de Godheid zweeft en zich verheft.

Bezoek bij een zieke vriend.

LUTHER vertrok met SPALATIJN, die onverwacht gekomen was gedurende het onderhoud met de aartsbisschop. De raadsheer van de keurvorst van Saksen, JOHAN VAN MINKWITZ, was te Worms ziek geworden. De twee vrienden begaven zich naar zijn huis. LUTHER bood de zieke de zielroerendste vertroostingen aan. "Vaarwel!" zei hij hem bij het heengaan, "morgen zal ik Worms verlaten."
LUTHER bedroog zich niet. Geen drie uren waren er verlopen sinds hij van het verblijf van de ridders van Rhodus terug gekomen was, toen de kanselier VAN ECK, vergezeld van de kanselier des keizers en van een notaris, bij hem verscheen.

Luther ontvangt bevel om Worms te verlaten.
De kanselier zei hem: "MARTIJN LUTHER! Zijn keizerlijke Majesteit, de keurvorsten, vorsten en staten des rijks, u tot verscheidene malen en op velerlei wijzen, maar altijd tevergeefs, tot onderwerping vermaand hebbende, ziet de keizer, in zijn hoedanigheid van voorstander en verdediger van het Catholiek geloof, zich verplicht om verder te gaan. Hij beveelt u dan om binnen de tijd van een en twintig dagen ten uwent terug te keren, en verbiedt u op weg de openbare rust hetzij door predikatiën of door geschriften te verstoren."

Antwoord.
LUTHER gevoelde zeer wel dat deze boodschap het begin van Zijn veroordeling was. "Het is geschied gelijk het de Heere behaagd heeft," antwoordde hij met zachtmoedigheid. "De naam des Heeren zij geloofd!" Daarna voegde hij er bij: "Vóór alle dingen betuig ik in allen ootmoed en uit de grond mijns harten, Zijn Majesteit, de keurvorsten, de vorsten en andere staten des rijks mijne dank, omdat zij mij met zoveel welwillendheid hebben gehoord. Ik heb niets begeerd en begeer niets dan één enkele zaak, een hervorming van de Kerk, overeenkomstig de heilige Schrift. Ik ben bereid alles te doen, alles te lijden om mij ootmoedig aan de wil des keizers te onderwerpen. Leven en dood, eer en schande, alles is mij om het even; ik maak slechts ene enkele voorwaarde: de prediking van het Evangelie; want, zegt de heilige PAULUS, *het Woord van God kan niet gebonden worden*." De afgezanten vertrokken.
Des Vrijdags ‘s morgens de 26ste april, kwamen de vrienden van de Hervormer en verscheidene heren bij LUTHER tezamen. Bij het zien van de Christelijke standvastigheid waarmee hij zich tegen KAREL en het rijk verzet had, schiep men vermaak om in hem de trekken van deze beroemde beeldtenis der oudheid te erkennen:

De man die ‘t recht bemint en vastheid heeft van geest
Wordt, trots het grootst geweld, nooit ginds of her gedreven;
Wat woede ook ‘t volk bezielt, hij blijft steeds onbevreesd,
Geen dreigend aangezicht eens dwinglands doet hem beven.

Vertrek.
Men wilde die onverschrokken monnik nog eenmaal en misschien voor altijd vaarwel zeggen. LUTHER hield een nederige maaltijd. Nu moest hij van zijn vrienden afscheid nemen, en ver van hen vluchten, terwijl de hemel van hevige stormen zwanger ging. Hij wilde dit plechtig ogenblik in Gods tegenwoordigheid doorbrengen. Hij verhief zijn ziel tot de Heer. Hij zegende degenen die hem omringden. Het was tien uren in de morgen geslagen. LUTHER verliet de herberg met de vrienden die hem naar Worms vergezeld hadden. Twintig edellieden te paard omringden zijn wagen. Eene grote menigte volks vergezelde hem tot buiten de muren van de stad. De

keizerlijke heraut STURM haalde hem enige tijd daarna te Oppenheim in, en de volgende dag kwamen zij te Frankfort aan.

Laatste dag in Worms.
Zo was dan LUTHER uit die muren van Worms ontsnapt, welke zijn graf scheen te moeten zijn. Geheel zijn hart verheerlijkte God. "De duivel zelf" zegt hij, "bewaakte het kasteel van de paus; maar CHRISTUS heeft er een wijde bres in gemaakt, en de satan heeft moeten bekennen dat de Heere machtiger is dan hij."
"De dag van de rijksvergadering te Worms," zegt de vrome MATHESIUS, LUTHERS leerling en vriend, "is een van de grootste en roemvolste dagen, vóór het einde van de wereld aan de aarde verleend."
De strijd welke te Worms geleverd was, werd in de verst afgelegene oorden bekend, en op het gerucht dat er zich van in de gehele Christenheid, van de streken van het Noorden tot aan de bergen van Zwitserland en de steden van Engeland, Frankrijk en Italië verspreidde, vatteden velen met drift de krachtige wapenen op van Gods Woord.

Luther aan Cranach.
LUTHER, Zaterdag ‘s avonds, de 27ste april, te Frankfort aangekomen, maakte zich de volgende dag een ogenblik van vrijheid, het eerste dat hij sinds lange tijd had, ten nut, om zijn vriend de beroemden schilder LUKAS CRANACH te Wittenberg een gemeenzame maar tevens krachtvolle brief te schrijven.
"Uw dienaar, waarde gevader LUKAS," zei hij hem. "Ik geloofde dat Zijn Majesteit te Worms een vijftigtal leraren zou bijeen doen komen om de monnik naar billijkheid te overtuigen. Maar niets van dit alles. - Die boeken, zijn ze van u? - Ja. - Wilt gij ze herroepen? - Nee. - Welnu! ga dan heen.! - Ziedaar! hoe de gehele geschiedenis geweest is. O blinde Duitsers!... Wat handelen wij als kinderen en hoe laten wij ons door Rome om de tuin leiden en bedriegen!... De Joden moeten eens lö! lö! lö! zingen. Maar ook voor ons zal het Pasen worden; en dan zullen wij Halelujah! zingen.... Men moet voor een korte tijd zwijgen en lijden. *Binnen weinig tijds zult gij mij niet meer zien en een weinig tijds daarna zult gij mij wederzien*, zegt JEZUS CHRISTUS Joh 16.16." Ik hoop dat het ook zo met mij zijn zal. Vaarwel! Ik beveel u allen tezamen de Heere aan. Hij beware in CHRISTUS uw verstand en uw geloof tegen de aanvallen van de wolven en draken van Rome. Amen!"

Brief aan de keizer aan de staten van het rijk.
Na deze enigszins geheimzinnige brief geschreven te hebben, vertrok LUTHER terstond naar Friedberg, dat zes mijlen van Frankfort gelegen is: want de tijd drong. De volgende dag zonderde LUTHER zich opnieuw af. Hij wenste nog eenmaal tot KAREL V te spreken. Hij wilde niet dat men hem met schuldige oproermakers zou verwarren. Hij ontvouwde in zijn brief aan de keizer met klaarheid, welke gehoorzaamheid men aan de koningen, welke men aan God verschuldigd is, en welke de grenzen zijn waar de ene moet ophouden om plaats te maken voor de andere. Bij het lezen van LUTHER, herinnert men zich onwillekeurig dit woord van de grootste alleenheerser uit onze tijd: "Mijn heerschappij eindigt waar die van het geweten begint." (NAPOLEON aan de Protestantse deputatie na zijn komst tot de troon.)
"God die de harten doorgrondt, is mijn getuige," zei LUTHER, "dat ik bereid ben met alle inspanning Uw Majesteit te gehoorzamen, hetzij in eer of schande, hetzij in leven of dood, en volstrekt niets uitzonderende dan het Woord van God, waardoor de mens

het leven heeft. In al de dingen die dit leven aangaan, zal mijn getrouwheid onveranderlijk zijn: want hier iets te verliezen of te winnen zijn onverschillige dingen ter zaligheid. Maar God wil niet, wanneer het de eeuwige goederen geldt, dat de mens zich aan de mens onderwerPetrus De onderwerping in de geestelijke wereld is ene waarachtige eerbewijzing, welke men niet dan aan de Schepper mag toebrengen."
LUTHER schreef ook, maar in het Duits, een brief aan de staten des rijks. Deze was genoegzaam van dezelfde inhoud, als die welke hij aan de keizer geschreven had. Hij verhaalde daarin alles wat te Worms was voorgevallen. Deze brief was verscheidene malen afgeschreven en door geheel Duitsland verspreid; overal, zegt COCHLOEUS, wekte deze de verontwaardiging van de volken tegen de keizer en de hoge geestelijkheid op.
Des anderen daags schreef LUTHER vroegtijdig enige letteren aan SPALATIJN, waarbij hij de brieven van de vorige dag insloot; hij zond de heraut STURM, die voor de zaak des Evangelies gewonnen was, naar Worms terug; hij omhelsde die man en vertrok met haast naar Grunberg.

Luther bij de abt van Hirschfeld.

Dinsdags was hij nog op twee mijlen afstands van Hirschfeld, toen hij de kanselier van de prins - abt van de stad ontmoette, welke hem kwam ontvangen. Weldra verscheen er een troep ruiters hebbende de abt aan hun hoofd. Deze sprong van zijn paard; LUTHER steeg van zijn wagen. De vorst en de Hervormer omhelsden elkaar; daarop traden zij Hirschfeld binnen. De senaat ontving hen binnen de muren van de stad. De vorsten van de Kerk liepen een door de paus vervloekte monnik tegemoet, en de aanzienlijken van het volk buigden het hoofd voor een man die door de keizer in de ban was gedaan.
"Morgen ochtend te vijf ure zullen wij in de Kerk zijn," zei de vorst, des avonds van de tafel opstaande waaraan hij de Hervormer genodigd had. Hij wilde dat hij op zijn eigen bed zou slapen. De volgende dag predikte LUTHER, en de prins - abt vergezelde hem met zijn gevolg.
Des avonds, kwam LUTHER te Eisenach, de plaats zijner jeugd, aan. Al zijn vrienden in die stad omringden hem en verzochten hem dringend om te prediken; de volgende dag leidden zij hem naar de kerk. Toen verscheen de priester van de plaats, vergezeld van een notaris en getuigen: hij naderde al bevende, geslingerd door de vrees van zijn plaats te zullen verliezen, en die van zich tegen die kracht volle man welke hij voor zich had te verzetten. "Ik protesteer tegen de vrijheid welke gij u aanmatigt," zei eindelijk de priester op een verwarde toon. LUTHER beklom de kansel, en weldra deed die stem, welke drieëntwintig jaren tevoren langs de straten van de stad zong om brood te bekomen, onder de gewelven van deze alonde kerk die tonen weergalmen welke de wereld begonnen te schokken. Na de preek sloop de priester verlegen naar LUTHER. De notaris had de acte opgesteld, de getuigen hadden die getekend, alles was in orde om de plaats van de priester in veiligheid te stellen. "Vergeef mij," zei hij nederig tot de doctor, "ik heb het gedaan uit vrees voor de tirannen die de Kerk onderdrukken."

Vele vorsten verlaten de rijksdag.

Men had inderdaad reden om hen te vrezen. De zaken waren te Worms van aanzien veranderd; ALEANDER scheen er alleen te regeren. "De ballingschap is LUTHERS enige vooruitzicht," schreef FREDERIK aan zijn broeder de hertog JOHAN. "Niets

zou hem kunnen redden. Indien God vergunt dat ik tot u wederkere, zal ik u ongelooflijke dingen te verhalen hebben. Het is niet alleen ANNAS en CAJAFAS, maar ook PILATUS en HERODES die tegen hem samenspannen." Er lag FREDERIK weinig aan gelegen om langer te Worms te blijven, hij vertrok. De keurvorst van de Palts deed Eveneens. De keurvorst - aartsbisschop van Keulen verliet evenzo de rijksdag: vorsten van minderen rang volgden hen na. Het onmogelijk achtende de slag die de Hervormer zouden treffen af te wenden, hielden zij het, doch misschien ten onrechte, verkieselijker, de plaats te verlaten. De Spanjaarden, de Italianen en de hevigste ultramontanen onder de Duitse vorsten bleven alleen.

Invloed van Aleander.

Het slagveld was vrij; ALEANDER zegepraalde. Hij bood KAREL een ontwerp van edict aan, door hem bestemd om tot model te dienen voordat wat de rijksdag tegen de monnik moest doen uitgaan. Het opstel van de nuntius beviel de verbitterden keizer. Hij deed de overgeblevenen van de rijksdag in Zijn kamer tezamen komen, en liet er het edict van ALEANDER lezen; al degenen die aanwezig waren, verzekert PALLAVICINI, namen het aan.

Karel V tekent de veroordeling van Luther.

Des anderen daags, zijnde een grote feestdag, was de keizer in de tempel omringd van de heren van zijn hof. De Godsdienstige plechtigheid was geëindigd, ene menigte volks vervulde het heiligdom, toen ALEANDER, met al de tekenen van zijn waardigheid versierd, tot KAREL V naderde. Hij had twee exemplaren van het edict tegen LUTHER in de hand, het een in het Latijn, het andere in het Duits, en, ene nederige houding voor zijn keizerlijke Majesteit aannemende, smeekte hij KAREL er zijn handtekening en het zegel des rijks op te zetten. Het was op het ogenblik toen het offer plaats had, toen de wierook de tempel vervulde, toen de gezangen nog onder de gewelven weergalmden; het was als voor het oog van de Godheid, dat het verderf van de vijand van Rome moest getekend worden. De keizer, het vriendelijkste gelaat aannemende, greep de pen en tekende. ALEANDER ging zegepralend heen, leide het bevelschrift terstond ter perse, en verzond het door de gehele Christenheid. Het was de vrucht van de arbeid van Rome. Het had het Pausdom enige moeite gekost! PALLAVICINI zelf onderricht ons dat dit edict, schoon van de 8ste mei gedagtekend, later vervaardigd en getekend was; maar men gaf het ene ouder dagtekening, om te doen geloven dat het van een tijdstip was waarop al de leden van de rijksdag zich nog bij elkaar bevonden.

Het edict van Worms.

"Wij KAREL DE VIJFDE," zei de keizer, (daarna volgden zijn titels,)" aan alle keurvorsten, vorsten, prelaten en anderen aan wie dat behoort..

"Daar de Almachtige ons, ter verdediging van Zijn heilig geloof, meer koninkrijken en macht toevertrouwd heeft dan Hij ooit aan een van onze voorgangers heeft gegeven, willen wij al onze krachten besteden om te beletten dat enige ketterij ons heilig rijk kome bezoedelen.

"De Augustijner monnik MARTIJN LUTHER, schoon door ons vermaand, is als een woedende op de heilige Kerk aangevallen, en heeft deze door boeken vol godslasteringen willen verstikken. Hij heeft op een schandelijke wijze de onschendbare wet van het heilig huwelijk verkracht; hij heeft zich beijverd om de leken op te hitsen ten einde zij hun handen in het bloed van de priesters zonden wassen, en, alle gehoorzaamheid wegwerpende, heeft hij niet opgehouden tot oproer,

verdeeldheid, oorlog, moord, diefstal, brandstichting aan te zetten, en alles in het werk te stellen om het geloof van de Christenen volkomen te verwoesten.... In één woord, en om zoveel andere schelmstukken met stilzwijgen voorbij te gaan, dat wezen, wat niet een mens, maar de satan zelf is onder de gedaante van een mens, en bedekt met ene monnikskap, heeft al de strafwaardigste ketterijen van vorige tijden in een stinkende modderpoel verzameld, en heeft er zelf nog nieuwe bijgevoegd...
"Wij hebben dan die LUTHER van voor ons aangezicht weggezonden, die alle brave en verstandige mensen voor een dwaas houden of voor iemand die van de duivel bezeten is, en wij verstaan dat men terstond na het einde van het vrijgeleide tot krachtdadige middelen de toevlucht neme om zijn uitzinnige woede te beteugelen.
"Daarom verbieden wij u, onder bedreiging van de straffen op de misdaden van gekwetste majesteit gesteld, voornoemden LUTHER, van het ogenblik dat de noodlottige termijn zal verstreken zijn, te huisvesten, te verbergen, te voeden, te drenken en hem door woord of werk, in het openbaar of verborgen, enigerlei hulp te verlenen. Daarenboven gelasten wij u, hem te vatten of te doen vatten overal waar gij hem zult aantreffen, hem zonder enig uitstel tot ons te brengen, of hem in verzekerde bewaring te houden, totdat gij van ons vernomen hebt hoe gij te zijn opzichte handelen moet, en de beloningen wegens uw moeite voor een zo heilig werk hebt ontvangen.
"Wat zijn aanhangers betreft, deze zult gij in hechtenis nemen, hen ten onderbrengen en hunne goederen verbeurd verklaren.
"Wat zijn schriften aangaat, indien zelfs het beste voedsel bij alle mensen afschuw verwekt, zodra er een grein vergift onder gemengd is, hoeveel te meer moeten zulke boeken, waarin zich voor de ziel een dodelijk venijn bevindt, niet slechts verworpen maar zelfs vernietigd worden! Gij zult ze dan verbranden, of op enige andere wijze geheel vernielen.
"Wat aangaat de vervaardigers, dichters, drukkers, schilders, verkopers of kopers van plakkaten, geschriften of schilderstukken tegen de paus of de Kerk, gij zult u van hun personen en goederen meester maken en met hen naar goedvinden handelen. "En indien iemand, welke ook zijn waardigheid zijn moge, tegenstrijdig met het besluit van onze keizerlijke Majesteit durfde handelen, bevelen wij, dat hij in de rijksban gedaan worde.
"Dat ieder zich hiernaar gedrage."

Het begin of het einde?

Zodanig was het edict, in de hoofdkerk te Worms getekend. Het was meer dan ene bul van Rome, welke, schoon in Italië afgekondigd, echter niet in Duitsland ten uitvoer kon gebracht worden. De keizer zelf had gesproken, en de rijksdag had dit besluit bekrachtigd. Al de aanhangers van Rome hieven een kreet van zegepraal aan. "Dit is het einde van het treurspel!" riepen zij uit. - "Ik voor mij," zei een Spanjaard van het hof van KAREL, ALPHONZE VALDEZ, "houd mij overtuigd dat het niet het einde maar het begin is." VALDEZ begreep dat de Kerk, het volk, de gehele wereld in beweging was en dat schoon LUTHER ook viel, zijn zaak niet met hem zou vallen. Maar niemand ontveinsde zich het dreigend, onvermijdelijk gevaar, waarin de Hervormer zelf zich bevond; en de grote menigte bijgelovigen gevoelde zich van schrik overmeesterd bij de gedachte aan die vleeselijke in een monniksgewaad geklede duivel, gelijk de keizer hem aan de natie afschilderde.

Luther begeeft zich naar zijn bloedverwanten in Mora.

De man tegen wie de machtigen van de aarde zo hun bliksemen smeedden, was van de kansel te Eisenach afgestegen, en maakte zich gereed om van enige van zijn dierbaarste vrienden te scheiden. Hij wilde niet de weg naar Gotha en Erfurt volgen, maar zich naar het dorp Mora begeven, waar zijn vader geboren was, om er nog eenmaal zijn grootmoeder welke vier maanden later stierf te aanschouwen, en zijn oom HENDRIK LUTHER en andere bloedverwanten te bezoeken. SCHURFF, JONAS en SUAVEN vertrokken naar Wittenberg; LUTHER beklom de wagen met AMSDORF die bij hem bleef, en reed de woude van Thuringen in.

Hij wordt aangevallen en opgelicht.

Hij kwam dezelfde avond in het dorp van zijn vaderen aan. De arme oude boerin klemde die kleinzoon welke keizer KAREL en paus LEO het hoofd geboden had in haar armen. LUTHER bracht de volgende dag met zijn familie door; zalige tijd van aangename rust na de beweging te Worms! Den tweede dag daarna begaf hij zich op weg, van AMSDORFF en zijn broeder JAKOB vergezeld. Het was in deze eenzame oorden dat het lot van de Hervormer stond beslist te worden. Zij reisden langs de bossen van Thuringen, volgende de weg van Waltershausen. Toen de wagen in een holle weg, nabij de verlaten kerk van Glisbach op enige afstand van het kasteel van Altenstein was, deed zich een onverwacht geraas horen, en op hetzelfde ogenblik vallen vijf vermomde en van het hoofd tot de voeten gewapende ridders op de reizigers aan. Broeder JAKOB springt, zodra hij de aanvallers bemerkt, van de wagen en redt zich met de vlucht, zonder een woord te spreken. De voerman wil zich verdedigen. "Houd op!" schreeuwt hem een van de onbekenden, die hem op het lijf valt en op de grond werpt, met ene vreselijke stem toe. Een tweede vermomde persoon grijpt AMSDORFF, en houdt hem op enige afstand verwijderd. Gedurende deze tijd maken zich de drie andere ruiters van LUTHER meester, terwijl zij het diepste stilzwijgen in acht nemen. Zij rukken hem met geweld van de wagen, slaan hem een ridders mantel om de schouders, en zetten hem op een paard dat zij bij de toom houden. Daarop verlaten de twee andere onbekende AMSDORFF en de voerman; alle vijf springen te paard; de hoed van een van hun valt, doch zij blijven zelfs niet staan om die op te rapen; en in een ogenblik zijn zij met hun gevangene in het donkere woud verdwenen. Zij richten eerst hun koers naar Broderode; maar spoedig keren zij langs een andere weg terug; en zonder uit het bos te geraken, maken zij erin alle richtingen toeren en omwegen, om degenen die hen op het spoor mochten hebben te misleiden.

LUTHER, weinig gewoon te paard te rijden, was spoedig van vermoeienis afgemat. Men vergunde hem enige ogenblikken af te stijgen; hij rustte onder een beukenboom uit, en dronk van het frisse water van een bron, welke men nog *de bron van Luther* noemt. Zijn broeder JAKOB kwam al vluchtende ‘s avonds te Waltershausen aan. De voerman was geheel verschrikt op zijn wagen gesprongen, waar AMSDORFF weer opgeklommen was, en had zijn paarden voortgezweept, welke, zich snel uit deze oorden verwijderende, de vriend van LUTHER te Wittenberg brachten.
Te Waltershausen, te Wittenberg, in de tussen liggende landen, dorpen en steden, overal langs de weg, vernam men de oplichting van de doctor; deze tijding, welke enigen verblijdde, verwekten bij de meesten verbazing en verontwaardiging. Weldra weergalmde een kreet van smart door geheel Duitsland: "LUTHER is in de handen van zijn vijanden gevallen!"

Gods wegen.

Na de hete strijd welke LUTHER had moeten doorstaan, wilde God hem naar ene plaats van rust en vrede geleiden. Na hem geplaatst te hebben op het schitterend toneel te Worms, waar al de zielskrachten van de Hervormer zo zeer verhoogd waren geworden, wilde God hem de onvermaarde en vernederende schuilplaats van een gevangenis geven. Hij trekt uit de diepste vergetelheid de zwakke werktuigen waardoor Hij grote dingen wil volvoeren; en daarna, wanneer Hij hen voor een tijd met grote luister op een beroemd toneel heeft laten schitteren, brengt Hij hen tot de diepste vergetelheid terug. De Hervorming moest op ene andere wijze dan door hevige worstelingen of luistervolle verschijningen daargesteld worden. Het is niet op die manier dat de zuurdesem de volksmenigten doordringt; de Geest Gods houdt stiller wegen. De man, die de kampvechters van Rome steeds zonder mededogen vervolgden, moest voor enige tijd het toneel van de wereld verlaten. Die grote persoon moest verdwijnen, opdat de omwenteling die daargesteld zouden worden, niet het indruksel van een bijzondere persoon zou dragen. De mens moest heen gaan, opdat God alleen zou blijven, zich door Zijnen Geest boven de afgrond bewegende, waarin de duisternis van de middeleeuwen reeds verzwolgen was geworden, en zeggende: "Er zij licht!" opdat het licht wierd.

Men voert Luther naar het kasteel de Wartburg.

De nacht eindelijk gekomen zijnde en niemand het spoor van LUTHERS bewaarders meer kunnende volgen, sloegen deze een nieuwe weg in. Het was omstreeks elf ure vóór middernacht, toen zij aan de voet van een berg kwamen. De paarden klommen deze langzaam op. Op de top bevond zich een oud kasteel, aan alle kanten, behalve die langs welke men kwam, met dichte bossen bezet welke de bergen van Thuringen bedekken.

Men geeft hem de klederen van een ridder.

Het is naar dit verheven en afgezonderd kasteel, *de Wartburg* genoemd, waar zich eertijds de oude landgraven verborgen, dat men LUTHER heen voert. De grendels gaan los, de ijzeren sluitbomen vallen, de poort wordt geopend; de Hervormer treedt er binnen; de valdeuren sluiten zich achter hem toe. Hij stijgt van het paard in een hof. Een van de ridders, BURKHARD VAN HUND, heer van Altenstein, vertrekt; een ander, JOHAN VAN BERLEPSCH, prevoost van de Wartburg, brengt de doctor in ene kamer, welke Zijn gevangenis zijn moet, en waar de klederen van een ridder en een degen gereed liggen. De drie overige ridders, welke van de prevoost afhangen, trekken hem zijn kerkelijke kleren uit, en verkleeden hem in een ridderlijk gewaad dat men voor hem gereed gemaakt heeft, terwijl zij hem gelasten zijn baard en haar te laten groeien, opdat zelfs niemand op het kasteel weten moge wie hij is. De lieden op de Wartburg moeten de gevangene niet dan onder de naam van ridder GEORGE kennen. LUTHER heeft onder de kleding welke men hem aantrekt moeite om zichzelf te herkennen. Eindelijk laat men hem alleen, en zijn geest kan beurtelings nadenken over de verbazende dingen die te Worms voorgevallen zijn, over de onzekere toekomst welke hem wacht, en over de plaats van zijn nieuw en vreemd verblijf. Uit de nauwe vensters van de toren waar hij opgesloten is, ontdekt hij de donkere, eenzame en ontzaglijke wouden welke het kasteel omringen. "Hier verbleef de doctor," zegt LUTHERS levensbeschrijver en vriend, MATHESIUS, "gelijk PAULUS in zijn gevangenis te Rome."

Zijn gevangenschap.

FREDERIK VAN THUN, PHILIP VAN FEILITSCH en SPALATIJN hadden het LUTHER, in een vertrouwd gesprek dat zij, overeenkomstig de bevelen van de keurvorst, te Worms met hem gehouden hadden, niet verborgen dat zijn vrijheid aan de gramschap van KAREL en van de pans opgeofferd moest worden. Intussen was die oplichting zo in het geheim geschied, dat FREDERIK zelf nog lange tijd van de plaats onkundig bleef waar LUTHER opgesloten was. De rouw van de vrienden van de Hervorming was van lange duur. De lente ging voorbij, een zomer, een herfst, een winter volgden haar op, de zon volbracht haar jaarlijkse loop, en de muren van de Wartburg hielden nog hun gevangene binnen zich besloten. De waarheid is door de rijksdag in de ban gedaan; haar verdediger, binnen de muren van een sterk kasteel opgesloten, is van het toneel van de wereld verdwenen, zonder dat iemand weet wat er van hem geworden is; ALEANDER zegepraalt; de Hervorming schijnt verloren... maar God regeert, en de slag welke de zaak van het Evangelie schijnt te moeten vernietigen, zal alleen dienen om haar moedigen dienaar te redden en het licht des geloofs in ver oorden te doen schijnen.

Laat ons nu LUTHER in Duitsland op de hoogten van de Wartburg gevangen laten, en zien wat God te die tijd in andere landen van de Christenheid deed.